

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

**NURTEN
ARSLAN**

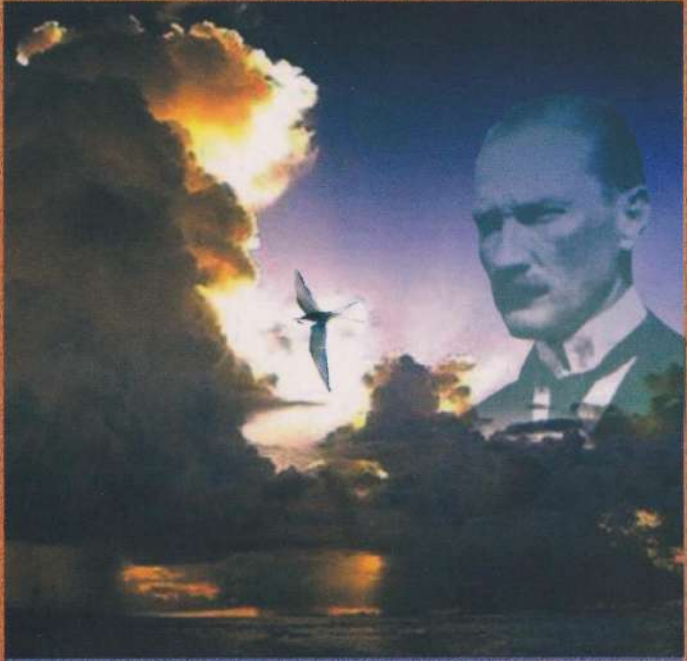
Mustafa Kemal Atatürk - (19 Mayıs 1919 - 18 Aralık 1919)

küçük ANILARDA büyük SIRLAR

**küçük ANILARDA
büyük sırlar**
19 Mayıs 1919
18 Aralık 1919
Mustafa Kemal Atatürk

DÖNEMEÇ

NURTEN ARSLAN

★ ★ ★
4. kitap

4. kitap

biyografik roman

*İstanbul'dakiler bir Amerikan mandası
tutturmuş gidiyor.*

Bu kesinlikle olmayacaktır.

Türkiye tam istiklâline kavuşacaktır.

Bunu istemeye devam edeceğiz ve

başaracağız. Anladığıma göre,

İstanbul'daki zevat bizi, Amerika'da

Wilson'a, senatoya, kongreye

*müracaat ettirmek ve bütün Türk milleti
adına istenen bir manda oyununa düşürmek
istiyorlar.*

Biz bu oyuna gelmeyeceğiz.

*Öyle bir manda verilecekmiş yahut istenecekmiş ki hukuki
hükümlerimize, hâricte temsil hakkımıza, kültür
istiklâlimize ve vatan bütünlüğümüze dokunulmayacakmış.*

*Buna ve böylesine sadece Amerikalılar değil, çocuklar bile
güler. Her şeyin başında Amerikalılar, kendilerine hiçbir
menfaat temin etmeyen böyle bir mandayı niçin kabul etsinler?
Amerikalılar bizim kara gözlerimize mi âşıkırlar?*

Bu ne hayaldir ve bu ne gâflettir!

Hayır paşalar hayır! Hayır beyefendiler hayır!

Hayır hanımefendiler hayır! Manda yok!

Ya istiklâl, ya ölüm var!

Mustafa Kemal Atatürk

MAVİ KUŞ YAYINEVİ

Şenlik Mahallesi Nuri Pamir Caddesi No: 32/16 Dutluk İş Merkezi
Keçiören/Ankara Tel: (0.312) 380 10 16
Gsm: 0.533. 327 37 23

Gazi Mustafa Kemal Atatürk

DÖNEMEÇ

Küçük Anılarda Büyük Sırlar
(19 Mayıs 1919 – 18 Aralık 1919)

Nurten ARSLAN

• Biyografik Roman •

4. KİTAP

Mavi Kuş Yayınevi
Şenlik Mah. Nuri Pamir Cad.
Dutluk İş Merkezi No: 32/16
Keçiören/ANKARA
Tel: 0312 380 10 16
Gsm: 0533 327 37 23

Kapak Tasarım:
Onay Ajans
İzmir Cad. Turtes Pasajı
No: 34/312
Kızılay/Ankara
Tel: 0312 425 17 76

Editör:
Ertuğrul KAPUSUZOĞLU

Baskı:
Barok Ofset
Ergazi Mah. 1. Cad.
650. Sok. No: 1
Batıkent/ANKARA
Tel: 0312 256 82 90

ISBN: 978-975-97156-1-9(TK)
4. CİLT ISBN: 978-975-97156-5-6

2. Baskı
Ankara/2008

© Tüm Hakları Saklıdır.

*“Roman sanatının gereği birkaç simge dışında,
eserde geçen bütün olaylar,
şahıslar ve mekânlar gerçektir.”*

Nurten ARSLAN

“Küçük Anılarda Büyük Sırlar” serisinin
dördüncü kitabı **“Dönemeç”** i okuyucuyla
buluşturmakla, Türk tarih ve edebiyatına
büyük bir hizmet vermiş olmanın
kıvancını yaşıyoruz.

Mavi Kuş Yayınevi

www.mavikusyayinevi.com
e-posta: bilgi@mavikusyayinevi.com
mustafakemal1919@yahoo.com
mustafakemal1919@gmail.com

Tel: 0312 380 10 16
Gsm: 0 533 327 37 23

Dönemeç

I. Bölüm

SAMSUN'A DOĞRU

Anadolu kan ağlıyor.

Kan ağlayan Anadolu'yu ne duyan var ne gören.

Tam dört yıl süren büyük dünya savaşında yenilen Osmanlı Devleti her taraftan yaralanmış, çok ağır şartlarda imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması, kanayan yaraya tuz basmış.

Büyük savaşın bütün yükünü sırtında taşıyan Anadolu Türk'ü yorgun, bitkin ve mutsuz.

Osmanlıyı bu kanlı savaşa sokan ve dört yılda altı yüz yıllık bir devleti batıran Enver, Talât ve Cemal Paşalar, İstanbul'un işgal edileceği anlaşıncaya soluğu yurt dışında almışlar.

Emperyalist devletler, zaten ağır olan ateşkes şartlarını kötüye kullandıkları gibi, antlaşmanın yedinci maddesine dayanarak Anadolu'yu karış karış işgal ederken yakıyorlar, yıkıyorlar, tecavüz ediyorlar.

Amaç belli; Türk milletini tarihten silmek.

Tarihten silinmek istenen, beş bin yıllık geçmişi olan ve tarih boyunca yüzlerce beylik, onlarca devlet ve on altı büyük devlet kurmuş olan Türk milletinin başı, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, Osmanlı Devleti'nin otuz altıncı padişahı Mehmet Vahdettin, yalnız kendini ve tahtını düşünüyor. Tahtını düşündüğü için hükûmeti hep en yakınlarına kurduruyor.

Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandıktan sonra ilk hükûmeti dünürü Tefvik Paşaya, ikinci hükûmeti de eniştesi Damat Ferit Paşaya kurdurmuş.

Monarşi özlemi padişaha Meclisi kapattırmış.

Vahdettin, tahta oturduğu 4 Temmuz 1918'den beri kendisine kök söktüren ve emperyalistlerle dört yıl savaşan asker, siyasetçi, bilim adamı, sanatçı ve gazeteci İttihatçıları, Bekir Ağa Bölüğüne hapsetmiş. Ermeni mecburî göçünü katliam olarak göstermek isteyen emperyalistlere daha bir şirin görünmek için de Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Beyin idamını onaylamış.

"Ben Allah'tan sonra İngilizlere güveniyorum." diyen padişaha göre halk bir sürü, kendisi çobandır.

Sürüsünü düşünmeyen çoban, kendi hanedanını düşünmektedir; çünkü büyük Dünya Savaşı, Avrupa Devletleri'nin başındaki tüm hanedanları yok etmiştir. Almanya'da Hohenzollernler, Rusya'da Romanoflar, Avusturya-Macaristan'da Habsburglar iktidarı bırakmak zorunda kalmışlardır.

Vahdettin, hanedanını emniyete almak için ateşkes görüşmelerine ısrarla eniştesi Damat Ferit Paşayı göndermek istemiş; fakat zamanın sadrazamı Ahmet İzzet Paşa engel olmuştur.

Dört yıl süren kanlı savaşın ağır yükü, Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf'un üstüne kalmıştır. Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet ve Kurmay Yarbay Sadullah Beylerden bir heyet oluşturulmuştur. Hüseyin Rauf'un başkanlığındaki heyet, Limni Adası'nın Mondros Limanında demirlemiş bulunan Agememnun zırhlısına gidecektir.

Mondros görüşmelerine eniştesini gönderemeyen padişah, heyetin eline bir not tutuşturarak; "*Hilâfet, saltanat ve hanedan haklarının korunması,*" talimatını vermiştir.

Vahdettin'e göre, hanedanın ve devletin geleceğinin güven altına alınması, İngilizleri hoş tutmakla mümkündür.

Padişah, ateşkes görüşmeleri için giden heyete bir talimat daha vermiştir; "*Şartlar ne kadar ağır olursa olsun şimdilik kabul edelim, zira daha sonra İngilizlerin müsamahasına nail oluruz!*"

30 Ekim 1918 saat 09.03'te imzalanan ateşkes, ertesi gün öğleden sonra yürürlüğe girmiştir.

Ateşkes Antlaşması, tüm Osmanlı ülkesiyle birlikte hükûmet ve sarayca da umutla karşılanmış, Rauf, Mondros'tan döndüğünde verdiği demeçte; "*Mütarekeyi imza için giderken bugünkü gibi sevinçli döneceğimi tahmin etmiyordum. Bu mütarekeyle devletimizin istiklâli, saltanatımızın hukuku tamamıyla kurtarılmıştır. İstanbul'a tek bir düşman askeri çıkmayacaktır.*" yorumunu yapmıştır.

Oysa İngilizler nezdinde imzalanan tam yirmi beş maddelik ateşkes antlaşması, Türklerin idam fermanıdır.

İngilizler, ateşkesin hemen arkasından Musul'u ve İskenderun'u işgal ederek bu yirmi beş maddelik antlaşmayı, nasıl kullanacaklarını gösterirken, 13 Kasım 1918'de de İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan zırhlıları, yine bu antlaşmaya dayanarak Dolmabahçe önlerine demirlemişlerdir.

Türkler için kara, kapkara günler başlamıştır.

Osmanoğlu VI. Mehmet Vahdettin'in bütün politikası, en büyük emperyalist İngilizlere şirin görünmek ve mesele çıkarmamak üzerine kurulmuştur.

Ya İngilizler!

Osmanlı padişahı; *"Ben Allah'tan sonra İngilizlere güveniyorum."* derken İngiliz Başbakanı Lloyd George Türklere düşmandır; çünkü Türkler Çanakkale ve Kut-ül Ammare'de kendilerine tarihlerinin en acı yenilgilerini tattırmıştır. İngiliz ordularını yenerek dünyanın en güçlü sömürgeci ordusunun da yenilebileceğini esir milletlere göstermiş, dünya milletleri nezdinde topraklarında güneş batmayan İngiliz İmparatorluğunun itibarını yerle bir etmiştir.

Lloyd George'a göre sadece bu yüzden bile Türkler bir daha ayağa kalkamayacak şekilde cezalandırılmalıdırlar.

İngiliz başbakanına göre Türkler; *"Tarihî görevlerini artık tamamlamışlardır. Yakındoğu'da İngiliz çıkarlarına hizmet edecek yeni ve genç bir devlete ihtiyaç vardır."*

Bu genç devlet, Lloyd George'nin hayran olduğu Yunanistan'dır.

Yunanistan'ın en büyük idealiyse Megalo İdea'dır.

Megalo İdea; *"Başkent İstanbul olmak üzere iki kıt'alı ve beş denizli, büyük Yunanistan!"*

Hayal!

Küçük Yunan'ın bu büyük hayalini tek başına gerçekleştirmesi mümkün değildir; fakat Dünya Savaşı onlara büyük bir fırsat yaratmıştır.

Kaldı ki Yunanistan'ın başka avantajları da vardır. Avrupalı devlet adamları, Giritli bir avukat olan Yunan Başbakanı Elefterios Venizelos'a hayrandır.

Özellikle İngiliz başbakanı onu; *"Perikles'ten beri yetişmiş en büyük Yunanlı."* olarak nitelendirmektedir.

İngilizler Yunan Başbakanı Venizelos'a, Osmanlı Sadrazamı Damat Ferit, İngilizlere hayrandır.

O da padişahı gibi İngilizlerin her istediğini yapmaktadır.

Emperyalistler istediği için ordunun elindeki bütün silâhlar alınmış ve alınmaya devam etmektedir.

Oysa memleketin her tarafında teşkilâtlanmış Hristiyan azınlıklar; açık-gizli, maksatlarını gerçekleştirmek için devletin çöküşünü hızlandırmaya çalışmaktadır.

İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar, Amerikalılar devletin başkenti ni işgal etmişler, Türk'ün göz bebeği İstanbul'un bağrını kanatmaktadırlar.

Adana; Fransızlar, Urfa, Maraş, Antep, Musul İngilizler tarafından işgal edilmiştir. Antalya ve Konya'da İtalyan, Merzifon ve Samsun'da İngiliz askerleri bulunmaktadır.

Yunanlılar ise İngilizlerin desteğinden yararlanarak; "*Büyük Yunanistan!*" projesini gerçekleştirmek hülyasına kapılmışlardır.

İngiliz, Fransız, İtalyan ve Amerikalılar ateşkes antlaşmasının uygulanıp uygulanmadığını kontrol etmek bahanesiyle Anadolu'nun her yerine subaylar göndermişlerdir.

Bahane!

Bu subayların asıl amaçları; stratejik noktaları saptamak, yeraltı zenginlikleriyle, tarihî eserleri tespit etmek ve bunun ekonomilerine katkılarını araştırmaktır. Bunlar her işe karışmakta, bölgeyle ilgili sürekli rapor tutmakta ve ülkelerine göndermektedirler.

İngiliz, Fransız, İtalyan, Amerikalı subay, memur ve ajanlar Anadolu'da cirit atmaktadırlar. Bu ajanların verdikleri raporlara göre emperyalistler, Anadolu'da yeni yeni işgaller yapmaktadırlar.

Ya halk!

Türk halkı!

On yıldır devam eden savaşıardan sonra hasta, yorgun ve tükenmiş. Bir an önce barışın gelmesini sabırla bekliyor.

Savaşçılık kabiliyeti tarih boyu defalarca ispatlanmış olan Türk'ün sabrı, emperyalistlere cesaret veriyor.

Türk'ün Malazgirt'te, Haçova'da, Mohaç'ta, Çanakkale'de ve daha yüzlerce savaş sahnesinde gösterdiği kahramanlıklar unutularak arının kovanına çomak sokuluyor.

...

15 Mayıs 1919!

Güzel İzmir işgal ediliyor.

Kalbi ağlayan Mavi Kuş, gördüğü vahşet karşısında şaşkın.

İstiyor ki bu vahşeti herkes bilsin.

İstiyor ki bu katliamı yapanlarla onlara izin ve onay verenlerin alınlarındaki kara leke, tarih boyu hiç silinmesin.

Ve bu acıyla kanat açıyor Mavi Kuş, Yunan'ın İzmir'de yaptığı katliamın acısı onun kanatlarından dalga dalga tüm Anadolu'ya yayılıyor.

Mavi Kuşla birlikte Anadolu da ağlıyor!

Anadolu halkı İzmir için yanarken Mavi Kuş can havliyle Karadeniz'e kanat çırparak İstanbul Boğazı'ndan henüz çıkmış Bandırma Vapuru'nun peşine düşüyor.

Karadeniz'de dalgalarla boğuşan Bandırma'da biri var!

O bir subay!

Mavi Kuş o subayı tam otuz sekiz yıldır tanıyor.

Selânik'te, Manastır'da, İstanbul'da hep birlikte olmuşlar.

Mavi Kuş ilk subaylık yıllarında onunla Suriye'ye gitmiş. Daha sonra onu Trablus'ta da yalnız bırakmamış.

Sofya gecelerini birlikte geçirmişler.

Başlayan büyük savaşla birlikte onun Çanakkale'den İstanbul'a; *"Bir kahraman!"* olarak dönüşünü de görmüş.

Mavi Kuş onu; Muş'u, Bitlis'i Ruslardan kurtaran ordunun kumandanı olarak da görmüş.

Mavi Kuş onu; büyük savaşın sonunda Suriye'de ordusunu kırdırmadan Toros eteklerine çeken kumandan olarak da görmüş.

O subay, son İngiliz saldırısını kırdıktan sonra askerlerine demiş ki; *"Burada ölünceye kadar çarpışacağız; çünkü bundan sonrası Türk vatanıdır!"*

Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanınca İstanbul'a gelen bu subay, tam altı ay devleti kurtarmak amacıyla yetkili bir görev almak için çabalamış, çalmadığı kapı, denemediği yol kalmamış, son çaresi Anadolu olmuş.

Bu subay, Anadolu'da kendisi gibi kalbi ağlayanlarla kucaklaşmak istiyor. Onları bulmak, birleştirmek, ayağa kaldırmak istiyor. Gözyaşlarını silmek istiyor.

Onlarla yoldaş, candaş, sırdaş olmak istiyor.

Kalbi ağlayan bu subay; Bandırma Vapuru'nun güvertesinde, gözleri Samsun ufuklarında, aklı İzmir'de.

İzmir'e gökten çisil çisil hüznü dolu bir yağmur yağmış. Yunan'ın kirli solucan parmakları İzmir'in boğazına sarılmış.

Silâhsız, sahipsiz İzmirli, Yahudi mezarlığında toplanıp ant içerken İngiliz ve Fransız desteğindeki gemilerinden çıkan Yunan askerleri, pis ayaklarıyla güzel İzmir'i kirletmişler.

Tam yirmi bin çift kirli Yunan postalı, İzmir topraklarına basmış!

İzmir Metropolitisi Başpapaz Hristostomos bir nutuk vermiş; *"Yunan milletinin üç bin yıllık bir ayrılıktan sonra buradaki ırktaşlarını Türklerin zulmünden ve esaretten kurtardıklarından dolayı Tanrı'ya şükür ve minnet duyduğunu,"* gözyaşları içinde haykırmış.

İngiliz, Fransız, İtalyan, Amerikan gemilerindeki emperyalist subaylar, Yunan askerlerinin binlerce Rum tarafından, ellerinde Yunan bayrakları ve çiçeklerle karşılanışını gıptayla seyretmişler.

Rumlar; *"Hurra! Zito!"* sesleriyle yeri göğü inletmiş.

Evzon Alayının önüne; *"Kör Yani"* isimli bir Rum atılmış ve alayın ayakları altına ay-yıldızlı bayrağı atmış. Evzon Alayı Türk bayrağını çiğneyerek yürürken Rum halk sevinçten çıldırmış.

Tam bu sırada silâh sesi duyulmuş.

Üç el silâh sesiyle birlikte devrilen Yunan sancaktar.

Ateş edenin tek bir Türk olduğu anlaşılınca yirmi bin kişilik ko- ca bir ordu silâhlarını tek kişilik bir orduya, Gazeteci Hasan Tahsin'e çevirmiş.

Ve Hasan Tahsin şehit!

"Allah'a sığındık gidiyoruz!"

İzmir, kara talihinin en kara günlerini yaşarken Bandırma Vapur Karadeniz'in hırçın dalgalarıyla boğuşarak çökmekte olan karanlığın içine doğru ilerliyor.

Sert deniz rüzgârı güvertedeki genç subayların yüzlerini yakıyor.

Akşamın alaca karanlığında, Bandırma'nın iri bacasından çıkan kara dumanlar, gemiyi izleyen beyaz martıların ak tüylerini karartmak ister gibi üstlerine üstlerine gidiyor.

Dr. Refik o güne kadar hiç sigara içmemiş, efkâr dağıttığına da hiçbir şekilde inanmamış. Güngörmüş kurt denizci İsmail Hakkı Kaptan tüm yolcularla birlikte Dr. Refik'in hüznünü de görmüş.

Tabakasından kalın bir sigara sararak doktora uzatıyor:

– Yak beyim, bu yolculuk başka türlü bitmez.

Doktor, kaptanın verdiği sigarayı, yine onun uzattığı izmaritle yakıyor. İri sigaradan, kocaman bir nefes çekiyor.

Hayret, doktoru öksürük tutmamıştır.

Nikotini, arka arkaya, bir daha çekiyor içine Dr. Refik. Yanan ciğerlerinden çıkan dumanı, ufukta kaybolmak üzere olan İstanbul'a doğru diklendiriyor; “*Ey İstanbul seni bir daha görebilecek miyim?*” diye içinden geçirirken gözlerinden iki damla yaş yuvarlanıyor.

Yolcuların her biri, vapurun ayrı köşelerinde kaybolmak üzere olan İstanbul'un silüetine bakmaktalar. İki mi, beş mi, on mu, bilinmez kaçır damla yaş, hepsinin yanaklarını yalarken, içlerinde biriken öfke, Karadeniz'in dalgalarından daha kabarık.

Oysa Karadeniz de kızgın!

Karadeniz, üzerine çöreklenen kapkara, hırçın bulutlara homurdanarak tepki gösterirken Bandırma Vapuru'ndaki yolcuların sıkıntısına ortak oluyor, öfkeleniyor, kabarıyor. Denizin her homurtusunda, yaşlı Bandırma Vapuru inip inip kalkarken bir fındık kabuğu gibi kendisini iri dalgaların hışmına bırakmış ilerlemeye çalışıyor.

Güneş kaybolur kaybolmaz, gece bütün karanlığıyla Bandırma'nın üzerine çullanıyor. Karadeniz'in soğuk rüzgârı iliklere işliyor. Yolcular soğuğa rağmen gece yarısına kadar dertleşiyorlar.

Karadeniz kararlı. Güvertede kimseyi görmek istemiyor.

Ve sert rüzgâr uğuldamaya başlıyor.

Fırtına!

...

Hükûmetin, Karadeniz Bölgesi'ndeki anarşiyi söndürmekle görevlendirdiği, Çanakkale Kahramanı ve IX. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa Samsun'a gidiyor.

Kalpağını çıkarmış, geminin kör ışığı altında daha bir sarı görünen saçlarını, Karadeniz'in hırçın dalgaları üzerinde oynayan deliçoş rüzgârın keyfine teslim etmiş.

Üzerinde resmî tuğgeneral üniforması var. Nişanlarının yanına işlenmiş sırmalı kordon onun; “*Padişahın fahrî yaveri,*” olduğunu gösteriyor. Samsun'a tam yetkiyle gidiyor.

İsmail Hakkı Kaptan, bir yandan dev dalgalar üstünden Bandırma Vapuru'nu ilerletmeye çalışırken diğer yandan da güvertede gözleriyle âdeta dalgalarla konuşan Mustafa Kemal Paşayı izliyor.

İsmail Hakkı Kaptan; *“Ne kadar da genç.”* diye düşünürken Kemal sesleniyor:

– Karadeniz’de bu kaçınıcı seferiniz kaptan?

Kaptan gülümseyerek cevap veriyor:

– Marmara’dan dışarı ilk çıkışımdır paşam.

Kemal, kaptanın yanına geliyor:

– Yani Karadeniz’in tehlikeli noktalarını bilmiyorsunuz?

Kaptan haritaya bakarak konuşuyor:

– Şu Kerempe Burnu’nu geçersen tehlike yok demişlerdi.

Kemal’in canı sıkılıyor.

– Hangi rotayı takip ediyorsunuz?

Kaptan sitemle konuşuyor:

– Ne rotası paşam. Yolculuk emrini iki gün evvel bildirdiler. Geldim gemiyi inceledim. Bir sürü eksik var. Böyle yola çıkamam dedim; lâkin kimse dinlemedi. Pusula yok, başımıza bir de fırtına çıktı. Allah’a sığındık gidiyoruz işte.

Haritada parmaklarını dolaştıran Kemal’in yüzü geriliyor:

– Sizden mümkün olduğu kadar sahili takip etmenizi istiyorum. Arkamızdan İngilizlerin gelme ihtimali vardır. İcabında gemiyi tereddüt etmeden sahile vuracaksınız, mümkün müdür?

Kaptan şaşırıyor:

– Gemiyi feda ettikten sonra kolay paşam.

Kemal karanlıklara bakarak soruyor:

– Peki süratimiz kaç mil?

Kaptan azmış kocaman dalgalara karışmış karanlık gökyüzüne bakıyor:

– Sekiz-on mil; ama havaya bakar.

Kemal kaşlarını çatıyor:

– Nasıl yani?

Kaptan dalgaları işaret ediyor:

– Vapurun pervanesi dalgaların üstünde bocalarsa boşa döner. O zaman yol alamayız.

Kemal, kaptana bir sigara ikram ederek bir de kendisi yakıyor.

Güvertedeki arkadaşlarının yanına giderken düşünceli.

Her şey bir yana, bu yaşlı gemi, Karadeniz'in fırtınasını atlatacak kendilerini Samsun'a kadar götürebilecek midir?

...

Bandırma tam kırk bir yaşında!

Bir gemi için hayli yaşlı. 1878'de İskoçya'da doğmuş. Boyu kırk yedi metre yetmiş santim, eni altı metre seksen üç santim, yüksekliliği dört metre yirmi yedi santim. İki yüz yetmiş dokuz grostonluk küçük bir yolcu vapuru. İlk adı; "*Torocader*."

Torocader beş yıl İngilizlerle çalıştıktan sonra Yunanlılara satılmış ve adı; "*Kymi*." olarak değiştirilmiş. 1894'te Osmanlıların satın aldığı gemiye önce; "*Panderma*." daha sonra; "*Bandırma*." adı verilmiş.

16 Mayıs 1919 gecesi, denizlerin en hırçını Karadeniz'in patlayan dalgaları arasında Samsun'a doğru giden küçük Bandırma'nın hayli yolcusu var.

Yolcuların tamamı asker.

Bu askerler Karadeniz Bölgesi'ndeki anarşiyi söndürmek üzere giden IX. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşanın karargâh subayları.

Albay Kâzım, Kurmay Binbaşı Hüsrev, Yarbay Mehmet Arif, Dr. İbrahim Tali, Dr. Refik, Yüzbaşı Mümtaz, Yüzbaşı İsmail Hakki, Üsteğmen Hayati, Topçu Binbaşı Kemal, Emir Subayı Yüzbaşı Ali Şevket, Karargâh Kumandanı Yüzbaşı Mustafa Vasfi, İaşe Subayı Üsteğmen Abdullah, Şifre Kâtipleri Faik, Memduh, Arif Hikmet ve Yaverler Yüzbaşı Cevat Abbas ile Yüzbaşı Muzaffer'le birlikte tam on sekiz kişilik bir kadro.

Mürettebatla birlikte tam otuz beş Samsun yolcusu.

Kaçak olarak vapura binmiş Albay Refet'le birlikte bir de sivil yolcu var. Sinop Mutasarrıfı Mazhar Tefvik.

Bandırma, iri dalgalar üstünde inip çıkarken tüm yolcuların yüklerini kaldırdı. Üzüntü, heyecan ve gittikçe kabaran dalgalar mideleri alt üst etti.

En iyisi kamaralara çekilerek İzmir'in hüznünü, göz kapaklarının arasına gizleyerek uyumak.

Öyle de yaptılar, kamaralarına çekilerek uyumaya çalıştılar.

Ama ne mümkün?

“İzmir’den tamamen umudu kesmek lüzumsuzdur!”

İzmir’de Yunan ordusunun ve yerli Rumların başlattıkları katliam, yağma şiddetlenerek devam etmektedir. Asker sivil ayırt edilmeden evlere girilmekte, para ve altınlara el konmaktadır.

Şehirde kan gövdeyi götürüyor. Yunanlılar rastladıkları her Türk’ü yaşlı-genç, erkek-kadın, çocuk demeden öldürüyorlar.

Kışlada, Ziraat Bankasının merdivenlerinde, askerî otelde, askerî kıraathanede, vergi dairesinde, caddelerde, sokaklarda yayılım ateşine tutularak öldürülen Türk’ün sayısı bilinmiyor.

Tutuklanarak Patris Vapuru ve Averof Zırhlısının mahzenlerine tıkan asker, kadın, çoluk çocuğun sayısı da belli değil.

İzmir sahilleri, Kordonboyu, kışla ve hükûmet konağının önü ceset yığınlarıyla dolu. Yüzlerce ceset de kireç kuyularına atılmış. İşgalin üzerinden yirmi dört saat geçmesine rağmen katliam devam ediyor.

İçki içerek zafer kutlayan Rumlar, sokaklarda korku içinde kaçışan Türk çocuklarına ateş ederek eğlenmeye başlamışlar.

Türklerin fesleri yerlere atılıyor, kadınların peçeleri yırtılıyor. Kadın ve kızın bulunduğu evlere özellikle giriliyor ve kocalarının, babalarının elleri bağlanarak onların gözleri önünde vahşice tecavüz ediliyor.

Hükûmet konağının yanında bulunan Sultanî Mektebinin minik öğrencileri de tek tek sopadan geçiriliyor, bir kısmı vahşice öldürülüyor ve kalanlar Bozmeri Hapishanesine kapatılıyor.

Ve yağma!

İşkenceden, cinayetten, tecavüzden sonra başlayan yağma, bütün şiddetiyle devam ediyor.

Resmî daireler, dükkânlar, evler...

Yunan askerleri ve yerli Rumlar götürebildiklerini alıyorlar, götüremediklerini yok ediyorlar.

Bunları yaparken Kambur İzzet’i de tekrar valilik makamına oturtmayı ihmal etmiyorlar. Yunanlılar İtilâf Devletleri’ne bir söz vermişler; katliam yaparken Osmanlı Hükûmeti İzmir’i hâlen yönetiyor görünmeliymiş.

Zaten Kambur İzzet’in onlara bir zararı da yok, varsın valilik koltuğunda otursun.

...

İngilizler, Sadrazam Damat Ferit Paşaya; *"İzmir işgal edilmeyecek."* diye teminat vermişti. Damat Ferit de verilen teminata güvenerek; *"İzmir işgal edilecek yahut edilmek üzere."* diyen herkesin tutuklanmasını emretmişti.

İzmir'in işgali haberleri hükûmete geldiği an herkesin dili tutuldu.

Hükûmette, sarayda şiddetli bir şaşkınlık.

Hükûmet üyeleri; *"Allah Allah!"* çekiyorlar.

"Allah Allah bu ne küstahlık, Yunan İzmir'e çıkmış!"

Rivayetlere bakılırsa Damat Ferit haberi duyunca bayılmış, üç-dört saat kendine gelememişti. Padişah da çok şaşırılmış, o da yerinden kalkamamıştı.

Yine başka bir rivayete göre İstanbul'daki sömürgecilerin yüksek temsilcilerinin de işgalden haberi yokmuş; *"Küçük bir koordinasyon yanlışlığı,"* diyorlarmış.

İtalyan Yüksek Komiseri Kont Sforza da kızmış, komiserler toplantısını kapıyı çarparak terk etmiş.

Bütün bu rivayetlerin arkasında gerçek olan şu ki İzmir, Mondros Ateşkes Antlaşmasının yedinci maddesine göre işgal edilmiştir.

Yedinci maddeye göre sömürgeciler kendileri için tehlikeli olabilecek her yeri işgal edebilirlerdi. İzmir'de de Hristiyan halk tehlikedeymiş. Emperyalistler bu tehlikeyi bertaraf etmek için İzmir'i Yunan ordusuna işgal ettirmişler.

Ve Yunan, İzmir'de bütün vahşetini göstermiş ve göstermeye devam ediyor. Hristiyan halkın can güvenliğini ve asayişini sağlamak amacıyla İzmir'e geldiğini iddia eden Yunan ordusu, İzmir başına ağır bir sansür getirerek tüm telgraf haberleşmelerini kestikten sonra girdiği yerde terör estiriyor, katliam yapıyor.

...

Hükûmetin işgale ilk tepkisi hemen toplanmak ve Amiral Webb'e bir nota vermek olur;

"Paris Konferansının kararına göre işgalin ateşkes antlaşmasının yedinci maddesine göre müttefikler tarafından yapılacağı bildirilmiştir."

Dünden beri İzmir ve havalisinden gelen telgraflardan anlaşıldığına göre yukarda beyan ettiğimiz işgal tarzının değiştirildiği ve hakikatte de asaletli Amiral Calthorpe Cenapları Yunan askerinin de şehre girdiğini İzmir valimize tebliğ etmiştir. Osmanlı Hükûmeti, devletin Akdeniz vilâyetinin hâl-i hazırında böyle bir tedbiri haklı gösterecek hiçbir sebep bulunmadığını her şeyden evvel beyan eylemeği vazife addeder.”

Heyhat!

Emperyalizm sebep olduğu vahşeti kendisine en kibar cümlelerle bildiren Damat Ferit’in notasına cevap vermeye lüzum bile görmez.

Aslında bu notaya göre Paris Konferansının kararı kabul edilmiştir, sadece bu kararın uygulama şekline itiraz vardır.

Oysa İzmir’in işgali sıradan bir olay değildir. İzmir’in işgali yenilmiş bir devlet üzerine imzalanan bir ateşkesin uygulanması değil, bir milletin toptan yok edilme plânının bir safhasıdır.

Tehlike çok büyüktür; fakat bunu göremeyenler vardır. Bunlardan biri Alemdar gazetesinin başyazarı Ref’i Cevat’tır.

Ref’i Cevat der ki; *“Yunanlılar İzmir’i İtilâf Devletleri’nin izinleriyle işgal etmişlerdir. İşgal aslında Yunanlılarca değil kendilerine bahşettiğimiz hakka dayanarak İtilâf Devletleri tarafından yapılmıştır. İzmir’den tamamen umudu kesmek lüzumsuzdur.”*

Oysa İzmir’in Yunanlılar tarafından işgal edileceği aylardır konuşulmaktadır. Hükûmet bu dedikodulara inanmadığı gibi lâfını edenleri bile hapse atmakla tehdit etmiştir.

Şimdiyse Mondros Ateşkes Antlaşmasından beri sükûnetini korusun; fakat İzmir’in işgaliyle birlikte öfkelenen halkı sakinleştirmek gerekmektedir.

Damat Ferit halka bir bildiri yayımlar; *“Hükûmet bu meselede devlet ve millet haklarının muhafazası için kendisine düşen vazifeyi tespit etmiş, sükûn ve vakarın muhafazası lüzumunu ahaliye tavsiye eylemesini dâhiliye nezaretine tebliğ eylemiştir.”*

Her ne kadar hükûmet, devlet ve milletin haklarının muhafaza edileceğini söylemekteyse de takip ettiği siyaset düşünüldüğü vakit pek inandırıcı görülmemektedir.

Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali de üzerine düşeni yapar ve şöyle bir yorumda bulunur; *“Vali İzzet Bey, İzmir’de, mülkî işlere bakmaya devam ettiğine göre, işgal sadece askerî niteliktedir. İzmir’de bazı olaylar olmuştur; fakat hükûmete resmî bir haber gelmemiştir. Söylentilere ehemmiyet verilmemelidir.”*

...

Damat Ferit’e, Ref’i Cevat’a, Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali’ye ve onlar gibi düşünenlere rağmen hükûmet üyelerinin çoğu kızgın.

Kızgın hükûmet üyelerini sakinleştirmek için yapılan işgale esaslı bir tepki ve tedbir düşünmek yerine, ayağına dolanan nazırları değiştirmek isteyen Damat Ferit, İzmir’in işgalini bahane ederek istifa etti.

Padişaha sunduğu 16 Mayıs tarihli istifa mektubunda; *“Beş yıllık bir kötü yönetimi düzeltmek için imkân dairesinde görev aldım. İzmir’in işgali üzerine, gerekli bütün tedbirler alındığı hâlde, İtilâf Devletleri’nin İzmir için verdiği son karar, devlet ve millet haklarının muhafazasını, çalışmasının ruhu bilen hükûmeti müşkül bir mevkie koymuştur.”* dedi.

Damat Ferit istifa ederken bile bütün suçu İttihat ve Terakkiye yüklemiş oldu.

Hükûmet şaşkınlıklar içerisindeyken ordu daha akli başında kararlar verebiliyordu.

Çanakkale deniz savaşlarının kahraman kumandanı Erkân-ı Harbiye-i Umumîye Reisi Cevat Paşa, İzmir’in işgali haberini alınca çok kızmış ve harbiye nazırı adına orduya bir mesaj yayımlamıştı; *“Birlikler siperleri terk etmeyerek yerlerinde kalmalı. Silâhlarını hiçbir şekilde elden bırakmayarak uyanık olmalıdır.”*

“Ben bu adamla niye yola çıktım?”

Uyanık olmak!

Böyle bir gecede uyumak mümkün müydü?

İşte çok büyük yetkilerle IX. Ordu Müfettişi olarak Samsun’a gidiyordu. Bütün askerî birliklere, bütün vali ve mutasarrıflara emirler verebilen, onları görevden alabilen, yerine yenisini atayabilen bir makam.

Bütün Doğu ve Güneydoğu Anadolu’yu kapsayan bir görev.

Kemal, IX. Ordu Müfettişi olarak yapabileceklerini düşünüyor. Görevinin resmî yanı, Karadeniz Bölgesi'ndeki kargaşaya son vermek.

İngilizlere ve hükûmete göre bu kargaşayı çıkaran Türkler.

Oysa Samsun'daki asıl tehlike Pontus kaynaklı. Pontuslu Rum-lar Samsun'u merkez yaparak bir Pontus Devleti kurmak istiyorlar. İngilizler ve Fransızlar da onlara destek veriyor.

Üç kıt'aya yayılmış Osmanlı toprakları birer birer elden gitmiş.

"*Hasta Adam*" artık yere serilmiş.

Osmanlı Devleti tarih içindeki seyrini tamamlamış. Artık ne pa-dişahın, ne halifenin, ne hükûmetin anlamı kalmamış.

Anadolu dört bir yandan işgal edilmiş. Şu anda vatan da millet de tehlikede. Redd-i İlhak ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri yavaş yavaş kurulmaya başlanmış.

Yurdu işgal eden düşmanlara karşı bu cemiyetlerle siyasî bir otorite oluşturulabilir. Bu otorite ister istemez İstanbul'daki siyasî otoriteye karşı olacak ve onu bertaraf etmeye çalışacak.

Zor işler, büyük işler; fakat kendisi de büyük işlerin adamı.

Güç birliği, fikir birliği ve iş birliği sağlamak gerekli.

Özellikle Anadolu'daki kumandanlarla iş ve güç birliği yapılma-lı. Aynı şekilde, halkı da belli bir görüş ve inanç birliği çevresinde toplamalı.

Vali ve mutasarrıfları da boş bırakmamalı. Bununla da yetinil-memeli, vatanın kurtulabileceği, tek vatandaşa, tek askere varınca-ya kadar inandırılmalı ve bir siyasî teşkilât çevresinde millî birlik sağlanmalı.

Koca bir millet, hayata yeni baştan başlamalı. Millî hâkimiyete dayanan, kayıtsız şartsız ve bağımsız bir Türk Devleti kurulmalı; çünkü ne kadar zengin olursa olsun, bağımsız olmayan bir devletin vatandaşlarının mutlu olması mümkün değil.

...

Kemal bunları düşünürken kamaralara çekilmiş Bandırma yol-cuları birer birer ortaya çıktılar.

Sebeup, tedirginlik.

Karadeniz tehlike kokuyor. Rauf, İstanbul'dan ayrılırken Ke-mal'i ikaz etmiş; "*İngilizler Bandırma Vapuru'nu batıracaklar!*"

Rauf'un bu ikazı Bandırma yolcularının akıllarında. Şu anda bir İngiliz gemisinin peşlerinde olduğundan eminler. Gerçi Kemal, kaptana verdiği talimatla normal rotadan ayrılmış. Olabildiğince sahilden gidiyorlar; fakat yine de tedirginler.

Genç subaylar, tedirginliklerini birbirlerine hissettirmeden konuşuyorlar.

Dün olanlar, bugün yaşananlar!

Devletin, milletin durumu!

Milletin istiklâlinin tehlikede olduğunu söylüyorlar. Hepsi de Enver'e çok kızgınlar. Son on yılda dökülen kanların boşa gittiğine hayıflanıyorlar.

Kemal itiraz ediyor:

– Tarih, bir milletin kanını, hakkını, varlığını hiçbir zaman inkâr edemez arkadaşlar. Dökülen her damla kan, gelecekteki hürriyet ateşini körükler. Hürriyete ulaşmak için gerekirse ihtilâller yapılır.

Yarbay Arif'le Albay Refet ona dikkatle bakarken Kemal devam ediyor:

– İhtilâller devletlerin mevcut şeklini değiştirir; fakat Türkiye henüz mevcut değil. Önce onu dünyaya getirmek lâzım.

Albay Refet, her zamanki alaycı tavrıyla soruyor:

– Paşa hazretleri daha açık konuşsalar derim. Ne demektir; “*İhtilâller mevcut devletlerin şeklini değiştirir.*” Ne demektir; “*Türkiye henüz mevcut değil. Önce onu dünyaya getirmek lâzımdır.*”

Kemal birden irkiliyor. Bugüne kadar, zamanı gelmeden hiçbir şeyi konuşmamayı öğrendiği hâlde, işte boş bulunmuş, söylememesi gereken şeyleri söylemiştir.

Albay Refet; “*Ben bu adamla niye yola çıktım?*” der gibi bakmaktadır. Genç subaylar Albay Refet'e hak verir bir tavırla Kemal'den bir açıklama beklemektedirler.

Tam bu sırada İsmail Hakkı Kaptanın sesi duyulur:

– İnebolu göründü!

Saat 23.00 sularında güvertedeki herkes Kemal'den bekledikleri cevabı unutarak uzaktan görünen İnebolu ışıklarına bakarlar.

İnebolu'ya bakmayan bir kişi vardır; Bandırma Vapuru'nun misafir yolcusu Mazhar Tevfik.

Mazhar Tevfik, Sinop'a mutasarrıf olarak atanmış.

Kemal, Mazhar Tevfik'in kafasını karıştırdığından habersiz İnebolu ışıklarını seyrediyor.

Muhtemel İngiliz takibinden kurtulmak için İnebolu'ya çıkmalı ve Samsun'a kara yoluyla gitmeli; fakat deniz o kadar dalgalı ki kıyıya yanaşamıyorlar. Tek çare yola devam etmek.

O da öyle düşünüyor ve kaptana sesleniyor:

– Devam et kaptan, belki Sinop Limanı daha uygundur.

“Bu mitingler yüzünden ortalık karışabilir!”

Damat Ferit, İzmir'in işgaline karşı emperyalistlere kibar bir protesto vererek bütün halkı sükûnete davet etmekle yetinmiş, hükûmet içindeki tepkilerden dolayı da istifa etmişti; fakat Vahdetin yeni hükûmeti kurma görevini yine eniştesine vermişti.

Damat Ferit, yeni hükûmetini kurmakla uğraşadursun, Yunan'ın İzmir'i kirlettiğini duyan bütün bir Anadolu ayağa kalkmıştı.

İşgalden sadece dört saat sonra Denizli Müftüsü Mehmet Hulusi Efendi mitingde haykırmıştı; *“En korkak Müslüman yerden üç taş alıp düşmana atmazsa kâfirdir!”*

Denizli'de başlayan miting kasırgası, aynı gün Konya, Aydın ve Burdur'a yayıldı. Her mitingden sonra halk, başta padişah olmak üzere hükûmeti ve emperyalist devletlerin İstanbul'daki temsilcilerini telgraf yağmuruna tuttu. Ağlamaktan çok bağırان, kızan, tehdit eden, işgali reddeden binlerce telgraf.

Sadece Alemdar gazetesine yüz bin telgraf geldi. Bu telgraflarda işgal kınanıyor ve İzmir'in Yunan'ın olmasına asla izin verilmeyeceği haykırılıyordu.

Eskişehir de ayağa kalktı, hele Kütahya'da Müslüman olmayan halk bile cinayetleri kınadı.

Tavas'ta yapılan mitingde öyle heyecanlı ve duygulu konuşmalar oldu ki olayın vahameti tüm çıplaklığıyla görüldü.

Anadolu'da halk meydanları doldururken Erzurum'un ileri gelenleri bir toplantı yaptılar ve sert bir dille işgali protesto eden bir yazı kaleme aldılar. Bu yazıyı padişaha, hükûmete, İtilâf Devletleri'nin İstanbul'daki temsilcilerine yolladılar.

Çal Müftüsü, halka İzmir'in işgalini anlatan dokunaklı bir konuşma yaptı ve bütün halkı İzmirililere yardıma davet etti.

Aydın'daki mitingde de ateşli konuşmalar yapıldı. Mitingin sonunda Hoca Esat Efendi tüm İzmir şehitleri için dua etti. Aydın'dan bütün Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine millî hakların korunması için teşebbüslerde bulunulmasını isteyen telgraflar yollandı.

Bursa, Tire ve Havza'da da meydanlar doldu.

İstanbul'da üniversite hocaları ve öğrenciler bir araya geldiler. Fatih'te Hürriyet ve İtilâf Partisi bile bir miting yaptı.

İstanbul'da üç gün yas ilân edildi ve esnaf üç gün kepenklerini kapatma kararı aldı.

Mitinglerin şiddetlenmesi üzerine Damat Ferit İngiliz konsolosluğu Baş Tercümanı Ryan'ı ziyarete gitti.

Ona dedi ki:

– Dün akşam padişahla dört saat görüştüm. Kendileri çok umutsuz. Yeni hükûmeti benim kurmam hususunda çok ısrarlılar. Bu mitingler yüzünden ortalık karışabilir. Lütfen bana destek olunuz. Sizin desteğiniz olmadan tekrar hükûmeti kurmam faydasız olacaktır.

Ryan da telâşlıydı:

– Haklısınız, bu mitingler bizi de şaşırttı. Böyle giderse İstanbul'da bir ihtilâl çıkabilir.

Damat Ferit'te de aynı korku vardı:

– Bu durumda Paris Konferansı bizim için bir an evvel karar vermelidir. Bu belirsizlik yüzünden İzmir'den sonra Anadolu'da da kan dökülebilir. Bana destek vermeyecek olursanız hükûmeti kuramayabilirim. İzmir'e benzer bir olay daha çıkarsa Osmanlı tahtı çökebilir. Bu sizin de işinize gelmez.

Baş Tercüman Ryan başını salladı:

– Haklı olabilirsiniz. Bu talebinizi Londra'ya bildireceğim.

Ryan, Damat Ferit'i atlatmıştı; fakat bu sefer kendileri için de tehlike çanlarının çalmaya başladığını hissediyordu. Bir şeyler yapmalıydılar.

...

Mondros Ateşkes Antlaşması sadece Osmanlı için değil, emperyalistler için de çok önemliydi; çünkü ateşkesin imzalandığı 30 Ekim 1918 tarihi onların Osmanlı topraklarını bölüşmeye fiilen başlamalarının ilk adımıydı.

Büyük savaş devam ederken İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya Osmanlı Devleti'ni tamamen ortadan kaldıracak plânlarını yapmışlar, aralarında gizli antlaşmalarla Türk toprakları paylaşmışlardı.

Rusya, İstanbul ve Boğazların kontrolüyle birlikte Doğu Anadolu'da da toprak kazanmak niyetindeydi. İtalya'ya savaşa giriş karşılığı olarak arazi verilecekti. Yunanistan'a da İtilâf Devletleri yanında savaşa girmesi için Anadolu'nun Ege kıyılarında büyük topraklar vaat edilmişti.

İki büyük ortak, İngiltere ve Fransa'ysa en büyük payı alacaklar; fakat birbirlerinin menfaatlerine dokunmayacaklardı.

Gerçi Rusya'da Bolşevik İhtilâlin olmasıyla gizli antlaşmalar açığa vurulmuştu; ama emperyalistler kararlarından vazgeçmemişlerdi.

Tam dört yıl süren büyük bir savaş olmuştu. Türk askeri bu büyük savaşta silâhlarının hakkını şerefle vermiş; fakat yenilmişti.

Dünyanın hiçbir kanunu, silâhlarının hakkını veren milleti ve o milletin ordularını suçlu gösteremezdi; fakat emperyalizmin eli kanlı tek gözlü korsanı, şeytan üçgeninin en başı İngiliz, Türk'ü suçlu ilân etmiş, akıllı sıra kendi pis ellerini kullanmaktan çekinerek Yunan'ın kirli solucan parmaklarını İzmir'de Türk'ün kanına daldırmıştı. Çanakkale'nin intikamını Yunan'ı kullanarak alıyordu.

Gerek o güne kadar, gerek o gün ve gerekse o günden sonra; "*Medenî olmak.*" iddialarını hiç bırakmayacak olan emperyalizmin İngilizce konuşanlarıyla Fransızca ve İtalyanca konuşanları Tanrı'dan korkmadan, Hz. İsa'dan utanmadan İzmir'de Türklerin katledilişini sadece seyretmişlerdi.

15 Mayıs sabahı başlayan katliamda yerli Rumlar ve Yunan askerleri, yakaladıkları kızların ırzına geçerek ve buldukları her yeri yağmalayarak medenîce (!) eğlenmişlerdi.

İzmir'in işgalindeki tüm cinayetler; caniler ordusunu İzmir Li-manına getiren İngiliz, Fransız, İtalyan kumandan ve askerlerinin, Amerikalı gözlemci ve Kızıl Haç Teşkilâtı üyelerinin ve İnsan Hakları Komisyonu üyelerinin gözleri önünde yapılmıştı.

Tarih, medenî olmak iddiasını dilinden düşürmeyen Amerikalıların ve Avrupalıların alınlarındaki bu kara lekeyi hiç silinmemek üzere sayfalarına kaydetti.

“İlk Kuva-yı Millîye!”

Şeytan üçgeninin başları, Yunan’a İzmir’i işgal ettirerek onun katliam yapmasına göz yumarken, Yunan’ın İzmir’le yetinmeye hiç niyeti yoktur. Vakit kaybetmeden; önce Urla’yı sonra Seferihisar’ı işgal eder. Rum eşkıyanın da Yunan ordusuna katılmasıyla birlikte Türk köyleri yakılıp yıkılır.

Fakat, Urla’yı işgal eden Yunanlılar hiç akıllarına gelmeyen bir şeyle karşılaşılır. Urla’daki Alay Kumandanı Yarbay Kâzım, emrindeki on sekiz kişilik askerinin yanına alayının katırcılarını, subayların emir erlerini, aşçılarını katarak silâhlendirmiş. Gönüllü halkın katılımıyla da Yunan işgaline karşı direnmiştir.

Bu direnme Yunan’ı korkutur. Ya Türk asker ve sivil iş birliği devam ederse? Ya bütün halk askerlerin yanında savaşa girerse?

İzmir’in işgali ve bu işgalin yayılmaya başlaması İtalya’yı başka türlü telâşlandırır. İzmir’i kaptırdığını anlayan İtalya yangından mal kaçırarak ister gibi alelâcele Söke’yi işgal eder.

Tümen Kumandanı Albay Şefik, Söke’nin savunulmasını emretmesine rağmen başarılı olamaz.

Albay Şefik, Söke’ye Kurmay Yüzbaşı Selahattin’i göndererek orada bir cemiyet ve Kuva-yı Millîye birliği kurmasını emreder.

Yüzbaşı Selahattin, kısa zamanda yüz elli kişilik bir Kuva-yı Millîye birliği kurar.

...

İzmir ve bölgesinin kana bulanmasına göz yuman emperyalistlerde bir tedirginlik var.

Mısır ve Afganistan’daki karışıklığın üzerine Hindistan da kıpırdanmaya başlamış.

Hint Müslümanları Türklerin başına gelenleri duymuşlar ve huzursuzlar. Hindistan işlerini idare eden İngiliz Devlet Bakanı Montagu, Hintlileri dikkate almak gerektiğini söylüyor.

17 Mayıs 1919!

Cumartesi!

İzmir işgalinden henüz iki gün geçmiştir ki Hint Müslümanlarının temsilcileri, Montagu’yu da yanlarına alarak Paris yolunu tutmuşlar ve dünya haritasını yeniden çizmeye başlayan konseyin huzuruna çıkmışlar.

Ağa Han öfkeyle konuşuyor:

– İnaniyoruz ki Türk ırkının memleketi olan Anadolu, İstanbul ve Trakya, Türklerin elinde kalacaktır. Hiç kimse Almanların elinden Berlin’in alınmasını teklif etmedi. Avusturyalıların elinden de Viyana’nın alınması istenmemiştir. Padişahın elinden başkenti ne diye alınsın? Şunu bilmelisiniz ki Hindistan’da yetmiş beş milyon Müslüman bulunmaktadır. Kaldı ki Müslüman olmayan Hintliler de bizimle aynı düşüncededirler.

Ağa Han’ın bu tehditlerinden sonra Aftah Ahmet Han konuşuyor:

– İstanbul’un artık Türk olmayacağını Anadolu’nun da diğer devletler arasında paylaşılacağını duyuyoruz. Geçen yılın ocak ayında Lloyd George diyordu ki; “*Biz İstanbul’u ve Anadolu’daki Türk topraklarını Türklerin elinden almak için savaşıyoruz.*” Lloyd George sözlerinin arkasındaysa şimdi neden Türk yurdu parçalanmak isteniyor. Sadece hilâfetin değil, Türk ırkının da geleceği bahis konusudur.

Bikaner Mihracesi de aba altından bir sopa gösteriyor:

– İngiliz ordusundaki Hintli Müslüman askerler bir taraftan halife için dua ederken diğer taraftan da Osmanlı Devleti’ni yenmişlerdir. İstanbul Türklerde kalmalıdır. Bu plânınızdan mutlaka vazgeçmelisiniz.

Hintli grup, emperyalistlerin önünde tüm düşüncelerini dile getirdi. İngiliz, Fransız, Amerikan ve İtalyan devlet adamları şaşırıp kalmışlardı.

Daha dün Müslüman Hintlileri Türklere karşı cepheye sürmüşken şimdi bu ne demekti?

Hintliler konseyin huzurundan çıktıktan sonra Hindistan işlerini idareyle görevli Bakan Montagu kendi düşüncelerini söyledi:

– Dünya barışı büyük bir tehlike içindedir. Mısır ve Afganistan’da meydana gelen olaylar bunu doğruluyor. Hint Müslümanları isyan etmek üzeredir. Bütün bunlara sebep; İstanbul ile ilgili duydukları haberlerdir. Ayasofya’nın tekrar Hristiyanlara verileceği, Yunanlıların Anadolu’ya çıkması Müslüman sömürgelerde büyük savaşın İslâmiyet’e karşı yapılmış bir savaş olduğu kanaatini uyandırdı. Durum tehlikelidir.

“İzmir’de mavi mi sallanacak, al mı kalacak!”

Evet durum tehlikeli!

Türkler ayakta.

İstanbul Üniversitesi derslere ara vermiş; hocalar ve öğrenciler İzmir için toplanmışlar.

Tıp Fakültesi Dekanı Besim Ömer Paşa; *“Felâket o kadar derindir ki duygulanmayan ne bir Osmanlı, ne de bir Müslüman vardır. Üniversite bir milletin ruhu ve dimağıdır.”* diyerek toplantıyı açmış.

Daha sonra, Hukuk Fakültesi Dekanı Musluhiddin, duygulu bir konuşma yapmış; *“Şerefli tarihimiz, yedi asırlık uzun bir zaman içinde çok şevketli ve çok felâketli zaman geçirmiştir; fakat bugünkü kadar elemli ve hazin bir duruma hiçbir zaman düşmedik.*

Bugün, dünya yeni bir hayata başlarken, Osmanlılık mezara sürükleniyor! Anadolu’nun en güzel bahçesi, saadete açılan penceresi İzmir, düşman işgaline giriyor. (...) İzmir memleketin beşiğidir ve Yunan’ın mezarı olacaktır. Hiç kimse şüphe etmesin ki İzmir’i vermeyeceğiz!”

Hocalar ve öğrenciler gözyaşları içinde haykırıyor; *“İzmir’i vermeyeceğiz!”*

Bir hoca hanım kürsüye çıkıyor ve erkeklere şöyle hitap ediyor; *“Biz de sizin kadar, belki daha çok elemliyiz. Sizlerin gösterdiği bütün tepkilere en güçlü bir imanla katılacağız ve şu gerçeği bütün dünyaya haykıracağız. Kim demiş bir kadın küçük şeydir! Bir kadın belki de en büyük şeydir!”*

İstanbul Üniversitesinde İzmir için toplantı yapılırken Giresunlular da bir miting yapmışlar. Miting sonunda Damat Ferit’e bir telgraf çekmişler.

Demişler ki; *“Hükûmetinizi idamımızın tebliğine memur görmek istemiyoruz. Sizi Türk sadrazamı bilerek sesleniyoruz. İzmir’de mavi mi sallanacak, al mı kalacak. Hükûmetiniz buna boyun mu eğecek. İzmirli kardeşlerimizi Yunan palikaryalarına teslim mi edecek? Darağaçları bizim de ufkumuzda belirmekte, idam anımız yaklaşmaktadır. İzmir’in Yunan’a ilhak edildiğini öğrendiğimiz gün...”*

Giresunlular aynı gün bir telgraf da Vahdettin’e çekmişler;

“Ey ulu hakan! Tacından İzmir elmasını Türk kanlarıyla koparıyorlar. Sıra yarın bizlere gelecek. Senelerce serhatlarda dolaşan biz Türkler, ipte değil, süngüde can vermek için hazırız! Semamızdan al bayrak alındığı gün, zümrüt dağlarımıza kanlarımızla bir al bayrak serilecek.

Bize dökeceğimiz kanlara katılacak ve bayrağımıza taç giydirecek, Âli Osman’ın kanını taşır, Orhan’ın, Ertuğrul’un bir oğlunu gönder.”

Giresunlular, Vahdettin’den; *“Âli Osman’ın kanını taşır, Orhan’ın, Ertuğrul’un oğlunu,”* istiyorlar.

Niçin Fatih’in, Kanunî’nin, Yavuz’un kanını taşıyan bir Osmanoğlu değil de, özellikle Ertuğrul’un, Osman’ın, Orhan’ın kanını taşıyan bir Osmanoğlu istiyorlar.

Çünkü Giresunlular biliyorlar ki; Ertuğrul Bey’den, Osman Bey’den ve Orhan Bey’den sonraki Osmanlı sultanlarının hiç birisi Türk kıızıyla evlenmemiş.

Giresunlular, bugüne kadar kimsenin bilmediği, biliyorsa bile söylemediği bir ayrıntıyı dile getirerek bunu hem de padişahın yüzüne söylemişler.

Padişah bezgin!

Hem de çok.

Evet durum tehlikeli.

Diğer telgraflar gibi Giresunluların telgrafları da İngilizlerin, Amerikalıların, Fransızların, İtalyanların eline geçiyor. Onlar da hep birlikte; *“Evet evet, durum tehlikeli!”* diyorlar.

Yuttukları lokmanın büyük geldiğini görmüşler ve şimdi yaşayacakları kesin hazım bozukluğuna, kara kara düşünerek çareler aramaya başlıyorlar.

“Ya İngilizler onu yolda çevirirlerse?”

İttihatçı eski sadrazamların, mebusların, valilerin, gazetecilerin, bilim adamlarının, yazar-çizer takımının hapsedildiği Bekir Ağa’da yas var.

Osmanlı Devleti’nin son on yılına damgasını vuran hapisteki devlet adamlarının ağzını bıçak açmıyor.

Şimdiye kadar başlarına gelen her şeyi sükûnetle karşılayan, Nemrut Mustafa Divanının haksız infazlarını bile sineye çeken devlet adamları, İzmir'in işgaliyle yıkılmışlar.

Hele Ali Fethi.

Ali Fethi sadece üzgün değil, acı çekiyor.

Ali Fethi, bir önceki hükûmetin dâhiliye nazırı ve Kemal'in en yakın arkadaşı.

Kemal, Samsun'a gitmeden önce onu ziyaret etmiş, aldığı vazifeyi ve yapmayı düşündüklerini anlatmış ve ayrılırken demiş ki;

"Şu üç günü bir atlatalım. Samsun'a ayak bastığımı duyduğunuz anda artık endişelenmeniz için hiçbir sebep yoktur. Şu üç günü bir atlatalım gerisi gelir. Sen arkadaşlara hiçbir şey söyleme; lâkin önümüzdeki üç gün önemli..."

Bekir Ağa koğuşları, her zamankinin aksine sessiz. Herkes bir kenara ilişmiş kara kara düşünüyor.

Akıllarında İzmir var.

Herkes, İzmir'deki canlara yanıyor.

Ali Fethi iki gündür gözleri tavanda sırt üstü yatıyor. Ne kimseye konuşuyor, ne kimsenin selâmını alıyor. Artık günleri değil, saatleri, hatta saatleri de değil, nerdeyse dakikaları sayar hâle gelmiş.

Kafasında tek bir soru var; *"Kemal şu anda nerede? Samsun'a ulaşabildi mi? Ulaşabilecek mi? Ya İngilizler onu yolda çevirirlerse?"*

Yunus Nadi, arkadaşının son günlerdeki hâlini hiç beğenmiyor. Belli ki Ali Fethi'nin bir derdi var ve söylemiyor. Bir şekilde onu konuşturmaya kararlı yanına gidiyor ve yatağının kenarına oturuyor.

Yunus Nadi, arkadaşını konuşturmak için pek çaba sarf etmiyor; çünkü patlamak üzere olan Ali Fethi, onun kulağına fısıldayıveriyor:

– Monşer. Vaziyet çok mühim. Ah bir netice gelebilse.

Sonra yatağından doğruluyor ve oturuyor:

– Samsun'a gitmek için koskoca üç gün lâzımdır. Üç günü selâmetle atlattık mı, inşallah üst tarafı bütün bütün selâmet olacaktır.

Yunus Nadi şaşkın; ne selâmeti? Ne üç günü?

Ali Fethi günlerdir sakladığı sırrın kendisine verdiği sıkıntıya dayanamayarak Yunus Nadi'ye Kemal'in Samsun'a gidişini ve onunla yaptığı gizli konuşmayı bir bir anlatıyor.

Yunus Nadi daha bir şaşkın:

– Paşa gizli mi gitti ki?

Ali Fethi sus işareti yaparak kısık bir sesle konuşuyor:

– Hayır, gizli gitmedi; fakat yapmak istediklerinden kimsenin haberi yok. İngilizler onun niyetlerini sezerse diye korkuyorum. Siz bile bu konuştuklarımızı paşa Samsun'a varıncaya kadar kimseye söylememelisiniz.

Ali Fethi'yle Yunus Nadi anlaşıyorlar. Tedbir olarak; “*Samsun'a ayak bastı.*” haberi gelinceye kadar Mustafa Kemal adını kendi aralarında bile anmayacaklardır. Şayet biri ondan bahsedecek olursa da konuyu değiştireceklerdir.

Ali Fetih ayağa kalkınca, Yunus Nadi de kalkıyor.

Bekir Ağa Bölüğü, akşamın son güneşi altında, mateme bürünmüş. Bu manzara, sanki bütün vatanın manzarası. Şimdi, ikisinin kafasında da Mustafa Kemal Paşa var.

Mustafa Kemal Paşa, şu kapkara karanlıklara gebe loşlukta onlara bir umut ışığı olmuştur.

...

Ali Fethi'yle Yunus Nadi üç gün geçip Kemal'in Samsun'a ayak bastığını duyana kadar susacaklardı; fakat eski Mebus Hasan Rıza Paşayı susturmak mümkün değil.

Hasan Rıza Paşanın her sözünün arkasında bir Mustafa Kemal Paşa var. Her ne diyecek olsa lâfının sonunu Mustafa Kemal Paşaya bağlıyor. Çanakkale'den bahsediyor, onun kendisini evine davetinden söz ediyor, karşı karşıya saatlerce konuştuklarından dem vuruyor; “*Allah selâmet versin ne de güzel konuşurdu değil mi? Acaba şimdi nelerdedir? Ne yapıyordur?*” diyerek Kemal'i sohbetin ortasına konduruyor.

Ali Fethi'yle Yunus Nadi'nin görevleri, Hasan Rıza Paşanın, Mustafa Kemal Paşadan bahsetmemesi için tedbirler almak. Bazen işi alaya döküyorlar, bazen başka konular açarak lâfı değiştiriveriyorlar; fakat ne yaparlarsa yapsınlar Hasan Rıza Paşanın, Mustafa Kemal Paşadan bahsetmesine mâni olamıyorlar.

“Bu o kuş!”

Bandırma Vapuru Samsun yolunda.

Bandırma Vapuru Samsun’a giderken bacasından çıkan kara dumanlar İzmir’e doğru akıyor.

Bandırma yolcuları İzmir’den taze haber alamamanın sıkıntısını yaşıyorlar.

Bu sıkıntıyı yaşayanların içerisinde Hürriyet ve İtilâf yanlısı olan Sinop Mutasarrıfı Mazhar Tevfik de var.

Sinop mutasarrıfı karamsar.

Ona bakılırsa her şey bitmiştir.

Oysa Kemal; *“Vatanı kurtarabiliriz!”* diyor.

Vatanı kurtarabiliriz!

Her şeye rağmen vatanın nasıl kurtarılabilceğini anlatıyor.

Anlatıyor ve ikna ediyor.

Mazhar Tevfik şaşkın; ama ona inanıyor.

Kemal, mutasarrıfa özel bir şifre veriyor. Devamlı haberleşecekler, dilediği an Mazhar Tevfik, Kemal’den yardım isteyecek.

...

18 Mayıs 1919!

Karadeniz!

Eline geçirebildiği her şeyi karaya atmak, kayalara çarpıp parçalamak, yutmak yok etmek için çırpınan Karadeniz’in vahşi dalgalarının yerini, çarşaf gibi, insana huzur veren, rengi karadan çok mavi mürekkebe çalan uysal bir deniz almış.

Saat on ikide parlak bir mayıs güneşinin altında Sinop Limanına giriyorlar. Genç subaylar iki günlük fırtınalı yolculuktan sonra gülümseyen bahar güneşinin altında dinlenirken Dr. Refik’in elleyle kaydattığı nane suyuyla keyifleniyorlar.

Sinop Mutasarrıfı Mazhar Tevfik, Kemal ve diğer subaylarla vedalaşarak karaya çıkıyor.

Kemal; Mazhar Tevfik’ten; *“Samsun’a karadan yol olup olmadığıın,”* öğrenilmesini istiyor.

Maalesef, Sinop’tan Samsun’a kara yolu yokmuş.

Mazhar Tevfik, kendisini karşılayan Sinoplulardan Kemal Paşayı davet etmelerini istiyor; fakat o Sinopluların davetini teşekkürle karşılıyor ve bir kart yazarak Mazhar Tevfik’e gönderiyor;

“Muhterem mutasarrıf beyefendi. Sinopluların hakkımda gösterdikleri hissiyata teşekkür ederim. Rahatsızlığım dolayısıyla davetlerine icabet edemediğimden müteessirim. Kendilerine selâm ve muhabbetlerimi bildirmenizi rica ederim.”

Karadeniz Kemal'i de yormuş. Buna rağmen bir an evvel Samsun'a ulaşmaları gerek. Sinop'tan Samsun'a bir telgraf çekiliyor; *“19 Mayıs sabahı Samsun'da olunacaktır.”*

Zaman kaybetmeye tahammülü yok.

Sinop'tan, İzmir'le ilgili son haberler alınıyor.

Haberler kara.

İki günde iki binden fazla şehit ve Yunan katliama devam ediyor.

Can sıkıntısı, üzüntü ve isyanla birlikte Samsun'a doğru dümen kırılıyor.

Samsun, her dakika biraz daha önem kazanıyor.

Kemal'in hareketlerinde, belli etmek istemediği bir sabırsızlık var. Yolculuk boyunca, elinde dürbün, ufukları tarayıp duruyor.

Denizin üstünde suya dalıp çıkan martılar uçuşuyor.

Ak, süt-beyaz martılar, Karadeniz'in çırpınan dalgalarının içindeki beyaz köpüklerle oynuyorlar.

Martıların kanat kırmalarını, birbirleriyle dalaşmalarını, denize dokunup yükselmelerini seyrediyor.

Birden, kalbi heyecanla çarpıyor.

Dürbünü çekip tekrar gözüne götürüyor.

Beyaz martı yumağının arasında bir kuş var.

Evet o!

Bu, o kuş!

Mavi Kuş!

Günlerdir üzerine çöken sıkıntı dağılıyor; artık kazasız belâsız Samsun'a varacaklarından emindir.

“Katmerli yalan!”

Yunanlılar, 18 Mayıs akşamına kadar İzmir'de ve Urla yarımadasında duruma hâkim olmuşlardı. Bölgede sıkıyönetim ilân ederek kendilerince kanunlaştırılmış bir zulüm ve baskı zoruyla asayiş sağlamış oluyorlardı.

Yunanlıların, ileri harekâta geçerek hızla yayılmaları için sebepler bulması güç olmamıştı. Seydiköy, Cumaovası, Develi bölgelerinin işgali için verilen emirde; *“Bazı kimselerin suikast ve tecavüze hazırlandıkları haber alınmıştır. Bilhassa Türklerin korunması maksadıyla buralara müfrezeler gönderilecektir.”* denilmişti.

Yalan!

Diğer bir emirdeyse; *“İzmir’den firar etmiş olan iki bin kadar Türk askeri ve yüz elli kadar süvari, civar köylerdeki silâhlı Türklerle birleşerek, daimî bir tehlike hâlinde Rumları katliama hazırlanmaktadır. Buna mâni olmak için işgalin yavaş yavaş Anadolu içlerine doğru genişlemesi icap ediyor.”*

Katmerli yalan!

Kimi zaman Türkleri korumak ve kurtarmak, kimi zaman Rumların katledilmesini önlemek gibi zıtlaşmış yalanlar.

Bornova’ya bir müfreze ve Menemen istikametine de keşif ve emniyet bölüğü sürerek Cumaovası ve Develiye de birer müfreze göndererek buraları da işgal ediyorlar. Akıllarınca da İzmir’i emniyet altına almış oluyorlar.

Yunan ordusu başkumandanlığına göre Yunan ordusunun Küçük Asya’daki yegâne vazifesi, asayişini temin ve işgali, Küçük Asya’nın derinliklerine kadar genişletmektir. Bu bakımdan, Yunan tümeninin bu vazifeyi dikkate alması, işgal sahasını genişletmesi normal bir harekettir. Yunanlılar, harita üzerinde paylaşılmış bulunan Osmanlı ülkesinde kendilerine düşen araziye bir an önce işgal etmekte acele ediyorlar; çünkü aynı topraklarda İtalyanların da gözü var.

Kim nereyi daha önce işgal ederse orası onun olacaktır.

...

Yunanlılarla İtalyanlar birbirleriyle yarış ederken Bekir Ağa’daki Ali Fethi hepten içine kapanmış. Saatlerdir kimseyle konuşmamış, konuşmadığı gibi yemek de yememiş. Yunus Nadi de ondan farklı değil, o da yatağına uzanmış uyur vaziyette; ama uymuyor.

İki arkadaşın bu durumunu Hasan Rıza Paşanın kulaklarına gelen sesi bozuyor.

Hasan Rıza Paşa yine başlamış Mustafa Kemal’den bahsetmeye; *“Allah selâmet versin, acaba şimdi ne yapıyordur?”*

Ali Fethi can havliyle kendini Hasan Rıza Paşanın yanına atıyor:

– Canım paşa! Sabahtan beri şu jilet ağzı üzerindeki değerdendirmenizle meşgulüm; amma bir türlü işin içinden çıkamadım. Lütfen tekrar izah buyurmaz mısınız?

Ali Fethi sözü bırakmıyor ve çevresindekilere izah ediyor:

– Bu sabah paşa hazretleriyle tıraş olduğumuz jilet ağızları üzerine sohbet etmiştik. Kendileri kullana kullana körleşen bir jileti, bir süre kendi hâline terk edince tekrar keskinleştiğini izah buyurmuşlardı. Buna bir türlü aklım ermedi. Şimdi paşa hazretlerinin izahını birlikte dinlesek derim.

Ve Hasan Rıza Paşa, Mustafa Kemal Paşayı bırakarak bir jiletin sadece beklemekle nasıl keskinleştiğini anlatmaya başlıyor:

– Vallahi böyle, jileti kendi hâline bırakırsanız, bir süre sonra keskinleşiyor. Belki de çeliğin havayla teması onu keskinleştiriyor. Hani jilet dedim de aklıma Mustafa Kemal Paşa geldi. Kulakları çınlasın titiz adamdı, her gün tıraş olurdu. Ne de tatlı sohbeti vardı. Acaba şu an...

“19 Mayıs 1919!”

Dağlardan inen yeşil sırtın etekleri denize doğru uzanmış. Bu eteklerin üzerinde küçük noktalar hâlinde yerleşmiş evcikleriyle şirin bir Karadeniz sahil kasabası Samsun.

Samsun, yamaçlara tırmanmış ak badanalı evleriyle yemyeşil tepelerin eteğinde ve masmavi bir gök altında kartpostal kadar güzel.

Küçük kasabanın evleri, sırtlara tırmanmaya cesaret edememiş dar sahil şeridine sıkışmış kalmış.

Samsun çok önemli bir kapı.

Karadeniz’in güney kıyılarından Orta Anadolu’ya girmek isteyenler bu kapıya sahip olmak isterler. Bu şirin kasabayı, Çorum’a veya Ankara’ya yahut Sivas’a, Erzurum’a bağlayan yollar, Samsun’un sırtını dayadığı dağları aşarak giderler.

Bir sahil kasabasıdır Samsun; fakat kadersizdir. Denizin nimetlerinden yeterince faydalanamaz. Yılın büyük bölümünde fırtınadan gemiler yanaşamaz Samsun’a. Sakin günlerde açığa demirleyen gemilerden, usta kayıkçılar yolcuları alır, karadan denize uzatılan iskele diline ulaştırır.

...

Samsun her bakımdan kadersiz.

Mutasarrıf Ethem içi geçmiş bir Osmanlı memuru. IX. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşanın Samsun'a geleceğini öğrenince canı sıkılmış. İstanbul'dan gelen yazıda on sekiz kişi deniyor; ama maiyetiyle birlikte yirmi beş-otuz kişi olur. Bu yirmi beş-otuz kişi yiyecek, içecek, yatacak. Nerden baksan koca bir paşa.

Ne etmeli? Nasıl etmeli?

Mutasarrıf Ethem işin içinden çıkamayınca yükü Muhasebe Müdürü Yanyalı Osman'ın sırtına yıkmış.

Yanyalı Osman, becerikli bir adam. "*Mantika.*" adlı Ermeni'nin yıllardır kullanılmayan otelinin anahtarını almış. İyi bir badanadan sonra, yatak, çarşaf, masa, sandalye işini de memurların sırtına yıkmış.

Bir hafta içinde, Mıntika Palas, yıllardır çalışan güzel bir otel görünümü almış, misafirlerini kabule hazır.

Mavi Kuş da öyle.

Bandırma'yı Sinop Limanında gördükten sonra hızla kanat açmış ve Kemal'den önce Samsun'a gelerek Mıntika Palas'ın çatısına konmuş ve Yanyalı Osman'ın telâşlı hazırlığını seyretmeye başlamış.

...

19 Mayıs 1919!

Pazartesi!

Saat 06.00!

Samsun İskelesinde kasabanın idareci ve memurları bekliyorlar. Gözler ufukta.

Sahilde küçük bir grup hâlinde bekleyen Samsunlular denizden gelecek olan paşanın kim olduğunu bilmiyorlar. Bazıları bir şehzadenin geleceğini söylerken bazıları Çanakale Kahramanı Mustafa Kemal Paşa tahminini yürütüyor.

Kim gelirse gelsin Samsunlunun kafası karmakarışık.

Samsun'da bir İngiliz yüzbaşısının emrinde iki yüz kişilik bir işgal kuvveti var. Yüz Hintli asker de iki gün önce gelmiş.

Samsun dağları Pontus eşkıyasıyla dolu. Sadece dağlar değil, Samsunlu Rumların evleri bu eşkıyaların silâh deposu.

Her gün cinayet, her gün tecavüz.

Denizden beklenen adam ister Çanakkale kahramanı, ister şehzade olsun, Samsunluları eşkıyanın baskısından, İngiliz'in zulmünden kurtarmayacaksa kim gelirse gelsin.

Sahildeki Samsunluları yüksek karargâh binasının penceresinden İngiliz Yüzbaşı Hurst merakla seyretmektedir. İstanbul'dan aldığı emre göre, Kemal Paşa her an izlenecek ve yaptığı her hareket rapor edilecektir.

Yüzbaşı Hurst, ilk raporunu yazmaya başlamıştır bile;

"General Mustafa Kemal'i karşılamaya gelen halkın kimisi şalvarlı, kimisi golf pantolonlu, kimisi cepkenli, kimisi ceket yahut yakasız gömlekli. Kimisinin başında fes, kiminde kalpak, kimisi başını bir bezle bağlamış; kimisinin ayağında çarık, kimisinde yemeni, kiminde iskarpin, kiminde çizme. Bu insanlar bir millet değil, etnografya malzemesi..."

...

Saat 07.00!

Karadeniz'in öfkesi geçmiş.

Tatlı bir meltem denizin üstündeki sisi dağıtınca direğinde ordu kumandanlığı forsu çekilmiş Bandırma Vapuru'nun açıklarda demir atmakta olduğu görülür.

Bandırma Vapuru'nun yolcuları Anadolu kapısı önlerindedir.

Rıhtımdaki küçük kalabalık birden hareketlenir.

Geminin güvertesinden, Samsun'u seyreden Kemal, tam otuz sekiz yaşında genç bir paşa.

Onun geliş sebebini bilen Rum ve Ermenilerin taşkın bir heyecanı var.

Binbaşı Ekrem, Havuzlu İsmail'in kayığına atlar ve vapura gidecek Mustafa Kemal Paşayı karşılar:

– Gözümüz yollarda kalmıştı paşam. Safalar getirdiniz.

Bandırma yolcularını kıyıya çıkarmak için iskeleden çok sayıda sandal hızla vapura doğru kürek çekmektedir.

Kemal, vapurdan sallandırılan ip merdivenden indikten sonra ilk yanaşan sandala adımını atar. Bu, Karakaş Mustafa'nın sandalıdır. Karakaş Mustafa, Mustafa Kemal'i kendi kayığına bindirmek için arkadaşlarından hızlı davranmıştır.

Kemal'den sonra diğer subaylar da vapurdan ayrılır, sandallara binerler.

Karaya çıkmak için bindiği sandalda hemen sohbete başlayan Kemal, sandalcı Mustafa'ya karşı dağları göstererek sorar:

– Bu dağlarda Pontusçular var mıdır?

Sandalcı heyecanla anlatır:

– Olmaz mı paşam. Buradan Havza'ya kadar eşkiya dolu. Ben diyeyim yedi yüz, siz deyin sekiz yüz. Daha fazlası dağların arkasında.

Kemal'in gözü karşılayanlarda; fakat resmî yetkililerin dışında sivil küçük bir grup.

Sandalcı Mustafa durumu anlar ve açıklar:

– Halk eşkiyadan korktu paşam. Bu yüzden sizi karşılamaktan çekindi.

...

Kemal ve arkadaşları, bando takımının çaldığı bir marş eşliğinde Tütün İskelesinden karaya çıkarlar.

Deniz kıyısında işleriyle güçleriyle uğraşan yarı aç balıkçılar, kayıkçılar ve hamallar var. Bunlar denizden gelen bu sarışın paşaya ve arkadaşlarına bakmayı bile düşünmüyorlar.

Kemal, tuzlu sularla ıslanmış kırık iskele tahtalarının üzerinde durarak arkadaşlarının çıkışlarına seyrederek.

Hepsi iskeleye ayak bastıktan sonra neşeyle konuşur:

– Haydin arkadaşlar. Artık karada bize ölüm yok.

Karaya çıkar çıkmaz, mutasarrıf adına Samsun Muhasebe Müdürü Yanyalı Osman, belediye reisi adına Belediye Meclis Üyesi Hacı Molla, XV. Tümen Levazım Memuru Yaşar, XV. Tümen Kumandan Yaveri Üsteğmen İsmail Hakkı, Samsun Polis Müdürü Refik ve İskele Komiseri Said Efendi birer birer el uzatırlar.

Daha sonra halktan Boşnakzade Süleyman, Nemlizadelerden Mehmet, Termeden Hacı Kuzu, Çarşambadan Selim ve Kavaktan Aziz, Mustafa Kemal Paşaya; "*Hoş geldiniz.*" derler.

Karşılamaya Samsun Mutasarrıfı İbrahim Ethem hastalık bahanesiyle gelmemiştir.

Kalacakları otel çok yakındır, yürürler.

Mavi Kuş neşeli.

Kemal karaya çıkarken, bando mızıkaya o da eşlik etmiştir. Mıntıka Palas'a ilk adımını atarken de otelin çatısından onu selâmlamıştır.

Göz göze gelmişlerdir.

Hey gidi günler hey!

Anlamıştır Kemal, daha önünde alınacak çok yollar vardır.

Varsın olsun!

İkisi de öyle demiştir; sonu mutlulukla bitecekse alınacak yollar olsun.

Mavi Kuş, her zaman Kemal'in gideceği yere ondan önce gider ve özene bezene bir yuva yapardı; fakat bu sefer böyle bir kaygısı yok.

Acaba niçin?

...

Mıntıka Palas'ta odalarına yerleştikten sonra birer yorgunluk kahvesi içtiler. Daha sonra Kemal, annesine sağ salım Samsun'a geldiğine dair bir telgraf çekti.

Aradan bir saat geçti geçmedi Emireri Halit, koşarak geldi:

– Paşam torpido gelmiş.

– Ne torpidosu çocuk?

– İngiliz torpidosu paşam.

Kemal pencereye gitti. Gerçekten de direğinde kocaman bir İngiliz bayrağıyla bir savaş gemisi demir atıyordu.

Çatılmış kaşlarıyla torpidoyu seyrederken kendi kendine mırıldandı:

– Bu da Allah'ın inayeti. Allah da bizimle beraber.

İngiliz torpidosu demir atarken Bandırma Vapuru, Çaltı Burnu açıklarında dumanlar savurarak Trabzon'a doğru yol alıyordu.

“Öfke!”

Türk halkı öfkeli.

Türk halkının öfkesinin kaynağı İzmir.

İzmir'de yapılan katliam herkesi çılgına çevirmiş. Hele hele bir din adamı olarak çok merhametli olması gereken İzmir Metropoliti Hrisostomos'un işgal günü İzmir rıhtımında kustuğu sözler bütün Anadolu'da duyulmuş.

O kara gün Hrisostomos demiş ki;

“Bugün ne kadar Türk kanı döküp içerseniz o kadar sevaba girmiş olacaksınız. Ben de bir bardak Türk kanı içmekle onlara karşı olan kin ve nefretimi teskin etmiş olacağım.”

Halk, Yunan subayların; *“Biz hiç bir zaman İzmir’den çıkmayacağız; fakat çıkarsak arkamızda her şeyi harabe hâlinde bırakacağız.”* dediklerini de duymuş.

Halkın tepkileri üzerine hükûmet, Damat Ferit, padişah, Hürriyet ve İtilâf Partisi üyeleri şimdilik iç düşman İttihatçılarla mücadeleye ara vermek mecburiyetinde kalmış.

Hükûmet; *“İkinci bir emre kadar, kimsenin tutuklanmaması,”* emrini vermiş.

Ayrıca Bekir Ağa Bölüğünde tutuklu bulunan İttihatçıların yargılanmaları da durdurulmuş.

Hürriyet ve İtilâf Partisi bile milliyetçiliğe soyunarak yayımladığı bildiride; *“İzmir işgaline üzüntülerini,”* dile getirdikten sonra; *“Başkalarına saldırı şekline dönüşmemek şartıyla, mitinglerin devamını,”* istemiş ve diğer partileri de vatan için iş birliğine çağırmış.

Hürriyet ve İtilâf, Sulh ve Selâmet, Millî Ahrar, Demokrat, Sosyalist, Osmanlı Demokrat Partileriyle, Adana ve Havalisi Redd-i İlhak Cemiyeti, Trabzon Müdafaa-i Millîye ve Trakya Müdafaa-i Millîye Cemiyetleri temsilcileri toplanmışlar ve emperyalist devletlerin temsilcilerine bir muhtıra sunmuşlar.

Hayli sert olan bu muhtırayla parti ve cemiyetler; *“Yunanistan ile Osmanlı savaş hâlinde değildi. O hâlde bu işgal cinayettir. Bu durumdan doğacak her türlü sorumluluk, İtilâf Devletleri’nin olacaktır. Türk milleti her türlü fedakârlığı yaparak birliğini ve millî varlığını koruyacaktır.”* demişler ve *“İzmir’in işgalini, Mondros Ateşkes Anlaşmasına ve Wilson ilkelerine aykırı bulduklarını,”* bildirmişler.

Parti ve cemiyetler her gün yeni bir protesto plânlarken Türk Ocağı öncülüğünde Fatih’te toplanmış halk, İstanbul’u ayağa kaldırmış.

“Fatih mitingi!”

19 Mayıs 1919!

Fatih!

Pazartesi!

Belediye meydanının her tarafı ay yıldızlı bayraklarla süslenmiş.

Konuşmanın yapılacağı belediye balkonundan aşağı simsiyah dev bir bez asılmış.

Matem bezi!

Bu kapkara bez, sarıklı, feraceli, fesli insan denizinin üstünde bir matem havası estirirken ruhlardaki isyanı alabildiğine kamçılıyor.

Belediye binasının balkonuna, karalara bürünmüş genç bir kadın çıkıyor. Kara çarşafının kara pelerinini omzuna atmış, kara atkılı bu genç kadın Halide Edip.

Karalar giyinmiş Halide Edip, balkondan aşağı sarkan kara bezi gösterirken dudaklarından dökülen ilk cümleler şöyle; *“Kardeşlerim! Gecenin en karanlık ve ebedî gibi görüldüğü zaman, gün ışığının en yakın olduğu zamandır!”*

Halide Edip’in ilk sözleriyle insan denizi birden dalgalanıyor ve coşuyor.

İlk defa bir Türk kadını açık hava toplantısında konuşuyor.

Dokunaklı bir manzara. Kürsünün çevresi kadınlarla dolu. Ağlayanlar, hıçkırıanlar ve bağırانlar, içten ve toplu hıçkırıklar İstanbul semalarına yükseliyor.

Halide Edip’ten sonra kürsüye çıkan üniversite hocalarından Naciye Hanımla insan denizi tekrar dalgalanıyor.

Onun, ağlayarak yaptığı konuşma halkı tekrar hıçkırıklara boğuyor.

Naciye Hanım kürsüden inerken yine bir üniversite hocası olan Meliha Hanım halka hitap ediyor.

Meliha Hanım, vatanın içinde bulunduğu durumu tüm çıplaklığıyla anlatıyor. Bu vahşetten kurtulmak için ölümü göze almak gerektiğini söylüyor.

Ve haykırıyor:

– Vatanımızı kurtarmak için yaşayacağız; kuvvetle iman ediyoruz ki, büyük Allah’ımıza sığınarak, cebr ile alınan bir hak elbette iade edilecektir.

Halk hıçkırıklar içinde.

Miting alanı İngiliz, Fransız, İtalyan ve Amerikalı subayların, ajanların, misyonerlerin gözetimi altında.

Hepsi şaşkın!

Emperyalistler, medeniyet, insan hakları, demokrasi, kadın hakları ve dünyada ne kadar güzel mefhum varsa kendilerinde zannetmişler.

Onlara göre bütün Asya ve Afrika kavimleri ilkel.

Ama bugün şaşkınlar.

Fatih belediye binasının önündeki meydanı dolduran kalabalığın yarısı genç kadın ve kızlarla dolu.

Kürsüde kadınlar halkın hislerine tercüman oluyor.

Hani, Türk kadınları kafes arkasında yaşıyordu!

Hani Türk kadınları düşünemez, üretmez, konuşamazdı.

Bu kadınlar erkeklerinin birer gölgesi değil miydi?

Şimdi bu meydanı dolduran kadınlar ve onları konuşmalarıyla gözyaşları içinde bırakan bu kadın hatipler de nerden çıkmıştı?

Emperyalistlerdeki şaşkınlık yerini kızgınlığa bırakıyor.

İngiliz uçakları meydandaki halkın üzerinden alçak uçuş yapıyor. Karşılığı, gösterilen yumruklar ve lânetler.

Miting sonunda Halide Edip, iki üniversite öğrencisiyle padişahı ziyarete gidiyor. Vahdettin'den; *"Bağımsız, tarafsız ve millî bir kabine."* kurulmasını isteyecekler.

Fakat Vahdettin, hastalığını bahane ederek heyeti kabul etmiyor.

Yaver paşa onların mesajını padişaha ulaştıracağına söz veriyor.

"Yeni hükûmet!"

Padişahın hastalığı bahane. Halide Edip halk adına; *"Bağımsız, tarafsız ve millî bir kabine,"* isterken o, kendine bağımlı, kendi tarafında ve İngilizci bir kabine peşinde.

Padişah Âyan Reisi Mustafa Asım'ı saraya davet ediyor ve Âyan Meclisi'nin olağanüstü toplanmasını istiyor.

İki gün üst üste yapılan toplantı sonunda yeni hükûmetin millî ve karma bir hükûmet olması gerektiğine karar veriliyor; fakat padişah da âyan üyeleri de yaptıkları toplantının kanunsuz olduğunu unutmuşlar; çünkü anayasaya göre Mebusan Meclisi olmadan Âyan Meclisi toplanamaz, toplansa bile bir önemi yoktur.

Evet, Meclis yok; çünkü padişah 21 Aralık 1918'de Meclisi feshetmiştir. Dört ay sonra yapılması gereken seçimlerse unutulup gitmiştir.

Osmanlı Devleti şimdi resmen monarşiyle yönetilmektedir.

Padişah, bugün Meclisi kapatmış olmanın cezasını çekmektedir. Halkı temsil eden bir Meclisin olmaması, şu an Vahdettin'i bile savunmasız bırakmıştır.

Saray şimdi İttihat Terakki ve meşrutiyet düşmanlığının bedelini ödemektedir.

Bugün seçici olan Meclis değil, padişaktır.

Ve padişah yeni hükûmeti çoktan seçmiştir.

İzmir işgalinde elinden gelen her şeyi yapmış olduğuna inanmış olacak ki yeni hükûmeti kurma görevini yine eniştesi Damat Ferit'e vermiştir.

...

Damat Ferit 19 Mayıs 1919'da ayıklamak istediği nazırları dışta bırakarak ikinci kabinesini oluşturdu.

Yeni hükûmetin, eskisinden pek bir farkı yok.

Buna rağmen, yurdun her yanında yapılan İzmir'in işgalini protesto mitingleri etkisini göstermiş, padişah ve hükûmet halkı yatıştırmak için önemliymiş gibi görünen bir taviz vermiştir.

Ne padişaha bende, ne sadrazama bağlı, ne de herhangi bir partiye mensup olan; ama bir parça millî düşünceli ve namuslu bilinen bazı paşalar, sandalyesiz nazırlar olarak hükûmete alınmıştır. Sandalyesiz nazırlar, hiçbir şeye karışamayacaklar; fakat dilerlerse görüş bildirebileceklerdir.

Yeni hükûmetin önemli üyeleri.

Şeyhülislâm; Mustafa Sabri, Dâhiliye Nazırı; Ali Kemal, Harbiye Nazırı; Şevket Turgut Paşa, Bahriye Nazırı; Avni Paşa.

Ayrıca padişahın dünürü ve bendesi eski sadrazam yaşlı Tevfik Paşa da sandalyesiz nazırdır.

Damat Ferit, yeni hükûmeti kurarken iki kişiden intikam almış. Biri, Mustafa Kemal Paşayı kendisine tavsiye eden Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali, diğeri Mustafa Kemal Paşaya geniş yetkiler veren kararnameyi imzalayan Harbiye Nazırı Şakir Paşa.

Her ikisi de uydurma bahanelerle hükûmete alınmamışlar.

Padişah, yeni kabineyle birlikte bir bildiri yayımlamış; *“Milletin sinesinden çıkmış ve altı buçuk yüz yıllık bir hanedanın başı olarak, milletimle beraber devlet ve millet haklarının tam olarak korunması gibi kutsal ve millî bir hedefi yegâne emel kabul ettim. Bu uğurda hükûmet de son derecede fedakârane ve azimperverâne çalışmalıdır.”*

Damat Ferit de yayımladığı bildiride; *“Padişahımız ve halifemizin teveccühleri, muazzam Osmanlı Milletinin itimadıyla hükûmeti kurdum. Canla başla çalışacağım.”* dedikten sonra eklemiş; *“Şu felâketli devrede padişahın kalbi de milletin kalbiyle beraber çarpmaktadır. İcap ederse vatanımın bir neferi olarak ifayı vazifeye de hazırım.”*

Padişahın kalbi milletle beraber çarpmaktaymış sadrazam icap ederse vatanın bir neferi olarak vazife almış. (?)

Oysa o gün Yedek Subaylar Cemiyeti temsilcileri padişahı ziyaret etmiş ve şöyle demişler;

“Sultanım! Vatanımızın düştüğü bu tehlikeli durum karşısında emredeğiniz bütün vazifeleri yapmaya hazırız!”

Padişahın cevabı; *“Allah’ın yardımıyla sizlerin yardımına ihtiyaç kalmayacaktır.”* olmuş.

Padişah, Yedek Subaylar Cemiyetinin yardımını kabul etmiyor; çünkü o, önce Allah’a sonra İngilizlere güveniyor.

O İngiliz ki medenîlikle uzaktan yakından ilgisi yoktur.

O İngiliz ki ekonomik çıkarları için dünyayı ateşe vermekten çekinmediğini defalarca ve defalarca ispat etmiştir.

O İngiliz ki Hintliler, Çinliler, siyahlar, beyazlar ölebilir; *“Yeter ki İngiliz kanı akmasın.”* diyerek bütün politikasını öldürmek üzerine yürüten bir vahşî olduğunu da ispat etmiştir.

O İngiliz ki çıkarları uğruna başka milletleri yok etmeye çalışan, onları arkadan vuran veya vurduran kanlı ve adî bir siyaset güttüğünü de göstermiştir.

Osmanlı Padişahı VI. Mehmet Vahdettin, işte böyle bir İngiliz’e güvenmektedir.

“Millet ve ordu bu saldırıyı hazm ve kabul etmeyecektir!”

Osmanlı Devleti anayasasına göre, padişah ordunun başkumandanıydı. VI. Mehmet Vahdettin, tahta geçtiği 4 Temmuz 1918’den itibaren başkumandanlık vazifesini de eline almıştı. Milletin varlık ve istiklâlini korumak, ordunun yüksek şerefini temsil etmek yetki ve sorumluluğu padişahın şahsında toplanmıştı.

Yunan’ın İzmir’i işgali, Türk subay ve erlerini feci bir şekilde öldürdüğü ve harp esiri muamelesi yaptığı, günahsız Türk halkını katletmeye başladığı haberleri devlet merkezine yağarken halk, böyle bir durum karşısında padişahın ne yapacağını heyecan ve asabiyet içinde beklemekteydi.

Halk, padişahın; *“Bre melunlar! Bu ne rezalettür! Tiz işgale son virün! Yoksa!..”* demesini ve harekete geçmesini beklerken hayal kırıklığına uğramıştı; çünkü Vahdettin yalnızca Ferit Paşanın kurduğu yeni hükûmeti tasdik etmekle yetinmişti.

Samsun’daki Kemal, sadrazamın beyannamesine karşılık bir telgraf çekti;

“İzmir’in işgali, milleti ve orduyu, düşünülmesi mümkün olmayan derecede üzdü ve yaraladı. Sadrazam hazretlerinin yayımladığı beyanname teselli kaynağımız oldu.

Millet ve ordu bu saldırıyı hazm ve kabul etmeyecektir!

Devlet ile ordu, ancak emellerini milleti kurtarmak yönünde yoğunlaştırmış olan padişaha olan tam sadakatleri ve yeni hükûmetin en kesin teşebbüsât ve icraatta bulunarak millet haklarını koruyacağına tam güvenleri dolayısıyla sükûnetini koruyabilmektedir.”

Kemal, bir yandan sadrazamı takdir eder gibi görünürken diğer yandan da millet ve ordunun birlikte hareket edeceğini ve İzmir’in işgalini hiçbir şekilde kabul etmeyeceğini belirtmişti.

Kemal’in cevabındaki cümleler rast gele seçilmemişti.

“Millet ve ordu bu saldırıyı hazm ve kabul etmeyecektir.” demekle milletle birlikte orduyu yan yana getirmiş ve onları siyaset sahnesine birlikte sokmuştu.

Padişah beyannamesinde; *“Milletin sinesinden çıkmış ve altı buçuk yüz yıllık bir hanedanın başı olarak, milletimle beraber devlet*

ve millet haklarının tam olarak korunması gibi kutsal ve millî bir hedefi yegâne emel kabul ettim.” derken, Damat Ferit; “*Şu felâketli devrede padişahın kalbi de milletin kalbiyle beraber çarpmaktadır. İcap ederse vatanımın bir neferi olarak ifayı vazifeye de hazırım.*” diyerek millete, birlikte söz vermişlerdi.

Kemal, padişahın ve sadrazamın millete verdikleri bu sözleri mektubuna aynen geçirmiş ve sözlerini tutmayacak olurlarsa, millet ve ordunun kendilerine karşı çıkacağı tehdidinde bulunmuştu.

...

Damat Ferit, Kemal’in telgrafını alınca belli ki yayımlamış olduğu beyannamedeki yürekli sözlerin uyandırdığı etkiden pişman oldu.

Sadrazam, IX. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşadan gelen telgraf ve raporları nazırlara okuyunca içlerinden bazıları; “*Biz demedik mi?*” der gibi ona imalı baktılar.

Ferit de bozulmuştu. Ağzından sehven şu cümle döküldü; “*Müfettiş paşa bizi âdeta azarlıyor.*”

Bunu duyan nazırlar bu sefer sesli olarak; “*Biz demedik mi?*” demeye başladılar.

Sadrazam onları tersledi; “*Ben ne yapacağımı bilirim, herkes kendi işine baksın!*”

Ne yapacağını bilen Damat Ferit, Kemal’e verdiği cevapta; “*İşgal.*” kelimesi yerine; “*Asker ihracı.*” denilmesini ima etti. İzmir’in işgalinin de Mondros Ateşkesinin yedinci maddesine uygun olduğunu belirterek gerekli teşebbüslerin yapılmakta olduğunu da ekledi. Yazısının sonunda, Kemal’in Samsun’a sağ salim ulaşmış olmasından dolayı memnuniyetini dile getirirken görevlerinde de başarılar diledi.

...

Sadrazamın cevabî telgrafını alan Kemal şaşırmıştır. O, neler neler demek istemiştir; fakat Damat Ferit ya anlamamış ya da işine öyle gelmiştir.

Kemal, millet ve orduyu yan yana siyaset sahnesine sokarak Damat Ferit’e aba altından koca bir sopa göstermiştir; fakat Türk halkı padişah ve halifenin gerçek durumundan haberdar değildir. Her şeye rağmen halk, padişahlık ve hilâfet makamına karşı asırların kökleştirdiği din ve gelenek bağlarıyla bağlıdır.

Kurtuluş çaresi düşünebilen birtakım aydınların da halktan farkı yoktur. Onlar da yüzyıllardır süregelen bu alışkanlık yüzünden, kendilerinden önce, yüce hilâfet ve saltanat makamının kurtarılmasını ve dokunulmazlığını düşünmektedirler.

Kurtuluş çaresi arayan herkes, İngiltere, Fransa, İtalya, Amerika gibi büyük devletleri gücendirmemeyi temel ilke olarak benimsemiştir. Bu devletlerden yalnız biriyle bile başa çıkılamayacağı kurntusunu hemen hemen bütün kafalarda yer etmiştir. Osmanlı Devleti'nin yanında koskoca Almanya, Avusturya-Macaristan varken hepsini birden yenip yerlere seren İtilâf kuvvetleri karşısında, yeneden onlarla çatışmayı düşünmek kadar mantıksız ve akılsız bir düşünce olamaz fikri, her kafada hâkimdir.

O hâlde, kurtuluş çaresi ararken iki şeye özellikle dikkat edilecektir.

Bir, padişah ve halifeye canla başla bağlı ve sadık kalınacak.

İki, İtilâf Devletleri'ne karşı düşmanca tavır alınmayacak.

Özellikle de İngilizlere.

“Aman ya Rabbi sen sabır ver!”

İzmir'in işgaliyle birlikte başlayan protesto telgrafları İstanbul'a yağmaya devam ediyor. Hürriyet ve İtilâf Partisi bile yapılan mitingleri destekleyerek Damat Ferit'i hayli zor duruma sokmuş.

Ferit, her zorda kaldığında yaptığı gibi soluğu İngiliz Yüksek Komiserliğinde aldı ve Amiral Webb'e yakınmaya başladı:

– Ekselânsları! Hükûmeti tekrar kurmayacaktım; lâkin Amerikan, Fransız ve İtalyan yüksek komiserler, ülkeniz hükûmetsiz kalmasın yoksa dağılabilir buyurdular. Ben de hükûmeti kurdum. Ülkemizin iç durumu çok karışık. Bugün Yunanlılar, Seydiköy ve Torbalı'yı da işgal etmişler. İzmir'deki olaylar, Anadolu'da birtakım patlamalara sebep olabilir. İstanbul'daki olayları durdurabiliriz; fakat taşrada böyle bir patlama katliamla sonuçlanır. Ve bunun mesuliyeti bana yüklenirse, bu vebalden nasıl kurtulabilirim?

Amiral Webb ağlama duvarı gibi:

– Vaziyetinizi biliyoruz ve ekselânslarını anlayışla karşılıyoruz; lâkin elimizden bir şey gelmez, yine de sıkıntınızı Londra'ya bildirceğim.

Sıkıntının Londra'ya bildirileceğinin söylenmesi bile çok önemli.

Damat Ferit biraz rahatladı:

– Teşekkür ederim ekselâns; sizin de bildiğiniz gibi İzmir'in işgalinden beri halkın üzerideki etkimiz kayboldu. Vaziyet vahim, halk galeyanda ve her yerden teller yağıyor. İzmir'in Yunan askerlerince işgalini hiçbir şekilde tahmin edemezdik. Bu işgalin büyük bir üzüntü ve umutsuzluk doğurması tabîdîr. Ve biliniz ki ekselâns, bu üzüntünün fena düşüncelere dönüşmeyeceğini kimse ileri süremez.

Amiral Webb ilgiyle dinliyor.

Damat Ferit telâşla devam etti:

– Bir an önce barış yapılmalıdır. Devletimizin akıbetini bilmeliyiz. Paris Konferansı artık Osmanlı Devleti hakkındaki kararını vermelidir.

Amiral Webb başını salladı:

– Haklısınız ekselâns, bir an önce barış yapılmalıdır; fakat Osmanlı Devleti hakkında verilecek karar sandığınız kadar kolay değildir. Ülkeniz hakkında çözümlenmesi gereken birçok mesele vardır.

Ferit bu meseleleri kafasında çözmüştü:

– Yapılacak barışta, ülke arazisi meselesi mutlaka çözülmelidir. Arap vilâyetleri meselesini hâlletmek, Paris Konferansının yetkisi dışındadır. İslâm kutsal yerlerine ait meselelerse bizi alâkalandırır.

Amiral Webb'in şaşkın bakışlarını gören Ferit dâhiyane (!) düşüncesini de açıkladı:

– Ermenistan için bazı özerklikleri kabul edebiliriz. Doğu'daki vilâyetlerimizden birkaçı Ermenilere verilebilir.

Amiral Webb'in şaşkınlığı had safhada, Osmanlı ülkesinin sadrazamı Ermenilere kendi ağzıyla toprak vaat ediyordu.

Amiral Webb şaşkınlığını gizlemeye çalışarak cevap verdi:

– Bu konuyu da Londra'ya bildireceğim.

Ferit yüksek komiserlikten çıkarken Webb, Londra'yla görüşmek için telgraf başına geçti.

Londra, Webb'in yeni haberlerine çabuk cevap verdi; *“Anadolu'daki bir patlamadan Damat Ferit'in mesul olmayacağını düşünmek yanlıştır. Diğer meselelerse bizi ilgilendirir.”*

Elbette bu cevap Damat Ferit'e iletilmedi.

Damat Ferit, Ermenilere toprak vaat etmişti; fakat vaat ettiği toprakların halkları acaba bu işe ne der? Bu insanlar kendi topraklarını Ermenilere vermeyi kabul eder mi? Ya bir ayaklanma olursa?

Sadrazam buna da bir çare buldu; halkın böyle bir durumda ne tepki göstereceğini o bölgenin valilerine soracak ve ona göre tedbirler alacaktı. Hemen bölge valilerine telgraflar çekildi;

“Doğu vilâyetlerinden bazı aksamın Ermenistan’a terki mecburiyet ve zaruretinin hâsıl olması muhtemeldir. Gerçi bu ihtimal zayıfsa da bir emr-i vaki karşısında kalınmamak için dağdağsızca ve üslûbunca halkı şimdiden hazırlamak gerekmektedir.

Böyle bir vaziyet karşısında bölgeniz halkının nasıl bir tavır sergileyeceklerinin gizlice ve münasip bir şekilde araştırılarak bildirilmesi ve halkın böyle bir ihtimale karşı hazırlanması...”

Bitlis Valisi Mazhar Müfit bu telgrafı alınca çıldırdı. Öfkeyle Damat Ferit’e cevap verdi;

“Osmanlı vatanından bir karış toprağı terk için halkı hazırlamak elimden gelmez. Kaldı ki benim aklım ve kabiliyetim buna müsait değildir. Bu gibi işlerde kullanabileceğiniz bir zatın yerime gönderilmesini rica ederim.”

Bir valinin, bir sadrazama kullanamayacağı kadar sert bir üslûp; fakat Mazhar Müfit böyle bir adam.

Bitlis valisine hemen ertesi gün bir telgraf daha;

“Fahrî Yaver-i Hazret-i Şehriyârî Mustafa Kemal Paşa IX. Ordu Müfettişliğine tayin edilmiştir. Damat Ferit ve kabinesiyle temaslarını bitirir bitirmez vazifesine başlayacaktır...”

Ve ekte, Mustafa Kemal Paşanın yetkilerini gösteren bir yazı.

Bu telgrafı alan Mazhar Müfit’in başından kaynar sular döküldü:

– Eh! Hürriyet ve İtilâf, Mustafa Paşaların, Kiraz Hamdilerin, Müşir Zekilerin yanına Çanakkale Kahramanı Mustafa Kemal Paşayı da katmış. Aman ya Rabbi sen sabır ver.

Mazhar Müfit ya sabır çekerken, Mustafa Kemal Paşayla ilgili telgrafın, büro memurunun tembelliği yüzünden eline çok geç geldiğinden habersizdi.

...

Mazhar Müfit bir İttihatçı.

11 Nisan 1918'de Talât Paşa tarafından Bitlis'e vali olarak atanmış. İttihatçı liderler yurdu terk ettikten sonraysa Damat Ferit Hükûmetleri, İttihatçı vali ve devlet adamlarını özellikle Ermeni tehciri suçlamasıyla görevden almışlar ve hapsedmişler.

Hükûmet çoktan Mazhar Müfit'i gözüne kestirmiş; onu görevden almak için her bahaneyi kullanmış; ama nafile, Mazhar Müfit dışı bir vali.

Bir İttihatçı valiyi görevden almak hatta sallandırmak için en geçerli suç Ermeni tehciri; fakat tehcir, Bitlis'te olmamış ki.

Akıllı hükûmet (!) bu meseleye de bir çare bulmuş ve Mazhar Müfit için bir Ermeni'nin on lira parasına ve halılarına el koymak gibi uydurma bir suçlama bularak gıyaben onu idama mahkûm etmiş; fakat bunu ne valiye tebliğ edebilmiş, ne de onu görevden alabilmiş.

Sadece Damat Ferit, Bitlis jandarma kumandanına bir telgraf çekerek; *"Valiyi görevden aldığımız takdirde, halkın tepkisi ne olur? Araştırarak gizlice bildiriniz."* diye sormuş.

Jandarma kumandanının verdiği cevapsa Ferit'in hiç hoşuna gitmemiş. Jandarma kumandanı; *"Vali beyefendi, bura halkı ve aşiretler tarafından çok sevilmektedir. Bu takdirde hükûmetimiz beyhude yere başına belâ alır."* demiş.

Bitlis Valisi Mahzar Müfit her şeyin farkındadır; görevden alınmak istenmesi, hatta idama mahkûm edilmesi onu hiç üzmemiştir; fakat hükûmetin Ermenilere toprak verme niyetiyle kendisine gönderdiği telgrafı hazmedememiştir. Bu sıkıntının üzerine Çanak-kale Kahramanı Mustafa Kemal Paşanın hükûmetin adamı olduğunu belgeleyen çok geniş yetkili görev yazısı, onu daha da ümitsiz yapmıştır.

İzmir'in elden gittiği şu kara günlerde Mustafa Kemal Paşa gibi bir kumandanın da elden gitmesi Mazhar Müfit'i hepten karamsarlığa itmiştir.

“General Mustafa Kemal’in Anadolu’da işi ne?”

İzmir’in Yunanlılarca işgali Türkleri can evinden vururken İngiliz Lortlar Kamarası da karışmış.

Sivillerle askerler çatışıyor.

Savunma Bakanı Winstor Churchill kürsüde; *“İngiltere’nin izlediği bu politika en çok Müslüman tebaası olan İngiltere İmparatorluğu içinde karışıklıklara sebep olacaktır.”* diyor.

Ona göre İngiliz Hükûmeti’nin izlediği politika Türklerde millî direnmeye yol açacaktır. Ayrıca Türkler Bolşeviklere de yaklaşırlar ki böyle bir durum İngiltere için çok tehlikeli olabilir.

Sadece Churchill değil, İngiliz Genel Kurmay Başkanı Sir Henry Wilson da İzmir işgalini İngiliz çıkarlarına ters buluyor.

Balfour da kızgın konuşuyor; *“İzmir’in Yunan’a verilmesine şiddetle muhalifim.”*

Lortlar Kamarasında telâş ve kızgınlıkla muhalif sesler yükselirken İstanbul’da Türklere kızgın ve kinli bir İngiliz’in gözü karadır.

Bu İngiliz, karısı bir Yunanlı olan İtilâf Devletleri Karadeniz İşgal Orduları Başkumandanı General Milne.

Bir taraftan Anadolu’da yapılan mitingler, diğer taraftan Damat Ferit’in kurduğu ikinci hükûmet gözü kara Milne’yi epey meşgul etmiş.

İngiliz ajanlar çok iyi çalışıyor. General Milne elindeki gizli servis raporlarını inceliyor.

Raporlar Anadolu’daki mitinglerden haberler veriyor. Belli ki İzmir’in işgali yıllardır susmuş halkı ayağa kaldırmış.

Diğer bir raporu eline alıyor. Solgun gözleri kâğıtta kaygısızca geziniyor.

Bir an soluğu kesiliyor. Gözlerini kapatıyor, tekrar açıyor.

Rapordaki yazıları iyi göremediğini düşünüyor, kâğıdı biraz daha kendine, kafasını biraz daha kâğıda yaklaştırıyor.

Ve birden gözleri fal taşı gibi açılıyor; *“IX. Ordu Müfettişi General Mustafa Kemal, 19 Mayıs 1919 sabahı maiyetiyle birlikte Samsun’a ayak bastı. Generalin Sivas’a geçeceği öğrenilmiştir.”*

Kırmızı yüzlü İngiliz’in yüzü soluyor. Raporu tekrar tekrar okuyor.

Milne, Çanakkale Kahramanı General Mustafa Kemal'i gıyaben iyi tanıyor. Çanakkale'de General Hamilton'un tüm plânlarını alt-üst eden, onu bozgundan bozguna uğratan General Mustafa Kemal'in bu kadar kalabalık bir maiyetle Anadolu'da işe ne?

Araştırıyor.

Doğru.

General Mustafa Kemal ile birlikte, yüksek rütbeli on sekiz subay.

Bir savaş karargâhı gibi.

Kalemi eline alıyor;

Harbiye Nezaretine

19 Mayıs 1919

IX. Ordunun lâğvedildiği anlaşılmışken, göstermelik bir teşekkül olan IX. Ordu Müfettişliğinde, General Mustafa Kemal gibi adı ve hüviyeti malûm bir kumandanın bulunuşunun sebebi nedir? Mustafa Kemal'in yanında kalabalık bir subay kadrosunun bulunduğu hâlde Sivas'a da geçeceği tarafımızdan bilinmektedir.

Bu general ve emrindeki kalabalık subayların, Anadolu içlerinde ne gibi bir görev yapacaklarını ve tasarlanan düzenlemenin aslının ne olduğunun izah edilmesini rica ederim.

***Karadeniz Orduları
Başkumandanı
General Milne***

Milne'nin mektubuna harbiye nezareti şu cevabı veriyor;

“Harbin devamı esnasındaki ordu-kumanda teşkilâtı memleketin her tarafında lâğvedilmiştir; fakat geniş bir bölgeye dağılmış bulunan birliklerin gözetimden uzak kalması üzerine her türlü durumları teftiş ve verilen emirlerin ne derece tatbik edildiğini görmek için IX. Ordu Müfettişliği kurulmuştur.

Bu müfettişlik ayrıca o bölgedeki silâh, süngü kolları ile kamaların acele gönderilmesine ve hiçbir asayişsizliğin meydana gelmemesine çalışacaktır.

İş bu görevi yerine getirmek için uzunca seyahatler yapacak olan Müfettiş Mustafa Kemal'in yazılarınızda bildirildiği gibi, ne Sivas ne de başka ve sürekli bir yerde kalmayacaklarını arz ile şeref duyuyorum.

Harbiye Nazırı Şevket Turgut

Kemal'in Samsun'a ayak basması İstanbul'da şüpheler uyandırırken Samsun henüz...

“Asker ağlamaz arkadaş!”

Samsun çileli bir kasaba!

Buğday yetiştirecek tarlaları kıt, mısır yetiştirecek suyu yok. Doksan üç Osmanlı-Rus Harbi ve arkasından gelen Rus istilâsı Karadeniz Bölgesi'yle birlikte Samsun'u da perişan etmiş.

Gerçi Samsun işgal edilmemiş; fakat Rus savaş gemileri, Samsun'u her fırsatta topa tutmuş pek çok cana kıymış. Rus'un işgal ettiği Trabzon, Rize, Erzurum ve doğu illerinden pek çok vatandaş Samsun'a sığınmış. Kendi karnını doyuramayan Samsun, Moskof'un elinden kaçan öz kardeşleriyle çeyrek ekmeğini paylaşmış.

Göçlerle kasabanın nüfusu çoğalır gibi olmuşsa da ölenlerin sayısının her gün artması nüfusu yine de azaltmış.

Mecalsiz eller, mezarları gereği kadar derin kazamayınca aç köpekler toprağın bir karış altındaki cesetleri çıkarıp yiyebilmişler.

Bebekler!

Bebekler süt yokluğundan birer birer ölmüş. Kocaları cepheden dönmeyen kadınlar kendi yavrularını kendi elleriyle evlerinin bahçesine gömmüşler.

Tifüs, kolera, verem, sıtma bile Rus'un korkusundan Samsun'a sığınmış. Mikropların gücü Rus'a yetmemiş Samsunluya saldırmış.

1917 Bolşevik İhtilâlinden sonra Rus, bölgeyi terk etmiş; fakat onların yerine Karadeniz dağlarını başka mikroplar almış.

Pontus Rum çeteleri!

Samsunlular yeni bir mikrop, yeni bir çileyle karşı karşıya.

Avrupalı emperyalistlerin ve Yunanistan'ın desteğini alan Pontuslu Rumlar.

Karadeniz kıyılarında Batum'dan Sinop'a kadar bölgede vahşice cinayetler işleniyor.

Amaç; Kastamonu, Çankırı, Yozgat, Sivas, Gümüşhane, Tokat, Amasya, Trabzon vilâyetlerini içine alan bir Pontus Rum Devleti kurmak.

Bunu başarabilmek için bölgede yaşayan bütün Türkleri öldürmek istiyorlar. Bu amaç uğrunda bütün Türklerin kanının helâl olduğunu düşünüyorlar.

Pontus Devleti'nin merkezi Samsun hayal edildiğinden Pontus çetelerinin en azgınları, en beceriklileri ve en usta kasapları hep bu bölgede toplanmışlar. Yakıyor, yıkıyor, kesiyor, doğruyor, öldürüyorlar. Patrikhane, İzmir'in Yunanlılarca işgalinden sonra Pontus Devleti'nin sınırlarını açıkça gösteren haritayı bastırmış ve Anadolu'daki bütün Metropolitlere göndermiş.

Parola da hazır; *"İstanbul'da Ayasofya Kilisesi'nin kubbesi üzerine Yunan bayrağının asılmasından bir dakika sonra Samsun kıyılarında da Pontus bayrağı dalgalanmağa başlayacak."*

Büyük savaş sonunda, Osmanlı Devleti'nin yenilmesiyle, Avrupalılar ve Amerikalılar, Ermeni ve Rumlarla ilgilenmeye başlamışlar. Rumlara Pontus Devleti'ni, Ermenilere de Ermenistan'ı kurma sözü vermişler.

Amerikalılar ve Avrupalılar, Ermeni ve Rumları çok mu seviyorlar; hayır!

Akılları sıra Ermeni ve Rumlara devlet kurdurarak onları kendilerine bağımlı yapacaklar ve onlar sayesinde Anadolu'nun yeraltı ve yer üstü zenginliklerine en ucuz yoldan, tek kurşun atmadan, zahmetsiz ve masrafsız bir şekilde el koyacaklar.

İşte Kemal, Samsun'a ayak bastığında böyle bir manzarayla karşı karşıyadır.

Kasabadaki ilk temasları canını sıkıştır, halk bezgin ve ümitsizdir. Samsun'a çıktığında, şehirde üç yüz kişilik İngiliz işgal kuvveti vardır.

Kemal, 20 Mayıs 1919 tarihli raporunda İstanbul'a; *"İngilizler ateşkese uymuyorlar. İstedikleri yere asker çıkarıyor ve içerilere gönderiyorlar. Bu hâl, asayişi sağlama görevimi zorlaştırmakta ve halkın güvenini sarsmaktadır. Ateşkes hükümlerine ve millî haklara*

aykırı olan bu durumun önlenmesi gerekir.” diye yazar; fakat hükûmetin bunu önleyeceğine inanmamaktadır.

Mıntika Palas'ta yeni bir durum değerlendirmesi yapar.

Samsun mutasarrıfını görevden alarak Albay Refet'i vekâleten yerine tayin eder. İşe Samsun'dan başlamıştır.

...

O gün belediyeyi ziyarete gidiyordu. Mıntika Palas'tan çıkarken köşe başında bir asker gördü.

Postalları delinmiş, kaputu kırk yerinden yamalı bu askerin kırmış gözlerinden akan yaşlar, kırışmış yüzünde yol yol dağılıyordu. Yaşı otuz beş bile değildi Mehmetçiğin; fakat uzamış sakalına çoktan karlar yağmıştı; *“Derdi nedir ki?”* diyemedi, çünkü belliydi.

Askerin yanına gitti ve yine de sormadan edemedi:

– Asker ağlamaz arkadaş, sen niçin ağlıyorsun?

Asker irkildi, başını kaldırdı. Anafartalar'daki kumandanını görünce şaşırdı. Hemen esas duruşa geçip selâm verdi.

Kemal Paşa tekrar sordu:

– Söyle, niçin ağlıyorsun?

– Düşman memlekete girdi paşam. Hükûmet silâhımı alıp beni terhis etti. Silâhım yokken, memleketime giren düşmanla nasıl savaşacağım?

İşte Mehmetçik bu, tanıyordu onu. Çanakkale'den, Şam'dan, Filistin'den tanıyordu. Böyle bir zamanda ordu terhis edilir miydi? Silâhı alınır mıydı Mehmetçiğin?

Canı sıkıldı, Mehmetçiğin yüzüne bakamadı:

– Üzülme çocuğum, gel benimle, dedikten sonra, onu Samsun deposuna götürdü. Yeni elbise, potin ve silâh verdi.

İşte, silâhlı kuvvet olarak ilk Mehmetçiği emrine almıştı.

“Ya Türk kadınları dediklerini yaparlarsa!”

İstanbul'da yer yerinden oynuyor.

İzmir'in işgali haberi halkı meydanlara dökmüş.

İstanbul'un her semti birer gelincik tarlası.

Al bayraklarla süslenmiş meydanlarda, camilerde, binalarda, evlerde siyah matem bezleri de asılı.

Türk halkı, İzmir'in işgalini haber aldığından beri karalara bürünmüş.

...

20 Mayıs 1919!

Üsküdar Doğancılar'da halk toplanmış.

Şair Talât Beyin yürekleri dağlayan şiirinden sonra kürsüde Feruh Niyazi Bey konuşuyor. Muzaffer Bey ve Necdet Hamdi Bey de sırayla halka hitap ediyorlar.

Hepsi de İzmir için feryat ediyor.

Diyorlar ki; *"Yaşamak için ölmeye yemin ettik, yalnız İstanbul değil, köylüler de ayakta. Köylüler çarıklarını ıslatıyor, kepekli undan yol hazırlığı yapıyor."*

Kadınlar yine miting alanlarını doldurmuş.

Âsri Kadınlar Cemiyeti adına Sabahat Hanım onlara sesleniyor:

– Kardeşlerim! Bugün burada, içinde bulunduğumuz bu kara günlerin, tekrar aydınlığa dönüşmesi ümidi ile toplanmış bulunmaktayız. Bu acılar, bu zulümler, bu işgaller, hiçbir zaman bizim kaderimiz değildir ve olmayacaktır!

Sebahat Hanımın güven veren konuşması halkı coşturuyor. Hatip ağlamaklı bir sesle devam ediyor:

– İşte hayatı, ruhu Türk olan İzmir'imizi bugün Yunanlılar aldılar. Belki yarın sinemizden bir şey, kalbimizden bir hayat koparır gibi birer birer Konya'mızı, Bursa'mızı hatta evet bütün güzellikleri ile çok sevgili İstanbul'umuzu isteyecekler. Zaman bu hayatımıza zehirli tırnaklarını takıp her fırsatta bizi biraz daha ölüme yaklaştıran bu kahredici kuvvetler karşısında, yine bu sukût tevekkelle mi yaşayacağız? Ben buna hayır diyorum! Biz kadınlar bu hak cihadında en önde olacağız ve medeniyete riyalar söyleyen varlıklara her zaman lânetler! Lânetler!

Meydanı dolduran halk haykırıyor:

– Lânetler! Lânetler!

Sebahat Hanım yerini Naciye Hanıma bırakıyor.

Kürsüde yine bir kadın gören erkekli kadınlı halk coşkuyla dalgalanıyor.

Naciye Hanım bir el işaretiyle onları sakinleştirdikten sonra erkeklerle sesleniyor:

– Arkanızda yanık bağırları, yaşlı gözleri, acı dolu kalpleriyle sizlere doğru koşan bizler varız. Kadınlarınız, analarınız, bacılarınız, evlâtlarınız, canınızdan birer parça olan biz kadınlar varız!

Güven veren konuşmasıyla Naciye Hanım halkı coşturuyor.

Üsküdar Sanayi Mektebi Fransızca öğretmenini Zeliha Hanımsa daha bir başka haykırıyor:

– Biz kadınlar! Yaşamak için ölmeye yemin ettik!

Bu mitingde de İngiliz, Fransız, İtalyan ve Amerikalı subay, ajan ve misyonerleri var.

Kadın hatiplerin yaptıkları konuşmalar onları hayretler içinde bırakmış.

Bu kadınlar erkeklerden daha heyecanlı, daha fütursuz, daha tehditkârlar.

Ya Türk kadınları dediklerini yaparlarsa!

“İngilizleri istiyoruz!”

İstanbul’da ve Anadolu’da yapılan mitingler, protestolar ve telgraflar hükûmeti birtakım kararlar vermek zorunda bıraktı. Halkın öfkesini engelleyemeyen hükûmet bir geri adım daha attı. Daha önce İttihatçı tutuklamalarını durdurduğunu ilân etmişti, şimdiyse Bekir Ağa’dakilerin bir kısmını bırakmaya karar verdi.

21 Mayıs’ta, Yeni Gün gazetesi başyazarı Yunus Nadi’yle Köprülü Fuat Beyin aralarında olduğu, İttihatçı olmayan yirmi üç tutuklu salıverildi. Bu arada Kütahya’da sürgünde olan Vakit gazetesi başyazarı Ahmet Emin’in de İstanbul’a dönmesine izin verildi.

Daha sonra salıverilenlerin sayısı kırk bire çıktı.

Hükûmet halkın tepkisini azaltmak için bununla da yetinmedi. Daha önce Rumlara şirin görünmek için çok önemli görevlere getirilen iki Rum’dan Mutasarrıf Anastas Efendi görevden alındı. Diğer Rum Timoleon Efendiyse dâhiliye müsteşarlığından ticaret müsteşarlığına atandı.

Damat Ferit’in vicdanı rahatlamıştı; fakat İngiliz dostlarını da kırmamalıydı.

Ne de olsa velinimetini sultanı efendisi VI. Mehmet Vahdettin Han; “Önce Allah’a sonra onlara,” güveniyordu.

Alemdar gazetesi 21 Mayıs günlü sayısında İzmir olaylarına karşı alınan yeni bir tedbiri haber veriyordu.

Gazetelerdeki habere göre; İngilizcilik çevresinde toplanıp örgütlenerek, İngilizlerin dostluğunu kazanmak için çalışılacak ve böylece İngilizlerin, İzmir'in işgali gibi olayları önlemeleri sağlanacaktı.

Ref'i Cevat bir başlık atmıştı; *"İngilizleri istiyoruz!"*

Ve yazı devam ediyordu; *"Türkleri birçok siyasi badireden kopartan İngilizlerin, İzmir'in işgali çıkmazından da elimizden tutarak bizi kurtaracağına inanıyoruz!"*

Ayrıca Ref'i Cevat; *"İngiltere'yle birlikte hareket ederek asrî düşünce ile donatılmış bir Türkiye yaratılabileceğini,"* de söylüyordu.

Bu yazıdan hemen sonra bir haber; *"İngiliz Sevenler Cemiyeti kuruluş dilekçesi dâhiliye nazırlığına verilmiştir."*

Alemdar, ertesi gün İngiliz Sevenler Cemiyetinin kuruluşu için yorumunu yapmış; *"Cidden şâyan-ı şükran bir hareket!"* diye başlık atmıştı.

Bu cemiyete girenlerin başında Dâhiliye Nazırı Ali Kemal, Âdil ve Mehmet Ali Beylerle Sait Molla bulunuyordu. Cemiyette Rahip Frew gibi İngiliz milletinden bazı macera heveslileri de vardı. Yapılan işlemlerden ve gösterilen faaliyetlerden anlaşıldığına göre, cemiyetin başkanı Rahip Frew, fikir babası Sait Molla'ydı.

Meğer padişah, sivil veya asker pek çok üst kademe yöneticilerinin emekli bürokratların bu cemiyete girmesini bizzat istemiş. Hürriyet ve İtilâf Partisinin Başkanı Albay Sadık başta olmak üzere Veliâht Abdülmecit bile cemiyetin üyesi olmuş.

Padişahın ve sadrazamın resmen ismi olmamakla birlikte cemiyete kalben bağlı oldukları ve yardım ettikleri biliniyor.

Bu cemiyetin ilân edilen amacı; *"Usulüne uygun teşebbüslerle İngiliz himayesini sağlamak!"*

Yayımladıkları beyannamede şunlar yazıyor; *"Osmanlılar ve İngilizler arasındaki dostluğu canlandırıp güçlendirmek ve İngiltere'nin dostça yardımıyla ülkenin birliğini ve haklarını sağlamak için cemiyetimize 'İngiliz Sevenler' adı verilmiştir. Bu sebeple cemiyete ancak soylu İngiliz kavmine sevgi ve saygısını açıklayanlar*

üye olabilecekler. Savaş veya savaş yıllarında yapılan kötülöklere sebep olanlar kabul edilmeyecektir.”

Cemiyetin görünen amacının arkasında gizli ve asıl amaçsa; memleket içinde örgütlenerek isyan ve ihtilâl çıkarmak, millî şuuru felce uğratmak, yabancı müdahalesini kolaylaştırmak.

“Menemen’de bir katliam yapılmamıştır!”

Osmanlı Devlet’i büyük savaşta çok yıpranmış, tarihinin en kötü dönemini yaşıyor. Gerek siyasî, gerek iktisâdî ve gerekse askerî bakımdan zayıflamış.

Mütarekeyle birlikte emperyalistlerin yaptıkları işgaller cephele-ri çoğaltmış, ordunun gücünü azaltmış ve kuvvetleri parçalamış. Ordunun kendisi gitmiş, subay iskeleti kalmış.

Devlet bir keşmekeş içinde ve en zayıf döneminde. Hilâfetin hiçbir işe yaramadığı anlaşılmış nüfuzu kalmamış.

Bu fırsat kaçırılmaz.

Venizelos kurnaz; *“Büyük Yunanistan”* idealini gerçekleştirmek için daha uygun bir zaman bulamayacağını biliyor.

Osmanlı topraklarından özellikle Anadolu’dan gasp edeceği topraklarla genişleyerek eklenen ekonomi ve insan gücüyle millî potansiyeli yükseltip kuvvetli ve kudretli bir Yunanistan’a kavuşmak peşinde.

Küçük Yunanistan, bu büyümeyle kuvvete kavuşacak, Balkanlarda güçlü bir devlet olacak, Akdeniz’de de hayal ettiği kudreti elde edecek.

Yunanlıların; *“Büyük Yunanistan!”* hayalini gerçekleştirmek için gerek siyasî, gerek askerî bakımdan, Osmanlı topraklarından başka istilâ fırsatları yok. İşte İzmir’e ayak basmışlar; ama bu amaçlarına ulaşmak için tek çarenin bir istilâ hareketine girişmek olduğunu da biliyorlar. Acelesi var Venizelos’un, Osmanlının içinde bulunduğu kötü şartlar değişmeden harekete geçmeli.

Fırsat bu fırsat.

...

Yunanlılar İzmir ve civarına sıkışıp kaldıklarını iddia ediyorlar.

Kendi emniyetlerini sağlayabilmek için çevre illeri de işgal etmeleri gerekirmiş.

Plânlarına göre, üç koldan Anadolu içlerine yürüyecekler.

Birinci kol Gediz Vadisi; Menemen'den başlayarak Manisa, Turgutlu, Salihli ve Alaşehir.

İkinci kol Menderes Vadisi; Torbalı-Bayındır-Ödemiş yolu.

Üçüncü kolsa Torbalı'dan güneye sarkarak Aydın.

Ayrıca Ayvalık'a çıkarılacak Yunan askerleri de Ayvalık ve yöresini işgal edecek.

Buna rağmen plânlarını uygulayabilmek için Avrupalı ağabeylerle birlikte Amerikalı amcadan yeni bir onay ve izin almalı.

Onları etkilemek için yine asılsız propagandaya başvuruyorlar.

Batı Anadolu'da anarşi varmış!

İzmir'den firar eden Türk asker ve subayları yöredeki silâhlı milislerle birleşerek zavallı (!) yerli Rumları katletmeye hazırlanıyorlarmış.

"Küçük Asya" içlerine doğru ilerlemelilermiş.

Ve ilerliyorlar.

Yunan kumandanı, Menemen'deki Hristiyanları korumak bahanesiyle harekete geçmeden önce Menemen'e bir haber gönderiyor;

"Telâşa gerek yok. İşgal, İtilâf Devletleri'nin kararı ve asayişini temin maksadıyla geçici olarak yapılacaktır."

Ve bir Yunan taburu, yerli Rumlarla birlikte 21 Mayıs'ta Menemen'e giriyor.

Katliam!

Hükûmet binasını yerli Rumlar basıyor. Kaymakam ve sivil memurlar paramparça ediliyor.

Menemen'in çocukları bile kılıçtan geçiriliyor.

Vahşet!

Halk cenazelerini defnetmeye bile cesaret edemiyor.

Menemen katliamı duyulduğu her yerde dehşet yaratıyor. Kambur İzzet'in işlerine yarayacağına inanan Yunan işgal kumandanı onu tekrar makamına oturtmuş.

Vali Kambur İzzet bile halkı yatıştırmak için Yunan kumandanından; *"Menemen'de katliam yapılmadığına dair bir beyanname yayımlamasını,"* istiyor.

Yunan kumandana göre birtakım öldürmeler olmuşmuş; fakat bunu bir bildiriye dökmeye gerek yokmuş.

Halkı sakinleştirmek de yalan beyannameyi yayınlamak da Kambur İzzet'e düşüyor; *"Menemen'de bir katliam yapılmamıştır. Menemen kaymakamının öldürüldüğüne dair resmî makamlara hiçbir bilgi gelmemiştir. Bu haberleri yayanlar şiddetle cezalandırılacaktır."*

Oysa hükûmet bile büyük bir katliamın yapıldığını kabul etmiş ve cinayetlerin önlenmesi için Avrupalı devletlerden aracı olmalarını istemiştir.

Avrupalı medenî (!) devletler Osmanlı Hükûmeti'nin ricasını görüşürlerken Menemen'de at arabalarına yüklenen cesetler kasaba dışına çıkarılarak yakılmış ve yok edilmişti.

İşgallerle birlikte yapılan katliam halkı öyle sindirmişti ki bazı kaza ve kasabalar katliamdan kurtulmanın yolunu evlerine Yunan bayrağı asmak yahut Yunan ordusunu davet etmek şeklinde bulmuşlardı.

"Ne yapılıcaksa birlikte yapacaklar!"

Ordu, Mondros Mütarekesi hükümlerinin uygulanması sebebiyle hareket kabiliyetini tamamen kaybetmiş. Mütarekeye göre, her tümenin insan mevcudu 2020, piyade tüfeği 1500, ağır makineli tüfek 12, top adedi 8 olarak tespit edilmiş; fakat firar, hastalık ve benzer nedenlerle bu sayılar bile çok daha aşağılarda.

Taburların er mevcudu 50-60 kişiyi aşmıyor. Ordu eğitim ve disiplin bakımından da zedelenmiş. Sosyal ve ekonomik alandaki bozukluklar ordu üzerinde kötü tesirler yapıyor. Bu bozukluklar daha çok firarlara sebep oluyor.

Büyük savaşta vatana ve millete olan görevlerini eksiksiz yapmış olmasına rağmen ordunun kahramanlık menkıbeleri unutulmuş gibi.

Büyük savaş öncesinde yer yer açılmış olan talimgâhlarda ordunun subay kadrosunun tatbik ve teknik nitelikleri oldukça geliştirilmişti. Ordu dünya savaşına girerken iyi bir seviyede, yedek subay ve astsubaylar da oldukça nitelikli durumdayken mütareke sonunda her şey altüst olmuştu.

Bunun başlıca nedeni padişahın yer yer dolaştırdığı nasihat heyetlerinin telkinleriydi.

Şehzadelerin başkanlığında dolaştırılan bu heyetler, padişahın selâmıyla birlikte sükûn ve teslimiyet ifade eden iradeler yayınlamışlar. Bu telkinler subayların işgallere mukavemet duyguları üzerinde derin boşluklar açmış. Subaylar, vatanlarının yer yer işgal ve milletin türlü eziyetlere mahkûm edilmesi karşısında büyük üzüntü içerisinde. Harbiye nezaretinin Türk subaylarını teslimiyete mecbur eden emri, onların sivil giyinmelerine yol açmış, zamanla harbiye nezareti dairelerindeki subaylar bile resmî vazifelerine sivil olarak gelmeye başlamışlar.

Düşmana karşı kalplerinde kin ve nefret dolu subaylar, mücadeleye atılmak için bir kıvılcım beklemekteler.

...

Samsun'a ayak basan IX. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşanın emrinde iki kolordu var.

Karargâhı Sivas'ta bulunan III. Kolordunun kumandanı Samsun'a birlikte geldikleri Albay Refet.

III. Kolordu da gücünden epeyce kaybetmiş. Koca kolordunun emrinde kala kala subaylar da dâhil 4.700 asker kalmış. Kolordunun sadece 7.499 piyade tüfeği, 28 ağır makineli tüfeği, 24 topu ve 1919 hayvanı var.

Özellikle Karadeniz sahillerinde mevzilenmiş III. Kolordu birlikleri, silâhlı Rum çetelerini, takiple meşgul.

Mustafa Kemal Paşanın emrindeki diğer kolordu, karargâhı Erzurum'da olan XV. Kolordu.

Mondros Ateşkesinden hiç etkilenmeyen tek kolordu XV. Kolordu ve kumandanı Kâzım Karabekir Paşa.

Kâzım Karabekir Paşa her türlü baskıya rağmen askerini terhis, silâhlarını teslim etmemiş. Kolorduda subaylarla birlikte 12.456 asker var. Kolordunun 19.871 piyade tüfeği, 56 ağır makineli tüfeği, 40 topu ve 4.683 hayvanı mevcut.

XV. Kolordu, Doğu vilâyetlerinde kurulması tasarlanan Ermenistan devleti faaliyetlerine mâni olmaya çalışıyor ve İtilâf Devletleri'nin desteklediği Ermeni çeteleriyle meşgul bulunuyor.

XV. Kolordu Kumandanı Karabekir Paşa, Rus istilâsının yıkımını ve Ermeni mezaliminin acısını yüreklerden henüz silmemiş olan Doğu Anadolu Bölgesi halkının destek ve sevgisini kazanmış.

Mustafa Kemal Paşanın emri altında III ve XV. Kolordulardan başka bir de emirlerine uymak durumunda olan XIII. Kolordu var.

Bitlis, Diyarbakır, Elâzığ, Maraş, Elbistan, Urfa, Antep mutasarrıflıkları bölgesinde bulunan XIII. Kolordu, doğruca harbiye nezaretine bağlı bulunmakla beraber, verilmiş olan talimat gereğince, Mustafa Kemal Paşanın emirlerine de uymak durumunda. Karargâhı Diyarbakır'da bulunan bu kolordunun iki tümeninin subaylarla birlikte 7052 eri, 16.911 piyade tüfeği, 44 ağır makineli tüfeği, 22 topu ve 3654 hayvanı var.

Hesap adamı Mustafa Kemal Paşa yeni hesaplar peşinde.

Lâzım olduğu takdirde hemen faydalanabileceği kuvvet toplamı, 24.208 asker, 44.281 piyade tüfeği, 128 ağır makineli tüfek, 86 top ve 10. 256 hayvandan ibaret.

Zor bir durum.

Türk topraklarındaki İtilâf Devletleri'nin yüz bini aşmış ordularına, Yunan'ın İzmir'e çıkarmış olduğu mevcudu yirmi binden fazla taburlara karşılık, Doğu, Güneydoğu ve Karadeniz Bölgesi'ne dağılmış, topu topu 24.208 asker.

Kemal'e gelen haberler içler acısı. Yunan ilerlemeye devam ediyormuş. Menemen de işgal edilmiş. Menemen halkı katledilmiş. Yine cinayetler, yine kadına, kıza tecavüz.

Samsun'a gelmiştir; fakat burada yapılabilecek pek bir şey yoktur. İngilizler burnunun dibindedir.

Gelişini Kâzım Karabekir Paşaya haber vermeli ve birlikte çalışmanın şartları oluşturulmalıdır.

Şimdi birlik zamanı!

XV. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşaya

Umumî vaziyetimizin almakta olduğu vahim durumdan pek üzgünüm. Millet ve memlekete yapmamız gereken en son vicdanî borcumuzu, yakın bir ortak çalışmayla en iyi şekilde yapabileceğimiz kanaatiyle bu son memuriyeti kabul ettim.

Bir an evvel zât-ı âlînizle kavuşmak arzusundayım; ancak Samsun ve havalisinin vaziyeti, asayişsizlik sebebiyle fena bir akıbete doğru gitmektedir. Bu sebeple burada birkaç gün kalmak zarureti vardır.

Bendenizi şimdiden aydınlatmanızda fayda olacak bilgiler varsa bildirilmesini rica eder gözlerinizden öperim, kardeşim.

**IX. Ordu Müfettişi
Fahrî Yaver-i Hazreti Şehriyârî
Mirliva Mustafa Kemal**

Kâzım Paşa, aynı gün verdiği karşılıktâ, onun bir an evvel Erzurum'a gelmesini istedi; ama sitemliydi. Ona göre Trabzon'a inerek bir günde Erzurum'a geçmek varken, Kemal Paşa Samsun'a niçin çıkmıştı? Oradan Erzurum'a nasıl gelecekti. Yollar hem bozuk, hem tehlike ve eşkıya doluydu ve benzin sıkıntısı vardı.

...

Karabekir Paşa 1918 Şubatında kendi kumandanını da dinlemeyerek Ermeni katliamına uğrayan Erzurum'un imdadına yetişmiştir.

Erzurum'un Karabekir Paşanın hayatında çok önemli bir yeri vardır. Mütarekeyle birlikte Trakya'da görevlendirilen Karabekir, ısrarla tekrar Erzurum'a atamasını istemiştir.

Ermeni katliamının acılarını henüz unutmayan Erzurum, Kâzım Karabekir Paşayı büyük bir sevinçle karşılamıştır.

Paşanın Erzurum'a gidişine o tarihte İstanbul'da olan Mustafa Kemal Paşa da çok memnun olmuştur.

İstanbul'da bulunduğu süre içinde Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa, Kâzım Karabekir Paşa ve Hüseyin Rauf Bey sık sık bir araya gelmişler ve vatanın nasıl kurtulacağı konusunda görüşmüşlerdir.

Kâzım Karabekir Paşaya göre bir şey yapılacaksa Anadolu'da ve özellikle Doğu Anadolu'da yapılacaktır.

Erzurum'a atamasının yapıp yola çıkacağı gün hasta yatağındaki Kemal'i ziyaret etmiş ve ona şöyle demiştir:

– Anadolu'ya gelin paşam. Bir şey yapılacaksa orada birlikte yaparız.

Kâzım Karabekir Paşa Nisan 1919'dan beri Erzurum'dadır. Gelir gelmez askerin terhisini durdurmuş, silâh teslimini savsaklamıştır.

İşte şimdi her ikisi de Anadolu'dadır.

Ne yapılacaksa birlikte yapacaklardır.

“Yalan!”

Emperyalist devletler henüz büyük savaşın ilk yıllarında Osmanlı topraklarını gizli antlaşmalarla aralarında paylaşmışlardı. Bu antlaşmalara göre Güney ve Batı Anadolu İtalyanlara bırakılmıştı; fakat Rusya’nın, 1917’deki Bolşevik İhtilâliyle sahneden çekilmesinden sonra dengeler değişmişti. En büyük emperyalist İngiliz, artık güçlü bir İtalya istemiyordu. Yunanistan’a savaşa girmesi karşılığında İtalyanlardan gizli olarak İzmir’i vaat etmişti. Bunu geç öğrenen İtalyanlar çıldırmışlardı.

İngilizler yine el kesesinden ağalık yapmışlardı. İtalyanları susturmak için onlara Anadolu’da birkaç arazi parçası daha vaat etmişlerdi. Yeni toprak vaatlerini duyan İtalya da İzmir’in Yunan’a verilmesine ses çıkarmamıştı; fakat görünen oydu ki Yunan sadece İzmir’le yetinmeyecekti. İtalyanlar müttefiklerinin karşı çıkmasına rağmen harekete geçmişlerdi.

Yunan, İzmir’e girinceye kadar ellerini çabuk tutan İtalyanlar Antalya, Fethiye, Marmaris, Bodrum ve Konya’yı işgal etmişler, Trakya’da da Edirne ve Muratlı istasyonlarını birer müfrezeyle kontrol altına almışlardı. Tekirdağ da asayiş-i sağlamak bahanesiyle bir tabur askerle işgal edilmişti. Eskişehir’e de bir bölük İtalyan kuvveti göndermişlerdi.

14 Mayıs 1919 sabahı, İtilâf Devletleri, İzmir tabyalarını işgal ederken, İtalyanlar da yüz elli kişilik bir müfrezeyle Kuşadası’nı işgal etmişlerdi. Aynı müfreze Selçuk’u da işgal ederek İtalyan bayrağı çekmekle kalmamış, Söke’yi de ele geçirmişti.

Selçuk, İzmir bölgesinden Büyük Menderes vadisine inen kara ve demir yol üzerinde bulunduğundan, İtalyanlar burasını işgal etmekle Yunan birliklerinin güneye sarkmalarını önleyebilecek bir durum sağlamaya çalışıyorlardı.

Yunanlılar, İzmir’in işgaliyle birlikte katliam yaparlarken İtalyanlar işgal bölgelerinde işgalci bir hasım olmaktan ziyade güler yüzlü görünmeyi, kendi siyasetleri için daha uygun bulmuşlar ve öyle davranıyorlardı.

İzmir’in işgalinden sonra İtalyan kumandanı, Kuşadası kaymakamına bir subay göndererek; “*Selçuk, Aziziye ve Söke istasyonlarına İtalyan bayrağı çekeceklerini, bu suretle Yunan askerinin*

buralara gelmesinin önlenmiş olacağını, Yunanlıların ilerlemeleri hâlinde İtalyanların Türklere yardım edeceklerini,” bildirmişti.

Söke'deki İtalyan kumandanı da, 135. Alay kumandanına bir yazı göndererek; *“Yunan kıt'alarının Aydın istikametinde ilerlemeleri hâlinde, İtalyan kıt'aları tarafından icap ederse muharebe edilerek mâni olunacağını, icabında kendilerinden Yunanlılarla çarpışmak için yardım isteyebileceklerini,”* ifade etmişti.

Yalan!

Yunan ordusu ilerlerken Selçuk savunulmadığı gibi, Yunan ordusunu gören İtalyanlar bayraklarını indirerek Kuşadası istikametinde çekilmişler ve Selçuk 22 Mayıs'ta Yunanlılar tarafından işgal edilmişti.

Yunanistan ve İtalya'nın işgal yarışı, Batı Anadolu'yu kana boğuyordu.

“Vatanım neyi emrediyorsa onu yapacağım!”

Batı Anadolu'da kan gövdeyi götürürken Türk subayları bir şeyler yapabilmek için çırpınmaktadır.

Askerleri dağıtılan bölgedeki Tümen Kumandanı Albay Bekir Sami, mevcut yetkisiyle bir şey yapamayacağını görünce daha üst bir görev için İstanbul'a gelmiş ve Rauf'u bulmuştur:

– Vekâleten de olsa kolordu kumandanı olmalıyım. Bölgeye dağılmış birlikleri başka türlü toparlayamam.

Rauf, Albay Bekir Sami'yi harbiye nazırına götürür.

...

Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa, İzmir'in işgalinden önce silâhlı bir direnişe taraftar değildi; fakat Yunan'ın İzmir'e çıkışı ve yaptığı insanlık dışı katliamları görünce kan beynine sıçramıştı. Yunan ilerlemesi karşısında bir şeyler yapacak kumandanlar aramaktaydı.

Albay Bekir Sami tam zamanında gelmişti.

Harbiye nazırı, Albay Bekir Sami'yi XVII. Kolordu kumandanlığına vekâleten atadı.

Çekmecesinden bin lira çıkarıp verirken gözleri yaşlıydı:

– Oğlum orada ne yapacaksın?

– Vatanım neyi emrediyorsa onu yapacağım paşam!

– Vatanın emrini yapanlar, iki cihanda aziz ve mübarek olurlar, Allah yardımcın olsun evlâdım.

...

Albay Bekir Sami; “*Vatanım neyi emrederse onu yapacağım!*” demiştir. Bu sözde sadece Yunanlılarla savaşmak değil, gerekirse nazıra da, sadrazama da, padişaha da onların emir ve talimatlarına da isyan vardır.

XVII. Kolordu Kumandan Vekili olan Albay Bekir Sami, yanında Yaveri Yüzbaşı Selahattin’le birlikte Gülnihal Vapuru’na binerek Bandırma’ya geçer.

İlk işi evlerine Yunan bayrağı asmış olan Rumları susturmak olur. 22 Mayıs günü öğle namazında halkı camide toplar ve hutbeyi kendisi verir. Halkı millî direnişe hazırlar. Aynı gün, Antalya’ya kadar olan mıntıkadaki sivil ve askerî makamlara bir tamim yayınlar.

Bu arada, gece Çerkez Ethem’in kardeşi Reşit’i davet etmiş; fakat yerine eniştesi Hafız gelmiştir. Bekir Sami ondan; “*Bandırma ve Manyas mıntıkasında mümkün olduğu kadar fazla atlı ve silâhlı toplamasını ve başlarına da Reşit Beyin geçerek süratle kendisine iltihak etmesini,*” ister.

Çok geçmeden Reşit Bey üç yüz atlının başında Bekir Sami’ye katılır.

...

Hükûmetin, Yunan’ın insafına bıraktığı Batı Anadolu’da Albay Bekir Sami, vatanın kendisine verdiği emri yerine getirmek için kolları sıvarken İstanbul’da yer yerinden oynamaktadır.

“Kadıköy Mitingi!”

22 Mayıs 1919!

Kadıköy!

Meydan, ay yıldızlı bayraklarla dolu.

Tıbbiyelilerin düzenlediği mitingde Dr. Fahrettin Hayri’den sonra halka yine kadın hatipler hitap etti.

Halide Edip ve Hayriye Melek’in konuşmalarının ardından kürsüye Münevver Saime çıktı.

Her yaştan erkekli-kadınli kalabalık, karşılarında karalara bürünmüş genç bir Türk kızı görünce dalgalandı.

Münevver Saime, kürsüde yirmi bin kişiye şöyle hitap etti:

– Kardeşlerim! Beyefendiler! Hanımefendiler!

Bu sözler kalabalığı sessizliğe gömerken Münevver, gencecik yaşından beklenmeyen bir cesaretle haykırdı:

– Ey galip devletler! Sizlere sesleniyorum. Eğer yaptığınız vahşetler, insanları mutlu etmek içinse unutmayınız ki biz de insanız!

Yirmi bin çift göz, İngiliz, Fransız, İtalyan ve Amerikan subaylara öfkeyle baktı.

Bu bakışlar emperyalist subayları titretirken Münevver Saime tokat gibi konuştu:

– Bu millet yok edilemez!

Emperyalistlerin gözlerine bakan yirmi bin kişi hep bir ağızdan haykırdı:

– Bu millet yok edilemez!

Halk ağlıyor, genç Münevver Saime'nin gözlerinden de sicim gibi yaşlar boşanıyordu; ama o buna aldırmadan konuşmasına devam etti:

– Bir gün gelip de oğlum bana, '*Ben neyim?*' diye sorduğu gün, ona semalardan haykıran bir melek gibi '*Büyük bir tarihe sahip bir Türk'sün*' diye cevap vereceğim. Bu nida, bu ses onun ruhunda her zaman çok büyük fırtınalar koparacaktır. Bundan eminim.

Gözlerinden yaşlar boşanan genç Münevver Saime, kalabalığı görmekte zorlanırken tekrar haykırdı:

– Bizler bahtsız bir nesiliz! Bizler belki de yaşça çok genciz! Ama en az sizler kadar, bizler de çekilen bütün acıları ruhumuzda duyuyoruz. Kimi zaman Çanakkale siperlerinde düşmana kan kusturan Mehmetçik. Kimi zaman İstanbul sokaklarında hor görülen bir Ahmet, bir Fatma. Kimi zaman, İzmir Kordonboyu'nda dipçiklenen asker Mehmet. Kimi zaman, kendi kabuğuna sığamayan bir Ali, bir Ayşe. Evet, bunların hepsi de sizsiniz, biziz. İzmir'imizin başına gelen felâkete bu yürek nasıl dayanacak? Ta ki bir beklentimiz, bir umudumuz ve hele hele bir de içimizdeki coşkulu ateş olmasa. Şunu unutmayınız ki çocuklarımıza bırakacağımız tek miras, büyük bir tarihi olan, bir Türk olduğumuzu göstermektir.

Halk hıçkırıyor. Gözleri ağlamaktan kan çanağına dönmüş Münevver Saime kürsüde cesurca ünlüyor:

– Her Türk’ün söylemek istediği, fakat niçin bilmem yüksek sesle söylemekten çekindiği bir kaç sözü ben açıkça dile getirmek isterim. Türkiye’de sulh mümkün olmayacaktır. Ben bu kanaattem. Bunu bilip de isyan etmeyecek bir Türk kalbi de tanımıyorum. Biz yalnız ağlıyoruz. Ağlamakla kazanılacak, hıçkırıklarımızı işitecek kalp yok. Teşkilâtlanmak ve fiili harekete geçmek lâzımdır.

...

Kadıköy mitinginde genç Münevver Saime hiçbir şeyden korkmadığını göstermiş ve halka ne yapılması gerektiğini söylemişti; *“Teşkilâtlanmak ve fiili harekete geçmek lâzımdır!”*

Emperyalistler gencecik bir Türk kızının bu sözlerini; *“İsyana teşvik”* olarak değerlendirdi.

Türk kadınlarının fütursuzca konuşmaları, onların birtakım tedbirler almalarına neden oldu.

Kendilerine göre haddini aşan Türk kadınlarına gözdağı vermek gerekiyordu, işe Münevver Saime’den başladılar.

Ve onun tutuklanmasına karar verdiler.

“Ankara Valisi Muhittin’in tek rakibi oğlu!”

Ateşkes antlaşmasından sonra Ankara’ya iki bölük İngiliz, bir bölük Fransız askeri gelmiş.

İngiliz ve Fransız subaylar, her yerde olduğu gibi, burada da azınlıklarla dostluklar kurmuşlar. Azınlıklar, İngiliz ve Fransız dostluğunu arkalarına alınca hepten azıtmışlar.

İngiliz ve Fransız subaylar, azınlıklarla el ele vererek başlamışlar işkenceye.

Meğer Türklerin tüm malları aslında Ermeni yahut Rumlarınmış. Yalancı şahit onlarda çok. Yalancı şahitlerin söyledikleri yalanları kabul veya ret mercii, yabancı subaylar.

Ve Türklerin malları ellerinden alınmaya başlanmış.

Ermeni ve Rumların iftira ve tecavüzleri öyle bir hâl almış ki tahammül mümkün değil.

İşgal askerlerinin Türk kadınlarına sarkıntılık etmeye başlamaları sinirleri iyice germiş.

Tahammül sınırları tükenenlerden birisi; *“Başılı Hoca”* olarak ünlenen din adamı Sadullah Efendi.

Sadullah Efendi, Hergele Meydanında bağırır:

– Bu millet içinde, değnek başına bir mendil bağlayıp da ortaya çıkacak tek yiğit yok mu?

Bu yiğit yok!

Ankara bir vilâyet merkezi.

Bu vilâyet merkezinde Vali Muhittin var.

Vali Muhittin, Damat Ferit'in has adamı, aynı zamanda iflâh olmaz bir Hürriyet ve İtilâfçı.

Muhittin, İstanbul ve İngilizler ne derse onu yapıyor.

Vali Muhittin'in İstanbul'da bir oğlu var. Alemdar gazetesinin başyazarı Ref'i Cevat.

Ref'i Cevat İstanbul'daki Alemdar gazetesinde; "*İngilizleri istiyoruz!*" diye ortalığı toza dumana katarken babası Vali Muhittin de Ankara'da İngiliz Sevenler Cemiyetinin gönüllü hizmetkârı.

İstanbul'daki oğluyla Ankara'daki babası el ele gönül gönüle vermişler emperyalizmin İngilizce konuşanlarına hizmet ediyorlar.

İngilizlere hizmet yarışında Vali Muhittin'in tek rakibi oğlu.

Ankara valisi, İngiliz Sevenler Cemiyetine memurların üye olması için baskı yapıyor. Bu cemiyetle sıkı iş birliği içinde olan Muhittin, İttihatçı avına çıkmış. Tehcirden dönen Ermenilerle birlikte üyelerinin hepsi Hristiyan olan bir tehcir mahkemesi bile kurmuş. İngiliz subaylar, Vali Muhittin'e ulu orta emirler veriyorlar ve derhâl tatbikini istiyorlar. Devlet daireleri İngilizlerin yolgeçen hanı.

Böyle bir valinin Ankaralı Sadullah Efendinin isyanına tercüman olması mümkün değil.

Vali Muhittin değneğin başına mendil geçirmez.

Fakat Ankara gençleri harekete geçerek yavaş yavaş silâhlarını kuşanıyorlar. Amma buna da gerek kalmıyor.

Bir sabah, XX. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşanın Ankara'ya gelmek üzere olduğu duyuluyor.

Mayıs ayının ikinci haftasındaki güzel bir bahar sabahında XX. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa, bando, mızıkla eşliğinde yolun iki kenarına dizilmiş olan halkı selâmlayarak Ankara'ya giriyor.

Ali Fuat Paşanın bu tantanalı girişi İngiliz kontrol subaylarını çok acayip bir şekilde sinirlendirmiş. Bu sinir bozukluğu yüzünden onu ziyarete gelmemişler.

Ali Fuat Paşa her şeye hazırlıklı.

Ankara'daki her işe burnunu sokan İngilizlere gözdağı vermek için Ankara'ya henüz gelmemiş kolordusunu gelmiş gibi gösteriyor.

Nasıl?

Çok kolay.

Etlik sırtlarını içi boş yüzlerce çadırla süsleyerek.

İngilizler yutuyor.

Etlik sırtlarını çadırlarla dolu gören İngilizler ürkerken Ankaralılar derin bir nefes alıyorlar.

XX. Kolordu henüz Ankara'ya gelmemiştir; ama rüzgârı Ankaralıları rahatlatmaya yetmiştir; fakat Ali Fuat rahat değildir. Kolorunun Konya'dan Ankara'ya taşınması emri gelince trenden faydalanmak istemiştir; fakat tren yollarını ele geçirmiş İngilizler her vagon için altmış altın istemektedirler.

Kendi ülkelerinde kendi askerlerini taşımak için İngilizlere rüşvet vermek hiç de Ali Fuat'a göre değildir.

Kaldı ki para da yoktur.

Geriye tek çare kalmıştır; yürümek.

Ve Ali Fuat kolordusuna, yürüyerek Ankara'ya gelmesi için emir verir.

“Samsun Sancağının asayişi yolunda değildir!”

Ankaralılar Ali Fuat Paşa sayesinde biraz nefes almışlar; fakat Samsun'daki Kemal'e nefes alma hakkı yok.

İngiliz karargâhıyla Mıntıka Palas Oteli aynı sokakta.

Kemal dışarıya ne zaman adım atsa İngilizlerle burun buruna geliyor.

Her hareketi sıkı takipte.

Onun görevi bölgedeki anarşiyi söndürmek; fakat anarşinin kaynağı İngilizler.

Samsun'a gelir gelmez sorumluluk bölgesindeki bütün vali ve kaymakamlardan, bölgenin asayiş durumuyla ilgili raporlar istemiş. Ayrıca Samsun Polis Müdürü Refik ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti başkanından, Samsun ve çevresinde olanları saatlerce dinlemiş. Bölgedeki anarşinin sebebi resmî raporlarla teyit edilmiş.

Kemal yaptığı araştırmanın sonucunu harbiye nezaretine şu şekilde bildiriyor;

“(...) Savaşın başlangıcıyla birlikte Rumlar ve Ermeniler çeteler hâlinde haydutluklar yaptılar. Daha sonra bunlar siyasî tutum içine girdiler. Rus istilâsı ile destek buldular. Mütarekeden sonra papazların da ön ayak olmasıyla, Pontus Devleti kurmak için açığa harekete geçmişlerdir.

Bugün Samsun civarında 40 kadar Rum Çetesi vardır.

Bunlar tamamen siyasî bir nitelik kazanmışlardır. Kazanın bütün Rumları çetelerle beraber Samsun'daki Rum komitesi ve özellikle Rum metropoliti Yermanos tarafından yönetilmektedir. Bunların siyasî amaçlarla yaptıkları tecavüzler yüzünden Müslüman halk telâş ve heyecan içindedir.

Ahali kendini, para ile Müslüman çetesi temin etmek suretiyle korumaya çalışmaktadır. Rum çeteleri İslâm halkını tehdit altına almış ve onları ortadan kaldırmaya girişmiştir. İslâmlar savunmadadır. Meydana gelen İslâm çeteleri düzenli bir programa sahip değildirler.

Kaza dâhilinde ezici bir çoğunluğa sahip olan Müslümanlar ürkek bir vaziyette, mal ve canlarından endişe içindedirler. Rumlar Müslümanları huzursuz eden siyasî emellerinden vazgeçerlerse, şikâyetler sona erecek asayiş düzelecektir.

(...) vaziyetin gerektirdiği bütün tedbirler alınmaktadır.”

Ayrıca Kemal raporunda, bölgedeki anarşinin söndürülebilmesi için eldeki silâhlı gücün arttırılmasını teklif etti.

Çetelerin yok edilmesi için acilen ödenek gönderilmesini de istedi.

Hükûmet, askerî gücün arttırılmasını uygun görmedi; ama jandarmanın takviye edilmesini onayladı. Ayrıca örtülü ödenekten gereken miktarın, Samsun'a acilen gönderilmesini kararlaştırdı.

Kemal, beş gündür Samsun'daydı.

Bu kadar kısa bir sürede bölgeyi araştırmış, sorunları tespit etmiş, çözüm yollarını da bulmuştu; fakat onun asıl görevi başkaydı.

Ankara'daki XX. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşaya yazdı;

"Samsun'a geleli beş gün oldu. Yüksek şahsınızla daha sıkı temasta bulunmak ve durumla, sağlık ve afiyetiniz ve İzmir dolaylarına dair daha kolaylıkla alabileceğimiz bilgileri öğrenmek isterim.

Kolordunuzun birlikleri tümüyle Ankara'ya gelmeyi başarabilecek mi? Samsun Sancağının asayîşi yolunda değildir.

III. Kolordu Kumandanlığına benimle Samsun'a gelen Albay Refet Bey atanmıştır. Ayrıca geçici olarak Samsun Bağımsız Mutasarrıflığı vekâletini üzerine almıştır.

Bir iki güne kadar Samsun'dan karargâhımla birlikte, birkaç gün için Havza'ya gideceğim. Her hâlde Samsun'dan hareketimden önce beni aydınlatacak bir telgrafınızı bekler, gözlerinizden öperim.

IX. Ordu Müfettişi
Fahrî Yaver-i Hazreti Şehriyârî
Mirliva Mustafa Kemal"

Kemal arkadaşına; *"Samsun Sancağının asayîşi yolunda değildir!"* diyerek Havza'ya geçmek istediğini söylerken İstanbul âdeta uyumuyordu.

"Sultanahmet mitingi!"

24 Mayıs 1919!

Sultanahmet Meydanı'nın her yanı ay yıldızlı bayraklarla süslü. İstanbullular Sultanahmet Meydanı'nda tek vücut.

Sultanahmet Camii minarelerinde, kubbelerinde ay yıldızlı bayraklar ve siyah matem bezleri hem ümit, hem hüznün ifade eden bir dalgalanışla uçuşuyorlar.

Minarelerin şerefelerindeki hafızların verdikleri salâ ile meydan inliyor.

Henüz miting başlamamış; fakat meydanda toplanan iki yüz bin insan ne yapmak, nasıl düşünmek gerektiğini aynı imanla sözleşmiş gibi biliyorlar.

Kürsüye önce Şair Mehmet Emin çıkıyor.

İki yüz bin kişilik insan denizi, onun ağlayan ve ağlatan sesiyle coşuyor:

– Kardeşler! Keşke asırların geceleri ve dünyanın mezarları gözlerime dolsaydı da kör olsaydım. Sokak sokak dilenseydim de milletimin kulaklarımı parçalayan bu felâket seslerini işitmeseydim, bu kara günleri görmeseydim. Keşke gökyüzünün yıldırımları, yer-yüzünün canavarları birleşerek beni kanlar içinde topraklara yuvarlasaydı da vatanımın bu musibetiyle karşı karşıya kalmasaydım, bu azabı duymasaydım. Zira bugün uğradığımız felâket ve musibetler o kadar acıklı.

Mehmet Emin'in ağlayan sesi miting meydanını dolduran insanların gözyaşlarına boğarken o Avrupalılara da sesleniyor:

– Ey Şekspirlerin, Prudomların, Dantelerin milletleri! Hani, nerede sizin o insaniyet, adalet rüyalarınız?

Şair Mehmet Emin dokunaklı konuşmasında İzmir'e de ağıt ya-kıyor;

*Ey sen, İzmir, ey mazlum Türk ilinin yaslı kızı!
Çamurlara düştü mü sorgucunun ay yıldızı?
Birer ölüm gülü mü göğsündeki kırmızı kan?
Bırak Tanrım, bu bakir bize aşk ve iman saçsın!
Yaksın senin ilâhî mabedinin kandilini
Sana secde ettirsin haşre kadar Türk neslini.*

Mehmet Emin hıçkırıklar arasında kürsüden inerken Fahrettin Hayri, bir şiir okuyor;

*Düşman sesi duymak istemezsen
Kardeş sesidir uyan bu sesten
Kalkınca görür ki akşam olmuş
Vaktiyle uyanmayan bu sesten*

Fahrettin Hayri, şiirden sonra konuşmasını irticalen sürdürüyor:

– Avrupalılar, kuvvetin hakka üstün geleceğini ispata kalkarlarsa, bütün insanlık tarihine bir yas günü olarak geçmesine sebep olacaklardır.

Ve Tevfik Fikret'ten beyitler haykırıyor;

*Zulmün topu var, kal'ası var, güllesi varsa
Hakkın da bükülmez kolu, dönmez yüzü vardır
Göz yumma güneşten ne kadar nuru kararsa
Sönmez ebedî her gecenin gündüzü vardır.*

Daha sonra Halide Edip kürsüde görünüyor ve iki yüz bin kişilik insan denizi tekrar dalgalanıyor.

Ve Halide Edip ünlüyor:

– Kardeşlerim! Ben, görünmeyen; fakat yenilmez ruhlara hitap ediyorum! Kardeşler! Evlâtlar! Size dünyanın verdiği hükmü dinleyiniz! Avrupa devletlerinin saldırı siyaseti, hıyanetle ve haksız olarak Türkiye'ye çevrilmiştir! Eğer ayda ve yıldızlarda da Türk ve Müslüman olduğunu bilseler, Avrupalılar istilâ ordularını oralara da gönderirler! Kardeşler, evlâtlar, beni dinleyin!

Halide Edip sözlerine devam edemiyor.

Halk hıçkırıyor.

Konuşmacı mecburen hitabetine ara veriyor. Aksi takdirde kendisi de ağlayacak.

Hatibin konuşmasına ara verdiği yerlerde minarelerden, yüzden fazla müezzinin okuduğu salâ ve getirdikleri tekbir sesleri gökleri dolduruyor; “Allah’u Ekber, Allah’u ekber...”

Yanık sesli müezzinlerin getirdiği tekbire Sultanahmet Meydanı'ndaki insan denizi de gözyaşları ve hıçkırıklarla katılıyor.

Halide Edip'ten sonra kürsüye yine kadın hatipler çıkıyor. Hakında tutuklama emri olan Münevver Saime yine çok pervasız.

Nakiye, Aliye, Şükufe Hanımlar da Münevver kadar cesur konuşuyor. Müezzinin okuduğu salâ ve getirilen tekbir sesleri gökleri tekrar tekrar dolduruyor; “Allah’u Ekber, Allah’u ekber...”

Emperyalist subaylara bakan halkın gözleri kin dolu.

Bu gözlerde korku yok.

Emperyalizmin dev cüssesi bütün heybetini Sultanahmet Meydanı'nda kaybetmiş.

Sultanahmet Meydanı'ndaki kalabalığı seyreden emperyalist subayların belki hayranlıktan belki de korkudan dilleri tutulmuş.

Dilleri hayranlıktan tutulmuş olabilir; çünkü bu kadar kötü ve ağır şartlar altındaki bir halkın, ufak tefek kara çarşafli kadınların ağızlarından çıkan cümlelere eklenen anlamını bilmedikleri bir nağmenin eşliğinde şahlanışını görmüşler.

Dilleri korkudan da tutulmuş olabilir; çünkü emperyalizmin yekvücut olmuş bir halkın karşısında hiçbir şey yapamayacağını biliyorlar. Keşfedilmiş ve keşfedilecek en büyük silâhın ölümü göze almış insan olduğunu biliyorlar.

Ölümü göze almış insanlar şimdi Bekir Ağa Bölüğünü bassalar ve İttihatçıları serbest bırakmak isteseler onlara kim engel olabilir?

...

Ve korktukları başlarına geldi. Mitingden sonra halk Bekir Ağa Bölüğüne yürüdü.

İki yüz bin kişilik kalabalığın Beyazıt meydanına doğru yürüyüşü, bütün İstanbul'u titretti. Beyoğlu'ndaki azınlıklar; "*Türkler geliyor!*" diyerek dükkânlarını kapatarak evlerine kaçtılar.

Halk, harbiye nezaretinin demir kapılarını zorlamaya başladı. Köşe başlarını tutmuş silâhlı askerlerin ellerinden hiçbir şey gelmiyordu.

Emperyalizmin okkası on para olmak üzereydi; fakat...

Emperyalizmin okkasını on para olmaktan Padişah Vahdettin kurtardı. Kalabalıktan bir ses; "*Padişahımız geliyor!*" diye ünlledi.

Bu ses demir parmaklıkları zorlayan halkı durdurdu.

Oysa gelen padişah değil, ona tıpa tıp benzeyen Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşaydı.

İki yana açılan kalabalığın ortasında duran otomobilin içinden çıkan Şevket Turgut Paşa kızgın bir sesle ünlledi:

– Bağırıp çağırdığınız yeter, herkes evine!

Ve herkes evine gitti.

Sultanahmet mitinginden sonra da zât-ı şâhaneye ziyarete gidildi.

Zât-ı şâhane bu sefer lütfederek halkın temsilcilerini kabul etti. Onlara; "*Haklarımızı istemek için bağırıp çağıralım; amma sakın ola ki elimizi kaldırmayalım.*" dedi.

İstanbul'da yer yerinden oynarken Sivas'ta da bir miting yapılmıştı. Sivas'taki miting öyle muhteşem olmuştu ki Sivas'ın Ermenileri telâşlanmıştı.

O gün Sultanahmet mitingini İbrahim Süreyya'yla birlikte Rauf da izlemiştir. Miting meydanı dağılırken onlar da Bandırma üzerinden Anadolu'ya gitmek üzere yola çıkarlar.

Anadolu'ya giden, Anadolu'yu umut gören sadece onlar değildir.

Sultanahmet mitinginden hemen sonra gazetecilerle birlikte bazı vatanseverler de bir toplantı yaparlar.

Toplantıda Tasvir-i Efkâr gazetesinin sahibi Velid Ebuzziya, İkdam gazetesinin sahibi Ahmet Cevdet, Binbaşı Osman, Rizeli Kalkavanoğlu İlyas ve onun akrabası gemici İbrahim'le onun ortağı Bayburtlu Tayyar Ağazade Necip ve beş on kişi daha var.

Birlikte mitingi değerlendiriyorlar ve çok umutlular. Sultanahmet mitinginden sonra hiçbir şey eskisi gibi olmayacak.

Her şey daha iyiye gidecek; fakat çalışmadan olmaz; *“İstanbul'da gizli ve silâhlı bir teşkilât kurulmalı ve mücadele başlanmalı.”* kararına varıyorlar.

Toplantıda genç bir deniz subayı var; Trabzonlu Ali Şükrü.

Ali Şükrü alınan karara katılmayarak şöyle diyor:

– Muhterem büyüklerim! Silâhlı bir mücadelenin gerekliliğine bendeniz de iştirak ediyorum; lâkin İstanbul'da göz önündeyiz. Kuracağımız silâhlı teşkilâtla İngilizlerin dumanını çıkarırız; fakat düşman içimizdedir ve maalesef her yere hâkimdir. Bizim, silâhlı teşkilât kurduğumuzu anlayınca intikamını sivil halktan alırlar. Fırınları kapatır, halkı ekmeksiz, boruları iptal eder, İstanbul'u susuz bırakabilirler.

Toplantıya katılanlar merakla Ali Şükrü'yü dinliyorlar ve *“Çareyi söyle!”* der gibi bakıyorlar.

Ali Şükrü çareyi söylüyor:

– Bugün yapabileceğimiz en isabetli hareket, Anadolu'ya geçmek ve orada teşkilâatlanmaktır.

Toplantıdakiler genç denizci Ali Şükrü'nün fikrine katılıyorlar. Ali Şükrü'yü dinleyen Rizeli Kalkavanoğlu İbrahim ayağa kalkarak şöyle diyor:

– Arkadaşlar! Benim; *“Kırım.”* adlı bir gemim var. Şu andan itibaren emrinize amadedir. Anadolu'ya insan geçirmek, silâh çıkarmak için beş kuruş bedel istemeden çalışmaya hazırım.

Ve öyle yapmaya başlıyorlar.

Gerçekten de ipler İngilizlerin elindedir; fakat bu iplerin ellerinden kaydığının da farkındadırlar.

Çok geçmeden Amiral Calthorpe Londra'ya yazıyor;

“Bana gelen habarlere göre muhtelif Türk subayları Yunanlılara karşı cephe kurmak üzere Anadolu'ya geçmektedir. Bu hareketi durdurmaya çalışmak ümitsiz görünüyör.”

...

Türk Ocağı, Sultanahmet mitinginden sonra İstanbul sokaklarını ilânlarla donattı. Bu ilânlarda; *“Barış konferansı nihaî kararını vermeden önce, padişahımız seçim yaptırmalı ve Meclisi açmalıdır.”* deniyordu.

Padişah da hükûmet de seçim sözünü duyar duymaz irkildiler. Bütün ilânlar bir gecede toplatıldı.

İzmir'in işgal anından beri yapılan mitingler ve özellikle Sultanahmet mitingi mütareke basını tarafından; *“Çılgınlık!”* olarak değerlendirildi.

...

Miting!

Miting toplum için sağlık işaretidir.

Miting, hiç ummadığı bir anda bedenine bir bıçak saplanan insanın feryadıdır. Toplum bir yerine bıçak saplandığı zaman feveran etmiyorsa hücreleri ölmüş demektir.

İşte bugün Türk milletinin sırtına haçlı kabızalı bir hançer saplanmışır.

İngilizlerin, Fransızların, Amerikalıların, İtalyanların keskinleştirerek Yunan'ın eline verip İzmir'e sapladığı hançer.

Şimdi Türk milleti ayaktadır.

Türk milleti yaptığı mitinglerle, çektiği protesto telgraflarıyla sağlıklı olduğunu ve hücrelerinin ölmediğini göstermektedir.

Bir millet için asıl tehlike, ihanete uğradığı hâlde tepki vermesidir. Canı yanan, ihanete uğrayan insan ya da toplum, yarasını tedavi etmek için her çareye başvurur.

İşte İstanbul'dakiler bu yüzden rahatsızdır.

İşte Londra'dakiler, Paris'tekiler bu yüzden rahatsızdır.

İşte saray ve hükûmet bu yüzden rahatsızdır.

Türk milletinin fevranından rahatsız olanlar, meydanlarda haykırarak, her yeri Türk bayraklarıyla gelincik tarlasına döndüren halkın şahlanaacağından korkuyorlar ve bu korkuyla 25 Mayıs'ta yapılacak olan Beyazıt ve Beşiktaş mitinglerini yasaklıyorlar.

Ref'i Cevat, Alemdar gazetesinde nasihat ediyor;

"Biraz nur, biraz hayat! Elde kuvvet olmadıktan sonra 'Son neferimize kadar hayatımızı feda ederiz' demek faydasızdır. Şimdiye kadar çok öldük. Artık ölmeyeceğiz. Acele yardıma ihtiyacımız var. İngiltere uzatacağımız dost eli tutacaktır."

"Vatanımızı savunmaktan başka çaremiz yoktur!"

Ref'i Cevat; *"Şimdiye kadar çok öldük. Artık ölmeyeceğiz!"* diye nasihat ederken onun sözlerini dikkate almayanlar vardı.

23 Mayıs günü Bandırma'dan ayrılan Bekir Sami, İzmir'den gelen Albay Köprülü'lü Kâzım'la buluştu. Öğretmen Vasıf, Avukat İnceoğlu Hamit Şevket, Karaosmanzade Hamdi, harbiye birinci sınıf talebesi Emirânîli Faruk...

Balıkesir'e giderlerken, işgali bekleyen Rum tren görevlileri de Yunan asker elbisesi giymişlerdi. Balıkesir'de ve 24 Mayıs günü gittikleri Akhisar'da da evlerde Yunan bayrakları asılıydı. Yunan ordusunu bekleyen Rumlar, taşkınlıklarını iyice artırmışlardı.

Bütün bunlara rağmen, Albay Bekir Sami'nin duracağı yoktu. Manisa'daki mevki kumandanı Ahmet Zeki'yle temasa geçti. Manisa'daki sekiz obüs topu, dört makineli tüfek, çok sayıda tüfek ve cephanenin gerilere taşınmasını istedi.

Bekir Sami, Aydın'daki 57. Tümen kumandanlığına ve Ayvalık'taki 172. Alay kumandanlığına, Bergama'daki silâhlar ve cephane komisyonu başkanlığına şu telgrafi çekti; *"Devletin, Yunanlılara kaptıracak ne bir tek silâhi ve ne de bir tek fişengi yoktur. Subaylar, Yunan'a silâh teslim etmek zilletine katlanamazlar."*

Telgrafi alan 57. Tümen Kumandanı Albay Şefik, 172. Alay Kumandanı Albay Ali, Bergama Silâh Komisyonu Başkanı Mülâzım Nuri taşıyamadıkları silâhları halka dağıttılar.

Bakir Sami, Akhisar'da yerli ve yabancı basını da çağırarak bir toplantı yaptı:

– Yunanlılar ilerleyecektir. Girdikleri yerlerde Türk ve İslâm varlığını yok etmek isteyeceklerdir. Balkanlar ve Yunanistan'da terk ettiğimiz topraklardaki din kardeşlerimizin hâli malûmdur. İstanbul Hükûmeti'ne inanmayınız, onlar da Yunanlılarla beraber hareket ediyorlar. Bize düşen din borcu, vatan borcu düşmana karşı koymaktır. Eğer biz mukavemet edersek, bütün mukaddesatımızı kurtarabiliriz.

Yanında bulunan Albay Kâzım, İzmir'in işgalinde oradaydı, yapılan cinayetleri anlattı.

Dinleyenlerden bir vatandaş şöyle konuştu:

– Biz âciziz. Bu gibi şeyleri yapmak elimizden gelmez. Hükûmet bir şey yapamazsa, asker getirmezse bizim için Yunanlılarla anlaşmaktan başka çare yoktur.

Bekir Sami kızdı:

– İçinde bulunduğumuz günler, hazin olduğu kadar çok da yücedir. Şu anda devlet de, asker de biziz. Vatanımızı savunmaktan başka çaremiz yoktur.

“Yaygara ve şamata zamanı değildir!”

Hükûmete yine binlerce protesto telgrafı yağdı.

İstanbul'la birlikte tüm Anadolu'da yüzlerce miting yapıldı.

Paris Barış Konferansının Osmanlının geleceği hakkında karar vereceği bir anda Anadolu'nun tümünden ayağa kalkması, Amiral Calthorpe'la birlikte birilerini daha rahatsız etti.

Bu birilerinin başında Osmanlı Dâhiliye Nazırı Ali Kemal var!

Ali Kemal, tüm vilâyetlere bir tamim yayımladı ve dedi ki;

“Gerek buraca, gerek Parisçe yaptığımız siyasî temaslar neticesi İtilâf Devletleri, Yunanistan'a bu geçici işgalde, barış konferansının tayin ettiği sınırdan dışarı çıkmamasını resmen tebliğ eylediler. Umarız ki Yunanlılar da bu tebliğe uyararak, artık memleketimizde ilerlemekten vazgeçtikten başka, bazı sancak ve kazalarımızdan da çekileceklerdir.

Harp ve darp, yaygara ve şamata zamanı değildir. En büyük vatanperverlik, barış konferansında mukadderatımız karar altına alınır ve beş senedir yaptığımız deliliklerin hesabı görülürken olsun artık akıllandığımızı dost ve düşmana ispat etmektir.”

Dâhiliye Nazırı Ali Kemal; “Akıllandığımızı dost ve düşmana ispat edelim.” derken, İngiltere ve Fransa, Amerika’yı da yanlarına alarak Batı Anadolu’yu Yunan’a çoktan peşkeş çekmişti.

Osmanlının dâhiliye nazırına göre yapılan mitingler yaygara ve şamataymış. Şimdiye şamata zamanı değilmiş.

Oysa emperyalistler, başta İngilizler, Fransızlar ve İtalyanlar olmak üzere, koca ülkeyi parça parça etmişlerdi.

Yüzyıllardır Türk hâkimiyetinde bulunan topraklardan Avusturya-Macaristan, Yugoslavya, Arnavutluk, Yunanistan, Bulgaristan, Rusya, Gürcistan, Âzerbaycan, Ermenistan, Irak, Kuveyt, Suriye, Arabistan, Mısır, Libya, Tunus, Fas, Cezayir birer birer koparılmıştı.

Şimdi de sıra Türk’ün öz yurduna, Anadolu’ya gelmişti.

İstanbul’da sadece koltuğunu korumak telâşına düşen saray ve onun hükûmetine göre tek kurtuluş çaresi, İngiltere, Fransa, İtalya gibi büyük devletleri gücendirmemektir; çünkü bu devletlerin sadece biriyle bile başa çıkılamayacağı zihinlere yerleşmişti.

Koca Almanya’yla birlikteyken bile bu devletlere karşı bir şey yapılamamış acı bir hezimet görülmüştü.

Şimdi ne yapılabiliirdi.

Hiç!

...

Ama bir şeyler yapılabileceğine inananlar var.

Rauf’la arkadaşları Sultanahmet mitingini seyrettikten sonra Bandırma’ya gitmişler. Sonra Ödemiş’e geçmişler.

Ödemiş Kuva-yı Millîye Kumandanı Yüzbaşı Tahir onları görünce çok sevinmiş; fakat morali bozuk.

Rauf da biraz kırılgın:

– Ödemiş’te kırk bin kişilik bir kuvvet toplandığını, benim o kuvvetin başına geçmem gerektiğini söyledikleri için buraya gelmiştim.

Yüzbaşı Tahir boynunu bükte:

– Ne kırk bini kumandanım, kırk kişi bile yok. En iyisi Nazilli’ye gidiniz. Orada ortam belki daha münasıptır.

Rauf, Nazilli’ye geçerken bir şeyler yapılabileceğine inananlardan birisi Erzurum’da, diğeri Ankara’dadır.

Yine bir şeyler yapılabileceğine inananlardan biri de 19 Mayıs 1919’da Samsun topraklarına ayak basmıştır.

“Pek kibar adam!”

Mavi Kuş telâşlı!

Gözü Kemal’in üzerinde.

Batı Anadolu cayır cayır yanarken bu adam Samsun’da durmaksızın çalışıyor, günleri saatlere sığdırıyor, emirler veriyor, mektuplar, telgraflar yazıyor.

İki gündür de Samsun Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin üyeleriyle görüşüyor, onlara kurtuluş düşüncesini aşılamaya çalışıyor.

Bazen onu pencereden izliyor Mavi Kuş, bazen otelin balkonundan kulak kabartıyor. Bazen de Samsun’un içinde geziniyor, Samsunluları dinliyor.

O Samsun’a geldikten sonra kasabanın içinde pek olay olmamış; Pontuslular susmuş mu, korkmuş mu, yoksa beklemedeler mi?

Onu hep çalışırken seyrediyor, hemen her gün sokağa çıkarken görüyor. Hükûmete, belediyeye, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine ve tümene giderken uzaktan bakıyor. Onun ve karargâhındaki subayların her gittikleri yerde çevresine iyimserlik aşıladıklarını, Pontus baskısından bulanmış halka; *“Göreceksiniz, her şey düzelecek, bu kara günler geçecek.”* dediklerini duyuyor.

Samsunlulara; *“Göreceksiniz, her şey düzelecek, bu kara günler geçecek.”* diyerek emperyalizme kafa tutan adamın, böbreklerine gücü yetmiyor. Böbrekler yine; *“Biz buradayız ha!”* diye onu tehdit ediyorlar. Böbrekler, az yemek, az uyku ve fazla çalışma gibi etkenleri de yanına alarak onu didikliyorlar.

Doktorlar ona alkölü yasaklamışlar ve sık sık sıcak banyo almasını salık vermişler; fakat sıcak suyla banyo imkânını Samsun’da bulmak mümkün değil.

Bu yorgunluk ve hararetli çalışma içinde bile pek sakin.

Pek olgun ve kibar.

Hatta asker olmasına rağmen pek kibar.

Herkes her fırsatta teşekkür ediyor; her fırsatta gönül alıyor, gönüllere gönlünü katıyor.

Umut ve iyimserlik dağıtmakta üstüne yok.

Mavi Kuş telâşlı!

Pek kibar adam, umut ve iyimserlik dağıtırken Mıntıka Palas’ın çevresinde kara gölgeler dolaşiyor.

İngiliz casuslar!

İngiliz casuslar Mıntıka Palas'ı göz hapsine almışlar.

Tehlike var!

Yüreği sıkışıyor!

Üç yüz kişilik bir İngiliz işgalci birliğine ek, sayısı bilinmeyen Rum-Pontus eşkıyası.

Mıntıka Palas'ın bacasından denize bakıyor.

Deniz de tehlike kokuyor.

Pek kibar adam tehlikede!

Buralarda daha niçin duruyor? Bir an evvel gitmeli buralardan.

Kalp kalbe karşı derler.

Pek kibar adam, harbiye nezaretine bir yazı gönderiyor; *"Merzi-fon, Vezirköprü, Amasya, Lâdik ve Havza gibi bazı şikâyetlerin olageldiği bölgeyi incelemek ve gerekli tedbirleri almak üzere, karargâhımı Havza'ya nakledeceğim; fakat yazışmaların güvenlik içinde yürütülmesi amacıyla, adresim yine Samsun olacaktır."*

Mavi Kuş derin bir nefes alıyor.

...

25 Mayıs 1919!

Tan vakti!

Yolculuk var!

Mıntıka Palas'ın önünde, Almanlardan kalma üstü açık eski-püşkü bir benz otomobille, halktan kiralanmış üç yaylı at arabası duruyor.

Askerler acele ve sessiz adımlarla otelden çıkarak ellerindeki bavul ve çantaları yaylılara yerleştiriyorlar.

IX. Ordu Müfettişi karargâhı bugün Samsun'dan ayrılacak.

Herkes yerini alıyor.

Araca en son binen Kemal, otomobilin önüne oturuyor. Arkada Binbaşı Kâzım, Dr. Refik, Dr. İbrahim Tali var.

Şoför, kırık dökük otomobili zorlukla çalıştırıyor.

Otomobil, gürültüyle yerinden kalkıyor. Yaylıların önüne geçiyor ve yola koyuluyorlar.

İstikamet Havza!

II. Bölüm

HAVZA SESLENİYOR!

Samsun ile Havza arasındaki yollar, o gün motorlu araçla tanışmışlar.

O güne kadar bu yollardan sadece kağnılar, atlar, eşekler, katırlar, öküzler geçmiş. Kağrı tekerleri, temas ettikleri toprağı derinleştirmiş, teker değmeyen yerler ortada yükselmiş.

Külüstür otomobilin altı bu yükseltiye sürtünüyor, arada bir; *“Takır tukur.”* sesler çıkararak zıplıyor. Sık sık yaptığı arızalar hesaba katılmazsa bu otomobil günde on beş kilometre yol alabiliyor.

Vah garip Anadolu’nun garip yolları, Anadolu’nun garip insanları.

Bu yoksulluğa, bu garipliğe mahkûm edilmek için asırlardır canınızı hiçe saymaktan başka nasıl bir suç işlediniz?

Külüstür otomobil işte bilmem kaçınıcı kez yine bozulmuş. Şoförleri Türk değil. Adamcağız elinden geldiğince otomobili çalıştırmaya gayret ediyor; fakat iki saat gitmeden yine durmak zorunda kalıyor.

Otomobilin son arızasında, Kemal arkadaşlarına dönüyor:

– Bu sözümün altını çizin. En fazla on yıl içinde, kendi yaptığımız yollardan, Türk şoförlerin kullandığı otomobillerle gideceğiz.

Arkadaşları göz göze geliyorlar. Onun boş konuştuğunu hiç görmemişler; fakat yine de hani biraz fazla yüksekte değil mi?

“On yıl sonra, kendi yaptıkları yollardan, kendi adamlarının kullandığı otomobillerle yolculuk edeceklermiş!”

Kemal, kendisine inanmaz gözlerle bakan Dr. Refik’e gülümsüyor:

– Doktor, Havza’ya kadar yürüyebilir misin?

Doktor da gülümsüyor:

– Paşa yürürse erler onu izler.

Yürüyor paşa, kader ve silâh arkadaşları onu izliyor.

Bu yürüyüş neşelerini yerine getiriyor; ama *“Ahlar, ohlar,”* çoğalıyor.

Buna rağmen kimse ilk; “*Yorulдум.*” diyenin kendisi olmasını istemiyor.

Kemal en önde neşeyle yürüyor.

Bir ara arkasına dönüyor, arkadaşlarının yorulduklarını görünce sesleniyor:

– Dağ başını duman almış marşını biliyor musunuz?

Hiç kimseden ses çıkmıyor:

– Ben size öğretirim. Marş söyleyerek yürürsek yorgunluğumuzu unuturuz.

Marşı, önce ritmiyle birlikte kendisi söylüyor;

*Dağ başını duman almış
Gümüş dere durmaz akar
Güneş ufuktan şimdi doğar
Yürüyelim arkadaşlar*

Marşla hepsinin neşesi yerine geliyor. Anadolu’nun küçük tarla yolundan, bazen derelerden, bazen tepelerin sırtından geçiyorlar. Bir ara da ormanlık bir alandan hep birlikte marş söyleyerek yürüyorlar.

Ağaçlardaki bin bir türlü ötücü kuş, sanki onlara eşlik etmek istercesine sevinçle çığlıklar atıyor.

Binlerce kuşun içinde, yalçın bir çam ağacının en ucuna konmuş olan Mavi Kuş, onu Anadolu yollarında görmekten memnun diğer kuşlara eşlik ediyor.

“*Beri bak paşa!*”

Ormanda epeyce yol aldıktan sonra açık araziye çıktılar. Küçük kağı yolunun kıyısında, bir adam, sarı öküzleri önüne katmış, ha bire çift sürüyordu.

Adam yaşlı, sarı öküzler zayıf. Topraksa güçlü ayrık otlarını kalkan yapmış, kara sabanın burnuna direndikçe direniyor.

Yaşlı köylü, bu dağ başında, kalpaklı, temiz giyimli adamları görünce başını kaldırdı. Verilen selâma aynı şekilde karşılık verdikten sonra, işine devam etti.

Kemal adamla konuşmaya kararlı:

– Sabanı bırak hemşerim! Hele gel sözlerime kulak ver. Haberin var mı, düşman İstanbul’u aldı.

Yaşlı adam, elinin tersiyle alnında biriken teri sildikten sonra konuştu:

– Olmaz olur mu efendi, İzmir bile elden gitti.

Bütün bunları bilen köylünün kaygısız tavırları Kemal’i şaşırtmıştı:

– Yarın bir gün Samsun da elden gidebilir, bunu da bilir misin?

Yaşlı adam hiç istifini bozmadı:

– Bilinmez mi, mutlak gelecekler.

Kemal bu kaygısızlığa kızdı:

– O zaman ne diye toprakla didişiyorsun be adam. İngiliz gelince elindeki avucundaki her şeyi alır; lâkin görüyorum ki sen bunları bilmezmiş gibi, hâlâ çift sürüyorsun, bu nasıl iş?

Yaşlı adam, birçok savaşa katılmış, şans eseri köyüne dönebilmiş bir gazi.

Kemal’in sözlerine sinirlenen adam kaşlarını çatı:

– Beri bak paşa. Biz üç kardeşlik, iki de oğul vardı. Kanal’da, Kafkas’ta, Çanakkale’de hepsi gitti. Bir ben kaldım.

Yaşlı adam, eski gömleğini yırtar gibi sıyırdı, omzunda koca bir şarapnel yarası vardı. Sonra şalvarını indirdi, baldırındaki derin yaranın izi hâlâ geçmemişti.

Gösterdiklerini yeterli bulmuş olacak ki başını kaldırdı:

– Gördün ya, her tarafım yara, yarım adamın biriyim; lâkin evde üç dul kadın ve sekiz yetim bebe bekliyor. Hepsini de kara sabanın ucundan ekmek isterler. O dürzüler, memleketi pisliğin içine soktular, sonra kuyruğu kurtarmak için kaçıp gittiler. Ben vatana yapacağımı yaptım paşa. İşin açığı; bundan sonra vatanım da, yurdum da kara sabanın ucu.

Sonra eliyle tarlasının sınırını gösterdi:

– Düşman buraya gelinceye kadar kimse benden hayır beklemsin.

Kemal ne diyeceğini bilemedi. Arkadaşlarıyla göz göze geldi. İşte Anadolu’nun gerçek durumu ortadaydı.

Havza’ya daha çok vardı. Tamir edilen araba geldi ve köylüyle vedalaştıktan sonra yollarına devam ettiler.

Onlar uzaklaşırken yaşlı adam eline tükürdü, sabana sarıldı öküzlere bir; “*Deeeh!*” çekti.

Yaşlı adamın sözleri herkesin moralini bozarken Kemal düşünceliydi.

Tarlasını sürmeye devam eden köylüye tekrar baktıktan sonra arkadaşlarına konuştu:

– Siz onun öyle dediğine bakmayın. Ona vatanının tehlikede olduğu bir anlatılsın eline silâhı, yanına yetimleri alır, herkesten önce cepheye koşar; lâkin bilmemiz lâzımdır ki memleketimizin gerçek durumu budur. Biz ona göre çalışacağız.

Külüstür otomobil inişli çıkışlı yollarda ilerlerken yolcuların her biri; nasıl zor bir mücadeleye atıldıklarını, şimdi daha bir anlamışlardı.

“Çarpışmaktan başka çaremiz de kalmamıştır!”

O, vatanın kurtarılması hareketinin ordudan çok halka dayanmış olmasını istiyordu. Askerlik hayatı boyunca hepsi de halkın çocukları olan, binlerce, on binlerce Mehmetçiğe kumanda etmişti; gerçi asker başka halk başkaydı.

Askere emredilir!

Halk ise kazanılmalıdır; fakat halk inandırılmadan kazanılmaz.

Kaldı ki bu halk bitkindir, bezgindir, yılıgındır.

Yıllar yılı, ardı arkası kesilmeyen savaşlardan, isyanlardan, eşkıyalardan bezmiştir.

Yemen’de, Basra’da, Trablus’ta, Arnavutluk’ta, Çanakkale’de, Suriye’de yalnız Anadolu halkı tüketilmiştir. Ama ne var ki yine Anadolu halkına başvurmaktan başka çare yoktur.

Kemal’in bütün umudu bu yorgun, bitkin, yoksul ve çilekeş halktadır.

...

Halkla ilk görüşmesini yol üstündeki Kavak beldesinde yaptı. Kavaklılar onu kurbanlar keserek karşıladılar; dinlenmesi için ısrarcı oldular.

Gerçi Kavaklılar istemese bile o, onlar için gelmişti buralara. Konuşacaktı, dertleşecekti.

Yaptığı kısa görüşmede onlara dedi ki:

– Kavaklılar! Türk milleti bu zamana kadar hep padişah istediği için savaştı. Can verdi, kan döktü; ama bu sefer padişah da yok halife de. Şimdi kendiniz için savaşacaksınız. Önümüzde iki yol var, ya Yunan'ın esiri olarak zillet içinde yaşamak, ya da çarpışa çarpışa hürriyete kavuşmak. Hangisini istersiniz?

Güngörmüş yaşlı Kavaklı, hemşerileri adına cevap verdi:

– Yunan'ın, İngiliz'in emrinde yaşamaktansa, çarpışa çarpışa ölürüz.

Kemal bu cevaptan memnun oldu:

– O hâlde hazırlanın, silâhlarınızı yağlayın. Şunu bilin ki çarpışmaktan başka çaremiz de kalmamıştır.

Kavak'tan sonra kısa bir yolculuk daha yaptılar ve nihayet Havza...

...

Havzalılar, Çanakkale'de düşmanı yenen sarı paşanın, birkaç gündür Samsun'da olduğunu ve Havza'ya da gelebileceğini duymuşlar. 25 Mayıs günü onu, başında kahverengi kalpağı, göğsünde nişanlarıyla görünce memnuniyetten ne yapacaklarını bilemezler.

IX. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşayı, başlarında Kaymakam Fahri, Belediye Reisi Cebecizade İbrahim olmak üzere Havza'nın ileri gelenlerinden bir grup karşılar.

Onun Havza'ya geleceğini haber alan Kaymakam Fahri, Havza'nın en güzel misafirhanesi olan Ali Baba'nın Mesudiye Otelini bir aylığına kiralamıştır.

...

Mavi Kuş, cadde üzerinde bulunan iki katlı ahşap oteli karşıdan seyrediyor. Binanın ilk katında dört, ikinci katında beş oda var.

İkinci katta Kemal'e iki oda hazırlanmış; biri çalışma odası diğeri yatak odası. Odaların pencerelerinde Merzifon dokuması perdeler asılı. Çalışma odasındaki küçük masanın üzerine bir yazı takımı konmuş. Masa örtüsü de Merzifon dokuması. Yatak odasının tek konforu, demir bir karyola ve yanında tahta bir iskemle.

Üst kattaki diğer odalar karargâhtaki genç subaylar için tahsis edilmiş.

Şirin bir bina. Mavi Kuş binayı beğenmiştir. Giriş kapısının üzerindeki kırma çatının altına yuva yapmaya başlar.

...

Otel odalarının subaylara yeterli olmayacağı düşünülerek Havza'nın ileri gelenlerinin konakları da misafirler için hazırlanmış. Havzalılar akın akın onları ziyarete geliyor.

Bu ilgiyi gören Kemal, vatanın durumunu anlatıyor, hep beraber çalışmak gerektiğini söylüyor. Yunan'ın İzmir'i işgal etmesiyle birlikte kısa zamanda tüm Anadolu'nun da işgal edilebileceğini, bunu önlemek için hemen bir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmasını istiyor.

Kemal'in anlattıkları Havzalıları etkilemiş. Hemen Havza Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin kuruluş çalışmaları başlıyor.

“Manisa da elden gitti!”

Kemal, Havza'da yerleşirken Batı Anadolu'da yangın devam ediyor. Yunan İzmir'den sonra şimdi de gözünü Manisa'ya dikmiş.

Baktığı yeri yakıyor.

Gerçi İzmir'in acısı Manisalıların kalbine oturmuş. Manisalılar benzer bir tehlikeyle karşılaşmaktan korkuyor.

Fakat Manisa halkı ikiye bölünmüş.

Bir kısmı, başta Müftü Âlim Efendi olmak üzere şehrin savunulmasını isterken, bir kısmı da Mutasarrıf Hüsnü gibi olayları akışına bırakmak taraftarı.

Halk, Mutasarrıf Hüsnü'ye kızmış, ona *“Hüsnüyadis!”* lâkabını takmış.

Mutasarrıf akli sıra, kızgın halkı rahatlatmak için; *“Kuşadası Metropolitidi, Yunanlılar Manisa'yı işgal etmeyecek diyor.”* diye propaganda yapıyor.

İngiliz temsilci de Hüsnüyadis'le aynı ağızdan konuşarak; *“Tasalanmanıza gerek yok, Manisa işgal bölgesinde değil.”* diyerek Hüsnüyadis'e destek veriyor.

Mutasarrıfın tutumu ve İngiliz temsilcisinin telkinleri, Manisa halkının kafasından savunma fikrini siliyor.

Kolordu Kumandan Vekili Albay Bekir Sami, Manisa Mevki kumandanı Ahmet Zeki'den hiç değilse depodaki silâh ve cephanelerin içerilere kaçırılmasını istiyor; fakat İngiliz temsilcisinin telkinleri yüzünden bu da yapılamıyor.

25 Mayıs 1919 günü, Yunan kuvvetleri yerli Rum ve Ermenilerin alkışları ve “*Zito Venizelos!*” çığlıkları arasında şehre girerek Manisa’yı da işgal ettiler ve öncelikle depodaki silâhlara el koydular. İzmir’den sonra Manisa da elden gitmişti.

...

Kemal, Manisa’nın işgal edildiği haberini Ankara’daki Ali Fuat’tan aldı.

Ali Fuat önce iyi haberi vermişti; “*Konya’daki XX. Kolordu yürüyerek Ankara’ya doğru yola çıktı.*”

Devamındaysa İzmir’den muntazam bilgi alamadığını, Manisa’nın da işgal edildiğini yazmıştı.

Kemal’in aldığı kötü haberler bununla da kalmamıştı.

Erzurum’dan gelen kara haberler Manisa’nın acısının üzerine tuz biber oldu.

Üç yüz Ermeni, Erzurum’un kuzey doğusundaki Kosor’a gelmiş. Amaçları Türk halkına baskı yaparak göçe zorlamakmış. Asayiş bozarak İtilâf Devletleri’nin müdahalesini sağlamak istiyorlarmış.

Kemal durumun ciddiyetini bir raporla harbiye nazırlığına bildirdi.

Kâzım Karabekir’den de Ermeni tehlikesi için kesin tedbirler almasını istedi.

Erzurum valiliğine gönderdiği şifreyle de; “*Halkın elinden silâhlarının alınmakta olduğunu işittiğini, kendisi Erzurum’a gelinceye kadar kimsenin silâhının elinden alınmamasını,*” talep etti.

Belli ki Erzurum’a gitmek niyetinde.

“Saltanat Şûrası komedyası!”

Ülke parçalanıyor. Ülkeyi bu parçalanmaktan kurtarmak için kabul edilebilir bir barış antlaşmasına kavuşmak amacıyla İstanbul’da ve Anadolu’da pek çok teşebbüs var.

Bütün Türkleri sarsan İzmir’in işgali göstermişti ki artık barış gelmeyecek. İstanbul’un bile tehlikede olduğu anlaşılmış. Vahdetin de durumu çok vahim olarak görmeye başlamış.

Padişah, değişik kesimlerin temsilcilerinin katılacağı bir toplantı düzenleme gereğini duymuş.

Saltanat Şûrası!

Saltanat Şûrasını toplamak isteyen sultanın amacı, barış konferansına gidilirken hükûmetin kamuoyunun da görüşlerini aldığı, halkın desteğine sahip olduğu izlenimini yaratmak.

Bu şûrayla Vahdetin, sarayı güçlendirerek sorumlulukları sarayın ve hükûmetin sırtından alıp bilim ve sanat adamlarının üzerine yıkmak niyetinde.

Ayrıca böyle bir toplantıyla, herkesin ne düşündüğünü de anlamış olacaktı ki bu padişah için çok önemli. Dahası kamuoyunun Meclisi toplama istekleri, Saltanat Şûrasıyla önlenmiş de olacak.

Vahdettin için pek çok amaca hizmet edecek Saltanat Şûrasına devletin en önemli kurumlarının, partilerinin, üniversitelerinin, gazete ve sanat camiasının temsilcileri katılacak.

Hesaba göre Saltanat Şûrasına katılacakların sayısı yüz otuz bir olarak belirlenmiş. Toplantıya davet edilenler; Sultanahmet mitingindeki konuşmasıyla, bütün İstanbul'da tanınan ve gönüllere giren Halide Edip Hanımın katılıp katılmayacağını tartışmaya başlamışlar bile.

Toplantı düzenleme heyetinden Çürüksulu Mahmut Paşa, Halide Edip'in katılmasında bir sakınca görmemiş; fakat heyetin diğer üyeleri şiddetle karşı çıkmışlar.

Şûraya katılacaklara kurallar önceden bildirilmiş.

Temsil edecekleri kurum kuruluş adına sadece bir kişi konuşabilecek. Söz alanlar da geçmiş olaylar üzerinde durmayacaklar, yalnızca teklifler hakkında konuşacaklar.

Konuşmacıların birbirleriyle tartışmaya girmelerine de izin verilmeyecek. Hükûmet üyeleri konuşmaları dinleyecek; fakat söz almayacaklar. On beş dakikayla sınırlandırılan konuşmalarda kurallara uymayanlara güvenlik önlemleri uygulanacak.

...

Ve büyük gün geldi.

26 Mayıs 1919!

Günlerden pazartesi.

Yer; Yıldız Sarayı.

Saat; 15.00.

Padişah Vahdettin, yanına Veliâht Abdülmecit'i de alarak salona geldi ve toplantıyı açtı;

“Devletin dâçar olduğu bugünkü vaziyet hakkında, istişarede bulunmak üzere hükûmet ve âyan üyelerini, memleketin seçkinlerini çağırdım.

Bu toplantıda, devletimizin maruz kaldığı müşkülât hakkında acilen lâzım gelen tedbirlerin alınması ve hazır bulunanların her birinin bu bahiste faydalanacağımız düşünce ve görüşlerini beyan etmelerini arzu ediyorum.

Yüce Allah’tan bu toplantıyı, kurtuluşumuz için vesile saymasını dilerim. Toplantının başkanlığını sadrazam paşaya havale ediyorum.”

Padişah bu kısa konuşmasından sonra başkanlığı Damat Ferit’e bırakarak salondan ayrıldı ve özel dairesine gitmek için merdivenlerden inerken de gözlerinden yaşlar boşandı.

Koluna giren Abdülmecit’e; “Karılar gibi ağlıyorum!” diye sızlandı.

Sadrazam Ferit, padişahın gitmesinden sonra kürsüye çıktı. Son olayları özetleyen bir konuşma yaptı. Hiçbir umut vermemeye dikkat etmesine rağmen, İtilâf Devletleri yüksek komiserleriyle ilişkilerinin günden güne düzeldiğini anlattı. Avrupa basınının bir bölümünün Osmanlı lehine döndüğünü söyledi.

Son olarak da kendisinin Paris Konferansına gönderdiği bir telgrafı okudu.

Telgrafta özellikle; “Fransa ve İngiltere gibi iki eski dosta karşı savaş bir çılgınlıktır. Bu iki büyük devlet bize elini uzatmalı ve kalkınmamıza yardımcı olmalıdır.” yazıyordu.

Sadrazamın barış konferansına gönderdiği mesaj ve yaptığı konuşma hayal kırıklığı yarattı.

Bir üye; “Paşa hazretleri. Bize anlattıklarınız gazetelerde de vardır. Bize daha doyurucu bilgiler vermeliydiniz.” dedi.

Damat Ferit, konuşmacıyı azarladı.

Ve daha sonra görüşmelere geçildi; fakat damat paşanın tutumu, herkesi etkilemişti. Hiç kimse konuşmak istemiyordu.

Buna rağmen ilk söz alan Millî Ahrar Partisinden Refik ve üniversiteden Yusuf Ziya, İzmir’de olup bitenler hakkında ayrıntılı bilgi istediler ve hükûmetin tedbir olarak ne yaptığını sordular.

Başka bir üye şöyle bir soru sordu:

– Müttefikler tarafından verilen notalarda, sadece İzmir'in işgalinden bahsedilmesine rağmen, Yunanlılar Manisa'yı bile ele geçirdiler. İtalyanlar Antalya'yı işgal ettiler. Bu işgaller karşısında hükûmet hangi teşebbüste bulunmuştur? Sonuç alınmış mıdır? Türk topraklarına girenlerin, vatanımızı sadece işgal mi yoksa ilhak mı ettiklerini öğrenmek isterim. Ancak bunlar bilinmelidir ki bir kanaat belirtebilelim.

Âyandan Seyit Bey heyecanla ekledi:

– İstanbul da işgal edilecekmiş, doğru mu?

Damat Ferit bozulmakla birlikte şöyle cevap verdi:

– Bu haberler gerçeğe yakın değildir. Böyle olduğunu gazetelerle yalanladık!

İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti temsilcisi Cami Bey; *“Başımıza gelenler, Doğu Akdeniz’de siyâsî emeller güden devletler yüzündendir.”* diye bir görüş bildirdi.

Galip Kemali bir tedbir teklif etti:

– Yunanlıların ne canı bir millet olduklarının ispatı için Fransız doğu ordusu mensupları arasında bir anket yapılmasını isteyelim. Protesto edelim.

İstikbal başyazarı Rauf Ahmet kızdı:

– İşgali protesto etmek yetmez. Başka şeyler yapılmalı. İtilâf reislerinden, Wilson’un 12. prensibinin bize de uygulanmasını istemeliyiz. Gerekirse Amerikanın himayesini de isteyebiliriz.

Damat Ferit tepki gösterdi:

– Böyle bir şey söz konusu olamaz.

Böyle bir şey söz konusu olamazdı; ama İngiliz himayesi istenebilirdi; çünkü padişah da, sadrazam da İngilizciydi.

Buna rağmen Ahmet Rıza, Rauf Ahmet’e katıldı.

Sosyal Demokrat Parti delegesi Hasan Rıza’dan şu teklif geldi:

– Türk milletinin masum olduğunu Başkan Wilson’a duyurmalıyız. Hükûmet bu bahiste gayret göstermelidir.

Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına katılan Süleyman Nazif heyecanla şöyle dedi:

– Doğu Anadolu Ermenilere verilmek isteniyor. Avrupa’dan bir heyet isteyelim. Görsünler Erzurum’da Ermeni var mıymış.

Galip Kemali atıldı:

– Savaştan zaferle çıkan İngiltere, Fransa ve İtalya, topraklarımızı bölüşmek istiyorlar. Devlet gemimiz batıyor. Tek başımıza kurtaramayız. Hangisi olur bilemem; lâkin bir dost devlet bulalım. O devlet bize elini uzatsın. Geçici ve belli bir süre için istiklâl ve medeniyet yolunda bize rehberlik etsin!

Rauf Ahmet araya girdi:

– Bu dost devlet Amerika’dır. Milletler Cemiyeti kararları çerçevesinde kendimizi Amerika’ya teslim edebiliriz.

Yusuf Ziya, Rauf Ahmet’e kızdı:

– Bu Mecliste bu teklif çok yanlış.

Vahdet-i Millîye temsilcisi Hamit, üzgün konuştu:

– Bildiğim bir şey varsa, her ne şekilde olursa olsun Anadolu ve Rumeli’nin bölünmemesidir.

Konuşmalar gittikçe ateşlendi.

İngiliz himayesi bile ima edildi.

Hürriyet ve İtilâf Partisi Başkanı Albay Sadık, hâlâ İttihatçı düşmanlığındaydı:

– Hükûmetler, İttihatçıları gereği gibi cezalandırsaydı, İzmir işgal edilmezdi. En iyisi İngiliz himayesidir.

Amerikan mandasının lehinde konuşanlara karşılık, aleyhinde konuşanlar da oldu.

Herhangi bir manda altına girmek istemeyenler de konuştu.

Doğu Anadolu’nun Ermenilere verilemeyeceğini sert bir şekilde söyleyenler oldu ve alkışlandı. İtilâf Devletleri, Doğu Anadolu’da bir Ermeni devleti kurmaya kalkıştırlarsa, halkın Bolşevikliğe yanaşacağı bir tehdit olarak belirtildi.

“Barış konferansının kararları, bize insafsızca uygulanmak istenirse, bu memleketin insanı toptan ayaklanır.” diyenlere karşılık, bir kısım delege; *“Haklarımız ancak sükûnetle elde edilebilir.”* görüşünü belirttiler.

Hürriyet ve İtilâf Partisi adına bir metin okundu;

“Olanlar karşısında ağırbaşlı davranalım. Askerî bir harekât-tan kaçınalım.”

Hiç kimse sesini çıkaramadı; çünkü hükûmet de aynı düşünce-deydi.

Geniş tabanlı bir hükûmet kurulmasını isteyenler bile oldu.

Sulh ve Selâmet Partisinden Ferit Paşa, millî iradedden doğan bir hükûmet diledi. Millî Ahrar Partisinden Refik; halkın güvendiği bir hükûmet istedi.

Halkın güvendiği bir hükûmet?

Hem de hükûmetin başı Damat Ferit'in yanında.

Ferit bıyıklarını yolmaya başladı.

Bazı üyeler, onu kızdırmadan; "*Millî Meclis, Millî Şûra*" yahut "*Milleti daha çok temsil edecek bir heyet.*" diyerek değişik adlarla üstü kapalı olarak Meclisin tekrar açılmasını teklif ettiler.

Eski Âyan Reisi Ahmet Rıza bir soru sordu:

– Bazı bölgelerde halk, şu veya bu devletin yardım ve desteğini istiyor. Bu dağınıklığı gidermek için hükûmet ne gibi tedbirler almaktadır. Barış konferansında Wilson'un 12. maddesine uyulacak mıdır?

Ahmet Rıza bununla da kalmayarak ekledi:

– Padişahımız yeni hükûmet kurulurken her türlü fedakârlığa hazır olduklarını izhar buyurmuşlardı; acaba nasıl bir fedakârlıkta bulunacaklar? Bunları da öğrenmek isteriz.

Damat Ferit kızmıştı:

– Ahmet Rıza Bey, toplantı programına göre bu sorulara cevap vermeme imkân yoktur. Yakında Âyan Meclisi açılacak olursa muhalefetinizi orada yaparsınız. Burası muhalefet yeri değildir.

Sonunda bir üye kalktı ve gerçeği dile getirdi:

– Saltanat Şûrasının kararları hiçbir şey ifade etmez; çünkü bu heyet, milletin kaderi hakkında bir karar verme hakkına sahip değildir. Milletin haklarını savunabilecek millî bir heyet teşkil edilmelidir.

Ferit kıpkırmızı olmuştu.

Hiddetini gizlemeye çalışarak konuştu:

– Hükûmet lehine yahut aleyhine söylenenleri millet ve memleketin menfaatine kabul eder hepinize teşekkür ederim. Toplantımız sona ermiştir.

Damat paşanın bu tepkisi üzerine, soru soracak olanlar seslerini kestiler. Böylece Saltanat Şûrası, teklif için olsun hiçbir karar alamadı. Davet edilenler bile düşüncelerini açıklayamadılar.

Devletin ve milletin en önemli meselelerinin çözümleneceği zannedilen toplantı böylece bitmişti.

...

Bu toplantıdan mutlaka bir sonuç çıkarmak gerekir mi?

İşte sonuç!

Yüz otuz bir kişiden sadece on sekiz kişi konuşabildi. Bunların üçü zaten usul yönünden konuşmak zorundaydı. Kalan on beş kişi daha çok hükûmeti eleştiren konuşmalar yaptılar.

Fakat!

Hiç kimse, kapatılırken kanunlara göre dört ay sonra açılması gereken ve açılacağı vaat edilen Meclisten söz etmedi.

Sanki ağız birliği etmişlerdi.

Sadece dertler ortaya atıldı, sadece bir şeyler konuşuldu.

Toplantının sonunda, söyleyenler söyledikleriyle, dinleyenler dinledikleriyle kaldılar.

Saltanat Şûrasında yapılan tekliflerin hiçbirisi oya sunulmadı, hiçbir karar alınmadı.

Saat on beşte başlayan toplantı, sadece yüz otuz dakika sürmüştü.

İlk İttihatçı Ahmet Rıza bile seçimden hiç bahsetmeyerek millî bir Meclis dilemişti.

Toplantı sessiz sedasız sona erdi; ama etkileri çok eğlenceli oldu.

İtalyan temsilcisi Kont Sforza; "*Fiyasko!*" demiş.

Pek çok Türk de aynı kanaatteymiş; "*Fiyasko!*"

Cavit Bey toplantı için; "*Maskaralık.*" buyurmuşlar.

Sedat Simavi; "*Komedy!*" olarak tasvir etmiş.

Saltanat Şûrası komedyası!

...

Padişah, Yıldız Sarayında Saltanat Şûrasını toplarken Havza'da mütevazı bir okul binasında başka bir toplantı daha yapılıyordu.

Bu okul binasının adı Taş Mektep.

Taş Mektep'te toplananlar Havza Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin kuruluşunu tamamlamışlar. Cemiyet Başkanlığına Mahmutağazade Bayram Efendi getirilmiş.

Kemal mutlu; işte bir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti daha kuruldu. Yöneticilerini çaylı bir toplantıda tebrik ediyor. Nasıl çalışmalarını gerektiği hakkında onları bilgilendiriyor.

Havza Belediye Reisi İbrahim, kendisine ve arkadaşlarına çok yakınlık gösteren bir mahallî idareci.

Havza hakkındaki en önemli bilgileri ondan alıyor. Aldığı bilgiler üzerine yaptığı değerlendirme sonunda mutasarrıfı görevden alıyor.

Yeni bir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kazanmanın zevkiyle çalışırken emperyalizmin İstanbul'daki sesi Türkiye Havas Reuter Ajansının dünyaya geçtiği haberle canı sıkılıyor.

Türkiye Havas Reuter ajansı; *"Saltanat Şûrasına katılanların umumî isteği Türkiye için İngiltere'nin mandasını sağlamak merkezindedir."* değerlendirmesini yapmıştır.

Havza'daki Kemal, Saltanat Şûrasının sonucunu basından ve toplantıya katılan Samsun Mutasarrıfı Hamit Beyden öğrenmiş, toplantıda teklif edilen seçim ve Millî Meclis tekliflerine memnun olmuştur; fakat Türkiye Havas Reuter Ajansının toplantıyı ters yüz eden haber ve değerlendirmesini okuyunca çok sinirleniyor.

...

Kemal sinirlenmekte haklı.

Basın halkın gözü kulağı.

Mondros Ateşkesiyle basına da el atan emperyalistler uyguladıkları sansürle halkın gözü kulağı basını, kör ve sağır yaparken ülkenin tek haber kaynağı Osmanlı Ajansını da yok etmişlerdi.

Osmanlı Ajansı 1914'te büyük savaş başladığı sıralarda dış dünyayla ilgili haberleri alabilmek için Havas ve Reuter Ajanslarıyla anlaşma yapmıştı.

Cephelerdeki hezimet yahut zaferler, hangi ülkenin hangi ülkeyle müttefik olduğu, kimin tarafsız kaldığı Havas ve Reuter Ajansları aracılığıyla Osmanlı ülkesine duyurulmaya başlanmıştı. Havas ve Reuter Ajansları elbette İngiltere ve Fransa lehinde haberler geçiriyorlardı. O zamanlar Almanlar bu haberlerden rahatsız olsa da Osmanlı Ajansı bu iki haber kaynağını kullanmıştı.

Mütarekeyle birlikte Osmanlı Ajansını yok eden emperyalistler hükûmete yaptıkları baskılarla şimdi Türkiye Havas Reuter adlı bir basın ajansı kurmuşlardı. Elbette bu ajansı kendi lehlerine kullanıyorlardı. Kalemli satılmış usta gazeteciler de onlara destek veriyordu.

Emperyalistler basını ele geçirmekle bir taşla üç-beş belki de on kuş vurmuşlardı.

Basının önemini bilen Kemal, Türkiye Havas Reuter Ajansının Saltanat Şûrasıyla ilgili yapmış olduğu habere çok kızmıştı.

Valiliklere, mutasarrıflıklara ve kolordulara bir yazı yazdı;

“Havas Reuter Ajansı, toplantıya katılanların İngiliz mandasını istediklerini yazmasına rağmen, sadece Albay Sadık manda istemiştir. Konuşmacıların diğerlerinin hepsinin isteği, millî bir Meclistir.”

Bununla da yetinmeyen Kemal, konuyla ilgili olarak hükûmetten de ayrıntılı bilgi istedi.

“Meclise lüzum var mıdır?”

Saltanat Şûrasına katılanlar ısrarla bir Millî Meclis istemişlerdi.

Hoş!

Bütün monarşist özlemlerine rağmen Padişah Vahdettin de bu sıralar bir Meclis ihtiyacının olduğunun farkındaydı; çünkü kendisine Paris Barış Konferansında alınacak kararları onaylayacak bir makam gerekiyordu.

Paris'te alınan kararları bir Meclis onaylamalıydı. Bu bakımdan Meclisin olması padişahın işine geliyordu; fakat korkusu vardı Vahdettin'in. İttihatçılar seçimler vesilesiyle yeniden teşkilâtlanabilir, başına belâ kesilebilirdi.

Damat Ferit Paşa seçimden korkmuyor; çünkü İttihat ve Terakki kapandıktan sonra Hürriyet ve İtilâf Partisi bütün yurtta hızla teşkilâtlanmış, kısa zamanda en güçlü siyasî parti durumuna gelmişti.

Bu teşkilâtlanma, damat paşanın bilgi ve görüşü altında yapılmış, bütün şube reisliklerine sarayın ve kendisinin güvendiği bende kişiler yerleştirilmişti. Zaten İttihat ve Terakkinin kolu kanadı kırılmış, itibarı kalmamıştı. Parti mensuplarının kıpırdayacak hâli yoktu. Enver, Talât, Cemal yurtdışına kaçmış pek çok lider de tutuklanmıştı. Hâl böyleyken yapılacak bir seçimden korkmak gereksizdi.

Aslında hükûmetin başı Damat Ferit, İzmir'in işgaline kadar bir Meclis bile istiyordu; fakat onun oluşmasını istediği Meclis azınlıkların geniş oranda temsil edildikleri, daha doğrusu çoğunluğu

teşkil ettikleri bir Meclisti. Enişte paşaya göre böyle bir Meclis, Paris Konferansının alacağı kararları, olumlu yönde etkileyebilirdi.

Damat paşanın bu düşünce ve plânlarını, yine azınlıkların kendileri bozmuşlardı. Bütün azınlıklar her ne şekilde olursa olsun Osmanlı Hükûmeti'nin yapacağı bir seçime katılmama kararı almışlardı; zira Yunan bağımsızlık günündeki gösterilerinde belli olmuştu ki bütün azınlıklar bağımsızlık istiyorlardı.

Fakat İzmir'in işgalinden sonra durum değişti. Şimdi yine seçim ve Meclis düşünülüyor; lâkin bu sefer düşünülen Meclis, İtilâf Devletleri'ne şirin görünmek için değil, İzmir'in işgaline tepki göstermek, uğranılan haksızlığı dile getirmek için.

Açıkçası, Damat Ferit'in istediği Meclis, hükûmetin arkasında duracak bir güç. Gerektiğinde kullanılacak bir araç, ayağa dolandığında köşeye itilecek mebuslar yığını.

Böyle bir Meclise rağmen, vatan elden giderse sorumluluk hükûmetin değil Meclisin olacak.

Davul Meclisin sırtında, tokmak Ferit'in elinde.

Evet, herkes bir Meclis ihtiyacında birleşmiş; amma nasıl bir Meclis?

Padişahın atayacağı bir Millî Meclis mi?

Halkın oylarıyla seçeceği bir Mebuslar Meclisi mi?

Saltanat Şûrasında hep bir Meclis istenmişti; fakat bu Meclis halkın oylarıyla seçilecek bir Meclis değil, padişahın atayacağı bir Millî Meclisti.

Kendilerince, halkın oy kullanarak yapacağı bir seçimde işgal altındaki yerlerde seçim yapılamayacağı için buraların kaybı resmen onaylanmış olacaktı. Bu sebepten herkes bir Millî Meclis kurulması yönünde birleşmişti.

...

Padişah, Millî Meclis isteyenlere sordu; "*Peki nasıl kurulsun böyle bir Meclis?*"

Millî Meclis isteyenler cevap verdi; "*Âyan üyeleri, Saltanat Şûrasına davet edilen parti ve cemiyetlerden, vilâyet meclislerinden ve belediyelerden seçilecek üyelerden böyle bir Meclis kurulabilir.*"

Ayrıca bütün cemiyet ve partiler, herkesin güvenini kaybetmiş olan hükûmetin de değiştirilmesini istiyorlardı.

Padişah aldığı cevaptan hiç memnun olmadı. Bu şekilde bile İttihatçılar Meclise sızabilirlerdi.

Kararsız padişah, konuyu bir de dünürü ve eski sadrazamı Tevfik Paşaya sordu:

– Memleketimizin kurtulması için ne yapmak gerekir. Sahi bu Meclise lüzum var mıdır?

Tevfik Paşa şöyle dedi:

– Sultanım, ülkemizin kurtulması için birinci yol askerî güçtür; fakat elimizde asker ve silâh olmadığına göre bu yol kapalıdır. İkinci yol, nota vermek, sözle uyarmak ve mitingler yapmaktır ki bunlar da defalarca yapılmıştır. Hâl böyleyken Millî Meclis ne işe yarayacaktır? Ben de merak etmekteyim.

İşte; “*Bende.*” dediğin böyle olur. “*Bende.*” her şartta efendisinin istediği gibi konuşur.

Meclis meselesi de böylece kapanmış oldu.

“Aydın da gitti!”

Yunan ordusunun yeni hedefi Aydın.

Venizelos Aydın’a çok önem veriyor; çünkü Yunanistan’dan getirmeyi düşündüğü üç yüz bin Yunanlı göçmeni buraya yerleştirmek niyetinde, böylece iddia ettiği Rum çoğunluğu sağlamış olacak.

Paris’teki Yunan Başbakanı Venizelos, İzmir işgal kumandanı Zafiriyus’a; “*Aydın’ı işgal ediniz; fakat güneye inmeyiniz. İşgalden önce İngiliz Amiral Calthorpe’den izin alınız.*” diye telgraf çekmiş.

Güneyde İtalyanlar var ve İzmir’i Yunanlılara kaptırdıkları için kızgınlar.

Onlara bulaşmamak lâzım.

Calthorpe istenen izni verir.

Aydın da işgal edilecektir.

Yunan birlikleri harekete geçer.

Aydın’da bulunan Albay Mehmet Şefik yaklaşan tehlikeyi görünce şehrin ileri gelenlerini Ramazan Paşa Camiinde toplar ve bir konuşma yapar:

– Depolarımızda çok miktarda silâh vardır. Cephanemiz boldur. Hepsi milletin malıdır. Asker olarak hükûmetten izinsiz bir şey

yapamam; ama millet isterse kendi malı olan silâhlara el koyar ve vatanını savunur. Biz de milletin askeri olarak onun önünde üstümüze düşeni yaparız.

Oysa Mutasarrıf Abdurrahman ve pek çok ileri gelenler öyle düşünmüyor. Tam aksine, Yunan ordusunun sükûnetle karşılanmasını istiyorlar.

Aynı istek Alay Kumandanı Binbaşı Ethem'le Tabur Kumandanı Binbaşı Şefik'te de belirince Tümen Kumandanı Albay Mehmet Şefik kızar ve onları istifaya davet eder. Yerlerine Binbaşı Hacı Şükrü'yü atar.

Yunan birlikleri Selçuk bölgesini de ele geçirmişlerdir. Belli ki Aydın'a da geleceklerdir. Albay Mehmet Şefik karargâhını Çine'ye taşımak mecburiyetinde kalır. Çine'de demir yol boyu kümelenen Yunan birliklerine baskınlar yapmayı plânlamaktadır.

Bu arada Yunan kuvvetleri Erbeyli istasyonuna toplanmıştır. Yunan ordusu, Albay Çerulis kumandasında dört piyade taburu, iki topçu taburu ve birer sıhhiye ve jandarma bölüğüyle gelir. Bu kuvvetlerin karşısında Albay Mehmet Şefik'in emrinde sadece on subay ve kırk üç er vardır.

Aydın belediye reisi başkanlığında bir heyet on kilometre uzaklıktaki Karapınar'a giderek Yunan ordusunu Aydın'a davet eder.

Yunanlılar 27 Mayıs 1919'da Aydın'ı da işgal ederler.

Aydın'a girer girmez yaptıkları ilk iş Hilâl-i Ahmer bayrağını parçalamak olur. Sultanî Mektebindeki yüz yirmi üç çocuğu dışarı atarlar.

Türkler bile evlerine Yunan bayrağı asmak zorunda kalır.

Buna rağmen hakaret ve dövülmeden kurtulamazlar.

“Elhamdülillâh ben âlet olmadım!”

İzmir'den sonra Manisa, Manisa'dan sonra Aydın da gitti.

İzmir, Manisa, Aydın can derdinde, Damat Ferit, hâlâ İttihatçı.

Memleketin en güzel parçaları vahşî Yunan sürülerinin insafında kalırken Sadrazam Ferit'in bütün türküleri İttihatçılık üzerine.

Hükûmetin veya İngilizlerin amaçları İttihatçıları yargılamak değil; asıl amaç Mondros Mütarekesinden sonra başlaması muhtemel olan millî direnişi kırmak.

Türk millî direnişi, Bekir Ağa'daki İttihatçılar yurt dışına kaçırlırsa kırılabilir mi?

Kırılır!

Bir İngiliz'le bir İngilizcinin aklı böyle diyor; çünkü onlara göre Osmanlı ülkesinde yapılan İngiliz karşıtı her şey İttihatçıların başı altından çıkmaktadır. İttihatçılar olmazsa, bu halk susar.

İttihatçıları, Ermenilere tehcir uygulamak ve esirlere kötü davranmakla suçlayan İngilizler, İstanbul'daki onca yargılamadan ve Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Beyin idamından tatmin olmamışlar.

Daha ağır cezalar istiyorlar; fakat İttihatçılara daha ağır ceza şu ortamda mümkün değil. İzmir'in işgali üzerine halk yer yer ayaklanmaya başlamış. İttihatçılara verilecek ağır bir ceza, durumu daha da zorlaştırabilir.

Sultanahmet mitinginin yankıları büyük olmuş. Mitingdeki kalabalığın Bekir Ağa'ya doğru yürümesi, İttihatçıların zorla serbest bırakılacağı dedikodularını yaymış.

Bu mümkün olmamakla birlikte, Damat Ferit Paşa bu dedikodudan yararlanmayı düşünmüştür. Defalarca İngilizlere başvurarak, Bekir Ağa'daki İttihatçıların yurt dışına götürülmelerini teklif etmiş; fakat bir türlü kabul ettirememiştir.

Israrda fayda vardır!

...

Osmanlı sadrazamı Ferit yine Webb'in huzurunda:

– Ekselâns! Bekir Ağa'daki İttihatçıları mahkûm etmek için delil bulmakta zorlanıyoruz. Yardıma ihtiyacımız var. Bizim savaş ve tehcir suçlularını sırtımızdan alınız.

Amiral Webb içinden kızdı. Osmanlı sadrazamını tepe tepe kul lanmak hoştu da onun bir konuyu ısıtıp ısıtıp gündeme getirmesi ıstırap vericiydi. Oysa Bekir Ağa'dakilerin İstanbul'dan çıkarılması hiç de işlerine gelmiyordu.

Amiral Webb bunları düşünürken Ferit yine İttihatçılardan yakınmaya başladı.

Sultanahmet mitinginde, iki yüz bin kişilik kalabalığın Bekir Ağa'ya yürümesi akıl alır gibi değilmiş. Bu kalabalık silâhlı askerlerin bile üzerine yürüse neler yapmazmış. Meğer Anadolu'da yapılan

bütün mitinglerin sebebi İttihatçılarmış, bütün telgrafları çekenler de onlarmış. Hapiste bile olsalar, liderleri İstanbul'da bulunduğu sürece Anadolu'daki İttihatçıları zapt etmek mümkün olmayacakmış.

Hayret!

Konuşmanın başlarında Damat Ferit'i lâkayt dinleyen Amiral Webb, yarım saat içinde Osmanlı sadrazamının anlattıklarından etkilendi.

Gerçekten de öyle değil miydi?

İttihatçılar onlara kök söktürmemişler miydi?

Tüm İttihatçı devlet adamları Bekir Ağa'da oldukları hâlde, Anadolu'daki İttihatçılar yeri yerinden oynatıyorlardı. Ya içerdekiler firar eder de bu dağınık kalabalıkların başına geçerlerse.

Amiral Webb, Damat Ferit'e hiçbir söz vermedi; fakat o gider gitmez derin düşüncelere daldı.

Tam bu sıralarda İzmir'deki cinayetleri organize eden Amiral Calthorpe İstanbul'a döndü. Calthorpe, Amiral Webb'den Sultanahtet mitinginden sonra kalabalığın Bekir Ağa'ya hücumunu dinledi ve ürktü. Hele hele, Damat Ferit Paşanın, Bekir Ağa Bölüğündeki kırk bir tutukluyu serbest bıraktığını öğrenince küplere bindi.

Calthorpe'un ilk işi, bir İngiliz bir Fransız nöbetçi birliğini Bekir Ağa'da görevlendirmek oldu. Sonra bununla da yetinmeyerek müttefiklerine bile danışmadan hatta kendi hükûmetine bile sormadan bir plân yaptı.

...

Calthorpe, İttihatçılar için tedbir almakta haksız da sayılmazdı; çünkü Bekir Ağa'dakiler kaçmak için bütün plânlarını yapmışlardı; fakat İngilizlerin de bir plânlarının olduğunu akıllarına getirmemişlerdi. Hapishanedeki Türk gardiyan ve subayların kovularak yerlerine İngiliz ve Fransız askerlerin gelmesi İttihatçıların bütün umutlarını suya düşürmüştü.

27 Mayıs sabahı, İngilizler, Bekir Ağa'yı bastılar ve İttihatçı hükûmetlerin sadrazamlık, şeyhülislâmlı, nazırlık, valilik, mebusluk yapmış altmış yedi devlet adamını bir koyun sürüsü gibi önce kamyonlara, sonra Prenses Anna yük gemisine doldurdular.

Akşamüzeri İstanbul'dan ayrılan Prens Anna gemisi, ertesi gün Limni Adası'na tam on iki sürgün bıraktı.

Osmanlı Devleti'nin eski sadrazamı Sait Halim Paşayla onun yakın akrabası Prens Abbas Halim Paşa.

Osmanlı Devleti'nde nazırlık yapmış kişiler ve İttihat Terakki Partisinin yönetici ve yazarları; Mithat Şükrü, Hacı Âdil, Mahmut Kâmil, Ziya Gökalp, Halil Mentеше, Kara Kemal, Ali Münif, Ahmet Şükrü, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyin Tosun.

İttihatçıların beyin takımını Limni'de bırakan Prens Anna yük gemisi diğerlerini aldı, Malta Adası'na doğru dümen kırdı.

...
İngilizler, Bekir Ağa Bölüğündeki İttihatçıları alıp götürmekle bir bağımsız devlette olması gereken yargı hakkını baltalamışlardı.

Osmanlıyı zaten ciddîye aldıkları yoktu; fakat müttefiklerine bile haber vermemişlerdi.

İşin garibi bu hareketten İngiliz Hükûmeti'nin de haberi yoktu.

Calthorpe, kendisini hesaba çeken Londra'ya şöyle bir savunma gönderdi;

“Mitinglerden sonra halkın Bekir Ağa Bölüğüne saldırarak, tutukluların salıverileceği söylentisi, bizi böyle bir tedbir almaya mecbur etti. Ayrıca bunu bizden Osmanlı sadrazamı istemiştir.”

Bekir Ağa'daki İttihatçıların Malta'ya götürüldüğünü öğrenen padişah; *“Elhamdülillâh ben âlet olmadım.”* diye şükretti.

Hayret!

Devletin başı, kendi devletinin yargı hakkına vurulan bu darbeyi şükrederek karşılamıştı.

Fakat Fransızlar, kendilerine danışılmadan Osmanlıya yapılan bu hakareti hazmetmediler ve İngilizleri şiddetle protesto ettiler.

Hükûmet yanlısı basın da üzerine düşeni yaptı.

Ref'i Cevat çekti kalemi; *“Avrupalılar, savaş sorumlularının cezalandırılmasını beklerken, biz mahkemelerde araba atlarının rengiyle uğraştık. Daha ne bekliyorduk.”* diyerek İngiliz tecavüzünü mazur gösterdi.

Adliye Nazırı Vasfi Efendiyse pek derin (!) bir yorum yaptı;

“İttihatçıları cezalandırmak hususunda elimizi çabuk tutsaydık, içlerinden beşini onunu sallandırsaydık, bütün bir millete sürülen bu leke temizlenmiş olurdu. İngiliz dostlarımız da böyle bir müdahaleye gerek duymazlardı.”

Vasfi Efendi bununla da kalmadı; *“Tevfik Paşa Hükûmeti zamanında kurulan divan-ı harpler adam gibi çalışsaydı, şimdiye kadar İttihatçılardan kurtulurduk.”* deyince işler o zaman karıştı.

Eyvah!

Vasfi Efendi baltayı taşla vurmuştu. Suçladığı zamanın sadrazamı Tevfik Paşa, padişahın hem dünürü, hem bendesi, hem de bu hükûmette sandalyesiz nazır.

Tevfik Paşa, adliye nazırının bu hakaretini hazmedemeyerek istifa etti.

İstifa mektubunda suçlamaları reddettikten sonra, altmış yedi devlet adamının ülke dışına götürülmesinin padişahın hükümrانlık ve hilâfet haklarına balta vurduğunu belirtti ve İzmir’in işgalinin, hele tutuklulara el konması olayının, hükûmeti alenen tehdide yol açtığını yazdı.

Tevfik Paşanın istifası, Vahdettin’i de, Damat Ferit’i de telâşlandırdı. Padişah, her zaman elinin altında bulundurmak istediği hısmını gücendirmek istemezdi. Kaldı ki Paris’e özellikle göndermek istediği dünürünün bu görevi kabul etmeyeceğini düşünerek daha bir endişelendi.

Çok kızan padişah, adliye nazırını görevden aldı.

Padişah indinde Tevfik Paşa gibi bir bende, her zaman Hürriyet İtilâfçı bir siyasetçiye tercih edilirdi.

“Fransızlar soysuzdur!”

Paris’e mutlaka gidilmeliydi.

Paris’e gitmek demek, İzmir işgalinden sonra patlayan tepkileri susturmak için iyi bir kılıf demektir.

Paris’e gitmek demek, halkı susturmak için bir şeyler yapıldığının elle tutulur göstergesi demektir.

Paris'e gitmek demek, Ferit için muhteşem bir sükse, efendisi Vahdettin'in ise saltanatının devamı demektir.

Bunu bilen Damat Ferit, Paris'e gidebilmek için çeşitli kanallardan harekete geçmiş, önce Entente adlı Fransızca bir gazete yayımlanmasını istemişti.

Le Temps gazetesine verdiği demeçteyse; *"Fırsat verilirse hemen şimdi Paris'e gitmeye hazırım."* diyerek niyetini de basın yoluyla belirtmişti.

Barış konferansına da bir telgraf çekmiş; *"Paris'e delege göndermek istediğini"* bildirmiş; fakat bir türlü cevap alamamıştı.

Ref'i Cevat ise Paris'e gitmeyi gereksiz görüyor; *"Şu an Paris'te bulunan Emir Faysal Hazretleri Osmanlı saltanat ve halifeliğinin haklarını savunabilir."* diyordu.

Ref'i Cevat'ın bahsettiği Emir Faysal Hazretleri (!) İngiliz altınlarına satılarak Arap isyanını başlatan ve devletin yıkımına sebep olan eşkiyaydı.

...

Ferit ve hükûmeti, Paris'e gitmek için kendi kendilerine gelin güvey olurken Paris'tekiler onları ciddîye bile almıyorlardı.

Avrupalılar ve Amerikalılar Türkleri aralarına almayacaklarına dair gazetelere sütun sütun demeçler verirken, hükûmet Avrupa'ya gitmek için akıl almaz tavizler veriyordu.

İzmir, Manisa, Aydın işgal edilmiş. Batı Anadolu cayır cayır yanıyor, halk Yunan çizmesi altında inim inim inliyor; fakat Avrupalıları kızdırmaktan korkan sadrazam ve nazırlar seslerini dahi çıkarmıyorlardı.

Hükûmet çevrelerinde ve basında Paris'e gidecek Osmanlı delegelerinin kimler olacağı yahut kimlerin olması gerektiği konusunda şamata çoktan başlamıştı.

Paris'e davet yoktu olmayacaktı da; fakat heyet şimdiden hazır gibiydi. Damat Ferit başkanlığındaki heyette, Hariciye Müsteşarı İzzet Fuat veya Sadaret Müsteşarı Rifat düşünülmüştü.

Paris'e gidecek heyeti bile hazırlamış olan Damat Ferit perişan, ufukta davet görülüyor. Bir şeyler yapmalı!

Evet evet bir şeyler yapmalı!

Hayır, kesinlikle bir şeyler yapmalı.

Ve damat paşa kesinlikle bir şey yapmak için İzmir'deki katliamı başlatarak, yöneterek ve neticelendirerek büyük bir zafer (!) kazanmış kumandan gibi, dışlerinde İzmir Türk'ünün kanıyla, sırtında tecavüz edilen kadınların ve kızların vebaliyle İstanbul'a gelen, dinî bütün Hristiyan Amiral Calthorpe'un kapısını çaldı.

Şeytan İngiliz, büyük bir iş başarmanın gururuyla burnunu dikmiş; fakat kırılgın. Sultanahmet mitinginde İzmir'in işgaline gösterilen tepkileri, kendi şahsında İtilâf Devletleri'ne hakaret kabul etmiş.

...

Ferit kahvesini içerken kırılgın Calthorpe, İzmir'in işgalini sadra-zama dakika dakika anlattı.

Dinî bütün Calthorpe'a göre, önce Türkler ateş açmışlar. Rumların aşırılığı bu sebeptenmiş. Kaldı ki yıllardır Türk hükûmetlerinin baskısı onları zaten çıldırtmışmış.

İngiliz amiral, sayelerinde yapılan vahşete öyle haklı nedenler göstermişti ki Damat Ferit, İzmir'in işgaline izin ve onay veren İngilizlerin, Osmanlıya dostluk ve koruyucu elini uzatmaları ihtimali kalmadığını nihayet anlamıştı.

Belliymi ki Mondros şartları çok kanlı bir şekilde uygulanmaya devam edecekti. Oysa Damat Ferit, Amiral Calthorpe'a İzmir işgalini dinlemek için gitmemişti. Kendilerinden Paris'e davet edilmeleri için aracılık dilenecekti; fakat İngiliz öyle mağrur duruyordu ki dilencililiğe bile cesaret edemedi.

...

Padişah da İngilizlerden umutla beklediği dost elden artık umudunu kesmişti. Tarih birçok kez göstermişti ki Avrupalıların hem Yunan, hem de Türklerle dost olmaları mümkün değildi ve İngilizler her zaman olduğu gibi yine Yunanlıları tercih etmişti.

Yunan'ın girdiği bir yerde, tek Türk'ün veya Türk eserinin de yaşaması mümkün değildi; Avrupalıların amacı da zaten buydu.

Damat Ferit, Paris barış görüşmelerine mutlaka katılmalıydı; fakat böyle eli kolu bağlı bekleyerek bu davetin gelmeyeceği belli olmuştu.

Bir şeyler yapmalıydı.

Ve yaptı!

İngiliz dostluğunun gittikçe uzaklaştığını görünce, Fansızlara yanaşmayı denemeye kalktı.

Dâhiliye Nazırı Ali Kemal'i, Fransız Yüksek Komiseri Defrance'a göndererek; "*Asil Fransız milletinin, bir manda teklif etmeleri hâlinde, Osmanlı Hükûmeti'nin bunu kabule hazır,*" olduğunu bildirdi.

Defrance'a, Ali Kemal'den yeşil ışığı görünce etekleri zil çalarak Damat Ferit'in kapısını çaldı.

Ferit gülümsedi; hesap, tutmuştu.

Fransız yüksek komiseri, Damat Ferit'e, mandanın kötü bir şey olmadığını söyleyerek söze başladı.

Manda uzun vadede "*İlhak!*" anlamına gelmezmiş.

Sultan ve halifenin egemenliğine dokunulmazmış. İstanbul ve Osmanlı Devleti üzerinde bir Fransız mandası en uygun olanıymış.

Hem Fransızlar Müslümanlara çok saygılıymış; ama bakın İngilizler hiç de öyle değilmiş. Cezayir ve Tunus'ta Fransız hâkimiyeti varmış ve oradaki Müslümanlar ne kadar rahatmış. Oysa bir de İngiliz hâkimiyetindeki Mısır ve Hindistan'daki Müslümanların hâline bir bakınmış.

Fransız Yüksek Komiseri Defrance, Damat Ferit'in önüne bir dünya haritası açarak bütün İslâm âleminin İngiliz hâkimiyetine girmesindeki tehlikeleri tek tek açıkladı.

...

Ferit bu açıklamalardan çok etkilendi ve Fransız yüksek komiserinin teşvikiyle Paris'e bir heyet gönderebilmek için Fransız başbakanına bir mektup yazdı.

Bu talep, Fransızların da işine geldi; çünkü İngiliz dostlar kaç defadır kendilerini aldatıyor ve atlatıyorlardı. Şimdi sıra onlardaydı. Osmanlı Hükûmeti'yle birlikte hareket edip bütün Osmanlı topraklarında mandaterlik kapabilirlerdi.

Damat paşa, bir anlık kızgınlıkla Fransızlara yanaşmıştı; fakat en büyük emperyalist İngilizlerden uzaklaşmak düşüncesi onu birden ürktü.

Kaldı ki padişah da hiçbir şekilde İngilizlerden vazgeçemezdi. O gece hiç uyumadı damat paşa.

Yepyeni hesaplar peşinde.

Sabah kalkar kalkmaz cesaretini topladı ve Amiral Calthorpe'a tekrar gitti:

– Ekselâns! Almanya ile Avusturya, Paris’e birer heyet gönderdiklerine göre, Osmanlıya da aynı hak tanınmalıdır.

Amiral Calthorpe, sabah sabah Damat Ferit’i görmekten hiç hoşlanmadı ve başından atmak için konuştu:

– Talebinizi Londra’ya bildireceğim ekselâns.

Bu sefer Damat Ferit’in gitmeye hiç niyeti yoktu; ısrarla devam etti:

– Paris’te bizim manda altına gireceğimize karar verilirse, bilmenizi isteriz ki padişahımızdan en son köylüye kadar, bütün Osmanlı ahalisi İngiliz mandasını isteyecektir.

Amiral Calthorpe ilk defa gülümsedi:

– Niçin İngiliz mandası, diye sorabilir miyim? Niçin Amerikalılar değil, niçin Fransızlar değil?

Damat Ferit, Calthorpe’un ilgisini görünce rahatlayarak açıkladı:

– Çünkü Fransızlar soysuzdur. Amerikalıların devlet tecrübeleri yoktur. En müsait olan, üzerinde güneş batmayan ülkelerin sahibi, tâbiyetleri altında milyonlarca Müslüman’ın yaşadığı ve bizim de bir İslâm devleti kabul ettiğimiz İngiltere’dir. Hem biz, ayrı ayrı ülkelerin mandaları altına girmektense, dost ve büyük müttefik İngiltere’yi tercih ederiz.

Bu kadar övgü Calthorpe’nun koltuklarını kabarttı. Gerçi Osmanlı sadrazamı kendilerini bir İslâm devleti gördüğünü söylemişti; ama olsun.

Londra’ya Ferit’in bütün taleplerini ilettiler.

Telgrafının sonundaysa, ona övgüler vardı;

“Dürüst, içten, iyi niyetli, şaşılacak derecede enerjik, özel hayatı ve ahlâkı kusursuz. Tam bir centilmen. Bizim için Paris’te ondan daha uygun bir delege olamaz. Orada, kendisine özel bir saygı gösterilmelidir.”

...

Damat Ferit, Paris’e gitmek için takınmadık maske bırakmazken Osmanlı tahtının Veliahdı Abdülmecit Efendi de bir teşebbüste bulundu. Bütün İtilâf Devletleri’nin devlet başkanlarına birer mektup yazdı ve dostluk talep ederek Türk halkının korunmasını ve katliamlara izin verilmemesini talep etti.

Paris artık Türkiye'yi mandalara bölmek istiyor.

İngiliz, Amerikan, İtalyan, Fransız ve Yunan mandaları.

İngilizler, hasta adamın en önemli parçalarını zaten almışlar; fakat İzmir'in işgaliyle telâşlanan Hintli Müslümanlar ayakta.

Hint Müslümanları İngiliz hükûmetine diyorlar ki; *"İstanbul'daki halife, sadece Türklerin değil bütün Müslümanların hali-fesidir. İstanbul Türklerde kalmalıdır."*

İngiliz İmparatorluğu topraklarında yaşayan Müslümanlar da Türk yurdunun parçalanmaması için durmadan İngiliz Hükûmeti'ne telgraflar çekiyorlar. Bütün bu Müslümanları organize eden Hindistan Merkezi İslâm Cemiyeti Genel Sekreteri Şeyh Kidwai.

Aslında Türklerin meselesiyle sadece Müslüman Hintliler değil, bütün Hintliler yakından ilgileniyor.

Bunca nüfusuyla ve yeraltı kaynaklarıyla Hindistan'ın isyanı demek, İngiliz Hükûmeti'nin başına belâ alması demek.

İngilizler kara kara düşünmeye başlamışlar.

"Halkın sesini çıkarması zamanı gelmiştir!"

Kemal Havza'da hem böbreklerinin tedavisi için sık sık banyo yapıyor, hem de çevre il ve ilçelerin durumu hakkında bilgi edinmek için çabalıyordu.

Bu iş için görevlendirdiği Dr. İbrahim Tali'yle Karargâh Yüzbaşısı Mustafa'nın o gün Merzifon'dan gönderdikleri telgrafların hepsi karalarla dolu. Haberlerin hepsi birbirinden acı.

Rum çeteler Mahmadlı Köyünü basmışlar, halkın elinde ne var ne yok aldıktan sonra kendilerine karşı koymak isteyen köylülerin bir kısmını öldürmüşler. Köyden tesadüfen geçmekte olan bir grup askere saldırdıktan sonra da onları da soyarak altı askeri dere kıyısına götürerek kurşuna dizmişler.

Merzifon'da bir İngiliz birliğiyle Amerikan memurları bulunuyor ve yerli Rumlarla çok sıkı fıkılar. Rum çetelerin bir köyü yağmalaması sırasında Havza'daki alay kumandanı köyü kuşatmış, çeteleri yakalamış; fakat İngiliz subayları otomobillerle yetişmişler, çetelerin salıverilmesini istemişler.

Merzifon kaymakamının da Rum Margarit Efendi olması ve işe karışmasıyla, çeteler ellerini kollarını sallaya sallaya gitmişler.

Bir kara haber daha.

Çok yakında Havza'ya bir Fransız birliği gelecektmiş.

Havza'nın sıcak suları Mayıs ayında buz kestiğine göre yine yol göründü.

Kemal, Dr. İbrahim Tali'ye ve Yüzbaşı Mustafa'ya Merzi-fon'dan Amasya'ya geçmelerini ve Amasya'daki vaziyet hakkında kendisini bilgilendirmelerini istedi.

Kemal bu bilgilendirmeden ne bekliyor?

Yeni bir sığınak!

Havza'dan da alelâcele ayrılmak mecburiyetinde kalırsa en yakın yer olan Amasya onu nasıl karşılayacaktır?

Amasya, tehlikede olan vatanın kurtuluşu için kendisine rahat bir çalışma ortamı sağlayacak mıdır?

Bu mümkündür. Amasya, Amasyalılar, hele Amasya Müftüsü Mehmet Tevfik Efendi hakkında aldığı haberler, bir Türk olarak onun gururunu okşamıştır.

Gelen haberlere göre; Mehmet Tevfik Efendi, Amasya'ya gelen İngiliz subaylarını kovmuş.

İngilizler, Tevfik Efendinin gösterdiği tepki karşısında öyle paniklemişler ki hemen Amasya'yı terk etmek mecburiyetinde kalmışlar.

Durumu da İstanbul'daki yüksek komiserliğe bir raporla haber vermişler. Tevfik Efendi için de; *"Bizim şehre girmemizi istemeyen ve icap ederse halkı silâhlendirip üzerimize salacağını söyleyen sarıklılardan birisi."* demişler.

Amasya müftüsünün cesareti Kemal'in göğsünü kabartmıştır.

Ve düşünüyor; her ilin birer Mehmet Tevfik Efendisi olsa onlarla neler yapılmaz?

Amasya'dan haber gelinceye kadar boş duramaz; vatan tehlikedir. Oysa vatanın tehlikede olduğunu devlet adamları görmemektedir.

Mondros Ateşkes Antlaşmasının ardından İstanbul'un işgali hükûmetçe de, sarayca da kaybedilmiş bir savaşın tabîî sonucu ve geçici olarak görülmektedir.

İngiliz, Fransız ve İtalyanların yer yer Anadolu'da yaptıkları iş-galler de mütarekenin gereği gibi algılanmaktadır.

Doğu Karadeniz Bölgesi'ni hedefleyen Pontus Rum Devleti, hükûmet için bir dedikodu olmaktan ileri gitmemektedir. Oysa Yunan'ın İzmir'i işgali halk üzerinde bir şok tesiri yapmıştır.

Bu tesir alevlendirilmelidir.

...

Bugün vatan ve millet tehlikededir. Bu tehlikeyi bertaraf etmek mümkündür. Türk milletinin sağlam toplumsal yapısı, savaşçı ve esaret kabul etmez bir ruhu asırlar vardır ki değerlendirilmemiştir.

Geçirmekte olduğu şiddetli sarsıntıya rağmen, Türk milletinin gelenekselleşmiş bir devlet kurma özelliği vardır. Yıllardır devam eden savaşlar yüzünden, her köy zaten birer askerî kışla gibidir.

Şimdi bu potansiyel gücü harekete geçirmeli, asırlardır aleyhte işleyen zamanı, Türk milletinin lehinde işletmeye çalışmalıdır.

Mağara devrinden beri güce tapan Avrupalı emperyalistler arasındaki su yüzüne çıkan anlaşmazlıklar, ona gereken zamanı sağlayabilir.

Milletin potansiyel gücünü harekete geçirmek için fırsatlar yaratılabilir.

O, akıl ve mantık adamıdır.

Macerayı sevmez, arkadaşlarını sonu belirsiz bir maceraya atmaz; hele halkı hiç.

Görünen odur ki vatanın kurtulması için topyekûn bir mücadele gerekmektedir. Bunun için halkı aydınlatmalı, ona içinde bulunduğu tehlikeyi haber vermelidir.

Halkın, İzmir, Manisa ve Aydın işgallerinde Yunan'ın yaptığı vahşetten de haberi yoktur.

Türk halkı, silâha sarılmadan önce, kendi millî varlığına vurulan darbelere karşı, bugüne kadar yaptıklarından daha büyük ve daha toplu tepkileri, daha plânlı mitingler yoluyla göstermelidir.

Bugüne kadar yapılan mitingler etkili olmuştur.

Mitinglerden ürken hükûmet, özellikle Sultanahmet mitinginden sonra düşünülen Beşiktaş ve Üsküdar mitinglerini İngilizlerin isteğiyle yasaklamıştır.

Bu yasak ölü doğmalıdır.

Bütün bir Anadolu aynı anda bağırmalı, aynı anda ayağa kalkmalıdır.

Bugüne kadar hep cesaret isteyen işler yapmıştır. Bugünse cesaret isteyen işlerin en büyüğünü yapmak için herkesten önce kendisini ortaya koyması gerekmektedir.

Kendisini, adını, unvanını, geçmişini...

Kendisi bir padişah yaveridir.

Kendisi padişahın ve hükûmetin görevlendirdiği IX. Ordu Müfettişidir.

Kendisinin vazifesi padişahın ve hükûmetin verdiği görevleri yapmaktır; fakat o padişahın ve hükûmetin verdiği görevi değil, koca bir milletin ve koca bir tarihin kendisine verdiği vazifeyi yapacaktır.

Hükûmete rağmen, padişaha rağmen, mağara devrinden beri güce tapan emperyalistlere rağmen halkı, hayat hakkını elde etmek için ayağa kalkmaya çağırmalıdır.

Halkın sesini çıkarması zamanı gelmiştir ve o, bu halka yol gösterecektir.

Kemal eline kalemi alır ve bir tarih atar; 28 Mayıs 1919!

Bütün valiliklere ve bağımsız mutasarrıflıklara!

***Sivas'ta III. Kolordu, Erzurum'da XV. Kolordu, Ankara'da XX. Kolordu ve Diyarbakır'da XIII. Kolordu Kumandanlıklarına!
Konya'da II. Ordu Müfettişliği'ne!***

İzmir'in ve maalesef bunun arkasından Manisa ve Aydın'ın işgali, gelecekteki tehlikeyi daha açık olarak sezdirmiştir. Vatan bütünlüğümüzün korunması için milletçe gösterilen tepkinin daha canlı ve sürekli olması gerekir. Hayatımızda ve millî bağımsızlığımızda gedikler açan işgal ve ilhak gibi olaylar, bütün millete kan ağlatmaktadır.

İstiraplar dindirilemiyor!

Sindirilmesi ve katlanılması mümkün olmayan bu duruma derhâl son verilmesinin bütün medenî milletlerle büyük devletlerin adalet ve nüfuzundan sabırsızlıkla beklediğini göstermek maksadıyla, önümüzdeki hafta içinde ve çeşitli illere göre, pazartesi başlayıp çarşamba günü müracaatın arkası alınmak üzere, büyük ve heyecanlı mitingler yapılarak millî gösterilerde bulunulması,

mitinglerin bütün kasaba ve köylere kadar yaygınlaştırılması, bütün büyük devletlerin temsilcileriyle hükûmete etkileyici telgraflar çekilmesi, yabancıların bulunduğu yerlerde yabancılar da etki altına alınmakla birlikte, düzenlenen millî gösterilerde terbiye ve ağırbaşlılığın titizlikle korunması, Hristiyan halka karşı saldırı, gösteri ve düşmanlık gibi tavır ve davranışlardan sakınılması zarurîdir.

*Yüksek şahsiyetinizin bu konularda duyarlı ve etkili bulunmaları dolayısıyla işin iyi idare edileceğine ve başarıya ulaşacağına ben-
denizin tam bir güveni vardır. Sonuçtan haberdar buyrulmamı rica ederim.*

**IX. Ordu Müfettişi
Hazreti Fahr-i Şehriyari
Mirliya Mustafa Kemal**

Kemal, miting yapma talebini her tarafa telgraflarla bildirdikten sonra kaldığı otelin sahibi Ali Baba'nın yakın arkadaşı Belediye Reisi İbrahim'le görüşme yaptı. Akşam kendisini ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyelerini otele davet etti.

Onlara şöyle dedi:

– Arkadaşlar! Düşman bizi öldürmek niyetinde değildir. Düşmanın niyeti bizi diri diri mezara gömmektir. Şimdi çukurun tam kenarında bulunuyoruz. Son bir gayretle kendimizi kurtarmamız mümkündür. Zaten başka da bir imkân yoktur. Bütün memleketi miting yapmaya davet ettik. O hâlde ilk mitingi biz yapmalıyız. Münasip midir?

Belediye Reisi ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri; “*Nasıl emir buyurursanız öyle olsun paşam.*” dediler.

Kemal devam etti:

– Batı Anadolu’da Yunan’ın alçakça katlettiği soydaşlarımız için önümüzdeki cuma günü, namazdan sonra Büyük Cami’de mevlit okutalım. Mevlitten sonra belediye meydanında toplanalım. Hitabeti kuvvetli bir arkadaşımız, halka silâhlanmak lâzım geldiğinden, zira düşmanların elinde esir bulunan padişahтан bir medet ummanın manasız olacağından bahisle bir nutuk irat etsin.

Belediye Reisi İbrahim sordu:

– Nutku kim söylesin paşam? Kimi münasip görürsünüz?

Kemal bir an düşündü:

– Bu işi mümkünse bir hoca efendi yapsın, daha etkili olur.

Havzalılar Direm Köyünden Sıtkı Hocayı tavsiye ettiler. Kemal kabul edince Bayram Con’la Sıtkı Hocaya haber saldılar.

...

Kemal, halka içinde bulunduğu durumu anlatabilmek için mi-tingler tertip ederken vatani parçalamak için kurulmuş olan İngiliz Sevenler Cemiyeti de boş durmuyordu.

Sait Molla imzasıyla belediyelere gönderilen bir genelgede cemiyete üye yazılması istenmişti. İngiliz Sevenler Cemiyeti İstanbul dışında da başta Konya, Ankara, Çorlu ve daha pek çok yerde şubeler açmıştı.

İngiliz Sevenler Cemiyetine soysuz basın da büyük desteği vardı.

Sait Molla Yeni İstanbul gazetesinde, Ref’i Cevat Alemdar’da, Ali Kemal Peyam’da cemiyeti savunuyorlardı.

Alemdar, Türk halkının İngilizlerin siyasal desteğini istediğine ilişkin bir metin için imza kampanyası bile açmıştı. 28 Mayıs’ta cemiyet adına Âdil ve Şevket Beyler İngiliz temsilciliğinde Ryan’ı ziyaret ederek İngiltere’nin desteğini sağlamak için neler yapılması gerektiğini sormuşlardı.

Cemiyetin Anadolu’da örgütlenme teşebbüsünü, Kâzım Karabekir bir telgrafla Kemal’e bildirdi.

Kemal de vali ve mutasarrıflıkları telgraflarla ikaz etti;

“Milletin ne idüğü belirsiz kişilerce tutarsız maceralara sürüklenmesi önünü alamayacağımız sakıncalar doğurabilir. Bu tür teşebbüslerin önemsenmemesi milletin ve vatanın menfaatinedir.” diyerek tedbir alınmasını istedi.

“Ayvalık’la, Turgutlu da gitti!”

Türk askeri ilk silâhlı direnişini Urla’da yapmış.

Şimdi Ayvalık tehlikede!

Ayvalık’ta Alay Kumandanı Yarbay Ali var.

Yarbay Ali, hayatı savaş meydanlarında geçmiş, çifte su verilmiş bir çelik.

Trablusgarp'ta savaşmış, Enver Paşanın en yakın adamı. Tabii olarak Mustafa Kemal Paşaya hep muhalif olmuş; fakat Mustafa Kemal Paşa ona karşı öyle sabırlı öyle candan yaklaşmış ki şimdi öl dese ölecek kadar ona bağlı.

Mustafa Kemal Paşa vatanın kurtarılması için Havza'da telgraf başında çırpınırken kader, Yarbay Ali'yi getirmiş ateşin ortasındaki Ayvalık'a atmış.

Yarbay Ali alay kumandanı; fakat elinde değil alay, bölük bile yok. Sadece yirmi dört subay ve yüz elli eri var.

Yarbay Ali, Ayvalık'ı bekleyen tehlikeyi Kolordu Kumandan Vekili Albay Bekir Sami'ye bildirerek takviye istiyor.

Bekir Sami ona elde kuvvet olmadığını bildiriyor ve halktan Kuva-yı Millîye birlikleri oluşturmasını tavsiye ediyor.

Bunun üzerine Yarbay Ali, Ayvalık'ı savunmak için harekete geçiyor. Halka silâh dağıtıyor, üç yüz kişilik bir Kuva-yı Millîye birliği oluşturuyor.

...

Yunan ordusu 29 Mayıs sabahı çok büyük bir kuvvetle Ayvalık'a geldi. Çetin bir çatışma başladı.

Mondros Ateşkesine göre askerler hiçbir şekilde karşı koyamazlar; fakat bir Türk subayı düşmanla savaşıyordu. Yarbay Ali'nin bu tutumu Kuva-yı Millîye birlikleri arasında sevinç yarattı.

Hatta Albay Bekir Sami ve Yusuf İzzet Paşa da onu direnişinden dolayı tebrik ettiler; fakat Dâhiliye Nazırı Ali Kemal; "*Yunanistan'la harp hâlinde değiliz. Fiilen de protesto edildi, artık çatışmadan çekinilmesi,*" talimatını verdi.

Yarbay Ali zor durumda kalmıştı; Harbiye nezaretine çektiği 3 Haziran tarihli telinde; "... askerî zaruret olmadan Soma ve Balıkesir istikametine çekilmek, tehlikeli ve imkân dâhilinde değildir... Mütemadiyen yayılma gösteren Yunan işgal olupbittisini yalnız İstanbul'da siyasî araçlarla durdurmak mümkün değildir." diye yazdı.

Hükûmetin asker kanadıyla sivil kanadı farklı düşünüyordu. Askerler direnmek gerektiğini düşünürken siviller çözümün siyasî yollarla olabileceği, bunun da İngiltere'nin suyuna gitmekle elde edileceği kanaatindeler.

Cevat Paşayla Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa direnmesi konusunda Yarbay Ali'ye destek verdiler.

Yarbay Ali direndi; fakat hiçbir takviye almadan bir orduyla baş etmesi mümkün değildi. Dağlara çekilmek zorunda kaldı.

Bu arada Turgutlu da hiçbir direniş göstermeden işgal edildi.

Ve zorda kalan Albay Bekir Sami, Havza'daki Kemal'e yazdı; *"Ne yapabiliriz?"*

Kemal cevap verdi; *"Halktan Kuva-yı Millîye milisleri teşkil ediniz."*

Haklı!

Ne yapacaklarsa halkla birlikte yapacaklar.

"Sen dağa kaçacağına Rumlar kaçsınlar!"

Yaverler; *"Topal Osman geldi."* diye haber verdiklerinde böbrek sancılarını dindirmek üzere girdiği Havza'nın sıcak su banyosundan henüz çıkmıştı.

Erken basan karanlığın içinden kara başlıklar, zıpka ve silâhlarıyla beraber Giresunlular Mesudiye otelini dolduruverdiler.

Kemal, hemen üzerini giydi ve Topal Osman'ı kabul etti:

– Hoş geldin Osman Ağa. Samsun'da seni anlata anlata bitiremediler.

Topal Osman'ın elinden tuttu ve kendi yanındaki sandalyeye oturttu.

Topal Osman memnun, yanında getirdiği arkadaşlarını gösterdi:

– Ordularımızı dağıttılar paşam. Kumandan askersiz olmaz. Bu yiğitler de benim askerlerim.

Kemal, Karadenizli gençlere iltifat ederken gümüş tabakasından Topal Osman'a sigara ikram etti.

Sonra yaverine seslendi:

– Bu arkadaşlar yorgundurlar. Yemek yedir, çay içir. İstirahatlarını temin et.

Topal Osman'a döndü:

– Hakkında bilgi topladım. Vatansever adamsın, yiğit adamsın. Karadeniz'de olan biteni de iyi biliyorsun. Şimdi bir de erbabının ağzından dinleyelim. Bu Pontusçular ne yapıyorlar? Sen neler yaptın?

Topal Osman, İngiliz oyunlarını, niyetlerini, Pontuslu Rumların bir devlet kurmak istediklerini ve halka yaptıkları zulümleri bir bir anlattı.

Bu arada kendisinden de bahsetti. Balkan Harbi'ne katılmış. Ayağından yaralandığı için aksak kalmış. Rusların Trabzon'u işgallerinde onlara karşı da savaşmış. Bir ara belediye reisini kovmuş yerine oturmuş. Sonra bakmış olacak gibi değil, kuduran Pontuslu Rumları susturmak için çevresine adam toplamış. Epey Rum'u hizaya getirmiş. Rumlar onu İstanbul'a şikâyet etmişler. Devlet, yakalanması için ferman çıkarmış; fakat Rumlar korkudan şikâyetlerini geri alınca, jandarma da Topal Osman'ın peşini bırakmış.

Kemal, Topal Osman'ı zevkle dinledi:

– Dinle ağa. Sen yaptığın vazifeye devam edeceksin. Karadeniz köy ve şehirlerini koruyacak; lâkin adamlarını derme-çatma bir kuvvet olmaktan çıkaracaksın. Önce bir alay teşkil edeceksin. Seni bu alayın başına kumandan tayin ediyorum. Yanına genç ve atak subaylar da vereceğim. Pontuslular hangi usuller kullanıyorlarsa, sen de o usulleri çekinmeden kullan. Pontus belâsının temizlenmesini tamamiyle senin tecrübeli ellerine bırakıyorum.

Topal Osman gururla dinlerken Kemal devam etti:

– Seninle haberleşmeye devam edeceğiz ağa. Giresun'daki belediye reisliğini tekrar ele geçirebilir misin?

Topal Osman güvenle konuştu:

– İstedğim an belediye reisliği benimdir paşam.

Kemal memnun oldu:

– Ne güzel! Git, reislik makamına otur. Şehir senin denetiminde olsun. Sen dağa kaçacağına Rumlar kaçsınlar.

Uzun sohbetlerinin sonuna doğru Topal Osman şunları söyledi:

– Sen merak etme paşam. Ben bu Pontus Rumcuklara öyle bir tütsü veririm ki hepsi eşek arıları gibi mağaralarında boğulup gider. Sen başımızdasın ya bize yeter. Birkaç gün içinde Giresun belediye reisliğini yine üzerime alır, memleket kurtuluncaya kadar da kimseye vermem.

Kemal güldü:

– Giresun'a döner dönmez bir de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurmalısın.

Topal Osman başını salladı:

– Paşamın emri olur. Hemen bir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurarım.

Topal Osman, Havza'ya karanlık basarken geldi, karanlık gitmeden de gitti. Geldiğini kimse görmedi, gittiğini de kimse duymadı; fakat Kemal Paşa onun ziyaretinden pek memnun kalmıştı.

“Ahalinin İzmir’de Yunanlılar yerine İtalyanları tercih edeceği şüphesizdir!”

Damat Ferit’e uyku yoktu.

Paris’e gitmek için yapmadığı kalmamıştı. İngilizlere gitmiş, olmamış, Fransızlara yanaşmış henüz sonuç alamamıştı.

Gece yatağında dört dönen enişte paşa, İtalyanların da gönlünü okşamak gerektiğini sabaha karşı akıl etti.

Hemen kalktı ve İtalyan Büyükelçisi Kont Sforza’dan gizli bir görüşme talep etti.

Kont Sforza onu Tarabya’daki yazlık İtalyan elçiliğinde kabul etti.

Damat Ferit söze; *“İtalyanların ne kadar asil ve mert olduklarını, Kont Sforza’ya ne kadar sevgi ve saygı beslediğini,”* belirterek başladı.

Kont Sforza, Damat Ferit’in lâfı nereye getireceğini merakla beklerken, muhatabı sadede geldi:

– Ekselâns! İtilâf Devletleri’nin İzmir’i Yunanlılara işgal ettirmesi, efendiyi kölelerine katlettirmek değil de nedir? Paris’teki efendiler, bu hareketle Anadolu’da yabancı düşmanlığının alevleneceğini düşünmüyorlar mı? Takip ettiğiniz bu yanlış siyasetin kanlı ve kaçınılmaz neticelerini gördüğünüz gün, yüz yıldır yaptığınız şeyi yapacak yine bizi suçlayacaksınız. Şayet günün birinde Anadolu’da katliamlar vukua gelirse şimdiden söyleyeyim ki bunun mesulü Avrupalı büyük devletler olacaktır.

Kont Sforza hayretle ve sessiz dinlerken Damat Ferit onun kulağına eğildi:

– Ah ekselâns! Keşke İzmir’i işgal edenler Yunanlılar değil de siz yahut büyük devletlerden birisi olsaydı, her şey ne kadar başka olurdu.

Damat Ferit, bu sözüne bir cevap bekliyordu; fakat İtalyan büyükelçi inatla susuyordu.

Bu durumda Damat Ferit, daha açık konuştu:

– İtalya, İzmir için, niçin bir halk oylaması istemiyor? Ahalinin İzmir’de Yunanlılar yerine İtalyanları tercih edeceği şüphesizdir.

Kont Sforza gülümserken içinden; *“Senin yaptığın, Sultan Abdülhamit’in tam otuz üç sene emsalsiz bir ustalıkla oynadığı eski bir oyunun acemi bir aktör tarafından kötü bir tekrarından başka bir şey değil.”* diye geçiriyordu.

Kont Sforza’ya göre Abdülhamit, devletler arasındaki kıskançlığı otuz üç sene tahrik ederek bir oyun oynamış, gerektiği zaman aralarında nifak çıkararak onları birbirleriyle kavga ettirmiş ve Osmanlının istiklâlini muhafaza etmişti.

Damat Ferit, sağdan soldan konuşmaya devam ederken İtalyan büyükelçi yapılan teklifi ölçtü biçti.

Hep Damat Ferit konuştu, Kont Sforza hep sustu.

Damat Ferit Tarabya’daki İtalyan elçiliğinden ayrılırken ona iyi bir oyun oynamış olmanın keyfindeydi; fakat Kont Sforza hiçbir zaman Damat Ferit’in yaptığı teklifi düşünmeyecekti.

Çünkü Türklerin düşmanlığını çekmenin tehlikesini biliyordu; şayet İzmir’i Yunanlılar yerine kendileri işgal etselerdi; şu an Türklerin İngilizlere ve Yunanlılara gösterdiği öfkenin hedefi, kendileri olacaktı ki İtalyanlar bu durumu hiçbir şekilde göğüsleyemezlerdi.

“Bu vali ya bizden değil ya da bize güvenmiyor!”

Yunan, sadece ilerlemekle, işgal etmekle, tecavüz etmekle kalmıyor, İzmir’de kalıcı olmanın bütün adımlarını da birer birer atıyor.

Bir divan-ı harp kurmuş, harıl harıl çalışıyor.

Yunanlılar, katliamdan, tecavüzden arta kalan Türkleri bu divan-ı harpte mahkeme ediyorlar.

Divan-ı harp, pek çok Türk’ün asılmasına karar vermiş.

İnfazlar birbiri ardına geliyor.

İnfazdan kurtulanlar ağır cezalara çarptırılıyor.

Öyle ki üç Türk nasıl bir suç işledilerse tam yüz bir yıla mahkûm edilmiş. İki Türk, on beş ve on yıl cezalı olarak Atina hapis-hanesine gönderilmiş.

İzmir ceza evi de tıklım tıklım; iki yüzden fazla Türk, divan-ı harbin verdiği kararla hapis.

Batı Anadolu'da yapılan katliam, cinayet, tecavüz çok geçmeden Havza'ya ulaşıyor. Aldığı her acı haberle Kemal, tekrar tekrar hesaplar yapıyor.

...

Hesap adamı Kemal'e göre Doğu illeri mutlaka işgal edilecektir. Bu işgal Karadeniz sahilindeki Rumların isyanıyla başlayabileceği gibi karaya gemiler dolusu yabancı askerin çıkmasıyla da olabilir.

Saldırı Doğu'dan Ermenistan ve Gürcistan üzerinden de olabilir.

Acil tedbir!

Acil tedbir, halkla ordunun el ele vermesi.

Gerekirse bir gerillâ savaşı.

Şimdiden ve vakit kaybetmeden silâhlanmak gerekir.

Mondros gereği emperyalistlere teslim edilmesi gereken silâh, cephane, teçhizat ve sıhî malzeme bir şekilde sınırlardan içeriye nakledilmeli.

Konuyla ilgili kumandan arkadaşlarının da görüşünü alması lâzım.

Telgraf telleri Kemal'in tek silâhı.

Diyarbakır'daki XIII., Sivas'taki III., Erzurum'daki XV. ve Ankara'daki XX. Kolordulara gizli bir genelge gönderir.

Bu genelgeyle der ki;

“İtilâf Devletleri'nin millî bağımsızlığımızı yok etmek istedikleri ortaya çıkmıştır. İzmir, Manisa, Konya ve Antalya'da olduğu gibi, Samsun ve Trabzon için de hazırlık hâlinde oldukları anlaşılıyor. Ermenistan hayalini gerçeğe dönüştürmeleri, millî hayatımıza öldürücü bir darbe olur. İstanbul Hükûmeti âdeta esir vaziyettedir. Milletin esaretten kurtulması, kendi topraklarında egemen ve bağımsız yaşayabilmesi, ancak azimli ve namuslu ellerin, milleti kısa ve doğru yoldan haklarını ve bağımsızlığını savunmaya yönlendirmesiyle mümkün olacaktır. Güvenilir sivil memurlarla el ele vererek bağımsızlığımızı savunacak teşkilâtın, dışarıdan sezilemeyecek bir yolla kurulmasını mecburî görüyorum... İhtisasımız gereği bu görev biz askerlere düşmektedir.

Avrupalılar ve Amerikalılar topraklarımızı çiğnemeyi Hristiyanlık adına bir hizmet görmektedirler. Doğu illerimizi Ermenilere peşkeş çekmeleri ihtimali vardır.

Böyle bir vaziyette İzmir'de Yunan'a yaptıkları gibi, Ermenilere de öncülük yapmaları muhtemeldir. Böyle bir durumda millî istiklâlimizi kurtarmak için savaşılmaya mecburuz. Bu hususta görüşlerinizin bildirilmesi..."

Kemal artık İstanbul'daki Kemal değildir.

Bellidir ki bütün köprüleri atmıştır. İstanbul, sadrazam, padişah onun için sadece kanayan bir yaradır.

Kumandanlardan gelen görüşler onu rahatlatır.

Türk kumandanları vatanın savunulması hususunda çelik bir kale gibidir.

...

Kemal, Anadolu'daki kumandanlarla görüş birliğini sağlarken bir yandan da Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin çoğalması için çaba sarf ediyordu.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri çok önemli.

Bu önemin sebebi nedir?

Hem güven, hem güvensizlik!

Güvensizlik?

Güvenmiyor Kemal, padişaha güvenmiyor, sadrazama güvenmiyor, IX. Ordu Müfettişliği sıfatına hiç güvenmiyor.

IX. Ordu Müfettişliğinin çok büyük yetkileri var; ama bir bakmışsın yok olmuş.

Bulunduğu bölgedeki bütün pisliklerin sebebi İngilizler.

Hangi yılan deliğinin içine baksa, hangi fare yuvasına göz atsa, hangi çakal inine kulak kabartsa, İngiliz'in ya kendisini, ya izini görüyor yahut ulumasını duyuyor.

Elbette Kemal yılanın kuyruğuna basacak, farelere kapan kuracak, çakallara tekme atacak.

Canı yanan İngiliz ne yapacak?

Basacak sarayı yahut Bâb-ı Âli'yi; "Alın bu adamı!" diyecek.

Kemal pamuk ipliğine bağlı olan IX. Ordu Müfettişliğine güvenemez.

Güven?

Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine güveniyor; çünkü Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri Türk halkının ta kendisi.

O sadece Türk halkına güveniyor.

IX. Ordu Müfettişliği elinin altından kayıp gittiği gün, başladığı işi yarım bırakmaya hiç niyeti yok. O iş mutlaka başarıya ulaşacak. Ve o, o işi Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleriyle birlikte başaracak.

İşte bu yüzden her gittiği yerdeki ilk isteği, bir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulması oluyor.

Türk halkı da cemiyetlerin önemini biliyor. Kendisinin ayak basmadığı vilâyetlerde, kendisini tanımayan fedakâr insanlar aklın yolu bir kaidesince Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurmaya başlamışlar.

Kemal'in acilen yapması gereken ilk hareket, tek başlarına çalışan; ama hepsi de vatani kurtarmak için çabalayan bu cemiyetlerin, birlikte hareket etmelerini, birlikte tek ve büyük bir güç oluşturmalarını sağlamaktır.

Bunu yapacaktır; fakat acaba, şu anda hangi vilâyetlerde kimler tarafından bu cemiyetler kurulmuştur, bilmek lâzımdır.

...

Görev bölgesindeki vali ve mutasarrıflardan, sorumluluk alanlarındaki şehir ve kasabalarda Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti olup olmadığını, varsa kurucularının isimlerinin bildirilmesini istedi.

Aslında bu sadece bir bilgi edinme olayı değildi. Asıl amaç Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti olmayan yerlerde bunların oluşturulmasını sağlamaktır; fakat bu talep istenilenin tam aksi yorumlara da sebep oldu.

Kemal'den bu telgrafı alan Bitlis Valisi Mazhar Müfit; *"Demek Çanakkale Kahramanı Mustafa Kemal Paşayı da elde ettiler. Kemal Paşa valiliklerden cemiyet üyelerinin listesini alacak ve onları birer birer yok edecek."* diyerek hem kızdı hem kaygılandı.

Vali Mazhar Müfit'in bu oyuna gelmeye hiç niyeti yok. Havza'daki Kemal'e verdiği cevapta; *"Bitlis'te böyle bir cemiyetin olmadığını,"* bildirdi.

Kemal şaşkın. Kurmay Başkanı Binbaşı Kâzım'ın yakın dostu olan Bitlis valisinden daha uygun bir cevap beklemekteydi.

Binbaşı Kâzım'a telgrafı gösterdi:

– Bu vali ya bizden değil azizim ya da bize güvenmiyor.

Binbaşı Kâzım da şaşırdı:

– İmkânı yok paşam! Müsaade buyurun kendileriyle bir de ben muhabere edeyim.

Binbaşı Kâzım da Mazhar Müfit'ten aynı talepte bulundu.

Mazhar Müfit, Binbaşı Kâzım'dan da aynı telgrafı alınca daha da çok üzüldü; *“Demek yakın dostum Binbaşı Kâzım da elden gitmiş.”*

Mazhar Müfit'in, Kemal'e istediği bilgileri vermeye niyeti yoktu; *“Şifre telgrafınızdan maalesef bir şey anlamak mümkün değil. Rakamlar birbirine karışmış.”* diyerek inandırıcı olmayan bir tel çekti.

Mazhar Müfit'ten âdeta kendileriyle alay eden bu cevabı alan Kemal de Binbaşı Kâzım da birbirlerine bakakaldılar.

Binbaşı Kâzım'ın mahcubiyetini gören Kemal ısrardan vazgeçti:

– Bu valinin bize güvenmediği anlaşıyor. Anadolu'ya neden geldiğimizi, ne yapmak istediğimizi bilmiyor. Üzerine varmayalım. Erzurum'a gittiğimizde kendisiyle konuşur anlaşırsız.

“İlk silâhlı başarı!”

Kemal o gece yine banyo yapmış dinleniyor.

Yaveri Muzaffer içeri girdi:

– İki adam paşam. Sizinle görüşmek isterler. Önemliymiş ve sadece size anlatabilirlermiş.

Çabucak giyinerek otelin salonuna indi. Gelenler iki sivildi; fakat verdikleri selâmlardan, iki eski asker oldukları belliydi.

Genç olan Mehmet, yaşlı olan Saffet.

İlk sözü Mehmet aldı:

– Yardım isteyecek hiçbir merci yok paşam. Ne vali, ne kaymakam. Sizin burada olduğunuzu duyduk, ilgileneceğinizi düşündük.

Kemal sabırsızlandı.

– Bırakın bunları, bana vereceğiniz önemli bilgi nedir, anlatın.

Saffet saygıyla söze başladı:

– Paşamın da bildiği gibi, İngilizler Türk ordusunun silâhlarını topluyorlar. Diyarbakır, Çukurova ve Malatya illerimizdeki askerlerimizin tüfeklerinin mekanizmaları şu anda Samsun'a gitmek üzere yolda.

Kemal hemen dikkat kesildi:

– Açık konuşunuz lütfen! Nerede, nasıl? Ulaşabilir miyiz?

Mehmet, paşanın ilgilenmesinden memnun oldu:

– Kırk-kırk beş katırlık bir konvoy paşam. Buraya iki saatlik uzaktalar. Bu gece Cerdek beldesinde kalacaklar.

Tüfek mekanizması, silâhın küçük; ama önemli bir parçasıdır. O olmadan silâh kullanılamaz. İngilizler, tüfekleri toplamak yerine, mekanizmaları alıp binlerce tüfeği etkisiz kılmayı amaçlamışlardır.

Kemal, bu haberi duyunca Belediye Reisi İbrahim ve Bayram Con’la buluştu.

On asker ayarladı, Binbaşı Hüsrev’i başlarına geçirdi ve son talimatını verdi:

– Binbaşım kırk-kırk beş katırlık konvoyu, en az yirmi otuz asker nezaret eder. On kişi yeter mi?

Hüsrev gülümsedi:

– Gecenin karanlığı bizden yana paşam. Teker teker hepsinin icabına bakarız.

Kemal yüzünü buruşturdu:

– Hayır, kan dökülmeyecek. Onları yakalayın, bağlayın. Katırları da alın buraya getirin.

Hüsrev, gece karanlığında konvoyu bastı. Tam yirmi beş İngiliz askerini esir aldı. Onları teker teker bir ağaca bağladı. Kırk beş katırlık konvoyu da alarak sabah olmadan Havza’ya getirdi.

Kemal, başladığı büyük savaşın, ilk silâhlı hareketini başarıyla uyguladığı için neşeliydi.

Katırlar üstündeki yüzlerce tüfek mekanizmasına baktı:

– Aferin Hüsrev, güzel bir iş başardın. Bu mekanizmalarla birkaç bin kişiyi silâhlandırabiliriz.

Ele geçirilen silâh ve mühimmat Diyarbakır bölgesindeki ordu birliklerinden toplanmış ve Samsun üzerinden İstanbul’a gönderilmek üzere yola çıkarılmış.

Tam 31.333 tüfek mekanizması, 198 makineli tüfek ve 26 top kaması. İşin başındayken bile çok iyi bir iş başarılmıştı.

Silâh ve mühimmat emniyete alındı. Ertesi gün olay Havza’da duyuldu. Herkes İngilizlerin elinden bu kadar silâhın alınmasına hayret etmişti. Daha sonra bu hayret memnuniyete dönüştü. Hiç kimse bu işi Kemal Paşa yaptı demedi; fakat herkes bu cesareti onun göstereceğini biliyordu.

“Bir Türk paşasıyla nasıl konuşulur öğretsinler!”

Ali Fuat Ankara’dadır. Ankaralılar onun sayesinde, Vali Muhittin’in baskılarından bir nebze olsun kurtulmuşlardır; fakat İngiliz kontrol subayları, onun gelişinden hiç memnun olmamışlardır.

İngiliz subaylar, Ali Fuat gelinceye kadar kendi hesaplarına mal alıp-satarken bir malı kendi uygun gördükleri fiyata almakta, istedikleri fiyata satmaktaydılar ve büyük paralar kazanmaktaydılar.

Halk korkudan bu haksız alışverişe ses çıkaramamaktaydı.

Ali Fuat’ın gelişiyile İngiliz subaylar, bu soygunculuklarına ara vermek zorunda kalmışlardı.

Hırsız İngilizler hırsızlıklarını devam ettirebilmek için Ali Fuat’ı sindirmeli, mümkünse Ankara’dan çıkarmalıydılar.

...

O sabah bir subay selâmsız sabahsız Ali Fuat Paşanın makamına girdi ve Fransızca bağırımaya başladı:

– Askerlerinizin belinde Alman palaskaları gördüm. Mütareke hükümlerine göre onları bana derhâl teslim etmeniz gerekir.

Ali Fuat’ı gülme krizi tuttu; fakat kendine hâkim oldu.

Top, tüfek istenirdi; ama palaska da mı istenirdi? Üstelik bu İngiliz niçin Fransızca konuşuyordu? Paşanın sessizliğini gören İngiliz haddini aştıkça aştı.

Ali Fuat, İngiliz’in nefesi tükenene kadar konuşmasını bekledikten sonra sordu:

– Rütbeniz nedir?

İngiliz burnunu dikti:

– Yüzbaşı.

Ali Fuat kaşlarını çatı:

– O hâlde sizden daha yüksek bir rütbede bulunan bir Türk paşasının karşısında olduğunuzu unutmayınız ve ona göre konuşunuz!

Bu cevabı duyan İngiliz kızdı ve masaya eliyle kocaman bir şaplak vururken bu sefer Türkçe bağırdı:

– Anlamadım ne diyorsunuz?

Ali Fuat; “Nöbetçiler!” dedikten sonra İngiliz yüzbaşıya döndü:

– Bekleyin biraz sonra anlatacağım.

Makama iri kıyım iki Mehmetçik girdi:

– Emredin kumandanım.

Ali Fuat, İngiliz'e bakarak bağırdı:

– Şu densizi merkeze alın. Bir hafta süreyle bir Türk paşasıyla nasıl konuşulur öğretsinler.

...

Ali Fuat'ın bir İngiliz yüzbaşısını hapsedmesi Vali Muhittin'in aklını başından aldı. Eli ayağı titreyerek hemen geldi yapılan işin yanlış olduğunu söyledi.

Ali Fuat gülümseyerek valiyi rahatlatmıştı:

– Siz hiç merak buyurmayınız paşa hazretleri ve bu işlerin hâlini ben denize bırakınız.

İki gün sonra Ankara'daki kontrol subaylarının kumandanı Ali Fuat'a geldi ve yüzbaşı adına özür diledi.

Ali Fuat özrü kabul etti:

– Yüzbaşıya söyleyiniz makamıma buyursunlar. Zannederim bir Türk paşasıyla nasıl konuşacağını öğrenmiştir.

...

Ankara'daki İngilizler anladılar ki Ali Fuat Paşayı aşamayacaklar. O hâlde iyi geçinmenin yolları aranmalıydı.

Onlar da öyle yaptılar.

Ali Fuat da İstanbul'a istediği şekillerde rapor yazmaları kaydıyla İngiliz subaylarının ticaretine göz yumdu; fakat namuslu ticaret yapmaları şartıyla.

O gece Ali Fuat'a bir telgraf geldi. Rauf ona arkadaşlarıyla birlikte Ankara'ya gelmek istediğini bildiriyordu.

Heyecanlanan Ali Fuat hemen cevap verdi; *“Hüseyin Rauf Bey kardeşim, sizi ve arkadaşlarınızı Ankara'da hasretle bekliyorum.”*

Ali Fuat; *“Bekliyorum.”* demişti; fakat Rauf'un Ankara'ya gelişinden Vali Muhittin'in haberi olmamalıydı.

Bu haberleşmeden iki gün sonra Rauf bir at arabasıyla Ankara'ya çıkageldi. Ali Fuat onları Akköprü'de karşıladı. Yanında, eski İzmit Mutasarrıfı Süreyya'yla Osman Tufan Yüzbaşı, Yedek Subay Recep Zühtü de vardı. Bir de Balkan Savaşlarına gönüllü olarak katılmış olan Afganlı Yedek Subay Abdurrahman.

Rauf arabadan inerken sevinçle kollarını açtı:

– Ali Fuat kardeşim, nihayet kavuştuk.

Ali Fuat'ın kendilerini elinden geldiği kadar ağırlamasına memnun olan Rauf, aceleciydi:

– Durmayalım Ali Fuat Paşam. Bir an evvel Kemal Paşaya kavuşalım.

Ali Fuat, Havza'daki Kemal'e şifreli bir telgraf yazdı; *“Tanıdığımız bir zat bazı arkadaşlarla birlikte İstanbul'dan buraya gelmiştir. Nasıl hareket etmeleri gerektiği konusunda ne emir buyuruyorsunuz?”*

Kemal'den cevap gecikmedi; *“Ankara'dan ayrıldığınızı belli etmeyecek tedbirleri aldıktan sonra, ad ve kıyafet değiştirerek birkaç gün içinde hemen Havza'ya geliniz. İstanbul'dan gelen arkadaşları da birlikte getiriniz.”*

Ali Fuat, Kemal'in istediği şekilde hazırlıklara başladı.

“Yaptığınızı beğendiniz mi?”

Emperyalizm, bütün dikkatlerini Havza'daki Kemal'in üzerine çevirmiş. Onu, askerlerle, papazlarla, yerli iş birlikçilerle devamlı göz hapsinde tutuyor.

Havza'daki en önemli casuslar papazlar. Bir Rum papazı gördüğü, duyduğu ne varsa bütün ayrıntılarıyla Samsun Metropolit'i Germanos'a aktarıyor. Germanos da durumu İngiliz Yüzbaşı Hurst'a rapor ediyor. Bu raporlar sırasıyla İstanbul'a gerekirse Londra'ya, Paris'e kadar yol alıyor. Havza'daki papazların Germanos'a uçurduğu son haber bir mitingle ilgili.

...

30 Mayıs 1919!

Ramazan ayının ilk cuması!

Havzalılar oruç!

Kemal'in isteğiyle yapılacak olan mitingde Diremli Sıtkı Hoca konuşacak. Yakın köylerden de gelenlerle cami hınca hınç dolmuş.

Cuma namazı için halk Yörgeç Paşa Camiine toplanmış. Şu anda cephelerde şehit düşmüş kahraman Mehmetçikler için yanık sesli bir müezzin huşu ile mevlit okumaya başladı.

Cami avlusunda bir seccadenin üzerine diz çökmüş Belediye Reisi İbrahim'in mevlit dinlediği yok, gözü avlu kapısında.

Direm Köyü yoluna bir zabıta göndermiş.

Direm Köyü İmamı Sıtkı Hoca biraz sonra belediye meydanında yapılacak mitingde hatip; ama hâlâ ortalarda yok. Belediye reisinin aklında, biraz önce camiye giren Mustafa Kemal Paşa var.

Müezzin mahfilinde bağdaş kurmuş Kemal Paşa mevlit dinliyor.

Cami avlusu cemaatle dolu, bir köşede beş-altı genç küçük külâhlara, küçük sandıklardan avuç avuç İzmir üzümü dolduruyor.

İşte mevlit bitti.

Müezzinden sonra söz hocada.

Yörgeç Paşa Camii imamı kafiyeleli, dokunaklı cümlelerle, yürekleri dağlayan bir sesle uzunca bir dua ediyor. Bütün şehitlere özellikle İzmir şehitlerine dualar gönderilirken çoluğu-çocuğu öldürenlere, kadına-kıza tecavüz edenlere beddualar ediliyor. Her cümleinin sonunda cemaatin bazen kızgın yüksek, bazen hafif ağlamaklı; “Âmin!” sesi camiyi ve avlusunu dolduruyor.

Kemal Paşa da cemaatle birlikte el açmış; “Âmin!” diyor.

Eller, yaşlı gözlere doğru sürülürken küçük külâhlarda İzmir üzümü dağıtılmaya başlanıyor.

İzmir üzümü!

İzmir üzümü dağıtılırken imam efendi niçin İzmir üzümü dağıtımlarını anlatıyor:

– Şimdi bu tatlı, bu nefis, bu insanın ağzına rayihalar veren cennet taamının yetiştiği güzel belde, güzel İzmir, can İzmir vahşî Yunan sürülerinin işgali altındadır. Bu güzel üzümü yetiştiren kardeşlerimiz, kadınlarımız, kızlarımız, bacılarımız Yunan gâvurunun insafına terk edilmiştir. Aziz cemaat şimdi oruçsunuz. Akşam iftar vakti orucunuzu İzmir üzümüyle açınız ve İzmir’deki şehit düşmüş, yurdundan yuvasından olmuş kardeşlerimizi düşününüz. Ve onlar için bir şey yapabilecekseniz Allah rızası için yapınız. Biraz sonra muhterem Mustafa Kemal Paşamızı da başta olmak üzere belediye meydanına gideceğiz ve muhterem hatibimiz Diremli Sıtkı Hocamızı dinleyeceğiz. Muhakkak ki kendileri sizi daha iyi irşat edeceklerdir. Yüce Allah büyük milletimizi her türlü musibetten muhafaza buyursun. Yüce Rabbim milletimizi kâfir karşısında zebun etmesin.

Cemaat gözyaşları içerisinde kocaman bir; “Âmin!” çektikten sonra namaza duruyor.

Camiden çıkan halk belediye meydanına yöneliyor.

Belediye reisi elinde bayrakla halkın en önünde; fakat sırtından terler boşanıyor, Sıtkı Hoca hâlâ yok.

Hemen arkasında, otelci Ali Baba'nın babası olan yaşlı Şeyh Ali Baba ile hacılar, hocalar ve dervişler var. Havzalıları akın akın belediye meydanına doğru giderken üç-beş papaz kalabalıkla ilgilenmiyormuş gibi davranarak arkadan arkaya yürüyor.

İşte meydan da doldu; fakat Sıtkı Hoca yok!

Belediye Reisi İbrahim düşünceli.

Dr. Refik yanına sokuluyor ve soruyor:

– Ne düşünüyorsunuz reis beyefendi. Halk hazır, konuşmacılar kürsüye çıkmak için niçin bekliyor? Paşa kızdırılmaya gelmez.

Paşa kızdırılmaya gelmez; çünkü o, bu mitinge çok önem veriyor.

Belediye reisinin zor durumunu gören eşraftan Fuat Bey kürsüye çıkıyor ve konuşuyor:

– Havzalıları! Kaç gün vardır ki İzmir yüreğimizi yaktı. Yunanlıların yaptığı mezalimi hepimiz biliyoruz. Biliniz ki biz de burada bir istilâ tehlikesi karşısındayız. İhtiyatlı, tedbirli, uyanık bulunmak ve hemen silâhlanıp düşmana karşı koymak lâzımdır.

Daha sonra belediye reisi kürsüye kendisi çıkıyor:

– Burada, bu Havza sokaklarında gördüğünüz Rum çeteleri, asker kaçakları filan değildir! Bu eşkıyalar Yunanlıların eskiden beri göttükleri siyasî maksatlarının mahsulü birer icra kuvvetidir. Bunların gayeleri artık meydana çıkmıştır. Bunun için canımıza kasteden düşmana karşı alınması gereken tedbirleri almak vazifemizdir. Haksız işgallere nihayet verilmek üzere gerektiği şekilde protesto edeceğiz. Bizimle beraber misiniz?

Kalabalıktan kimisi; “*Evet!*” kimisi; “*Hay hay!*” diye bağıyor.

Miting bitti; fakat olmamıştı. Çok geçmeden otelci küçük Ali Baba, belediye reisinin yanına gelerek; “*Paşa sizi çağırıyor.*” dedi.

...

Kemal, oteldeki odasının penceresinden dağılmakta olan halka bakıyordu.

Belediye Reisi İbrahim odaya girer girmez sitemle konuştu:

– Reis beyefendi. Yaptığınızı beğendiniz mi? Hani Sıtkı Hocaya haber salmıştınız?

Belediye reisi ellerini ovuşturdu:

– Paşam! Sıtkı Hoca Efendi gelmedi. Vallahi biz de anlayamadık. Muhtemelen Rum eşkıya onu tehdit etmiştir. Bütün arkadaşlar size karşı çok mahcuplar. Hocanın geleceğinden emin olduğumuz için ona göre hazırlanmıştık. Affınızı dilemekten başka elimden bir şey gelmiyor.

İbrahim'in mahcubiyetini gören Kemal, birdenbire yumuşadı:

– Reis beyefendi. Ben de sizin gibi bir vatandaşım. Ve aranızda sonuna kadar, bir fert olarak çalışacağım. Bu memleketi hep beraber kurtaracağız. Ortada gizli kapaklı hiçbir şey yoktur ve olmamalıdır. Samimî, doğru ve açık kalpli olmalıyız. Bu mitingin tekrar; ama noksansız olarak yapılmasını isterim; fakat bu Sıtkı Hoca Efendiyi bana siz tavsiye ettiniz. Haber de gönderdiğinizize göre demek ki bu adam ya bize inanmıyor ya da...

...

Oysa Sıtkı Hoca masum!

Bayram Con'un yolladığı haberi ancak cumartesi günü almış. Kendi köylülerinden bile; "*Sıtkı Hoca Pontuslulardan korktu mitinge gitmedi.*" dedikodusunu duyunca bastonu çekmiş. Yayan yapıldak yola düşmüş ve Havza'ya gelmiş.

Kemal, karşısındaki yaşlı hocaya kaşlarını çatmış bakarken, o hâlâ heyecanla konuşuyor:

– Ben korkak adam değilim paşam. Vallahi billâhi geç haber aldım. Aha geldim. Paşam ne emir buyurursa boynum kıldan incedir.

Kemal, hocanın samimiyetini görünce gülümsüyor:

– Önümüzdeki cuma günü miting tekrar edilecek. Siz de çıkıp halka hitap edeceksiniz.

Hoca tereddütsüz cevap veriyor:

– Hazırım paşam.

...

Kemal, Havza'daki mitingi beğenmemiştir; fakat aynı saatlerde Sultanahmet meydanı ikinci kez emperyalistleri titretmişti.

Üstelik mitingler yasaklandığı hâlde.

İsteyince neler yapılmaz. Üniversite hocaları miting için bahaneyi bulmuşlar ve bütün İstanbul'a haber salmışlar; "*30 Mayıs Cuma günü Sultanahmet Camiinde dua için toplanılacaktır.*"

Ve yirmi bin kişi yapılan çağrıya koşmuş.

Sultanahmet Camii avlusu ve koca meydan hınca hınç dolmuş. İzmir şehitleri için mevlit okutulduktan sonra gözyaşları içinde dualar edilmiş.

Ve kürsü hatiplere kalmış.

Hamdullah Suphi, İsmail Hakkı'dan sonra yine kadınlar konuşmuş.

Nakiye Hanım erkeklere demiş ki:

– Efendiler! Fatih'in, Selim'in, Süleyman'ın mezarını, ecdadının ebedî abideleri olan camileri, türbeleri bırakıp çıkacak içinde bir erkek var mıdır? Ben tasavvur etmiyorum. Çıkmayacaksınız! Bırakmayacaksınız! Biz de daima sizinle beraber olacağız. Önümüzde iki yol var. Biri, tarihimize şanımızla devam etmek, diğeri gözlerimizle beraber tarihimizi de kapayıp ebediyete götürmektir.

Daha sonra kürsüye çıkan Şükûfe Nihaî Hanımsa emperyalistlerin yüreklerini hoplatan sözler söylemiş:

– Aziz vatan, beşiğimiz sendin, mezarımız yine sen olacaksın! Belâların sebebi, saldırılar karşısında isyan edilmemesidir.

İngiliz, Fransız, Amerikan, İtalyan subay ve casuslar mitingde konuşulan her bir cümleden irkilmişler.

Ya kadınlar dediklerini yaparlarsa!

Ya bu kadınlar; zaten *“Vatanları için canlarını vermeye hazır,”* olduklarını söyleyen erkeklerinin yanlarında olurlarsa.

Mitingden sonra halka dağıtılan bildiriler de emperyalistleri korkutmuş; *“İzmir facialarını öğren! Anadolu senin kararını bekliyor! Haksızlara karşı feryat et!”*

Ve emperyalistler tek yapabilecekleri şeyi yapmışlar; mitingleri tamamen yasakladıklarını ilân etmişler.

“Paris’e davet!”

Miting!

Halkın, emperyalizme gösterdiği, en namuslu, en onurlu tepki.

Şimdi miting zamanı.

Kemal'in Havza'dan yolladığı 28 Mayıs telgrafıyla bütün Anadolu'yu bir anda mitingde davet etmesi, biraz sakinleşen ortamı tekrar toza dumana bulamıştır.

Canı yanan halk yasak masak dinlemiyor.

İstanbul'daki her meydan, bir gelincik tarlası.

Anadolu'daki her ilin, her ilçenin, her kasabanın irili ufaklı meydanları, birer gelincik tarlası.

Halk toplanıyor; hükûmete ve emperyalizme karşı haykırıyor.

Halk bağırıyor.

Her mitingin sonunda, binlerce vatandaş postanelere gidiyor ve duygularını üçer, beşer, onar cümleyle yazıya döküyor, gönderiyor.

Hükûmete gönderiyor.

Emperyalizmin İstanbul'daki temsilcilerine gönderiyor.

Gazetelere gönderiyor.

Yapılan her miting, satırlara dökülmüş her protesto telgrafı, hükûmettekilere ve özellikle Damat Ferit'e karabasanlar bastırıyor.

Yapılan her miting, satırlara dökülmüş her protesto telgrafı, İngiliz, Amerikalı, Fransız, İtalyan asker ve temsilcilerine ecel terleri döktürüyor.

İtilâf Devletleri'nin İstanbul'daki temsilcilerine Konya'dan çekilen, beş yüz otuz yedi kelimelik bir telgrafta denmiş ki; *"Türk ve İslâm olduğumuz için öldürülmek isteniyorsak bu şanlı ölüme her zaman hazır bulunuyoruz!"*

Uzunköprü Belediye Reisi, eşrafla birlikte şöyle bir telgraf çekmiş; *"Sevgili İzmir'imizin hakaret ve zillet altında ezilmesindense, şeref ve namusumuzla memleketimiz halkının ölmeyi tercih edeceğini tekrar eyleriz!"*

Diyarbakır'dan beş yüz imzalı bir telgraf gelmiş; *"Hak ve adaletten kaçınıldığı takdirde, dünyada tek bir insanımız kalmayınca kadar İzmir'imizi savunmaya ahdettik. Bundan böyle akacak kanların mesulü İtilâf Devletleri'dir ve tarih huzurunda ebediyen suçlu kalacaklardır!"*

Babaeski'de de on bin kişi toplanmış ve mitingin sonunda bir telgraf çekmişler; *"Milyonlarca evlâdımızın mahvına sebep olan büyük savaş sonunda biz Yunan'a değil, büyük devletlere yenilmiş-tik. (...) İşgali şiddetle protesto eder, Yunan askerlerinin bir an evvel İzmir'den çıkarılmalarını bekleriz!"*

Tekirdağ'dan Kars'a, Anamur'dan Sinop'a bütün Anadolu'dan binlerce telgraf.

Bursa'da bütün eğlence yerleri kapatılmış, matem bayrakları asılmış ve üç gün yas ilân edilmiş.

Bursa ceza evindeki tutuklular; *"İzmir'de açılan yarayı temizlemek için müsaade istemişler."*

Ya padişah?

Bir yandan tacı-tahtı, diğer yandan Allah'tan sonra güvendiği İngilizler arasında kalmış.

Çileden çıkan bu halka bir taviz vermeli.

Bu tavizi kendisi değil, Avrupalı dostları vermeli.

Avrupalı ve Amerikalı dostlar (!) kara kara düşünüyorlar; *"Ya Türkler dediklerini yaparlarsa! Acaba Yunan'ı İzmir'e çıkarmakla yanlış mı yaptık?"*

Yanlış yaptılar!

Sultanahmet mitinginde halkın gösterdiği cesaret, binlerce tehdit telgrafı bunu doğruluyor. Bir şeyler yapma gereğini hissediyorlar. Öyle bir şey yapmalı ki; *"Avrupalıların âdil bir barış için ellerinden gelen samimiyeti gösterdiklerini,"* bu halka ispatlamalılar.

Bu nasıl olur?

Kolay; Osmanlıyı da barış görüşmelerine davet ederek.

Öyle de yapıyorlar.

Belki mitinglerin etkisi, belki Abdülmecit'in mektubu, belki de damat paşanın Fransızlara yaklaşma oyunu sayesinde midir bilinmez, Paris'ten Fransız Yüksek Komiserliğine bir mektup geliyor.

Mektuba göre Paris Barış Konferansı, Osmanlı Hükûmeti'ni dinlemek üzere Paris'e davet etmiştir.

Fransız Yüksek Komiseri Defrance, bu mutlu haberi Damat Ferit'e kendi elleriyle götürüyor.

Ferit de bu mutlu haberi basına kendi elleriyle veriyor.

Verirken de Fransa'nın büyük etkisinin altını çiziyor.

Padişah da, hükûmet de derin bir nefes alıyorlar.

Gerçi, Ferit'in basın açıklamasında Fransız yardımının altını çizmesi, İngilizci gazetecileri üzmüştür. Ve o gün tepki olarak Alemdar'da; *"İngiltere ve Biz!"* başlıklı bir yazı çıkıyor.

Ne deniyor bu yazıda; *"Meşrutî bir hayat tarzını telkin etmiş bir İngiltere, gene de bizi kurtaracak yegâne halâskârımızdır. Gözle-rimizi dört değil sekiz açmalıyız."*

“Ödemiş de gitti!”

Yunan işgal tümeni, Büyük Menderes ve Küçük Menderes vadilerindeki ileri harekâtına hemen hemen aynı zamanda başlamıştı.

Aydın, Bayındır ve Tire’nin işgalinden sonra sıranın Ödemiş’e geldiği belli.

Yerli Rumlar, Ödemiş’in de işgal edilmesi için çırpınıp duruyorlar; fakat bunu açığa vuramıyorlar; çünkü orada Yüzbaşı Tahir var.

Ödemiş Rumları diğer bölgelerdeki Rumlar gibi ne bayrak asabiliyorlar ne de evlerini mavi-beyaza boyayabiliyorlar. Sadece idarecileri, bir Yunan işgalinin Ödemiş ve Ödemişliler için çok hayırlı sonuçlar vereceğine inandırmaya çalışıyorlar.

O gün Rum ve Ermeni cemaatlerden bir heyet kaymakamı ziyarete gitmiş; *“Kazamızdaki kargaşanın son bulması için en iyisi Yunan ordusunu davet etmektir.”* demiş.

Ermeni ve Rum heyetin kaymakamla görüştüğünü duyan Yüzbaşı Tahir, makamı basmış ve onları kovmuş.

Hazırlık!

Acil hazırlık gerek. Mütareke gereği toplanan silâhlar, kapısı mühürlenmiş bir depoda bulunmakta.

Silâh deposunun kilidi kırılır ve Ödemişliye silâh dağıtılır. Çevre köylere de haber gönderilerek halk silâh başına çağrılır. Milas depolarındaki silâhların da halka dağıtılması için emir verilir.

Ve Yunan ordusu Bayındır yakınlarında görülür. Yüzbaşı Tahir, Yunan ordusunu Hacı İlyas-Katma hattında karşılar.

Çarpışma 1 Haziran sabahı başlar ve geç saatlere kadar devam eder. Türk millî kuvvetleri, baskın Yunan ordusu karşısında adım adım savaşıp geri çekilmek zorunda kalır.

Yunan kuvvetleri, yerli Rumların kılavuzluğuyla, akşama doğru Ödemiş’i de işgal ederler.

“Sakat ruh!”

Batı Anadolu’da, askerlerin de içlerinde olduğu Kuva-yı Millîye birlikleri, Yunan’ın karşısına dikilirken Anadolu halkı ruhuyla onlara destek veriyordu.

Ülkenin her yerinde ve aynı anda yapılan mitinglerle bütün yurt sarsılıyordu.

İzmir'in işgalinden itibaren samimî bir heyecanla başlayan; fakat bir protestodan ileri gidemeyen hareket, padişahın yaver paşasının talimatını arkasına alınca, sırtını hükûmete ve padişaha dayamış olmanın verdiği rahatlıkla coştukça coşmuştu.

Yaveri Hazreti Fahr-i Şehriyarî Mustafa Kemal Paşanın miting talebine bütün vali, kaymakam ve kumandanlarla birlikte büyük halk kitleleri heyecanla cevap vermişti. Yurdun her tarafında yaptıkları mitinglerle işgali, hükûmeti ve emperyalistleri tel'in etmiş ve devam ediyorlardı.

İstanbul tükürük yağmuru altında ıslanıyordu.

Bazı vali ve kaymakamlarsa Kemal'in, hükûmetin resmî görüşünü yansıttığını zannederek mitinglerde millî heyecan yerine İngiliz himayesine övgüler yağdırmışlardı.

Meselâ Sinop'a yeni atanan mutasarrıf, mitingleri kendisi yönetmiş, alınan kararları kendisi yazmıştı. Sonra da bu kararları halka imzalatmış ve Sinop halkı adına İtilâf Devletleri'nin İstanbul'daki temsilciliklerine de göndermişti.

Mutasarrıf diyordu ki; *"Türkler ilerleyip gelişemedi. Avrupa medeniyet esaslarını kabul edemedi ve benimseyemediyse bu da şimdiye kadar iyi bir yönetime kavuşamamış olmasından ileri gelmektedir. Türk milleti ancak kendi padişahının saltanat ve hâkimiyeti altında olmak şartıyla, Avrupa'nın himaye ve denetimi altında kurulacak bir yönetim şekliyle yaşayabilir."*

Bitmedi!

Mutasarrıf bu yazıyı bir de IX. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşaya göndermişti.

Mazhar Tevfik, Samsun'a gelirken Kemal'in Bandırma Vapurunda karşılaştığı, iş birliğine girmeye karar verdiği mutasarrıftı.

Kemal, Sinop mutasarrıfından gelen yazıyı okuyunca gözlerine inanmadı. Mazhar Tevfik'in böyle bir rezalete ön ayak olabileceğine aklı yatmamıştı ve yazının altındaki imzaları incelemeye başladı.

Müftü vekilinin imzasından sonra bir imza daha gördü ki meseleyi anladı. Bu imza, Hürriyet ve İtilâf Partisinin ikinci başkanına aitti.

İşte bu satırları yazdıran kirli ruh, Hürriyet ve İtilâfın, Damat Ferit'in, padişahın sakat ruhuydu.

Arada bu tür sakatlıklar olsa da yapılan mitingler Ege Bölgesi'nde Yunanlılara karşı silâhlı direniş için harekete başlayan Kuva-yı Millîye'nin güçlenmesini ve halkın daha büyük desteğini sağladı.

Pek çok yerde kurulan Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyetlerinin sayıları arttı ve bu cemiyetler, kurdukları Kuva-yı Millîye birlikleriyle Yunanlıların karşısına dikildiler.

“Yapılan gösterileri durduracak bir kuvvet hiç kimsede bulunamaz!”

Batı Anadolu, Yunan çizmeleriyle kirlenirken, Kemal'in bütün valiliklere ve kumandanlıklara verdiği emirle İç Anadolu ve Doğu Anadolu mitinglerle ayağa kalkmıştı.

Sivas'ta da bir miting yapılmıştı!

Sivas'ta öyle muhteşem bir miting yapılmıştı ki Ermeniler paniğe kapılmışlardı. Bu panikle İstanbul'daki Ermeni Patriğine telgraflar çekerek yardım istediler.

Ermeni Patriği zaten bahaneye bakıyor; hemen Amiral Calthorpe'a gitmiş; *“Türkler bizi kesecek!”* diyen Sivas Ermenilerinin telgraflarını göstermiş.

Calthorpe için bulunmaz bir fırsat.

Hemen hükûmete bir nota;

“Vali ve kaymakamlara talimat veriniz! Sivas'taki Ermeniler korunmalı. Bir daha bu tür olayların olmaması için gereken yapılmalı. Bilinmeli ki bu tür olaylara karşı tedbir almayan vali ve kumandanları sorumlu tutarız.”

Sivas, IX. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşanın sorumluluk bölgesi. Yani Sivas'taki olaylardan ve birdenbire alevlenen mitinglerden Mustafa Kemal Paşa sorumlu.

Hükûmet, Calthorpe'un notasını hemen Kemal'e gönderdi ve tedbir almasını istedi. Yapılan mitingler hakkında da ayrıntılı bilgi talep etti.

İngiliz'in notasını hükûmet aracılığıyla alan ve tehdit edildiğini gören Kemal, telgraf tellerinden kükreyen bir cevap gönderdi;

“Sivas ve civarında, Ermenileri tehdit edecek bir hâdisе olma-mıştır. Halk işi ve gücü ile meşguldür; ancak İzmir ve Manisa’nın düşman tarafından işgali üzerine Müslüman halk, Hristiyan ahali hakkında düşmanca bir maksat taşımayan toplantılar yapmaktadır.

İtilâf Devletleri, milletimizin haklarına ve bağımsızlığına saygı gösterdikleri sürece Hristiyan halkın korkması için bir sebep yoktur. Aksi takdirde milletin heyecan ve üzüntülerinin ve bunun sonucu olarak yapılan gösterileri durduracak bir kuvvet hiç kimsede bulunamaz ve bu yüzden meydana gelebilecek olayların sorumluluğunu kabul edebilecek ne kumandan ne de mülkiye memuru ve ne de hükûmet düşünülemez.”

Kemal, bu telgrafiyla sadece hükûmete değil, İtilâf Devletleri’ne karşı da diklenmiş oldu. Bu telgrafı sadece hükûmete göndermekle kalmadı; tüm vali ve mutasarrıflıklara da tamim etti.

Elbette emperyalistlerin İstanbul’daki yüksek komiserleri de bu telgrafı ele geçirdiler ve İngiliz dosyalarındaki General Mustafa Kemal adının karşısına bir çentik daha attılar.

“İsyan kimin haddine!”

Paris’e yolculuk var!

Paris’e gidecek heyet belli olmuş, valizlerini hazırlıyor.

Gidenlerin başında Damat Ferit’le Tevfik Paşa var.

Her ikisi de baş delege.

İki tane baş!

Yanlarında da yan başlar olarak Ali Kemal, Rıza Tevfik, İzzet Fuat ve Maliye Nazırı Tevfik gideceklermiş.

Heyete ilk tepki kendi içinden gelmiş; *“Bir heyette iki tane baş olmaz!”*

Heyet dışındaki tepkiler; *“Devletin alın yazısını belirleyecek olan konferansa Rıza Tevfik, Ali Kemal, İzzet Fuat gibiler değil, daha yeterli kimseler gitmeliymiş.”*

Veliaht Abdülmecit de aynı kişiler için padişaha çıkarak itirazlarını bildirmiş.

En büyük tepkiyi, başlardan biri olan Tevfik Paşa göstermiş; *“Cühelâ giderse ben gitmem!”*

...

Paris'e gidecek heyetteki isimlerin Havza'da duyulması üzerine Kemal kalemi yine eline aldı.

Bütün valilere, mutasarrıflara, kumandanlara birer yazı yazarak; *"Paris'e gidecek heyete seçilmiş şahısların, millî meseleleri savunacak bilgi ve donanımında olmadıklarını,"* söyledi ve onlardan; *"Milletin güvenine mazhar kişilerin Paris'e gitmeleri gerektiğini talep eden telgrafların İstanbul'a çekilmesinde halka yardımcı olmalarını,"* istedi.

Ve halka yardımcı olundu.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin önderliğinde halk, İstanbul'u yine telgraf yağmuruna tuttu.

Telgraf, telgraf, telgraf.

Telgraf telleri hep yüklü.

İşte bu yüzlerce telgraftan birisi Trabzon'dan.

Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına Hüseyin; *"Millî iradenin göz önünde tutulmayarak, Rıza Tevfik, Ali Kemal ve İzzet Fuat gibi kimselerin Paris'e gönderilmesinde ısrar edilmesi hâlinde, ülke için ağır sonuçlar doğacaktır."* diyordu.

İstanbul Üniversitesi öğrencileri, Millî Kongre, Sulh ve Selâmet, Millî Ahrar Partileri ve Matbuat Cemiyeti de binlerce vatan-daş gibi aynı talepte bulundular.

Padişaha göre bu durum, bir bardak suda fırtına çıkarmaya benziyordu.

Vahdettin, bu telgrafları isyana benzetince Damat Ferit güldü:

– Sultanım, Haliç'te yetmiş tane ecnebi gemisi varken, isyan kimin haddine. Endişeniz olmasın.

Fakat endişeleri vardı. Tepkilerin büyüklüğünden korktular ve Ali Kemal'le Keçecizade Fuat'tan vazgeçmek mecburiyetinde kaldılar.

Paris heyetinde son karar!

İki baş aynen kaldı; enişte Damat Ferit Paşayla, dünür Tevfik Paşa!

Yan baş olarak da Maliye Nazırı Tevfik'le padişahın ısrarı üzerine Rıza Tevfik.

Herkes valizini hazırlamaya başladı. Haydi hayırlısı!

“Malta zindanları!”

Malta, Akdeniz’in ortasında, İtalya çizmesinin hemen altında haritada bile zor görünen minicik bir ada.

Hapishane ada!

İngilizlerle savaşıyan dünyanın her milletinden insan, Malta hapishanelerine doldurulmuş.

Aslında İngilizler, suçlu gördükleri herkesi çoktan sürgüne göndermeye başlamış; bu iş için Mısır ve Hindistan’daki hapishaneler seçilmiş.

Medine Kahramanı Fahrettin Paşa, ocak ayından beri Mısır’da. Diyarbakır Mebusu Fevzi ve Zülfü Beyler de Mısır’a gönderilmiş.

Bağdat’ta yakaladıkları on iki Türk de Hindistan ve Bombay’a sürülmüş; fakat Mısır halkıyla Bombay’daki Müslümanlar, Türk esirlere sevgi gösterilerinde bulununca İngilizler kuşkullanmış ve en uygun yerin Malta Ada’sı olduğuna karar vermiş.

Malta’da kimler yok ki!

Çanakkale ve Suriye savaşlarında Mustafa Kemal’in üstü olarak çalışan, Alman General Liman Von Sanders.

Arapların isyanında, Şerif Hüseyin ve İngiliz ortak kuvvetleriyle çarpışırken esir edilen Teşkilât-ı Mahsusanın Reisi Kuşçubaşı Eşref.

Kandırılarak İstanbul’a çağrılan ve Haydarpaşa’da tutuklanan Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa.

Mısır’ın istiklâli için İngiliz emperyalizmine karşı halka önderlik etmiş profesör, sanatçı, gazeteci, devlet adamı ve subay tam otuz sekiz Mısırlı da Malta zindanlarında.

Prens Anna adlı yük gemisi, Bekir Ağa Hapishanesindeki İttihatçı devlet adamlarını hayvan ambarına doldurarak İstanbul’dan kaçırdıktan sonra 2 Haziran günü Malta Limanına demir atarak zindanlara yeni misafirler getirmiş. Bekir Ağa’nın eski misafirleri de Malta Adası’yla tanışmışlar.

İttihat ve Terakki Genel Sekreterliği, büyükelçilik ve dâhiliye nazırlığı yapmış olan Kemal’in en yakın arkadaşı Ali Fethi de içlerinde.

Gazeteci Hüseyin Cahit, Siyasî Polis Müdürü Tevfik Hadi, Emekli Binbaşı Yusuf Ziya, Bolu Mebusu Habip, Sivas Valisi

Mehmet Sabit, Dâhiliye Nazırı Müsteşarı Veli Necdet, Sinop Mebusu Hasan Fehmi, Ankara Valisi Tahir Cevdet, İzmir Valisi Rahmi, Dâhiliye Nazırı İsmail Canbulat, Diyarbakır Valisi İbrahim Bedrettin, Ankara Mebusu Atıf, Balıkesir Mebusu Hüseyin Kadri, Edirne Valisi Zekeriya, Konya Valisi Ahmet Muammer, Sivas Valisi Ahmet, İstanbul Mebusu Salâh Cimcoz, Çankırı Mebusu Fazıl Berki, Saruhan Mebusu Mehmet Sabri, Trabzon Mebusu Süleyman Sudi, İzmir Mebusu Ubeydullah Efendi, Musul Valisi Memduh, Şeyhülislâm Hayri Efendi...

Osmanlı Devleti'nin son on yılına damgasını vurmuş devlet adamı, gazeteci, sanatçı, yazar, çizer...

Bu insanların Bekir Ağa'da başlayan çileleri Akdeniz'in ortasında kuş uçmaz kervan geçmez, Malta'nın zindanlarında devam edecek.

“Koyun sürüsünün ne haddine!”

Damat Ferit'in keyfine diyecek yoktu.

İttihatçıları Malta'ya postalayarak onlardan kurtulmuştu. Fransızlara bir yem atarak kendisini Paris'e davet ettirmiş; fakat her zaman olduğu gibi bir pot kırmıştı. Basın açıklaması yaparken bu davette Fransız etkisinin altındaki çizgiyi biraz kalın tutmuştu.

Tutmuştu da memleketteki cümle İngilizcilerin hücumuna maruz kalmıştı.

Haklılar!

Ne İngiliz dostlar (!) ne de İngilizciler hiçbir zaman gücendiril-memeliydiler; çünkü enişte paşanın velinimet-i efendisi ve muhterem eşlerinin ağabeyi VI. Sultan Mehmet Han da bir İngilizciydi.

O kadar İngilizciydi ki kendileri her fırsatta; *“Ben Allah'tan sonra İngilizlere güvenirim.”* buyururlardı.

Paris daveti, Damat Ferit için muhterem (!) İtilâf Devletleri'nin kendilerine bahsettikleri bir lütuftu ve bu lütf-a karşılık verilmeliydi.

Öyle ya, yarın kalkıp Paris'e gidecekti, orada karşılanacak ve şimdilik nerede olduğunu bilmese de bir sarayda ağır-lanacaktı.

Emrine otomobiller, hizmetkârlar, mihmandarlar verilecekti.

Yiyen ağız utanır; o hâlde şimdiden dostlarına bir jest yap-malıydı.

İttihatçıların yargılanmalarına kalınan yerden devam edilmesini emretti.

Yetmez; başka jestler de yapmalıydı.

Öyle bir jest yapmalıydı ki herkesin ağzı açık kalmalıydı.

Düşündü, düşündü, düşündü...

Ve sonunda hem de basın mensupları karşısında öyle bir gerdan kırdı ki hakikaten duyanların dudakları uçukladı; *“Çözumsuzlük çözüm değildir. İcabi hâlinde doğu illerinden bazıları Ermenilere terk edilebilir.”*

Bunu duyanların sadece dudakları uçuklamadı, hayalleri de yı-kıldı. Kimisi kızdı, kimisi bağırdı, kimisi...

Havza’daki Kemal ise beş kumandan, altı vali, vali vekilleri ve mutasarrıflara göndermek üzere bir telgraf kaleme aldı;

“Damat Ferit Paşanın Barış Konferansına çağırılması, İzmir olayı üzerine milletimizin gösterdiği şiddetli tepki ve kesin kararlı-lığın bir sonucudur. (...)

Milletçe kesin suretle konferans huzurunda savunulması istenen iki nokta önemlidir.

Birincisi milletin mutlak olarak tam bağımsızlığı,

İkincisi de vatanın ana topraklarında çoğunluğun azınlığa feda edilmemesidir. (...)

Aksi hâlde millet olupbittiler karşısında kalabilir.

Geniş bir Ermeni muhtariyeti ve devletin yabancı bir devletin himayesini kabul etmesi konularında, milletin isteğiyle şimdiki hükûmetin görüşü arasında bir uygunluk olmadığı anlaşılıyor. (...) Paris’e gidecek heyetin milletin haklarını savunmada uyacağı ilke-ler ve programlar bilinmedikçe, arz edilen noktalarda endişeye kapılmamak mümkün değildir.

Dolayısıyla Müdafaa-i Hukuk-i Millîye ve Redd-i İlhak Cemiyet-lerinin temsilcileri, bunların olmadığı yerlerde, belediye heyetleri, sadrazam paşa ve zât-ı şâhaneye telgraflar çekerek millî bağımsız-lığın mutlak dokunulmazlığı ve millet çoğunluğunun haklarının korunmasının, milletin temel şartı olduğu belirtilmelidir.

Paris’e gidecek heyetin, orada yapacağı savunmanın esaslarını, millete resmen ve açıkça bildirmesi istenmelidir.”

Kemal'in bu telgrafıyla Anadolu'da yeni bir hareket başladı. Anadolu'nun her yanından binlerce vatandaş, yüzlerce cemiyet İstanbul'a çektikleri telgraflarda; *"Paris'e gidecek olanların orada neyi nasıl savunacaklarını gitmeden evvel açıklamalarını,"* istedi.

Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti de bir telgraf yazarak, hükûmeti ikaz etti. Bu ikazda, Doğu Anadolu'da bir Ermeni çoğunluk ve kültürünün olmadığına dair deliller sunuldu. Bölgenin nüfusuyla, kültürüyle bir Türk vatani olduğu ispat edildi. Millî birliği ve bağımsızlığı ihlâl eden Ermeni muhtariyeti ve büyük devletlerden birinin himayesi kesin ifadelerle reddedildi. Millî irade dışında başka hiçbir çözümün kabul edilmeyeceği, yiğitçe haykırıldıktan sonra mektup şöyle bağlandı;

"Avrupa hakkımızda ne karar vermiş olursa olsun, Doğu Anadolu'da bir Ermeni hâkimiyetine izin vermeyeceğiz."

Vatandaşlardan ve cemiyetlerden gelen binlerce telgraf, padişahı da Ferit'i de çileden çıkardı.

Ferit, halktan gelen telgrafları kucakladığı gibi padişahın huzuruna çıktı ve şöyle dedi:

– Şu rezalete bakın efendimiz! Bunlar da kim oluyor? Mebus olsalar anlarım. Elli bin kişiyi temsil ederler; fakat bunların ne haddine!

Padişahın koyun sürüsü dediği halka, elbette sadrazamı; *"Bunların ne haddine!"* diyecekti.

Düşünmek, koyun sürüsünün ne haddine!

"Nihayet gittiler; amma ne gidiş!"

Halk haddini bilmiyordu; ama sadrazam yol yordam bilirdi. (!) Şimdi efendilere teşekkür zamanı; fakat teşekkür yönünü şaşırmış.

Paris'e daveti sağlayan Fransızlara değil, İngilizlere.

Damat Ferit, Amiral Calthorpe'u ziyaret etti.

Ona teşekkür ve şükranlarını sunduktan sonra asıl derdini açtı:

– Ekselâns! Yokluğum sırasında padişahımızın güvenliğinden kaygılıyım.

Calhorpe gururla teminat verdi:

– Merak etmeyiniz, zaten Yıldız Sarayının çevresinde İngiliz askerleri vardır. Buna rağmen ek tedbirler aldıracağım.

Fransızlar kendilerine gelmesi gereken teşekkürü İngilizlere kaptırmalarına rağmen yılmadılar.

Atik bir hareketle arkadan dolanarak Ekselâns Damat Ferit'in Paris seyahatleri için bir savaş zırhlısı tahsis ettiklerini basın açıklamasıyla dünya kamuoyuna arz ettiler.

Al başına belâyı...

Enişte paşa Fransız zırhlısıyla Paris'e doğru yola çıkacak olursa İngiliz dostlar ne der?

Fakat, Fransızları da küstürmemek lâzım.

Tipik Osmanlı siyaseti; bütün dengeler korunmalı.

Ve dengeler korundu.

Vekâletini Şeyhülislâm Mustafa Sabri'ye bırakan Damat Ferit Paşa, Rıza Tevfik'le Maliye Nazırı Tevfik'i yanına alarak Fransızların Democratie zırhlısıyla Paris'e gitmek üzere yola çıktı.

Ne hikmetse Tevfik Paşanın o gün siyatığı azdı; "*Mümkünatı yok, bugün yola çıkamam.*" dedi.

Fransız dostlar (!) anlayışlı; "*Yarın için bir gemi tahsis edelim.*" dediler.

Tevfik Paşa ayak direterek buyurdu; "*Doktorum deniz yolculuğunu müsaade etmiyor.*"

Fransızlar ısrarlı; "*Madem öyle Paris treni emrinizdedir.*"

Tevfik Paşa gülümsedi. Fransız dostları (!) kibarca atlattı ve İngiliz Amiral Calthorpe'a gitti.

Ve onun hazırlattığı Cerez savaş gemisiyle Paris yolunu tuttu.

Nihayet gittiler; amma ne gidiş.

Arkaları toz duman.

Damat Ferit tam gemiye binerken kendine has bir zekâyla; (?) "*Seçimler bir aya kadar yapılacaktır. Biz Paris'ten dönünceye kadar arkadaşlarımız hazırlıklarını yapacaklar.*" demiş ve İstanbul basınının eline bir çelik-çomak vermiş.

Damat paşanın niyeti kendisi gittikten sonra arkasından çevri-lecek dolapları engellemek.

Şimdi bir seçim lâfı etti ya!

Sen misin; "*Seçim.*" diyen. Gemi hareket eder etmez, tartışma başlayacak ve hiç kimse onunla ilgili ayak oyunları düşünmeyecek-tir.

Yaman bu adam!

Tam da dediği gibi olur.

Hemen ertesi gün Alemdar'dan bir başlık; *"Meclis bir ay sonra açılacak!"*

Hemen altında, üzüntü dolu bir haber; *"Ermeni ve Rum patrik-haneleri yapılacak seçimlere katılmayacaklarını ilân ettiler."*

Ref'i Cevat köşesinde; *"Yapılacak olan seçimlerde, İttihat ve Terakkinin tekrar hortlamasına meydan verilmemeli."* diye ünlüyor.

Her şey enişte paşanın düşündüğü gibi, kimse Paris'ten bahset-miyor.

Meğer Damat Ferit yola çıkmadan evvel Calthorpe ona demiş ki; *"Paris kararlarını onaylamak için hükûmet ve padişah imzala-rını mı düşünüyorsunuz, yoksa seçimleri yaparak sorumluluğu Meclise mi yükleyeceksiniz?"*

İstanbul basını Amiral Calthorpe'u bile kendisine uydurmuş.

Hay sen çok yaşa enişte e mi?

"Nazilli de gitti!"

İzmir'e ilk çıkarma yapan I. Yunan Tümeni, Yunanistan'da hal-kın sevgilisi olmuş. Her tarafta Yunan I. Tümeninin kahramanlıkları yazılıp çiziliyor ve tümenin her talebi yerine getiriliyor.

I. Yunan Tümeni, devamlı destek istiyor ve bu istekler de yapı-lıyor.

İzmir'in işgalinden üç gün sonra, 6. Adalar Alayı, daha sonra 8. Girit Alayıyla ve beş yüz mevcutlu bir jandarma taburuyla Yunan tümeni daha da güçlenmiş.

Yunan tümeninin emrine İzmir Muhafız taburu da verilmiş. Da-ha sonra 3. Süvari Alayını da grubunun içine alarak, Aydın garni-zonunun emrine tahsis etmiş.

İzmir'in işgalinden kısa bir süre sonra, I. Tümen, bir tümenlik destek daha almış.

Aldığı destek kuvvetlerle İzmir ve çevresini işgal etmiş olan I. Yunan Tümeni, Ayvalık, Gediz Vadisinde Menemen, Manisa ve Turgutlu'yla, İzmir doğusunda, Küçük Menderes vadisi istikame-tinde Torbalı, Bayındır ve Ödemiş'i, Büyük Menderes Vadisi isti-kametinde Aydın'ı ele geçirmiş.

Tümenin bir taburu da bölgedeki silâhlı Rumlarla iş birliği yaparak Urla Yarımadası işgalini tamamlamak ve burada Yunan hâkimiyetini tesis eylemekle görevlendirilmiş.

Bu tabur, yarımadaadaki Rumlarla birlikte, birçok Türk köylerini yakmış, halkını öldürmüş ve mallarını yağma etmiş.

Urla Yarımadasının tamamen işgali, haziranın ilk haftasında bitmiş.

Yunan tümeninin bütün birlikleri bir yelpaze gibi açılarak ilerlemeye devam etmektedir.

4 Haziranda Nazilli de gitmiştir!

Her işgal edilen yerde olduğu gibi cinayet, soygun ve tecavüz.

Yunanlıların 18 kilometre uzaklıktaki Çine'yi de işgal edeceğini gören İtalyanlar 5 Haziranda onlardan evvel davranarak Çine'ye girerler. Halka çok iyi muamele ederler.

Türkçe bilen Dr. Nekerato hastaları tedavi eder ve halka bedava ilâç dağıtır.

Emperyalizmin yeni bir taktiği şirin görünmek.

Halk ve askerler bu şirinlik maskesini yutmaz.

Tümen Kumandanı Albay Mehmet Şefik günlerdir efelerle bağlantı kurmaya çalışmış ve nihayet başarmıştır.

...

Çine dışındaki askerlik şubesi binası 56. Tümen karargâhını Yörük Ali Efeyle Aksekili Mehmet Efe birlikte ziyaret ediyorlar.

Albay Şefik, ünü Ege dağlarını tutmuş Yörük Ali'nin yirmi yaşında bir genç olduğunu görünce şaşırıyor.

Albay Şefik, efelere babacan bir tavırla konuşuyor ve onları vatan müdafaasına davet ediyor.

Yörük Ali Efe, elini göğsüne götürerek görevi kabul ediyor:

– Bey amca sen hiç merak etme. Bize silâh ve cephane ver yeter. Bir de subay ver. Biz nihayet cahil kısmısıyız. Gâvurla savaşırken bize akıl versin.

Yiğit, cesur, mert efelerin yanında kendilerine ölesiye bağlı zeybekleri vardır.

Kendileriyle ölüme kadar sözleşmiş kızanları vardır.

Efeler, kumandanın elini öperek ayrıldıkları gün gönüllü toplamaya başlıyorlar.

“Kesinlikle İttihatçıların işidir!”

İstanbul’da felâket!

Yıldız Sarayında bir yangın çıkmış.

Hem de Harem-i Hümayun’da, Sultan Reşat’ın vefat ettiği ahşap dairede.

Yangın bir anda büyümüş, padişahın dairesine sıçramış ve daire kısa zamanda kül yığını hâline gelmiş.

Yangına ilk müdahaleyi, İngiliz donanmasının itfaiye bölümü yapmış. Bol su sıkılarak yangının sarayın diğer bölümlerine geçmesi önlenmiş.

Saray adamlarının üzerinde ölü toprağı serpilmiş. Hiçbir nazırın haberi yok, belediye reisinin haberi yok.

İlk gelen Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa.

İlk sorduğu soru; “Zât-ı şâhane nerede?”

Zât-ı şâhane, harem bahçesinde, Cihannüma Köşkündeymiş. Üzerinde gecelik entarisi, sırtında pardösüyle köşkün önünde.

Hayretler içinde ve düşünceli bir şekilde alevleri seyrediyor.

Saray çalışanları, hünkârlarına sadakatlerini göstermek için hüngür hüngür ağlıyorlar.

Padişah onlara kızmış; “Benim milletimin ocağı yanıyor, benim evim yanmış ne önemi var.”

Padişah çırılçıplak kalmış, bütün iç çamaşırları ve giysileri yanmış. İşte o zaman üzülmüş.

Yaverlerden biri ertesi gün Beyoğlu’na giderek iç çamaşırı, elbise ve birtakım eşyalar almış.

Neyse ki ucuz atlatılmış. Para, mücevher ve kitaplar kurtulmuş.

Daha sonraki ilk iş; yangını söndürmeye gelen İngiliz itfaiyesine teşekkür.

Şimdi sıra yangını kimin çıkardığında.

Yangını soruşturmak için Adliye Nazırı Vasfi Efendi başkanlığında bir komisyon kurulmuş.

Herkes bir şey söylemiş.

Sait Molla için tam fırsat; “Kesinlikle İttihatçıların işidir.”

Bunu Deedes de söylemiş; “İttihatçıların işidir.”

Bir başka dedikoduya göre de yangında Veliht Abdülmecit’in parmağı varmış.

Calthorpe, Londra'ya yazmış; *"Padişahın sinirleri pek bozuk. Tahtını ve hayatını tehdit eden İttihat ve Terakki kalıntılarını top-
layan millî partilerin fesatlıklarından pek korkmaktadır."*

"General Mustafa Kemal, Türkleri örgütlemektedir!"

İstanbul'da İttihatçı düşmanlığı hâlâ devam ederken Samsun'un burnunun dibindeki Merzifon Rumları sürekli örgütleniyorlar. İki ay kadar önce, Lerzon ve Petros adlarında iki genç, Ermeni siyaseti yapmak için görevlendirilmiş. Birkaç koldan gizlice kasabaya so-
kulan Amerikan silâhları, Amerikan Kolejinde depo edilmiş. Ko-
lejdeki dört İngiliz subayı Rum komitacılarıyla iş birliği içinde.

Bütün bunları öğrenen Kemal, harbiye nezaretine durumu şöyle bildirir; *"Merzifon'daki Amerikan Kolejinde kalan İngiliz subayla-
rının Rum komitacılarla ilişkileri, dikkat çekecek kadar önemlidir."*

Osmanlı toprakları misyoner okulları için cennet.

Misyonerlerin bu topraklarda açtığı okullardan sadece bazıları; Robert Kolej, Beyrut Amerikan Üniversitesi, İstanbul Amerikan Kız Koleji, Sivas Erkek Amerikan Okulu, Kayseri-Talas'ta bulunan kız ve erkek okulları, Harput Fırat Koleji, Van Amerikan Koleji ve Merzifon Amerikan Koleji.

Osmanlı bu ajan yuvalarının açılmasına izin vererek kendi ipini çoktan kesmiş.

Bitlis'in Ahlat kazasında, Ankara'nın Kurt Mahallesinde, Antakya'da, Adana'da, Bursa, Orhangazi, Gedik Paşa, Manisa, Burdur, Maraş, Mardin, Ödemiş, Siirt, Tarsus gibi pek çok yerde Amerikan misyoner okulları faaliyet gösteriyor.

Sivas'ta kiralık bir binada bulunan Amerikan Bord misyonerlerine ait erkek okulunun Mösyö Petriç'in arsası üzerine bir okul inşasına izin verilmiş ve arazi Bord heyeti adına tapulanmış.

Bunlar sadece Amerikan okulları; aynı şekilde İngiliz, Fansız ve İtalyan okulları da yüzlerce binada, binlerce misyonerle Anadolu'da faaliyet göstermektedirler. Bu yabancı okullar, Anadolu'nun değişik yerlerinde büyük matbaalar kurmuşlar ve harıl harıl çalışıyorlar.

Avrupalıların, Amerikalıların sayıları binlerle ifade edilen bu okullardan amaçları nedir?

Gayet basit, cevap Bursa'dan.

Bursa'daki Amerikan Kız Okulu Müdiresi, Müslüman öğrencilere okutulan Kur'an-ı Kerim'i kaldırmış ve Protestanların İncilini okutturmaya başlamış. İyi mi?

Avrupalı ve Amerikalılar, sadece okullarla da yetinmiyorlar, evlerde de bu çalışmalarına devam ediyorlar.

1850'de sadece Amerikalı misyonerlerin yönetiminde yedi kilise ve yedi okul varken, bu sayı 1913'te yüz altmış üç kilise ve dört yüz elli okula ulaşmış. Amerikan okullarına giden Osmanlı vatan-daşlarının sayısı 1850'de yüz on iki iken, 1913'te yirmi beş bin dokuz yüz yirmi ikiyi bulmuş.

Ve bu sayı, bu güne katlanarak gelmiş.

...

Kemal'in gözünden hiçbir şey kaçmıyor; fakat Havza'daki piskopos, Samsun Rum Metropoliti ve bölgedeki İngiliz kontrol subayı, Kemal'i göz hapsine almışlar.

Papazlar, Samsun Metropoliti'ni Germanos'a Havza'da olan bite-ni aktarmışlar. Yüzbaşı Hurst'te Papaz Germanos'un anlattıklarını dinledikçe kulaklarına inanamamış. Bütün alâmların zilleri ses ver-me-y başlamış.

Tehlike!

Kemal onlar için tehlike işaretleri vermektedir.

Mutlaka Havza'ya gitmeli ve vaziyeti görmeli.

...

Samsun'daki Yüzbaşı Hurst, Havza'ya gelir ve Kemal'le görüşür. Bir ipte oynayan iki cambaz gibidirler. Her iki taraf da bu görüşmeden memnun (!) olmuşlardır.

Yüzbaşı Hurst, karargâha varır varmaz Amiral Calthorpe'a raporunu yazar;

“Bölgedeki durum Rumlar aleyhine gelişmektedir. Ferit Paşa tarafından iyi niyetle buraya gönderilen General Mustafa Kemal, Türkleri örgütlemektedir. General Kemal, Havza'da da çalışmalarını aktif olarak sürdürüyor. Pek çok Rum'u hapsedmiş. Rum Piskoposuyla görüştüm. Cuma günü camide özel bir tören ve daha sonra da belediyenin önünde genel bir miting yapılmış. Piskoposa

göre her şey General Mustafa Kemal'in teşvikiyle yapılmış. Şimdi Türklerden İzmir'i tekrar ele geçirmek için hayatlarını ve mallarını feda etmeleri isteniyor. Türkler, her an isyan edeceklermiş gibi duruyorlar. General Kemal, bir yandan bütün Anadolu'yla haberleşiyor, diğer yandan eşkıyaları organize ediyor. Halkı devamlı tahrik ediyor.

Havza'da bulunan bir Gürcü, önceki gün şöyle bir rapor verdi. Mustafa Kemal hâlâ orada. Bir hafta içinde İzmir için bir protesto mitingi daha yapılacaktı. Sadece bir tek kıvılcım anı bir patlama ve isyana sebep olabilir. Bölgede büyük faaliyetler General Kemal ve arkadaşlarının Havza'daki varlığı ile hâdiselerin bu seyirdeki bağlantısını bağdaştırmamak mümkün değildir.

Kanaatimce Rumlara karşı belirli bir hareket organize ettiriliyor. Eğer İzmir'in geri alınmasının imkânsızlığı gösterilecek olursa bu organizasyon dağıtılabilir. Halk vicdansız kışkırtıcılar tarafından çok fazla tahrik edilmiştir. Bana göre bu mahallî patlamalar belirli oranda Türkiye'nin kaderini ortaya koyacaktır.

Kanaatimce yapılabilecek iki hareket vardır.

Ya güvenliğin yeniden sağlanması için İngiliz birliklerinin yeterli sayıda kargaşa çıkarmasını sağlamak ve hayatlarının tehlikesizce devamı için İngiliz yetkililerine salâhiyet vermek ya da hâli hazırda olanları geri çekmek ülkeyi kaderine terk etmek."

Amiral Calthorpe da bu gizli raporu alır almaz, hükûmete bir nota verir; "Samsun sancağından endişe verici haberler aldım. Bazı kötü niyetli kişilerin hâdise çıkartmaya çalıştıkları ve bu işte General Mustafa Kemal'in başrolü oynadığı bilinmektedir."

Calthorpe haklı, Kemal başrolü oynuyor!

"İzmir bizimdir!"

Havza!

Ramazanın ikinci cuması!

Camiler hınca hınç dolu.

Cuma namazı kılındı.

Namazdan sonra halk tekbirlerle belediye meydanına yürüdü.

Belediye meydanına sığmayan halk sokakları da doldurdu.

Sıtkı Hoca hazırlanan kürsüye çıktı.

Tekbir sesleri Havza'nın semalarını doldururken bir el havaya kalkarak halkı susturdu.

Ve başladı Sıtkı Hoca.

Önce İzmir'den bahsetti. Güzel İzmir'in başına gelenleri, İzmirliye yapılan katliamı ağlamaklı sesiyle bir bir anlattı. Sonra Yunan'ın bu kadarla kalmayacağından bahsetti.

Kalabalık dalgalanmış hıçkırıklarla tekbir getiriyordu.

Sıtkı Hoca tekrar elini kaldırarak onları susturdu:

– Ey cemaat! Düşmana karşı koymak için elde sopa lâzımdır. En gücü yetmeyen, en fakir Müslüman ve Türk bile bugünden tezi yok, birer sopa bulsun. Buna da iktidarım yok diyen kimse var mı? Varsa o da evindeki kazmayı, keseri, bıçağı, o da yoksa yumruğunu hazırlasın. Allah da Peygamber efendimiz de böyle emrediyor.

Halk ağlıyor, hıçkırıyor.

Hoca Sıtkı Efendi tekrar seslendi:

– İzmir bizimdir!

Halk bağırırdı:

– İzmir bizimdir!

Sıtkı Hoca devam etti:

– Vatanımızın mübarek parçası İzmir'in kurtulması için ne gerekirse yapacağız.

Halk hep bir ağızdan ünledi:

– Ne gerekirse yapacağız.

Sıtkı Hoca heyecanla kükredti:

– Vatan için canınızı vermeye hazır mısınız?

Halktan yeri göğü inleyen bir cevap geldi:

– Feda olsun canımız!

Sıtkı Hoca, hatiplik sanatının bütün ustalıklarını sergiliyor; halk onu coşkuyla dinliyor.

Mitingde söz alan Kemal, memleketin durumunu, padişahın tutumunu, Ermenilerin ve Rumların cinayetlerini, Samsun'a kadar gelmiş İngiliz sömürgecilerin amaçlarını özetledikten sonra sözlerini şöyle bağladı:

– Yiğit Havzalılar! Aziz kardeşlerim! Bunlar, bizi öldürmek değil, diri diri mezara gömmek istiyorlar. Şu anda çukurun tam

kıyısındaız. Son bir çırpınışıla kurtulmamız mümkündür. Bu çırpınışı yapmak zorundayız, başkaca çaremiz de yoktur!

Ve miting dualarla bitti.

Kemal mitingden sonra Belediye Reisi İbrahim'i çağırdı:

– Memnun oldum. İşte bu miting istediğimiz gibi oldu. Hoca Efendi de pek güzel konuştu.

“İstanbul’u teşrifiniz rica olunur!”

İngiliz yüzbaşının raporu ve Kemal'in bu zamana kadar yaptıkları, yayımladığı genelgeler ve İstanbul'a yazdığı telgraflar, İngiliz makamlarının kesin kararlarını vermesine sebep olur.

Karadeniz Orduları Başkumandanı General George Milne, Mustafa Kemal hakkında daha önce gönderdiği telgrafın cevabından zaten tatmin olmamıştır.

Harbiye nezaretini hatta sadareti de aşarak Osmanlı padişahını kendisine muhatap kabul eder ve 6 Haziranda Vahdettin'e bir ültimatı verir;

“Seçkin bir generalin kurmay heyetiyle birlikte memleket içinde dolaşması, umumî efkârı tedirgin edeceği gibi askerî açıdan da bu generalin iş görmesine bence lüzum görülmemektedir.

General Mustafa Kemal ile kurmay heyetinin derhâl İstanbul'a geri dönmesi için emir buyrulması...”

General Milne'nin haddini aşarak kendisine padişahı muhatap alıp Mustafa Kemal Paşanın İstanbul'a çağırılması emrini vermesi sarayı da Bâb-ı Âli'yi de rahatsız etmedi.

Sadece padişah, Milne'nin ültimatıma kendisi cevap vermek yerine bu işi yapmasını harbiye nezaretinden istedi.

Eline fırsat geçen Erkân-ı Harbiye-i Umumîye Reisi Cevat Paşa, 8 Haziranda harbiye nezareti adına Milne'ye alaylı bir cevap verdi;

“Mustafa Kemal Paşanın IX. Ordu Müfettişliğine tayinine en etkili sebeplerden biri İngiltere Devleti temsilcisinin İstanbul Hükûmeti'ne verdiği bir nota olmuştur.

Notanın sureti ektedir. (...)

Ancak Mustafa Kemal Paşa barış zamanı olduğu için ordu kumandanı değil, Ordu Müfettişi unvanına sahiptir.

Böyle bir müfettişin vilâyeti dolaşmasının kamuoyunu rahatsız mı, yoksa aksine sakinleştireceğinin mi değerini memleketin tecrübeli bir askeri ve bir evlâdı ve özellikle bu işte sorumlu bir kişisi olduğum için bana bırakılmasını hürmetle sizden rica eder ve sekiz aydan beri devam eden bir mütarekeden sonra artık biraz da Türkler ve Müslümanları lütfen güveninize lâayık görmenizi hürmetle şahsınızdan rica ederim."

...

Sadrazam vekili çok yoğun.

Damat Ferit'in Paris'e giderken yerine vekil bıraktığı Şeyhülislâm Mustafa Sabri, koltuğu eline geçirmiş olmanın gücüyle işlere sarılmış.

Kendileri, Damat Ferit'i hep eksik ve akıldan noksan gördükleri için o gelinceye kadar bazı işleri bitirmeyi amaçlamış; fakat ortalık toz duman.

General Milne, padişaha ultimatom veriyor, Amiral Calthorpe hükûmete nota çekiyor, İngilizlerin görevden alınmasını istediği Mustafa Kemal ortalığı karıştırmaya devam ediyor.

Ah bu Mustafa Kemal Paşa!

Oysa Mustafa Sabri'yle Zeynel Abidin Hoca birlikte olmuşlar Mustafa Kemal Paşanın Samsun'a gönderilmemesi için Ferit'e ne kadar dil dökmüşlerdir; fakat bu aklevvel adam onları dinlememiştir.

Hele de Zeynel Abidin'in, Mustafa Kemal Paşa Samsun'a gönderilirken söylediklerine kimse kulak asmamıştır.

Zeynel Abidin demiştir ki; *"Bu gök gözlü adam eline fırsat geçerse ne padişah dinler ne hilâfet!"*

İşte Mustafa Kemal'in eline fırsat geçmiştir.

Hem kendisini rezil etmektedir, hem padişahı, hem de hükûmeti.

Allah İngilizlerden razı olsun; ya onlar olmasaydı!

İşte yine İngiliz dostlar imdada yetişmişler ve Mustafa Kemal Paşanın görevden alınması için padişahı bile tehdit etmişler.

O gün Sadrazam Vekili Şeyhülislâm Mustafa Sabri, Mustafa Kemal'in görevden alınmasını istedikleri için İngiliz Ataşesi General Deeds'e teşekkür etti.

Ve hatta ekledi:

– Hükûmet içinde pek çok muhalefete rağmen, onu çağırmaya karar verdik. Bazı arkadaşlar onu Konya'ya sürmek istediler; fakat ben İngiliz dostlarımızın tatmin olmayacağını düşünerek reddettim. Bütün bu işlerin arkasında harbiye nezareti var. Mustafa Kemal Paşayı koruyorlar.

Mustafa Sabri'nin söyledikleri doğru.

Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa, 8 Haziranda Cevat Paşanın kaleminden Milne'ye sert bir cevap verdikten sonra Mustafa Kemal'e şifreli bir telgraf çekmek mecburiyetinde kalmıştır; *"Maiyetinizdeki istimbotlardan biriyle İstanbul'u teşrifiniz rica olunur."*

"İstanbul'a gelemem!"

Harbiye nazırının kendisini İstanbul'a çağıran telgrafını alan Kemal dondu kaldı. O hiç değilse birkaç ay geniş yetkilerle donatılmış IX. Ordu Müfettişliği sıfatını kullanabileceğini hesaplamıştı.

Heyhat!

Oysa Samsun'a ayak basalı sadece on dokuz gün olmuştu.

Fakat onun İstanbul'un her istediğini kuzu kuzu yapmaya niyeti yoktu; çünkü bu işin altında yine İngiliz parmağının olduğunu tahmin ediyordu.

Önce harbiye nezaretine sordu; *"Hareketim kömür ve benzin sıkıntısı sebebiyle gecikecektir. Davet sebebinin lütfen izah buyrulmasını rica ederim."*

Harbiye nezareti kalemi, ona şu cevabı hazırladı ve göndermeden önce harbiye nazırına imza için sundu; *"O bölgedeki memuriyetinizi İngilizler uygun görmeyerek İstanbul'a çağrılmanızı istedikler. Memleketin geçirmekte olduğu hâl, nezaretimizi İngilizlerin bu isteğini yerine getirmek mecburiyetinde bıraktı."*

Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa böyle açık bir cevabı kabul etmeyerek yazının şu şekilde değiştirilmesine istedi; *"İstanbul'a davetiniz hükûmetin kararı neticesidir. Emrinizdeki istimbotlardan birine atlayarak, derhâl İstanbul'a dönünüz."*

Ancak Kemal buna inanmadı ve İstanbul'dan ayrılmadan önce kendisine özel şifre veren ve her zaman destek vaat eden Erkân-ı Umumîye Reisi Cevat Paşadan gerçeği sordu.

Cevap Paşa ona gerçeği yazdı; *“İstanbul’a çağırılmanızı, zât-ı âlîniz gibi değerli bir generalin hâlen Anadolu vilâyetlerinde do-laşmasının kamuoyu üzerinde iyi tesir bırakmayacağı gerekçesiyle İngilizler istedi.”*

Evet yine yanılmamıştı işin içinde İngiliz parmağı vardı.

Kemal kararlıydı; İstanbul’a dönmeyecekti.

Dönmeyecekti; fakat Havza’dan da gitmeliydi.

İşte, emperyalizmin emriyle hükûmet harekete geçmişti. Görev-den alınması an meselesiydi. Üstelik bir Fransız birliğinin Havza’ya geleceği haberini de almıştı.

Buradan ayrılmadan önce ordu kumandanlarıyla yeniden haberleşmeli; yaptıkları ahde bağlılıklar tazelenmeliydi.

Erzurum’daki Kâzım Karabekir’e yazdı; *“Milletin hukuk ve istiklâlini sağlama yolunda milletle beraber çalışmaya karar verdim. Bu kararımдан döndürülmek istendiğim takdirde milletin sinesine iltica edeceğim.”* diyerek onun fikrini sordu.

Kâzım Karabekir Paşa, onu onaylamakla kalmadı, Kemal’in kararın ruhunu rahatlatan bir cevap da verdi; *“Uygun gördüğün an buraya gel pašam. Ne yapılacaksa birlikte yaparız!”*

Kemal aynı telgrafı diğer kumandan arkadaşlarına da çekti, onlardan da benzer cevaplar aldı.

Rahatlamıştı.

Ama yine de onun zamana ihtiyacı vardı ve bu zamanı kazanmı-lıydı.

Padişaha bir mektup yazarak sitem etti;

“Şevketmeap!

İstanbul’da iken milletin bu kadar kuvvetli ve az zamanda felâ-ketlerden bu derece uyanık olduğunu tahayyül edemezdim.

İstanbul’a dönüp Malta’ya sürülmek veyahut daha hafif olarak kenarda bırakılmak niyetinde değilim.

Şayet mecbur bırakılırsam vazifemden istifa ederek evvelden ol-duğu gibi Anadolu’da ve milletin sinesinde kalacağım ve vatanî görevime bu defa daha açık adımlarla devam edeceğim.

(...) İşte bugünkü millî uyanışı istilâcı çıkarlarına uygun görme-yen İngilizler ve bu arada vatanın zararına da olsa, onlara hoş

görünmek isteyen zayıf seciyeliler bu kez de beni kandırarak İstanbul'a çağırıyorlar.

Padişahına, milletine, vatanına bağlı ve bu uğurda ölümü hiçe saymış olan benim gibi bir kumandandan saltanatınızın ve milletin devam ve varlığının düşmanı olanların suyuna gitmesi beklenemez.

Bu sebeple İstanbul'a gelemem.

Buna mecbur bırakıldığım takdirde istifa edeceğim. Ta ki millet istiklâl kavuşsun, saltanat ve yüce hilâfet yok olmaktan korunmuş olsun.

IX. Ordu Müfettişi

**Fahrî Yaver-i Hazreti Şehriyârî
Mirliva Mustafa Kemal**

Kemal, padişaha; “Mecbur bırakıldığım takdirde istifa edeceğim.” diyerek ne kadar kararlı olduğunu bildirirken bir başka mektup da Kâzım Karabekir'e yazılmaktadır; fakat bu mektup hem kararsız hem çaresiz satırlarla doludur.

Bu mektubun sahibi Kemal'in karargâhında olan Binbaşı Hüsrev'dir.

Hüsrev; “*Pek muhterem efendim!*” diyerek başladığı mektubuna şöyle devam etmiştir;

“Mustafa Kemal'in karargâhında Havza'dayım. (...) Birkaç güne kadar Amasya'ya gideceğiz.

İstanbul'da günden güne elîm şekle giren siyasî vaziyet azaplı, millî izzeti nefis hakaret içinde inlerken, belki hizmet ederim ümidiyle bu vazifeyi kabul ettim.

Sihhî vaziyetinden dolayı alkol kullanamayan Mustafa Kemal Paşada yüksek bir cesaret, memlekete bağlılık, zekâ gördüğümünden bu tehlikeli anda millete hizmette bir vasıta olacağı hissi bende uyandı.

İzmir olayı pek elemli ve evler yıkıcı bir şekilde devam ediyor. (...) Biz ne olacağız?

İstanbul'da mütarekeden beri meydana gelen olaylar, vatanın düşçar olduğu zulüm karşısında her an bu suali kendime soruyorum.

Büyük bir harpten çıkmış, beli bükülmüş, elinde avucundakini vermiş, ordusuz, silâhsız bir milletin, yekvücut, muntazam bir teşkilâta sahip olsa dahi mevcudiyetini muhafaza etmesini bugün için şüpheli görüyorum.

Biz ne olacağız?”

Kâzım Karabekir’e; “*Biz ne olacağız?”* diyen bu çaresiz insan. Büyük savaşta pişmiş, önemli vazifeler üstlenmiş, bilgili bir subaydır.

Kemal’in bir karargâhı vardır; ama belli ki çıktığı yolda henüz yalnızdır.

“Mustafa Kemal Paşanın geri çağrılacağı söylentileri var!”

Kemal, Havza’dan ayrılmak üzere; fakat Ankara’daki XX. Kordü Kumandanı Ali Fuat da Rauf’la birlikte Havza’ya gitmek için tüm hazırlıkları yapmıştı.

Son olarak Vali Muhittin’i ziyaret etti:

– Kısa bir süre için Ankara’dan ayrılacağım efendim.

Vali Muhittin, gözlüklerinin üzerinden şüpheyle baktı:

– Hayırdır paşa hazretleri. Hangi sebep cemalinizi görmemize mâni olacak merak ettim doğrusu.

Ali Fuat sıradan bir sebep gösterdi:

– Birlikleri teftiş edeceğim. Nerede bulunduğum hususunda Kaymakam Yarbay Mahmut size malûmat verecektir.

Muhittin hiç şüphelenmedi, aksine memnun oldu. Ayağına dolaan Ali Fuat’ın Ankara’dan uzaklaşması işine gelmişti:

– Ya öyle mi paşa hazretleri. Selâmetle gidip dönünüz.

...

Ali Fuat işin gerçeğini, yerine vekil olarak bıraktığı Yarbay Mahmut’a söyledi:

– Göreyim seni yarbayım, sızıntı bile çıkmazın.

Yarbay Mahmut kendinden emin konuştu:

– Sağlıkla gidip geliniz paşam. Kemal Paşa Hazretlerine hürmetlerimizi bildiriniz.

Bu arada Maliye Müfettişi Arif de İstanbul’dan geldi ve Ali Fuat’a yeni haberler getirdi:

– Ali Fuat Paşam, Mustafa Kemal Paşanın geri çağrılacağı söylentileri var.

Ali Fuat ve Rauf göz göze geldiler. Bu haber gerçekten kötüydü. Ali Fuat kızgın konuştu:

– Avuçlarını yalarlar. Ne kadar çağırırlarsa çağırınsınlar, Mustafa Kemal İstanbul’a dönmeyecektir.

Rauf da onu tasdik etti:

– Elbette dönmeyecektir. Biz bir an evvel ona kavuşmaya bakalım.

Ve yola çıktılar.

Yarbay Mahmut, kılık değiştiren Ali Fuat, Rauf, İbrahim Süreyya, Osman Tufan, Abdurrahman, Recep Zühtü ve Arif’i Ankara il sınırına kadar uğurladı.

Ali Fuat’ın yaveri Asteğmen İdris cin gibi bir adamdı. Hep önden giderek yolun emniyetini sağlayacaktı.

“Pek yakında Amasya’dayız!”

Dr. İbrahim Tali’yi Merzifon yoluyla Amasya’ya göndermiş. İbrahim Tali, kaymakam vekili, alay kumandanı ve Merzifon ileri gelenlerinden halk üzerindeki İngiliz baskılarıyla ilgili bilgiler almış. Merzifonlulara Kemal Paşanın selâmını ileterek bir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurmalarını istemiş.

Topladığı bilgileri Havza’ya gönderen İbrahim Tali oradan Amasya’ya geçmiş. Aynı şeyi onlardan da talep etmiş.

Amasyalılar Kemal Paşanın talebine; *“Canla baş üstüne.”* demişler. Daha sonra da onu Amasya’ya davet etmek için bir heyet hazırlamışlar.

Çok geçmeden Atış Mektebi Müdürü Ali Efendi, Komiser İsmail Efendi, Mevlevizade Cemalettin Efendinin de aralarında bulunduğu bir heyet Havza’ya gelerek Müftü Hacı Hafız Tevfik Efendinin Amasyalılar adına davetini Mustafa Kemal Paşaya iletir.

Kemal acele etmektedir. Havza’ya bir Fransız birliğinin geleceği kesinleşmiştir.

Amasya’ya bir telgraf çeker ve davete teşekkür ederek; *“Pek yakında Amasya’dayız.”* der.

Pek yakında Amasya'dayız!

Bunu duyan Mavi Kuş, Ali Baba Otel'i'nin kırma çatısından fırladığı gibi karşı binaya uçar.

12 Haziran 1919!

Vakit sabaha yakın.

Alaca karanlıkta Ali Baba Otel'i'nin önünde küçük bir kalabalık.

Üç yaylı arabayla Samsun'dan geldikleri otomobil harekete hazırdır.

Kemal, Belediye Reisi İbrahim'e son talimatlarını not ettirirken Merzifon Amerikan Kolejinin iki otomobili yaklaşıyor.

Amerikalıların kendilerini dinleyecek kadar bir mesafede durduğunu gören Belediye Reisi İbrahim, onları göstererek Kemal'i kısık bir sesle ikaz ediyor:

– Pek yakındalar pašam. Dikkatli olalım, duyabilirler.

Kemal kızıyor, sesini iyice yükselterek meydan okuyor:

– Ne demek dikkatli olalım beyefendi. Bizim kimseden saklayacak bir şeyimiz yok. Varsın duysunlar. Kaldı ki biz meydana çıktık ve o kadar ileri gittik ki artık dönemeyiz.

Ve bu sinirle otomobile biniyor.

Mavi Kuşun yüreği pır pır; gerçekten gidiyorlar.

O hâlde kendisine de yol görünmüştür.

Havza'ya girerken, onları küçük bir grup karşılamıştır; giderken de öyle oluyor.

Ali Baba'dan ve onun babası Ali Baba'dan sonra üç-beş dostla üzgün sessiz kucaklaşmalar.

Motorun gürültüsü sessizliği yırtarken peşinden giden üç yaylıyı çeken atların nal sesleri arkasından sallanan ellerde hüznün var.

Havza'ya bir umut gelmişti; şimdi Amasya'ya gidiyor!

Onları uğurlayanlar; üzgün, duygulu kıpırdayan dudaklarından sonra ellerini yüzlerine götürüyorlar.

III. Bölüm

AMASYA MEYDAN OKUYOR!

12 Haziran 1919'da şafak sökerken yola çıkan kabile, ikişer atın çektiği üç yaylı araba ve bir otomobilden ibaret.

Havza'dan ayrılış sessiz sedasız olmuş. Sadece pek yakın üç-beş dost ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri onları uğurlamış.

Kemal'in bindiği mercedes benz marka otomobilde Dr. Refik'le Dr. İbrahim Tali var. Almanlardan kalma külüstür otomobil sözde gizli yapılması gereken yolculuğu herkese haykırmak istercesine öksürerek, aksırarak her tarafa ilân ediyor.

Alaca karanlıktan beri bozuk inişler, dik yokuşlarla boğuşan külüstür mercedes, sık sık su koyveriyor. Kaynayan motor suyu ha bire değiştiriliyor, homurdanan motor tekrar hareket etmekte nazlanıyor.

Güneş iyice bastırmış.

Havza-Amasya arasındaki dağlık ormanlık yollarda neredeyse hiçbir hayat belirtisi yok. Belli ki Rum-Pontus eşkıyaları buraları da mesken tutmuş. Bir süre sonra uzaklardan duyulan silâh sesleri tahminleri doğruluyor. Gökyüzüne yükselen dumanlar yine bir Türk köyünün yakıldığını gösteriyor.

Her kayanın arkası, her dönemecin köşesi tehlikelerle dolu. Çok yavaş ilerliyorlar. Saatte almaları gereken dört-beş kilometre yolu dahi alamıyorlar.

Kemal, Havza'nın kaplıcalarından gereği gibi yararlanamadığı için iyileşememiş. Böbrekler yine ona ıstırap veriyor.

Yüzü bir an üzüntü ve acı karışımı bulutlanıyor. Dr. İbrahim Tali sık sık göz ucuyla onu süzüyor. Paşanın yüzündeki kederin böbreklerinden kaynaklandığını sanıyor; ama Kemal daha çok gördüğü ıssız Anadolu toprakları için üzülüyor.

Küçük bir tepeyi zorlukla aşıyorlar. Türü yeşilin bezediği ormanlık arazi muhteşem. Ağaçların kolları hoş bir mavinin kapladığı gökyüzüne ulaşmak için yarışıyor.

Hafif bir rüzgâr, açık, koyu, hâkî elbise giymiş ağaçların yapraklarını nazikçe bir kenara itmekte.

Türlü renklere bezenmiş; çapkın, ürkek, romantik, yırtıcı sesleriyle kuşlar, dev bir orkestra oluşturmuş kendi bestelerini icra ediyorlar. Dere kenarlarındaki bülbüller tatlı sesleriyle ara sıra bu orkestraya katılıyor, sonra meydanı yine asıl sahiplerine bırakıyorlar.

Bu koca orkestra uzaklardan duyulan silâh sesleriyle susuyor. Bir süre sonra içlerine yeni katılan Mavi Kuşun başı çekmesiyle tekrar muhteşem bir nağmeye başlıyorlar.

Üç yaylı ve bir otomobilli kafile muhteşem nağmenin içinden geçerek Amasya'ya doğru ilerliyor.

Muhteşem nağme çok gerilerde kaldı.

Mavi Kuş bir nağmelik arkadaşlarıyla vedalaşarak kafilenin peşine takılıyor.

“Bütün Amasya onu bekliyor!”

Kemal henüz yoldayken kulaktan kulağa yayılan; “*Çanakkale kahramanıymış!*” sözleri tüm Amasyalıları ayağa kaldırmaya yetmiş.

Kemal ve arkadaşları adım adım Amasya'ya yaklaşırken Amasyalıları Gezirlik mevkiinde toplanmışlar. Zaman geçtikçe sabırsızlanıyorlar.

Bekleme sıkıntısı son aşamaya geldiğinde jandarma çavuşu Ziya'nın; “*Geliyorlar!*” nidasıyla heyecanlanıyorlar.

Külüstür otomobil, Gezirlik'te halkı görünce durdu. Kemal gülümseyerek indi.

Kendisine merakla bakan kalabalığa seslendi:

– Merhaba Amasyalıları!

Halk, şaşkınlık karışımı bir coşkuyla cevap verdi:

– Sağ ol, çok yaşa!

Amasyalıları; “*Çanakkale kahramanı!*” olarak duydukları konuklarının boyunu posunu belki hiç akıllarına getirmemişler; ama bu kadar genç bir paşayla karşılaşacaklarını da hiç düşünmemişlerdi.

Kemal, kendisini karşılamaya gelen Vaiz Abdurrahman Kâmil Efendinin uzattığı eli öpmek istedi; fakat çok yaşlı olan vaiz efendi; “*Estağfurullah paşa oğlum.*” diyerek onu kucakladı.

Müftü Hacı Hafız Tevfik Efendiyse Kemal'in elini tutarak; "*Paşam! Bütün Amasya emrinizdedir. Gazanız mübarek olsun.*" dedikten sonra halka döndü ve devam etti:

– Çanakale'den sonra şimdi de vatanı ikinci defa kurtarmaya ahdettiniz. Her anı endişelerle dolu vatanın kurtuluşunu sağlayacak bir işe giriştiniz. Hoş geldiniz! Safalar getirdiniz paşa hazretleri! Amasyalılar çıktığınız yolda emrinizde ve yanınızda olacaktır. Emin ve müsterih olunuz.

Kemal'le birlikte bütün genç subayların gözleri dolmuştu. Müftü efendi daha sonra yanındaki Amasyalıları takdim etti.

Ömürlerinde ilk kez bir paşaya hele hele ünlü bir paşaya bu kadar yakın olmak bütün Amasyalılarda tuhaf bir duygu oluşturmuştu.

Müftü Hacı Hafız Mehmet Tevfik özür diler gibi konuştu:

– Aziz paşam! Amasya sabahtan beri sizi bekliyor. Asıl kalabalık Cülus Tepede.

Kemal de bir an önce Amasya'ya ulaşmak istemekteydi. Tekrar yola koyuldular. Yeşil bir örtüyle kaplanmış dağların eteğinden geçerek elma bahçelerine vardılar.

Yollar, yeşillikler arasında inişli çıkışlı.

Kemal'in gözü her dönemeçte büyük bir kalabalık bekliyor; fakat ne köşe bitiyor, ne kalabalık görünüyor.

Bir süre sonra çıplak-yüksek dağların eteklerinde sanki korunmak ister gibi duran Amasya görünüyor. Hemen yanında kendi suyuyla beslediği söğüt ağaçlarıyla arkadaş olmuş Yeşilirmak, sere serpe uzanmakta.

İşte Cülus Tepe.

Birkaç meraklıdan başka kimse yok.

Kemal hüznle baktı, Yaver Muzaffer'e üzgün fısıldadı:

– Çocuk. Galiba Amasyalılar beklemekten bıkarak geri dönmüşler.

Bir tepe daha tırmandılar ve inişe geçtiler.

Kemal'in yüzü aydınlandı.

İşte oradalar.

Bütün Amasya onu bekliyor.

Yaşlı-genç, kadın-kız Amasyalılar bayramlık kıyafetlerini giyinmişler Kemal Paşayı bekliyorlar.

Başlarında öğretmenleriyle ilkokul öğrencileri bile gelmiş.

Bütün çocukların gözleri Kemal Paşada.

Paşanın başında siyah bir kalpak. Bacağında dizden yukarısı genişleyen hâkî pantolon. Mahmuzları pırıl pırıl parlayan çizmeler. Ve omzunda yaverlik kordonları.

Göğsünde göz alıcı madalyonlar.

Amasyalıların alkış ve “Yaşa-varol!” seslerini duyan Kemal’in gözleri parladı.

Kalabalığı gülümseyerek selâmladı:

– Merhaba Amasyalıları!

Amasyalıları coşkuyla bağırdı:

– Varol paşam! Çok yaşa paşam!

Kendisi önde, arkadaşları arkada çevrelerine toplanmış halkla birlikte hükûmet konağına yürüdüler.

“Bu paşa başka paşa!”

Ramazan ayıdır ve konuklar yorgundur. Daha önce hazırlanmış iftar yemeği sofraları süsler. Hükûmet binasının bütün salon ve merdivenleri meraklı insanlarla doludur. Kalabalığın daha büyüğü dışarıda kalmıştır.

Kemal, yemekten sonra Amasyalıları yüz yüze sohbet etmek ister.

Hemen büyük salona geçilir. Salon hınca hınç dolmuştur.

Kemal loş salonu görünce; “*Lütfen birkaç lâmba daha ilâve edelim. Amasyalıların samimî yüzünü görmek istiyorum.*” der.

Bir Amasyalının sesi Kemal’i heyecanlandırır; “*Sizin aydınlık yüzünüz burayı ısıtır paşam.*”

Kemal’in cevabı mahcup bir bakış.

Kürsüye geçer ve çoğaltılan lâmbalarla yüzleri iyice aydınlanmış Amasyalıları hitap eder;

“Aziz Amasyalıları!

Padişah ve hükûmet, İtilâf Devletleri’nin elinde zebun bir vaziyettedir. Memleket elden gitmek üzeredir. Bu kötü vaziyete çare bulmak için sizlerle teşriki mesai yapmaya geldim. Hep beraber aziz vatanımızın halâsı için gayret sarf etmeliyiz.

Efendiler!

İzmir'in, daha sonra Manisa ve Aydın'ın işgali istikbaldeki tehlikeyi daha açık göstermektedir. İşgal ve ilhak gibi hâdiseleri, asil milletimizin tamamen muhafazası için mitingler yaparak millî heyecanı çok canlı bir şekilde göstermek lâzımdır.

Tahammülü imkânsız bu acıklı vaziyetin karşısında derhâl bir teşkilât tesis etmek ve düvel-i muazzamanın temsilcilerine tesirli telgraflar çekmek lâzımdır.(...)

Amasyalılar!

Düşmanların Samsun'dan yapacağı herhangi bir huruca karşı ayaklarımıza çarıklarımızı çekerek, vatani en son kayasına kadar müdafaa edeceğiz.

Allah milletimize mağlûbiyeti gösterirse, bütün evlerimizi, mallarımızı ateşe vererek ve vatani bir harabeye çevirerek boş bir çöl hâlinde düşmana bırakacağız. Amasyalılar, buna hep beraber yemin edelim!"

Bütün Amasyalılar; "Yemin ederiz paşam! Emrinizdeyiz!" diye bağıldılar.

Kemal sözlerini; "İttihatçılık, İtilâfçılık bitmiştir! El ele vereceğiz ve vatanımızı kurtaracağız!" diye bitirdi.

Dinleyenlerin en heyecanlısı yaşlı Vaiz Abdurrahman Kâmil Efendi idi.

Kâmil Efendi, Arapça ve Farsçayı çok iyi bilirdi. Kemal'in konuşmasındaki Arapça ve Farsça kelimeleri doğru telâffuz edip yerinde kullanmasından çok etkilenmiş çevresindekilere; "Bu paşa başka paşa, bu paşa bildiğimiz paşalardan değil!" demişti.

...

Nazik Amasyalılar yol yorgunu Kemal Paşa ve arkadaşlarının bir an önce dinlenmeleri için birer birer ayrıldılar. Kâmil Efendiyle müftü efendi, onları misafir edecekleri Saraydüzü Kışlasına kadar götürdüler.

Vakit gece yarısını geçmişti.

Kemal, yaşlı Vaiz Kâmil Efendinin itirazına fırsat bırakmadan elini öptü:

– Ortalık karanlık baba, yanınıza bir adam katayım.

Yaşlı vaiz babacan bir tavırla cevap verdi:

– Meraklanma paşa oğlum. Gözlerinin ışığı beni götürür. Varsın karanlık olsun.

Kemal yaşlı vaizin ellerini tuttu:

– Dikkat eyle baba! Vatan uğrunda ölmek de var. Şayet başaramazsak beni asarlar; amma seni de ipe götürürler.

Yaşlı vaiz güldü:

– Oğul oğul! Sen ki genç yaşta başını vatan-millet uğrunda feda etmişsin. Benim bu ihtiyar kelle de koy senin uğruna feda olsun.

Kemal çok duygulandı.

Yaşlı Vaiz Kâmil Efendinin elini tekrar öptükten sonra Komiser Muavini Osman Efendiden yaşlı vaize evine kadar refakat etmesini istedi.

Herkes gittikten sonra Kemal arkadaşlarına döndü:

– İstanbul Hükûmeti'ne en güzel cevabı Amasyalılar verdi. Ne dersiniz arkadaşlar?

Genç subaylar da Amasya'da gördükleri ilgiden memnun olmuşlardı.

Ertesi gün cuma.

Amasyalılar oruç ağızla camilere koşacaklar. Bu fırsat kaçırılmaz. Kışladaki Veysibeyzade Nafız'a vaiz efendiye verilmek üzere bir not verdi.

Bu notta yarınki cuma hutbesinde verilmek istenen mesaj yazılıydı.

Kâmil Efendi bu notu alınca öpüp başına koydu; "*Başım gözüm üstüne.*" dedi.

"Siz bizim ebedî reisimizsiniz paşam!"

Amasya o güne kadar motorlu bir araç görmemiş. Şadırvanda abdest almak için bekleyen insanlar yaklaşan motor sesiyle birlikte konuşuyorlar; "*Çanakkale kahramanımı.*"

Cami avlusunda bekleyenler Çanakkale kahramanını yakından görmek için birbirini itekliyorlar. Onu görebilenler kendilerine gülümseyerek bakan sarışın paşayı inceliyorlar.

Kemal'i, Müftü Hacı Hafız Tevfik Efendi, Kadı Ali Himmet Efendi, Vaiz Abdurrahman Kâmil Efendi birlikte karşılıyorlar.

Kemal, Kâmil Efendiye soruyor:

– Baba gönderdiğim pusula elinize geçti mi?

Cevap:

– Tamamdır oğul tamamdır.

...

Kürsüye çıkan Kâmil Efendi, önce vatanın uğradığı haksız saldırıyı anlattı. Allah'ın esirgeyici olduğunu ve umut kesmenin azgınlık, nankörlük, küfür olduğunu söyledi.

Vatanın mutlaka kurtulacağına olan inancını belirttikten sonra şöyle devam etti;

“Muhterem evlâtlarım!

Osmanlı Devlet ve Hükûmeti'nin artık hikmeti mevcudiyeti kalmamıştır. Mademki milletimizin şerefi, haysiyeti, istiklâli tehlikeye düşmüştür, artık bu hükûmetten iyilik ummak abestir. (...)

Asırlardan beri verdiğimiz bunca şehidin aziz ruhları üzerinde yükselen Osmanlı Devleti, Avrupa Devletleri'nin hainane emellerinin kurbanı olmuştur. Altı yüz yıldan beri devam eden saltanat, artık son günlerini yaşamaktadır.

Yüce Allah, vatan ve milletimizi, Avrupalıların pençesinden kurtaracak teşebbüse girişen yüksek kumandan ve subaylarımızın emeklerini zayetmesin.

İşte muhterem cemaat!

Bu kumandanlardan en önemlisi, Çanakkale Kahramanı Mustafa Kemal Paşa Hazretleri aramızdadır. Biz de Amasyalılar olarak, vatanın kurtuluşu yolunda kendilerinin emrinde olacağız.

Allah gazamızı mübarek eylesin.”

Kemal, caminin sağ tarafındaki mahfilde Kâmil Efendiye dinlerken mest olmuştur. İşte, bir ilin en bilgili, en sevilen kişisi, cami kürsüsünden onun dileklerini halka haykırmaktadır.

Kendisi yıllardır halkla böyle bir konuşma yapmak istemiştir. Bunu Samsun'da ve Havza'da başaramamıştır; fakat Amasya'ya gelişinin ertesi günü Vaiz Abdurrahman Kâmil Efendi, onun bütün istek ve düşüncelerini hem de cami kürsüsünden seslendirmiştir.

Amasyalıların daha önceden hazırlığını yaptıkları Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 14 Haziranda kuruluşunu tamamladı. Müftü Hacı Hafız Tevfik Efendi başkanlığa getirildi.

Cemiyet üyeleriyle birlikte Kemal'i ziyaret eden müftü efendi arkadaşlarına; *"Bundan sonra üzerimize düşeni yapmazsak bizler, yani sizler, yani Amasyalılar tarih önünde hesap vereceklerdir."* dedi.

Daha sonra Kemal'in yanına giderek onun elini tuttu:

– Reislik vazifesini siz aziz muhterem pašamıza muhabbetlerimizle birlikte takdim etmekle şeref duyuyorum. Siz bizim ebedî reisimizsiniz pašam.

Amasyalıların samimiyeti karşısında Kemal çok duygulandı; ama onu asıl duygulandıran başka bir şey oldu.

Yaşlı Vaiz Abdurrahman Kâmil Efendi kırmızı bir mendil çıkardı. Belli ki içinde bir şeyler vardı.

Kemal'e dedi ki:

– Paşa oğlum! Bir gün lâzım olur diye maaşımdan yıllarca artırdım. Bu para benden çok milletin kurtuluşu için size lâzım. İstirham ederim kabul ediniz

Kemal ne diyeceğini bilemedi. Bir mücadelenin kutsallığı daha güzel anlatılamazdı.

"Menemen'de yine katliam!"

Yunanlılar, İzmir'den sonra 16 Mayıs'ta Urla'yı, 17'de Çeşme'yi, 20'de Torbalı'yı, 22'de Menemen'i 25'te Manisa, Bayındır ve Selçuk'u, 27'de Aydın'ı, 28'de Tire'yi, 29'da Turgutlu ve Ayvalık'ı, 4 Haziranda Nazilli'yi, 5'te Akhisar'ı işgal ettiler.

En son 12 Haziranda Bergama da işgal edilmişti.

Bergamalılar Yunan işgaline önceleri karşılık vermek istemiş; fakat halktan bazılarının tutumu yüzünden direnişten vazgeçince Yunanlılar da Bergama'yı kolaylıkla işgal etmişti.

Kuvvacılar Bergama'yı hemen kurtarmak için harekete geçtiler. Ayvalık, Balıkesir, Soma ve Kırkağaç'tan gelen kuvvetlerle burada bin altı yüz kişilik bir millî kuvvet oluştu ve 14 Haziranda Bergama'yı kuşattılar. Ağır kayıp veren Yunanlılar Bergama'dan kaçarak Menemen'e çekildiler.

İşte kaybedilen bir kasaba ilk kez geri alınmıştı.

Artık durmak yok.

Her tarafta kurulan Kuva-yı Millîye birlikleri savunma durumundan çıkmış, pek çok yerde saldırılara başlamış.

Bunlardan birisi Malkoç Köprüsüne baskın.

...

Malkoç Köprüsünün kıyısındaki ekin tarlalarında bir Yunan müfrezesi var. Yörük Ali, Teğmen Zekayi ve Yüzbaşı Ahmet'in başında oldukları Kuva-yı Millîye birlikleri baskın için karar aldılar.

Sağ kanattan Kılıloğlu Hüseyin Efe, sol kanattan Âsaf, Necmi ve Memduh Beylerin kuvvetleri saldırırken, cepheden de Yörük Ali saldıracaktır.

Öyle de olur.

Üç yönden ateşin açıldığı saldırıyla, Yunan müfrezesi imha edilir.

Yunanlılar, Bergama ve Malkoç Köprüsünde uğradığı bozgunun acısını Menemen'de daha önceki katliamdan tesadüfen kurtulan sivil halkı katlederek çıkartırlar.

Yine öldürürler, yine yağmalarlar, yine tecavüz ederler.

Bebekleri bile süngülere takarak şenlik yaparlar. Binden çok Türk vahşice katledilir.

Menemen'deki katliamı duyan Akhisarlılar, harbiye nezaretine yolladıkları telgrafta; *"Türk milletinin silâha sarıldığını ve sonuna kadar savaşaacağını,"* bildirir.

"Anadolu'dan hiçbir yere gitmemek kararındayım!"

İstanbul Hükûmeti şaşkın.

Bir şeyler yapmış olmak için bir şeyler yapıyor.

15 Haziranda hükûmet, ordu ve görev alanları üzerinde bir çalışma yapmış. Bu çalışmaya göre bütün ordu birlikleri üç müfettişlik bölgesine ayrılmış.

Kemal'in görev alanındaki IX. Ordu Müfettişliği III. Ordu Müfettişliğine dönüştürülmüş.

İstanbul Hükûmet'i gerçekten şaşkın. Görevden almak istedikleri Kemal'in yetki ve görev sahasını III. Ordu Müfettişliğine çevirmekle daha da genişletmiş.

Yetkisi genişleyen IX. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa, artık III. Ordu Müfettişi olarak imza atacaktır; fakat ne zamana kadar?

III. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa Anadolu'da birinci ayını dolduruyor.

Samsun topraklarına ayak bastığından beri gece gündüz çalışmış. Redd-i İlhak ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri yoluyla Türk halkının mümkün olduğu kadar aydınlatılmasını sağlamış. Halkı, ülkenin içinde bulunduğu durum hakkında bilgilendirmiş. Bütün ülkede aynı anda ses getiren mitingler yapılmasını sağlamış. Onun tavsiyesiyle çekilen binlerce telgraf, İstanbul'u ve emperyalistleri çileden çıkarmış.

Kemal dağ gibi işleri bir aya sığdırmış; ama bütün bunların yetmediğini biliyor.

Daha çok çalışmalı, yeni çareler üretmeli.

Yeni çareler...

Ona uyku yasak.

Hep düşünüyor.

Düşüncelerinin en başında vatan vardır, millet vardır.

Anadolu halkı yıllarca döktüğü kanların karşılığını böyle alacakça görmemelidir. Bu halk, hak ettiği barışa hak ettiği şekilde kavuşmalıdır.

İstanbul onu tahmin ettiğinden de erken çağırmıştır. Durumun her geçen gün daha da kötü olacağı gün gibi ortadadır. Üstelik henüz kafasındakileri uygulamaya başlanamamıştır bile. Kafasındakileri uyguladığı an, asi duruma düşeceğini de bilir.

Gözü karadır Kemal'in, neye mal olursa olsun kafasındakileri mutlaka yapmalıdır.

Üstelik bu yapacaklarını da kendine mal etmek niyetinde değildir. Ne yaparsa halkla birlikte yapmalıdır.

Bunun için de millî bir teşkilât oluşturmalıdır.

Bu millî teşkilât bütün bir milletin hakkını savunmalı, bütün bir milletin birlik ve beraberliğini sağlamalı, bütün bir milleti temsil etmelidir.

Bunu yapabilmek için var olan cemiyetler birleştirilmeli ve millet adına karar verecek bir heyet oluşturmalıdır.

Bu birleşme de Anadolu'nun en emin yeri olan Sivas'ta yapılmalıdır.

Hesap adamı Kemal, bellidir ki Anadolu'ya geçmeden her şeyi plânlamıştır.

Milletin haklarını savunacak heyeti oluşturmak için tüm cemiyetlerin toplanacağı yer olarak Sivas'ı uygun bulmuştur; çünkü Sivas Anadolu'nun ortasında bütün yolların birleştiği bir kavşaktır. Çevredeki şehirlere, şu veya bu şekilde bağlantı yolları vardır. Üstelik Sivas Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çok iyi çalışmaktadır.

Mondros Ateşkes hükümlerine göre pek çok yer işgal edildiği hâlde, Sivas işgal edilmemiştir; fakat yabancı kontrol subayları burada da faaliyettedir.

Kemal bütün bunları en ince ayrıntısına kadar hesaplamıştır. Dahası Sivas'ta yapmayı düşündüğü teşkilâtlanmaya Trakya'yı da dâhil etmek niyetindedir.

Kalemi eline alır ve Edirne'deki Cafer Tayyar Paşaya 18 Haziranda bir mektup yazar.

Ülkenin içinde bulunduğu durumu açıkladıktan sonra bütün millî cemiyetlerin Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk-u Millîye ismi altında birleştirileceğini, bu maksatla Sivas'ta bir kongre toplanacağını, buraya Trakya'yı temsilen delege gönderilmesini istedikten sonra ekler;

“Ben İstanbul'dayken Trakya Cemiyetleri üyeleriyle fikir alışverişinde bulunmuştum.

Şimdi zaman geldi!

Gerekenlerle gizlice görüşerek derhâl teşkilâtlanmaya gidilmesini ve buraya değerli iki kişinin delege olarak; fakat kimliğini gizleyerek Samsun veya tren yoluyla çıkarılmasını ve onlar gelinceye kadar da Edirne vilâyetinin temsilcisi olmak üzere Anadolu'da beni vekil tayin ettiklerine dair imzalı bir belgenin sizin de onayınızla ve şifreli telgrafla bildirilmesini rica ederim.

Vatan kurtuluncaya kadar milletle birlikte fedakârane çalışacağımı, mukaddesatım namına yemin ve bunu gördüğüm millî arzu üzerine her tarafa tamim ettim.

Anadolu'dan hiçbir yere gitmemek kararındayım.”

“Ankara’dan beklenen misafirler!”

Kemal, Amasya’ya gelir gelmez kaldığı Saraydüzü Kışlasının bir odasının telgrafhane olarak hazırlatılmasını istemiştir.

Amasyalıların gayretli çalışmaları sonunda telefon, telgraf alıcı ve vericilerle birlikte gerekli bütün malzemeler kısa bir sürede temin edilmiş ve Saraydüzü Kışlasının küçük odası, tam teşekküllü bir haberleşme merkezi hâline getirilmiştir.

Kemal’in kaldığı odanın yanında hazırlatılan telgrafhanede Abdurrahman Rahmi telgraf memuru, Komiser Muavini Osman Efendi de tesisattan sorumlu olarak görevlendirilmiştir.

Başta müftü olmak üzere bütün Amasyalıları onun her istediğini anında yerine getirmek için çırpınmaktadırlar.

Amasya ve Amasyalıları Kemal’i etkilemiştir.

Anadolu’dan hiçbir yere gitmeyecektir.

Bir an annesini düşünür. Annesi ve kardeşi acaba şimdi ne hâldedirler? Onlara fazla para da bırakamamıştır. Mecbur kalırlarsa evdeki üç-beş eşyayı satmalarını tavsiye etmiştir.

Gözleri dolar. Hiç değilse sağlık haberini vererek Zübeyde’yi rahatlatmalıdır.

Arka yüzünde bir Amasya fotoğrafının olduğu, tek cümlelik bir kart yazar;

“Validem Zübeyde hanımefendiye!

Mahsus selâm ve hürmet!

Mustafa Kemal”

...

Kahve onu diri tutuyor. Her fırsatta; “Çocuğum kahve!” diye sesleniyor.

Saraydüzü Kışlasının kilerinde hep kahve var. Kemal’i sık sık ziyaret eden anlayışlı müftü de kahve tiryakisi. Halden anlayan müftü, kışla mutfağında kahvenin bitmesine izin vermiyor.

İşte yine gelmiş.

Kemal memnun sesleniyor:

– Çocuğum müftü efendi hazretleri geldiler. Bize kahve!

Müftü efendi gülümsüyor:

– Bu sefer kahveler benden paşam.

Müftü Hacı Hafız Tefvik Efendi, Kemal'in şaşkın bakışları arasında lâtasını açıyor. Küçük bir kahve ocağı, küçük bir cezve, küçük bir şişe kahve ve içinde birkaç top kaya şeker, yine küçük bir torbayla beline bağlanmış.

Şişeden pamuğu ispiroya batırıyor yakarak ocağın üstüne koyuyor. Sonra suyla doldurduğu küçük cezveyi mavi ispiro alevinin üzerine tutuyor. Kemal için şekerli, kendisi için az şekerli birer kahve yapıyor.

İlk yudumu alarak keyiflenen Kemal; *"Efendi hazretleri bu kahveden bir defa daha arzu ederim."* diyor.

Müftü memnun gülümsüyor:

– Dilediğiniz her zaman paşa hazretleri.

Sohbetlerinin konusu Ankara'dan beklenen misafirler.

...

Ali Fuat, Rauf, İbrahim Süreyya, Yüzbaşı Osman Tufan, Afganlı Abdurrahman, Yedek Subay Recep Zühtü, Maliye Müfettişi Arif, Ali Fuat'ın yaveri İdris 12 Hazirandan beri yoldadırlar.

Tosya, Osmancık, Merzifon üzerinden Havza yakınlarına gelmişlerdir. Yollar tehlikeli olduğu için sıradan yolcular olarak kılık değiştirmişlerdir. Vakit kaybetmemek ve dikkat çekmemek için ne bir köye ne bir kasabaya uğramışlardır.

Havza yakınlarına geldiklerinde bir değirmende dinlenirken yaver İdris'i gizlice Havza'ya göndererek vaziyeti anlamak istemişlerdir.

Meğer Kemal Amasya'ya gitmiştir. Yaver İdris, telgrafla Amasya'yla görüşmüş ve Kemal Paşadan; *"Amasya'yı teşrif buyrulsun."* talimatını almıştır.

Geceyi, dinlendikleri değirmende geçiren misafirler ertesi gün Amasya'ya doğru yola çıkmışlardır. Zümrüt gibi yeşil ormanlardan geçmişler, Yeşilirmak boyu dönme dolapların suladığı bostan tarhalarını görmüşlerdir.

...

18 Haziran!

Ankara'dan gelen misafirler başta Kemal olmak üzere müftü ve Vaiz Abdurrahman Kâmil Efendiyle birlikte büyük bir kalabalık tarafından şehir dışında karşılandılar.

Kemal, Ali Fuat, Rauf sarmaş dolaş.

Kemal çok heyecanlı:

– Sizleri zahmete soktuk; lâkin ne iyi ettiniz. Hele Rauf Beyefendi, ta nerelerden geldi bilmem ki.

Kemal, misafirlerini kumandanlık dairesinde ağırladı. İftar yemeği müftü efendinin evinden geldi.

Amasyalı ziyaretçilerin ardı arkası kesilmiyor, üç arkadaş bir türlü yalnız kalamıyor. Ancak gece yarısından sonra el ayak çekildi. Önce Maliye Müfettişi Arif'in İstanbul'dan getirdiği haberleri dinlediler ve ona dinlenmesi için izin verdiler.

İşte şimdi baş başalar.

Rauf, İstanbul'dan ayrılışından başlayarak Batı Anadolu'da gördüklerini bir bir anlattı, Albay Bekir Sami'yle görüşmelerinden ayrıntısıyla bahsetti.

Bandırma-Akhisar yoluyla Manisa bölgesindeki sıkıntılardan söz etti. Gördüğü her yerde halkın maneviyatını bozuk bulmuş. Vaziyet çok tehlikeliymiş. Yunan terör estiriyormuş. Ödemiş, Nazilli, Afyonkarahisar üzerinden Aziziye, Sivrihisar yoluyla ve at arabasıyla kimliğini gizli tutarak Ankara'ya zor ulaşmış.

Sonra sözü Ali Fuat aldı. O da Ankara'yı anlattı. Vali Muhittin'den, İngilizlerden ve yaptıklarından bahsetti.

Bazen güldüler bazen hüznülediler, bazen de kızdılar.

Sohbetin ilerleyen saatlerinde Ali Fuat, Kemal'e sordu:

– Anladığım kadarıyla Amasya'da çok rahatsızsınız.

Kemal'in yüzü aydınlandı:

– Evet çok rahatım. Samsun'a çıktığımdan beri özellikle din adamları düşünce ve gayretlerimize kalplerini açılar.

Rauf heyecanlandı:

– Bu çok önemli Kemal. Halk din adamlarına inanır. Toplumun tek okumuş kesimi onlardır.

Kemal onayladı:

– Haklısın Rauf! Bizim Müftü Hacı Hafız Tevfik Efendi bir kahraman. Askerlerle kaymakamlar bile bana tereddütle bakarken o; *"Bütün Amasya emrinizdedir paşam."* dedi.

Kemal müftüyü ve Amasyalıları öyle övdü ki sanki aylardır onların arasında yaşıyordu.

...

Amasya ve Amasyalılar onlara umut vermişti. O gece hiç uyumadılar hep konuştular. Vatan her taraftan kuşatılmıştı; fakat moralleri yerindeydi. Esir vatan, evlâtlarının fedakârlığıyla kurtulacaktı.

Rauf hüzünlendi:

– Keşke Karabekir Paşa da burada olsaydı.

Kemal; *“Hemen haber verelim.”* diyerek kaleme sarıldı ve bir telgraf metni yazdı;

“Hüseyin Rauf Beyefendi, Batı Anadolu’yu gezerek ve oradaki kumandan arkadaşlarımızın da düşüncelerini alarak Ankara üzerinden Ali Fuat Paşayla birlikte bugün Amasya’yı teşrif etmişlerdir. Umumî vaziyet hakkında görüşüyoruz. Neticeyi yarın arz edeceğim. Hepimiz ayrı ayrı selâm ve saygıyla gözlerinizden öperiz.”

...

Kemal, Amasya’da misafirlerini ağırlarken Kâzım Karabekir’in de Erzurum’da bir misafiri vardır.

Bitlis Valisi Mazhar Müfit!

Mazhar Müfit, Damat Ferit’in kendisine yolladığı; *“Doğu vilâyetlerinin Ermenilere verilmesi hâlinde bölge halkını böyle bir duruma hazırlayınız.”* diyen telgrafa öyle kızmış ki; *“Nasıl da bunlar beni görevden alırlar.”* diyerek kendisi istifa etmiş.

İstifa etmiş; ama tam bu sırada, dostu Elâzığ Valisi Ali Seydi’den aldığı telgrafla anlamış ki Ferit çoktan bu işi yapmış.

Ali Seydi telgrafında; *“Kendisinin görevden alındığını Ermeni tehciri meselesinden dolayı divan-ı harbe verilerek mahkûm edildiğini, valiliklere, yakalanarak İstanbul’a gönderilmesi için emir çıkarıldığını,”* yazmış.

Ayrıca Vali Seydi; *“Elâzığ’a gel. Burada dilediğin kadar saklanabilirsin; amma başka bir yere gitmek istersen de seni emniyet içinde ulaştırırım.”* demiş.

Mazhar Müfit, Elâzığ Valisi Ali Seydi’ye teşekkür ettikten sonra atına atlamış. Altı gün at sırtında yolculuktan sonra Erzurum’a varmış. Erzurum her vatansever için emniyetli bir yer; çünkü orada Kâzım Karabekir Paşa var.

Bir yılı aşkındır, Bitlis'te mahrumiyetler için yaşayan Mazhar Müfit, ancak Erzurum'da ülkede olan biteni öğrenmiş.

Ülkede olanları öğrendiğiyle de kalmamış Mustafa Kemal Paşa hakkında da ne kadar yanıldığını anlamış.

...

Mazhar Müfit henüz ne yapacağını bilememektedir.

Niyeti İstanbul'a giderek mahkemeye çıkmak ve kendisini savunmaktır.

Karabekir Paşa onun Erzurum'da kalması için ısrar eder; fakat Mazhar Müfit'i kararsız görünce; *"Bir de Kemal Paşaya soralım, bakalım o ne diyecek."* diyerek durumu Kemal'e bildirir.

Kemal'in cevabı, Mazhar Müfit'in kararsızlığını giderir; *"Mazhar Müfit Beyefendi Erzurum'dan hiçbir yere ayrılmasın. İstanbul'a gittiği takdirde, tevkif edileceğini, belki de idama mahkûm edileceklerini bilmiyorlar mı?"*

Ve Mazhar Müfit kararını verir, Erzurum'da kalacaktır.

***"Böyle bir namussuzluğa cüret edeni,
derhâl divan-ı harbe veririm!"***

Malkoç Köprüsü baskını Yunanlıların sinirlerini boşaltmış. Kuvvacıların demir yol köprülerini havaya uçurmaları, kahramanlıklarına (!) bir fiske vurmuş.

Nazilli'deki Yunan taburu panikte.

Son aldıkları haberlere göre Kuvvacılar, Nazilli'yi de basacaklarmış.

Kaçmak lâzım.

Gece sessizce çekilecekler ve Aydın'a sığınacaklar; fakat yağma yok. Nazilli'deki Türk telgraf memuru kaşla göz arasında durumu Albay Mehmet Şefik'e ulaştırır.

Trenle çekilen Yunan birliğine her köşeden bir kurşun sallanır. Aydın'a kaçarlara; ama pek çok kayıp verirler.

İşte Nazilli de kurtuldu!

Yunan kumandanlığı, arka arkaya yediği darbelerin etkisini üzerinden atmak için bir başarı kazanmak zorundadır.

19 Haziranda Bergama'ya iki bin kişilik bir kuvvetle anî bir saldırı yaparlar.

Bu saldırıya Menemen'den gelen Yunan kuvvetleri de katılır. Albay Kâzım kumandasındaki beş yüz kişilik Kuva-yı Millîye birliği akşama kadar çarpıştıktan sonra, Bergama'yı terk eder.

Bergama yine esirdir!

...

İzmir elden gitmiştir; fakat Redd-i İlhak Cemiyeti, bütün Anadolu'ya telgraflar çekerek halkı işgale karşı direnmeye teşvike devam etmektedir.

Hükûmet bu teşvikten rahatsız, Dâhiliye Nazırı Ali Kemal kızgındır. Şu anda Sadrazam Damat Ferit Paşa Hazretleri Paris'te devletin haklarını savunurken (!) İzmir Redd-i İlhak Cemiyetinin direniş çağrısı Paris'teki efendileri kızdırarak Türkler hakkında verecekleri kararı olumsuz etkileyebilir.

Hemen Posta Telgraf Umum Müdürü Refik Halit'i çağırır; *"Bu cemiyetin telgraflarına engel ol!"*

...

Refik Halit, hukuk öğrenimi görmüş gazeteci ve çok usta bir yazar. 1913'te Mahmut Şevket Paşa suikastından sonra İttihatçılar tarafından sürgüne gönderilmiş. Mütarekeyle beraber İstanbul'a gelmiş ve Hürriyet İtilâfın genel merkezinde çalışmış.

Sabah gazetesi başyazarı olan Refik Halit; *"Kirpi!"* mahlâsıyla yazılar yazıyor. Aydede adlı bir mizah dergisi de çıkarıyor. Aynı zamanda posta ve telgraf umum müdürü.

Bir toplantıda demiş ki; *"Biz İngiliz zırhlıları Boğazdayken rahat oturabiliriz. Onlar gidince ben de birlikte giderim."*

İşte bu ruhtaki Posta ve Telgraf Umum Müdürü Refik Halit, yayımladığı bir tamimle; İzmir Redd-i İlhak Cemiyetinin telgraflarının çekilmesini yasakladı.

Kemal, Refik Halit'in bu tamimini duyunca beyninden vurulmuşa döndü. Şu ana kadar İstanbul'la çatışmamak için hep alttan alan, çoğu zaman anlamazlığa gelen Kemal artık dayanamadı.

Çünkü onun en büyük silâhı telgraf telleri. Samsun'a çıktığı günden itibaren telgraflarla her yeri uyarıyor ve işgali tel'ine çağırıyor.

Şimdi böyle bir yasak, başlamış oldukları mücadelenin alevlenmeden sönmesine sebep olabilir.

Hemen hükûmete sert bir karşılık verdi; *“Milletin sesini boğarak, meşru haklarını talepten men etmeye kimsenin hakkı yoktur. Vatanın mahvına sebep olacak bu emri hiçbir namuslu telgraf memurunun yerine getirmesi mümkün değildir. Buna rağmen böyle bir namussuzluğa cüret edecek olan olursa derhâl divan-ı harbe veririm.”*

Kemal bununla da yetinmedi.

Valiliklere yazdığı telgrafta İstanbul’a yazdıklarını tekrar ettikten sonra şöyle devam etti; *“Halk, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri eliyle mitingler yapmalıdır. Hükûmet protesto edilmeli ve telgraf-haneler derhâl işgal edilmelidir. Emir geri alınuncaya kadar da işgal devam etmelidir. İcabında, İstanbul’dan olumlu cevap alınca-ya kadar resmî cevaplar da kesilmelidir.”*

Çok sert bir çıkış!

Kâzım Karabekir’e göre de çok sert bir çıkış!

Fakat telgraf telleri onun için her şey.

O, bu her şeyinden vazgeçemez.

Acaba; *“Nasıl olsa görevden almak üzereler.”* diye düşündüğü için mi böyle yapmıştır?

Yoksa; *“Millî Mücadeleye gerçekten ağır bir darbe indirilmek istenmesini mi sindirememiştir?”*

Harbiye nazırlığına yazdığı başka bir yazıyla da telgraf yasağı emrinin geri alınmasını talep eder.

Artık Kemal’le İstanbul arasında gözle görünür bir çatışma başlamıştır.

Gözle görünür bir çatışma, muhakkak ki elle tutulur çatışmaları da getirecektir.

“Onu ancak iyilikle getirebiliriz!”

İngilizler başlarına belâ olan Kemal’in bir an önce Anadolu’yu terk etmesini istiyorlar. Hükûmetin Sadrazam Vekili Şeyhülislâm Mustafa Sabri de onun İstanbul’a dönmesini istiyor.

O akşam Mustafa Sabri, dostları İngiliz Ataşesi Deeds ve Baş Tercüman Ryan’ı makamına davet etti.

İngilizler daveti kabul etmekle birlikte çok kızgındılar.

Ryan, Mustafa Sabri’nin makamına girer girmez bağırdı:

– Ekselânsları! Barış konferansının muhtemel kararlarına karşı silâhlı direnişte bulunmak üzere bir faaliyet vardır. Hatta hükûmete karşı bile bir kışkırtıcılık yürütülmektedir.

Deeds ekledi:

– Bazı askerî makamların bu kışkırtmalarda etkili olduğunu biliyoruz.

Ryan yine bağırarak konuştu:

– General Mustafa Kemal, Samsun bölgesini kışkırtırken aynı işi Balıkesir-Edremit arasında görev yapan subaylardan da istemektedir. Generalin acilen çağırılmasını sabırsızlıkla bekliyoruz.

Deeds tehdit etti:

– Bilmelisiniz ki çıkabilecek olaylar karşısında İngiltere yahut İtilâf Devletleri ilgisiz kalamazlar. Kışkırtıcılar Yunan işgalini bahane gösteriyorlar.

Deeds'in sözlerini Ryan tamamladı:

– Bu doğru da olsa, artık Yunan işgalinin sınırları konmuştur. Yunanlıların bunlara uyması için tedbirler alınmıştır. Yapılan kışkırtıcılıklara Yunan işgali sebep gösterilemez.

Mustafa Sabri domur domur terledi:

– Haklısınız, Batı Anadolu'da olan olayları incelemek üzere hükûmetimiz Bandırma'ya Fevzi Paşayla, Abuk Ahmet Paşaları göndermeyi tasarlıyor. Tabî siz de onayladıktan sonra.

Ryan ile Deeds telâşla atıldılar:

– Olmaz! Ne yapıyorsunuz? Ya bu Fevzi Paşa da Mustafa Kemal gibi çıkarsa.

Mustafa Sabri alttan aldı:

– Merak buyurmayınız Kemal Paşayı isyan ettirmeden geri getirmeğe çalışıyoruz. Onun padişaha çektiği telden anladık ki Ali İhsan Paşa gibi hapsedilmekten korkuyor. Kendisine, böyle bir şey olmayacağı sözü verebilir miyiz? İngiliz dostlarımız bu bahiste bize teminat verebilirler mi?

Deeds ile Ryan ikisi birden başlarını iki yana salladılar:

– Londra'dan talimat almadan bir şey diyemeyiz ekselâns.

Mustafa Sabri sıkıntıyla konuştu:

– Bilmelisiniz ki hükûmetimiz, Mustafa Kemal gibi bir kumandanı sert davranamaz. Onu ancak iyilikle getirebiliriz.

...

Kemal, İstanbul'u iyi karıştırmış.

İngilizler hükûmeti sıkıştırıyor; hükûmet harbiye nezaretini.

Baskı altındaki harbiye nazırı kara kara düşünüyor; *"Hadi onu görevden aldık. İstanbul'a getirdik; fakat yerine kimi atayacağız?"*

Harbiye nazırı düşünmekte haklı; çünkü yerine atayacak kumandan yok. Şevket Turgut Paşa öyle sıkışır ki XV. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir'e 21 Haziranda bir tel çeker;

"Mustafa Kemal Paşanın yerine III. Ordu Müfettişliğine vekâleten atanmanız düşünülmektedir. Yerinize vekâlet edecek kumandanın isminin acilen bildirilmesi."

Karabekir Paşa, harbiye nazırdan aldığı tele şu cevabı verir;

"Erzurum'dan ayrılmam telâfi edilmez bir vahamete yol açacaktır. Kolorduya vekâlet edecek uygun hiç kimse yoktur. Halk kıymetli kumandanların birer bahaneyle ortadan kaldırıldığını ve böylece mahvedileceğimizi düşünmektedir. Eğer sağlık durumunun görevini yapmasına mâni olmasından başka bir sebep yoksa Mustafa Kemal Paşanın müfettişlikten ayrılması tehlikeli olacaktır."

Kâzım Karabekir, kendisine yapılan teklifi ve verdiği cevabı Kemal'e de bildirir.

Karabekir Paşanın bu davranışı, onun her şartta Mustafa Kemal Paşayla birlikte çalışacağını ve ona güvendiğini göstermektedir.

Kemal, İstanbul'la iplerin tümünden kopmak üzere olduğunu anlamıştır. Kâzım Paşa yanında olduktan sonra ipler kopacakmış; varsın kopsun.

Artık tek başına değildir.

"Mukaddes ittifak!"

Rauf'la Ali Fuat Amasya'da her gittikleri yerde hoş karşılandılar. Amasyalılar Kemal gibi onları da bağırklarına bastı. Güler yüzlü Amasyalıların yanlarında olduklarını bilmek onları çok memnun etmişti; fakat onlar Amasya'ya daha önemli bir iş için çağrılmışlardı.

Önemli bir iş!

Kemal'in görevden alınması an meselesi. O bu anı mümkün olduğu kadar geciktirmeye çalışıyor.

Görevden alındığı takdirde ne yapacak?

Kaderine küsüp İstanbul'a mı dönecek?

Hayır!

O, vatanın ve milletin kurtarılması için çıktığı yolda ilerleyecek.

Samsun'a ayak bastığı andan itibaren yaptıklarını ordu müfettişi sıfatıyla yapmıştır; fakat görevden alındığı takdirde yapacaklarının bir yasal dayanağı olmalıdır.

Açıkçası, bir heyet oluşturulmalı, bütün işler bu heyetin alacağı karara göre yapılmalıdır.

Aslında, yurdun her tarafında birtakım cemiyetler kurulmaya başlanmıştır; fakat parça parça olan bu cemiyetler birleştirilebilir güçlendirilebilir ve bu birleşmeden bir heyet oluşturulabilir.

Kemal bunun ilk adımını Cafer Tayyar Paşaya yazdığı yazıyla atmıştır; Sivas'ta yapılacak bir kongre için iki delege gönderilmesini istemiştir.

Kemal, Cafer Tayyar Paşaya yazdıklarını madde madde Yaveri Cevat Abbas'a dikte ettirir.

Şimdi Ali Fuat ve Rauf'la bu maddeler üzerinde görüş alışverişi bulunacaklardır.

Albay Refet'i de davet etmiştir; fakat o henüz gelmemiştir.

...

Kemal, Ali Fuat ve Rauf, 21 Haziran 1919 gecesı, gizli bir toplantı yapıyorlar. Kemal'in hazırladığı metin üzerinde sabaha kadar çalışıyorlar. Metne hiçbirinin itirazı olmuyor; çünkü bu metin daha önce Şişli'deki evde Ali Fuat'la Kemal'in vatan kurtarmak için aldıkları kararların daha ayrıntılı bir şeklidir.

O gün konuşmuşlardı, şimdi de konuşuyorlar ve diyorlar ki;

“Mademki padişah ve onun hükûmeti milletin haklarını vatanın istiklâlini müdafaadan âciz kalıyor, hatta millî mukavemete karşı düşmanlarımızla birlikte cephe alıyor, istiklâlimizi ve vatanın tamamiyetini tehlikeye sokmaktan çekinmiyor, artık ondan medet ummakta ve onunla birlikte yürümekte mana yoktur.

Milletin istiklâli tehlikededir ve bu tehlikeden ancak milletin azmi ve kararıyla kurtulmak mümkündür.

Türk milleti her şekilde haklıdır. Bu haklı davasını padişah yoluyla dünyaya ilân mümkün değildir. O hâlde bu haklı davayı dünyaya ilân edecek bir heyet kurulmalıdır. Bu heyet, her vilâyetten gelecek delegelerle bir kongre toplayabilir. Bu toplantı için en uygun ve emin yer şimdilik Sivas görülmektedir.”

Ali Fuat, Rauf ve Kemal!

Padişahı doğrudan doğruya ve ağır bir şekilde suçluyorlar. Padişaha karşı çıkmamanın, vatanın ve milletin bütünlüğü adına şart olduğunu ima ediyorlar. Bu inanışlarını millî bir vazife görerek önce kendileri birbirlerine fısıldıyorlar.

Ali Fuat, Rauf ve Kemal!

Her konuda anlaşmışlardır.

Tehlikeli konular.

Hayatlarını tehlikeye atacak kadar tehlikeli konular.

Tehlikeli konularda anlaşmış olmak Kemal'i rahatlatır:

– Burada bulunmayıp da kararlarımıza iştirakini temin eylediğimiz arkadaşlarla da muhabere ederek, geniş bir mutabakat sağlamalıyız.

Hemen hazırladıkları genelgeyi, Konya'daki II. Ordu Müfettişi Mersinli Cemal Paşaya ve Erzurum'daki Kâzım Karabekir Paşaya telgrafla bildirirler ve görüş isterler.

Cemal Paşa derhâl uygun görüş bildirir.

Kâzım Paşaysa, Sivas'ta toplanmadan önce Doğu vilâyetlerinin kurtuluşu için hazırlıkları tamamlanmak üzere olan Erzurum Kongresinin toplanmasını ve bu kongreye Kemal'in özellikle katılmasını istemektedir. Daha sonra diğer yapılacak işlere başlanabilir.

Kâzım Karabekir'in Erzurum Kongresine verdiği önemi bilen Kemal'in kongreye katılacağını bildirmesiyle bu sorun hâll edilir.

Kemal elbette farklı ve şöyle düşünmektedir; *“Memleketi doğu-batı diye ikiye bölmek doğru değildir. Vatanı bir bütün olarak ele almalı, kurtuluş için genel çareler aranmalıdır.”*

Her şey istedikleri gibi gitmektedir. Kumandanlardan gelen olumlu görüşler onları çok heyecanlandırmıştır.

Sadece Diyarbakır'daki XIII. Kolordu Kumandan Vekili Albay Cevdet, kendisine gönderilen metni harbiye nazırlığına yazarak nasıl davranması gerektiğini sormuştur.

XII. Kolordu Kumandanı Selahattin ise başka bir göreve atandığından İstanbul'a dönmüştür.

...

Amasya kararları milleti toplayıcı ve millî birliği kurucu bir özellik taşımaktadır;

“Vatanın bütünlüğü ve milletin bağımsızlığı tehlikededir!

İstanbul Hükûmeti, sorumluluklarını yerine getirmemektedir!

Milletin bağımsızlığını yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır! Bu durum milletimizi yok olmuş gösteriyor!

Milletin içinde bulunduğu durum ve şartlara göre harekete geçmek ve haklarını yüksek sesle cihana işittirmek için her türlü etki ve denetimden uzak millî bir heyetin varlığı gereklidir!

Anadolu'nun her bakımdan en güvenli yeri olan Sivas'ta millî bir kongrenin toplanması kararlaştırılmıştır!

Bunun için bütün vilâyetlerin her sancağından milletin güvenini kazanmış üç temsilcinin mümkün olduğu kadar çabuk yetiştirilmek üzere hemen yola çıkarılması gerekmektedir!

Her ihtimale karşı, bu meselenin bir millî sır hâlinde tutulması ve temsilcilerin, gerekli görülen yerlerde, seyahatlerini kendilerini tanıtmadan yapmaları lâzımdır!

Doğu vilâyetleri adına 10 Temmuzda, Erzurum'da bir kongre toplanacaktır. Bu tarihe kadar diğer vilâyetlerin temsilcileri de Sivas'a gelebilirlerse, Erzurum Kongresi'nin üyeleri, Sivas genel kongresine katılmak üzere hareket ederler.”

Alınan kararların altıncı maddesi çok özel hükümler içeriyordu ve yayımlanan beyannamede yer verilmeyerek gizli tutulmuştu. Açıklanmayan bu maddeye göre;

“Askerî ve millî teşkilâtlar kaldırılmayacak çalışmalarına devam edeceklerdi. Askerî birliklerin kumandanları, görevlerini hiçbir surette devretmeyeceklerdi.

Silâh ve cephane kesinlikle elden çıkarılmayacaktı.

Bir yerin düşman işgaline uğraması, yalnız oradaki askerî birliği değil, tüm orduyu ilgilendirecekti."

...

Rauf yeni bir fikir ortaya atar:

– Bu beyannameyi elden de İstanbul'a göndermeliyiz. Özellikle arkadaşımız Kara Vasıf Bey haberdar edilmeli ki İstanbul'dakiler de güven tazelesinler.

Teklif Kemal'in hoşuna gitmiştir:

– Çok iyi olur Rauf; fakat kimi gönderebiliriz?

Rauf bir an düşünür ve konuşur:

– Benimle birlikte gelen Arif Bey nasılsa İstanbul'a gidecek.

Ali Fuat onaylar:

– Bence Arif Bey muvafıktır.

İstanbul'daki güvendid arkadaşlara hazırladıkları beyanname yollanırken birer gizli mektup yazmayı da uygun bulurlar.

Kemal'in mektuplardan amacı; İstanbul'daki millî veya milliyetçiliğe açık çevrelere, kendisini Millî Mücadele yoluna adanmış olduğunu haber vermektir.

Gizli mektuplar yaverler tarafından çoğaltılırken Kemal önemli bir işte fikir birliğine varmış olmanın rahatlığı içindedir.

Mektuplar, Abdurrahman Şeref, Reşit Akif Paşa, İzzet Paşa, Seyit Bey, Halide Edip, Kara Vasıf, Nafia Nazırı Ferit, Sulh ve Selâmet Partisi Başkanı Ferit, Cami Bey ve Ahmet Rıza'ya, Mustafa Kemal imzasıyla gönderilecektir.

Bu mektuplarda ayrıca bir ikaz da yapılmıştır;

"Yalnız mitingler ve gösteriler, büyük gayeleri hiçbir vakit gerçekleştiremez. Bunlar ancak, milletin bağrından doğan ortak güce dayanırsa kurtarıcı olur.

Zaten acı olan vaziyeti tehlikeli hâle sokan en etkili sebep, İstanbul'daki muhalif akımlar ve millî davayı faydalı bir şekilde yüzüstü bırakan siyasî ve gayri millî propagandalardır. Bunun cezasını vatanımız aleyhinde fazlasıyla görmekteyiz.

Artık İstanbul, Anadolu'ya hâkim değil, bağlı olmak mecburiyetindedir. Size düşen fedakârlık pek büyüktür."

Amasya beyannamesi hazırlanmış gizli mektuplar yazılmıştır. Ertesi gün Albay Refet beklenmedik bir şekilde Amasya'ya gelmiştir. Kemal, Rauf, Ali Fuat ve Refet, Amasya'da hep birliktedirler.

Kemal'in sözleri hararetli sohbeti böler:

– İşlerimiz tamamlandı. Burada bulunmayan arkadaşlarımızla da haberleşerek onların da uygun görüşlerini aldık. O hâlde şimdi kararlarımızı imzalayabiliriz.

Ve ilk olarak Kemal, Amasya beyannamesine imzasını atar. İmzaladığı kâğıdı Rauf'un önüne koyarak kalemi uzatır.

Rauf kaleme ve kâğıda bakarken nezaketle konuşur:

– Ben misafirim paşa hazretleri. Herhangi bir resmî vazifem olmadığı için bu kararları imzalamak yetkisini kendimde görmüyorum.

Kemal şaşırarak birlikte gülümser:

– Bu tarihî bir hatıradır Hüseyin Rauf Beyefendi, imzalamanızda fayda vardır.

Kemal'in sözleri üzerine Rauf beyannameyi imzalar. Sıra Refet'e gelmiştir. Refet yeni geldiği için alınan kararlardan haberi yoktur. Kendisinden beyannameyi okumasını ve imzalamasını isterler.

Albay Refet uzun uzun eline verilen kâğıttaki maddeleri inceler. Bazen gözleri büyür, bazen kafasını iki yana sallar. Hepsi Refet'e bakmaktadır.

Sonunda Refet konuşur:

– Bu beyannameden maksat nedir? Bunu anlamak kabil değildir. Hem Sivas'ta toplanacak böyle bir Meclisten nasıl bir fayda bekliyorsunuz? Bu yeni bir devlet kurma çalışmasıdır ki son derece mahzurlu görmekteyim. Beni mazur görün paşa hazretleri, böyle bir belgeyi imzalayamam.

Hepsi şaşkın birbirlerine bakarken Ali Fuat kızar:

– Siz ne diyorsunuz Refet Beyefendi? Her şey yapıp edildikten sonra bir hükûmet kurulması gerekiyorsa, kongremiz buna da karar verecektir. Bu mukaddes ittifakımızda ne gibi bir mahzur görüyorsunuz anlayamadım.

Rauf'un da Ali Fuat'a katılması üzerine Refet fazla itiraz edemez, belgeyi alarak anlaşılmasın bir tarzda imzalar.

...

Varılan kararlara katılan kumandanlar, millî hareketin sonuna kadar bu karar hükümlerine bağılılıklarını imza ve taahhüt etmiş bulunuyorlardı.

22 Haziran 1919'da imzalanan Amasya kararlariyla kurtuluş için dağınık ve mahallî teşebbüslerin birleştirilmesi, millî haklara sahip çıkacak bir kongrenin toplanması ve böylelikle milletin kendi kaderine kendisinin sahip olması imkânı yaratılmıştı.

Bu hareketin başarısı, ancak ordunun desteğiyle mümkündü. Amasya kararlariyla Kemal, Anadolu'daki belli başlı kumandanların desteğini elde etmişti.

Amasya'daki buluşma ve alınan kararlara ülkenin kaderine yön vermek isteyenler hem Anadolu'ya hem de Avrupa'ya karşı bir program belirleyerek izlenecek yol haritasını da çizmişlerdi.

Artık bundan sonra, İstanbul'un, Anadolu'nun uygun görmeyeceği bir barışı kabul etmesi imkânı kalmamıştı ve bu hareketin tartışmasız lideri Mustafa Kemal'di.

“Niçin Mustafa Kemal?”

Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa, Hüseyin Rauf Bey, Albay Refet. Hepsisi de üst rütbeli Osmanlı subay ve kumandanlarıdır.

Bu kumandanlar, Amasya beyannamesiyle, vatanın parçalanması tehlikesi karşısında Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyetlerini, gerektiğinde millî bir hükümet kurmak üzere birleştirmek ve toparlamak yoluna gitmişlerdir.

Görünen odur ki askerî bir mücadele olmadan vatan kurtulamayacaktır. Onlar, İstanbul'dan bağımsız olmak pahasına, bu mücadeleyi göze almışlardır.

Şimdi yapmaları gereken, İstanbul'a isyan etmiş görünen hareketlerine, bir yasal dayanak bulmaktır ki bu yasal dayanağı Sivas Kongresiyle elde edeceklerini ummaktadırlar.

...

Vatanı kurtarma yolunda, her türlü tehlikeyi göze alan bu hareketin lideri Mustafa Kemal'dir; çünkü Mustafa Kemal, adı bilinen ve hayran olunan Çanakkale kahramanıdır.

Trablus'ta, Muş'ta, Bitlis'te parlak başarıları vardır.

İttihat ve Terakkinin ön saflarında hiç yer almamış; aksine onlarla hep bir çekişme içinde olmuştur. Bu durum bugün çok önemlidir; çünkü halk, savaşın bütün suçunu ve günahını İttihatçıların üzerine yüklemiştir.

Ve Kemal bu özelliğiyle suçlamalardan kurtulmuştur.

Enerjiktir Kemal, tutkuludur, hırslıdır, idealleri vardır.

Keskin zekâsı, tartışmasız cesareti ve rütbesi, ona liderlik yolunu kendiliğinden açmaktadır.

Gerçi Ali Fuat Paşa ve Kâzım Karabekir Paşayla aynı rütbededir; fakat Kemal, Ali Fuat'tan bir yıl, Kâzım Karabekir'den iki yıl önce paşa olmuştur.

Bu özellik de onun liderliğinin kabulünde etkili olmuştur.

II. Ordu Müfettişi Mersinli Cemal Paşadan sonra Anadolu'daki en kıdemli kumandandır.

Mersinli Cemal Paşa bu durumdan rahatsız mıdır?

Belki; fakat henüz aksi bir tepki göstermemiştir.

...

Kemal, kumandanların desteğini elde etmiştir; fakat İstanbul'daki güvendik arkadaşlara gönderilen beyanname ve mektupların cevapları düşündürücüdür.

Ahmet İzzet Paşa; *"Genele katılmakla birlikte, ayrıldığımız noktalar var. İstanbul'a karşı serkeşâne davranmayıp, hep saygılı olmak gerekir. İtilâf Devletleri Bolşevizm'e karşı duyarlıdırlar. İşgal teşebbüslerine karşı çıkmak demek, ülkenin bölünmesine ve İstanbul'daki Müslümanların kırımına sebep olabilir."* diye yazmış.

Ahmet Rıza; *"Hükûmete değil; ama saltanat makamına karşı hep saygılı olmak gerekir. Diktatörlük ve aşırılıklardan çekinilmedir. Haklı ve makûl esaslar münasip ve katî bir dille teklif edilmelidir."* demiş.

Ferit Beyse; *"Ben Ali Kemal'i bertaraf ettim. Damat Ferit Paris'ten dönünce dâhiliye nazırlığını alacağım. Bir şeyler yapabilmek için beklemek gerekir."* diye nasihat etmiş.

Kara Vasıf; *"Tam zamanı, ortaya çıkmanızdan memnun oldum. Fransızlar temas arıyor ve millî akım hakkında Paris'e olumlu rapor yazıyorlar. Kırım'daki Bolşevikler de bize iş birliği teklif ettiler."* demiş.

Kemal canı sıkılmakla birlikte gelen mektupları ciddîye almaz. O Sivas'ta bir kongre yapmaya karardır; ama önce Kâzım Karabekir'in davetine icabet etmek için Erzurum'a gitmelidir.

Erzurum'a Sivas üzerinden gidilecektir.

Dr. İbrahim Tali'ye yine yol görünür.

Sivas'a gidecek ve genel durum hakkında bilgi verecektir.

“Damat Ferit Paşa Paris'te!”

Paris!

Paris tren garı!

Saat 11.20!

İngiliz Albay Henri, garda birilerini bekliyor.

Biraz sonra, lüks armalı vagonlardan, sırmalı elbiseler içinde Osmanlı heyeti inecek.

Gazeteciler de fotoğraf makinelerini hazırlamışlar, Osmanlı Sadrazamı Damat Ferit Paşanın fotoğrafını çekecekleri için heyecan içindeler.

Ve tren gelir.

Gardakiler sükûtu hayale uğrarlar.

Lüks, armalı bir tren beklerken basit bir şekilde süslenmiş adî iki vagonla karşılaşırlar.

Osmanlı heyeti, Paris Konferansına olağanüstü delege sıfatıyla değil, biraz da kendilerini zorla davet ettirdikleri için Sein valisi onları karşılamaya gelmemiştir.

Bir İngiliz albay ve Fransız dış işlerinden bir memur bu iş için görevlendirilmiştir.

Vagondan önce bir deniz subayı iner, daha sonra düşük kır bıyıklı, kulaktan takma mavi gözlüklü, siyah ipek püsküllü bir adam görünür.

Sırtında koyu mavi bir ceket vardır. Yüzüne bakıldığında, yorğun ve kederli ruhunu Paris'te dinlendirmeye gelmiş bir ihtiyar turist zannedilebilir.

İşte bu zat Osmanlı Murahhas Heyeti Başkanı Sadrazam Damat Ferit Paşadan başkası değildir.

Kendisinden sonra vagondan dört yolcu daha iner. Osmanlı heyetinden vakar ve ihtişamlı karışık hüznü bir basitlik akmaktadır.

Damat Ferit Paşa istasyonda İngiliz albayının ve Fransız hariciye görevlisinin elini sıkar.

Albay Henri, Damat Ferit Paşa karşısında bir reverans yaptıktan sonra iki subayla birlikte otomobiline doğru yürür. Damat Ferit kendisine sorulan mutlak nezaket sorularına başını sallayarak cevap verir.

Ve ikamet edecekleri Vocrosson Köyüne doğru yola çıkarlar. Osmanlı delegeleri, Paris yakınlarındaki köydeki adî yazlıkta Türk saraylarının gönüllere şifa veren saf havasını da, Fransız evlerinin zarafetini de bulamayacaklardır.

Damat Ferit Paşanın Paris'e indiği gün, Amerikan Cumhurbaşkanı Wilson da kızı ve karısıyla birlikte kısa bir seyahat için gittiği Belçika'dan Paris'e gelmektedir.

...

Damat Ferit ve heyeti, Paris'e varır varmaz Paris civarındaki Vocrosson Köyüne yerleştirildiler. Mihmandarlıklarına bir Fransız binbaşı verildi; refakatlerine bir İngiliz, bir de İtalyan subayı tayin olundu.

Bu refakat subaylarının vazifeleri âdeta Damat Ferit ve heyetini gözaltında tutmaktan başka bir şey değildi; çünkü Osmanlı murahhaslarına Paris'e girmek yasak edilmişti.

Damat Ferit Paşa ilk gece otomobille Paris'te şöyle bir dolaşmak istemiş; fakat buna müsaade edilmemişti.

Sadrazam, kendisine ve arkadaşlarına yapılan bu muameleden dolayı Fransa Hariciye Nezaretine şikâyetle bulunmak istemiş; fakat cevap bile alamamıştı.

...

Ferit, Paris'e giderken basın diline bir seçimdir dolamış. Sadece basının mı?

Tüm siyasetçilerle birlikte Ermeni ve Rumların dilinde de seçim var.

Ermeni ve Rum patrikhaneleri tavırlarını koymuşlar; "*Seçime katılmayacağız!*"

Hürriyet ve İtilâf Partisi de itiraz etmiş; "*Taşrada, tam dört yüz subeyle teşkilâtlanmış olmamıza rağmen, partimiz hâli hazırda seçime hazır değildir. Biz de seçime katılmayacağız.*"

Gerekçe?

Gerekçe yok!

Seçimlere bir itiraz da Ali Kemal'den; *"Ben de seçim istemiyorum!"*

Fakat Ali Artin Kemal gerekçelerini açıklıyor.

Şöyle ki; *"İttihat ve Terakki yöneticileri, yurt dışına kaçarak ellerinde yedi yüz bin lira vardı. Bu parayla seçime girecek İttihatçılar pek çok yerde Hürriyet İtilâfı baltalayabilirler."*

Ali Kemal mızıkçı çocuklar gibi.

Muhalefet partileri bu mızıkçılığı görüyorlar. Sulh ve Selâmet, Millî Ahrar, Sosyal Demokrat, Ahali İktisat Partileri ortak bir basın açıklamasıyla derhâl seçim istiyorlar.

Enişte paşamız kuyuya bir taş atmıştır.

Değil kırk kişi, bütün bir İstanbul çıkaramamaktadır.

"Malkoç'tan sonra Erbeyli de basıldı!"

İstanbul'dakiler *"Seçim olsun mu, olmasın mı?"* diye tartışmayken Amasya'dakiler vatanın kurtuluşu için her şeyi göze aldıklarını ilân ederek emperyalistlerle birlikte hükûmete de meydan okumaktadırlar.

Fakat bir meydan okuma da Batı Anadolu'da vardır.

Tam bir gerillâ harbi.

Türk, sadece kale ve savaş meydanlarının ustası değil, gerillâ savaşının da piri.

Vuruyor kaçıyor.

Zaten şu anda yapabilecekleri başka bir şey de yok; vurmak ve kaçmak.

Yunan ordusu İzmir'den 100 km. kadar uzaklaşmıştır. Sol kanadı Ayvalık'ta ilerlerken sağ kanadı Büyük Menderes boyunca Nazilli'ye kadar olan bölgeye yayılmaktadır.

Acaba fazla mı açıldılar?

Acaba, ağızlarına yutamayacakları kadar büyük bir lokma mı atırlar?

Galiba; çünkü Yunan ordugâhına sık sık can sıkıcı haberler gelmeye başladı. Salihli, Ahmetli ve Akhisar bölgelerindeki Türk millî kuvvetleri hakkında mübalâgalı haberler var.

Güya, buralarda çok miktarda asker ve Kuvvacı toplanmakta ve altı bin mevcutlu bir Türk kuvveti her biri toplanarak takviyeli iki kol hâlinde, Manisa'ya doğru ilerlemektedir.

Bu kollardan biri Salihli-Turgutlu üzerinden, diğeri de Akhisar-Koyuncu Boğazı istikametinden hareket etmekteymiş.

Ve aynı terane; Türkler Hristiyanları katledeceklermiş.

I. Yunan Kolordu Kumandanı General Nider, işgal kuvvetlerinin emir ve kumandasını ele alınca, emrindeki kuvvetlere bu dedikodulara göre tertip ve düzen vermeye başladı.

Korku dağları sarmış. Yunan kuvvetleri Nazilli'yi boşaltmış.

Nazilli'den kaçan Yunan kuvvetleri, Kuva-yı Millîye'nin tazyiki altında azala azala Aydın'a kadar kaçmış.

Sultanhisar'daki tabur Çiftekahveler'e çekilmiş. Buradaki alay da Umurlu'ya kaçmış.

Son gelen haberler üzerine en büyük korku; Türkler Aydın'a taarruz edeceklermiş.

Aman destek kuvvet!

8. Girit Alayından bir tabur gelmiş.

Aydın'a tabur tabur destek yağıyor.

Çine, Nazilli, Muğla, Söke ve Aydın dolaylarında vücuda getirilen Türk millî kuvvetlerinin gün geçtikçe başarılı baskınlar yapması, bölgedeki askerî hareketin teşebbüsünü 57. Tümen Kumandanı Albay Mehmet Şefik'in eline vermiş.

Ve 16 Haziranda Malkoç Köprüsü baskını.

Yunan ordusuna bugüne kadar yapılan en büyük darbe. Bir Yunan müfrezesinin koruduğu Malkoç Köprüsüne, Yörük Ali Efe Müfrezesinin yüz yirmi kişiyle yaptığı baskının ardından Asteğmen Nihat'ın beraberindeki birkaç gönüllüyle Aydın'ın batısındaki Karapınar demir yol köprüsünün tahribi.

Bu baskınlar Türkler arasında büyük sevinç yaratırken İngilizleri de Yunanlıları da kara kara düşündürmeye başlamış.

Ne oluyor!

Ve en büyük baskın.

Albay Mehmet Şefik'ten Binbaşı Hacı Şükrü'ye emir. "Aydın'ın batısındaki dağınık Yunan kuvvetlerinin birini seç, gece bas ve yok et."

Bombacı fedaîler hazır; hedef Erbeyli İstasyonu.

Teğmen Kadri, Muğla bölgesinden teşkil ettiği kırk kişilik bir Kuva-yı Millîye gücüyle Çine'ye gelmiş.

57. Tümen Kumandanı Albay Mehmet Şefik onun emrine bir ağır makineli tüfek vermiş.

Pırıl pırıl bir gece.

Erbeyli'deki Yunan müfrezesi sarılmış olduğundan habersiz, kafa çekiyor.

Ve patlayan ilk bombalar.

Beyaz fistanlı Evzon bölüğü şaşkın.

Fistanlı Evzonlar önce; "*Teslim! Teslim!*" diye bağırılmışlar, sonra hafif makineli tüfeklerle karşılık vermeye başlamışlar.

Karanlık içinde iki buçuk saat süren bir çarpışma. Gün ağarırken bir Yunan müfrezesinin yardımı geldiği görülüyor ve Kuva-yı Millîye birlikleri sazlıkların içinde kayboluyor; fakat acele kaçmak zorunda olduklarından ağır makineli tüfeği götüremiyorlar, çalılıklar içine saklamak mecburiyetinde kalıyorlar.

Yunanlılar, bu tüfeği hemen o gün bulmuşlar ve Aydın'daki İngiliz Subayı Hotder'i çarpışma yerine götürerek baskının Kuva-yı Millîye değil Türk ordu mensupları tarafından yapıldığı hakkındaki iddialarını ispat için delil olarak göstermişler.

Bu iddia önemli; çünkü makineli tüfek; ancak orduda bulunur ve bu makineli tüfek Türk ordusunun savaştığı anlamına gelir ki bu durum Mondros Mütarekesi hükümlerine aykırıdır.

Bu iddiadan bir şey tutturamazlar; fakat o gün tam yetmiş ceset toplarlar. Kuvvacılar yedi şehidi bırakmamış, sırtlayıp savuşmuşlardır.

...

Baskınlar bitmiyor.

Söke'de demir yollar artık Yunan orduları için emniyetli değil.

Kuvvacıların bu başarıları, Aydın'daki koca Yunan tümenini kara kara düşündürmeye başlamış.

Malkoç'un ardından Erbeyli de basılarak köprü ve demir yolların tahrip edilmesinden sonra, küçük Yunan birliklerin geceleri büyük garnizon dışına çıkmamaları emri verilmiş.

Bütün Yunan birlikler, geceyi Aydın'da geçirmeye başlamışlar.

Nazilli'nin boşaltılmasından sonra buradaki Yunan taburu da Aydın'a sığınmış.

Yunan taburu Nazilli'den çekilirken, çekilme istikametinde bulunan Rumlar da Türklere yaptıkları mezalimin karşılığında korukarak köylerini bırakıp Aydın'a göç etmişler.

Bu göçmenler, Kuva-yı Millîyecilerin savaş gücü ve icraatı hakkında dedikodulara başlayınca, Aydın Rumları dehşet içinde kalmış ve moral bozukluğu çöküntüye dönüşmüş.

Yunanlıların, Aydın'ın batısında, demir yol boyunca hat muhafızı olarak vazifelendirdikleri Evzon Taburuyla birlikte Karapınar ve İncirlio'va'daki Rumlar da korkularından Aydın'a sığınmışlar.

İstasyondaki memurlar da şehre kapanmış olduğundan demir yol nakliyatı felce uğramış.

Demir yol çalışmayınca, Aydın'daki Yunan garnizonunun İzmir'le bağlantısı kesilmiş.

Koca koca Yunan tümenleri bir şehre tıklımış kalmış.

Koca koca Yunan tümenlerini bir deliğe tıkar gibi Aydın'a tıkan Kuvvacıların neşeleri yerinde, kendilerine güven gelmiş.

“Mustafa Kemal Paşa yeni görevinde asla başarılı olamadı!”

Kuvvacılar Malkoç Köprüsünde, Erbeyli'de yaptıkları baskınların sonunda koca koca Yunan tümenlerini bir fare gibi Aydın'a tıkip hapsedince tasası Osmanlı Hükûmeti'ne düştü.

Çok ayıp oldu!

Evet evet çok ayıp ettiler.

Şimdi İngilizlerin yüzüne nasıl bakacaklar?

Bu ayıbı (!) temizlemek Dâhiliye Nazırı Ali Kemal'in görevidir. Bir beyanname yayımlayarak der ki;

“Osmanlı Hükûmeti, her türlü hukuka rağmen ve zalimane bir şiddetle yapılan işgallere ne denli üzülürse üzülsün, şu dakikada savaşacak hâlde değildir. Tek savunması siyasî yoldandır. Ve şükür ki Paris'te yurdun bütünlüğünün sağlanabileceği umutları, günden güne artmaktadır.

Kuva-yı Millîye birlikleri hazırlamak ve onları teşvik etmek, böyle bir sonucu bozabilecek bir felâket olur.

Asayiş bozmak, halkın arasına nifak sokmak, beş yıldır yaptığımız çalgınlıkların ÷lkemize özgü bir durum olduğu kanaatini verebilir.

Bunun için vatanseverliklerinin temizliğıyle böyle maceralara atılanlara öğütler verilmeli, gerekirse zorla iyi bir yola döndür÷lmelidir. Eski alışkanlıklarını sürdürenler ve çıkar için davrananlara, tereddütsüz cezalar verilmelidir.

Bu talimata uymayanlar kim olursa olsun şiddetle cezalandırılacaktır.”

Dâhiliye Nazırı Ali Kemal, Kuvvacılara hadlerini bildirmişti; fakat Ali Artin Kemal’in başındaki dert bitmemektedir.

Başına dert açanların en püsküllüsü Mustafa Kemal Paşa!

Mustafa Kemal Paşa, telgraf görüşmelerini yasaklayan Refik Halit’le Ali Kemal’i padişaha da şikâyet ederek demiştir ki;

“Dâhiliye nazırıyla Posta Telgraf Umum Müdürünün davranışı, millî vicdanın hiçbir zaman affedemeyeceğı bir olaydır. Milleti boğmak, vatanın parçalanmasına karşı milletin birleşmesine mâni olmak gayesinden başka bir şey değildir.”

...

Dâhiliye Nazırı Ali Kemal, gerek Kemal’in valiliklere yazdığı telgraftan, gerekse padişaha yazdığı mektuptan haberdar olur olmaz, hükûmeti hepten karıştırdı.

Ali Kemal’in sözleri hükûmetin önemli kararlar almasına sebep oldu.

Bu önemli kararlar tamamen Mustafa Kemal’le ilgiliydi.

Hükûmet üyeleri dediler ki;

“Hakkındaki şikâyetler artan Mustafa Kemal Paşa dinlenmelidir; fakat çağırıldığı hâlde gelmemiştir.

Mustafa Kemal, halkı hükûmete karşı kışkırtmaya kalkmıştır.

Hemen azledilerek yerine Bahriye Nazırı Hurşit Paşa atanmalıdır. Hiçbir resmî sıfatı kalmadığına göre, bundan sonra yazacaklarının resmî bir niteliğı de yoktur.

Bu durum vilâyetlere duyurulmalıdır.”

Aynı gün bir karar daha alındı; *“Cemiyetler, telgraflarını, mülkî idarecilere onaylattıktan sonra çekebilecekler; aksi hâlde parayla bile çekemeyeceklerdir.”*

Ve hükûmet 23 Hazirandaki toplantısında; *“Harbiye nezaretinin emrine rağmen İstanbul’a dönmediği ve halkı hükûmete karşı kıskırttığı gerekçesiyle Mustafa Kemal’in hemen görevden alınması-na; yerine Hurşit Paşanın atanması için gerekli işlemin yapılması-na...”* karar verdi.

Hiçbir resmî sıfatı kalmayan Mustafa Kemal’in bildiri ve emirlerinin geçerliliği bulunmadığının, icap eden illere dâhiliye nazırlığınca bildirilmesi uygun görüldü.

Hükûmet, Mustafa Kemal’in görevden alınmasına karar vermiş; fakat henüz yürürlüğe koymamıştı. Koyamazdı da; çünkü harbiye nezaretinin onayı gerekiyordu.

Harbiye nazırından onay çıkmadan Ali Kemal acele kaydıyla bütün vilâyetlere bir genelge yazdı;

“Mustafa Kemal Paşa büyük bir asker olmakla birlikte günün siyasetini pek bilmediği için olağanüstü sayılacak vatanseverlik ve gayretine rağmen yeni görevinde asla başarılı olamadı.

İngiliz yüksek komiserinin istek ve ısrarıyla görevinden alındı. (...) Kendisinin İstanbul’a getirilmesi harbiye nezareti ile ilgili bir iştir.

Ancak, dâhiliye nezaretinin size kesin emri, artık o zatın görevden alınmış olduğunu bilmek, kendisi ile hiçbir resmî işleme girişmemek, hükûmet işleri ile ilgili hiçbir isteğini yerine getirmemektir.

Osmanlıya düşen en büyük görev barış konferansınca geleceğimiz üzerinde karar verilirken ve beş yıldır yaptığımız deliliklerin hesapları görülürken, artık aklımızı başımıza devşirdiğimizi göstermek, medenî dünyanın gözünde bu memleketi bir daha lekelememek değil midir?”

Ali Kemal sonunda başarmıştı.

Keyifle koltuğuna yaslandı.

Şu andan itibaren Mustafa Kemal Paşa hiçbir valiye, hiçbir kumandana emir veremeyecekti.

“Her millete göre bir senaryo!”

İngilizler, Irak ovalarını tutmuşlar; fakat Irak’ın kuzeyinde Kürtler var. Oysa Irak’taki petrol bölgelerini korumaları lâzım. Kuzeydeki Kürtlerin yok edilmesi gerekiyor.

Kürtlerin yok edilmesi için onları Türklerle çatıştırmak lâzım. Bu çatışmayı sağlamak için de Kürtlerin İngilizlere güvenmesi gerek.

Bu güven nasıl sağlanacak?

Sağlanamaz; çünkü İngilizler Doğu Anadolu’da bir Ermeni devleti kurdurmak için çalışıyorlar. Söylentilere göre, İngilizler Kuzey Irak’taki Kürtlerin yurdunu da Ermenilere vereceklermiş.

Kürtler, İngilizlere nasıl güvensin? İngilizlerin desteklediği Ermeniler, bir yıl önce büyük bir Türk katliamıyla birlikte, Kürt katliamı da yapmış.

Bu ara, ufak ufak Kürt-İngiliz çatışmaları başlamış. Zaho’da Yzb. Pearson, Yzb. Wiley ve Macdonald ile yanındakiler Kürtler tarafından öldürülmüşler.

Emperyalist İngiliz’in, her şartta, her millete göre bir senaryosu var. Hemen bir politika değişikliği yapıyor.

İlân; “*Bölgede bir Kürt devleti kurulacaktır!*”

Nasıl?

İmadiye dâhil; fakat Zaho hariç, Mardin’in güneyinden otuz yedinci enlem boyunca, Birecik’e kadar uzanan bir güney sınırıyla, Fırat boyunca ve Elâzığ, Bitlis, Van illerinin kuzey sınırıyla belirlenen, İngiliz himayesinde bir Kürdistan.

Kürtlerle ilişkiyi Binbaşı Nowel kuracak.

...

Kemal, Dâhiliye Nazırı Ali Kemal’in kendisi için yayımladığı genelgeden habersiz Amasya’da arkadaşlarıyla yol hazırlıkları yaparken İngiliz Binbaşısı W. C. Nowel’in Güney ve Doğu Anadolu’yu karıştırdığı haberlerini aldı.

İngiliz Binbaşı Nowel’in, Kürt aşiretlerini kışkırtarak isyan ettirmek için çalıştığını biliyordu. Kürt aşiret reisleri, Kemal’e telgraflar çekerek Nowel’in kendilerini ziyaret ettiğini ve isyan için her türlü destek vaat ettiğini; fakat kendilerinin onu kovduklarını ihbar etmişlerdi.

Kemal, 24 Haziran 1919'da, Karabekir Paşaya şu telgrafı çekerek onu uyardı;

“Nowel adındaki bir İngiliz binbaşı, Urfa'dan Siverek yoluyla Viranşehir'e giderek aşiret reisleriyle görüşmüş ve Urfa'ya dönmüştür. Türkiye hakkında çok kötü propagandalar yapmıştır. Aşiret reislerinden aldığı karşılıklar kendisini pek memnun etmemiştir. Kürtler, kayıtsız şartsız Osmanlı Devleti'nden ve Türk kardeşlerinden ayrılmayacaklarını ve bu uğurda son nefeslerine kadar mücadeleye ve hayatlarını feda etmeye hazır olduklarını söylemişlerdir. Binbaşı Nowel'in kendilerine vermek istediği büyük miktardaki parayı kabul etmemişler, böylelikle vatanseverliklerini ve namusluluklarını göstermişlerdir.

Tanınmış Kürt beylerinden aldığım çok sayıdaki telgraflardan onların zaten ne kadar vatanperver oldukları biliyordum. Tüm milleti bir ideal etrafında birleştirmek ve bunu cihana Müdafaa-i Hukuk-u Millîye Cemiyetleri aracılığıyla göstermek kararındayım.”

...

Sivas'tan da haber var!

Dr. İbrahim Tali ilk raporunu gönderiyor; *“Ali Galip adında biri, on kadar adamıyla birlikte 23 Haziranda Sivas'a gelmişler. Padişah tarafından bu şahıs Elâzığ valisi olarak görevlendirilmiş. Yanında da o ilin ikinci derecede memurları olarak atanmış kişiler varmış. Kendisine özel bir görev verildiğinden şüpheleniliyor. Sivas'ta taraftarlar bulmuş. Sivas'a gelirken tedbirli olunuz.”*

Padişahın gönderdiği Ali Galip?

İngilizlerin gönderdiği Nowel?

İşler karışıyor.

“Biliyorum Fuat, biliyorum!”

Amasya genelgesi imzalanmıştı. Ali Fuat'ın, Ankara'daki görevine dönmesi gerekiyordu. Vali Muhittin yakın illeri gezmeye gitmiş, o dönmeden Ankara'ya ulaşmalıydı.

Kemal arkadaşıyla son durumu değerlendirdi:

– Fuat, beni ordu müfettişliği makamında uzun müddet bırakacaklarına ihtimal vermiyorum. Şu önümüzdeki birkaç gün içerisinde

vaziyet anlaşılacaktır. Seni temin ederim ki her şartta memleketim için çalışmaya devam edeceğim. Arkadaşlarımdan da aynı yakınlık ve vefayı göstereceklerinden eminim.

Ali Fuat onun ne demek istediğini anlamıştı.

Kader ve sınıf arkadaşının omzuna dostça vurdu:

– Vaziyet ne şekilde tecelli ederse etsin ben ve kolordum her zaman emrinizde kalacaktır.

Kemal, memnun oldu; fakat rahat değildi:

– Bu adamlar, seni de kolordunun başından ve hatta askerlikten ayırabilirler.

Ali Fuat güldü:

– Bu takdirde bile seninle beraberim paşam.

Kemal, vefalı dostunun elini heyecanla sıktı:

– Biliyorum Fuat, biliyorum. Haydi, uğurlar olsun. Vali Muhit-tin Paşaya hürmetlerimi söylemeyi unutma.

...

Ali Fuat, yaveri İdris ve Maliye Müfettişi Arif’le Ankara’ya dö-necekler.

Mustafa Kemal, Hüseyin Rauf, İbrahim Süreyya, Sivas üzerin-den Erzurum’a gidecekler.

İki gün önce Amasya’da toplanan ve neredeyse yeni bir devlet kurma kararı alan Osmanlı Devleti’nin en gözde kumandanları, şimdi aldıkları kararları uygulamak için görev yerlerine dönüyor-lar.

Kemal, Ankara yolcularını uğurladıktan sonra, Kâzım Karabe-kir’e bir telgraf yazdı. Benzin sıkıntısı vardı. Karabekir Paşadan Erzincan’a benzin göndermesini istedi.

Erzurum’a gideceklerdi; fakat Sivas’taki Dr. İbrahim Tali kötü olaylardan bahsediyor, tedbirli olmasını istiyordu.

Bu ikaz üzerine Kemal herkesin bildiği Amasya’dan ayrılış tari-hini değiştirerek bir gün sonraya aldı. 26 Haziran gün ışımadan yola çıkılacaktı.

Tümen Kumandanı Cemil Cahit, bir askerî birlikle Kemal’in ge-çeceği yolların emniyetini sağlamıştı. Yolculuk gizli olacaktı, as-kerler de başlarındaki çavuşlar da kimin için tedbir aldıklarını bil-miyorlardı.

Saraydüzü Kışlasındaki uğurlamaya, sadece Müftü Hacı Hafız Tevfik Efendi, Kumandan Cemil Cahit, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yöneticileri gelmişlerdi.

Havza'dan ayrılış gibi Amasya'dan ayrılış da sessiz sedasız oldu.

Tokat üzerinden Sivas istikametiyle Erzurum'a gidecek yolculardan kimsenin haberi yoktu.

Sadece Mavi Kuş!

Mavi Kuş da sessiz sedasız Saraydüzü Kışlasının çatışındaki on dört günlük yuvasından ayrılırken Amasya'ya hatıra kalsın diye bir telek bıraktı.

“Mustafa Kemal Paşa azil mi edildi?”

Sivas'taki Dr. İbrahim Tali, Kemal'e çektiği telgrafta; *“Tedbirli olmasını,”* istemiş.

Haksız da değil; çünkü Sivas karışık.

Ali Kemal'in Mustafa Kemal Paşanın görevden alındığını bildiren genelgesi tüm vilâyetlerle birlikte Sivas Valisi Reşit Paşaya da gelmiş.

Sivas Valisi Reşit Paşa; uzun boylu, hayli cüsseli, siyah sivri sakallı bir adam. Mülkiyeden mezun olduktan sonra dâhiliye nezaretinde çalışmış, ikinci meşrutiyet ilân edilirken Serez'de mutasarrıflık yapan Reşit Paşa İttihatçıların meşrutiyeti ilân ettirdiği zaman padişaha ilk telgrafı çekmiş.

Meşrutiyetten sonra Edirne valiliğinde bulunmuş olan Reşit Paşa mütarekenin imzalanması ve İttihatçı liderlerin yurt dışına kaçmasıyla ciddî para sıkıntısına düşmüş. Hürriyet ve İtilâfçı dostlarının araya girmesiyle nihayet Sivas'a vali olarak atanmış ve görevine başlayalı henüz on-on beş gün olmuş.

Sivas karışık.

Halk bir tarafta Hürriyet ve İtilâfçıların propagandaları, diğer tarafta vatanın parçalanma tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğunu söyleyen İttihatçılar arasında sıkışmış kalmış.

Başta Sivas Müftüsü Abdürrauf Efendi olmak üzere, Sivas'ın eğitim görmüş bilgili insanları, Sivas Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti etrafında birleşmişler.

Elâzığ Valisi Ali Galip yanında birkaç adamıyla birlikte Sivas Valisi Reşit'i ziyarette geldi.

Ali Galip emekli bir albay. İttihat ve Terakkinin yaptığı seçimlerde, bütün baskılara karşı durmuş ve birçok zorluğu aşarak kendisini Kayseri'den mebus seçtirmiş.

İttihat ve Terakkinin etkisi kaybolunca ortaya çıkmış ve Hürriyet ve İtilâf da onu Elâzığ'a vali olarak atamış. Meğer Sivas'a gelmeden önce padişah tarafından kabul edilerek kendisinden önemli görevler beklendiği söylenmiş.

Ağzı kalabalık bir adam. Hep kendisini övüyor ve hep İttihatçılara küfrediyor.

Vali Reşit'in makamında da bu huyunu bırakmadı. Epeyce küfrettikten sonra konuyu değiştirdi:

– Aman paşam, ben İstanbul'dayken Mustafa Kemal Paşanın azli gündemdeydi. Hatta yüce divana sevki de düşünülüyordu. Bu bahiste zât-ı âlînize resmî bir emir verilmiş midir efendim?

Vali Reşit kendisine Ali Kemal'in genelgesini gösterdi;

“Mustafa Kemal Paşa büyük bir asker olmakla birlikte günün siyasetini pek bilmediği için olağanüstü sayılacak vatanseverlik ve gayretine rağmen yeni görevinde asla başarılı olamadı. İngiliz yüksek komiserinin istek ve ısrarıyla görevinden alındı. (...) Kendisinin İstanbul'a getirilmesi harbiye nezareti ile ilgili bir iştir.”

Ali Galip elindeki genelgeyi okuduktan sonra garip bir bakışla valiyi süzdü:

– Ne yapmak fikrindesiniz?

Vali Reşit umursamaz bir tavırla omzunu silkti:

– Hiç!

Vali Reşit böyle demişti; ama hemen pişman oldu. Karşısındaki Hürriyet ve İtilâfçıydı.

Ne olur ne olmaz diye hemen bir açıklama getirdi:

– Nezaret bize sadece o zatın azledildiğini bildiriyor ve kendisiyle temastan uzak durmamızı istiyor. Yazıyı okudunuz, Kemal Paşanın İstanbul'a getirilmesinin harbiye nezaretine ait olduğunu belirtiyor. O hâlde bizce de, sizce de yapılacak bir muamele yoktur.

Ali Galip boşanmış bir zemberek gibi koltuğundan fırladı; sol elinin başparmağını, yeleğinin koltuk kesimine geçirerek konuştu:

– Muhterem paşa hazretleri! Her vazife üst makamdan tebliğ edilmez. Devlet adamı odur ki hâdiselerin gidişatından vazifeler çıkarır. Mustafa Kemal Paşa meselesi de o cinstendir; çünkü bu zat, hâl ve sözleriyle şüpheli bir şahsiyettir. Nitekim dâhiliye nezareti de onun bu vaziyetini tespit edip size bildirmişti. Zât-ı âlîniz nasıl olur da vazifenin gereğini yapamaz?

Ali Galip bunları söylerken her kelimedede sesini yükseltmiş, heyecanlanmıştı.

Onun aksine Vali Reşit sakindi:

– Bu durumun gereği ne olabilir paşa hazretleri?

Ali Galip hepten sinirlendi:

– Devlet aleyhine ayaklanma düşüncesi kesinleşen Mustafa Kemal Paşayı hemen yakalatmak onu İstanbul’a yollamak. Durum bunu gerektiriyor.

Vali Reşit yine sakin:

– Ne hakla?

Ali Galip, valilin bu kaygısızlığına çileden çıkmıştı; fakat Reşit Paşanın kendisinden yaşlı ve tecrübeli bir vali olduğunu düşündüğü için aklından geçenleri söylemekten vazgeçerek sakinleşti:

– Galiba, lâife yapıyorsunuz; çünkü bir vali, hele sizin gibi birçok vilâyetler idare etmiş tecrübeli bir vali, şahsî şikâyetler gibi siyasî şikâyetlerin de hemen giderilmesi lâzım geldiğini bilir. Bu gibi şeyleri bizim gibi âciz çömezlerden duymaya ve öğrenmeye muhtaç değildir.

Vali Reşit gülümseyerek cevap verdi:

– Fikrinize hiçbir suretle iştirak etmiyorum paşam; lâkin münakaşamızı bitirmiş olmak için soruyorum. Mustafa Kemal Paşayı benim yerimde olsanız tutuklamaya teşebbüs eder misiniz?

Ali Galip valinin gözlerinin içine bakarak konuştu:

– Tereddütsüz!

Reşit Paşa istifini hiç bozmadı:

– Hangi kuvvetle?

Ali Galip güvenle burnunu dikti:

– Polis, jandarma ve icabında asker kuvvetleriyle!

Reşit Paşa şaşkın. Ali Galip konuşurken o derin düşüncelerde. Karşısında ülkenin gerçeklerinden habersiz bir zavallı var. Bu adam, Mustafa Kemal Paşanın otuz-otuz beş gün içinde, halkı nasıl avucunun içine aldığını sezmiş değildir; fakat bazı doğruları kabul edemeyecek kadar da cahildir.

Kendisine; *“Yüksekten atma, sen cahil bir adamsın.”* diyecektir; fakat cahil olduğu kadar tehlikeli de bir adamdır.

Vali Reşit bu düşünceler içindeyken makama Hürriyet ve İtilâf Partisi Başkanı Halit’le Belediye Reisi Zihni girdiler.

Vali Reşit, biraz önceki yakışksız tartışmaya son noktayı koymak için tam fırsat diye düşünerek gelenleri tanıştırmaya kalktı.

Ali Garip güldü:

– Beyefendilerle otelde tanışmıştım. Burayı teşrifleri bizim için tam bir nimet paşa hazretleri. Kendilerini biraz önceki münakaşamıza hakem yapalım.

Vali Reşit’in yüzündeki kızgınlığa dikkat bile etmeden, biraz önceki münakaşanın ayrıntılarını anlatmaya başladı.

Parti başkanı Halit’in, dâhiliye nezaretinden gelen telgraftan haberi yoktu.

Ali Galip’ten müjdeyi alır almaz, böbürlendi:

– Zaten ben nezarete yazmıştım. Bendeniz İstanbul’dakileri kuvvetli telkinlerimle cesaretlendirmeseydim, Mustafa Kemal Paşa ensemizde daha çok boza pişirirdi.

Halit, bu sefer Vali Reşit’e döndü:

– Çok şanslısınız vali paşam. Davulu biz çaldık; amma parsayı siz toplayacaksınız; çünkü eski ordu müfettişini yakalatmak şerefi, size nasip oluyor.

Vali Reşit kaşlarını çatı:

– Mustafa Kemal Paşanın tutuklanması için hiçbir makamdan emir almadım ve bu mevzu benim için bahse konu olamaz.

Vali Reşit bunları dedi; amma kızılca kıyamet de koptu. Ağzı pastırma ve anason kokan Halit, valiyi ihanetle suçlamaya kalktı. Ali Galip de onu takdir eder bir tavır takındı.

Sonunda vali kızdı ve bağırıldı:

– Efendiler! Daha bir kelime söylerseniz sizi kapı dışarı ederim!

Ali Galip’e döndü:

– Beyefendi, siz de manasız konuşuyorsunuz. Sizin bana yol göstermek, vazife vermek hakkınız ve kuvvetiniz yoktur. Mustafa Kemal Paşayı hapsetmek size lâzım ve bilhassa kolay görünüyorsa onun, kendi vilâyetiniz hudutları içinde dolaşacağı günleri bekleyiniz.

Halit yüzünü ekşitti; fakat Ali Galip gayet arsız bir şekilde sırtıttı. Valiye akıl vermeye devam etti.

Vali Reşit nezaket kurallarını bir yana bırakarak sesini yükseltti:

– Birbirimize rehberlik etmek hakkına sahip değiliz. Onun için susalım.

Vali Reşit, eline bir de kâğıt alarak bir hane sahibinin, bir misafirini kovmak istediğinde yapacağı ilgisizlik içine girince, Ali Galip makamı terk etti ve arkasından Halit de çıktı.

Belediye Reisi Zihni, onlar çıkınca ayağa kalktı. Tavırlarından valiyi tebrik ettiği anlaşılıyordu. Valiye; *“Senin elinden öpmek lâzım.”* gibi bir işaret yaptı; fakat vali ona da yüz vermeyerek kaşlarını çatı.

Sonra Zihni de odayı terk etti.

Aradan iki üç saat geçmişti ki odaya Sivas eşrafından Emir Paşa girdi.

Bu, unvanı; *“Paşa.”* olan; fakat kendisinin paşalıkla ilgisi olmayan adamın ilk sözü valiyi tümünden çileden çıkardı:

– Vali paşam, Mustafa Kemal Paşa azil mi edildi?

Vali bağırdı:

– Bilmiyorum!

Emir Paşa ima ile güldü:

– Siz bilmiyorsunuz; amma halk biliyor. Hatta sizin gibi henüz bu işi duymayanlar varsa duysunlar diye duvarlara ilânlar yapıştırıyor!

Meğer, Hürriyet ve İtilâf Parti Başkanı Halit, validen intikam almak ve İstanbul’a yaranmak için makamdan ayrılır ayrılmaz; *“Mustafa Kemal Paşanın azlolunduğuna, yakalanıp İstanbul’a gönderilmesinin bir an meselesi bulunduğuna ve onun asi olduğuna,”* dair ilânlar yazıp şehrin en kalabalık yerlerine astırmış.

Bunu duyan Vali Reşit hemen polis müdürünü isteterek asılmış ilânları toplattı.

O kadar kızmıştı ki dâhiliye nazırının kendisine gönderdiği; *“Mustafa Kemal’in vazifeden alındığını ve emirlerinin yerine getirilmemesini emreden,”* genelgesini ilçelere duyurmayı bile unuttu.

“Şerefimle ölmeye hazırım!”

26 Haziran 1919’a kadar Amasya’da kalan Kemal, Tokat’a giderken oldukça huzursuzdu. İngilizlerin boş durmayacağını, her an bir felâketle karşılaşabileceğini düşünüyordu.

Tokat’a bu huzursuzlukla ve kimseye haber vermeden girdi. Askerlik şube başkanının, kendisini on dokuz Mehmetçikle karşılayarak selâmlaması içini rahatlatı.

Sivas Valisi Reşit, Ali Kemal’in genelgesinden ilçeleri haberdar etmediği için Kemal gibi Tokat idarecilerinin de onun görevden alındığından haberleri yoktu.

Kemal’in ilk işi Tokat postanesini emniyete almak oldu. Kendisinden izinsiz hiçbir yere hiçbir telgrafın çekilmemesini istedi.

Burada Ali Fuat Paşadan Ali Kemal’in kendisiyle ilgili beyannamesini öğrendi.

Onun dâhiliye nazırının bir beyannamesiyle pes etmeye hiç niyeti yoktu. Hemen kaleme sarıldı ve hükûmete, vilâyetlere ve askerî birimlere bir telgraf yazdı;

“Resmen görevden alınmadığım hâlde Ali Kemal’in davranışı, ülkede kanunsuzluk, asayişsizlik, millet arasında anarşi doğurabilir. Görevden alınmam söz konusu oluncaya kadar, emir ve talimatlarım mutlaka yerine getirilecektir. Kaldı ki görevden alındığım takdirde, sine-i millete dönerek milletim kurtarıluncaya kadar çalışmaya devam edeceğim.”

Yazdığı telgrafın istediği yerlere çekilmesini sağladıktan sonra vilâyeti ziyaret etti ve hafif bir yemek yedi. Vakit kaybetmeden yirmi kadar Tokatlının kendisini beklediği kahvehaneye gitti.

O girdiğinde herkes ayakta.

Kendisi için boş bırakılmış sandalyeye oturdu.

Ve konuştu Kemal; bir memleket nasıl kurtulur?

Tokatlılar onu can kulağıyla dinlediler.

Gece yarısına kadar süren sohbeti şöyle bağladı:

– Hiçbir koruma aracına sahip olmasak bile, dişimiz tırnağımızla, zayıf ve dermansız kolumuzla mücadele ederek şeref ve haysiyetimizi, namusumuzu korumayı kaçınılmaz görüyorum. Tarih, bize vatan uğrunda canını, malını esirgemeyen milletlerin asla ölmediklerini göstermektedir. Ben hayatımı, hiçbir zaman milleti-mizden üstün görmedim ve görmeyeceğim. Her an memleket için şerefimle ölmeye hazırım.

Tokatlılar ayaklarına kadar gelmiş ve kendileri için ölmeye hazır olduğunu söyleyen bu sarı paşaya hayran kalmışlardı.

Herkes evlerine dağılırken padişah efendilerinin de kendileri için ölüp ölmeyeceğini düşünüyorlardı.

...

Sabah erken kalktılar.

Hazırlık, vedalaşma derken Tokat telgrafhanesine gitti. Vali Reşit Paşaya hitaben bir telgraf yazarak Sivas'a hareket ettiğini bildirdi; fakat telgrafi çekmedi.

Telgraf müdürüne; *“Çocuğum bu telgrafi tam altı saat sonra Sivas valisine çekeceksiniz.”* dedi.

Böyle yapmakla olabilecek herhangi bir suikasta karşı kendince bir tedbir almış oldu.

O gün 27 Haziran!

9.15'te Tokat'tan çıktılar.

“Mustafa Kemal'i aldatarak getirmek gerekir!”

Hükûmet, Kemal'in görevden alınmasına karar vermiş; fakat bu kararı yürürlüğe koyması gereken harbiye nezareti.

Harbiye nezareti direniyor; çünkü Çanakkale Kahramanı Mustafa Kemal Paşanın; ancak iyilikle İstanbul'a getirilmesinden yana.

Hükûmet karışmış. Sadrazam Vekili Mustafa Sabri'nin elinden hiçbir şey gelmiyor. Nazırların baskısından öyle bunalmış ki istifa edecek; fakat Damat Ferit giderken kesinlikle görevi bırakmamasını tembih etmiş. Üstelik padişah da onun istifa etmesini istemiyor.

...

O gün hükûmet yine toplantı hâlinde.

Gündemde Kemal'in görevden alınma meselesi var.

Tüm nazırlar öfkeli.

Dâhiliye Nazırı Ali Kemal'le Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa birbirlerine girmişler.

Ali Kemal'e daha fazla tahammül edemeyen Şevket Turgut Paşa öyle sinirlenir ki istifa eder.

Şevket Turgut Paşa istifa edince hükûmet hepten karışır. Nazırlar Şevket Turgut Paşanın istifasına sebep olan Ali Kemal'in de istifa etmesini isterler.

Nazırların öfkesine hedef olan dâhiliye nazırı da istifa eder; fakat kırılmıştır.

Ortalık toz duman!

Ali Kemal, kırgınlığını ve kendisine haksızlık yapıldığını padişaha yazdığı istifa mektubunda dile getirirken şikâyet ederek yarıdım ister;

“Zât-ı âlînizin bana gösterdiğiniz iltifatları bazı arkadaşlar çekememişlerdir. Başarısız olarak padişahımın gözünden düşmem için olaylar çıkarmışlardır. Anadolu'nun muhtelif yerlerinde çıkan ihtilâl olaylarını söndürmeye çalışmam engellenmek istendiği ve ihtilâl ateşi yaygınlaştığı için istifa ediyorum.

Bana saldırılar muhakkak ki sürecektir, bu konuda padişahımın bendelerini korumaya devam etmeleri en halisane dileğimdir.”

Damat Ferit Paşanın yokluğunda olan bu olaylar, Vahdettin'i de çok üzmüştür.

Ali Kemal'e; *“Sarayın kapıları her dakika kayıtsız şartsız size açıktır. Refik Halit Beyle çalışmalarınıza devam ediniz. Her ikinizin sadakatine güveniyorum.”* der.

İşin ilgi çekici tarafı, Kemal'i görevden almak isteyenler bunu hem başaramamışlar hem de kendi koltuklarından olmuşlardır.

Dâhiliye nazırlığı koltuğundan olan Ali Kemal, kırgın ve kızgındır.

Kemal'in azledildiğini tüm Anadolu'ya haber vererek emperyalizme ve padişahına önemli bir hizmeti (!) ifa ettikten sonra istifa etmek zorunda kalmıştır.

Boşalan koltuklar şiddetli tartışmalardan sonra doldurulur.

Harbiye nezaretine, daha önce de bu görevi yapan ve şimdi; *“İlk başarım Mustafa Kemal Paşayı müfettişlikten azletmek olacaktır.”* diyen Ferit Paşa getirilir.

Dâhiliye nezaretine de Ethem Bey oturtulur.

...

Mustafa Kemal’in her şartta ve ne şekilde olursa olsun dönmesini isteyen Ali Kemal’le onun ancak iyilikle getirilebileceğini savunan Şevket Turgut’un çatışmaları ve yerlerine yenilerinin atanmasıyla, kabinedeki sarsıntı şimdilik kaydıyla geçirilmişti.

Ne var ki Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa meselesi hâlâ hâledilmiş değildi ve bir an evvel hâledilmesi için İngiliz tehditleri devam ediyordu.

Hükûmet beceriksiz olunca, İngilizlerin de elinden bir şey gelmiyor; fakat Papaz Frew, Sait Molla’ya akıl veriyor; *“Dikkat eylemelisiniz azizim Mustafa Kemal’i aldatarak getirmek gerekir.”*

Ortalık yine toz duman.

Hükûmet içinde onu korur gibi görünen eski Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa bile Kemal’in dönmesinin faydalarına inanıyor ve ona rica yollu bir mektup yazıyor; *“Düşmanlarımızın fikirleri az çok lehimize dönmüştür. Lütfen İstanbul’a dönünüz.”*

Kemal bu talebe cevap vermiyor.

Artık onu görevden almanın tek yolu, Papaz Frew’in dediğini yapmak, tatlı dille kandırmaktır.

Papaz Frew’in sözünü tutan yeni harbiye nazırı Ferit Paşa, Kemal’e duygu yüklü bir mektup gönderir;

“Zât-ı âlînizi ruhunuzun en derin köşesine kadar tanırım.

Şayet İstanbul’a dönecek olursanız tutuklanmanız söz konusu değildir.

Sağlık sebepleriyle iki ay hava değişimi alınız ve dilediğiniz bir yerde dinleniniz.

Padişahımız efendimiz de bu meyanda düşünmektedirler.”

Kemal bu mektuba cevap verirken kararlıdır; *“Hava değişimi bile olsa bir süre daha Anadolu’da kalacağım.”*

İstanbul'dakilerin onu rahat bırakmayacağı bellidir.

Kemal'in pek çok haber kaynağı vardır. Bunlardan birisi İstanbul Polis Müdürü Albay Halil.

Albay Halil'e bir mektup yazar;

“Her ne şekil ve yolda olursa olsun Anadolu'da milletin bağrında kalarak millî varlık ve istiklâlimiz uğrunda çalışmaya karar verdim. Millî istiklâl uğrunda benimle aynı düşüncede olduğunuzu biliyorum. İstanbul'la ilgili beni sık sık bilgilendirmenizi rica ederim.”

Albay Halil'den cevap; *“Zât-ı âlînizin her isteği benim için emirdir.”*

“Geliyor değil! Geliyor değil; gelmiş!”

Sadece İstanbul değil, Sivas da karışık!

Ali Galip'le Hürriyet ve İtilâf Partisi Başkanı Halit, Ali Kemal'in istifasını duyar duymaz soluğu Vali Reşit Paşanın huzurunda aldılar. Gözlerinde yıkılmaz bir kale zannettikleri Dâhiliye Nazırı Ali Kemal'in istifasının Mustafa Kemal Paşa için vilâyetlere yazdığı genelge yüzünden olduğu belliydi. Şaşırmışlar; fakat yiğitliğe leke sürmemek için yine de yüksekten atıp tutuyorlar.

Ali Galip'e göre Mustafa Kemal Paşayı tutuklamak daha önce vacipse şimdi farz olmuştu. Ali Kemal'in istifası unutulmuş, konu dönüp dolaşıp Mustafa Kemal'in tutuklanmasına gelmişti.

Ali Galip yine ısrar etti:

– Tutuklayınız.

Vali Reşit yine sordu:

– Ne hakla ve hangi kuvvetle?

Ali Galip bu soru üzerine hiddetle ayağa fırladı:

– Paşa paşa! Ne demek ne hakla, hangi kuvvetle! Siz kılınızı kıpırdatmıyorsunuz; amma bıraksanız altınızdaki sandalye bile utanarak ve harekete geçerek Kemal Paşayı tutuklar.

Reşit Paşanın, sinirle sivri sakalını yolduğunu gören Ali Galip çok ileri gittiğini düşünerek bir an sustu.

Vali Reşit onun susmasından faydalananarak bir teklifte bulundu:

– Geçen gün buyurmuştunuz ki Kemal Paşa Elâzığ sınırlarına girecek olsa derhâl tutuklarım. Şimdi ben hastalandığımı ileri sürerek sizi yerime vekil bırakacak olsam bunu yapabilir misiniz?

Ali Galip bütün kuvvetiyle bağırdı:

– Dedigimi vallahi de yaparım, billâhi de yaparım!

Parti Başkanı Halit birden ortaya atıldı:

– Elâzığ valisi bir yana dursun. Bu işi ben dahi yaparım. Yalnız siz bana küçük bir mektupla yetki veriniz. Üst tarafını düşünmeyiniz.

Vali Reşit’in odasındaki bu tartışmanın Osmanlı tarihinde eşi ve benzeri yoktu.

Vali Reşit onları biraz olsun mantıklı düşünmeye sevk etmek için konuştu:

– Tarihimizi bilerseniz yakın mazimiz içinde halkın güvenini kazanarak ortaya atılmış şahsiyetler, kolay kolay mağlûp edilememişlerdir. Onun için makul olalım, sükûnetle konuşalım. Bağrı yanık vatana, yeni bir yara da biz açmayalım.

Reşit Paşanın bu nasihatı ters tepti.

Odadakilerin hepsi birden hiddetle konuştu:

– İttihatçılık yapıyorsunuz!

– İsyân çıkaranlara yordakçılık niyetindesiniz!

– Padişaha isyan hâlindesiniz!

– Bu yaptıklarınız yanınıza kalmayacak!

Vali Reşit bu suçlamalar karşısında ne diyeceğini bilemedi. Tek düşündüğü onların bir an önce odasından çıkmalarıydı.

Tam bu sırada telgraf müdürü, sararmış bir yüzle odaya girdi. Titrek elleriyle bir telgraf uzattı.

Reşit Paşa telgrafı önce içinden okudu, sonra keyifle sesini yükseltti ve odadakilere okuduktan sonra Ali Galip’e uzattı:

– Buyurun siz de okuyun!

Ali Galip telgrafı kapıldığı gibi üzerine kapandı. Yazıları göremeyince cebine saldırdı gözlüğünü çıkardı.

Titreyen elleriyle gözlüğü taktı. Büyüyen gözleriyle okudu ve sararmış bir yüzle önce Halit’e sonra Reşit Paşaya döndü.

Halit de uzandı, Ali Galip’in elindeki telgrafı kaptı ve içer gibi okudu.

Sonra hızını alamayarak yüksek sesle bir daha okudu;

*“Sivas Valisi Reşit Paşa Hazretlerine,
Şimdi Tokat’tan Sivas’a yönelerek hareket ettiğimi ve zât-ı devletleriyle tanışma imkânının tahakkuk etmek üzere bulunmasından dolayı samimî suretle duyulduğumu arz ederim.*

III. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal”

Ali Galip, Halit’in elinden telgrafı tekrar kaptı.

Reşit Paşa kaşlarını çatarak kinayeli bir şekilde seslendi:

– Efendiler! Bir şey söylemiyorsunuz. Üç-dört saat sonra, Mustafa Kemal Paşa burada olacaklar. Niçin oturuyorsunuz, düşündüklerinizi yapınıza!

Ali Galip telgrafa bir daha göz attıktan ve saatine baktıktan sonra haykırdı:

– Geliyor değil! Geliyor değil; gelmiş! Sivas’a hemen hemen girmiş olmalı; çünkü telgrafın çekiliş saati üzerinden altı saat geçmiş!

Şaşıрма sırası Vali Reşit’e geldi, telgraf bu sefer onun eline geçti. Bir de o inceledi. Gerçekten de Kemal Paşa Tokat’tan çıkalı altı saat olmuştu.

Reşit Paşa hemen toparlandı:

– Ben paşayı karşılamaya gideceğim. İsterseniz siz Halit Beyin temin edeceği kuvvetle kendisini tevkif ediniz.

Ali Galip’in bahanesi hazırды:

– Onunla Elâzığ’da karşılaşılsaydık dediğimi mutlak yapardım; lâkin burada mesuliyet size aittir!

...

Gerçekten de Reşit Paşa, Kemal Paşayı karşılamak istiyordu. Hemen Tokat mutasarrıfı ve Yenihan kaymakamıyla makine başında konuştu. Paşanın oralardan ne zaman ayrıldığını sordu.

Aldığı cevaplardan onun Yenihan’la Sivas arasında olduğunu ve henüz Numune Çiftliğine gelmediğini anladı.

Hemen Dr. İbrahim Tali’yi buldurdu.

Doktorun, paşanın gelişinden haberi olduğu belliydi.

Valiye sordu:

– Karşılamaya çıkacak mısınız?

Vali Reşit heyecanlı.

– Elbette karşılayacağım.

Reşit Paşa makamında olanları Dr. İbrahim Tali'ye hızla anlattı. Ali Galip'in ne hâle geldiğini hareketleri ve yüz ifadeleriyle canlandırmaya çalışınca İbrahim Tali gülmekten kendini alamadı ve şöyle dedi:

– Eğlenceli bir sohbet olmuş. Şimdi ne yapmayı düşünüyorsunuz?

Vali Reşit programı yapmıştı:

– Vilâyet erkânını onun gelişinden haberdar edebilmek ve onları karşılamaya çıkarmak için biraz vakit kazanmak lâzım. Sizden çok rica ederim. Numune Çiftliğini teşrif buyurunuz. Mustafa Kemal Paşa henüz oraya gelmemişse kendisini bekleyiniz. Bizler gelinceye kadar da çiftlikte istirahat etmelerini temin ediniz. Şöyle derli toplu karşılamaya çıkmazsak ayıp olur.

İbrahim Tali hemen onayladı ve Mustafa Kemal Paşayı şehre girmeden karşılamak için çıktı.

Reşit Paşa, İbrahim Tali'yi yolladıktan sonra vilâyet erkânına gerekli hazırlıkları hızla yapmaları talimatını verdi ve vakit kaybetmeden Numune Çiftliğine gitmek üzere otomobille hareket etti.

“Askerler mert olur!

Türk askeriye mertlerden mert ve pek civanmert olur!”

Numune Çiftliği, Sivas'a otomobille on-on beş dakikalık mesafe. Bu on beş dakika Reşit Paşa için bitmek bilmedi.

Nihayet çiftlik göründü. Çiftliğe geldiği zaman Kemal yanındakilerle birlikte otomobillere biniyordu. Reşit Paşayı tekrar bir telâş aldı. Gerekli hazırlıkların yapılabilmesi için Kemal Paşanın en az bir saat daha burada kalması gerekiyordu.

Otomobilden hızla indi, Mustafa Kemal Paşayı içten bir sevgi ve saygıyla selâmladı:

– Hoş geldiniz paşam!

Reşit Paşa, Kemal'in cevap vermesini bile beklemeden tekrar atıldı:

– Amma, şehre gitmekte acele buyurmayınız paşam. İlk kahvemizi burada içmek tenezzülünde bulunmaz mısınız?

Kemal şüpheyle bakarken sert konuştu:

– Hayır, hayır! Kahveye lüzum yok. Hemen hareket edeceğiz.

Kemal sözlerini söylerken otomobilin arka koltuğunu işaret etti:

– Siz de yanıma buyurunuz.

Reşit Paşa şaşıtı kaldı. Hamidiye Kahramanı Hüseyin Rauf Beyi tanımıştı. Kendisi paşanın yanına oturacak olursa Rauf Bey nereye oturacaktı?

Saygıyla itiraz etti:

– Rauf Beyefendiyi zât-ı âlînizden ayırmak istemem. Ben müsaadenizle kendi otomobilime bineyim.

Kemal sert çıktı:

– Olmaz yanıma geliniz!

Reşit Paşa çaresiz boyun eğdi; fakat bu davete sevindi ve gururlandı. Otomobil şehre doğru hareket etti.

Reşit Paşa bir şeyler söylemek için konuştu:

– İnşallah yolculuğunuz iyi geçti!

Kemal valiye döndü, onun gözlerinin içine derin bir bakış attıktan sonra kızgınlıkla sordu:

– Sen, onu bunu bırak da Sivas'ta yapılan hazırlıkları anlat. Beni tevkif etmek için kaç kişi bulabildin ve bunları nerede pusuya yatırdın?

Reşit Paşanın dili tutulur gibi oldu. Ancak anlamıştı ki kendisini otomobile davet iltifat için değil emniyet içindi.

Bitmiş bir sesle cevap verdi:

– Aman paşam bu nasıl söz?

Reşit Paşanın perişan hâli, samimiyetini o kadar gösteriyordu ki Kemal'in bütün şüpheleri dağıldı.

Gülümsedi; ama hâlâ ciddiydi.

– Ali Galip'le yaptığınız münakaşalardan haberim var; lâkin beni Numune Çiftliğinde alıkoymak için İbrahim Tali Bey'i memur edişinizden, şahsen de aynı teklifte bulunmanızdan şüphelendim. Ali Galip'in sizi de kendine uydurmuş olmasına ihtimal verdim. Sizi otomobilime alışım da bu şüphe yüzündendir. Yanımda rehine gibisiniz. Şayet bir pusu varsa, sizin benden önce kurban gitmeniz muhakkaktır!

Reşit Paşanın gözlerinin yaşardığını gören Kemal açıkladı:

– Tedbir iyi şeydir. Size de tavsiye ederim ve bu macerayı unutmamanızı isterim!

...

Kemal 27 Haziran akşamı saat altıda Sivas'a girdi.

III. Kolordu kumandanlığı dairesi önünde otomobilden iner inmez bir subaya emir verdi:

– Burada bulunan Elâzığ Valisi Ali Galip'le onun İstanbul'dan beraber getirdiği kimseleri hemen bulun ve getirin!

Aradan yarım saat geçmemişti ki Ali Galip ve yanındakiler jandarmaların arasında Kemal'in huzuruna çıkarıldılar. Kemal onları asık bir yüzle ve çatık bir kaşla karşıladı. Ali Galip'e oturacak yer bile göstermeden hakaretler etti. Ali Galip süt dökmüş kedi gibi. Terler içinde boynunu bükerek yutkunuyor. Kemal'in sözlü hakareti yarım saat kadar sürdü.

Sonunda kızdı, elindeki iri taneli tespihini yanı başındaki sehpanın üzerine sertçe attı ve bağırdı:

– Askerler mert olur! Türk askeriye mertlerden mert ve pek civanmert olur. Siz, cihanın kabul ettiği bu kaideye istisna mı teşkil ediyorsunuz? Yoksa ordudan ayrılmakla Türk askerine mahsus bütün kıymetlerden de uzak mı düştünüz? Nedir bu yaptığınız? Kime ve kimlere hizmet yahut kime ve kimlere ihanet ediyorsunuz. Hiç düşündünüz mü?

Ali Galip yutkunarak bir şeyler söylemek istedi; ama Kemal fırsat vermedi:

– Size daha ağır muamelede bulunabilirdim. Emekli bir asker olduğunuza hürmet gösterip bu kadarla yetiniyorum. Şu kadar ki aklınızı başınıza almaz, haddinizi bilmez, dilinizi de kırmazsanız akıbetiniz vahim olur. Haydi buyurun. Yerinize gidin! Derin derin düşünün! Elâzığ'a mı gitmek yoksa İstanbul'a mı dönmek lâzım olduğunu kararlaştırın. Yalnız şunu unutmayın ki Anadolu'da sizin gibilerinin ve efendilerinizin düdüğü ötmez, ötemez!

...

Bu zılgıttan sonra herkes Ali Galip'in ertesi gün bavullarını toplayıp İstanbul'a döneceğini zannediyordu. Hiç de öyle olmadı. Gece yarısı geldi ve Kemal'le mutlaka görüşmek istediğini söyledi.

Vali Reşit Paşayla yaverler bu görüşmenin yarım saatte biteceğini zannederlerken sabaha kadar beklemek zorunda kaldılar.

Ali Galip, Elâzığ'a gitmeyi ve bütün samimiyetiyle Kemal'in emrinde çalışmayı taahhüt etti ve şeref sözü verdi.

Artık onlar ve onlar gibilerin Anadolu'da borusu ötmeyecekti.

“Aydın’ı isteriz!”

Avrupalıların ve Amerikalıların gözetim ve denetimlerinde Yunan'ın Batı Anadolu'da yaptığı vahşet Türkleri ayağa kaldırmış.

Vatan kaygısı, namus korkusu, silâhları ele aldırılmış her yerde büyüklü küçüklü Kuva-yı Millîye birlikleri kurulmuş ve Yunan'ın karşısına dikilmişler.

Küçük küçük direnişler büyümüş ve büyük bir Yunan ordusu Aydın'a tıkmış.

Artık savunma yok saldırı zamanı; **“Aydın’ı isteriz!”**

Kuvvacılar Aydın türküsü çağırıyor; **“Aydın’ı isteriz!”**

Askerler; **“Hazırlıksız olmaz!”** diyorlar.

Kuvvacılar; **“Biz anlamayız Aydın’ı isteriz!”** diyorlar.

Askerler bu asil duyguya daha fazla dayanamıyorlar ve Aydın çevresinde yıldırma saldırıları başlıyor.

İlk çatışma Tellidede sırtlarında.

Kuyruğu sıkışan Aydın'a kaçıyor. Seksen kişilik bir Yunan birliği Kızılçay'a yardıma gidiyor. Küçük bir Kuva-yı Millîye birliği bunu haber alıyor.

Osman Büklü Nazım ile Aydın'lı Ali, onar kişilik müfrezeleriyle pusuya yatıyorlar.

Pusu tam başarı.

Yunan birliğinden arta kalan üç-beş kişi kaçıyor.

Ölene de kaçana da boş ver; şu anda bıraktıkları silâhlar çok önemli.

Her başarı Aydın ateşini körüklüyor.

Kuvvacıların türküsü daha bir heybetli; **“Aydın’ı isteriz!”**

Ve baskın plânı yapılıyor.

Önce bütün kuvvetler Aydın çevresine gelecekler.

Askerler Umurlu'da hemen yanında Kuvvacılar.

Denizli yedek subaylar müfrezesi elli altı kişi.

Seydiköy Topçu Alayından Yüzbaşı Hasan Fehmi kumandasında Tavaslı Ömer Ağa müfrezesi kırk kişi.

Nazilli'den Jandarma Yüzbaşısı Nuri, Dokuzun Hasan Hüseyin ve Mehmet Efeler müfrezeleri altmış kişi.

Emekli Yüzbaşı İbrahim'in gönüllüler müfrezesi yirmi beş kişi.

Mesutlulu Çobanoğlu Mestan ve kardeşi Hasan kumandasında Kara Hayıt, Mesutlu köyleri ve civarı halkından gönüllüler yirmi beş kişi.

Ortakçılı Kara Mehmet müfrezesi yirmi beş kişi.

Salâvatlı Halil İbrahim ve Sancaktar Ali müfrezesi yirmi beş kişi.

Ve diğerleriyle altı yüz kişi civarında bir kuvvet.

Aydın'ın sekiz kilometre güneyindeki Menderes Köprüsünde de Binbaşı Hacı Şükrü var.

Emrinde bir makineli tüfek taburu. Bir mızraklı süvari bölüğü.

Yörük Ali ile Kılıhoğlu Hüseyin Efeler emirlerinde altmışar kızanla gelmişler.

Polis Komiseri Hamdi kumandasında Denizli gönüllü müfrezesi altmış beş kişi.

Bakırköylü Teğmen Kadri kumandasında Muğla ve Çine müfrezesi kırk beşer kişi.

Orhaniyeli Kara Durmuş kumandasında Çakırbeyli Boydere ve civarı müfrezesi kırk kişi.

Tevfik Ağa müfrezesi, diğer köylerden de millî kuvvetlerden Köprübaşı'na getirilerek silâhlendirilen iki yüz kişi.

Toplam yedi yüz kişi de burada var.

Aydın civarındaki kuvvetlerin toplamı bin dört yüz-bin beş yüz kadar oldu.

Eli silâh tutan bütün köylüler Aydın'a davet edildi.

Baskından önce Yunan kumandanına bir ültimatom; *"İki güne kadar Aydın'ı boşaltın!"*

Kuva-yı Millîye birlikleri verdikleri iki günlük mühletin sonunu beklerken 28 Haziran sabahı silâh sesleriyle uyanıyorlar.

Menderes Köprüsünün iki kilometre kadar kuzeyinde iki bölük Yunan askeri Aydın'dan baskın için çıkmış.

Artık iki gün beklenmesi mümkün değil. Savaş başlıyor.

Aydın muharebeleri!

Bütün Kuva-yı Millîye birliklerinin yönü Köprübaşı'na çevriliyor. Saldıran Yunan kuvvetleri gördükleri şiddetli direniş ve ardından gelen saldırı karşısında Tellidede, Emir Köyü'nün kuzey sırtları ve Telsiz sırtlarına çekilerek savunmaya geçiyorlar.

Köprübaşı'nın yakınında bir köy var; "*Balta Köyü!*"

Balta Köyün kadını kızı çocuğu ayran dolu testiği sırtlıyor, çorba dolu bakracı eline alıyor, bir yandan Kuva-yı Millîye birliklerine yemek, su dağıtıyor bir yandan da; "*Ha kardeşim! Ha babam!*" diyerek onları gayrete getiriyor.

Gün batarken Teğmen Kadri kuvvetleri Aydın'ın kenar mahallelerine kadar yaklaşıyorlar.

O gece uyku yok!

...

O gece uyumayan biri daha var.

28 Haziran sabahı erkenden yola çıkacak; Erzurum'a gidecek.

Erzurum'a gidecek; ama aklı İzmir'de Aydın'da.

Sabahı o da iple çekiyor.

Sabah Ramazan Bayramının birinci günü.

İslâm âlemi Ramazan Bayramını idrak edecek.

Hüzün, gözyaşı ve umut dolu bir idrak.

Aydın'ı kuşatanlar da umut dolu. Sabah beşte Aydın'a taarruz var. Bayram namazını Aydın'da kılmak istiyorlar.

Aydın'daki Yunan, topları meydana sürüyor.

Savunanlar top, saldıranlar tüfek kullanınca dengeler değişiyor.

Saldıranlar top kullanamazlar; çünkü top askerde vardır.

Top kullanmak demek askerin savaşması demektir ki bu Mondros şartlarına aykırıdır.

Albay Mehmet Şefik, Binbaşı Hacı Şükrü'yü çağırıyor:

– Binbaşım! Top kullanabilmemiz için iki şey lâzım. Ya ben İstanbul Hükûmeti'ne karşı isyan etmiş olacağım, ya da sen bana isyan ederek bütün kuvvetleri emrine alacaksın. Ne diyorsun?

Binbaşı Hacı Şükrü gururla selâm çıkıyor:

– Şu anda size karşı isyan ettim kumandanım.

Albay Mehmet Şefik ona yeni sıfatını bildiriyor:

– Şu andan itibaren Aydın Kuva-yı Millîye kumandanısınız. İsyan etmiş olduğunuzu hemen İstanbul'a yazacağım.

Ve Aydın Kuva-yı Millîye Kumandanı Binbaşı Hacı Şükrü ellerindeki topların Aydın'a çevrilmesini emrediyor.

Ve topların düellosu!

Türk topları Aydın'ı döverken Kuva-yı Millîye birlikleri Aydın'a doğru aktılar.

Fakat, Yunanlılara takviye birliklerin gelmesine engel olamadılar. Ve o gün de böylece bitti.

Kuvvacılar bayram namazını Aydın'da kılmak istemişlerdi; fakat olmamıştı. Bayram onlara zehir oldu.

Ertesi günkü saldırı tan vaktiyle birlikte başladı.

Fakat Yunan geceden faydalanmış ve Aydın'ı terk etmişti.

Kaçan Yunan'ın arkasından takip başladı; ama yok edilemedi.

Aydın harabe hâlinde kurtarıldı.

Aydın kurtarıldı; fakat İtalyanlar bu kargaşadan faydalanarak aynı gün Burdur ve Muğla'yı işgal ettiler.

Afyonkarahisar, Alanyund ve Kütahya demir yol istasyonlarını da kontrol altına aldılar.

“Erzurum’a az kaldı!”

Aydın'ın kurtarılması, İngilizleri telâşlandırmış.

Kuva-yı Millîye saldırılarını durdurabilmek için tedbir olarak bir beyanname yayınlıyorlar; *“Yunanlılar işgal bölgesini tahliye edecekler.”*

Bu rivayeti yaymakla Kuva-yı Millîye'nin direnme azim ve iradesini gevşetmek istiyorlar. Her fırsatta da Paris görüşmelerini ortaya atarak aba altından sopa gösteriyorlar.

Bu arada hükûmete baskı yapmaktan da geri kalmıyorlar.

Hükûmet, İngilizlerin baskısıyla, Batı Anadolu'daki savunmadan saldırıya geçen Kuvvacıları durdurmaya çalışıyor.

Albay Bekir Sami'ye bir şifre yolluyor; *“Bazı teşkilâtın, Yunan işgalinde bulunan yerlerimizi geri aldıkları haber alınmıştır. Bu gibi teşebbüslerin barış görüşmeleri üzerinde menfi etkisi olabilir. Bu sebeple tecavüzlerin önlenmesi!”*

Bazı teşkilâtın ha?

Hükûmetin bazı teşkilât dediği Türk halkıyla ordusunun el ele vererek oluşturdukları güçtür. Bu güç Kuva-yı Millîye'dir.

Tecavüz edildiği iddia edilen yerler de Türk topraklarıdır.
Aydın ortalığı velveleye vermeye devam ediyor.
İngilizler şaşkın; “*Ah şu İttihatçılar!*”
General Milne, Amiral Calthorpe’a yazıyor;

“Sivas ve Konya bölgelerinde müttefiklerin çıkarlarına aykırı eylemlerde bulunmak üzere silâhlı çeteler kurmak için ciddî bir akım var. Başında İttihatçılar vardır. Şimdilik sadece propaganda yapmaktadırlar. Bunların baş teşvikçileri Mustafa Kemal ile Cemal Paşalardır. Akımın daha çok yayılmasının önüne geçebilmek için, General Kemal’in görevden alınması için hükûmeti tekrar ikaz ediniz.”

Kemal, Samsun’a İttihatçı olmadığı için gönderilmişti.
Oysa şimdi, İttihatçıların teşvikçisi olarak gösteriliyor.

Amiral Caltohppe, aynı konuda hükûmete üçüncü notayı da veriyor; “*İttihatçıları teşvik eden General Mustafa Kemal’i geri çağırınız!*”

Hariciyenin cevabı; “*Halkın direnişinin İttihatçılıkla sınırlandırılması yanlıştır. İzmir’in işgali, Pontus Devleti’nin kurulmak istenmesi ve Doğu Anadolu’nun Ermenilere verilmek istenmesi, halkı ayaklandırmıştır.*”

...

Kemal’in İstanbul’a dönmeye niyeti yok.

Mavi Kuş da dönmeyecek.

Onlarla birlikte Suşehri’nden, Refahiye’den geçtikten sonra, Anadolu’nun sarı sıcağının altında yana yana Erzincan’a ulaşıyor.

Erzurum’a az kaldı.

Erzurum yolları taşlı.

Erzurum yolları tozlu.

Erzurum yolları acılı; ama umut dolu.

IV. Bölüm

ERZURUM SARSİYOR

3 Temmuz 1919!

Amasya'dan çıkalı tam bir hafta olmuş.

Sarı sıcak, bütün gücüyle Anadolu bozkırının üzerine çullanmış. Toprak, güneşin baskısına rağmen, üstündeki yeşil giysiyi kaptırmamak için direndikçe direniyor.

Güneşin kavurduğu Anadolu'nun tozlu, topraklı, taşlı yollarında bir otomobil ve üç yaylı araba da direniyor.

Eğri büğrü yollarda ilerlemeye çalışan otomobil ve üç yaylının tekerleri taşla, toprakla boğuşuyor.

Yorgun yolcular bir haftadır Erzurum'a ulaşmak için çabalıyorlar. Yol nihayete ermek üzere. Belki iki tepe, belki üç dönemeç sonra Erzurum'un giriş kapısı Ilıca karşılarında olacak.

...

Erzurumlular bütün kıymetli misafirlerini Ilıca'da karşılarlar. Kâzım Karabekir Paşa ve Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yönetim kurulu üyeleriyle birlikte bir heyet, III. Ordu Müfettişi, Fahrî Yaver-i Hazret-i Şehriyârî Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarını bekliyorlar.

Bekleyenler çok sabırsız.

Bekleyenler arasında Bitlis valiliğinden istifa ederek Erzurum'a gelen Mazhar Müfit de var.

Bekleyenler sadece sabırsız değil çok da acılılar. Ermeni mezaliminin kanlı hatıraları henüz hafızalardan silinmemiş. Silinmesi de mümkün değil. Ermeni yüzyıllarca koyun koyuna yaşadığı, ekmeğini yediği, tuzuna bandığı Erzurumlunun kanına susamış.

Her aile dünün sadık tebaası, kapı komşusu, kahve arkadaşı Ermeni'ye en az bir kurban vermiş.

Bütün bunların arkasından halk, bölgenin Ermenistan'a bırakılması korkusuyla yürekleri ağzında beklemede.

Damat Ferit'in; *"Doğu illerine geniş özerklik tanınabileceği,"* beyanatı halkı yasa boğmuş.

Bütün umutları Karabekir Paşada.

Şimdi, Çanakkale Kahramanı Kemal Paşanın da gelecek olması onlara daha bir güven veriyor.

Erzurumlular kendi aralarında konuşuyorlar. Konuştuklarından Karabekir Paşayı ne kadar çok sevdikleri belli oluyor.

Bir Erzurumlu uzaktan Kâzım Karabekir'i gösteriyor; "*Paşamız başımızda ya, Ermeni de Urus da vız gelir. Paşa bir 'Arş!' desin bak o zaman Erzurumlunun önünde kim durabilir?*"

Bir başka grup Erzurumlu da Kemal Paşayı anlatıyor. Onu konuşanlar daha önce onun emrinde Çanakkale'de, Muş ve Bitlis de çarpışanlar. Onunla zaferin lezzetine erenler.

Biri diyor ki; "*Yaman kumandandır!*"

Başka biri ekliyor; "*Sert muharebe eder!*"

Başka biri daha heyecanlı; "*Kemal Paşa üstüne atıldığı düşmanı kırmadan bırakmaz!*"

"Bu milletle neler yapılmaz!"

Ilıca'dakiler de Ilıca'ya yaklaşmakta olanlar da heyecanlı; fakat taşlı, kumlu, engebeli Anadolu yolları bekleyenleri ve beklenenleri kavuşturmamak için elinden gelen bütün zorlukları çıkarıyor. Aha bu tepenin arkası, aha şu dönemeci dönünce diye diye yollar eriyor. İşte karşılarında bir tepe daha var.

Tepeyi aşar aşmaz Erzurum'la değil yolu kesmiş bir kabileyle karşılaşveriyorlar. Koyun sürüsü, atlılar, katırlılar, eşekliler, erkek, kadın, kız, çocuklardan oluşmuş bir kabile.

İlk defa motorlu araç görmüş insanlı hayvanlı kabile şaşkın. At kişnemesi, köpek havlaması ve koyun melemesine karışan ürkek eşeklerin anırmasıyla yaşanan bir curcuna. Yol kapanmış yaylılarla birlikte otomobil de mecburen durmuştur.

Kemal ve arkadaşları bu curcunaya gülümseyerek bakarlar. Sonra birer birer otomobilden, yaylılardan inerler.

Hepsi bir aileden olduğu anlaşılan kafilenin en yaşlısı, elinde bastonuyla gayet heybetli görünen bir ihtiyar.

İhtiyarla selâm-sabah ederken kafilenin kadınları; atları, katırları kendilerine siper alarak onları izlemeye başlarlar.

Kemal merakla ihtiyara sorar:

– Uğurlar olsun baba! Nereden gelip nereye gidiyorsunuz?

İhtiyar eliyle uzakları gösterir:

– Rus işgalinde Çukurova’ya inmiştik. Şimdi Erzurum’a, eski yurdumuza dönüyoruz paşam.

Kemal ilgiyle tekrar sorar:

– Niçin, yoksa Çukurova’da geçinemediniz mi?

İhtiyar hayıflanır:

– İş bildiğin gibi değil paşam. Çukurova cennet gibi bir yer. Orada taştan bile ekmek çıkarılır; lâkin duydum ki İstanbul’daki ırzı kırıklar, Erzurum’u Ermenilere vereceklermiş. Şimdi oraya gidiyorum. Soracağım bu namertlere; “*Kimin yurdunu kime veriyorsunuz?*” diyeceğim.

Kemal, duygulu gözlerle arkadaşlarına bakar:

– Gördünüz değil mi? Bu milletle neler yapılmaz. Havza’ya girerken rastladığımız köylü; “*Düşman tarlanın sınırına gelinceye kadar benden fayda yok!*” demişti ya, bakın daha düşman tarlanın sınırına gelmeden ayağa kalkmışlar bile.

Yolun devamında hep bunu konuştular. Halkın, yurdunu yuvasını vermeye niyeti yok ve bu uğurda üzerine düşeni yapacak.

Bu milletle neler yapılmaz!

...

3 Temmuz!

İkinci vakti!

Ilıca’da bekleyenlerin koyu sohbetini; “*Geliyorlar! Geliyorlar!*” diye bağırان bir atının ünlemesi böler. Atlı, kalabalığın yanına gelmeden külüstür mercedesin öksürükleri de duyulur.

Bütün bekleyen gözler öksürüklerin dumana karıştığı yöne döner. Külüstür mercedes, dumanların arasında zıplaya zıplaya yaklaşmaktadır.

Otomobil yaklaşırken Ilıca’dakilerde bir kaynaşma. Başta Kâzım Karabekir olmak üzere saygılı bir sıra.

Kemal, nefesi kesilmiş gibi birdenbire duran otomobilin içinden çevik bir hareketle iner.

Görünüşünde bir haftalık çileli bir yolculuk geçirmiş gibi bir hava yok. Bekleyen halk selâmlandıktan sonra Kemal’le Kâzım Karabekir, göz göze gelirler ve tek kelime etmeden kucaklaşırlar.

Hasret dolu bir kucaklaşma.

İstanbul'da birbirlerine veda eden iki arkadaş, üç ay sonra Erzurum'da buluşmuştur.

Karabekir Paşa, Kemal'e eski Bitlis Valisi Mazhar Müfit'i takdim eder.

Tokalaşırlar.

Kemal memnun:

– Erzurum'da kalmanız isabet oldu Mazhar Müfit Beyefendi. İstanbul'a gitmiş olsaydınız sizi tevkif edeceklerdi. Anadolu'da hep beraber çalışacağız. Vatan bizden hizmet bekliyor.

Mazhar Müfit mahcup:

– Emrinizde çalışmaya hazırım paşam.

Rauf, İzmir Mutasarrıfı Süreyya, Kurmay Başkanı Kâzım, Binbaşı Hüsrev, Dr. Refik, Dr. İbrahim Tali, Kâzım Karabekir başta olmak üzere diğer karşılayıcılarla tokalaşırlar.

Kurulmuş çadırların birinde bir yorgunluk çayı içildikten sonra Erzurum'a hareket ederler.

İstanbul'un gözünden düşen ve görevden alınmak üzere olan Kemal, Karabekir Paşanın kendisini Ilıca'da karşılamasından çok memnun olmuştur.

Halkın ve askerın çok samimî tezahüratları arasında Erzurum'a girerler. Askerî bando takımının çaldığı marşa Erzurum halkının coşkun alkışları karışır. Kemal önce karşılama takımını; “*Merhaba asker!*” diyerek selâmlar.

Kendisini karşılayan kalabalığa da selâm verdikten sonra şöyle seslenir:

– Erzurumlular! Vatanımızın uğradığı felâket ve musibetleri mutlaka yok edeceğiz.

Kemal'in ve arkadaşlarının Erzurum'da kalacakları yerler Kâzım Karabekir tarafından çoktan düşünülmüştür.

Kolorduya ait bir bina Kemal'in çalışması için müfettişlik kargâhı olarak hazırlanmış, yakınında bulunan küçük; ama şirin bina da ikameti için ayrılmıştır.

Kemal'le arkadaşları kalacakları yerlere yerleşirken İstanbul'dan mide bulandırıcı bir haber gelir.

Celâdet ve Kamuran Ali adlarında iki kişi, muhtemelen İngilizler tarafından çokça para verilerek Malatya'ya doğru gönderilecekmiş. Amaçları yıkıcı propaganda ve İngilizler lehinde çalışmakmış. Beraberlerindeki İngiliz Binbaşı Nowel'in elinde; "*Kendisine lâzım gelen bütün yardımın yapılması, hatta bölgenin nüfus kayıtlarının kendisine gösterilmesine dair,*" İstanbul Hükûmeti'nce verilen bir belge varmış.

Anlaşıldı! İngilizler, Güneydoğu'yu karıştırmayı kafalarına koymuşlar. Nowel daha birkaç ay önce Kürt aşiretlerinden yediği zılgıtı unutmuş görünüyor. Şimdi hükûmeti de arkasına alarak bölgeye tekrar gidecek.

Kemal bu haberi alır almaz, Diyarbakır'daki XIII. Kolordu Kumandanı Cevdet'le Kurmay Başkanı Albay Halit'e ve Samsun Muhtarlığı Halil'e durumu haber verir.

İstanbul'dan hareket edecek olanların, memlekete zarar vermeden yakalanmaları gerektiğini bildirir.

"Ne şiş yanmıştı ne kebab!"

Bugün 4 Temmuz.

Bugün padişahımız efendimizin zümrüt tahta çıkışının birinci yıl dönümü.

Padişah efendimizin yaveri Kemal; "*Fahrî Yaver-i Hazret-i Şehriyârî*" olarak, bir kutlama telgrafı yazdı.

Bu yazıyı saraya, hükûmete ve bütün vilâyet ve kolordu kumandanlıklarına göndermek istedi; fakat o da ne? Erzurum Posta Başmüdürüyle Merkez Müdürü, Dâhiliye Nazırı Ali Kemal'in istifa etmeden önceki genelgesine uyararak bu telgrafı çekmek istemediler.

Kemal onları hemen tutuklattı ve divan-ı harbe verdi. Sonra da bir genelgeyle bu tutumunu bütün illere duyurdu. Bu davranışıyla hükûmeti ve emirlerini tanımadığını bir kez daha gösterirken padişahın tahta çıkışını kutlayan telgrafını da sarayla birlikte tüm vilâyet ve kolordu kumandanlıklarına gönderdi.

...

Bütün bunları yaptıktan sonra yine padişahın tahta çıkış şerefine İstanbul'dan bugünler için getirdiği yeni üniformasını giydi. "*Padişahın fahrî yaveri.*" kordonlarını ve savaşlarda kazandığı bütün

madalyaları taktı. Yanına Rauf'u ve İzmit eski Mutasarrıfı Süreyya'yı da alarak kolordu kumandanının atlı faytonuna bindi.

Halk onu parlak giysiler içinde daha da çok sevdi, yollar ona bakan, onu alkışlayan Erzurumlularla doldu.

Erzurum sokaklarında iyi bir etki bıraktığından emin olduktan sonra, Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini ziyaret etti.

İki saatlik ziyarette Erzurum Kongresi hazırlıklarını konuştular.

...

Kemal, Erzurum Posta Başmüdürünü divan-ı harbe verdiğini bir genelgeyle her tarafa duyurarak hükûmetin emirlerini tanımadığını göstermiş, bütün vilâyetler ve kolordu kumandanlarının kafalarını zaten karıştırmıştı.

Bu karışık kafalar Kemal'in padişahın tahta çıkış yıl dönümünü kutlayan telgrafını alınca tümünden karıştı.

Kafası karışanlardan biri Sivas Valisi Reşit Paşa!

Erzurum'daki Mustafa Kemal Paşadan bir telgraf almış; *"Padişah Cenaplarının, tahta çıkma töreni dolayısıyla Erzurum'da sivil ve askerî makamların tebriklerini kabul etmekle gurur duyuyorum."*

Telgrafı okuyan Vali Reşit şaşırıp kalmış.

Hani Kemal Paşa İngilizlerin ısrarıyla görevden alınmıştı?

Hani harbiye nezareti onu tutuklamakla görevliydi?

Ah Ali Kemal ah!

Sen sadece deli değil avarenin biriymişsin.

Valileri kandırmak için yalan söylemişsin. Baksana Mustafa Kemal Paşa, Erzurum'da padişahımız efendimizin tahta çıkış yıl dönümünü kutluyor. Böyle bir adam padişaha niçin isyan etmiş olsun?

Bütün bunları kafasından geçiren Reşit Paşa birden durdu. Duyduklarına göre Mustafa Kemal Paşa Anadolu'da ihtilâl yapacaktı. Hiç ihtilâl yapacak adam padişahın tahta çıkış töreniyle uğraşır mıydı?

Reşit Paşa bu işe şaşıtı kaldı.

Ali Kemal'in genelgesine göre onun yazdığı hiçbir yazıya cevap verilmeyecekti; fakat Kemal Paşaya cevap vermemek de olacak iş değildi.

Sonunda çözümü buldu ve Erzurum'a bir telgraf yazdı;

“Kıymetli tebriklerinize teşekkür, devlet ve millet hakkındaki temennilerinize katılıyorum efendim.

Reşit”

İstanbul'la Kemal arasında kalan Reşit Paşa telgrafında ne Mustafa Kemal Paşanın III. Ordu Müfettişliği sıfatını kullanmıştı ne de kendisinin valiliğini. Hatta telgrafi vilâyet kanalıyla değil parasını cebinden vererek özel olarak çekirtmişti.

Böylece Kemal'e cevap vererek onu kırmamış, cevabını resmî-yetten çıkararak da Ali Kemal'in genelgesiyle ters düşmemişti.

Ne şiş yanmıştı ne kebab.

“Paris'te kalmanıza lüzum yoktur!”

Paris'e giden Damat Ferit, ayağının tozuyla Tevfik Paşayı beklemekten üç büyüklerin karşısına çıkmış ve sadece on dakika konuşturulmuştu. On dakikanın sonunda kendisine on gün mühlet verilerek taleplerini yazılı olarak sunması istenmiş ve kaldıkları köye gönderilmişti.

Neden on günlük süre verilmiş; çünkü Osmanlı heyetinin Paris'te bulunduğu sırada Almanlar da ordaymış.

Fransa'nın ısrarıyla ilk olarak Almanların işini bitirmek istemişler, daha sonra Türklere döneceklermiş.

Hazırladıkları barış antlaşmasını Alman Dışişleri Bakanı Brockdorff-Rantzau başkanlığındaki heyetin önüne koymuşlar.

Brockdorff-Rantzau 440 maddelik barış antlaşmasını okuyunca itiraz etmiş; *“Savaşa sebep olmanın yegâne suçlusu bizim olduğumuzun kabulü isteniyor. Kendi ağızımızdan böyle bir itirafı yaparsam, yalan söylemiş olurum.”*

Birçok maddeye de itiraz eden Brockdorff-Rantzau, Wilson'un prensiplerinden de medet ummuş; ama nafîle, Paris'tekiler onu dinlememişler.

Ve Brockdorff-Rantzau bir ültimatom şeklinde önüne konan barış antlaşmasını Versay Sarayının aynalı salonunda 28 Haziran 1919'da imzalamış.

...

Versay Antlaşması, Bismark'ın kurduğu Almanya'yı yıkıyor ve yeni bir Avrupa düzeni kuruyordu.

Bu antlaşmayla, Almanya mecburî askerliği kaldırıyor, en çok yüz bin kişilik bir ordu bulundurmak yetkisine sahip oluyordu. Ayrıca, denizaltı ve uçak da yapamayacak bütün gemilerini İtilâf Devletleri'ne teslim edecekti.

Almanya toprak da kaybediyordu.

Belçika'ya Eupen, Malmedy ve Moresnet'i, Fransa'ya Alsas ve Loren'i, Polonya'ya Poznan ve Batı Prusya'yı vermeyi kabul ediyor; ayrıca elinden sömürgeleri de alınıyordu.

Togo ile Kamerun, İngiliz-Fransız mandasına, Tanganyika İngiltere mandasına, Ruanda-Urundi Belçika mandasına, Güney-Batı Alman Afrikası Güney Afrika Birliğine, Mariana, Marshall ve Caroline Adalarıyla Çin'deki Kiaochow Japonya'ya, Yeni Gine'nin Almanya'ya ait olan yarısı ve Solomon Adaları Avustralya mandalarına bırakılıyordu.

Versay Antlaşmasıyla Almanya'nın beli kırılmıştı.

...

Türklerin de belinin kırılmaması için verilen on günlük süre çok iyi kullanılmalıydı; fakat damat paşada bir tuhafılık vardı. Köydeki odasına kapanmış bir türlü çıkmıyordu.

Kendisiyle birlikte İstanbul'dan gelen Feylesof Rıza Tevfik, Maliye Nazırı Tevfik ve kendilerine Paris'ten katılan eski Hariciye Nazırı Reşit Paşa bu işe şaşıtıldılar.

Her biri sırayla Damat Ferit'in kapısını çaldılar; *"Haydi paşam, bir an evvel çalışmaya başlayalım!"*

Bu talebe Ferit ilk önce; *"Biraz rahatsızım!"* diye cevap verdi.

Sonra ki gün; *"Bugün pek keyfim yok!"* dedi.

Daha sonraki günse; *"Son derecede meşgulüm. Şimdilik birlikte müzakerelere başlamamıza vakit ve imkân yoktur."* diyerek kendisini çağıran heyet üyesini geri çevirdi.

Enişte paşa böyle diyordu; ama odasından da sürekli daktilo sesi geliyordu. Ferit, konferansa sunacağı metni kendilerine mihmandar olarak verilen Fransız binbaşısına daktilo ettirmeye çoktan başlamıştı.

Feylesof Rıza Tevfik, Tevfik ve Reşit Paşa, onun kapısını yine çalarak; “*Çalışalım!*” dediler.

Fakat aldıkları cevap değişmedi; “*Biraz rahatsızım!*”

İlerleyen günlerdeyse; “*Siz istirahatınıza bakın, ben bir şeyler karalıyorum. Sonunda birlikte müzakere ederiz.*”

Böyle diyordu enişte paşa; fakat ertesi gün ve daha ertesi günlerde de odasından çıkmadı.

Onun gibi siyasî bir dehanın (!) heyet üyelerinin görüşlerine ihtiyacı olamazdı. Mihmandar Fransız subayı onun kafasındakileri Fransızca olarak daktilo etsin yeterdi.

Kaldı ki; “*Osmanlı dostu*” (?) Fransız subayının görüşleri de Ferit’in kafasına yatıyordu.

Ve on günün sonunda Ferit odasından çıktı:

– Bir şeyler hazırladık! Yarın konferansa sunacağız.

Delegeler, enişte paşanın yazdıklarını okudular; fakat gerekli düzeltmenin yapılabilmesi için zaman kalmamıştı.

Paris’teki evinde İngiliz ve Fransız diplomatları etkilemek için uğraşan Tevfik Paşaysa; ancak Damat Ferit kürsüye çıkıp elindeki metni okurken yazılanlardan haberdar olmuştu; ama iş işten geçmişti.

...

Damat Ferit hazırladığı sekiz sayfalık metni, Wilson’un da Belçika’dan gelmesiyle tamamlanan dört büyüklerin oluşturduğu konseyin önünde okudu.

Enişte paşa neler dememişti ki!

Kendilerine göre savaşın asıl suçlusu İttihatçılarmış. Devletin savaşa girişinden padişahın bile haberi olmamış. Ermeni tehciri bir mecburiyet sonucuymuş ve oradaki kusur da İttihatçılarınmış.

Ve konferanstan talepleri;

Savaştan önceki Osmanlı toprakları muhafaza edilmeliymiş.

İtalya ve Yunanistan tarafından işgal edilmiş olan Ege’deki adalar iade edilmeliymiş.

Balkan Savaşı’ndan sonra Bulgar ve Yunanlıların işgalinde bulunan Batı Trakya da geri verilmeliymiş.

Doğu Anadolu’da bir Ermeni devleti kurulması görüşmelerine hemen başlanabilirmiş.

Torosların sadece coğrafi bir anlamı varmış. Bu dağların bir yanında Türkler, diğer yanında Araplar yaşamış. Bu iki millet ayrı diller konuşsa da aynı ülkeye, aynı düşünceye, aynı maddî ve manevî çıkarlara sahipmiş. Türkleri ve Arapları birbirinden ayırmak, bu bölgenin huzursuzluk kaynağı olurmuş.

Osmanlılara bağlı kalmak şartıyla, Araplara özerklik verilebilirmiş.

...

Enişte paşa, özellikle bu teklifiyle Türk sınırını Suriye'den getirmiş Toroslara dayandırmıştı.

Torosların güneyini Türk Musul-Türk Kerkük dâhil olmak üzere Suriye'ye, Irak'a kadar uzanan, Türklerle meskûn yerleri Araplardan saymıştı.

Bu teklif, 30 Ekimde imzalanan Mondros Ateşkesinin de anlam-sızlaştırılması, tümünden Türkler aleyhine dönüştürülmesi demekti.

Damat paşa böyle yapmakla, emperyalistlere yeni kozlar vermişti. Kaldı ki Wilson Prensiplerinin 12. maddesi, bir bölgenin yönetimini o bölgede çoğunluk olan halka vermeyi taahhüt ediyordu. Damat Ferit, sık sık sığındığı Wilson Prensiplerinin de kendi aleyhine işlemesine sebep oluyordu.

Ve Osmanlı sadrazamının en büyük cinayeti!

Arap ülkelerindeki hâkimiyetten bir türlü vazgeçemeyen damat paşa, özbeöz Türk Doğu Anadolu'yu Ermenilere bir kalemde taahhüt etmişti.

...

Damat Ferit'in gerek konuştukları, gerek yazılı olarak sundukları konferansta şaşkınlık ve kızgınlık yaratmıştı.

Konferanstaki bütün devlet adamları şaşkındılar; çünkü Türk sınırı Osmanlı sadrazamı tarafından kendileri hiç çaba harcamadan içeriye çekilmiş ve çok istedikleri Ermeni devleti için söz verilmişti.

Fakat aynı zamanda çok da kızmışlardı.

Onların gözünde Osmanlı; verilecek kararı bekleyen bir suçludan başka bir şey değildi.

Haddi miydi Balkanlardaki, Rumeli'deki toprakları istemek, Batı Trakya'nın iadesini talep etmek.

Hele adalar.

Salondakilerin bir kısmı güldü, bir kısmı kızdı; fakat Damat Ferit'in Fransa Başbakanı Clemenceau'ya verdiği mektuptan sonra anladılar ki Osmanlının tasfiyesi hiç de kolay olmayacaktı; çünkü bu mektupta İzmir vardı.

Osmanlının en boynu bükük ve batının hizmetinde olan yöneticisi diyordu ki;

“Kabul edebileceğimiz tek hâl çaresi, başta İzmir olmak üzere, Yunanlılar tarafından işgal edilen topraklarımız ön şartsız ve hemen boşaltılmalıdır. Müslümanların mal, can ve ırzlarının korunması için Yunan orduları arasında İtilâf subayları da bulunmalıdır. Halkın isyanı; ancak bu şekilde önlenebilir.”

Kaldı ki Ferit şunu da yaptı; *“Osmanlı Devleti'nin parçalanması veya değişik mandalara bölünmesini kabul edemeyiz ve hükûmet de halkın iradesi dışında hareket edemez.”*

Avrupalılar anladılar ki elinden bütün silâhları alınmış, orduları terhis edilmiş bir ülkenin sadrazamı bunları söylüyorsa, daha önlerinde pek çok zorluk olacaktır.

İngiliz Başbakanı Lloyd George, Amerikan Başkanı Wilson, Fransız Başbakanı Clemanceau ve İtalyan Başbakanı Orlando.

Dört büyükler çok kızdılar.

Türklerin istekleri bütün Avrupalı ve Amerikalıların menfaatlerine dokunuyordu. Aralarında ne kadar anlaşmazlık olursa olsun, ortak düşman Türklere karşı hemen birleştiler.

Times muhabiri; *“Ekselâns Damat Ferit ve heyeti, savaşta yenilmiş gibi değil, büyük bir zafer kazanmış gibi davrandı.”* diye başlık attı.

Fransız Başbakanı Clemanceau ise cevabını Damat Ferit'e gayet aşağılayıcı sözlerle ve yazılı olarak verdi;

“Konsey lüzumsuz münakaşalara girişerek ekselânslarına ve heyetlerine üzüntü vermek istememektedir. Konsey, Türk milletine en iyi dileklerini iletirken onun üstün meziyetlerini de belirtmek ister; fakat Türk milletinin bu meziyetleri arasında yabancılara karşı hoşgörülü olduğunu kabul etmez. (...)

Avrupa'da olsun, Asya veya Afrika'da olsun hiç bir ülke gösterilemez ki Türk yönetimine geçmesi ile maddî refah ve kültür seviyesi düşmemiş, Türk egemenliğinden kurtulması ile refah seviyesi artıp kültürü gelişmemiş olsun. Gerek Hristiyan Avrupa'da, gerek Müslüman Suriye, Arabistan ve Afrika'da zapt ettikleri ülkeleri tahrip etmekten başka bir şey yapmamışlar, savaşta kazandıkları topraklarda barışı ve düzeni kurmak başarısını göstermemişlerdir.

Bunlardan çıkan sonuç şudur; Türkiye yenilmek suretiyle, galip devletlere, bütünlük göstermeyen imparatorluk içindeki halkların kaderlerini tayin etmek gibi ağır bir görevi yüklemiştir. Konsey bu vazifeyi bu halkların kendi istek ve çıkarlarını göz önünde tutarak yerine getirmek arzusundadır."

Fransız Başbakanı Clemanceau mektubunun sonunda Damat Ferit ve heyetine teşekkür etti. Damat Ferit'e taleplerinin sadece Türkiye'yi değil, diğer milletleri de ilgilendirdiğini söyledi ve bunların karara bağlanmasının zaman alacağını belirttikten sonra mektubunu şöyle bitirdi; *"Paris'te kalmanıza lüzum yoktur. Memleketinize dönmeniz daha uygun olacaktır."*

Kovulmuşlardı.

"Millî vazifenin başına geçecek zat kim olacak!"

Damat Ferit, Paris'ten kovulurken Erzurumlular Kemal'i bağır-larına basmış. Erzurum halkı ona olan sevgisini ve hayranlığını her fırsatta gösteriyor. Ermeni mezalimini yaşayan halk Osmanlının iki önemli paşasını ağırlamakla gurur duyuyor ve kendini güvende hissediyor.

Az bir şeref mi?

Kendilerine kol kanat geren Kâzım Karabekir Paşaya Çanakkale Kahramanı Mustafa Kemal Paşa da katılmıştır.

Artık Erzurumlular geceleri rahat uyuyor. Kemal de öyle.

Bir aya yakındır kendisini İstanbul'a çağırان hükûmetin baskı-larını birtakım bahanelerle atlatmaya çalışırken bir an önce Erzu- rum'a ulaşmak için çırpınmıştır.

O da Erzurum'da kendisini güvende hissediyor.

Şimdi daha sıkı çalışmak zamanı.

...

Erzurum Kalesi'nde, gece.

Bir toplantı var.

Üzerinde Avrupa haritası serili küçük bir masanın başındalar.

Toplantıda Kemal'le birlikte Rauf, Kurmay Albay Kâzım, Binbaş Hüsrev, Dr. Refik, Kâzım Karabekir ve Mazhar Müfit var.

Hepsinin kafasında aynı soru; *"Memleketi kurtarmak, günün felâket ve ıstırap kaydeden şartlarından kurtulmak için ne yapmalıyız?"*

Fakat hiç kimse, bu sorunun cevabını tam olarak veremiyor.

Bu cevabı Kemal bulmuş ve konuşuyor:

– Arkadaşlar! Tek tedbir; millî hâkimiyete dayanan, kayıtsız şartsız, bağımsız bir Türk Devleti kurmak ve bu hedefe mutlaka ulaşmaktır. (...) daha kim bilir, akla gelen ve gelmeyen ne entrikalar, ne fesatlar, ne tuzaklarla karşılaşacağız? Bu mücadeleyi milletin büyük çoğunluğuna dayanarak süratle hazırlamak ve organize etmek zorundayız. Memlekette ve elimizde tek tepe ve tek kurşun kalıncaya kadar mücadele etmek azmimiz daima mahfuz kalacaktır ve kalmak mecburiyetindedir.

Arkadaşları huşu içinde dinlerlerken Kemal hepsinin gözlerine tek tek bakıyor.

Çok daha önemli şeyler söyleyeceği bakışlarından bellidir:

– Görüyorsunuz ki arkadaşlar; yürüyeceğimiz yol tehlikelerle, çetinliklerle, hatta ölmek ve öldürmek ihtimalleriyle doludur. Bu yol, sarp ve haşın bir yoldur. Bu tehlikelere göğüs vermeye kendisinde iktidar, azim, imkân ve cesaret görmeyen arkadaşlarımız varsa, şimdiden aramızdan ayrılabilirler.

O, lâfı dolandırmayı sevmez. Açık ve net konuşur. Açık ve net sorar. Cevabı da aynen almak ister.

Yine öyle yapmıştır. Başlayacakları mücadelenin tüm zorluklarını anlattıktan sonra onlara seçim hakkı tanıyarak; *"Bu tehlikelere göğüs vermeye kendisinde iktidar, azim, imkân ve cesaret görmeyen arkadaşlarımız varsa, şimdiden aramızdan ayrılabilirler."* demiştir.

Herkes birbirine bakıyor. Hiçbirinde en ufak bir tereddüt yok. Kemal'in net sorusuna net cevap veriyorlar; *"Her durumda bera-beriz!"*

Bu cevabı alan Kemal gurur ve güvenle konuşuyor:

– Arkadaşlarım! Büyük bir vatan ve millet davasına atılıyoruz. Bütün bir milletin maddî ve manevî seferberliği, mücadelesi, savaşması ve muzaffer olması lâzımdır. Böylesine büyük bir dava, gizlice görülmez ve yürütülmez. Millet davası ancak millet huzurunda görülüp yürütülebilir. Bunun için de ortaya çıkmak, meydana atılmak, bir millet ferdi olarak çalışmak icap edecektir.

Kemal bütün bir gece konuştu.

Aylardır kafasında hapsedtiği düşünceler; milletin kurtuluşu için yaptıkları, yapacakları, yapmak istedikleri; saatlerce onun ağzından çıkan kelimelerle Erzurum Kalesi'nde yankılandı.

Kül tablaları tepeleme dolmuş, kimsenin aklına boşalttırmak ya-hut boşaltmak gelmemiş. Sayısız boş kahve fincanları belli ki onları diri ve uyanık tutmuş.

Sabah olmak üzere.

Kemal hâlâ konuşuyor:

– Böyle büyük bir davayı başarmak teşebbüsünü ele alacak teşkilâtın ve millî vazifenin başına geçecek zatın kim olacağı hakkın-da katî bir fikrim yoktur. Bu tayin hakkı, bu anlarda sizlerin, ondan öteye safha safha milletindir.

Kemal susunca odayı heyecanlı; ama derin bir sessizlik doldurdu. Herkes düşünceliydi, herkes bir nefis muhasebesi içine girmişti. Şimdi karar zamanıydı.

Önemli bir karar. Millî vazifenin başına geçecek kişinin kim olacağı hakkında bir karar.

Derin sessizliği yine Kemal bozdu:

– Arkadaşlar! Vakit bir hayli geç oldu. Uzun uzun düşünmenize ve karar almanıza fırsat vermek için bu geceki görüşmelerimizi kâfi buluyorum.

“Ölünceye kadar beraberiz!”

Toplantıya katılanlar ertesi gün akşama kadar kendi aralarında sık sık görüştüler. Herkes Kemal'in teklifini enine boyuna düşündü; çünkü gerçekten verecekleri karar çok önemliydi.

Hepsi Kemal'in açıkça ortaya koyduğu tehlikeleri gözden geçirmiş ve vicdan muhasebesi süzgecinde incelemişti.

Herkesin kararı aynıydı.

Ya istiklâl ya ölüm!

Hemen ikinci toplantıyı yaptılar.

Aldıkları karar Kemal'e bildirildi; "*Vatanın kurtulması uğrunda ölmeye hazırız.*" diyerek millî vazifenin başına geçecek kişi olarak onun isminde hemfikir olduklarını söylediler.

Kemal, hakkında gösterilen güvene teşekkür ettikten sonra konuştu:

– Arkadaşlarımdan bir noktayı rica ediyorum. Yüklendiğim bu mesuliyeti bir şarta bağlamak istiyorum.

Herkes merakla beklerken o, otoriter bir sesle konuştu:

– Emirlerimin istisnasız ve üst bir kumandan emri olarak algılanmasını ve yerine getirilmesini isterim. Başarı için bu şarttır.

Kemal'in bu şartı da kabul edildi.

O gece Rauf, Kurmay Albay Kâzım, Binbaşı Hüsrev, Dr. Refik, Kâzım Karabekir, Dr. İbrahim Tali ve Mazhar Müfit onun her emrini kayıtsız şartsız yerine getirmek üzere Kemal'i lider olarak kabul ettiler.

Mazhar Müfit söz aldı:

– Paşam, ben ve arkadaşlarımda şahsınıza ve enerjinize karşı çok büyük bir güven var. Özellikle benim için durum şöyle, İstanbul'a gidip asılmaktansa burada kalıp vatan uğrunda yanınızda ölmeye hazırım; lâkin aydınlanması gereken birkaç husus var.

Vakit sabaha yaklaşıyordu, herkes yorgundu.

En çok da Kemal.

Buna rağmen gülümsedi:

– Buyurunuz Mazhar Müfit Beyefendi.

Mazhar Müfit devam etti:

– İnşallah başaracağız. Vatanımız kurtulacak; lâkin sonunda ne olacak? Zafere ulaştığımız takdirde hükûmet şeklimizin ne olacağı konusunda hiçbir şey lütfetmediniz.

Kemal'in gözlerinin içi güldü.

Mazhar Müfit'in sorusuna soruyla cevap verdi:

– Zât-ı âlînin hükûmet şeklinin ne olmasını arzu ederlerdi efendim?

Mazhar Müfit şaşırıldı kaldı.

Acaba nasıl bir cevap vermeliydi? Niyeti Kemal Paşayı sıkıştırmak değildi. Çok merak ettiği için sormuştu; çünkü her şey bağımsız bir Cumhuriyete doğru gidiyordu. Kemal Paşa ona; *“Bağımsız bir Türk Cumhuriyeti.”* diye cevap vermesi gerekirdi; ama vermemişti.

Kemal, onun zorda kaldığını görünce fazla üzerine gitmedi:

– Azizim Mazhar Müfit Bey. Bu mesele hakkında şimdiden bir şey söylemek istemem. Hatta bu mevzuda hiç konuşmamak daha doğru olur.

Aldığı cevap Mazhar Müfit’in kafasında yeni bir soru doğurdu:

– Paşa hazretleri! Zaferden sonra otomobilinize binip bize de Allahısmarladık deyip gidecek misiniz?

Kemal bu sefer gerçekten güldü. Oturduğu sandalyeden kalktı. Karşısında oturan Mazhar Müfit’in yanına dolandı ve elini omzuna dostça koydu:

– Ne demek istediğinizi anlıyorum beyefendi; fakat merak etmeyin ben arkadaşlarımı bırakmam. Ölünceye kadar beraberiz.

“İstanbul’a dönmeyeceğim!”

Erzurum’dakiler her konuda fikir birliğine varmışken İstanbul perişan, Kemal’i ikna edip getirememişler; getiremedikleri gibi onu koltuğundan etmek isteyenler koltuklarından da olmuşlar.

Kemal’i İstanbul’a getiremeyen hükûmete destek lâzım.

Bu destek önce Hürriyet ve İtilâfçılardan sonra da basından geliyor.

Hürriyet ve İtilâf yanlısı İstanbul gazeteleri sayfa sayfa yazıyor; *“Erzurum’da karışıklık varmış. Birtakım vatan hainleri orada anarşi çıkarıyorlarmış.”*

Ve desteği alan İstanbul’daki hükûmetten 5 Temmuz akşamı Erzurum’a bir haber; *“Harbiye nazırı makine başında Mustafa Kemal Paşayla görüşmek istiyor.”*

Karabekir Paşa, Kemal Paşayı yalnız bırakmıyor. Beraber gidiyorlar Erzurum postanesine.

Harbiye Nazırı Ferit Paşadan ilk metin geliyor; *“Paşam! Padişahımız sizi o kadar seviyor ki ben gıpta ediyorum. İstanbul’a geliniz. Hayat ve istikbaliniz teminat altındadır. Gelmezseniz, memleket mahvolacak. İtilâf temsilcileri yarına kadar cevap bekliyor.”*

Osmanlının koca harbiye nazırı, vatanın kurtuluşunu onun İstanbul'a dönmesine bağlarken açık açık ve hiç çekinmeden de bunu İtilâf temsilcilerinin istediğini söylemektedir.

Kemal'de şafak atıyor ve sert bir cevap veriyor;

“Hiçbir sebep yokken, İzmir ve Antalya işgal edildi. Silâhsız halk, Rum eşkıyalara doğratıldı. Binlerce insanın ırz ve namusuna tecavüz edildi. Aydın vilâyetinde facialar hâlâ devam etmektedir. Bunlar, Nurettin Paşanın alınmasının ve vahim bir kumanda değişmesinin sonucudur. Şayet, bulunduğum bölge için de böyle kanlı bir netice hazırlanmış ve buna mâni görülen kumanda heyetlerinin görevden alınması lüzumu duyuluyorsa, o hâlde İtilâf Devletleri temsilcilerinin, vatani mahvetmeyi hedef tutan bu teklifleri karşısında, hükûmet adamlarının ikinci bir hıyanete âlet olmaksızın, millet fertleri arasına karışması bir vatanseverlik olur.”

Kemal'in cevabı yenilir yutulur gibi değildir; fakat harbiye nazırı hiç üstüne alınmaz. Yolladığı telgrafta hâlâ ısrar etmektedir;

“Ayrıntıları burada konuşuruz. Siz behemehal İstanbul'a geliniz. Bunu padişahımız da istiyor. Zât-ı âlîniz de kabul ederler ki Paris Konferansı kararlarına katılmaktan başka elimizden gelebilecek hiçbir şey yoktur.”

Paris konferansı kararları! Hükûmet, bu kararlara uymaktan başka elden bir şey gelmeyeceğini söylüyor; üstelik Damat Ferit'in Paris'ten kovulduğu haberleri her yerde duyulmuşken.

Paris, Türkler hakkında ne düşünmektedir? Nasıl bir karar almaktadır? Hükûmet bu kararları bilmekte midir? Yoksa bildiği hâlde boyun mu eğmektedir?

Kemal, harbiye nazırına uzunca bir cevap veriyor;

“Paris Konferansı kararlarına boyun eğmekten başka bir şey yapılamayacağını söylüyorsunuz. Bu kararlar nelerdir?”

Meselâ Paris Konferansı; Pontus, İzmir, Kilikya meselelerinde aleyhimize kararlar vermiş ve doğu illerimizde bir Ermenistan

hâkimiyeti kabul ve teyit eylemişse, bunlara boyun eğen ve kabullerine karar veren kimlerdir?

Hakkımda çok yanlış düşünceler ve telkinler meydana gelmiş bulunuyor.

Eğer bugün yurdumuzda millî bir kudret varsa o, felâketlerden haberdar olan milletin kalp ve dimağından doğmuştur. Ben sadece milletin isteğine tâbi bulunuyorum.

İşin en hayret ettiğim tarafı, benim için İngilizlerden alınan teminattır; çünkü onlar ‘Devlet ve milletleri,’ adına ve şerefine resmen imza koydukları mütareke hükümlerine bile saygı göstermeyerek sınırsız tecavüzlerde bulunmuş ve birçok haysiyet kırıcı örnekler vermişlerdir. Bu itibarla onlara inanmak pek safça bir hareket olur.

Yalnız şuna inanılmasını isterim ki eğer memleketin kurtuluş ve selâmeti benim çekilmeme bağlı olsaydı, bunu kayıtsız, şartsız kabul ederdim. Hâlbuki durum böyle değildir, tersine olarak benim iş başımdan çekilmem yanlış ve tehlikeli bir hareket olur; çünkü mütarekenin imzasından beri hükûmetin âciz ve zayıf görünmesi ve millî kuvvetlere inanmaması İtilâf Devletleri’nin istilâ emellerini kolaylaştırmıştır.

Osmanlı Devleti’yle birlikte, makamınız da bağımsızlığını yitirmiştir. Harbiye nazırlığından ayrılarak, devletimiz için tarihin çok acı olan bu sayfasından onurunuzla sıyrılmak, namus ve gayret sahibi kimselerce beklenmektedir.”

Kemal; “İstanbul’a gel!” diyen harbiye nazırına ağır konuşmuştur. Harbiye nazırı bu tele cevap veremez.

Kemal hızını alamaz ve Sadrazam Vekili Şeyhülislâm Mustafa Sabri’ye de bir telgraf çeker; “İstanbul’a dönmeyeceğim ve memleketlerinin, Ermenilere vaat edildiğini bilen ve heyecan içinde olan Doğu Anadolu halkının arasında kalacağım.”

“Onu zorla veya şerle geri getirmeli!”

Bütün haberleşmelerden haberdar olan İngilizler, Kemal’e karşı askerî bir harekât plânlarlar. Yüz elli dört Hintli askerle birlikte, pek çok hayvan ve savaş malzemesini Samsun’a çıkarırlar.

Samsun’da bulunan III. Kolordu Kumandanı Albay Refet, bölgedeki İngiliz temsilcisinden, bu asker yiğmanın sebebini sorar.

Temsilci cevap verir:

– Batum’u kısmen boşaltıyoruz. Bin asker daha gelecek.

Albay Refet sert bir karşılık verir:

– Mademki buraya asker çıkarıyorsunuz, o hâlde bundan sonra, bölgede anarşi vardır diye iddia edemezsiniz; çünkü sorumluluk sizindir. Ayrıca, Samsun’daki askerlerin, Anadolu içlerine gönderilmesine de izin veremem.

Albay Refet, bunu söylemekle kalmadı, gerekirse savaşmak üzere Kavak yöresine bir topçu taburu yolladı. Bütün yaptıklarını da harbiye nezaretine bildirdi.

Albay Refet’in aldığı tedbirleri General Milne’den öğrenen Amiral Calthorpe, sadrazam vekiline bir nota verdi;

“Bu işte General Mustafa Kemal’in parmağı vardır. Albay Refet derhâl görevinden alınmalıdır. Mustafa Kemal’in de derhâl İstanbul’a dönmesi ve hakkında gereken tedbirlerin alınması acildir.”

İngilizler, Refet’e ve Kemal’e kızınca zaten iki arada kalmış hükûmet hepten sıkıştı.

Hükûmetin Albay Refet’e gönderdiği cevap içler acısı; *“Şimdi aldığımız habere göre, İngilizlere karşı askerî hazırlık yapmışsınız. Zannolunur ki bu emri Kemal Paşadan almışsınızdır.”*

Harbiye Nazırı Ferit Paşa da bu işe çok kızdı.

Refet’e yolladığı uzun mektubunda pek çok sitemde bulundu;

“İngilizlerin Samsun’a asker çıkarmasına karşı savunma tertibatı aldığınızı duydum. İhtimaldir ki bu buyruğu Mustafa Kemal’den aldınız. Oysa İngiliz temsilciliğinin Samsun’a asker göndermesinin oranın işgaliyle ilgisi yoktur.

İngilizlerin Samsun’a asker ihraçları, bölgeyi işgal için değil, Kemal Paşanın bozduğu güvenliği sağlamak içindir. Oranın coğrafyası ve Mustafa Kemal’in meselesi dolayısıyla buna güvenmek gerekir. İngilizler, oralarda asayiş bozan bir olay çıkarsa, hemen işgal edeceklerini söylediklerine göre, direnme hâlinde bunu yapacakları muhakkaktır. Onun için hükûmet kararıyla, İngiliz ihracına ve ilerlemesine katiyen karşılıkta bulunulmaması gerekir.”

Hükûmete göre Yunanlılara karşı savaşmak bile delilikken en büyük devlet İngilizlerle savaşmak tehlikesi doğmuştu ki bundan büyük delilik olamazdı.

Harbiye nazırı, telgrafının devamında, Refet'in Mustafa Kemal'i ikna etmesi için ona akıl vermeye başladı;

“Amaç, memlekete hizmetse, kendisinden başka kumandan yok değildir. Mademki dönmesi gereği ecnebilerle aramızda mesele olmuştur, dönmelidir. Üstelik İngilizler, döndüğünde ona bir şey yapmayacaklarını vaat etmişlerdir. Kemal Paşanın bu tutumundaki ısrarı, merkez ile Doğu Anadolu'nun birbirinden ayrılması anlamına gelecektir.

Kendileri ülkenin bölünmesinden korkmuyorlar mıydı? Oysa davranışıyla ülkeyi kendi elleriyle bölmektedirler. Gelmeyecek olursa, İngilizler asker gönderip onu getirmeye kalkışacaklar, girdikleri yerden de çıkmayacaklardır.

Şayet Kemal Paşa vatanını seviyorsa, bir an evvel dönmelidir.”

Görülüyor ki Kemal vatani kurtarmak için etrafında vatanseverleri derleyip toparlamaya çalışırken yine vatani sevdiklerini iddia ettiklerini söyleyen İstanbul'dakiler, onu ve onun hareketlerini vatani bölmeye sebep görüyorlardı.

Hayret!

Herkes vatan için çalışıyor; fakat ayrı ayrı düşünceler, ayrı ayrı yollar.

Albay Refet, harbiye nazırının telgrafına kendine has alaylı bir cevap verdi;

“Kâinata meydan okumak düşüncesinde değilim. Mustafa Kemal Paşanın zararlı davranışlarda bulunmadığını bilmenizi isterim. Direnme konusunda kendilerinden hiçbir buyruk almadım.

Mustafa Kemal Paşa şu anda Erzurum'dadır.

Neyle meşgul olduğunu bilemiyorsam da Sivas bölgesinde bulunduğu zamanda yaptığı iş malûmdur. Kendileri orada halkı galeyana getirmeye değil, teskin etmeye çalışmıştır. Yaptığım hareketin Mustafa Kemal Paşayla hiçbir ilgisi yoktur.”

Refet'in cevabı Harbiye Nazırı Ferit'i kızdırdı; *"Direnmeyiniz! Kemal Paşayla ilgili yazmış olduklarımızı kendilerine iletiniz."* diye bir telgraf yolladı.

Refet, harbiye nazırının kızgın telgrafını önemsemez bir tavırla çekmecesine atarken gülümsüyordu.

Harbiye nazırına, İngiliz askerlerinin Samsun'a çıkmalarına karşı aldığı tedbirlerin, Mustafa Kemal Paşayla hiçbir ilgisi olmadığını söylemişti; oysa bu işle Mustafa Kemal Paşa çok yakından ilgiliydi.

Çünkü Kemal, İngilizler başta olmak üzere, ilgililere ulaştırılmak için harbiye nezaretine bir telgraf yazmıştı;

"Temmuz ayının beşinci günü, İngilizlerin Batum'un tahliyesini bahane ederek Samsun'a asker çıkarmaları protesto edilmiş ve çıkanlardan sonra tek bir askerin dahi karaya ayak basmasına ve sahilden içerilere hiçbir kuvvetin hareketine müsaade olunmayacağı, kat'i surette kendilerine bildirilmiştir."

Konuyla ilgili bütün askerî tedbirler alınmıştır. Hâl böyleyken, aksine hareket edildiği takdirde doğacak vahim neticeden doğrudan doğruya kendileri mesul olacaklardır."

Bu hususa son derece azim gösterilmesini, başka suretle harekete imkân bulunmadığını arz ederim."

III. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal"

Bu telgrafı alan İngilizler, Samsun bölgesinde silâhlı bir çatışmayı göze alamadılar ve Samsun'a asker çıkarmaktan vazgeçtiler; fakat Amiral Calthorpe, tüm hıncını Albay Refet'ten aldı ve onu azlettirdi. Yerine Albay Selahattin atandı.

İngilizler silâhlı bir çatışmadan korkarak geri adım atarken en büyük emperyalistle bir savaş ihtimali bile, padişahla sadrazam vekilini dehşete düşürmüştü.

Kemal'i güzellikle İstanbul'a getirme düşüncelerini bir yana bıraktılar.

Artık onu zorla veya şerle geri getirmeliydiler.

“Dönemeç!”

Karar!

İstanbul’dakiler kararlarını vermişler.

Ya Kemal!..

Kemal, çevresindeki duvarların her geçen dakika daha da daraldığının farkında.

Samsun’a ayak bastığı andan itibaren İstanbul’la çekişmelerini bir bir gözden geçirir.

İstanbul onu istemektedir.

O, Anadolu’da kalmayı!

İstanbul belli ki vazgeçmeyecektir.

O da vazgeçmek niyetinde değildir.

O zaman!

O zaman bir karar gerekmektedir.

Birdenbire aklına gelen ihtimalden irkilmiştir.

Oysa o, bu kararı; “*Gerekirse!*” çoktan vermiştir.

Gerekirse!

Gerekirse askerlikten ayrılmak!

İşte bu, hesapta yoktur.

Hapisler, sürgünler görmüştür.

Yıldız’ın zindanlarında aylar geçirmiştir.

Trablus çöllerinde ölüme gitmiştir.

Çanakkale’de Azrail’le koyun koyuna yatmıştır.

Muş’un ovasında, Bitlis’in dağlarında, Suriye’nin çöllerinde kanla yoğrulmuştur.

Bütün bu felâketli günlerde bile; “*Askerlikten ayrılmak!*” bir an aklına gelmemiştir.

Ya şimdi!

Havadaki kuşlar, yerdeki karıncalar, sudaki balıklar sanki; “*Askerlikten ayrıl!*” diye ünlemektedir.

“*Askerlikten ayrıl! Askerlikten ayrıl!*”

Onun askerlik mesleğini ne derece sevdiğini bilen Mavi Kuş, havadaki kuşlara, yerdeki karıncalara, sudaki balıklara kızgın nazlarla bakmakta; fakat hiç ses çıkaramamaktadır.

Çünkü o da onlar gibi düşünmektedir.

Hafakanlar!

“Askerlikten ayrıl!” diyenler korosuna Kâzım Karabekir de katılır. Sonra Rauf, sonra Ali Fuat...

Diğer genç subaylar pek ses çıkaramazlar.

Her an her şey olabilir.

Karabasan!

Belki şu an, Erzurum postanesindeki küçücük odada; basit, duygusuz telgraf makinesinin maniplesi tıkırdamaya başlamıştır.

Belki de şu an, harap Erzurum postanesindeki yorgun telgraf memuru, İstanbul’daki padişahın Erzurum’daki valiye ve kumandana gönderilen bir şifre almaktadır.

Belki de şu an hepsi birbirine benzeyen noktaların çizgilerin dizildiği minik kâğıt şerit, uzaya kıvrıla telgraf memurunun avucunda katlanmaktadır.

Telgraf memuru belki de şu an, telgraf şeritlerini parça parça keserek bir kâğıda yapıştırmaktadır.

Padişah diyor ki; “*Seni ordudan attım! Rütbelerini, nişanlarını söktüm! Bundan sonra ne III. Ordu Müfettişisin ne de Ordu Kumandanı!*”

Kulakları uğulduyor!

Havadaki kuşlar, yerdeki karıncalar, sudaki balıklar yine; “Askerlikten ayrıl!” diye ünlüyorlar.

Telgraf telleri çok insafsız.

Telgraf telleri böyle bir acı haber getirdikten sonra ne valilere emir verebilecek ne askerlere kumanda.

Telgraf telleri böyle bir acı haber getirdiğinde her şey bitmiş olacak.

Gelecek, çok uzak dağlardan bellerden aşır gelen telgraf tellerinin getireceği haberlere bağlıdır.

Kaderi telgraf tellerinin ucunda.

Şu an her şeyken bir anda hiç olmak.

Şu an Anadolu’nun yarısına hükmederken ordudan atılmak, bir sivil adam olmak?

Hem de bu üçra köşede?

Bir misafir olmak; üstelik istenmeyen bir misafir.

Bir an evvel ayrılması, çekip gitmesi için gözlerine bakılan bir misafir.

Havadaki kuşlar, yerdeki karıncalar, sudaki balıklar kulağının dibinde ünlemeye devam ediyor; *“İstifa et paşam! Askerlikten ayrıl! Padişah seni atmadan, rütbelerini, nişanlarını sökmeden bir hiç olmadan ayrıl.”*

Beyni zonkluyor.

Mavi Kuş, havadaki kuşlara, yerdeki karıncalara, sudaki balıklara ters ters bakıyor.

“Hayır!” diyor!

O kadar kolay değil!

Eline bir kâğıt kalem alıp; *“İstifa ediyorum.”* diye bir satır yazmak o kadar kolay değil.

Bu bir satırın altına imza atmak, Çanakkale’de, Muş’ta, Bitlis’te, Trablus çöllerinde savaşmaktan daha zor.

İstanbul’dan haberler sızıyor. Sadece yetkilerini, üniformalarını, nişanlarını değil, belki kellesini de isteyebilirlermiş! Askerlikten ayrılınca ucuz-pahalı sırtına giydiğinde dökülen bir sivil elbise uydurabilir. Rugan paşa çizmeleri yerine, çarık bozması bir çift kundura da alabilir.

Fakat iş bu kadarla bitmez.

Bundan böyle kışlalarda, ordu evlerinde bir yeri olmayacak. Yan odada yaverler, kapılarda emir erleri beklemeyecek.

Bundan sonra karşısında topuklarını birbirine vurup dimdik selâm vererek; *“Emret paşam!”* diyenler olmayacak.

Geçtiği yollarda, askerler, siviller ona selâm vermeyecekler.

Sofraların, köşelerin başına oturtmayacaklar.

Oysa şimdi valiler, kumandanlar, ordu ve idare âmirleri etrafında dizim dizim dizilmekte.

O söylerse dinlemekte, o gülerse tebessüm etmekte, o susarsa susmaktadırlar.

Her an her şey bitebilir.

Belki şu anda bile kapı vurulabilir.

Belki kolordu kumandanı, belki bir yüzbaşı yahut binbaşı ya da bir emir subayı gelebilir.

Ona bir telgraf uzatabilir.

İstanbul’dan gelen telgrafta; *“Artık asker değilsin. Rütbelerin nişanların padişah emriyle alınmıştır.”* yazabilir.

Bu görevden alınış, şahsiyetiyle oynanmak şeklinde de uygulanabilir. Görevden alındığı tebliğ edilmeden önce kapıya ve etrafa nöbetçiler de konmuş olabilir.

Görevden alındığı zaman, kendisinin çok sevdiği, onların da bu sevgiye karşılık verdiklerine inandığı arkadaşlarından ayrılmak çok zor olacaktır.

Kimisi karşısında selâmlarını verdikten sonra çıkıp gidecek; kimisi üzüntülerini bildirecektir.

Kader!

Muhakkak ki Cevat Abbas'la Muzafferden ayrılmak daha zor.

İkisiyle de âmirlikten öte duygusal bağları var.

Conkbayırı-Anafartalar'ın en kanlı günlerinden beri yanından bir gün bile ayrılmayan Cevat Abbas...

Oğlu gibi sevdiği Muzaffer.

Cevat Abbas ve Muzaffer'le birlikte diğer arkadaşları karşısına geçecekler önce selâm vaziyeti alacaklar.

Hepsi ellerinden öpecekler o da onları kucaklayacak.

Sonra iki taraf da gözyaşlarına boğulacaklar.

Artık kimse ona itaat etmeyecek!

Kimse ondan emir almayacak, o emir verirse yerine getirilmeyecek. Kimsenin ona selâm durmadığı bir meçhul vatandaş olacak!

Hatta belki bir şüpheli adam.

Yanına yaklaşılmayan, selâm bile verilmeyen, tehlikeli bir adam.

Keder!

Vilâyet gazetesinde çıkan küçük bir haber; *"Sabık Ordu Kumandanlarından ve III. Ordu Sabık Müfettişi Mirliva Mustafa Kemal Paşa, padişah emriyle askerlik görevinden alınmış olup kendileri jandarma nezaretinde İstanbul'a doğru hareket etmiştir."*

Hepsi; ama hepsi olabilir.

Mavi Kuş, havadaki kuşlara, yerdeki karıncalara, sudaki balıklara ters ters bakıyor; ama onlar kulağının dibinde ünlemeye devam ediyor; *"Askerlikten çekil paşam! Padişah seni ordudan atmadan kendi arzunla hemen yarın istifa et."*

Yarın mı?

İyi de niçin yarın?

1919 Temmuzunun 8'ini, 1919 Temmuzunun 9'una bağlayan gece!

Yıldızlar gökyüzünü terk etmiş.

Yarım ay bulutların arkasına saklanmış.

Gece derinleşirken Erzurum yaylaları sıkıntılı.

Mavi Kuş da sıkıntılı; "*Padişah seni ordudan atmadan askerlikten çekil paşam, istifa et!*" diye ünleyen havadaki kuşlara, yerdeki karıncalara, sudaki balıklara ters ters bakıyor.

1919 Temmuzunun 8'ini, 1919 Temmuzunun 9'una bağlayan meş'um gece!

Erzurum geceleri nemli ve soğuk.

Bu gece daha soğuk!

Hüseyin Rauf sıkıntılı!

Kâzım Karabekir sıkıntılı!

Subaylar, yaverler sıkıntılı!

Gerçi Rauf teminat veriyor; "*Kâzım Karabekir Paşaya güvenebiliriz. O sizin zekânıza, tecrübenize hayrandır.*"

Rauf'un söylediği doğrudur. Kâzım Karabekir Paşayı Selânik'ten beri tanır. Pek çok ölüm-kalım savaşında feleğin çemberinden birlikte geçmişlerdir. Azrail'in tırpanından birlikte kurtulmuşlardır.

Kâzım Karabekir Paşa İstanbul'dan hareket etmeden önce kendisini hasta yatağında ziyaret etmiş ve; "*Burada yapılacak hiçbir şey kalmadı paşam. Ben Erzurum'a gidiyorum. Ne yapacaksak orada birlikte yapalım.*" demiştir.

Evet öyle demiş ve onu Anadolu'ya davet etmiştir.

Hatta Erzurum'da yapılacak kongreye gelmesi için kendisini telgraf yağmuruna tutmuştur.

Fakat!

Kâzım Karabekir Paşa; "*III. Ordu Müfettişi ve Fahrî Yaver-i Hazret-i Şehriyârî Mustafa Kemal Paşayı*" çağırmıştır.

Askerlikten ayrıldığı takdirde sadece Mustafa Kemal Bey yahut efendi olacaktır. Acaba Kâzım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Bey veya efendiyi kabul eder mi?

Gerçi Karabekir'e güvenilebilir.

O, dostunu düşmanına teslim etmez; fakat en nihayet o da bir askerdir, o da bir emir kuludur.

Padişah ona; *“Mustafa Kemal Paşayı ordudan attım. Rütbele-rini, nişanlarını söktüm. O, artık asker değildir. Sana emrediyorum, kendisini derhâl tevkif et. İstanbul’a gönder.”* derse?

Padişah böyle buyurursa ve Kâzım Karabekir Paşa bu emri yerine getirirse hiç kimse ona kıyamaz.

Beyni karıncalanıyor!

O bir hesap adamıydı, bugünlerin geleceğini düşünmemiş değildi. Henüz Amasya’dayken askerlikten alınabileceğini ve millî davaya başka bir sıfatla hizmete devam edeceğini hesaplamıştı.

Fakat hesap başka, uygulama başkaydı.

Şimdi iş bu kararı vermeye gelince aklıyla duyguları karışmıştı.

Önündeki yollar çatallaşıyor; bazen daralıyor, bazen bulanıyor.

Derdini açabildiği tek kişi Rauf; fakat onun da elinden bir şey gelmez. O da bir misafir, o da bir sığıntı. Çıktıkları bu çetin yolculukta Rauf’un hiçbir resmî sıfatı yok.

O eski bir bahriyeli. Hamidiye kahramanı olmasından başka hiçbir gücü yok. Kaldı ki Rauf, padişaha gönülden bağlı bir adam. Padişahlık onun gözünde yüce bir makam.

Buna rağmen Rauf’a dert yanmadan edemiyor; *“Sivil olursak her şey biter Rauf. Makam ve rütbenin önemi büyüktür. İstiklâlimizi elde etmek için savaşmak mecburiyetinde kalacağız. Bu mücadelede emir vermek için resmî salâhiyet gerekir.”*

Kararsızlık!

1919 Temmuzunun 8’ini, 1919 Temmuzunun 9’una bağlayan o meş’um gece!

Karar gecesi!

Ruhu karar vermek ve kararsızlık arasında yoğruluyor.

O yoğrulup dururken korktuğu başına geliyor. Yaver Cevat Abbas; *“Padişahın kendisini makine başında beklediği,”* haberini getiriyor.

Erzurum karanlıklar içinde.

Yanında Kâzım Karabekir, Rauf, Kurmay Başkanı Binbaşı Kâzım, yaverleri ve emir eriyle postaneye yürüyorlar.

Herkes içine kapanmış.

Çıktığı uzun yolculuk belki de kaldıkları evle postane arasında bitecek.

Belki de bu son yolculuk.

İşte postanedeler.

Yıldız Sarayı telgrafhanesi karşılarında.

Padişah makine başında hazırmış.

Kendisiyle padişah adına Harbiye Nazırı Ferit Paşa konuşacakmış.

Harbiye nazırı güvenilir bir adam değildir. Hatta Kâzım Karabekir'e göre hainin biridir.

İlk hareket Yıldız'dan gelir.

Harbiye Nazırı Ferit Paşa, bir saray uşağı ağzıyla yazmıştır; *"Padişahımız efendimiz hazretlerinin selâm-ı şâhanelerini tebliğ ederim. Muhabbet ve itimad-ı hümayunlarını bildiririm."*

Ayrıca kendisi de; *"Hürmet ve muhabbet-i biraderaneleriyle gözlerinden öpüyormuş."*

Tetiktedir.

Acaba bu iltifatların arkasında ne vardır?

Bekler; ama çok değil.

Yıldız, yayvan bir ağızla konuşur; *"İstanbul'da onu nice büyük işler, mevkiller beklemekteymiş."*

Sonra ağzındaki baklayı çıkarır; *"İstanbul'a dön!"*

"Dönmem!" cevabını alan Yıldız, hemen ağız değiştirir; *"Erzurum'dan hastalık raporu al; fakat derhâl oradan ayrıl. İstedğin yere git!"*

Cevap değişmez; *"Hayır burada kalacağım!"*

Konuşma büsbütün sertleşir.

Yıldız ısrar ettiği hâlde cevap aynıdır; *"Katiyen reddediyorum İstanbul'a dönmeyeceğim!"*

1919 Temmuzunun 8'ini, 1919 Temmuzunun 9'una bağlayan o meş'um gece!

Yıldız'dan gelen son cevap bir balyoz gibidir; *"O hâlde resmî vazifeniz sona ermiştir!"*

İşte perde kapanmıştır.

Yıldız ona; *"Askerlik hizmetinden azledildiğini,"* tebliğ ederken, o daha çabuk davranır.

8/9 Temmuz 1919.

Saat 22.50'de harbiye nazırına, saat 11.00'de de padişaha; "Tüm askerlik görevlerinden çekildiğini," bildiren istifa dilekçesini yazar ve altını imzalar.

Dilekçesinin altına sadece; "Mustafa Kemal." diye yazmıştır.

Bütün gemileri yaktığının, geri dönülmez bir yola girdiğinin farkındadır.

Rauf ve Kâzım Karabekir onu hararetle kucaklar tebrik ederler; fakat Kurmay Başkanı Albay Kâzım'ın suratı asılmıştır.

Çok geçmeden Yıldız'dan gelen telgrafta; "Zât-ı şâhanenin kendisini askerlik mesleğinden ihraç ettiği," yazılıdır.

Telgraf başından ayrılmaz.

Türk milletine ve orduya şu mesajı geçer;

"Mübarek vatan ve milleti parçalanma tehlikesinden kurtarmak, Yunan ve Ermeni isteklerine kurban etmemek için açılan Millî Mücadele uğrunda, milletle hep beraber serbest surette çalışmağa, resmî ve askerî sıfatım engel olmaya başladı. Bu kutsal amaç için milletle birlikte nihayete kadar çalışmaya, bütün kutsal inançlarım üzerine söz vermiş olduğumdan dolayı, pek çok sevdiğim yüksek askerlik mesleğinden bugün çekildim. Bundan sonra milletimizin kutsal gayesi için her türlü fedakârlıkla çalışmak üzere, milletin içinde savaşıyor bir kişi olarak bulunmakta olduğumu tamimden arz ve ilân eylerim."

...

1919 Temmuzunun 8'ini, 1919 Temmuzunun 9'una bağlayan o meş'um gece, Erzurum postanesinden çıkarken artık o, III. Ordu Müfettişi ve Fahrî Yaver-i Hazret-i Şehriyârî Mustafa Kemal Paşa değil, sadece Mustafa Kemal'dir.

Kâzım Karabekir'le Rauf, onu daha makine başında ve son sözlerini dikte ederken tebrik etmişlerdir. Kurmay Başkanı Binbaşı Kâzım ise öylesine bir selâm vermiştir.

Yaverlerse ona daha bir yaklaşmışlardır.

1919 Temmuzunun 8'ini 1919 Temmuzunun 9'una bağlayan gece pek kasvetlidir.

Bir an önce yalnız kalmak ister.

Bir an önce kendisiyle hesaplaşmak istemektedir.

Kendi kendisiyle konuşacaktır.

1919 Temmuzunun 8'ini 1919 Temmuzunun 9'una bağlayan kasvetli gece bir türlü bitmek bilmez.

Şafak bir türlü atmak bilmez.

Anadolu'ya geçerken başında Çanakkale Zaferinin tacını ve çok geniş müfettişlik yetkilerini taşımaktaydı. Oysa Samsun'a çıkışından sadece elli gün sonra rütbelerini, mevkiini, yetkilerini her şeyi ni kaybetmişti.

Sıfırdan başlayacaktı.

...

Uykusuz, yorgun, üzgün, bozgun bir sabah nihayet gelir.

O sabah, onun kanlı uykusuz gözlerini görenler, başka biriyle karşılaşmanın şaşkınlığı içindedir.

Sararmış ve süzölmüştür.

Kasvetli gece bitmiş; fakat buhran bitmemiştir.

O artık bir sivildir. Hiçbir resmî sıfatı olmayan, hiçbir yetkisi kalmayan, yersiz yurtsuz parasız Mustafa Kemal Bey, yahut Efendi.

9 Temmuz 1919 sabahı da büyük bir kasvetle üzerine çökmüştür.

O sabah Rauf'a der ki; *"Raufçuğum, her şey bitti. Böyle buhranlı zamanlarda makam ve rütbenin halk üzerindeki tesiri büyüktür. Bunlarsız ne yapılabilir?"*

Rauf onu teselli eder; *"Bilâkis paşam. Asıl şimdi mevki ve itibarınızın bir kat daha arttığı kanaatindeyim. Vatanın kurtarılması davasına bir millet ferdi gibi nefsinizi vakfedişiniz üzerine gerek ordu, gerekse halk gözünde eskisinden fazla sevgi itimada mazhar olacağınızdan eminim."*

Ve Rauf bu kanaatini önce kendisi ispatlamak için bir beyanname yayımlar; *"Vatan ve milletin kurtuluş ve bağımsızlığı ve saltanat makamının ve hilâfetin dokunulmazlığı temin oluncaya kadar, Mustafa Kemal Paşayla çalışacağıma mukaddesatım namına yemin eylediğimi arz ve ilân eylerim."*

...

Rauf bu beyannameyle Kemal'e tüm desteğini vermiştir. Bu desteğin vatandaş tarafından bilinmesi önemlidir. Telgrafçılar, bu telgrafları, yurdun her yanına ulaştırmak için yarış ederler.

Çok geçmemiştir ki Kemal'in istifasını duyan Ali Fuat'tan da bir telgraf gelir; "(...) Askerlikten istifanız, başta bendeniz olmak üzere, kolordu ve muntıkam dâhilinde bulunan bütün kumandan ve memurları büyük üzüntüye gark etti. Bundan evvel olduğu gibi, bundan sonra da emirlerinizdeyim paşam."

Aynı gün Binbaşı Hüsrev, Dr. Refik, Özel Kalem Müdürü Hayati, Yaverler Cevat Abbas'la Muzaffer de paşalarıyla beraber askerlik mesleğinden istifa ederler.

İstifa etmeyi düşünmeyen tek bir kişi var; Kurmay Başkanı Binbaşı Kâzım.

Kurmay Başkanı Kâzım ellerinde büyük bir dosyayla karşısına dikilmiştir; "*Paşam, siz askerlikten istifa ettiniz. Benim bundan sonra emrinizde bu vazifeme devam imkânım kalmadı. Evrakı kime teslim edeyim?*"

İşte haklı çıkmıştır.

Acaba çözülme mi?

Cevabı hazin bir inilti olur; "*Yaa! Öyle mi efendim? Peki efendim. Lütfen uhdenizdeki dosyaları Hüsrev Beyeye veriniz.*"

Kurmay Başkanı Binbaşı Kâzım; "*Emredersiniz!*" diyerek kendine has çalımlı yürüyüşüyle çıkınca Kemal, Rauf'la bakışır.

Gözlerinde hüznün, koltuğa yığılmıştır.

Yüzü daha çok sararmıştır.

Konuşmaya mecali yoktur; fakat konuşmadan edemez; "*Rauf, gördün mü? Makam ve mevki önemlidir demiştin.*"

Rauf da üzgündür. Teselli için; "*O adamın, tabiatını bir an önce açığa vurması bizim için daha iyi olmuştur; fakat diğer arkadaşlarımızın hepsi vefalıdır.*" der.

Kemal'i, 1909'dan beri tanıyan Rauf, onun nice zor anlarına şahit olmuştur; fakat o gün, kurmay başkanının evrakını toplayıp karşısında dikildiği ve bu sözleri söylediği zamandaki acısını hiçbir zaman görmemiştir.

Kurmay Başkanı Binbaşı Kâzım, akıllara ziyan çalımlı yürüyüşüyle çıkıp gitmiştir; fakat asıl XV. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşanın nasıl bir tavır alacağı önemlidir.

Kendileri bütün gemileri yakmışlardır; fakat Kâzım Karabekir Paşadan aynı şekilde rütbe ve nişanlarını feda etmesi ne beklenebilir,

ne de istenebilir. Kaldı ki Karabekir Paşa ordu kumandanlığından istifa edecek olursa nihayet hepsi hepsi on-on beş sivil adam olarak orta yerde kalakalırlar.

Ayrıca, Kâzım Karabekir Paşa, bundan böyle nasıl davranacaktır? Padişah ona, görevden aldığı, askerlikten el çektiirdiğı adam için; *“Onu tutukla, İstanbul’a gönder.”* diyecek olursa, ne yapacaktır?

Galiba, gerçekten her şey bitmiştir.

Rauf’a döner. Kendi kendine söylenir gibidir; *“İkimizin yapacağı tek şey kaldı Rauf. Emin bir yere çekilerek, ayakaltında ezilmemek.”*

Ümitsizliğin getirdiğı çöküntü!

Ve Yaver Cevat Abbas içeri girerek; *“Kumandan Paşa geliyorlar. Arkalarında bir bölük süvari askeri var!”* der.

Kâzım Karabekir ve ardında bir bölük süvari hayra alâmet sayılabilir mi?

Rauf’un kulağına eğilerek boğuk bir sesle mırıldanır; *“Gördün mü Rauf? Dediklerim doğru değil miymiş?”*

Koltuktan kalkar, pencereye yürür.

Süvariler binanın etrafına dizilmiştir.

Bir süvarilere, bir Rauf’a bakarken tümnden sararır.

Pencereden ayrılır, odanın ortasına doğru bir iki adım atar.

Kulakları giderek yaklaşan postal seslerindeyken gözleri kapıya kilitlenmiştir.

Kâzım Karabekir Paşanın cebinde, İstanbul Hükûmeti’nin bir tevkif emri de olabilir.

Gel gitler.

Mavi Kuş pencerede telâşlı.

Yoksa bir dönemeç mi?

Ve kapıdan bütün ciddiyetini kuşanmış Kâzım Karabekir Paşa arkasında sekiz on subayla görünür.

Yüzünden bir şey anlamak mümkün değildir.

Üç, belki de beş sert adımdan sonra, bütün binadan duyulan bir topuk sesi ve arkasından sert bir selâm vaziyeti.

İki kumandan göz göze.

Ve Kâzım Karabekir Paşanın gürleyen sesi:

– Emrinizdeyiz paşam! Siz, bundan evvel olduğu gibi, bundan sonra da bizim kumandanımızsınız. Ben, subaylarım, erlerim, kordum, hepimiz emrinizdeyiz!

Havadaki kuşların, yerdeki karıncaların, sudaki balıkların sevinçleri, Mavi Kuşun Erzurum semalarını yırtan çığlığı!

Dönemeç?

Yol dönülmüş!

Doruk aşılmış!

Buhran çözülmüştür!

Mustafa Kemal Paşayla, vefalı, cesur, dürüst Kâzım Karabekir Paşanın sarılıp; kucaklaşması.

Sadece iki paşanın değil, onları seyredenlerin gözlerinde de yaş. Kader!

Bir milletin kaderi.

Kâzım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşaya; “Emrinizdeyim!” derken, İstanbul gazetelerinde şu resmî tebliğ yayımlanır;

“III. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşanın memuriyetine son verilmiştir.

Harbiye Nazırı Ferit,

Sadrazam Vekili Mustafa Sabri”

Bu da kader!

“Bu gâvuru dışarı atayım mı?”

İstanbul’la bağlar kopmuş sırtındaki yükten kurtulmuş. Bu arada çok önemli bir sınav da başarıyla verilmiş.

Rauf, Ali Fuat ve Kâzım Karabekir, Kemal’e olan bağlılıklarını ispat etmişler ve dört arkadaş birbirlerine daha da yaklaştılar.

Kemal’in gözleri şimdi daha bir başka bakmakta, daha bir başka parlamakta; ama İstanbul’u sırtından atmakla daha büyük bir sorumluluğu yüklendiğinin de farkında.

Şimdi bütün bir milletin geleceği onun omuzlarında.

Bu yük ona ağır mı gelmekte?

Hayır!

O, bu yükü seve seve taşıyor.

O, bu yükü isteyerek sırtlanmış.

Yeter ki bu millet ona güvensin.

Yeter ki bu millet hep onunla olsun.

O, bu milletle neler neler yapmaz...

Şimdi yapacaklarının en başında kongre çalışmalarını tamamlamak ve bir an önce Erzurum Kongresini açmak var.

Günlerdir bu işle meşgul.

Delegeler gelmeye başlamışlar bile.

Bu kongre çok önemli. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'yla, Doğu Karadeniz bölgelerinin işgali ihtimaline karşı, ülkenin diğer kısımlarıyla birlikte direnme kararlarını ortaya koyma ve Ermeni saldırılarına karşı hazırlanmak amacıyla toplanıyor.

Kongreye katılacak delegeler kendi bölgelerinin sorunlarını görüşmek ve çözüme ulaştırmak için Erzurum'a doğru yola çıkmışlar.

Kâzım Karabekir, 7 Temmuzda Erzurum'a gelen Trabzon delegelerini büyük bir törenle karşılamış; fakat zaman yaklaştığı hâlde gelen delege sayısı bir türlü istenen sayıya ulaşmamış.

...

Hepsi kongre hazırlıklarıyla o kadar meşguller ki burunlarının dibindeki Rawlinson'u unutmuşlar.

Fakat Rawlinson kendini hatırlatmakta gecikmez.

İngiliz Dışişleri Bakanının yeğeni Albay Rawlinson, Erzurum'a ateşkes şartları gereğince XV. Kolordunun elindeki silâhları almak için gelmiş; fakat Kâzım Karabekir bazen; "*Yollar kapalı.*" bazen; "*Nakil vasıtası yok.*" diyerek onu hep atlatmış.

Kemal'le arkadaşları o gün öğle yemeğinden sonra bir taraftan kahve içiyorlar diğer taraftan da kongreyle ilgili son çalışmaları yapıyorlar.

Emireri Ali bozuk bir yüzle içeri girer:

– İngiliz Albay Rawlinson sizinle görüşmek istiyor paşam.

Kemal'in kaşları çatılır:

– Buyursunlar, bakalım ne görüşecekmış.

Biraz sonra içeri giren Rawlinson'la bir süre havadan sudan konuşurlar.

Rawlinson sadede gelmek için fazla beklemez:

– İştittiğime göre bir kongre açacaktımsınız?

Kemal'in sesi sert:

– Evet, millet böyle bir kongrenin yapılmasına karar vermiştir. Rawlinson küstahça konuşur:

– Bence açılmaması daha münasiptir.

Kemal'in bir kaşı alayla yukarı kalkar:

– Kongre muhakkak toplanacak ve açılacaktır. Buna millet karar vermiştir. Açılmamasını tavsiye eden mütalâanıza hâkim olan sebepleri bile sormaya lüzum görmüyorum.

Albay Rawlinson kendine güvenmektedir:

– Hükûmetim bu kongrenin toplanmasına müsaade edemez.

Kemal'in sesi sert:

– Ne hükûmetinizden ne de sizden böyle bir müsaade istemedik ki verilip verilmeyeceği söz konusu olsun.

Tam bu sırada elinde kahve tepsisiyle Emireri Ali içeri girer. Emireri Ali'nin içeri girmesiyle Albay Rawlinson kızgınlıkla ayağa fırlamış ve bağırmaya başlamıştır:

– Kongreden vazgeçmezseniz, zor kullanarak dağıtılması mecburiyeti hâsıl olacaktır! General, şunu...

Ali, bağırarak İngiliz'e şaşkın bakarken Kemal'in öfkeyle onun sözünü kesmesine hepten şaşırır:

– O hâlde biz de mecburî ve zarurî olarak kuvvete kuvvetle karşı koyar.ve her hâlde milletin kararını yerine getiririz.

Emireri Ali'nin kaşları çatılır. Kahveleri vermeye hiç niyeti yoktur. Mazhar Müfit'in yanına gelir ve kulağına eğilir:

– Vali paşam, bu gâvuru dışarı atayım mı?

Mazhar Müfit şaşkınlıkla Ali'ye bakar. İçinde kabaran gülme krizini bastırmaya çalışırken gözlerini İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un yeğeni Albay Rawlinson'a çevirir, sonra tekrar Emireri Ali'ye döner.

Şimdi bir; “Haydi at!” dese, Rawlinson'u Ali'nin pençesinden kimse kurtaramaz.

Fakat o böyle yapmaz:

– Kemal Paşa onun hakkından gelir Ali. Sen kahveni ver çık.

Ali kahveleri verdikten sonra dışarı çıkar ve Kemal Paşa onun hakkından gelir:

– Ne pahasına olursa olsun kongreyi açacağız! Mülâkatımız bitmiştir.

Mazhar Müfit, burnu büyük İngiliz albayının bir cevap daha vermesi hâlinde Kemal'in elinden bir kaza çıkacağı korkusuyla kapıya gider ve açar:

– Lütfen Mister Rawlinson, bu taraftan.

Rawlinson, Mazhar Müfit'in açtığı kapıdan çıkarken yüzü sapsarıdır.

Yaver Cevat Abbas'ın, Rawlinson'u uğurlayan sesi gelirken Kemal şaşkınlıkla Mazhar Müfit'e bakar:

– Yahu Mazhar! Sen ne hiddetli ve şiddetli adammışsın. İngiliz albayını kapı dışarı ediverdin.

Kemal kahkahalarla gülerken Mazhar Müfit kendine hâkim olmaya çalışır:

– Aman pašam. Bizim Ali'ye bıraksaydım, çoktan kolundan tutup dışarı atmıştı.

Her ikisi de katıla katıla gülerken Mavi Kuş pencereden onlara eşlik etmekteydi.

“Muhterem Mücahit Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine!”

Rawlinson'u bir şekilde başlarından savmışlardı; fakat Erzurum'a gelen bazı delegeler hemen mesele çıkarmaya başlamışlardı.

Bu delegeler Kâzım Karabekir'le görüşmüşler ve Kemal'in kongreye katılıp katılmayacağını öğrenmek istemişlerdi.

Pek çok delege, her ne kadar Kemal'in askerlikten istifa ettiğini bilseler de bir türlü onu sivil olarak düşünemiyorlardı. Ve bir asker kongreye katılmasını hoş karşılamıyorlardı.

Kâzım Karabekir delegeleri ikna etmek için epey uğraşmak zorunda kalıyordu.

Delegeler yine ona gelmişler ve demişler ki; *“Eğer kongre üniforma ile idare edilecekse başımızda sizi görmek isteriz.”*

Bu sefer Kâzım Karabekir'in cevabı da sert olmuştu:

– Bir paşanın millî hareketin başında olması dünya kamuoyunda hiç hoş karşılanmaz. Mustafa Kemal Paşa askerlikten istifa etmiştir. Bu yüzden kongreye katılması uygundur.

Bu sert ve itiraz kabul etmez cevap karşısında delegelerin yapacağı bir şey yoktu.

Erzurum Kongresinin toplanması için Kâzım Karabekir çok çabalamıştı. Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz'deki Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin iş birliğiyle de açılmak üzereydi; fakat beklenen olmadı. 10 Temmuzda delegelerin çoğunluğunun Erzurum'a ulaşamadığı görüldü.

Meşrutiyet, Rumî takvime göre 10 Temmuzda ilân edilmişti ve açılması istenen Erzurum Kongresi de bu tarihe denk getirilerek padişahın askıya aldığı meşrutiyete nazire yapılmak istenmişti.

Fakat belli olmuştu ki kongre bu tarihte açılmayacak.

Buna da bir çare bulundu, yeni kongre tarihi, on üç gün ileriye alınarak 23 Temmuz olarak ilân edildi.

23 Temmuz da Milâdî takvime göre yine meşrutiyetin ilânıydı.

Meşrutiyeti İttihatçılar ilân etmişti.

Erzurum Kongresinin meşrutiyetin ilânı tarihinde açılacak olması Anadolu'daki İttihatçıların padişaha, hükûmete ve emperyalizme bir meydan okumasıydı.

Erzurum Kongresi 23 Temmuza ertelenmiş, hazırlıkların tamamlanması için vakit kazanılmıştı. Bu arada Kemal'in askerlikten istifası Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Erzurum Şubesine de bildirilmişti.

Cemiyetin Yönetim Kurulu Başkanı Hoca Raif'le yönetim kurulu üyeleri bir karar aldılar ve bu kararı yazıyla Kemal'e bildirdiler;

“Muhterem Mücahit Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine!

Vazifesi vatani kurtarmak için çalışmak olan cemiyetimizin başkanlığını zât-ı âlînizin, ikinci başkanlığını muhterem Hüseyin Rauf Beyefendinin kabullerini saygılarımızla arz ederiz.”

III. Ordu Müfettişiyken Anadolu'nun yarısına hükmeden ve istifasıyla elinden bütün yetkileri alınan Kemal'e, Doğu İlleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Erzurum Şubesi Başkanlığı teklif ediliyordu.

Bu teklifi hemen kabul eden Kemal'in önünde yeni bir yol açılmıştı. Uzun, meşakkatli yeni bir yolculuk; fakat bu zorlu yolculuk, onun yıllardır çıkmak için can attığı bir yolculuktu.

O bu yola Samsun'da başlamış, Havza ve Amasya'da devam etmişti. Şimdi Erzurum'da hummalı bir çalışmanın içindeydi.

...

Sivas'ta da başka bir telâş var.

Kemal'in İstanbul'la bağlarını kopardığı istifa dilekçesiyle birlikte Rauf'un onu destekleyen beyannamesi, bütün vilâyetlerle birlikte Sivas'a da gelmiş.

İstifa ve beyanname Sivas Valisi Reşit Paşada şaşkınlık yaratmış.

Günlerdir önünde tuttuğu ve sürekli okuduğu Kemal'in istifa dilekçesinin etkilerini üzerinden atamamışken Dâhiliye Nazırı Âdil'den gelen bir telgraf valinin kafasını hepten karıştırmış.

Dâhiliye nezareti, telgrafında Sivas'ta olmadığını bildiği Kemal'le Rauf'un; *"Halkı tahrik ettiğini ve adı geçenlerin etkisiz hâle getirilmesini,"* Reşit Paşadan istemektedir.

Reşit Paşa gülsün mü ağlasın mı?

Sivas nere, Erzurum nere?

Hükûmet ünlü bir paşanın yerini tespit edemeyecek kadar âciz mi? Oysa Hüseyin Rauf Beyle Mustafa Kemal Paşanın Erzurum'da oldukları ve bir kongre toplayacakları herkes tarafından biliniyor.

Reşit Paşa okuduklarına inanamıyor.

Acaba hükûmet kendisini deniyor olabilir mi?

Reşit Paşa oflaya puflaya bir cevap yazıyor; *"Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Beyin Erzurum'a gittikten sonra, ne yaptıklarına ve ne gibi teşebbüslerde bulunduklarına dair bilgi alınamadığını arz eylerim efendim."*

Batı Anadolu'daki her türlü vahşete karşı derin bir uyku içinde olan hükûmetin belli ki Kemal Paşadan kopmaya hiç niyeti yoktur.

...

Oysa İstanbul Hükûmeti, emperyalizmin emrinde uyurken bütün bir millet doğruluvermişti.

Batı Anadolu tümünden ayakta idi.

Balıkesirliler Hacim Muhittin başkanlığında toplanmışlar ve bir kongre yapmışlardı. Bazı il ve kasabalar yeni yeni kongreler yapmak ve silâhlı mücadele için kararlar almak amacıyla hazırlık yapıyorlardı.

İstanbul Hükûmeti, Balıkesir'de toplanan kongrenin dağıtılması için mutasarrıfa emir verdiyse de mutasarrıf buna uymamıştı.

Balıkesir Kongresinde kazalardan asker toplanması, cephelerin silâh ve paraca güçlenmesi için önemli kararlar alınmıştı.

Balıkesir’de toplananlar Kemal’in Amasya genelgesiyle ilân ettiği ve delege gönderilmesini istediği Sivas’ta yapılacak kongreye fazla sıcak bakmamışlardı; çünkü onlara göre Sivas’a yapılan davet pek hâkimane bir üslûpla yapılmıştı.

Balıkesir Kongresi 12 Temmuzda; “*Yunan vatandan kovuluncaya kadar savaşağız.*” kararı alarak sona ermişti.

...

Hem Erzurum Kongresi hem de Sivas Kongresi hazırlıklarıyla uğraşan Kemal’in askerlikten istifası, bütün ordu mensuplarını son derece üzmüştü.

Anadolu’nun her tarafından üzüntü ve birlikte çalışmaya devam edileceğini ifade eden telgraflar gelmeye başlamıştı.

Aynı şehirde yaşadığı Kâzım Karabekir Paşa bile ona olan bağlılığını sözlü olarak dile getirmekle kalmamış yazılı da bildirmişti;

“13 Temmuz 1919.

Erzurum-Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Hizmetleri ve fedakârlığı bütün cihanca bilinen, ordu ve milletin iftihar kaynağı olan zât-ı âlîlerinizin istifaya mecburiyetinden dolayı şahsım ve kolordum son derece müteessirdir.

Yalnız, millî mukaddes davamız için savaşmaktan hiçbir zaman geri durulmayacağı hakkındaki vaatlerinizle teselli bulduğumuzu arz ile vatan ve milletimiz için her türlü çalışmada Cenabı Hakkın hepimizi başarılı kılmasını diler ve kolordunun en derin saygılarını özellikle takdim eylerim efendim.

XV. Kolordu Kumandanı

Mirliva Kâzım Karabekir”

Mustafa Kemal’in askerlikten istifa ederek; “*Sine-i millette bir ferd-i mücahit olarak,*” hizmet etmek kararı, Erzurum’da yayımlanan Albayrak gazetesinde 14 Temmuz 1919’da şu coşkulu ifadelerle halka duyuruldu;

“Mustafa Kemal’in askerlikten istifası bir azim ve iman vesikasıdır. Millette henüz eski kanın sönmemiş olduğunu gösteriyor. Anafartalar kahramanını Millî Mücadelenin başında görmek mutluluk verici bir manzaradır...”

Millet Mustafa Kemal Paşanın etrafında parlak bir hâle teşkil ediyor. Böyle temiz ve fedakâr ruhların birleşmesinden milletin hamiyet ve istiklâl gibi iki mukaddes nurunun doğacağı şüphesizdir.”

“Ferit hata etmiştir!”

Erzurum, Kemal’i bağrına basarken İstanbul’un durumu hiç de parlak değildir. Damat Ferit’in Paris’ten eli boş ve kovulmuş olarak dönmek üzere olduğu iyice belli olmuştur.

Samsun’daki Albay Refet, İngilizlerle çatışarak padişahı çok zor duruma düşürmüştür.

Mustafa Kemal Paşa, bütün ısrarlara rağmen dönmemiş; İngilizler karşısında hükûmet ve padişah mahcup olmuştur.

Hepsinin üzerine Yunan, Batı Anadolu’da kan dökmeye devam etmektedir. Kuvvacılar da boş durmamakta, yaptıkları baskınlarla Yunan’a kök söktürmektedir.

Bellidir ki kimse padişah efendilerini dinlememektedir. Böyle giderse bu halk sultanlarını unutacaktır.

Vahdettin bir umut, bir şeyler yapmak ya da yapar gibi görünmek için Calthorpe’a haber göndermiş; *“Ermeniler Erzurum’a saldırmaya hazırlanıyor. Aydın mezbahaya dönmüştür. Yunan taşkınlıkları için tedbir alınmazsa Anadolu halkını tutmak mümkün olamaz. Onları engellemek için elimizde ordu yok. Siz de ordu göndermek istemiyorsunuz; fakat bu felâketi önlemek için İngiliz Hükûmeti’nin yardımından başka umudum da yoktur.”*

Bu kaçınıcı başvuru; fakat sebepler yeterli mi?

Aslında Ermenilerin yığınak yaptığı asılsızdır ve bu haber bir ay öncesine aittir. Aydın’ın Yunanlılar tarafından mezbahaya döndürülmesinin üzerinden tam elli gün geçmiştir.

Fransızcılık da işe yaramamıştır. Belli olmuştur ki Mustafa Kemal ve arkadaşları, İttihatçılar gibi her türlü çılgınlığı yapacaklardır.

Tek umut yine de İngilizlerdedir.

Kurnaz padişah, Calthorpe'a gönderdiği haberle Kemal ve Samsun'daki olaylarla ilgisinin olmadığını ispatlamak ihtiyacını hissetmiş ve bunu açıkça ortaya koymuştur.

Padişah bununla da kalmaz.

...

O gün Sadrazam Vekili Şeyhülislâm Mustafa Sabri'yle hariciye nazırı, Calthorpe'u ziyarete giderler. Ona Yunan mezalimini anlatan birkaç telgraf okurlar. Calthorpe hiç şaşırılmaz. Bölgedeki Yunan subayları da bu tür olayları doğruluyorlarmış.

Mustafa Sabri saygıyla konuşur:

– Padişahımız efendimizin istirhamları şudur. Yunanlılar nereye kadar işgal edecekler. İşgale devam eden Yunan ordusunun içinde onların davranışlarını gözlemek üzere İngiliz subayları katılırsa pek memnun oluruz.

Calthorpe güler:

– Şaşırdık kaldık. Aynı isteği Yunanlılarda yaptılar; ama onların ki Türklerin iftiralarından kurtulmak için.

Mustafa Sabri, Calthorpe'nun yanından umutsuz ayrılır.

...

Kemal'in istifasıyla, Anadolu ile İstanbul arasına bir soğukluk girmiştir. Bellidir ki toplanmak üzere olan Erzurum Kongresiyle bu soğukluk kopukluğa dönüşecektir.

Böyle bir durumda Vahdettin'in İngilizleri boş bırakmaya hiç niyeti yoktur. Morning Post muhabiriyle bir mülakat yapar;

“Ben halkımın babasıyım. Onlar bana güveniyorlar. Ben de onları korumak için elimden geleni yapmak zorundayım.

Yunanlılar Ege'de keyiflerince vahşet yapıyorlar.

Ben her zaman İngiltere'yi takdir etmiş ve İngiltere'den yana bir siyaset desteklemiştir.

Soylu İngiliz milleti ve hükûmetinin hakkaniyet ve insanlık duyularıyla haklarımızı vereceğini umuyoruz.”

Çaresiz Vahdettin, açıkça İngilizlerden adalet dilenmektedir. Ona göre Yunan zulmüne son verilirse, Kuva-yı Millîye'nin ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin bir gerekçeleri kalmayacak ve her şey

kendiliğinden düzelecektir. Böylelikle, Kuva-yı Millîye ve cemiyetlerde yuvalanan İttihatçılık ve milliyetçilik tehlikeleri de atlatılmış olacaktır.

...

Padişah, İngilizlerden adalet dilenirken Veliaht Abdülmecit ona bir mektup yazdı.

Enişte paşanın Paris'te yaptıklarını öğrenen Abdülmecit, mektubunda Damat Ferit'in kıldığı potları, yaptığı patavatsızlıkları birer birer ortaya döktü.

Veliahda göre; *"Sadrazamın Doğu Anadolu'da bir Ermenistan teklifi tam bir cinayetti. Başka bir cinayet, devletin sınırlarını Toroslara kadar geriye çekmekti.*

Sadrazam, özbeöz Türk olan Adana'yı, Halep'i, Diyarbakır'ı, Maraş'ı, Urfa'yı, Musul'u, Kerkük'ü karşı tarafa teklif etmişti.

Damat paşa konferansta, Ermeni tehcirinden, savaştan, kırimdan bahsederken, Rumeli'de, Doğu'da, İzmir'de yapılan Türk katliamını hiç konuşmamıştı."

Veliaht Abdülmecit Efendi, Damat Ferit'i yerden yere vurduktan sonra memleketin hayrına bundan sonra yapılacakları mektubunda bir bir saymıştı.

Abdülmecit'e göre artık; *"İttihatçı avı bitmeli ve bir af ilân edilmeliydi. Damat Ferit'in Paris'te savunduğu imparatorluk hayallerine son verilmeli ve Türklerin yaşadığı vatan topraklarını kurtarmak için çalışılmalıydı.*

Bütün bunlar, padişahın atayacağı bir hükûmetle başarılamazdı. Padişah mesuliyeti halkın seçtiği bir Meclisle paylaşmalıydı. O hâlde derhâl bir seçim yapılmalıydı."

Veliahdın mektubunu okuyan Padişah Vahdettin çıldırdı.

Ne diyordu bu kendisinden sonra tahta çıkacak olan amcaoğlu Abdülmecit.

Ne demekti; *"Seçim yapılmalı?"* Ne demekti; *"Meclis toplanmalı!"*

Belli olmuştu ki bu amcaoğlu hem de veliaht, kendisi için Mustafa Kemal Paşadan daha tehlikeliydi.

Padişah Vahdettin, Abdülmecit'in adının karşısına bir çentik daha attı.

...

Padişahla veliaht birbirlerini yerken büyük bir şaşaayla Paris'e giden Damat Ferit sessiz sedasız dönüverdi. Üç gün Baltalimanı'ndaki yalısına kapandı ve üzerindeki hezimet sıkıntısını atmaya çalıştı.

Paris'ten dönen dünür Tefvik Paşaysa İstanbul'a gelir gelmez soluğu Vahdettin'in huzurunda aldı. Damat Ferit'in yaptıklarını kırıgın ve kızgın bir şekilde anlattı.

Dünürün anlattıklarıyla amcaoğlunun mektubu birbirleriyle örtüşüyordu.

Vahdettin tümünden ne yapacağını bilemedi sadece; "*Ferit hata etmiştir!*" diyebildi.

Ferit hata etmiştir!

Hepsi o kadar.

Hata eden Ferit de çok üzgündü (?) Paris'teki olayların yazılmaması için basına sıkı bir sansür uyguladı; fakat Tarik gazetesi, Fransız Başbakanı Clemenceau'ya bir teşekkürname yayımlayarak enişte paşanın içine su serpti;

"Memleketimizde kendilerine daha çok ihtiyacımız olduğu için Murahhas Heyetimizi 'İleride gerekirse gene çağırırız,' diyerek iade ettiğiniz için çok teşekkür ederiz."

Damat Ferit'in büyük bir hayal kırıklığıyla döndüğü İstanbul'da duydukları hiç de iç açıcı değil.

Mustafa Kemal Paşayla bütün bağlar kopmuş.

Batı Anadolu'nun bir kısmı işgal edilmiş, tamamı Yunan tehdidi altında.

Sarayda yangın çıkmış, efendimiz zor kurtulmuş.

Damat paşa bütün bu haberlere pek üzüldü; fakat veliaht hazretlerinin padişahımız efendimize yazdığı mektup kendilerini kalbinden vurdu.

Yıldız'daki yangına da pek üzülen enişte, suçluyu da derhâl buldu; "*İspat edilememekle birlikte, bu işte İttihatçıların falan değil, kesinlikle veliahdın parmağı vardır."*

Bu bakış, padişahın vesveselerini hepten arttırdı.

“Türkler, millî varlıklarını korumak için savaşıyorlar!”

Avrupalıların durumu da iyi değildi.

Artık Yunan’ın yaptığı katliamının saklanabilme ihtimali kalmamıştı. Tek tük de olsa bazı Avrupalı gazeteciler Anadolu’yu gezmiş ve gerçekleri görerek gazetelerinde halklarına duyurmuştu.

Morning Post gazetesinin muhabiri Pooley, bir Yunanlıdan daha çok Yunanlıları savunurken Anadolu’yu gezdikten sonra gerçekleri görmüş ve gazetesine yazmıştı.

Manchester Guardian gazetesinin özel muhabiri Toynbee de Batı Anadolu’ya gelmiş Yunan vahşetine şahit olmuş ve gördüklerini; ***“Türkler, millî varlıklarını korumak için savaşıyorlar!”*** şeklinde belirtmişti.

Yunan işgal ve vahşetinden Batı Anadolu’daki İngiliz tacirler de çok büyük zarar görmüşler ve hükûmetlerini telgraf yağmuruna tutuyorlardı.

Damat Ferit Paris’teyken Şeyhülislâm Mustafa Sabri de; ***“Yunan’ın işledikleri cinayetleri, yaptıkları vahşeti tahkik etmek için bir heyetin gönderilmesini,”*** talep etmişti.

...

Avrupa kamuoyunda Türkler lehine yazılar çıkmaya başlamış. Müslüman Hintliler Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünü savunuyor ve Anadolu hareketi gittikçe ses getiriyor.

Yunan’ın Batı Anadolu’da İzmir’le birlikte Manisa’yı, Aydın’ı ve birçok kasabayı işgal ederek halkını katletmesi ve bu katliama Avrupa’nın, Amerika’nın çanak tuttuğu dünya kamuoyunda yavaş yavaş dilleniyor. Bütün bunlar Yunan’ı İzmir’e çıkaran şeytan üçgeninin başlarını kara kara düşündürüyor.

Başlar ağrıyacağa benziyor.

Bir şeyler yapar gibi görünmeli.

General Milne’ye bir görev; ***“Türklerle Yunanlılar arasında bir sınır çek, taraflar bu sınırı geçmesinler.”***

Dünya haritasını yeniden çizmek için toplanan Amerikalılar, İngilizler, İtalyanlar ve Fransızlar 18 Temmuz 1919’da İzmir’e milletler arası bir tahkik heyetinin gönderilmesine de karar veriyorlar.

İngiliz General Hare, Fransız Generali Bunoust ve İtalyan General Dall’Olio’in bulunduğu bu heyete Amerikalı Amiral Bristol

başkanlık yapacak. Verilecek kararlarda söz sahibi olmamakla birlikte bu heyete Türklerden Albay Kadri, Yunanlılardan da Albay Mazaralkis katılacak.

Heyetin görevi; *“Meydana gelmiş olayları tespit ederek Paris Barış Konferansına bir raporla bildirmek.”*

...

Paris'in, kendileri hakkında verecek kararı bu heyetin tuttuğu raporun büyük oranda etkileyeceğini düşünen İstanbul Hükûmeti, heyetle temaslarında çok dikkatli olunması için İzmir Valisi İzzet'i uyarıyor; *“Aman dikkat ediniz. İzmir'e gelecek olan heyete Yunan işgal idaresinin bu bölgede nasıl bir musibet ve felâket yarattığını ve yaratacağını delilleriyle ispat ediniz.”*

Vali İzzet ise Paris'te verilecek kararı etkilemek için başka türlü bir tedbir düşünüyor.

Ona göre; *“Millî hareket bahanesiyle ötede beride ortaya çıkmış olan hareketler, memleketteki idaresizliğin bir sembolü olarak kabul edileceği için tahkik heyeti üzerinde olumsuz bir tesir bırakacak ve memleketin kurtarılması hususundaki çalışmalar için zararlı olacaktır. Bu itibarla devletin genel politikasını gölgeleyecek olan bu komitacılığa devletçe nihayet verildiğinin Avrupa'ya gösterilmesi ve ispat edilmesi lâzımdır.”*

Hükûmet ve Vali İzzet ayrı davul ayrı zurna çalarken Yunanlılar tahkik heyetini etkilemek için kolları sıvıyorlar.

İşgalden beri İzmir'de faaliyette bulunan Yunan Divan-ı Harbinin yüz bir yıla mahkûm ettiği üç Türk ile on beş ve on yıla mahkûm edilen iki Türk'ü Atina ceza evlerinden İzmir'e getiriyorlar.

Yunan Yüksek Komiseri Sterghiades İzmir ceza evindeki iki yüz Türk'ü serbest bırakma emri veriyor.

Venizelos bütün kötülüklerin, ayak takımı Rumlar tarafından yapıldığını söyleyerek Aydın ve Nazilli taraflarındaki muhtaç Türklere verilmek üzere iki yüz elli bin lira gönderiyor.

Yunan memurları ve subayları da işgal bölgelerinde yaşayan Türklerden, Yunan idaresinden memnun olduklarına dair zorla imzalı kâğıtlar almaya başlıyorlar.

Yunanlılar İzmir'e gelecek olan tahkik heyetinin haklarında verecekleri; *“Beraat.”* kararları için zemin hazırlamaktadırlar.

“Ben yan gelip yatarken bile vatanımı düşünürüm!”

Bütün zamanını Erzurum Kongresi hazırlıklarıyla geçiren Kemal’e gelen haberler de iyi değildir.

II. Ordu Müfettişi Mersinli Cemal Paşa, hükûmet çağrısına uyarak İstanbul’a dönmüş.

Refet’ten de bir haber. III. Kolordu kumandanlığından alınmış yerine atanan Albay Selahattin bir İngiliz torpidosuyla Samsun’a gelmiş. Refet’ten aynı torpidoyla İstanbul’a dönmesi istenmiş.

Refet Kemal’e yazıyor; *“İstifa ettim; fakat İstanbul’a gitmeyecek yanınıza geliyorum.”*

Kemal çok kızgın, çevresindekiler onu teskin ediyor; *“Paşam! Refet Bey kararlarımıza aykırı bir şey yapmıyor. Bakınız buraya geliyor.”*

Arkasından bir belâ daha; Samsun Mutasarrıfı Hamit’ten bir telgraf; *“Azledildiğimi öğrendim. Emir bekliyorum. Emri alınca İstanbul’a döneceğim.”*

Çözülme mi var?

Oysa onlar Amasya’da, *“Hiçbir kumandan görevini bırakmayacak.”* diye karar almışlardı.

Kemal, Hamit’e bir telgraf yazıyor; *“İstanbul’a gitmeyiniz. Sine-i millete dönünüz. Gözlerinizden öperim.”*

Hamit, sine-i millete dönmüyor. Bataklığa, İstanbul’a gidiyor.

Kemal çok kızıyor, hırsını eski Bitlis Valisi Mazhar Müfit’ten alıyor; *“Azizim Mazhar Müfit. Darılmayınız; ama sizin meşhur meslektaşlarınız hep böyle midirler?”*

Mazhar Müfit hiç alınmıyor, o da azledilen bir validir; ama sine-i millete dönmüştür.

Kemal, ordu birliklerine, kumandanların arka arkaya görevlerini bırakmalarının getireceği sakıncaları bir kez daha hatırlatmak zorunda kalıyor.

Paris’ten dönen sadrazam da boş durmuyor. Sivas, Bitlis, Van, Erzurum valiliklerine çektiği telgraflarla valileri sıkıştırıp duruyor;

“Askerlikten istifa eden sabık paşa Mustafa Kemal Bey veyahut efendi şu an nerededir? Ne ile meşgul bulunmaktadır? Ne tavır ve meslekle uğraşmaktadır? Şifreyle bildiriniz.”

Enişte paşanın gelişyle hükûmet yeniden bir gayrete gelmiştir. Valiler şaşkın.

Mustafa Kemal Bey veyahut efendinin davul zurnayla Erzurum'a geldiği, Erzurum'dayken padişah tarafından azledildiği herkesçe bilinirken hükûmetin yaptığı tam bir şaşkın ördek hâlidir.

Erzurum Valisi Münir istifa etmiş yerine Kadı Hurşit Efendi vekâlet ediyor.

Kilisli olan Kadı Hurşit, son derece nüktedan bir zat. En sıkışık durumda bile nükte yapmasını seven, gülen güldüren zeki bir adam.

Hükûmetin; "*Kemal'in nerede ve ne yapmakta olduğunu,*" so-ran telgrafı kendisine de gelince acı acı gülümsüyor.

Sonra eline kalemi alıyor, onlarla alay eden bir telgraf yazıyor;

"Hâlihazırdaki vaziyetine nazaran, kendisi ikametgâhından çıkmayarak şahsî işleriyle meşgul olmakta ve dışarıyla pek ender ilişkisi vardır."

...

Kadı Hurşit Efendi, hükûmetin yazısını ve verdiği cevabı Erzurum Kongresiyle gece gündüz demeden uğraşan Kemal'e gösterir.

Kemal bir İstanbul'dan gelen yazıya, bir Kadı Hurşit Efendinin verdiği cevaba bakar ve güler:

– Hocam! Cevabınız pek güzel olmuş; amma bakalım inandırabilecek misiniz? Gerçi İstanbul'dakiler içlerinin rahat etmesi için sizden böyle bir cevap isterlerse de beni de iyi bilirler.

Kadı Hurşit gülümser:

– Şahsî işlerinizle uğraştığınızı söyledim ya paşam, bu cevap onlara yeter.

Kemal kaşlarını kaldırır:

– Benim şahsî işlerim, milletimin işlerinden ibarettir. Yoksa İstanbul'a yazdığınız gibi evime çekilir, yan gelip yatardım. Ne çare ki ben yan gelip yatarken bile vatanımı düşünürüm, gözüme uyku girmez.

Kemal bir an düşünür ve devam eder:

– Fakat size tekrar sorarlarsa, yine böyle deyiniz. Hatta sizlere ömür, vefat etti deyiniz.

Kadı Hurşit Efendi telâşla atılır:

– Allah esirgesin paşam, öyle söz olur mu? İnşallah daha çok yaşarsınız.

Kemal, Kadı Hurşit'in gözlerinin içine bakar:

– Fazla değil efendi hazretleri, fazla değil. Sadece milleti ve vatanı kurtarıncaya kadar bir ömrü Allah'tan isterim.

“Yola devam!”

Kemal'in istifası memleketin her tarafında derin yankılar yapmıştı. Türk halkının ona gösterdiği sevgi ve güven daha da artmıştı. Çanakkale Kahramanı Mustafa Kemal Paşa kendileri için paşalık üniformasını çıkarıp atmıştı, kolay mıydı?

Kemal Paşa, İstanbul Hükûmeti'nden uzaklaştıkça, halka yaklaştı. Halk, Kemal'le yakınlaştıkça İstanbul Hükûmeti'nden uzaklaştı.

Pek çok vali, kaymakam, mutasarrıf ve kumandan ona olan sevgi ve saygılarını, İstanbul Hükûmeti'ne karşı çıkarak göstermeye başlamışlardı.

İstanbul Hükûmeti için tehlike çanları çalıyordu. Tehlikeyi görenlerden birisi Harbiye Nazırı Ferit Paşa.

...

Ferit Paşa, 20 Temmuz 1919'da, padişaha ülkenin durumunu gösterir bir rapor sundu. Bu raporunda; *“Anadolu'daki millî hareketin liderleriyle görüşmeye ve gerekirse yeni bir hükûmet kurularak Anadolu liderleriyle anlaşmaya,”* ihtiyaç olduğunu yazdı.

Bütün bunlar olurken, Paris'ten kovulur şekilde gönderilen; *“Bütün başarılar benim. Hezimetlerin benimle ilgisi yoktur.”* şeklindeki bozuk karakteriyle tekrar meydana çıkan Damat Ferit Paşa, aynı gün istifa etti.

Damat Ferit'in istifasına halk çok sevindi.

Zannedildi ki padişah harbiye nazırının tavsiyesine uyacak ve halkın menfaatlerine uygun bir hükûmet kurduracak.

Bu beklentiye girenler yanıldılar; çünkü padişah, hükûmet kurma görevini tekrar eniştesine verdi.

Çevresindeki herkesi; *“Yokluğunda işleri karıştırmakla,”* suçlayan Damat Ferit, kabineyi tasfiye ederek üçüncü hükûmetini kurdu.

Padişah Vahdettin, yeni hükûmetten; *“Anarşinin söndürülmesini, hükûmetin ağırlığını hissettirmesini, şikâyet ve nifakların bir dakika geçirilmeksizin yok edilmesini,”* bekliyormuş.

Ayrıca Vahdettin, eniştesi adına; *“Hükûmetin tarafsız üyelerden kurulmuş olduğunu”* da babaca tarafsız (?) bir şekilde açıkladı.

...

Üçüncü Damat Ferit Hükûmeti.

Sadrazam Damat Ferit Paşa aynı zamanda hariciye nazırlığını uhdesinde bırakmış.

Şeyhülislâm yine Mustafa Sabri.

Dâhiliye Nazırı, Âdil.

Harbiye nazırı; Enver, Talât ve Cemal Paşaları idama mahkûm etmenin mükâfatını gören Nazım Paşa.

Tevfik Paşa, Ahmet İzzet Paşa, Ali Rıza Paşa sandalyesiz nazırlar.

Fakat bu kabine hiç de güven vermedi. İlk tepkiyi Tevfik Paşayla, Ahmet İzzet Paşa gösterdi ve iki gün geçmeden istifa ettiler.

Tepkiler bununla da kalmadı.

Hürriyet ve İtilâf Partisi diğer partilerle bir araya gelerek bir karar aldılar;

“Üçüncü Damat Ferit Hükûmeti gayrimeşru bir kabinedir. Bu kabine, devletin dış siyasetini ve iç işlerini yönetecek kabiliyete sahip değildir. Damat Ferit Paşa milletin mukaddes haklarını korumak konusunda gösterdiği zaafı dolay katiyen güvene lâıyk değildir. Bundan dolayı çekilmeli ve yerine herkesin güvenebileceği, milletin yüksek menfaatlerini koruyabilecek yeni bir hükûmetin kurulması lâzımdır. Bütün partiler bu konuda hemfikirdirler.”

Ve partiler, bu kararlarını padişaha da bildirdiler; fakat ne oldu? Hiç!

Hiçbir şey.

Padişah da Damat Ferit de; *“Yola devam!”* dediler.

...

Onlar yollarına devam ederken Mustafa Kemal Paşadan boşalan III. Ordu Müfettişliğini kabul etmesi için harbiye nezaretinden Karabekir Paşaya bir telgraf geldi.

Kâzım Karabekir Paşa, bu teklifi Kemal ve Rauf'la görüştü. Kemal, III. Ordu Müfettişliğine huyunu suyunu bilmedikleri bir kumandanın gelme ihtimalini düşünerek Kâzım Karabekir'den bu teklifi kabul etmesini istedi.

XV. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa, bundan sonra III. Ordu Müfettişliğine de vekâlet edecekti.

“Tedbirli olmak iyidir!”

Kemal Erzurum'a geldi geleli yan gelip yatmamış!

Aslına bakılırsa o Samsun'dan beri yan gelip yatmamış!

Daha da doğrusu onun hayatında; *“Yan gelip yatmak”* fiili yok!

Bir yandan Erzurum Kongresi için çalışmalar yapılırken diğer yandan da Amasya kararlarında zikredilen Sivas Kongresi için hazırlıklar yapmaktaydı.

Bütün kumandanlara, valilere, mülkiye âmirlerine telgraflar çekiyor; *“Milletçe Sivas Kongresine gönderilecek delegelerin bir an önce seçilip gönderilmesinin temin edilmesini,”* istiyor, Sivas'a yapılacak yolculuk için de her türlü yardımın yapılmasını diliyor.

...

Erzurum Kongresi açılışı yaklaşmış, bütün illere ikişer delege gönderilmesi için davetler çoktan yapılmıştı. Birçok delege de bu davete uyarak Erzurum'a gelmişti.

Kâzım Karabekir, gelen delegelerin hoşça vakit geçirmeleri için Erzurumlu gençlerle birlikte onları her cuma günü şehrin; *“Köşk mevkiindeki,”* bahçeye davet ediyor ve delegelerin şerefine, güreş, cirit ve halk oyunları tertip ediyordu.

Erzurumlular, gerek dünya savaşı sebebiyle, gerekse Ermeni zulüm ve soygunu yüzünden pek fakir düşmüştü. Gelen delegeleri ağırlamakta zorlanıyorlardı.

Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, kırk iki mahallesi olan şehri, dokuz bölgeye ayırdı. Her bölgeye bir görevli tayin etti. Gelen misafirlerin masrafı için bin beş yüz lira bağış topladı ve yiyecek yardımı aldı. Ödünç olarak da yatak ve sofraya malzemesi topladı. Ayrıca kongre salonu kürsüsü başta olmak üzere birçok malzeme için kolordunun imkânlarından faydalandı. Misafirlere hizmet için her bölgeden parasıyla görevliler tutuldu.

Delegelerin bir kısmı kongrenin yapılacağı okulun sınıflarına yerleştirilmişti. Bu sınıflar yeterli olmayınca delegeler başta Hacı Dedeâğa olmak üzere durumları müsait Erzurumluların konaklarına yerleştirildiler.

Erzurum dışından kongreye katılan delegelerin yol masrafları da seçildikleri illerdeki Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyetleri tarafından karşılanıyordu. Bu cemiyetlerin gelirleri üyelerin ödediği aidatlar ve halkın bağışlarıyla oluştuğuna göre Erzurum'a gelen delegelerin yol masraflarını o illerin halkları ödüyordu.

Belliydi ki sadece Erzurum'da değil buraya delege yollayan illerde de yan gelip yatan hiç kimse yoktu.

Bütün bu hummalı çalışmalar sonunda dakikalar saatlere, saatler günlere ulandı ve 23 Temmuz'a sadece bir gün kaldı.

Kongreden bir gün önce, halka açık bir davetiye ilân edildi;

“Yarın Erzurum Kongresi açılacaktır. Bazı hususların görüşülmesi için bu akşam ezanından sonra umumî bir toplantı yapılacağından, muntika heyetlerine mensup şahıslarla muhterem ahaliden arzı buyuranların teşrifleri rica olunur.”

Ayrıca, Dursunzade Cevat tarafından yapılan yazılı bir davetle, Erzurum Vali Vekili Kadı Hurşit Efendiyle diğer hükûmet memurları, kongrenin açılışında bulunmak için Sansaryan Mektebi bahçesine çağrıldı.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yönetimi ve halkın ileri gelenlerinin katıldığı bu davette, kongreyle ilgili son konular görüşülerek halk aydınlatıldı.

...

Her şey yolunda; fakat Kemal'in kafası çok meşgul, ertesi gün açılacak kongrenin engellenme ihtimali onu huzursuz ediyor.

Albay Rawlinson'un küstahlığını hâlen hazmedememiş, kızgın konuşuyor:

– Böyle blöf ve tehditlerle bizi kararımızdan vazgeçirebileceklerini zannediyorlar. Milletın azminin, millî iradenin ne demek olduğunu bilmiyorlar.

Arkasından da ekliyor; *“Tedbirli olmak iyidir!”*

Hesap adamı Kemal, her şeyi en ince ayrıntısına kadar hesaplıyor:

– Her ihtimali nazarı dikkate almalıyız. Pek ihtimal vermiyorum ve ciddî telâkki etmiyorum; amma şayet Albay Rawlinson kongrenin toplanmasına müdahale etmeye ve mâni olmaya kalkışırsa, bizim de tedbirli bulunmamız lâzım gelir.

Mazhar Müfit soruyor:

– Nasıl bir tedbir almalıyız paşa hazretleri?

Kemal düşünceli:

– Aklıma kolordudan muhafızlar istemek gelmiyor değil; fakat bu iyi bir şey olmaz. Kongreyi millet değil, asker yaptı ve yaptırdı derler. Ordunun baskı ve müdahalesi altında bir kongre yapıldığının tahmin edilmesi bile işimize gelmez.

Sonra ekliyor:

– Azizim Mazhar Müfit. Ben bizim Cevat Abbas ile Emireri Ali'nin yanına iki kişi daha katar, kongre emniyetini sağlarım; amma sen yine de polis müdürü ve jandarma kumandanıyla konuş. Kongre için tedbir almalarını iste. Kendilerine de işin mahremiyetini hatırlat. Ne yapacaklarsa sessiz sedasız yapsınlar.

...

Mazhar Müfit, Polis Müdürü Saffet'le Jandarma Kumandanını çağırttı. Meseleyi konuştular ve birtakım tedbirler düşündüler.

Bazı seçme polis ve jandarmalar sivil giydirilecek, bunlar kongre devam ettiği sürece binanın çevresinde sıradan halkmış gibi dolaşacaklar ve herhangi bir müdahalede, silâhla karşılık vereceklerdi.

Erzurum'da toplanacak kongre, Doğu İlleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyetiyle Trabzon Muhafaza-i Hukuk Cemiyetlerinin ortak bir çalışmasıydı.

Kongreye katılmak üzere Van'dan iki, Bitlis'ten üç, Erzurum'dan yirmi dört, Sivas'tan on, olmak üzere Doğu İlleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri adına otuz dokuz delege, Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına on yedi delege geldi.

Toplam elli altı delege.

Elâzığ'dan kongreye katılacak olan beş delege, Vali Ali Galip tarafından engellenmiş.

Ali Galip, Mardin'den kongreye katılmak üzere Elâzığ'a gelen iki delegeye de mâni olmuş.

Aynı şekilde, Diyarbakır valisi de Diyarbakır delegelerinin Erzurum'a gitmelerine izin vermemiş.

Trabzon delegeleri her şeye itiraz ediyorlar; *"Delege seçilmeyenler kongreye katılamazlar."*

Delege seçimi bitmiş. Bu durumda Kemal'le Rauf'un kongreye katılmaları mümkün değil.

Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tedbiri elden bırakmamış.

Merkez delegesi Kâzım'la Dursunzade Cevat istifa ederek yerlerini Kemal'le Rauf'a verirler. Daha sonra kendileri de henüz delege seçimi sonuçlanmamış olan Tortum ve Pasinler'den seçilerek kongreye katılma hakkını elde ederler. İbrahim Süreyya da Amasya delegesi olur.

Ve nihayet büyük gün gelir.

"Evvelâ arkanızdaki elbisenizi ve göğsünüzdeki kordonunuzu çıkarınız!"

23 Temmuz 1919!

Erzurum!

Günlük güneşlik bir çarşamba!

Bugün bayram!

Hem de çifte bayram!

Meşrutiyetin ilânı dolayısıyla yapılan kutlama gösterileri, kongre açılışıyla daha da büyük bir coşkuya yol açmış.

Sansaryan Mektebinin bahçesi!

Erzurum Kongresine katılacak delegeler üçer-beşer okul bahçesine giriyorlar. Kolordu bandosu sabahtan beri marş çalıyor.

Delegelerin sıkıntısı bitmemiş. Okulun bahçesinde toplananlar arasında hararetli tartışmalar çoktan başlamış. Kâzım Karabekir'in ikazına rağmen Kemal'in kongreye katılmasına itiraz edenler var.

Bir delege bunu açıktan söylüyor:

– Askerler kongreye girmemeli. Hatta bizimle hiçbir temasta bulunmamalılar; çünkü kongrenin tamamen askerlerin baskısı altında tertip edildiği zannolunur.

Başka bir delege ona cevap veriyor:

– Ne münasebet efendim! Bugün Mustafa Kemal de, Rauf Bey de asker değildirlir. Orduyla alâkaları kalmamıştır.

Tartışma devam ediyor.

Vakit hızla geçiyor!

Saat 10.25!

Tek katlı eski bir Ermeni okulu olan Sansaryan Mektebi bahçesinde büyük bir kalabalık var.

Okulun dış kapısının önünde üç otomobil durur.

Birinci otomobilden Kemal'le Karabekir Paşa iner.

İkinci otomobilden Rauf, İbrahim Süreyya, Mazhar Müfit, üçüncü otomobilden Hayati, Binbaşı Kâzım inerler.

Kurbanlar kesildikten sonra, Trabzon-Şiran Delegatesi Müftü Hasan Efendi güzel bir dua okur, sonra Kemal, halkla selâmlaşarak yanında Kâzım Karabekir Paşayla birlikte neşe içinde okulun giriş kapısına kadar yürür.

Kâzım Karabekir Paşa dedikodulara sebep olmamak için binanın içine girmez. Kemal'i herkesin gözü önünde kucaklayarak manevî desteğini verdikten sonra otomobiline biner ve çeker gider.

Yaver Cevat Abbas, Emireri Ali'yle Recep Zühtü bahçedeki halkın arasındadırlar; fakat sivil giyindikleri için onları kimse fark etmez.

...

Kongre saat 11.00'de başlar.

Mütevazı okul binasının salonu elden geldiğince hazırlanmış.

En önde çam tahtasından bir kürsü var.

Kürsünün önüne okul sıraları dizilmiş.

Delegeler bu sıralarda oturuyorlar.

Yoklama yapılıyor.

İsmi okunan her delege; "*Burada! Evet! Mevcut!*" diyerek varlıklarını belli ediyorlar.

Şiran Müftüsü Hasan Efendi kongreyi açarken yine Türkçe güzel bir dua okuyor.

En iyi dileklerle açılan kongre, divan başkanlığı seçim tartışmalarıyla başlıyor.

İlk kürsüye çıkan delege tepkilere sebep oluyor; "*İn aşağı, İttihatçıların reisliğini istemiyoruz!*" diye bağırıyorlar. Daha sonra kürsüye gelen üye de; "*İtilâfçı olduğu iddiasıyla,*" reddediliyor.

Kürsüye bir başka delege çıkıyor:

– Merak buyurmayın efendiler, ben reis olmak niyetinde değilim. Müsaade buyurursanız, sizlere divan başkanlığı için iki kişinin ismini teklif edeceğim.

Ve delege teklifini yapıyor:

– Birincisi Kemal Paşa, ikincisi Hüseyin Rauf Beydir. Kendi hesabıma Kemal Paşanın reis seçilmesini isterim.

Karabekir Paşanın herkesin gözü önünde Kemal'i kucaklaması etkisini göstermiştir. Tespit edilen adaylar için oylama yapılıyor. Kemal otuz sekiz oy, Raif Efendi iki, Servet Bey bir oy alıyor.

Kemal'in kongre başkanlığı, oy çokluğuyla kabul ediliyor.

Reis vekilliklerine Raif Efendiyle İzzet Bey, kâtipliklere Erzurum Karaköse Delegesi Necati Bey ve Trabzon Vakfıkebir Delegesi Abdullah Hatip Efendi seçiliyor.

...

İlk gün zabıt kâtibi olmadığından zabıtları delegeler tutacaklardır; fakat ortaya yeni bir mesele çıkar.

Kemal kürsüye asker elbisesiyle gelmiştir.

Gümüşhane Delegesi Zeki bağıırır:

– Paşa! Paşa! Evvelâ arkanızdaki elbisenizi ve göğsünüzdeki kordonunuzu çıkarınız da konuşmaya öyle başlayınız. Bize baskı yapmanızdan korkarız.

Kemal bir an şaşırır, elbisenin mesele olacağını hiç düşünmemiştir. Gümüşhane delegesinin ikazını duymazlıktan gelerek konuşmasına başlar.

Uzun konuşmasında; Avrupalıların ateşkes antlaşmasını çok kötü kullandıklarını, hükûmetin acz ve çaresizlik içinde olduğunu, Anadolu'nun parçalanma tasarılarını, cansız ve kansız bir millet muamelesi gören Türk milletinin büyük bir geçmişi olduğunu, emperyalist devletlerin çok sıkışık bir durumda bulunduklarını, İngilizlerin Mısır'da, Hindistan'da, Arabistan'da, Afganistan'da çıkan isyanlar karşısında perişan olduklarını, Kafkasya'yı tamamen boşalttıklarını, Fransızların da savaşıyor durumda olmadıklarını anlattıktan sonra millî iradenin ancak Anadolu'dan doğabileceğini, millî iradeye dayanan bir Millet Meclisinin meydana getirilmesini ve gücünü millî iradeden alacak bir hükûmetin kurulmasını, kendisini can kulağıyla dinleyenlere ilk hedef olarak gösterir.

Ve konuşmasını bir duayla bağlar; *“En son olarak niyazım şudur ki Yüce Allah ve onun sevgili peygamberi bu mübarek vatanın sahip ve savunucusu dinimizi ve padişahımızı korusun, mukaddesatımızı düşünmek ve savunmakla görevli heyetimizi başarılı kılsın!”*

Kemal’in konuşması alkışlarla sık sık kesilmiştir. Son yaptığı duayı bütün delegeler; *“Âmin!”* diye yüksek sesle onayladıktan sonra tekrar alkışlarlar.

Bu alkışlarla heyet üyelerinin birbirlerine olan güveni tazelenmiştir.

“Elbise işini nasıl hâlledeceğiz?”

İşte ilk gün bitmişti.

Kongre heyeti, kongrenin açıldığını, padişaha, hükûmete ve bütün yurda duyurdu.

İlk gün başarılı geçmişti; fakat can sıkıcı şeyler de olmuştu. Meselâ Trabzon’dan gelen delegeler sebepsiz ve anlamsız bir şekilde kongreyi terk etmişlerdi.

Başka bir tatsızlık, bütün ömrü orduda geçen Kemal, bir gün gelip asker elbisesini çıkarmaya mecbur edileceğini aklına bile getirmemişti. Oysa şimdi kader onu sivil bir elbise giymeye mahkûm etmişti. Kongrenin ilk gününde delegeler yüzüne karşı bağırmıştı; *“Paşa! Paşa! Evvelâ arkanızdaki elbisenizi ve göğsünüzdeki kordonunuzu çıkarınız da konuşmaya öyle başlayınız!”*

Bilmiyorlardı ki bir milleti emperyalistlerin pençesinden kurtarmak üzere yola çıkmış bir adamın, sırtına giyecek sivil bir elbisesi yoktu.

Kemal’in canı sıkındı:

– Elbise işini nasıl hâlledeceğiz?

Rauf da çaresizdi:

– İstifa eden Vali Münir Bey henüz burada. Koca bir ilin valisinin herhâlde size verebilecek fazladan bir takım elbisesi vardır.

Mazhar Müfit onları dinliyordu:

– Ben vali paşaya giderim efendim.

Mazhar Müfit, Vali Münir’e gitti. Çok özel günlerde birkaç kez giydiği ikinci bir elbisesi vardı. Bu elbiseyi Kemal’e, ancak ücreti karşılığı vermeyi kabul etti.

Mazhar Müfit, bu elbiseye bir gömlek ve yaka kravatı buldu. Üzerine de kendi fesini ekleyince Erzurum Kongresi Divan Reisi Mustafa Kemal Beyin veya efendinin (!) elbise meselesi de hâle-dilmiş oldu.

...

Kâzım Karabekir, kolordu kumandanı olduğundan kongreye katılamamıştı. Kemal, Rauf, Mazhar Müfit ve Kâzım Karabekir uzun uzun durum değerlendirmesi yaptılar. Geç saatlere kadar ilk günün başarısını ve elbise sıkıntısını kahkahalı sohbetlerle kutladılar.

Gece yarısı saat ikiyi geçiyordu ki İstanbul'daki gizli teşkilâtın şifreli bir telgraf geldi; *"Hükûmet tutuklanmanız hakkında askerî ve sivil makamlara bir emir gönderdi. Bir de beyanname yayınlayarak sizi asi ilân etti."*

Eyvah!

Haber çok emin bir kaynaktan geliyordu.

Kemal, telgrafı bütün arkadaşlarının arasında yüksek sesle okuduktan sonra şöyle dedi:

– Daha bu başlangıç, ilerde çok daha müşkül durumlarda kalacağız; fakat her türlü zorluğu yeneceğiz. Bundan şüpheniz olmasın.

Bu haber, kongrenin açılışının verdiği neşeye gölge düşürmüştü.

Onlar ne yapmak istiyorlardı, karşılığında nasıl bir muameleye maruz kalıyorlardı.

"Damat Paşa hangi anayasadan bahsediyor!"

Hükûmet, İtilâfçı valilere haberler göndererek Erzurum'a delege gönderilmemesini istemiş; fakat engel olamamıştı. Damat Ferit de Paris'ten gelir gelmez Erzurum'da bir kongrenin toplanmasını engellemek için elinden geleni yapmış o da başaramamıştı.

Şimdi yapacağı tek şey kalmıştı ve onu yaptı.

Kongrenin açıldığı gün ajanslara bir demeç verdi;

"Paris Konferansında bulunduğum altı hafta süren yokluğum sırasında, Anadolu'da başlayan isyan ve karışıklık teessüf vericidir.

Anayasaya aykırı olarak Erzurum'da açılması düşünülen millî kongrenin engellenmesi gerekir; çünkü bu hareket padişahın iradesine, memleketin yüksek menfaatlerine de aykırıdır."

Erzurum Kongresi anayasaya aykırıymış!

Damat Ferit'in demecini Router Ajansından öğrenen Kemal ve arkadaşları şaşkınlara. Yine Ajansın bildirdiğine göre Damat Ferit, hükûmetten Kemal ve Rauf Beylerin tutuklanması için karar çıkarttıracakmış.

İşte İstanbul'dan gelen haber doğru çıkmıştı.

Kemal, Damat Ferit'in beyannamesini okuyunca kızgın bir sesle konuştu:

– Erzurum Kongresi anayasaya aykırı olarak toplanıyormuş. Damat paşa hangi anayasadan bahsediyor. Ayaklarının altına alıp çiğnediği anayasadan mı? Göreceksiniz arkadaşlar, hiçbir şey yapamayacaklar. Millî irade kendi istikametinde bir nehir gibi coşup taşacaktır. Biz bu mücadeleye her türlü tehlikeyi göze alarak atıldık. Cesur olacağız ve üzerimize düşen görevleri yapacağız. Başarıya ulaşmamız için bu yeterlidir.

Kemal hiç bu kadar sinirlenmemişti.

Saat dörde geldiği hâlde kimse yatmayı düşünmüyordu. Damat Ferit'in bu beyannamesinin nasıl bir felâket doğuracağını hepsi biliyordu.

Osmanlı sadrazamı; *“Anadolu’da başlayan isyan ve karışıklık teessüf vericidir.”* diyordu.

Kemal'in öfkesini dindirmek mümkün değil:

– Bu adamın sözleri, sadece bize karşı gösterdiği düşmanlık değil, aynı zamanda büyük bir gaflettir; çünkü Mondros Ateşkesinin yirmi dördüncü maddesine göre İtilâf Devletleri, doğu illerinde çıkacak bir karışıklıkta, o bölgeyi işgal hakkına sahiptirler. Şu hâlde sadrazam paşa, Erzurum'da karışıklık çıktığını söylediği için vatanın bu parçasını kendi elleriyle tehlikeye atmıştır.

Hepsi de aynı şeyi düşünüyordu; fakat ne yapılıbilirdi? Kemal yapılacakları da söyledi:

– İlk fırsatta, damat paşanın beyanname dediği ihanet vesikasından kongreye katılan arkadaşlarımızı haberdar edelim. Erzurum'da karışıklık olduğu iddialarını yalanlayalım. Bu, vatana ihanettir. Durumu padişaha, halka, valiliklere, kumandanlıklara, belediyelere de haber verelim.

Ertesi gün Ferit'in beyannâmesi, kongre gündemine alındı. Her kürsüye çıkan, sadrazamın sorumsuz beyannamesinin getireceği tehlikelere işaret etti.

Günün sonunda, beyannamenin yalanlanması için; “*Kongre he-yeti.*” imzasıyla padişaha bir telgraf çekilerek Damat Ferit şikâyet edildi.

Vahdettin'e denildi ki;

“Beyanname, ateşkes hükümlerinin yirmi dördüncü maddesini öne sürerek doğu illerini işgal etmek için bahane arayan İtilâf Devletleri'nin işine gelecektir. Damat Ferit Paşanın söz konusu demecini düzeltmesi ve kamuoyunun tatmin edilmesi için aracı olunuz ve hemen seçim yaparak Mebuslar Meclisini toplantıya çağırınız.”

Kâzım Karabekir Paşa da Damat Ferit'in beyannamesine tepki gösterdi ve hükûmete yazdı; “*Sadrazam hazretlerinin demeci, hem de ajans haberleriyle derhâl yalanlanmalıdır!*”

Bütün bu telgrafların sonunda beklenen olmadı.

Padişah kılını bile kıpırdatmadı.

Hükûmet de kongreye karşı olumsuz tutumunu sürdürmeye devam etti.

Beklenen olmayınca delegeler o gün çok önemli bir konuyu gündeme getirdiler.

Kongrenin çalışma şekli!

Bütün delegeler bir devleti idare eden Meclis nasıl çalışıyorsa kongrenin de aynen öyle çalışmasını İstanbul'a inat, hükûmete gözdağı niyetiyle kabul ettiler.

Aynen Mecliste olduğu gibi çeşitli komisyonlar oluşturuldu.

Delegelerden gelen teklifler önce ait oldukları komisyonlara gönderilecek ve buradan gelen şekliyle genel kongre tarafından görüşülecekti.

Birleşimler iki yahut üçer oturum şeklinde yapılacak ve genel kurul sadece öğleden sonraları toplanacaktı.

Kongrenin bir Meclis gibi çalışacağı haberini alan Vahdettin'le Damat Ferit çileden çıktılar.

“Bu ne gaflet, bu ne körlük ve hatta ne budalalık!”

25 Temmuz.

O gün padişahın başyaveri Naci Beyin iki misafiri vardır. Onları sarayda ve makamında kabul edecektir. Birisi harbiye mektebinde Fransızca öğretmeni Mösyö Lamber, diğeri de bir Fransız Albayı Mösyö Mojen.

Kahveler içilip sohbet koyulaşınca, Fransız mösyöler ortaya bir cevher peydah ederler.

Albay Mojen, konuyu ustaca Paris Konferansına getirerek şöyle der:

– Paris Konferansındaki dört büyükler, Amerika, İngiltere, Fransa ve İtalya, Türkiye’yi mıntikalara ayırmış. Her bir mıntika bir Avrupalı devletin himayesine girecekmiş.

Bunu duyan Albay Naci’nin beti benzi atarken Mösyö Mojen devam eder:

– Memleketlerinin parçalanmasını istemeyen akıllı Türkler ne yapıp etmeli, bütünüyle bir Fransız mandasını istemelidirler. Bunu istemekle kalmamalı padişaha da tavsiye etmelidirler.

Mösyö Lamber söz alır:

– Meselâ siz mösyö. Bunu padişahınıza siz niçin tavsiye etmiyorsunuz? Şayet tek bir Fransız mandası istenecek olursa, konferansın parçalama kararını tatbik etmeye imkân kalmamış olur.

Albay Naci’nin padişaha böyle bir teklif götürmesi düşünülemezdi, kızgın bir sesle konuşur:

– Böyle bir teklifi ne padişahımıza, ne de hükûmet üyelerine yapamam. Türk milleti de böyle bir karara razı olamaz.

...

Albay Naci böyle dedi; ama bu lâf İstanbul siyasî çevrelerinde dallanıp budaklandı ve her yerde konuşulmaya başlandı.

Hatta, teklif yapanların Fransız olduğu unutuldu, daha doğrusu Fransızlar ciddiye alınmadı.

Pek çok Türk devlet ve siyaset adamı, İngilizleri sevmiyordu; o hâlde Amerikan mandası kötünün iyisiydi.

Dedikodu İstanbul’u öyle bir sardı ki Erzurum Kongresinin en hararetili döneminde, haberler oraya da ulaştı.

Paris Konferansında, Türkiye'nin üç-beş ayrı ecnebi devletin mandası altına verileceği dedikodusunu duyan Halide Edip, Ahmet Rıza, Ahmet İzzet Paşa, Cevat Paşa, Çürüksulu Mahmut Paşa, Reşat Hikmet, Cami Bey, Reşit Sami Beyler, Esat Paşa ve Kara Vasıf da Amerikan mandasında hemfikir olmuşlardı.

Millî duygularının belirginliğiyle ün salmış bu yazar, siyasetçi ve asker paşalar, Sivas'ta toplanacak kongrenin bir Amerikan mandası için karar alması gerektiğini telgraflarla, mektuplarla ha bire Kemal'e yazıp durdular.

Bu yazar, siyasetçi ve asker paşalar diyorlardı ki; *"Sivas Kongresini hemen açınız. Amerikan mandası hakkında hemen karar alınız. Bu fırsatı kaçıırırsanız sonumuz felâket olur."*

Tam bir baskı havası; fakat Kemal kuru gürültüye pabuç bırakacak adam değildi. İlk gelen mektup ve telgrafları ciddîye almadı; ama Amerikan mandası isteği İstanbul'daki aydınlar tarafından gün geçtikçe yoğunlaşıyordu.

Hiçbir baskıya boyun eğmeyecekti; fakat bardağı Sivas'taki Eski Beyrut Valisi Bekir Sami'den Erzurum'a gelen telgraf taşırdı.

Bekir Sami telgrafında İstanbul'daki manda taleplerinden bahsettikten sonra; *"Amerikan mandasını talep etmeyi, milletimizin geleceği için en çıkar yol kabul ediyorum. Amerikan temsilcisiyle görüştüm. Birkaç şahsın değil, bütün bir milletin sesini Amerika'ya duyurmak lâzım geldiğini söyledi."* diyordu.

Kemal, bu telgrafi okuyunca çok üzüldü, kızgın bir sesle konuştu: – Ne garip bir durum. Bekir Sami Bey kardeşimiz için de tek çare Amerikan mandasıymış. Oh ne âlâ! Mücadele edip vatani kurtarmak yerine mandayı kabul edip rahata kavuşacağız. Bu ne gaflet, bu ne körlük ve hatta ne budalalık.

Rauf da sitem etti:

– Hayret! En güvendiğimiz arkadaşımızın yaptığına bak.

Ve kızgın kalktı:

– Ben bu durumu bir de Kâzım Karabekir Paşayla görüşeyim.

Rauf gittikten sonra Kemal daha da celâllendi:

– Acaba zafere kavuştuğumuz ve vatani kurtardığımız zaman, büyük Osmanlı devlet ve siyaset adamları, bugünkü yaptıklarından dolayı hiç olmazsa utanabilecekler mi?

Mazhar Müfit daha önce onun öfkesini görmüştü; fakat bu seferki başkaydı. Onu sakinleştirmek için ağzını açtı; ama ne yaparsa yapsın işe yaramayacağını anlayınca vazgeçti.

Kemal, elindeki doksan dokuzluk tespihi masanın üzerine sertçe fırlattı, tespihin taneleri her tarafa saçıldı; fakat bu durum öfkesini dindirmeye yetmedi. Hiddetle konuştu:

– Bütün bu efendilerin, paşaların, sadrazam ve hempalarının ve padişahın tek isteği, şahsî rahatlık ve emniyetleridir. Ne milleti, ne vatani, ne istiklâli düşünüyorlar. Rahat yemek içmekten, huzur içinde ve koltuklarını korumaktan başka gayeleri yok.

Emireri Ali, sessizce tespihin dağılan tanelerin toplarken Kemal hâlâ konuşuyordu:

– Bekir Sami'ye hemen cevap vermeliyiz; ama daha evvel bu meseleyi kongreye katılan arkadaşlarla da görüşelim.

“Yeni dünya düzeni!”

Dört yıl süren ve beş kıt'ayı kana bulayan büyük Dünya Savaşı milyonlarca cana mal olmuş, hesabı mümkün olmayan maddî zararlara sebep olmuştu. Dünya devletlerini ikiye ayıran bu büyük savaş, İtilâf kuvvetlerinin galibiyetiyle bitmişti.

İngiltere, Fransa, İtalya, Amerika...

Savaş emperyalist niyetle başlanınca galibiyette yeni sömürü alanlarıyla taçlandırılmalıydı.

Bütün politikalarını sömürü üzerine kurmuş olan Avrupalı ve Amerikalılar niçin bu kadar aç gözlüler?

Çünkü onlar; artan nüfuslarına yeni ve verimli yerler arıyorlar.

Çünkü onlar; artan üretimlerinde kullanmak üzere yeni ham madde kaynakları, ucuz insan gücü peşindeler.

Dünyanın stratejik noktalarında söz sahibi olarak jeopolitik konumlarını da güçlendirmek istiyorlar.

Dahası...

Dahası Hristiyanlığı yayma arzuları da onları kamçılıyor.

XIX. yüzyılın sonlarında, Afrika kıt'asının yüzde doksanı İngiliz ve Fransız sömürüsü altında.

İngiltere; kuzeyde Mısır'dan başlayarak Zimbabwe, Malawi, Kenya ve Uganda, Güney Afrika ve Sudan'ı ele geçirmiş.

Bütün bu ülkeler İngilizce konuşan emperyaliste yetmemiş dünyanın en büyük ikinci nüfusa sahip ülkesi Hindistan'ı da inim inim inletiyor.

Fransa; Senegal, Mali, Nijer, Çad ve Madagaskar'la yetinmeye çalışıyor. Gerçi Sudan ve Madagaskar için İngiltere'yle birbirlerini yiyorlar. Uzak Doğu'da da Güney Doğu Asya ve Çin için bir yarış içindeler.

Amerika da altta kalmamış, kuruluşundan itibaren, Kuzey Amerika kıt'asını ele geçirmiş.

Güney Amerika kıt'ası da Portekiz ve İspanyolların sömürüsü altında.

Fakat büyük savaş bitmiş ve Amerikan Başkanı Prensipli Wilson 8 Ocak 1918'de prensiplerini ilân etmiş.

Büyük Savaş'ta madden ve manen biten Avrupalılar, savaşın son yılında kendi saflarına katılan ve hiçbir zarar görmeyen dinç Amerika'nın desteğini almak için bu prensipleri kabul etmişler.

Wilson Prensiplerinin on dördüncü maddesi yeni tartışmaları ortaya çıkarmış.

On dördüncü maddeyle; *"Büyük küçük bütün devletlerin, siyasî bağımsızlıklarını ve toprak bütünlüklerini karşılıklı olarak garanti altına almak için bir milletler teşkilâtı kurulması ve milletlerin kendi mukadderatlarına kendilerinin hâkim olmaları yahut değişik bir ifadeyle, toprak sınırlarının, milliyetler ilkesine göre belirlenmesi,"* hedeflenmekte.

Wilson'un tavsiyesiyle Milletler Cemiyeti kurulur; fakat bütün milletlerin bağımsızlığını istemek Avrupalıların da Amerikalıların da işine gelmez; çünkü kendi halklarının karnını doyurmak, ucuz iş gücü ve ham madde kaynaklarını elde etmek için sömürü düzeninin bir şekilde devam etmesi gerekmekte.

Büyük Dünya Savaşı'nı galibiyetle kapatan devletler; Amerika, İngiltere, Fransa ve İtalya bu amaçla kendi elleriyle kurmuş oldukları Milletler Cemiyetinde de yönetimi ele geçirirler.

Medenî (!) devletler derler ki;

"Kendi kendini yönetecek düzeyde olmayan halklara yardım etmek istiyoruz. (!) Onların refah düzeylerini yükseltmek için elimizden ne gelirse yapacağız." (!)

Medenî (!) ve insan haklarına saygılı (!) devletler, bu insanî (!) vazifenin adını da koyarlar;

Manda!

Manda rejimine, emperyalizm tarafından hukukî bir kılıf da aranır ve bulunur. Manda rejimi idarî bir sistem olarak devletler hukukuna yerleştirilir. Mandater devletin en başta gelen görevi; sözde manda altına alınacak ülke halkının henüz kendilerini yönetecek olgunluğa erişmedikleri noktasından hareketle bu halkların refah ve gelişmesini sağlamaktır.

Ve yine sözde, halkı kendi kendilerini yönetecek düzeye çıkar-maktır.

Oysa manda; sömürgeciliğin devamını sağlayan yeni bir tarzdan başka bir şey değildir; çünkü devletler hukukuna göre manda altındaki devlet, bağımsızlığı kısıtlı devletlerden sayılmaktadır.

Emperyalistler, yüzyıllardır tıkr tıkr işlettikleri sömürü düzenlerine, sadece yeni bir isim bulmuşlardır o kadar.

Onlar, verimli ve petrolü bol olan toprakları başka bir isimle yine sömüreceklerdir.

Emperyalistler; “Manda”nın yanına bir de kardeş bulurlar; “Himaye!”

Himayeye de tatlı bir tarif yaparlar; “Kendisini idareden âciz bir halkı, koruma, kollama ve gözetme!”

Amerikalıların ve Avrupalıların iddialarına göre himaye; “Zayıf bir devletin, kuvvetli bir devletin koruması altına girmesiymiş.”

Koruyucu ve kollayıcı emperyalistler bugün manda ve himaye dedikleri sömürü düzenlerine belki yarın başka bir isim bulacaklardır.

Kim bilir belki bu isim; “Yeni dünya düzeni!” olacaktır.

İşte Osmanlı yazar-çizer takımının, siyasetçilerinin ve asker paşalarının tek kurtuluş çaresi olarak Erzurum’daki Kemal’e sundukları manda rejiminin altında böyle bir acı gerçek yatmaktadır.

“Manda ve himaye kabul edilemez!”

Kemal’in, Türk halkını henüz kendisini yönetecek olgunluğa erişememiş bir toplum olarak kabul etmesi ve mandayı istemesi mümkün değildi.

Kongrenin o günkü gündemine hemen manda konusunu aldırdı.

Kürsüde uzun bir konuşma yapan Kemal, mandanın ne anlama geldiğini de delegelere açıkladı. Bilgilenen ve ikna olan delegeler onu can kulağıyla dinliyorlardı.

Kemal konuşmasının sonunda kendi fikrini söyledi:

– Dört senede, nüfusunun dörtte birini kaybeden Türk milletinin kalanını da Amerikalıların veya Avrupalıların esaretine vermek, sadece insanî ve medenî kılıf altında sunulan zulüm ve vahşet değil, ilim ve tabiata karşı işlenmiş bir cinayettir.

Onun kürsüden inmesiyle birlikte kongre salonunda sesler yükseldi. Hiçbir delegenin mandayı kabul etmeye niyeti yoktu.

Sonunda delegeler ittifak hâlinde şu kararı aldılar; “*Manda ve himaye kabul edilemez!*”

Kongreden istediği kararı çıkarttıran Kemal, bu işin peşini bırakmadı.

Bekir Sami’ye manda isteyen telgrafı yazdıran fikrin, Albay Naci’yle görüşen iki Fransız’ın başının altından çıktığını öğrenince katıla katıla güldü:

– Hay akılsızlar. Manda fikrini kabul etmek, hele Amerikan mandasını tercih etmek, her şeyin başında, Paris’tekilerin amaçlarına kolayca ulaşmalarını sağlar. Hayret, bu koca koca adamların, bu kadarcık şeye akılları ermiyor mu?

...

III. Ordu Müfettişi olarak Erzurum’a geldiğinde Kâzım Karabekir onları kolorduya ait bir binada misafir etmişti; fakat Kemal’le birlikte arkadaşlarının da ordudan ayrılmaları ve sivil hayata dönmeleri Kemal dışında hepsinin Erzurum’un muhtelif semtlerine taşınmalarına sebep olmuştu.

Kâzım Karabekir onların taşınmalarını istememişti; fakat Kemal bu konuda ısrar etmişti. Aslında kolordu misafirhanesinden o da çıkmak niyetindeydi; ama uygun bir yer bulmak mümkün olmamıştı. Erzurum’un birbirlerine uzak semtlerinde kalanların her gece bir araya gelmeleri ve sabahlara kadar çalışmaları hayli zor ve zahmetliydi. Kemal bu zorluğun farkında.

O geceki toplantıda bunu dile getirdi:

– Çalışmalarımız ilerliyor ve toplu bulunmayı icap ettiriyor. Hepimizi içinde derleyip toparlayacak bir bina tedarik etsek.

Hepsinin kalabileceği bir bina bulunabilir miydi?

Evet vardı.

Eski Alman konsolosluğu, yani Vali Münir'in İstanbul'a gidişle boşalan vali konağı.

Vali Münir ailesiyle birlikte bir önceki gün İstanbul'a dönmüştü. Kolorduyla birlikte Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri, kendi hâlinde çok kibar ve iyi niyetli bu valiyi güzel bir törenle uğurlamışlardı.

...

Kemal ve arkadaşları ertesi gün bu konağa taşındılar. Gerçekten de hepsine yetecek kadar büyük bir ev.

Erzurum'un en güzel evlerinden biri.

Çaykarye adlı derenin kenarında yüksekçe bir yerde.

Etrafında başka ev yok, boş arsanın içinde tek bir bina. Evin biraz ilerisinde bir su değirmeni var. Ark içinden akan su, evin önünden geçerek Çaykarye deresine dökülüyor.

İki taraflı taş bir merdivenden çıkılan eve, iki kanatlı bir kapıdan giriliyor.

Kapıdan girişte küçük bir sahanlık.

Sahanlıktan beş basamaklı taş merdivenden çıkılınca bir koridor. Koridor taş döşeli; sağa, karşıya ve sola açılan üç kapı var.

Sağdaki kapıyla girilen odada kimden kaldığı bilinmeyen bir piyano var. Soldaki kapıdan ikinci kata, karşıdaki kapıdan birinci kata çıkılıyor.

Birinci katın sofasında karşılıklı iki büyük oda ve yine ikinci katta çıkan bir merdiven.

İkinci katta altı metre uzunluğunda ve iki buçuk metre genişliğinde bir salon ve bu salona kapıları açılan büyükçe üç oda, çatı katına çıkan bir merdiven ve tuvaletler.

Çatı katında da iki küçük oda mevcut.

Epeyce büyük bir ev.

Kemal, ikinci katın sağ tarafındaki odada yatıyor. Odada bir karyola, aynalı bir konsol, yuvarlak bir masa ve birkaç iskemle var.

Rauf ve Binbaşı Kâzım da ikinci katta kalıyor. Büyük oda Binbaşı Kâzım'a ait.

Mazhar Müfit birinci katta sağ taraftaki büyük odayı almış. Odada bir portatif karyola, bir küçük ahşap masa, iki iskemle var.

Salonda on beş yirmi kişinin etrafında oturabileceği uzun bir ahşap masayla yirmi kadar sandalye. Bu masa etrafında hem çalışacaklar hem yemek yiyecekler.

Kemal'le birlikte askerlikten istifa edenler artık bu binada kalacaklar.

Evin bütün yiyecek içecek işleri Mazhar Müfit'e ait.

“Bu silâhlar milletin malıdır!”

Kâzım Karabekir Paşa, Lord Curzon'un yeğeni Albay Rawlinson'la, Van kedisinin tarla faresiyle oynadığı gibi oynuyor.

Kaldı ki bu albay, Kemal'i tehdit etmiş; fakat kongrenin toplanmasına mâni olamamıştır. Şimdi Rawlinson'un yapacağı tek şey kalmıştır, hiç değilse silâhların kurtarılması.

Erzurum'da, çoğu işe yaramamakla birlikte epeyce silâh ve top mermisi var. Ateşkes hükümlerine göre, bu silâhların İtilâf Devletleri temsilcilerine teslim edilmesi gerekir.

Karabekir Paşa birdenbire tavır değiştirir. Albay Rawlinson'un bütün isteklerini yerine getirmeye karar vermiştir.

İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un yeğeni havalara uçar. İşte İngiliz gücü, bir Türk paşasını yola getirmiştir.

Silâhlar hazır!

Bir kısım silâhlar ambalâjlanmış, taşınacak hâle getirilmiş ve trene yüklenmiş, yola çıkarılmış.

Zafer!

Fakat bu İngiliz zaferine (!) Erzurumluların itirazları var; çünkü bu silâhların Kars'a yollanacağı ve orada Ermenilere verileceği söylentileri dolanıyor.

Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri, valiliğe bir dilekçe vermiş. Demişler ki;

“Erzurum'daki silâhların başka tarafa gönderilmesine halk razı olamaz. Şayet hükûmet bu silâhları kendi eliyle düşmana teslim ederse, halk bunu hoş karşılamayacaktır.

Bu durum karşısında Erzurumlular, çoluk çocuklarını düşmanın zulmüne bırakmamak için önce kendi ailelerini kendi elleriyle öldürecekler, sonra da silâhı kapıp düşmanın karşısına çıkacaklardır.”

Erzurumlular, yola çıkan silâhlar için itirazlarda bulunurken, yoldaki silâhların başına bir şeyler gelmiş.

Taşkent İstasyonu üç yüz-dört yüz kişilik atlı sivil Türkler tarafından basılmış, askerleri bağlayıp silâhları alarak dağa kaçırmışlar.

Halk, trenin basıldığından habersiz Albay Rawlinson'un karar-gâhı önünde büyük bir gösteri yapmış.

Bağırtı, gürültü, şamata.

Bütün bunlar olurken Erzurumlular, müftüyü de yanlarına alarak on kişilik bir heyetle Kâzım Karabekir Paşanın huzuruna çıkmışlar.

Ve demişler ki;

“Ermeniler, Türk sınırının hemen ötesinde Müslümanları katle-diyorlar. Batı Anadolu’da da Yunanlılar faaliyetler. Böyle bir zamanda toplanmış olan silâhlarımızın, Ermenistan yoluyla sevk edileceğini duyduk. Kendi hayatımız ve geleceğimiz için hiçbir teminat verilmemişken silâhlarımızın elimizden alınması bizi son derece heyecan ve endişeye düşürmüştür. Aile fertlerimizin tekrar Ermeni zulüm ve işkencesine maruz kalacağını düşününce aklımız başımızdan gidiyor. Dileğimiz şudur ki barış imza edilene kadar hükûmetimiz, ikinci bir felâketten bizi korumak için silâhlarımızı memleketten çıkarmamalıdır. Aksi hâlde hayatımız ve namusumuz kaygısıyla silâhların teslimine mâni olacağız.”

Kâzım Karabekir Paşa harbiye nezaretine yazıyor;

“Halkın bu haklı isteği üzerine, yola çıkarılmış silâhları geri çevirdim. Hayatlarından endişe eden halkı teskin etmek için bu silâhların, İtilâf Kuvvetlerinin kontrolü altında Erzurum veya Hasankale’de depolanmalarını bir çare olarak düşündüm.”

Harbiye nezareti, Kâzım Karabekir Paşanın teklifini, General Milne’ye yazmış.

Ona demiş ki;

“Kamalarla süngü kollarının, Erzurum’da veya tümen kumandanlıklarında korunmasına müsaadelerinizi istirham ederiz.”

Ancak Milne, bir şeyler döndüğünü anlamış ve bir cevap yazmış;

“General Karabekir, ateşkes hükümlerini uygulamaktan kaçınır bir tavır içindedir. Sınıra kadar getirilen silâhların nakline izin vermemiştir. Generalin bu davranışı, uzun ve bir türlü bitmek bilmeyen hilelerinin yeni bir tanesidir. Ayrıca general, ambarlarda gereğinden çok fazla, tam yedi bin beş yüz tüfek bulundurmaktadır. Ateşkese aykırı olarak, bir de topçu birliği kurmaktadır. General Karabekir’in en büyük suçu, tutuklanması için karar verilen General Mustafa Kemal ile de iş birliği yapmasıdır. Silâhların derhâl İstanbul’a getirilmesi için acele edilmesini, aksi takdirde ateşkes gereği hareket edileceğini ve gerekenin yapılmasına mecbur kalacağımızın bilinmesini...”

Kâzım Karabekir Paşa, Milne’nin tehdidine rağmen Albay Rawlinson’a demiş ki:

– Bu silâhlar, trenle de kara yoluyla da sevk edilemez. Tek çare Erzurum’da muhafaza edilmesidir.

Silâhlar tam teslim edilecekken birdenbire ne olmuş?

Albay Rawlinson şaşır kalmış.

Burnu büyük İngiliz, Karabekir Paşa gibi bir dehanın karşısında çıldırmak üzere. En sonunda yardım istemek üzere daha önce kovulduğu bir kapıya müracaat etmiş.

Kemal’e giderek yardım istemiş:

– Askerî görevinizden çekildiğinizi biliyorum; fakat General Karabekir sizi seviyor ve sayıyor. Silâhların teslimi konusunda lütfen bana yardımcı olunuz.

Kemal ona çok yardımcı olmuş:

– Bu silâhlar milletin malıdır. Millet bunları vermeyecektir.

“Müsaade etmezsem ne yapacaksınız?”

Hükûmet, Erzurum Kongresini engelleyememiş. Kâzım Karabekir’e de söz dinletememiş. Harbiye nazırı bütün baskılarına rağmen silâhları da alamamış.

Bu kadar hezimet yenilir yutulur değil.

Pes etmek yok. Baskıya devam.

Harbiye nazırı, III. Ordu Müfettişi Vekili Kâzım Karabekir'den soruyor; *"Erzurum'da toplanan kongreye karşı ne tedbir aldınız?"*

Karabekir de cevap veriyor; *"Burada yapılan kongrede halk toplandı. Memleketi kimseye vermeyiz diye karar alıyor. Bu haklı teşebbüslerinde ben de halka gerekli kolaylıkları sağlıyorum."*

Sert bir cevap geliyor; *"Derhâl o kongreyi dağıtın!"*

Karabekir'in cevabı aba altından sopa gösterir cinsten; *"Böyle bir teşebbüs, memleketimiz için çok fena neticeler doğurur."*

Damat paşa da boş durmuyor. Tam beş gündür hükûmet üyelerinden, Kemal'le Rauf hakkında tutuklama kararı çıkarmak için uğraşıyor. Sonunda asker kökenli nazırların ikna edilmesiyle damat paşanın istediği karar çıkıyor.

Karar çıktığına göre acele etmek lâzım. Yakalama görevi, harbiye ve dâhiliye nazırlıklarına veriliyor. Valiliklere de onların tutuklanması için yazılar yazılıyor.

Bu yazılarda deniliyor ki; *"Mustafa Kemal ve Rauf Beylerin hükûmetin karar ve emirlerine aykırı hareketlerde bulunarak halkı kıskırtmalarına ısrarla devam etmekte oldukları bölgelerden gelen yazılardan anlaşıldığından, adı geçenlerin derhâl yakalanarak İstanbul'a getirilmeleri."*

Elbette bu tutuklama emri Erzurum valiliğine de geliyor.

...

Erzurum Vali Vekili Kadı Hurşit bu yazıyı alınca gülümsedi ve İstanbul'a alaylı bir cevap yazdı; *"Bu kişilerin tutuklanmaları, halk arasında heyecan yaratıp büyük olaylara yol açabilir. Kaldı ki vilâyet kuvvetleri bu iş için yetersizdir. Dolayısıyla buna imkân yoktur."*

Kadı Hurşit, telgrafı çektikten sonra kongre salonuna gitti. Divanda oturuma başkanlık eden Kemal'in yanına kadar çıktı.

Vali vekilinin divana çıkması herkesin dikkatini çekmişti. Kemal de böyle bir anda yanına kadar gelen vali vekilinin çok önemli bir haber vermesini bekliyordu.

Kendisine doğru eğilen Kadı Hurşit'e merakla baktı:

– Buyurunuz efendi hazretleri.

Kadı Hurşit'in kaşları çatıktı:

– Biraz evvel tevkifiniz için hükûmetten emir aldım paşa hazretleri. Lütfen sizi tevkif etmeme müsaade eder misiniz?

Kemal güldü:

– Müsaade etmezsem ne yapacaksınız?

Kadı Hurşit de güldü:

– Elden ne gelir efendim hiçbir şey yapamam. *“Ol baabda emir ve ferman efendimizindir.”* der çıkar giderim.

Kemal’le Kadı Hurşit kahkahalarla gülerken herkes onlara bakıyordu.

...

Erzurum vali vekilinden; *“Mustafa Kemal’i tutuklamam için vilâyet kuvvetleri yetersizdir.”* cevabını alan hükûmet, hemen Kâzım Karabekir Paşanın kumanda ettiği XV. Kolordudan emrin yerine getirilmesine yardımcı olmasını istedi.

Kâzım Karabekir tereddüt etmeden şu cevabı verdi;

“Mustafa Kemal Paşa Hazretleri ve Hüseyin Rauf Beyin, düşünce ve hareketlerinde vatan ve milletin amacına, yararlarına ve yürürlükteki kanunlara aykırı sayılabilecek hiçbir davranışları bulunmamaktadır.

Aksine onlar, vatan ve milletin saadeti ve kurtuluşuyla ilgilenen her vatansever gibi çalışmaktadırlar. Bu yüzden onları tevkif edemem.

Kaldı ki bu teşebbüs kanuna da aykırı olur.

Henüz yirmi gün evvel, memleketin yarısına kumanda eden bir şahsiyetin kanunî bir sebep olmadan tevkif edilmesi halk ve ordu tarafından iyi karşılanmayacaktır.”

Kâzım Karabekir’in cevabı İstanbul’un aklını başına getirdi. Hükûmet tutuklama emrini çıkarırken kanunî bir sebep bulmayı unutmuştu.

“Kemal Paşa ve arkadaşlarına dokunacak eli koparırız!”

Damat Ferit, Mustafa Kemal’le Hüseyin Rauf’un tutuklanma emirlerini her taraftan isterken sabık Bitlis Valisi Mazhar Müfit’i de ihmal etmemişti.

O gün Erzurum Vali Vekili Kadı Hurşit, İstanbul’dan bir telgraf daha aldı;

“Erzurum’da bulunduğu ve oradaki ihtilâlcilerle birleştiğı haber alınan sabık Bitlis Valisi Mazhar Müfit Beyin gerek tehcir me-selesinden ve gerekse Bitlis’te vali iken hükûmet aleyhinde çeteler teşkil etmek ve devlet ve millete karşı bir ihtilâl harekâtından dola-yı divan-ı harpçe muhakemesine karar verildiğinden merkumun (!) firarına meydan verilmeyerek tutuklanarak İstanbul’a izamı ehem-miyetle tavsiye olunur.”

Kadı Hurşit, Kemal’in tutuklanma emrinden sonra gelen bu em-re de uzun uzun baktı, ölçtü biçti ve gülümsedi.

Görevine dört elle sarılan Kadı Hurşit, hemen Mazhar Müfit’e bir yazı yazdı.

Yazının ekinde de İstanbul’dan gelen tutuklama emri vardı;

“Erzurum’da Bitlis vali sabıkı Mazhar Müfit Beyefendiye!

Atufetlû efendim hazretleri,

Sureti bâlâyâ yazılan şifreli telgrafnamei samii cenabı sadaretpenahî mucibince, divanı harbi örfîde muhakeme edilmek ve asılmak arzu buyrulduğı takdirde Dersaadeti teşrifleri manut-u reyi âlileridir.

***Vali vekili
Hurşit”***

Tam bir komedi!

Valinin yazısını alan Mazhar Müfit kakhahalarla güldü. Hani Kadı Hurşit’in ne kadar şakacı olduğı herkesçe bilinirdi; ama bu kadarını da beklememişti.

Osmanlı Devleti’nin bir valisi, resmen Osmanlı sadrazamıyla alay ediyordu.

Üstelik Kadı Hurşit kendisine gelen tebligatın bir suretini de ek-leyerek oturduğı makama karşı sorumluluklarını hiçe saymıştı.

Mazhar Müfit, Kadı Hurşit’in bu cüretkâr hareketinden dolayı kendisine teşekkür etmeliydi.

...

Mazhar Müfit’i karşısında gören Kadı Hurşit’in zaten hep gülen yüzü daha bir güldü. Onu koltuğa buyur etti. Hemen birer kahve söyledi ve hâl hatır sordu.

Kahveler geldi, sigaralar yakıldı ve samimî bir sohbet başladı.

Mazhar Müfit tam hükûmetin hakkındaki tevkif yazısını kendisine bildirmesinden ve tavrından dolayı teşekkürle başlayacaktı ki olan oldu.

Birdenbire vali vekilinin gülen yüzü ciddî bir ifade aldı.

Sarığını düzeltti, üstüne başına çeki düzen verdi ve otoriter bir sesle konuşmaya başladı:

– Mazhar Bey, hususî sohbetimiz bu noktada bitmiş bulunuyor. Tevkifiniz hakkında biliyorsunuz ki bir emir bulunuyor. Bu emri bildiğiniz hâlde vilâyet makamına cesaretle gelmenizi, böylece elinizi, kolunuzu sallaya sallaya ve sigaranızı tüttüre tüttüre karşımda oturmanızı abes sayarım.

Mazhar Müfit, sigarası elinde kalakaldı.

Onun bu hâlini gören Kadı Hurşit zile basarken konuşmasına devam etti:

– Bu vaziyette sizi himaye etmeme imkân yoktur. Gösterdiğiniz ihtiyatsızlık ve hatta lâubalîliğin cezasını çekmek mecburiyetinde-siniz. Devlet otoritesine karşı daha saygılı olacağınızı ve halkın, memurların gözü önünde vilâyet makamına kadar gelmekten çekineceğinizi tahmin etmiştim. Bu hareketinizle beni ne derece müşkül mevkie sokmuş olduğunuzu tabîî takdir edersiniz. Sizi tevkif ettirmek zorunda ve vazifesindeyim.

Kadı Hurşit sözlerini bitirirken bir jandarma makama girdi.

Vali vekili jandarmaya emretti:

– Çabuk polis müdürünü bana çağır.

Jandarma hızla dışarı çıkarken Mazhar Müfit'in şaşkınlığının yerini kırgınlık almıştı. Bunca zamandır kendilerinden zannettikleri kadı efendinin demek gerçek yüzünü görememişlerdi. Demek kendisine İstanbul'un tutuklama emrini göndermesi ve yazdığı o gayri ciddî yazı bir kandırmacadan ibaretti.

Bir tuzaktı.

Ve kendisi bu tuzağa düşmüştü.

Mazhar Müfit kafasından bunları geçirirken Polis Müdürü Saffet içeriye girdi:

– Emriniz efendim?

Kadı Hurşit, Polis Müdürü Saffet'e hışımla bağırdı:

– Sabık Bitlis Valisi Mazhar Müfit Beyin tevkif edilmesi hakkında sadaret makamından emir var. Kendisini tevkif ediniz ve dairenizde bir odaya kapatınız. İstanbul’a sevkine kadar muhafaza altında bulundurunuz.

Mazhar Müfit’te çöküntü, polis müdüründe şaşkınlık hat safhada.

Kadı Hurşit imalı devam etti:

– Kendisine teşekkür borçluyuz. Bizi uğraştırmadı ve tevkif edilme arzusu ile makamımıza kadar geldi ve teslim oldu!

Polis Müdürü Saffet, şaşkınlığını çabuk üzerinden attı ve sert bir sesle konuştu:

– Emrinizi maalesef ifa edemeyeceğim beyefendi. Muhterem vali vekilimize, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları hakkında her türlü menfi kararların ve bilhassa tevkif kararlarının nereden ve hangi makamdaki gelirse gelsin uygulanmayacağını hatırlatmak isterim. Tahmin ediyorum ki lâife yapıyorsunuz. Takdir buyurursunuz ki bu bahiste lâife dahi caiz değildir.

Kadı Hurşit istifini bile bozmadı. Polis Müdürüne cevap vermek yerine zile bastı ve içeri giren jandarmaya bağırdı:

– Çabuk jandarma kumandanını çağır.

Odada nefes bile alınmıyor tek kelime konuşulmuyordu.

Jandarma Kumandanı Ferit hızla içeri girdi ve selâm vererek konuştu:

– Emriniz efendim?

Kadı Hurşit, koltuğundan kalktı. Lâtasını ve sarığını düzelterek sakalını sıvazladıktan sonra Mazhar Müfit’i eliyle işaret etti:

– Mazhar Müfit Beyi tevkif ediniz.

Jandarma kumandanında da şaşkınlık hat safhada:

– Tevkif mi, niçin?

Kadı Hurşit, İstanbul’dan gelen emri jandarma kumandanına da açıkladı.

Jandarma kumandanının yüzü birden kıpkırmızı olmuş kan beynine sıçramıştı.

İşyankâr bir sesle bağırdı:

– Mazhar Müfit Bey tevkif edilemez. Bunda ısrar ederseniz Allah şahidim olsun onun yerine şimdi sizi hapsederim!

Mazhar Müfit başına gelenlere üzülsün mü sevin sin mi karar veremedi. Üzüldü; çünkü hakkında bir tutuklama emri vardı ve vali bu emri uygulamak istiyordu.

Sevindi; çünkü kendisi için polis müdüründen sonra jandarma kumandanı da İstanbul'un emrini hiçe sayarak mesleklerini, hatta hayatlarını tehlikeye atmışlardı.

Mazhar Müfit polis müdürünün ve jandarma kumandanının vefalarını ve cesaretlerini görünce; *"Artık tevkif de edilsem, hapis de olunsam, asılsam da ehemmiyeti yoktur."* diye düşündü.

Jandarma Kumandanı Ferit, isyankâr bir çıkış yapmış ve hâlâ devam ediyordu:

– Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları başımızın tacıdır. Onlara kimse dokunamaz. Dokunacak eli koparız.

Bu ağır sözler odada yankılandı ve ortalığı gergin bir hava aldı. Kimse kıpırdamıyor âdeta soluk alınmıyordu.

Mazhar Müfit oturduğu yerde kalakalmıştı. Ne çıkıp gitmek akline geliyor ne tek bir söz söylemek.

Birdenbire odada bir kahkaha yankılandı.

Ama nasıl bir kahkaha!

Herkes kahkahanın sahibine bakarken şaşkınlık arttıkça arttı.

Kadı Hurşit karnını tutarken attığı kahkahalara engel olamıyor âdeta nefesi kesiliyordu. Kahkahaların şiddetinden sarığı düştü; ama o hiç oralı olmadı.

Mazhar Müfit'in kafası karıştıkça karışmış, gördükleri, duydukları yaşadıkları akıl alır gibi değil.

Polis müdürü, jandarma kumandanı öylece kalakalmış birbirlerine bakmaktalar.

Kadı Hurşit, kahkahalarının arasından nefes nefese konuştu:

– Hey gidi sadrazam paşa hazretleri hey! Keşke gözün kulağın burada olsa da emirlerinin nasıl kepaze olduğunu bir görsen!..

Sonra Saffet ve Ferit'e döndü:

– Teşekkür ederim çocuklar, sizi sınadım. Sizin gibi vatanseverlerden daha başka bir hareket ummazdım zaten.

Hani, polis müdürü de jandarma kumandanı da Kadı Hurşit'in şakalarını bilirlerdi; ama böylesi bir şakasına hiç şahit olmamışlardı.

Hâlâ dimdik ayakta duruyorlar ve şaşkınlıklarını atamıyorlardı.

Onların bu hâli Kadı Hurşit'in ikinci bir kahkaha krizine yakalanmasına yol açtı.

Gülmesine engel olmaya çalışarak Mazhar Müfit'in yanına gitti elini omzuna attı:

– Size sadrazama verdiğim cevabı okuyayım Mazhar Müfit Bey. Merak etmeyin ben de Mustafa Kemal Paşanın valisiyim.

Sonra lâtasının cebinden çıkardığı kâğıdı zevkle okumaya başladı;

“İradeniz, burada arkadaşları ile vatanî hizmetlerde bulunan Mazhar Müfit Beyefendi Hazretlerine tebliğ edilmiş ise de kendileri şimdilik asılmak niyetinde olmadığını ve hâlen görülecek birçok mühim vatanî işleri bulunduğunu beyan buyurmuşlardır.

Gerçi tarafımdan hemen tevkifi emir buyrulmuş ise de millet onların yerine bendenizi tevkife kalkıştığından, şahsım bu sebeple tehlike içindedir.

Âciz kulunuzun her türlü taarruzdan muhafazası için Mustafa Kemal Paşa Hazretleri nezdinde aracılıkta bulunmak üzere Mazhar Müfit Beyefendi Hazretlerine serian rica ve tebligatta bulunulmasını arz ve istirham eylerim.

**Erzurum Vali Vekili
Kadı Hurşit”**

Mazhar Müfit'in sararmış yüzü önce hafifçe gülümsedi. Kadı Hurşit onun yüzünün aldığı şekli gördükçe daha bir neşelendi.

Elindeki kâğıdı uzattı:

– Bunu size vermek üzere hazırlatmıştım Mazhar Müfit Bey. Surettir. Hatıra olarak yanınızda bulunsun.

Mazhar Müfit titreyen elleriyle kâğıdı alırken Kadı Hurşit sevimli bir yüzle eğildi:

– Üzdüm mü sizi?

Mazhar Müfit de, polis müdürü de, jandarma kumandanı da kendilerini toparlayamamışlar.

Kadı Hurşit, Mazhar Müfit'in yanındaki koltuğa oturdu ve diğerlerine de yer gösterirken dışarıya bağırdı:

– Haydi birer kahve daha içelim.

Mazhar Müfit valinin yanından çıktığında bile hâlâ kendine gelememişti. Hemen Kemal'e gitti ve Kadı Hurşit'in yeni şakasını anlattı. Kemal kahkahalarla gülüyordu. Öyle çok güldü ki olayın etkisini üzerinden atamayan Mazhar Müfit biraz da alındı.

Kemal arkadaşının gönlünü aldı:

– Ne şanslı adammışsın Mazhar. Devlet bile sana dokunamıyor. Nihayet Mazhar Müfit de kahkahayı patlattı.

“Ham armut kafalılar!”

Hükûmet, Erzurum Kongresini engelleyememiş, Rauf ve Kemal'i tutuklayamamıştı. Hükûmete göre bu işte en büyük kusur kolordu kumandanı ve vali vekilindeydi; fakat bugün hükûmetin onları görevden almak gücü yoktu.

Erzurum'dan umut kesildiğine göre hiç değilse Sivas'ta toplanacak olan kongreye engel olunmalı ve Mustafa Kemal'le Rauf, Sivas'ta tutuklanmalıydı.

Sivas Valisi Reşit Paşaya Dâhiliye Nazırı Âdil'den bir telgraf var;

“Gerek Mustafa Kemal Paşanın ve gerek Rauf Beyin teşebbüsleri; her ne fikre ve ne niyete dayalı olursa olsun, memleketin yüce menfaatlerine her hâlde ters ve pek zararlıdır. Onların çıkaracağı anarşi yüzünden buralar İngilizler tarafından işgal edilebilir.

Dâhilde ve hariçte bunca sıkıntılarla kuşatıldığımız şu zamanda böyle her kafadan bir ses çıkacak ve rasgelen kendi istediğini yapacak olursa, Allah esirgesin felâket kaçınılmazdır. (...)”

Uzun telgrafın devamında dâhiliye nazırına göre vazifeli olmayanlar devlet işlerine müdahale etmemeliymiş. Müdahalede ısrar edenler her kim olursa olsun yakalanarak kanunun pençesine teslim edilmelilermiş. Ve kanunun kahhar pençesi bugün Reşit Paşa Hazretlerinin elindeymiş ve bu sayede bölgeye huzurun yerleşeceğinden emin olarak kendisine başarı dilenirmiş.

Elinde kanunun kahredici pençesi (!) olan Sivas Valisi Reşit Paşa Dâhiliye Nazırı Âdil'in yazısını okuduktan sonra; *“İşte bir kafa ki ham bir armuttan farksız. İşte bir nazır ki nahiye müdürlüğünü yapmaktan âciz.”* diye söylendi.

Bu adam gerçekten devlet adamı olsa, koca bir ilde herkesten pervasız bir kongre toplayan, her tarafa beyannameler yazan, her şeyi göze almış Çanakkale Kahramanı Mustafa Kemal Paşayla, onunla her şartta birlikte olduğunu ilân eden Hamidiye Kahramanı Hüseyin Rauf Beyin tutuklanmasını, elinde yirmi polis yahut jandarma olmayan Sivas valisinden istemezdi.

Kaldı ki Reşit Paşa daha önceki yazısında nezarete; *“Onlar Sivas’ta yoktur, buraya uğrayıp Erzurum’a gitmişlerdir.”* diye yazmıştı.

Buna rağmen dâhiliye nazırı kendisine; *“Onları söyletme, he-men tutukla!”* demektedir.

Acaba bu adamlar Erzurum Kongresinin kendilerine felâket getireceğini düşünerek sersemlemişler miydi?

Yoksa anadan doğma beyinleri mi yoktu?

Reşit Paşa, dâhiliye nazırının telgrafını cevaplamaya değer görmedi; fakat ikinci telgraf gelince ne yapacağını şaşırdı.

Dâhiliye nazırı ciddîye alınmamayı hazmedemeyerek; *“Daha önce verilen emrin derhâl yerine getirilmesini ve sorulan sorulara zaman geçmeden cevap verilmesini.”* emretmekteydi.

Vali Reşit; *“Ya sabır!”* diyerek şu kısa telgrafı yazdı;

“Ne Mustafa Kemal Paşa ve ne de Rauf Bey taraflarından vilâyet veya hükûmet işlerine karışmak gibi bir olay meydana gelmediği gibi, bahse konu kişiler Sivas’ta değil Erzurum’dadırlar. Bu taleplerin Erzurum valiliğine yapılması.”

Reşit Paşa henüz asabiyetini teskin edememişken dâhiliyeden bir yazı daha;

“Mustafa Kemal ve Rauf Beylerin hükûmetin tebliğlerine aykırı tahrik ve teşviklerde devam etmekte oldukları, adı geçenlerin hemen yakalanarak İstanbul’a bildirilmesi,”

Reşit Paşa çaresiz.

Ağlasa mı, gülse mi!

Ne yapacağını bilemez bir şekilde düşüncelere dalarken bir telgraf daha;

“Mustafa Kemal ve Rauf Beylerin orada bulundukları hâlde, hemen yakalanarak muhafızlarla birlikte İstanbul’a gönderilmeleri lüzumu tekrar edilir ve cevabı beklenir.”

...

Belli ki İstanbul, Kemal’e karşı açtığı savaşı şiddetlendirmiş ve bir hamlede işi bitirmeye karar vermiş; fakat bu hamle yanlış bir hamle. Daha doğrusu arka arkaya yapılan hamlelerin hepsi de yanlış. Bu hamlelerde alıklık ve şaşkınlık belirtileri var.

İstanbul, Kemal’in Erzurum’da olduğunu unutmuş ve tevkifi emrini ısrarla Sivas valisine veriyor.

Sivas Valisi Reşit Paşa, İstanbul Hükûmeti’nin ne kadar budala ve âciz olduğunu düşünürken Mustafa Kemal Paşanın da güç ve kuvvetini fark ediyor.

Yani karşısında iki kuvvet var.

Birisi sırtını emperyalistlere dayamış ve ilhamını şahsî ihtiraslarından alan hükûmet; diğeri halka kucağını açmış millî ihtiyaç ve heyecana tercüman olan Mustafa Kemal Paşa.

Birinci, ikincinin karşısında acze düşmüş.

Hükûmet kim?

Damat Ferit kim?

Armut kafalı Dâhiliye Nazırı Âdil kim?

Bunların Mustafa Kemal Paşayla, Rauf Beyi yakalayıp jandarma eşliğinde İstanbul’a göndermeleri mümkün mü?

Kaldı ki Mustafa Kemal Paşa büyük bir asker.

Şan ve şöhret sahibi bir kumandan.

Bütün ordu, onun yüksek meziyetlerine tutkun olduğu gibi halk tarafından da çok seviliyor ve sayılıyor.

Vali Reşit’e göre; Mustafa Kemal Paşa gibi bir adamı Bâb-ı Âli’nin hiçbir yeri görmeyen kapalı bir odasından ve Âdil gibi sadece koltuğunu korumak endişesiyle yaşayan bir nazır tarafından verilmiş bir emirle tevkif etmeye kalkmak; sadece vatana ve millete zarar vermek değil ayrıca bir deliliktir.

Reşit Paşa biraz sonra fikrini değiştirir.

Ona göre Mustafa Kemal Paşayı tevkif etmeye kalkmak delilik değildir.

Zır zır deliliktir!

“Aleyhteki propagandalara ehemmiyet vermemek lâzımdır!”

Kolordulara da valilere de söz geçiremeyen hükûmet, yön değiştirdi. Kemal’in mutlaka tutuklanması gerektiğine halkı inandırma çalışmalarına girişti.

Dâhiliye Nazırı Âdil, gazetelere bir demeç verdi;

“Mustafa Kemal Samsun’a gittikten sonra, birtakım teşkilâtlar kurmaya başlamıştır. Camilerde halkı toplayarak onları kışkırtmıştır. İstanbul’a çağırıldığı hâlde geri gelmeyerek askerlikten istifa etmiş ve kışkırtmalarını daha da artırmıştır. Ol sebepten cezalandırılmalıdır.”

Bununla da yetinmeyen hükûmet, öyle bir dedikodu yaydı ki ortalık birbirine girdi;

“Enver Paşa Kafkasya’daymış. Erzurum’a gelecekmış. Erzurum Kongresi bir İttihatçılık hareketiymiş.”

İstanbul kaynıyor.

Kahvehanelerde, pastanelerde konuşulan tek konu bu; *“Enver Paşa Erzurum’a geliyormuş!”*

Dedikodu öyle çoğaldı ki İstanbul’daki Kara Vasıf, Erzurum’daki Kemal’e haber vermek mecburiyetinde kaldı.

Kara Vasıf haber vermeden kara haber Erzurum’a gelmişti.

“Enver paşa geliyormuş!”

Enver Paşa!

Kemal’in başının bazen tatlı, çoğu zaman püsküllü belâsı Enver Paşa!

Kaşındaki bir santimetre karelik beyaz kılları cihangirlik alâmeti kabul eden Enver Paşa!

“Enver Paşa geliyormuş!” dedikodusu Kemal’i de huzursuz etti.

...

İngiliz gazeteleri onun Kafkasya’da, Türkistan’da olduğu hakkında haberler yaymaktadır. Oysa, Enver Paşa ne Kafkasya’da ne Türkistan da, ne de Erzurum’a girmiş yahut girmek üzere.

Enver, maceralı bir Rusya ve Karadeniz yolculuğundan sonra zorlu bir tren yolculuğu yaparak Berlin'e gelmiş ve ziraatçı olarak kendini tanıttığı bir pansiyonda saklanmaktadır. Onun Berlin'de olduğunu Cemal, Talât, Azmi dışında kimse bilmiyor.

Yurt dışına kaçarken; *"Bizim siyasî hayatımız artık sona ermiştir."* diyen Talât Paşaya rağmen üç paşalar Almanya'da birleşir birleşmez siyaset yapmaya başlamışlar.

1908 meşrutiyet ilânını gerçekleştiren, çok genç yaşlarda şana ve şöhrete kavuşan, ordular idare eden, dünyanın en büyük güçleriyle savaşan bu paşalar hâlâ yenilgiyi kabul etmemektedirler.

Üç paşalar Almanya'da sonu belirsiz yeni bir mücadelenin içine girmişlerdir.

Talât, Berlin'in merkezinde Hardenberg Sokağı dört numarada kendisine Almanlar tarafından tahsis edilen dokuz odalı büyükçe bir evde kalmaktadır. Evinin yanında da bir büro açmış, Şark Kulübünü kurmuştur. Burada hem Bolşeviklerle temasa geçmeye çalışıyor, hem de İngilizlerle yarı resmî görüşmelerde bulunuyor.

Cemal, Münih'te, ara sıra Talât'la buluşuyor.

Enver ise kimliğini gizleyerek geldiği Berlin'de Cemal'i de yanına alarak İngiliz, Fransız, İtalyan ajan ve devlet adamlarıyla sık sık görüşüyor. Bu görüşmelerde Enver, emperyalistlerin Anadolu'yu parçalama tasarılarını unutmuş gibi.

Cemal'e diyor ki;

"Fransızlar kuvvetli, bağımsız ve mandasız bir Türkiye istiyorlar, İtalyanlar bize yardımcı olmak niyetinde, İngilizler ise mandanın gerekli olduğunu düşünüyorlar; ama bunu halka istetme çabasındalar, Amerikalılar ise tarafsız ve insaflıdır."

İşin ilgi çekici tarafı Enver Bolşeviklerle de siyasî görüşmeler yapıyor. Rus ihtilâl liderlerinden Karl Radek hapiste ve Enver onu kurtarmak için çabalıyor.

Yine; *"Enverlik işler!"* yapmaya başlayan Enver Paşa, iki can düşmanı cepheyle siyasî temaslarda bulunuyor. Bir tarafta emperyalist Avrupa, diğer tarafta onların korkulu rüyası Bolşevizm.

Vardır bir bildiği.

Üç paşaların bir kulakları da İstanbul'da, sık sık memleketten haber alıyorlar; fakat can sıkıcı haberler.

İstanbul'da hâlâ onların arkasından atıp tutuluyormuş.

Talat, üzülen Enver'i teselli ediyor; "*Aleyhteki propagandalara ehemmiyet vermemek lâzımdır.*"

Enver de Münih'teki Cemal'i teselli ediyor; "*Bu gibi propagandalara fazla zihin yormamanı muvafık görürüm.*"

Üç paşalar Almanya'da da kendi bildiklerini yapıyorlar.

"Erzurum sarsıyor!"

Erzurum'daki kongreyi engelleyemeyen hükûmet bir Meclis gibi çalışan ve Mebuslar Meclisinin yerini almasından korktukları kongre için aklınca en büyük ve cesur tedbiri aldı. 30 Temmuz 1919'da dâhiliye nazırına bir talimat verdi ve hemen seçim hazırlıklarının başlamasını istedi.

Ama hükûmet bunu halkın iyiliği için, demokrasi için istemiyor. Ya niçin istiyor?

Şunun için istiyor; "*İşte seçim yapılacaktır, bundan gayri ne Erzurum'da toplanan ve ne de Sivas'ta yapılacak olan kongrelere ihtiyaç yoktur.*" demek için.

Seçim kararından sonra kafalardaki soru şu; "*İşgal altındaki şehirlerde seçim nasıl yapılacaktır?*"

Hükûmet; "*İşgal altındaki şehirlerde seçim nasıl yapılacaktır?*" sorusuna kafa yorarken işin içine İngilizler de karıştı.

İstanbul'u, İzmir'i, Aydın'ı, Manisa'yı, Konya, Adana, Mersin ve Maraş'ı, Antep'i ve Urfa'yı ve daha pek çok köy ve kasabayı işgal eden Avrupalı emperyalistler ve yandaşları Amerikalıların İstanbul'daki yüksek komiserleri toplanmışlar ve ortak bir karar almışlardı.

Aldıkları bu karara göre; "*Ateşkes antlaşması hükümleri bütün Anadolu'da tam olarak uygulanmakla birlikte, Osmanlının iç işlerine karışılmayacaktır. Buna rağmen hükûmet ve padişah desteklenecek ve onlara karşı yapılacak olan her türlü isyan ve ihtilâl karşı tedbir alınacaktır.*"

Hükûmetin aldığı seçim kararı, Osmanlının iç işidir; fakat ucundan kıyısından işgalcileri de ilgilendirir.

İngiliz Yüksek komiseri Amiral Calthorpe, Fransız Yüksek komiseri General Defrance ile kafa kafaya gelerek yapılacak seçimler konusunda zihin yorarlar. Calthorpe'a göre; "*Seçim kararı kepezellikten başka bir şey değildir!*"

Kepazelik!

Rezaleti, kepezeliği, sadizmi, cinayeti, katliamı, sömürüyü dünyaya öğreten ve uygulayan İngiliz milletin temsilcisinden sonra, yandaşı ve benzeri Fransız Temsilcisi Defrance de seçimlerin bir yorumunu yapar; "*İzmir olayları halkın gözünde milliyetçileri sevimli göstermeye başladı. Seçimleri kazanabilirler.*"

Korkuyorlar!

Damat Ferit Paşa da aslında seçimlerden korkuyor. Amiral Calthorpe'u ve Yüksek Komiser Defrance'ı ziyaret ederek diyor ki; "*Şahsen seçimlere karşıyım; fakat arkadaşlarım zorluyorlar.*"

Damat Ferit iki arada bir derede.

Aşağı tükürse İngilizler, yukarı tükürse Fransızlar.

Seçim yapılırsa Anadolu'dakiler kazanır; yapılmasa Erzurum Kongresinden sonra yapılacak olan Sivas Kongresi, milletin umudu olur.

Amiral Calthorpe pek kaygılı.

Bu kaygısını Londra'ya yazıyor; "*Türkiye'deki durum pek korkunç. İstanbul'da bir Meclisin toplanmasını engellesek bile, bunun Anadolu'da toplanmasına mâni olmaya gücümüz yetmez. Erzurum'da şu anda bir kongre düzenleniyor. Yunanlıların İzmir'i işgali bütün halkın gözünü İttihat Terakki Cemiyetine çeviren esef verici bir olay olmuştur. Galiba İzmir'i işgal ettirmekle yanlış yaptık.*"

Karadeniz Orduları Kumandanı Milne de Londra'ya bir rapor gönderiyor; "*Mustafa Kemal, Erzurum'da bir çeşit ordu kurdu. Bir tedbir olarak önce Trabzon Limanını işgal edelim.*"

Amiral Web de İngiliz dışişleri bakanına bir yazı yazıyor; "*İzmir'in işgalinden sonra Türklerle Rumlar arasında geçimsizlik artmıştır. Bu işgal Türkleri savunmaya sevk etmektedir. Şimdiye kadar Türk Hükûmeti'ne her şeyi yaptırmaktaydık; fakat İzmir'in işgaliyle her şey altüst olmuştur.*"

Erzurum tarihî günler yaşamakla kalmıyor, sarsıyor.

İstanbul'u da sarsıyor, Paris ile Londra'yı da...

Dünyayı sarsan Erzurum veya Sivas ya da Balıkesir değil!

Bir milletin kendisi büyükse evlâtları da büyüktür. Erzurum Kongresi çalışırken Balıkesirliler ikinci kez toplanmışlardı.

Balıkesirliler, hiçbir yerden emir ve talimat almadan silâha sarılan evlâtlarını korumak ve beslemek için toplanmışlardı.

26 Temmuzda başlayan II. Balıkesir Kongresi 30 Temmuzda sona erdi.

I. Balıkesir Kongresinde seçilen merkez heyeti, Ayvalık, Soma ve Akhisar cephelerinde Yunanlılara karşı savaşılan Kuva-yı Millîye direnişini oluşturmaya her yönden desteklemeye çalışırken, Balıkesir ve ilçelerindeki teşkilâtlanmaya da önem vermişti.

Ancak, teşkilâtın genişlemesi, bunlar arasındaki uyum ve iş birliği ihtiyacını doğurmuştu. Ve aynı ay içinde ikinci bir toplantı yapmaya karar vererek Balıkesir'e bağlı kaza ve nahiyelerden ikişer kişinin katılımıyla Hacim Muhittin'in başkanlığında kırk dört delegeyle toplanmışlardı.

Kongre, "*Balıkesir Millî Kongresi*" başlığı altında şu kararları alarak sona erdi;

"Kongrenin amacı vatani kurtarmaktır.

Kazalarda, teşkilât, maliye ve levazım olmak üzere ayrı ayrı üçer heyet oluşturulacaktır.

Cephelere gönderilecek Kuvvacıların başlarında tanınmış ve sevilen eşraftan birer kişi bulunacaktır.

Yunan vatandan kovuluncaya kadar onlarla hiçbir şekilde görüşülmeyecektir.

Yunan harekâtı devam ettiği sürece, seferberlik hâlinde bulunulacak ve herkes vatan hizmetiyle mükellef olacaktır."

Balıkesir Kongresinin kararları sert ve kesindi. Davet edildiği hâlde askere gelmeyenlerin cezası; "*Yakalandıkları zaman memleket haricine, mümkünse Yunanlılar tarafına gönderilmek.*"

Kongre 1884 ve 1893 doğumluların hepsini askere çağırmıştı.

Kongre her ne kadar padişaha, hükûmete ve İtilâf Devletleri'ne saygısını bildirdiyse de saray ve hükûmet, kongreye hiç de sıcak bakmadı.

Balıkesir mutasarrıfına kongrenin dağıtılması emri verildi. İzmir Valisi Kambur İzzet de Hacim Muhittin'in tutuklanıp ellerine kelepçe vurularak İstanbul'a gönderilmesini emretti. Balıkesir mutasarrıfı ne kongreyi dağıttı, ne de Hacim Muhittin'i tutukladı.

Damat Ferit, Erzurum Kongresini engelleyememişti. Bu arada Batı Anadolu'da kongreler toplanmış, direniş kararları almıştı.

Direniş?

Direniş çok tehlikeli!

Üç ay kadar önce, halkı işgallere karşı sessiz kalmaları için şehzadeler başkanlığındaki nasihat heyetleriyle suskunluğa davet eden hükûmet, şimdi de direnişi durdurmak için harekete geçti.

Hükûmete göre Batı Anadolu'daki hareketin öncüleri, Demirci Mehmet Efeyle, Kuva-yı Millîye Kumandanı unvanını kullanan Binbaşı Hacı Şükrü'ydi.

Doğu Anadolu'daysa Mustafa Kemal'le Rauf bu işlerin elebaşydı.

Hükûmet bölgelere birer tahkik heyeti göndermeye karar verdi. Oluşturulan iki ayrı heyette biri asker, biri sivil iki kişiyle birlikte bir de sekreter bulunacaktı.

Heyetlere şu görevler verilmişti;

"Hükûmetin verdiği emirlere uymayan sivil memur ve askerler tespit edilecek. Çetelere ve kongrelere bildiri yahut tehdit edici yayınlarla destek verenler öğrenilecek.

Mustafa Kemal, Hüseyin Rauf, Demirci Mehmet Efe ve Hacı Şükrüyle, bu tür teşebbüsleri yöneten öteki kişilerin nerede bulundukları öğrenilecek ve bir an evvel yakalanarak jandarma eşliğinde İstanbul'a gönderilecek.

Bu arada halka gerekli öğütler verilecek ve bu tür hareketlerin ülkeye vereceği zararlar anlatılacak."

Doğu Anadolu'ya gidecek heyette Ali Fevzi Paşayla eski Erzurum Mebusu ve İngiliz Muhipler Cemiyetinin faal üyesi Ziya Bey var. Kâtipliğini de Sadullah Efendi adında bir zat yapıyor.

Harbiye nazırlığı, bu heyetin İstanbul'dan hareket etmek üzere olduğunu 5 Ağustosta Erzurum'a bildirdi.

“Temsil Heyeti Reisi Mustafa Kemal!”

İstanbul huzursuz.

Dâhiliye Nazırı Âdil, Tasvir-i Efkâr'ın muhabirine 2 Ağustosta bir demeç vermiş; *“Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey, asayiş bozan kışkırtmalarda bulunuyorlar. Çeteler kuruyor, hükûmet içinde hükûmet olmak istiyorlar. Hükûmetin şifresini kullanarak halkı isyana teşvik ediyorlar. Oysa memlekette bir hükûmet vardır. Kemal Paşa ve Rauf Bey şiddetle cezalandırılacaklardır. Şimdiye kadar tutuklandıklarına dair bir haber gelmediyse de her hâlde pek yakında bu olacaktır ve bunun için hükûmet her çareye başvuracaktır.”*

İstanbul Hükûmeti dört koldan saldırırken Erzurum işine bakıyor. Çalışmaların ağırlığı cemiyetin tüzüğü etrafında odaklanmış. Bir kısım delegeler merkeziyetçi bir teşkilât yerine çok merkezli bir teşkilât önermişler. Hatta bunlar düzenli ordu yerine milis teşkilâtı kurulmasını ve teşkilâta yeni bir parti kimliği verilmesini istemişler. Bu teklif kabul edilmemiş.

Tüzükteki diğer bir tartışma; birinci ve ikinci başkanların illerde vali ve askere alma daire başkanları, ilçelerde kaymakam ve askerlik şubesi başkanlarınca yürütülmesi teklifi üzerine çıkmış.

Delegelerin çoğu bu durumun Müdafaa-i Hukuk bünyesini değiştireceğini, bir halk hareketi kimliğinden, resmî bir mahiyete bürüneceğini belirterek karşı çıkmışlar. Mustafa Kemal'in araya girmesiyle çoğunluğun görüşü benimsenmiş.

Görüşmelerde bir Temsil Heyeti kurulmasına karar verilmiş. Bu kararla yeni bir tartışma çıkmış; *“Kongrenin kararlarını yürütecek olan Temsil Heyetinin görev ve yetkileri ne olacaktır?”*

Görev ve sorumlulukları düşünülerek Temsil Heyetine geniş yetkiler tanınmış. Şimdi sıra Temsil Heyetinin seçiminde!

Kemal, Temsil Heyetine mutlaka girmek istiyor; fakat daha önce arkadaşlarının konuyla ilgili düşüncelerini almak niyetinde.

Toplanıyorlar.

Toplantının konusu; *“Mustafa Kemal ve Hüseyin Rauf Beyler Temsil Heyetine girmeli mi, girmemeli mi?”*

Girmeli diyenler; *“Sivas Kongresinin başarılı olabilmesi için bu şart.”* diyorlar.

Girmemeli diyenler; “*Hükûmet tarafından tutuklanmasına karar verilmiş iki şahsın daha büyük sıkıntılara sebep olacağını,*” ileri sürüyorlar.

...

O gün Kemal; İbrahim Süreyya’yı, Dr. İbrahim Tali’yi, Binbaşı Kâzım’ı, Binbaşı Hüsrev’i, Mazhar Müfit’i bir masa etrafında topladı, hepsinin önüne birer kâğıt koyduktan sonra şöyle dedi:

– Arkadaşlar! Hiçbir etki altında kalmadan Rauf Bey kardeşimle benim Temsil Heyetine girip girmemekliğim hususundaki görüşlerinizi yazınız.

Her biri konuyla ilgili düşüncelerini yazdılar. Kemal hepsini topladı. Göz ucuyla bütün kâğıtları okuduktan sonra şöyle konuştu:

– Arkadaşlarımın fikirlerini açıklamayacağım. Bu cevaplarınızı dosyamda birer hatıra olarak saklayacağım.

Gülümseyerek konuşmasına devam etti. Sanki yapmak istediği şeye daha önce karar vermiş gibiydi:

– Ben mutlaka Temsil Heyetine girmeliyim. Kongre bugüne kadar çok önemli kararlar almıştır. Bu kararların uygulanabilmesini tesadüflere bırakamayız.

...

Onun, Temsil Heyetine girip girmemesi konusunda hatıra olarak saklayacağını söylediği kâğıtlarda; Binbaşı Kâzım, Dr. İbrahim Tali, Binbaşı Hüsrev; “*Hayır.*” demişlerdi.

Sadece Mazhar Müfit’le İbrahim Süreyya; “*Evet.*” demişlerdi.

23 Temmuzda başlayan Erzurum Kongresi 7 Ağustosta on dört günlük yorucu bir çalışmadan sonra bitti.

Temsil Heyetine Kemal, Rauf, Hoca Raif Efendi, Erzincan Nakşibendî Şeyhi Fevzi Efendi, Trabzonlu İzzet ve Servet Beyler, Bekir Sami Bey, Sadullah Efendi, Mutki Aşireti Reisi Hacı Musa Bey seçildiler. Kâzım Karabekir Paşa da Temsil Heyetine seçilmişti; fakat resmî görevi olduğu için adının listeye konulmamasına karar verildi.

Temsil Heyetine seçilen üyeler, başkanlık seçimini de yaptılar ve Kemal’i Temsil Heyeti başkanı seçtiler.

Şimdi askerlikten ayrılan, III. Ordu Müfettişliği elinden alınan Mustafa Kemal Paşa yeni bir sığata kavuşmuştu; “*Temsil Heyeti Reisi Mustafa Kemal Bey!*”

...

7 Ağustosta sona eren Erzurum Kongresinin kapanış konuşmasını Temsil Heyeti Reisi Mustafa Kemal Bey yaptı:

– Muhterem efendiler! Milletimizin kurtuluş umuduyla çırpındığı, en heyecanlı bir zamanda fedakâr muhterem heyetiniz her türlü zahmetlere katlanarak burada, Erzurum’da toplandı. Hassas ve temiz bir ruh, kuvvetli bir imanla vatan ve milletimizin kurtuluşuna dair esaslı kararlar aldı. Bütün cihana karşı, milletimizin varlığını gösterdi. Muhterem heyetinizin, sayın arkadaşlarımın, hakkımda gösterdikleri samimî sevgi ve güvene açıkça teşekkür etmeyi bir vazife sayarım. Milletimizi rahatlatan bu toplantımız sona ererken, yüce Allah’tan milletimize sabır ve kurtuluş için yardım ve Peygamberi Zîşan Efendimizin şefaatiyle, vatan ve milletimize ve ebedî devletimize mesut gelecekler temenni ederim.

Konuşmasını; *“Tarih, bu kongremizi şüphesiz ender ve büyük bir eser olarak kaydedecektir.”* diyerek bitirdi.

Kemal, kürsüden delegelerin alkışları arasında inerken Şiran delegesi Müftü Hasan Efendinin bir duasıyla Erzurum Kongresi kapandı.

“Bu kongreyle hareket millete mal edilmiştir!”

Erzurum Kongresi delegeleri, her meslekten insanlardan oluşmuştu. Din adamı, memur, emekli subay, şeyh, eğitimci, aydın, çiftçi...

İngilizler ve İstanbul Hükûmeti, kongreye engel olamayınca bozgunculuk yapmış, Trabzon delegelerinin açılış günü toplantıyı terk etmeleri sağlanmıştı.

Takip eden günlerdeki bütün sıkıntılara rağmen, kongre çalışmalarını tamamladı ve aldığı kararları dünyaya ilân etti;

“Doğu İlleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Trabzon Muhafaza-i Hukuk Cemiyetleri birleştirilerek Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur!”

Doğu Anadolu illeri Osmanlı camiasından ayrılmayacak bir bütündür! Bütün Müslümanlar öz kardeşler. Mütarekenin imzalandığı günkü sınırlar içinde yaşayanların ezici çoğunluğu Müslüman’dır, bölünemez!

Her türlü işgal ve müdahale Rumluk ve Ermenilik teşkil etmek amacına yönelik sayılacaktır!

Hükûmet baskılar sonucunda Doğu Anadolu'yu terk ve ihmal mecburiyetinde kalırsa, geçici bir yönetim kurulacaktır!

Osmanlı Hükûmeti dağılırsa, tek başına savunma ve direnme yoluna gidilecektir!

Manda ve himaye kabul edilemez!

Bu kongre kararlarına karşı kötü yorum ve telkinler millete ve vatana ihanet sayılacaktır!

Bu, bir İttihatçı hareket değildir, seçimler en kısa zamanda yapıpılıp Mebusan Meclisi toplanmalıdır!

Milletin kendi mukadderatını bizzat tayin ettiği bu tarihî devirde, İstanbul'daki merkezî hükûmetin de bu millet iradesine uyması zarurîdir!

Ülkenin bağımsızlığına dokunmamak kaydıyla istilâ amacı taşımayan bir devletin her türlü yardımı kabul edilebilir!"

Erzurum Kongresinde alınan kararlarda; "Gerekirse yeni bir hükûmet kurma, işgallerin kim tarafından yapılırsa yapılsın iyi yahut kötü diye ayrılamayacağı, hepsinin kötü amaçlı olacağı, Rum ve Ermeni Devleti kurmaya yönelik sayılacağı," vurgulanmıştır.

En kısa zamanda seçimlerin yapılarak Meclisin açılması talebiyle de demokratik istekler dünyaya ilân edilmiştir.

Mütareke sınırları kabul edilerek imparatorluk düşüncesinden vazgeçildiği de vurgulanmıştır.

...

Erzurum'da ilân edilen kararlar sadece hükûmete değil, tüm emperyalistlere birer tokattır.

"Vatanın bütünlüğü ve milletin bağımsızlığı tehlikededir. Millet'in bağımsızlığını yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır." diyen Amasya beyannamesi, millî hareketin ilk yazılı belgesidir; fakat bu belgeyi millet adına sadece dört kumandan imzalamıştır.

Oysa Erzurum kararları bir başkadır.

Erzurum kararlarını halk adına, kongreye katılan tam elli altı kişi vermiştir. Bu elli altı kişinin seçtiği Temsil Heyeti, millet adına harekete geçme yetkisini de almıştır.

Erzurum Kongresiyle, Amasya’da sadece kumandanlar arasında başlamış olan bir harekete sivil tabandan önemli ölçüde destek de sağlanmıştır.

Bu kongreyle hareket millete mal edilmiştir.

...

Kongrenin sona erdiği gün, alınan kararlar, telgraflarla her tarafa bildirildi. Hemen arkasından bu kararlar on iki sayfalık bir kitapçık hâlinde Erzurum’daki Türk Basım evinde binlerce çoğaltıldı ve yurdun her tarafına yollandı.

Bununla da yetinilmedi, İtilâf Devletleri’nin İstanbul’daki temsilcilik ve konsolosluklarına da gönderildi.

En son olarak da Paris’teki Amerikan Başkanı Wilson’a yollandı.

Wilson’a yollanan beyannamenin içine bir de mektup konuldu;

“Nüfusunun yüzde sekseni Türk olan İzmir’in Yunanlılara verilmesini nasıl düşünebilirsiniz? Altı yüz yıllık bir saltanata ve binlerce senelik bir geçmişe sahip olan Türk milleti bu karara boyun eğmeyecek ve bu uğurda kanının son damlasına kadar mücadele edecektir. Size düşen, ilân ettiğiniz Wilson Prensiplerine uyarak verdiğiniz sözü yerine getirmektir.”

“Cumhuriyetin ilânına muvaffak olalım da gerisi kalsın!”

8/9 Temmuz gecesi; *“III. Ordu Müfettişi ve Fahrî Yaver-i Hazret-i Şehriyârî Mustafa Kemal Paşa!”* sıfatını kaybetmiş, bunun yerine tam 29 gün sonra 7 Ağustosta yeni bir sıfat kazanmıştır; *“Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Temsil Heyeti Reisi Mustafa Kemal!”*

Artık bir sıfatı vardır.

Öyle bir sıfat ki seçim yapılmadığı, hükûmetin âciz kaldığı durumlarda en yetkili makamın, Temsil Heyetinin reisidir.

Temsil Heyeti, millettten aldığı güçle hükûmet kurma yetkisini elde etmiştir. Bu yetkiye sahip Temsil Heyeti Reisi Mustafa Kemal, kongrenin bittiği gece, hem neşeli, hem düşüncelidir.

Neşelidir; çünkü doğu vilâyetlerinin bütünlüğünü ve birliğini sağlayacak büyük bir teşekkül oluşturmuş ve Erzurum Kongresi başarıyla sona ermiştir.

Düşüncelidir; çünkü şartlar gittikçe ağırlaşmakta, sırtındaki yük büyüdükçe büyümektedir.

Kafasında yıllar yıllar önce düşünüp plânladığı pek çok fikir hayata geçmek için sıra sıra beklemektedir.

...

Yine vakit gece yarısını çoktan geçmiş.

Kemal, İbrahim Süreyya'yla saatlerdir sohbet ediyor.

Vali Münir'in boşalttığı konağın sakinleri aslında rahatlar. Artık bir araya gelmek için herhangi bir zahmete girmiyorlar. Yorulan yahut uykusu gelen hemen odasına çıkıp dinlenebiliyor. Birkaç saat sonra tekrar toplanabiliyorlar.

Tek sorun hepsinin aynı anda yatıp aynı anda kalkamaması.

Çünkü Kemal uyumuyor; hep ayakta. O uyumayınca diğerleri de uykusuz kalıyorlar. Kemal her gece arkadaşlarından bir ya da birkaçıyla sabahlıyor. Onun gece yahut gündüz, üç-beş saat kesintisiz uyuduğuna kimse şahit olamamış.

Önceleri bunu geçici bir durum sanmışlar; fakat günler geçtikçe anlamışlar ki onun yatağa girmeye hiç niyeti yok. Mazhar Müfit bu duruma alışmaya çalışıyor; fakat gerçekten zorlanıyor.

...

Kemal, Mazhar Müfit'in epeydir ortada olmadığını fark ediyor.

Hep ayakta olan Emireri Ali'ye sesleniyor:

– Çocuğum, Mazhar Müfit Beyefendiyi çağır.

Mazhar Müfit, hemen hemen her gece Emireri Ali'yi yatağının başucunda görmeye alışmış. Onun boynunu bükerek; "*Paşa sizi emrediyor.*" demesiyle kalkıyor.

Mazhar Müfit, Kemal'le teklifsiz konuşarlardan.

Odaya girer girmez dolmuş kül tablalarına, boş kahve fincanlarına bakarak gülüyor:

– Gece gündüz sigara ve kahve! Bu ne iştir paşam? Buna can mı dayanır?

Kemal keyifli:

– Gel Mazhar gel. Birak kahveyi sigarayı. Kongre bitti ne düşünüyorsun?

Mazhar Müfit güldü:

– Şimdi Sivas'a bakalım paşam.

Kemal bir sigara yaktı:

– Sivas kolay. Burada aldığımız kararların hepsini genişleteceğiz; fakat ana dava aynıdır.

İbrahim Süreyya tedirgindi:

– Nasıl kolay paşam? Erzurum Kongresi kolay mıydı?

Kemal samimî konuştu:

– Erzurum’da gördüğüm mertlik ve fedakârlık, azim ve iman, doğrusu memleketi kurtarmak hususundaki cesaretimi arttırdı. İlk geldiğim günkü vaziyeti biliyorsunuz. Ben burada rütbemi bıraktım. Arkadaşlarım da benim gibi yaptılar. Üniformalı olanlar üniformalarını, memur olanlar memuriyetlerini terk ettiler. Hepsine minnettarım ve hepsinin takdirkârıyım. Hepimiz şunu ispat ettik ki; hiçbir ihtirasa kapılmadan, sadece vatan ve memleketin kurtuluşu için çalışıyoruz. Allah bu iyi niyetimizi mükâfatlandıracak ve bizi koruyacaktır.

Bu sözler Mazhar Müfit’i de İbrahim Süreyya’yı da duygulandırdı. Öyle değil miydi? Sadece vatan ve memleketin kurtuluşu için çalışmıyorlar mıydı?

İbrahim Süreyya bir iç çekti:

– Muvaffak olduktan sonra bile iş bitmiyor paşam. Memleketin devamlı çalışmaya, devamlı yenilikler yapmaya ihtiyacı var.

Kemal, aklına bir şey gelmiş gibi durdu. Sonra, Mazhar Müfit’le Süreyya’dan hatıra defterlerini alıp gelmelerini istedi.

Neredeyse sabah olacak; fakat onun yanında bulunanlar zamanın nasıl geçtiğini bilmiyor.

...

İşte defterler geldi.

Kemal gülümseyerek konuştu:

– Hafızalarımız zayıfladığı zaman bu defterlerinize çok iş düşecek. Unuttuklarımızı hatırlayacağız. Şimdi sizden bir ricam olacak. Bugünkü yazacaklarınızı, benden haber almadan, hiç kimseye söylemeyecek veya açıklamayacaksınız.

Mazhar Müfit de, İbrahim Süreyya da çok önemli bir an yaşamak üzere olduklarının farkına vararak teminat verdiler; “*Buna emin olabilirsiniz paşam!*”

Kemal’in keyfi devam ediyor:

– O hâlde defterlere birer tarih atın bakalım.

Her ikisi de yazdı; “7-8 Ağustos. Erzurum, sabaha karşı.”

Kemal defterleri işaret etti:

– Yazın bakalım! Madde bir; zaferden sonra hükûmet şekli Cumhuriyet olacaktır.

Mazhar Müfit’le İbrahim Süreyya, gülümseyerek birbirlerine baktılar ve defterlerine yazdılar.

Kemal devam etti:

– Madde iki; padişah ve hanedan hakkında zamanı gelince icap eden muamele yapılacaktır.

Mazhar Müfit şaşkın Süreyya hayretle bakarken Kemal devam etti:

– Madde üç; tesettür kalkacaktır. Lütfen yazın madde dört; fes kalkacak, medenî milletler gibi şapka giyilecektir.

Yerde bir ses duyuldu. Mazhar Müfit’in kalemi elinden düşmüştü. Kemal’le Mazhar Müfit göz göze geldiler.

Kemal sordu:

– Neden durakladın Mazhar?

Mazhar Müfit biraz kırılmış gibi ayağa kalktı:

– Darılma; amma paşam, siz de çok hayalperestsiniz.

Kemal tebessüm etti:

– Bunu zaman tayin eder. Sen yazmana bak. Madde beş; Lâtin harfleri kabul edilecek.

Mazhar Müfit kızgın bir şekilde yerinden fırladı:

– Kâfi paşam! Bu kadar kâfi! Belli ki bizimle lâtife yapıyorsunuz. Ben sizden hiçbir şey istemiyorum. Sadece Cumhuriyetin ilânına muvaffak olalım da gerisi kalsın!

Mazhar Müfit defterini kapayıp gidince İbrahim Süreyya da izin istedi. Kemal onların arkasından bakarken sadece gülüyordu.

“Seni Erzurum’da yaşatmazlar!”

Hükûmet, Kemal’le Rauf’u İstanbul’a getiremediği gibi onlara katılanların tutuklanmalarını da Kâzım Karabekir yahut Erzurum Vali Vekili Kadı Hurşit Efendiye kabul ettirememişti.

Padişahın, hükûmetin ve İngilizlerin umut bağladıkları İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon’un yeğeni Albay Rawlinson ise kendini bile kurtaramamış, Kâzım Karabekir Paşayla Kemal’in arasını da ne yapacağını şaşırmış hâlde kalakalmıştı.

Erzurum Kongresinin başarıyla sona ermesi, millî iradenin doğu illerince onaylanması, vali, kumandan ve memurların çoğunun Kemal ve onun şahsında Millî Mücadeleye destek vermesi ve kongrede alınan kararların öğrenilmesi, İstanbul Hükûmeti'ni, emperyalistleri, sadrazamı, padişahı çıldırtmıştı.

Emperyalistlerin elinden bir şey gelmiyor.

Sarayın elinden hiçbir şey gelmiyor.

Hükûmetin elinden tek şey geliyor ve bir umut yahut bir şey yapabilmiş görünmek için Erzurum'a Reşit Paşayı, Van'a da Mithat Beyi vali olarak atıyor.

Atamakla da kalmıyor, yola da vuruyor.

Kemal'in kulakları kırıste.

Gelen adamları Damat Ferit gönderiyor; o hâlde şaibeli kişiler olmalı.

Kemal kaygılı:

– Bize zarar verecek bir adamsa, Trabzon'dan İstanbul'a geri çevirelim, başımıza iş açmasın.

Rize Delegatesi Hoca Necati Memişoğlu eski bir çeteci. Yarı alayla konuşuyor:

– Üzülmeyiniz paşam! Gerekirse Kop Dağı'nda temizleriz.

Kemal, Hoca Necati'yi tersliyor:

– Biz adalet dağıtmak için yola çıktık hocam. Eşkıya gibi yol kesip adam vuramayız. Bu memlekette yargılanmadan kimse öldürülemez.

Kemal, Trabzon'daki Tümen Kumandanı Halit Bey'e bir haber gönderiyor; *"Van valisiyle konuşunuz. Bizimle çalışabilecek biri değilse, geldiği vapurla tekrar İstanbul'a döndürünüz. Erzurum valisi olarak gelen Reşit Paşayı bir an evvel gönderiniz. Nasılsa biz buradayız. İstanbul'un niyetini anlamamız bakımından faydalı olacaktır."*

...

Yeni atanan Erzurum Valisi Reşit, 8 Ağustos Cuma günü büyük bir tantanayla Erzurum'a gelir.

Kısa boylu, ufak tefek beyaz sakallı bir adam.

Reşit Paşa boyundan ve beyaz sakalından beklenmeyen bir enerjiyle doludur.

Valinin ilk işi Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir'le görüşmek. Konuşmasında sık sık; *"Padişah tarafından kabul edildiğinden,"* dem vuruyor.

Padişah ona şöyle demiş; *"Memleketi kurtarmak için gece gündüz uğraşıyorum. Gerçi birtakım celâlî eşkıyası türediyse de bunlar imha edilecektir."*

Yeni Erzurum Valisi Reşit, padişahından öğrendiği celâlî kelimesini, halka verdiği ilk nutukta da söyleyince, baltayı taşa vurur.

Buradaki celâlî kimdir?

Kastedilenin Mustafa Kemal, Hüseyin Rauf ve arkadaşları olduğu bellidir.

Valinin ilk verdiği nutukta Kemal'i celâlî eşkıyası olarak ilân etmesi, millî hareketi de isyan ve ihtilâl olarak vasıflandırması demektir.

Vali Reşit Paşa bununla da kalmaz; padişahın emrine uyararak isyan eden herkesi asacağını söyler.

...

Önce valiye hiç müdahale edilmiyor. Kendisinin ve hükûmetin görüş ve niyeti iyice öğreniliyor. Sonra Rauf başkanlığında bir heyet valiye gidiyor. Tutum ve davranışı makamında protesto ediliyor.

Valiyi Mazhar Müfit de ziyaret ediyor.

Mazhar Müfit, Rauf gibi sözlerini ölçüp tartan bir adam değil.

Reşit Paşaya epey bir tehditten sonra şöyle diyor:

– Paşa paşa! Şu ömrünün sonunda aldığın belânın farkında mısın? Vatanın ve milletin durumunu biliyor musun? Anadolu'da ne padişah ne Damat Ferit ne de zannettiğiniz gibi celâlî vardır. Sizi ziyarete gelen vatandaşların hepsi de Kuvvacıdır. Şu an makamınıza gelirler sizi linç ederler haberiniz olsun. Böyle yapacaksan bavalu topla çek git. Amma vatanını, milletini düşünen bir adam olarak Kuva-yı Millîye'nin emrinde çalışmayı kabul edersen git Mustafa Kemal Paşadan özür dile. Yoksa seni Erzurum'da yaşatmazlar.

Mazhar Müfit geldiği gibi gidiyor. Reşit Paşa şaşkın. Nasıl bir belânın içine düştüğünü ancak fark ediyor.

Kemal'e gitmeye cesaret edemiyor; fakat kibar Rauf'u ziyaret ederek onun aracılığıyla Kemal'den af diliyor.

Yeni Erzurum valisi de zararsız hâle gelmiştir.

“İngilizlerin baskılarına kulak asmayınız!”

Ankara’daki XX. Kolordu Kumandanı Ali Fuat, İstanbul’la kurulmuş olan bağlantı sayesinde, oradaki millî teşkilâtlardan haberler alıyor ve Kemal’e bildiriyordu.

İlk haber Nazilli’den; *“Nazilli’de bir kongre yapılmış ve Yunan saldırganlarından korunmak için siyasî ve idarî tedbirler alınmışlar ve hükûmetin yapacağı teşebbüslere yardımcı olacaklarını ilân etmişler.”*

Ne acı bir durum. Hükûmet halka yardım etmiyor. Halk hükûmete yardım vaat ediyor.

Hükûmete yardım vaat eden halk, Yunan işgali tehlikesiyle burun buruna; canı, ırzı, namusu, evi, barkı tehlikede olan halktır.

9 Ağustosta Ali Fuat’tan ikinci bir haber; *“İstanbul’dan gelen bilgiye göre hükûmet üçer dörder kişilik çetelere ayrılmış olarak otuz kadar subayı, Mustafa Kemal Paşayı ve Rauf Beyi diri, başaramadıkları takdirde ölü olarak yakalamaları için Erzurum tarafına göndermişler. Aşiretlerden Bedirhanî ile Şeyh Apdülkadir ülkeye ihanet ediyorlar.”*

Başka bir haber; *“Veliaht Abdülmecit, idare ve hükûmetin tamamen aleyhindedir. Millî isteklere sıcak bakıyor.”*

Ali Fuat’tan haberler devam ediyor;

“İngilizler ordularını terhis etmişler ve sadece iki tümenleri kalmış. Hintlilerden kurulmuş olan tümen Türkiye’de, diğeri Mısır’daymış.

Sudan’da büyük bir ihtilâl patlak vermiş.

Alınan bilgilere göre Fransız ordusu, tamamen terhis edilecekmiş; Eylüle kadar Doğu’da iki tümeden fazla kalmayacak, mevcut doksan bin kişilik Fransız ordusu on beş bine inecekmiş.

İtalyan Kabinesi sosyalizm dileklerine boyun eğmiş. Durum ciddiymiş.

Hırvatlarla Karadağlılar, Sırlara karşı isyan hâlindeymiş. Bunlar Bolşeviklerle birlikteymiş.

Avrupa, Türklere siyasî ve iktisadî baskıyla isteklerine boyun eğdirmek çabasıındaymış. Afganistan toparlanmış ve güneye sarkmış, bu durum İngilizleri kuşkulandırmaktaymış.”

Ali Fuat, İstanbul'dan toplayarak Kemal'e gönderdiği bütün bu haberlerden sonra yüreklere serinlik veren bir yorumu da ekliyor; *"İngilizlerin baskılarına kulak asmayınız. Zira askerî bir işgal yapabilecek kuvveti yoktur; bu baskı sırf kuru bir korkutmadan başka bir şey değildir."*

Kemal, arkadaşından gelen bütün haberleri değerlendirirken onun yorumuyla gurur duyuyor.

Çünkü kendisi de öyle düşünmektedir.

"Başımıza bir de Karakol Cemiyeti çıktı!"

Ali Fuat iyi haberler vermişti; fakat III. Kolordudan gelen telgraf can sıkıcıydı. Telgrafa göre; *"Refik Halit, Sivas Posta Başmüdürü ve Telgraf memurunu Erzurum kararlarını her yere telledikleri için görevden almış. Yerlerine şifreleri kontrol edip kuşku uyandıranları kendilerine bildirecek yeni memurlar atamış. İstanbul'da Karakol Cemiyeti adıyla bir cemiyet kurulmuş. Cemiyetin tüzüğü bütün kumandanlara, valilere, mutasarrıflara tebliğ edilmiş."*

Telgrafı okuyan Kemal'in kaşları çatıldı.

Rauf, Mazhar Müfit, İbrahim Süreyya onun bu hâlini gördükçe daha bir merak içinde kaldılar.

Kemal, sonunda elindeki telgrafı arkadaşlarına uzattı:

– Refik Halit'in başımıza dert açacağı belliydi. O görevde kaldıkça bize rahat yok. Kolorduya yazalım da görevden alınan telgraf memurlarının rahatı temin edilsin. Gelen telgrafçılar da bir an önce geri gönderilsin.

Kemal sıkıntıyla bir iç çekti:

– Başımıza bir de Karakol Cemiyeti çıktı. Bu gizli cemiyetin, orduları, kolorduları, başkumandanı, sivil idare kadrosu bile varmış. Pek de esrarengiz bir teşekkül. İdamsız işi yokmuş.

Kemal'in bu işten hoşlanmadığı her hâlden belli:

– Cemiyet aleyhinde düşünenin, konuşanın, çalışanın cezası idam! Dahası bu cemiyetin başı kimdir? Üyeleri kimlerden oluşmuştur? Şubeleri var mıdır? Varsa nerededir? Hepsisi sır. Biz Erzurum Kongresini başarıyla bitirmiş, vatan savunması yolunda önemli kararları almışken, bu tür esrarengiz bir cemiyetin ortaya çıkması, bizi kuvvetlendirmez, bilâkis zayıflatır.

...

Kemal haklı çıkmıştı. Çok geçmeden her taraftan tenkit dolu haberler gelmeye başladı. Bütün haberler, Karakol Cemiyetinin Mustafa Kemal Paşa tarafından kurulduğuyla ilgiliydi.

Bu haberler Kemal'i çok kızdırdı. Vali ve kumandanlıklara hemen bir telgraf yazarak; *"Karakol Cemiyetiyle hiçbir ilgisinin bulunmadığını, bu cemiyetten gelen hiçbir talimatın dikkate alınmamasını, ikilik çıkarılmasına fırsat verilmemesini ve kimler tarafından kurulmuş olabileceğinin araştırılmasını,"* istedi.

"Geç kalmıyor muyuz?"

Paris Konferansında milletler cemiyeti tüzüğü kabul edilmişti. Bu cemiyetin 22. maddesi, mandayla ilgiliydi.

Bu maddeye göre, manda altına girecek toplumlar, mandaterlerini kendileri seçebileceklerdi.

Paris'tekiler bu toplumların isteklerini tespit etmek üzere bir komisyon kurulmasını kararlaştırmıştı. Fransızlar bu komisyona girmeyi kabul etmeyince İngilizler de katılmaktan vazgeçmişlerdi. Dolayısıyla bu komisyon Amerikalıların sırtında kalmıştı.

Komisyonun adı King-Crane!

Sadece Amerikalardan oluşan bir komisyonun İstanbul'a gelmesi, buradaki Amerikan mandası isteyenleri heyecanlandırmıştı.

Amerikalılar, Tasvir-i Efkâr gazetesi muhabirine demişler ki;

"Çanakkale ve İstanbul Boğazları dünyayı ikiye ayırmış ve her zaman savaşlara sebep olmuştur. Boğazların dünya barışını bozmaları için her devlet için geçiş serbest olmalıdır."

Amerikalılar, sözlerinin devamında bir cevher daha peydah etmişler;

"Amerikan kamuoyunun Türklerden yana oluşması için Türklerin Anadolu'da bir Ermenistan Devleti'nin kurulmasını kabul etmeleri gerekmektedir. Bu Ermenistan'ın da büyük olmasına gerek yoktur, şöyle Doğu Anadolu illerini kapsayacak kadar olsun yeter."

Amerikalıların bu fitne dolu düşüncelerini bile bile, İstanbul'daki Amerikancılar, King-Crane komisyonu üyelerini baş üstünde gezdiriyorlardı.

Yaptıkları görüşmelerde; *"Bazı şartlarla, Doğu Anadolu sınırı üzerinde Ermenistan'a toprak terk etmeyi peşin olarak kabul ediyorlardı."*

İstanbul'daki en ateşli Amerikancılar, Amerika'da eğitim görmüş, Halide Edip ve Ahmet Emin.

Ahmet Emin'le Rauf Ahmet ise Amerika'da bir süre yaşamış.

Diğer Amerikan yanlılarıysa bunların etkisinde kalan ve İngilizleri sevmedikleri için Amerikancı olanlardı ki başında, eski Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, ilk İttihatçılardan Ahmet Rıza, Çürüksulu Mahmut ve Göz Doktoru Esat Paşalar geliyordu.

Vahdet-i Millîye, Millî Ahrar Partisi ve Millî Kongre de Amerikancı kuruluşlar olarak dikkat çekiyor.

...

Aslında, Amerikancılığın doğuşu, biraz da İngilizcilere tepki yüzündendi. Başta Padişah Vahdettin olmak üzere çevresindekiler hep İngiliz mandası için uğraşıyorlar; fakat tepkilerden çekindikleri için daha akıllı davranıyorlardı. Bunlar İngiliz mandasını açıkça zikretmiyor, İngiliz dostluğundan veya yardımından dem vuruyorlardı.

Gerçekte İngilizciler, Amerikancılardan daha çok himaye yanlıydılar.

İngilizciler; *"Bütün memleketin birliğini ancak İngiliz mandasının sağlayabileceğini,"* düşünüyorlardı.

Ref'i Cevat, Alemdar'daki yazısına; *"Geç kalmıyor muyuz?"* diye bir başlık atarak; *"Türkiye'nin yabancı bir devlete dayanması şarttır. Bu devlet İngiltere'den başkası olamaz. İslâm dininin anahatarını İngiltere'nin güvenilir eline teslim etmekte, İslâm âlemi için hiçbir tehlike yoktur."* diyordu.

İngilizcilere göre Amerikan mandası altında din, tehlikeye düşerdi. Oysa İngiliz mandası altında İslâmiyet'in yükselmesi bile mümkündü. Bu son nokta, Vahdettin için çok önemliydi; çünkü o bütün dünya Müslümanlarının halifesi olabilmeyi, İngiliz mandasına bağlıyordu.

Ref'i Cevat Amerikan mandasına karşı çıkararak; *"ABD mandası kabul edilirse, bütün partiler Amerika'nın eşitlik prensibi yüzünden, eşit şartlarda değerlendirilir. Bu takdirde, İttihatçılar da söz sahibi olurlar. Oysa İngiltere, İttihatçıların dolabına gelmez; çünkü İttihat ve Terakkinin ne çiçek olduğunu İngilizler bilir."* diyerek İttihatçı tehlikesini de dile getiriyordu.

Ali Kemal de Peyam'da döktürüyordu; *"Bizim bu müthiş yangından bir şey koparabilmek için İngiltere'ye dayanmamız, İngiliz mandaterliğini talep eylememiz elzemdir. Zira bu müşkül dakikalarımızda, on yıldan beri geçirdiğimiz elîm ve fecî tecrübelerden sonra bu uzak görüşlülüğü gösteremez isek emin olmalıyız ki bu savaştan koca bir devlet yerine, serseri bir aşiret, bir hanlık hâlinde çıkabileceğimiz ve devletimizin, vatanımızın, milletimizin kesin olarak parçalanmasına şahit olacağımız ortadadır. Türkiye'yi bugünkü korkunç durumundan en az bir zararla kurtarabilecek bir devlet varsa, ancak İngiltere olabilir."*

Basın, İngilizci ve Amerikancı olarak ikiye bölünmüş.

Vakit, İstiklâl, İleri gazeteleri Amerikan mandasını isterken; Peyam, Sabah, Alemdar, Yeni İstanbul gazeteleri İngiliz mandası için kalemlerini tüketiyor.

Buna karşın; Zaman, Tasvir-i Efkâr, İkdâm'la birlikte Kastamonu'dan Açıksöz tam bağımsızlığı savunuyor.

Bütün olayları yakından takip eden İngiliz Morning Post gazetesi de yorumunu yapmakta gecikmiyor; *"Yakında Sivas'ta toplanacak ve tüm milleti temsil edecek kongrede İstanbul'dan Basra'ya uzanan Osmanlı toprakları için İngiliz mandası kabul edilecektir."*

Aç tavuk rüyasında darı görürmüş.

...

İstanbul'dakilerin manda tutkusu had safhada.

Amerikancılar için Sivas Kongresi gibi bütün Türkiye adına konuşmaya yetkili bir kurulun ABD mandasını istemesi ve bunu King-Crane komisyonu İstanbul'dan ayrılmadan karar altına alması çok önemli.

İstanbul'daki Amerikancılar için Sivas Kongresinden önce King-Crane Komisyonu Başkanı Charles Crane'ın İstanbul'da bulunması büyük bir şans.

İstanbul'un Amerikancıları onu Sivas'a göndermek için dökmedik dil bırakmıyorlar.

Sivas önemli!

Erzurum Kongresi mandayı kabul etmemiş; fakat fırsat henüz kaçmış değil. Bir millet adına karar verme yetkisine sahip olacak olan Sivas Kongresinde; *"Amerikan mandasının kabulüne dair,"* bir karar alınacak olursa İstanbul'daki mandacılar için vatan da millet de kurtulmuş olacaktır.

Ve Halide Edip büyük bir heyecanla kaleme sarılarak Kemal'e bir mektup yazar.

"Kuva-yı Millîye'nin hakkından ben gelirim!"

Saray ve hükûmet ne Kemal'i İstanbul'a getirebilmiş, ne tutuklatabilmiş ve ne de onun cezalandırılması gerektiğine halkı inandırabilmişlerdi.

Bu kargaşa içerisinde yapmaları gereken en önemli şeyi unutmışlar; 8/9 Temmuz gecesi istifa eden Mustafa Kemal'in, resmen istifa ettiğine dair dilekçeyi resmîyete koymamışlardı.

Damat Ferit bunu hatırlayınca hemen harekete geçti ve Kemal'in resmen istifa ettiğini ilân etti.

Hatta hükûmet, hızını alamayarak, padişah yaverlik rütbesine son vermekle kalmadı, Kemal'in her biri için savaş meydanlarında ter döktüğü, madalya ve nişanlarını da geri alacağını açıkladı.

Hızını daha da alamayan hükûmet Kâzım Karabekir'in vekâletini yaptığı III. Ordu Müfettişliğine Abdullah Paşayı tayin etti. Bu Abdullah Paşa, Balkan Harbi'nde sorumsuzluğu yüzünden ordusunu kırdıran bir paşaydı ve hakkındaki soruşturma devam etmekteydi.

Kemal de, Karabekir Paşa da bu tayine hemen karşı çıktılar. İlk aldıkları tedbir, atanan Abdullah Paşanın, Trabzon'dan karaya çıkmasını engellemekti.

Karabekir Paşa hükûmete, Abdullah Paşanın doğuda görev yapmasının mahzurlarını anlatarak şöyle dedi; *"Abdullah Paşanın atanması, Ali Nadir Paşanın İzmir'e atanmasına benzemektedir. Yani, Ali Nadir Paşa İzmir'i nasıl düşmana teslim ettiyse, Abdullah Paşa da Doğu Anadolu illerini Ermenilere teslim eder. Bu adam burada görev yapamaz. Gelecek olursa, pek müşkül durumlar ortaya çıkar."*

...

Karabekir Paşanın bu işe karşı çıkması demek, görev yapılamayacağı demektir. Bunu anlayan Abdullah Paşa istifa eder.

Erzurum, bir ordu müfettişinin göreve başlamasına karşı çıkmış ve başarmıştır. Bu olay bütün Anadolu'da duyulur. Hatta Times gazetesi bile bunu haber yapar.

Yediği darbelerin sayısını da haddini de bilmeyen Damat Ferit hıncını Kuva-yı Millîye'ye karşı istendiği şekilde hareket etmediğini öne sürdüğü Harbiye Nazırı Nazım Paşayı görevden alarak çıkarır ve *"Kuva-yı Millîye'nin hakkından ben gelirim!"* diyen Süleyman Şefik Paşayı harbiye nazırı yapar.

Yeni Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa hızlıdır. Göreve başlar başlamaz harekete geçer; *"Askerî birliklere, valilerden gelecek yardım talebinin hemen yerine getirilmesini,"* emreder.

Bu karar ordu müfettişlerinin valilerin emrine girmesi demektir. Süleyman Şefik Paşa, Hükûmetin Anadolu'daki askerlere söz geçiremediğini görünce kendince böyle bir çare düşünmüştür.

Yeni harbiye nazırı bunu da yeterli görmez 16 Ağustosta ordu müfettişliklerini ordu kumandanlıklarına dönüştürür. Daha sonraya tümünden kaldırır.

Böylelikle, Kâzım Karabekir Paşanın ordu müfettişliği yetkileri de uçup gitmiştir.

...

Hükûmet ve saray; Kemal, Rauf ve onlara katılan birçok kişinin tutuklanmasını isteyerek onları vatan haini, eşkıya ilân etmiş; fakat şimdiye kadar onları koruyan, kollayan, gerektiği yerde onlar için hükûmeti karşısına alan Kâzım Karabekir için elle tutulur hiçbir işlem yapmamıştı.

Sadece III. Ordu Müfettişliğinin kaldırılması daha sonra da ordu kumandanlığının lâğvedilmesiyle Karabekir'in geniş yetkilerini azaltma yoluna gidilmişti; fakat yine hakkında bir işlem yapmak kimsenin aklına gelmedi.

Acaba neden?

Çünkü Karabekir hükûmete de, saraya da uzlaşmacı bir tutum izliyordu. Gerektiği yerde alttan alıyor, gerektiği yerde anlamazlığa geliyor; ama ne olursa olsun İstanbul'la bağları koparmıyordu.

Hükûmete yazdığı yazılarda da devlete bağlılık ifadeleri kullanmaya özellikle dikkat ediyor, aradaki ilişkinin bir şekilde devam etmesini sağlıyordu.

Bu tavrıyla İstanbul'daki bazı kişileri de bu davaya kazandırmak amacındaydı. Üstelik İstanbul'la erken bir kopuşun getireceği zararları da engellemek istiyordu.

Hükûmetse belki de devlete bağlılığını her durumda gösteren Kâzım Karabekir'in kendilerine açıkça cephe almaması için onun muhalefetini anlamazlıktan gelmeyi tercih ediyordu.

Elbette Doğu illerindeki halkın, Karabekir'i çok sevdiğini ve paşanın emrinde; subayından erine kadar kendisine çok bağlı ve sağlam bir kolordusu olduğunu da göz ardı edemiyordu.

...

Bunu rağmen yeni Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa hızlı başlamıştı. Ordu müfettişliklerini kumandanlıklara çevirdikten sonra tümünden kaldırmasının etkileri geçmeden yeni bir melânette bulundu. Çıkardığı bir beyannameyle; askerî birliklerin birbirleriyle ve maiyetleriyle şifreli haberleşmelerini de yasaklayıverdi.

Olur şey değil!

Süleyman Şefik Paşa kumandanlara buyurdu ki; *"Haberleşmelerinizi çok gerektiğinde harbiye nezareti aracılığıyla yapabilirsiniz."*

Bu nasıl bir emirdir!

Bu emri veren bir Osmanlı harbiye nazırı olabilir mi?

Askerî birlikler kendi aralarında şifreli haberleşemeyecekler?

Hem de ülkenin üçte ikisinin işgal edildiği bir anda.

Hem de yabancı subayların Türk topraklarında cirit attığı bir zamanda.

Hem de misyonerlerin her delikten çıktığı şu dönemde.

İlk tepki Karabekir'den geldi ve birliklerine; *"Bu emre uyulmamasını, uyacak olanların divan-ı harbe verileceğini."* bildirdi.

Sonra harbiye nazırına uzun ve hakaret dolu bir telgraf çekti ve durumu sadrazama şikâyet etti; *"Bir seferberlik vaziyetinde olduğumuz şu dönemde, açık telgraf çekmeye mecbur edilmek, resmen vatana ihanettir."*

Askerî birliklerin birbirleriyle şifreli haberleşmeleri, hayat me-mat meselesiydi ve bu kabul edilemezdi.

Ali Fuat'ın tepkisi de sert oldu. Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşayı telgraf başına çağırarak, açık telgraf çekmenin sakıncalarını anlattıktan sonra; *"Yirmi dört saat içinde bu kararı geri almadığı takdirde, bütün telgrafhaneleri işgal edeceğini,"* söyledi.

Kemal de konuyu Temsil Heyetine taşıdı. Ülke çapında büyük bir tepki göstermeye hazırlanırken İstanbul Hükûmeti kararı geri almak mecburiyetinde kaldı.

İstanbul geriye doğru bir adım daha atmıştı.

"Anne! Pekâlâ, bilirsiniz ki ben yaptığımı bilirim!"

Kongre bitmişti; fakat Kemal'in işleri bitmek bilmiyor, aksine çoğalıyordu. Her gece arkadaşlarını topluyor, sabahlara kadar olanlar, olacaklar, bundan sonra ne yapmak gerektiği hakkında durum değerlendirmesi yapıyordu.

Arkadaşları yattıktan sonra da onun gözüne uyku girmiyor; odasına çekiliyor; ama kafası hep meşgul.

Kendisiyle baş başa kaldığı gecelerde aklı hep İstanbul'a kaçıyor. İstanbul!

Dünyanın gözünü diktiği muhteşem şehir.

Uğruna milyonlarca kan dökülen cevher.

Asya'yla Avrupa'yı birbirine bağlayan narin mücevher.

Kemal, İstanbul'u özlemiştir.

İstanbul'un caddelerini, sokaklarını, boğazı, altın boynuz Haliç'i, Pera Palas'ı, hareketli gecelerini her şeyini; ama her şeyini özlemiştir.

Fakat kırgındır İstanbul'a...

İstanbul'a mı kırgındır, İstanbul'dakilere mi?

Neye kırgın olursa olsun burnunda tütmektedir İstanbul.

Annesini düşünür.

Kardeşini düşünür.

Ya çocuklar! Abdürrahim, Vasfiye, Afife!

Her birini bir cepheden açlığın, hastalığın pençesinden alarak evlât edindiği çocuklar.

Ne yapmaktadırlar?

Nasıl geçinmektedirler?

Anadolu'ya geldiğinden beri onlara doğru dürüst bir haber verememiştir.

Hele Fikriye!

Kendisi İstanbul'dayken her gün Şişli'ye uğrayan Fikriye, yine geliyor mudur? Makbule yine ona surat ediyor mudur?

Ya anası? Zübeyde'nin gözünün nuru, çakır paşasını merak ettiğini bilir. Mutlaka gazetelerden kendisi hakkında çıkan olur-olmaz haberleri öğrenmiştir Zübeyde ana.

Kim bilir ana yüreği ne hâle gelmiştir?

Kalemi eline alır ve bir mektup yazar;

“Ağustos 1919

Muhterem Valideciğim,

İstanbul'dan ayrıldığımdan beri sizlere birkaç telgraftan başka bir şey yazmadım. Bu sebeple büyük merak içinde kaldığınızı tahmin ediyorum. Bilhassa hakkımda gerek sağdan soldan ve gerek gazetelerden işittiğiniz yalan-yanlış haberler şüphesiz merakınızı arttırmıştır. Hâlbuki şimdi vereceğim izahatla endişelenecek hiçbir şey yoktur.

Malûmunuzdur ki daha İstanbul'da iken ecnebi kuvvetler, devleti, milleti fevkalâde sıkıştırmakta ve millete hizmet edebilecek ne kadar adamımız varsa cümlesini hapis ve tevkif ve bir kısmını Malta'ya nefy ve tazip etmekte pek ileri gidiyorlardı. Bana nasılsa ilişmemişlerdi. (...) Daha bir zaman bu suretle Anadolu içinde çalışmakla her şey hâllolacaktır. (...) Sıhhat ve afiyetimi, katiyen hiç merak ve endişe etmeyiniz.

Salih Bey, Fuat Beyden alacağını alabildi mi? Bunu bilgi almak bakımından soruyorum. Yoksa her ne olursa olsun elhamdülillâh hiç önemi yoktur. Siz müsterih olunuz. Ve bir sıkıntınız olursa derhâl bana bildiriniz.

Bu mektubumu getirecek olan size benim hakkımda istediğiniz kadar bilgi verecektir. Kendisiyle bana bazı elbiselerimi gönderiniz...

Hemşiremin sıhhati nasıldır? Eve herhangi bir taraftan saldırıda bulunuldu mu? Hâlâ aynı evde misiniz? Çocuklar ne yapıyor, büyüdüler mi?

Salih Fansa ile Madam Fansa inşallah sıhhat ve afiyettedirler. Ben daima kendilerini yâd ediyorum. Madamın benim hakkımda bir rüyası vardı. Galiba o çıkacaktır. İnşallah yakında görüşeceğiz.

Ben birkaç güne kadar bir kongre için Sivas'a gideceğim. (...) Tekrar ediyorum. Her işittiğinize önem vermeyiniz.

Pekâlâ, bilirsiniz ki ben yaptığımı bilirim. Netice görmeseydim başlamazdım.

Saygıyla ellerinizden, hemşiremin gözlerinden öperim. Salih'in gözlerinden öperim. Bana İstanbul havadisi vermeni beklerim.

Mustafa Kemal

"Anne! Pekâlâ, bilirsiniz ki ben yaptığımı bilirim. Netice görmeseydim başlamazdım!"

Böyle yazmıştı annesine;

"Anne! Pekâlâ, bilirsiniz ki ben yaptığımı bilirim. Netice görmeseydim başlamazdım!"

İstanbul'dan IX. Ordu Müfettişi olarak ayrılmış. Samsun'da bir durum tespiti yapmış. Vatanın her tarafı işgal edilmiş. Ordu yok, para yok. Şu an hem müfettişliği elinden alınmış hem askerlikten ayrılmak mecburiyetinde kalmış.

Saray kendisine karşı, hükûmet karşı. Batı Anadolu'da Yunan ordusu durmadan ilerliyor. Ortada olumlu hiçbir şey görülüyor; fakat o annesine yine de şöyle yazıyor;

"Anne! Pekâlâ, bilirsiniz ki ben yaptığımı bilirim. Netice görmeseydim başlamazdım!"

Kime ve neye güveniyor!

"Yatırmalı, kırk sopa vurmali!"

Erzurum vali konağı sakinleri kongre bittikten sonra rahatlamışlar.

Giriş kattaki odada bulunan piyano tek eğlenceleri.

Arada sırada bu piyanoyla kendilerine konser veriyorlar.

Piyanoyu Mazhar Müfit çalıyor. Cevat Abbas'la Muzaffer şarkı söylüyorlar.

Kemal, bazen bu neşeli grubun sesini duyunca kafasındaki sorunları bir kenara atıyor ve aşağı iniyor.

Onun gelmesi neşelerine neşe katıyor.

İster istemez piyanonun tuşları Cevat Abbas'la Muzafferin sözleri onun sevdiği şarkıları seslendirmeye başlıyor.

Herkes onun neyi sevdiğini biliyor.

Kemal hafif bir Rumeli şivesiyle piyanoya eşlik ediyor;

Mâni oluyor hâlimi takrîre hicabım

Üzme yetişir, üzme firakınla harabım

Musiki faslı hangi şarkıyla başlarsa başlasın son parça hep aynı oluyor; “*Vardar ovası.*”

Bu türküyü hepsi seviyor ve büyük bir neşeyle söylüyorlar.

...

Erzurum gecelerinin ikinci eğlencesi briç.

Rauf, Dr. Refik, Binbaşı Kâzım, Hüsrev, bir masanın etrafında saatlerce briç oynuyorlar.

Mazhar Müfit kâğıt oyunlarından hoşlanmıyor. Briç oyununu en çok seven ve herkese öğretmek isteyen Binbaşı Kâzım, Mazhar Müfit'e her fırsatta ısrar ediyor; ama nafîle, o seyretmekle yetiniyor.

Briç oynayanları seyretmek Mazhar Müfit'e en büyük eğlence; çünkü Dr. Refik'in oyunu çok ciddîye alarak hırçınlaşması görülmeğe değer. Diğerleri doktorun bu hâlini çok iyi bildiklerinden onsuz oyuna oturmuyorlar ve oyun sırasında onun kızması, sinirlenmesi için ne gerekiyorsa yapıyorlar.

O da bu tuzağa düşüyor ve bir süre sonra başlıyor bağırıp çağırmaya. Ve herkes kahkahaya boğuluyor.

Dr. Refik biraz sinirli olmakla birlikte nükteli konuşuyor ve çok da şakacı. Arkadaş canlısı ve vefalı doktor, Kemal ve karargâhının bütün sağlık mesuliyetini üzerine almış.

Evde biri hasta olduğunda kızıyor, verdiği perhize dikkat etmedikleri için de bağırıp, azarlıyor:

– Efendim ilâç buna ne kâr etsin, pisboğazlıkta devam ediyorsunuz, abur cubur yiyorsunuz.

Bu sözleri karargâhtakilerin hemen hepsi işitmiştir; ama doktorun hedefi kim olursa olsun diğerleri; “*Pisboğaz!*” diyerek yeni bir eğlence konusu buluyorlar.

Dr. Refik'in kızdığı birine söylediği en ağır söz; *"Yatırmalı, kırk sopa vurmali!"*

Kolordunun askerî mutfağı eve çok yakın. Öğle ve akşam yemekleri buradan geliyor.

Masada herkesin oturduğu yer belli.

Kemal, öğle yemeklerinden sonra kahvesini genellikle piyano olan küçük odada içiyor. Misafirlerini de bu odada ağırlıyor.

Akşam yemekleriye saatlerce çoğu zaman sabahlara kadar sürüyor. Kemal, sofra muhabbetini seviyor.

Bütün ciddî meseleler sofrada konuşuluyor; çözümler sofrada bulunuyor.

Kemal, sabahlara kadar süren sofra başı sohbetlerinde arkadaşlarının dikkatlerinin dağıldığını yahut uykularının geldiğini anlayınca konuyu ustaca değiştiriyor ve nükteli hikâyeler anlatmaya başlıyor.

Kemal'in neşeli sohbeti sofradakilerin uykularını açıyor ve Erzurum'daki ev kahkahaya boğuluyor.

"Sivas'a baskın ihtimali olabilir mi?"

Ara sıra sıkıntılarını attıkları kahkahalı sohbetler dışında hummalı bir çalışma içindeler. Sadece onlar değil, Ankara, Sivas, Erzurum arasındaki haberleşmeleri sağlayan telgrafçılar da gece gündüz demiyorlar. Teller hep meşgul.

Fakat Erzurum'a gelen haberler hiç de iyi değil.

Kötü haberler moralleri bozuyor. Sivas Kongresi için kimi yerlerde hem delege seçmiyorlar, hem de olumsuz cevaplar vererek halkın ve delegelerin maneviyatını bozuyorlarmış.

Sivas'tan aldıkları haber daha da kötü, İstanbul'dan delege olarak gönderilmek istenenler Sivas için demişler ki; *"Orada ne iş yapabiliriz? Boşa para harcamak gereksizdir."*

Ve haber yollamışlar; *"İstanbul'dan delege gönderilmeyecektir!"*

En kötüsü de her tarafta; *"Kongre Sivas'ta toplansa bile dağıtılacaktır!"* haberlerini yayıyorlarmış.

Acaba kim ve kimler Sivas'taki toplantıyı dağıtacaklarmış?

Emin Ali Bedirhan'ın oğulları Celâdet Ali ve Kâmuran Ali, İstanbul'dan trenle hareket etmişler, 19 Ağustosta Halep'e gelmişler.

Hayret!

Halep'e indikleri yerde İngiliz Binbaşı Nowel kendilerini bekliyormuş. Nowel'in yanında, Diyarbakırlı Cemil Paşanın Belçika'da okumuş olan oğlu İngilizci Ekrem de varmış.

İstanbul'daki haber kaynakları bu adamların gizli bir iş çevirdiklerini; fakat anlayamadıklarını bildiriyor.

Ali Fuat'tan gelen bir haber tehlike çanları çaldırıyor; *"İngilizler ve belki de hükûmet, Sofu Ziya Paşayla, Ahmet Nuri adındaki kişilerin, yirmişer otuzar kişilik adamlarla, İngilizler tarafından Sivas'a doğru gönderildiklerini de haber verdi."*

Benzer bilgileri İstanbul'dan Kara Vasıf da gönderiyor.

Soru; Halep'te buluşanlarla bu çetelerin ilişkisi nedir?

Sivas'a baskın ihtimali olabilir mi?

Kemal, XIII. Kolordu Kumandanına haber veriyor; *"Adı geçen şahısların yakalanması için Mardin tren istasyonu gözetim altında tutulmalıdır."*

...

Sivas'ın şansızlığı tek taraflı değil.

Sivas Kongresi hazırlıkları ilerliyor; fakat Karabekir Paşa Sivas'ı gereksiz bulmaktadır. Ona göre Erzurum Kongresi gerekli başarıyı sağlamışken alınan kararları Sivas'ta tekrar etmek gereksizdir.

Sivas'ta Albay Refet'in yerine atanan III. Kolordu Kumandanı Selahattin de Kâzım Karabekir'e sormuş; *"Erzurum Kongresi yapılmış ve İstanbul bu gelişmeler sonucunda Meclisin toplanmasını kabul etmiş iken Sivas Kongresine ne gerek var?"*

Albay Refet de İstanbul'un tepkisinin çekeceğini düşünerek Sivas Kongresini doğru bulmuyor. Bu durumun doğu illerini ikiye böleceğini ileri sürüyor.

Karabekir Paşa fazla diretmiyor; Kemal Paşa ısrar ettiğine ve Amasya'da karar altına alındığına göre, gereksiz de olsa Sivas Kongresinin yapılmasında bir sakınca görmüyor.

Kongrenin Sivas'ta yapılmasını istemeyen pek çok insan var. Hürriyet ve İtilâf Partisinin Sivas temsilcisi Halit, birdenbire İstanbul'a gitmiş.

Sivas Valisi Reşit, sorumlusu olduğu ilde bir kongre toplanarak hükûmetle arasının bozulmasını istemediği için böyle bir kongrenin yapılmaması gerektiğini nazik bir dille söylemiş.

“Sivas’a gelme paşam!”

Sivas’ta Fransızlara ait birtakım gayrimenkuller vardı. Büyük savaş sırasında hükûmetçe bunlara el konulmuştu. Mademki Mondros felâketi oldu; tam sırasıydı. Fransa Hükûmeti, şimdi bu gayrimenkulleri teslim almak arzusuna düştü ve Fransız gayrimenkullerinin sahibi vaziyetindeki Cizvit papazlarıyla birlikte iki-üç Fransız subayını Sivas’a gönderdi.

Sivas’a gelen Fransız subaylar, usulen vilâyet makamını ziyaret ettiler.

Onlarla birlikte gelen ve bir süredir Sivas’ta bulunan Jandarma Müfettişi Binbaşı Bruno, ziyaretten sonra Reşit Paşayla özel görüşmek istedi. Bu binbaşı, Sivaslıların hiç sevmediği bir Fransız.

Sivas’a geldiği günden beri postane önünde durup, gelip geçen kadın ve kızlara ısıklık çalmasıyla ünlü. Ayrıca herkes onun bir casus olduğunu bilmektedir.

Vali Reşit’le Bruno başka bir odaya geçer geçmez binbaşı hemen kaşlarını çatı:

– Ekselâns! Mustafa Kemal ve arkadaşlarının Sivas’ta bir toplantı yapmaları, hem devletinize hem de şahsınıza felâketler getirebilir. Dâhiliye nazırınızın size yazdıklarını bir türlü ciddîye almıyorsunuz. Niçin?

Fransız binbaşının sözleri karşısında, Vali Reşit şaşırıp kaldı.

Sadece şaşırmadı Vali Reşit, iliklerine kadar titredi;

“Elin gâvurunun binbaşısı; Osmanlı Hükûmeti dâhiliye nazırının Osmanlı Hükûmeti valisine yazdığı yazıdan ve hatta muhtevassından nasıl haberdar olabilirdi?”

Vali Reşit’i terler bastı.

Ve Binbaşı Bruno dehşet içinde bıraktığı Vali Reşit’in elini sıkarak çekti gitti; fakat ertesi gün tekrar geldi.

Bu sefer ağız değiştirmişti:

– Ekselâns Reşit Paşa! Mustafa Kemal ve arkadaşlarının yapacakları kongrede şayet Fransa aleyhinde kararlar alınmayacak olursa ve ekselânsları bu kongrede konuşulanlar hakkında bize açık ve dürüst olarak bilgiler verirse, şahsınıza gelecek muhtemel tehlikelerin önüne geçebilirim. İcap ederse General d’Esperey’e yazar, Mustafa Kemal hakkındaki tutuklama emrini kaldırtırım.

Reşit Paşanın dehşeti devam ediyor.

Ne demek istiyordu bu adam?

Bu adam, dün ne diyordu, bugün ne diyor?

Anlaşıldı!

Vali Reşit, nihayet Binbaşı Bruno'nun niyetini anladı.

Fransızlar önce Mustafa Kemal Paşanın ve delegelerin Sivas'a gelmelerine izin verecekler. Sonra Adana'dan hareket eden bir Fransız birliği Sivas'ı basacak Mustafa Kemal Paşayı ve arkadaşlarını tutuklayacaklar.

Eski Mebus Rasim, Sivas Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyesi ve kongrenin toplanması için gecesini gündüzüne katan bir adam. Üstelik Kemal Paşanın Sivas'taki eli kolu.

En iyisi Rasim Beye akıl danışmak.

...

Vali Reşit acele bir polis göndererek Rasim'i çağırır. Kendisine Fransız binbaşıyla görüşmelerini ve endişelerini anlatarak şimdi ne yapması lâzım geldiğini sorar.

Rasim de telâşlanmıştır:

– Mustafa Kemal Paşaya düşüncelerinizi yazınız ve kendilerinin vereceği emre göre hareket ediniz; çünkü paşa hazretleri iyi düşünür, iyi görür ve uygun olan şeyi size söylerler.

Reşit Paşa rahatlar:

– Tavsiyenize uyacağım beyefendi; ama istirham ederim telgrafhaneye beraber gidelim. Paşa hazretlerine yazılacak telgrafi birlikte kaleme alalım ve birlikte imzalayalım. Mümkün müdür?

Rasim kabul etmez:

– Mümkün değil paşa hazretleri; çünkü Fransız binbaşıyla konuşan da Sivas'ı yöneten de zât-ı âlînizdir. Bendeniz, duymadığım bir konuşmanın hikâyesine katılamam. Kaldı ki vilâyetin işgali ihtimalleri üzerinde fikir yürütmem abesle iştigal olur. Yalnız şu var ki telgrafınızda benim dahi vaziyetten telâşa düştüğümü yazabilirsiniz. Ben de İstanbul'da mebusluk yaparken tanıştığım ve sevdiğim Erzurumlu Hoca Raif Efendiye bir iki satır yazarım. Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin bu meseleye azamî derecede alâka göstermesi gerektiğini rica ederim.

Vali Reşit'le eski Mebus Rasim telgrafhaneye birlikte gittiler.

...

O gün vali konağı sakinleri öğle yemeğindeler.

Kemal, neşeyle Trablusgarp hatıralarını anlatıyor. Yanında oturan eski İzmit Mutasarrıfı Süreyya da Trablusgarp'a gönüllü gidenlerden. İki Trablus fatihi bir araya gelince hatıraların biri bitmeden diğeri başlıyor.

Kemal'le birlikte, Cevat Abbas'ın, Hayati'nin, Muzaffer'in, Dr. Refik'in, Mazhar Müfit'in, Süreyya'nın kahkahaları, Emireri Ali'nin soluk soluğa içeri girmesiyle kesiliyor:

– Paşa hazretleri. Bir telgraf memuru âcil sizi istiyor.

Kemal'in işaretiyle Hayati'yle Cevat Abbas dışarı fırlıyorlar.

Cevat Abbas çabuk dönüyor:

– Sivas Valisi Reşit Paşa zât-ı devletlerinizin hemen telgraf başını teşrifinizi istirham ediyormuş.

Kemal'in gülümseyen yüzü birden donuyor:

– Garip şey. Acaba Sivas'ta bir hadise mi var? Bu kadar aceleye niçin lüzum görüldü?

Hepsi kalkıyor ve telgrafhaneye gidiyorlar.

Ve Kemal, Sivas Valisi Reşit Paşadan gelen telgrafı okumaya başlıyor.

Vali Reşit, Kemal'e Binbaşı Bruno'yla görüşmesini ve Sivas'ta yapılacak kongreyle bu kongereye katılacak delegeler hakkında endişelerini yazıyor.

Reşit Paşadan gelen telgraf şeritleri bir türlü durmak bilmiyor.

Şifresi anında çözülen telgraf metni hemen Kemal'in önüne konuyor.

Kemal, önce kendisi okuyor, sonra arkadaşlarına veriyor, daha sonra ikinci sayfayı okuyor tekrar arkadaşlarına veriyor.

Her okuduğu sayfada, bazen sinirleniyor, bazen de gülüyor; fakat tek kelime etmiyor.

Ve Reşit Paşanın son cümleleri;

“Paşa Hazretleri! İşte bendeniz, her gerçeği gizli tutulmak istirhamıyla efendimize arz ediyorum. Bundan sonra tutulacak yolun tayini size düşer. Entrikalı bir tehlikenin bu kadar yakın ve âdetale tutulacak şekilde görünürde olduğunu bilirken durumdan zât-ı

âlîlerinizi haberdar etmemeyi ve dolayısıyla Sivas'ta kongre yapılmasından vazgeçilmesini arz eylememeyi vicdanıma sığdıramadım.

İşte bunun için zât-ı devletlerinizden ve orada bulunan diğer kongre üyelerinden pek ziyade rica ederim ki ikinci bir kongrenin hemen yapılmasına gereklilik yoksa vazgeçilsin, varsa dört taraftan işgali kolay olan Sivas'ın, toplantı merkezi olmasından vazgeçilerek işgal ihtimali pek zor olan Erzurum'da veyahut uygun olursa toplantının bu vesile ile Erzincan'da yapılmasını memleketimizin selâmeti adına istirham ederim."

Kısaca Vali Reşit, Kemal'e "Sivas'a gelme pašam!" diyordu.

Kemal, son telgraf şeridini de okuduktan sonra, yine bir şey söylemeden arkadaşlarına uzattı. Hepsinin tek tek okumalarını istedi.

O da ne? Sivas valisinin; "Fransızlar kongrenin açılmasına müsaade edecekler; fakat sizi de tutuklayacaklar." satırlarını okuyanların, betleri benizleri attı.

Kemal, önce telgraf memuruna döndü:

– Çocuğum, Reşit Paşa Hazretleri beklesinler. Birazdan kendilerine cevap yazacağım.

Sonra arkadaşlarına:

– Verin bana şu kâğıtları.

Ve bütün telgrafı baştan aşağı tekrar okudu. O okurken, çevresindekiler Kemal'in mimiklerine bakıyorlar.

Kemal, sanki Vali Reşit karşısındaymış gibi ya kaşlarını çatıyor ya da sinirle bıyıklarıyla oynuyor.

Ve ilk yorumu:

– Çok gülünç.

Sesinde büyük bir kızgınlık var:

– Aynen öyle arkadaşlar. Bunların hepsi hakikaten gülünç şeyler. Fransızlar Sivas'ı işgal edeceklermiş. Kongrenin toplanmasına müsaade etmeyeceklermiş. Sonra bu fikirlerini değiştirmişlermiş. İtilâf Devletleri aleyhinde konuşmamak şartıyla toplantıya müsaade edeceklermiş. Beni tevkif ettirmeyeceklermiş. Şuymuş buymuş. Vali paşaya göre bunların hepsi birer tuzakmış. Bu vesileyle hepimizi bir arada yakalayarak Millî Mücadele ruhunu da boğacaklarmış. Kongreyi Sivas'ta değil Erzincan'da toplamalıyız.

Kemal öfkeyle konuşurken telgraf tıkırtıları duyuldu. Bu sefer telin ucunda Rasim Bey vardı.

Ondan gelen telgrafı da okuyan Kemal sitem etti:

– Yazıklar olsun ki Reşit Paşa da Rasim Bey de manevî bir yıkıntı içerisinde; fakat bu ne gaflet? Bu ne görüş kıtlığı? Bu ne cehalet? Bir Fransız subayının sıkıdığı palavralar karşısında bu ne korku? Sivas'ı işgal etmek kolay mıymış? Fransızlar bunu hangi kuvvetle yapabileceklermiş? Buna nasıl inanabilirler? Alelâde bir blöf karşısında arkadaşlarımızın manevî zaafı hayrete şâyandır doğrusu.

Kemal çok öfkelenmişti.

Verilen kahve-sigara da onu sakinleştirmede:

– Fransızlar da kim oluyor? Bunlar ne Sivas'ı işgal edebilirler, ne de kongreye mâni olabilirler. Ancak her ne olursa olsun, bizim bir an önce Sivas'a gitmemiz gerekmektedir. Hareketimizi mümkün olduğu kadar çabuklaştırmalıyız. Göreceksiniz, biz oraya vardığımızda, Fransız binbaşısı ve arkadaşları, Sivas'ı çoktan terk etmiş olacaklardır.

Reşit Paşa, Sivas telgrafhanesinde sabırsızlıkla bekliyordu. Kemal onların korkularını gidermek için bir cevap yazdı;

“(...) Bendeniz, ne Fransızların ve ne de herhangi bir ecnebi devletinin yardımlarına tenezzül eden şahsiyetlerden değilim. Benim için en büyük hareket noktası, merhamet kaynağı, milletimin sinesidir. Bütün bu görüşlerimi aynen Mösyö Bruno'ya söylemeniz de hiçbir mahzur görmüyorum.”

Kemal'in, Reşit Paşaya yazdığı tokat gibi cümleler herkesi dondurdu.

Özellikle Dr. Refik hayranlığını dile getirmeden edemedi:

– Aziz paşam! Şunu söylemekliğime müsaade buyurmanızı istiyorum. Zât-ı âlînizle birlikte büyük bir mücadelenin içine atıldık. Belki muvaffak olacağız, belki olmayacağız; lâkin netice her ne olursa olsun, Reşit Paşaya cevap verirken; *“Bendeniz, ne Fransızların ve ne de herhangi bir ecnebi devletinin yardımlarına tenezzül eden şahsiyetlerden değilim!”* sözünüz, başlı başına Türk milletine yadigâr kalacak bir ders ve millî vecize olmak değerindedir.

Kemal bu iltifattan memnun olmakla birlikte Dr. Refik'e sitem etti:

– Ne demektir; “*Belki de muvaffak olmayacağız!*” beyefendi. Şunu önce siz aklınıza yazın, biz mutlaka muvaffak olacağız.

...

Kemal'in telgrafını alan Reşit Paşa birdenbire rahatlamıştı; fakat içinde yine de bir huzursuzluk vardı.

Şu kongre Sivas'ta yapılmasa ne güzel olacaktı.

Bir şeylerden korkuyordu; fakat neden ve niçin korktuğunu bir türlü kestiremiyordu.

Vali Reşit, sanki Kemal onu duyacakmış gibi sesini kısarak Rasim'e fısıldadı:

– Paşa hazretlerine ne desek ki?

Bütün bu yazışmalardan sonra Rasim, ilk defa kızgınlığını belirtti:

– Mustafa Kemal Paşaya karşı ayıp ettik. Ortada ne fol vardı ne yumurta. Palavracı bir Fransız'ın tehdidi karşısındaki telâşınız, başımıza iş açtı. Koca bir yaygara kopardık. Daha ağır başlı davranabilirdik.

Vali Reşit boş bir savunma yaptı:

– A birader. Fransızlar; “*Sivas'ı işgal ederiz!*” diyorlardı. Bunu Kemal Paşaya haber vermeyip de ne yapacaktık; çünkü kongreye karar veren odur, toplantıyı yapacak olan da odur. Bir yandan da hükûmet her gün beni tehdit ediyor. Tehditle kalsa iyi, Kemal Paşayı tutuklamamı istiyor. Bu vaziyette telâşlanmayıp da ne yapacaktım?

Rasim onu rahatlatmak için gülümsedi:

– Telâşınıza hak verdim; lâkin gördünüz ki yersizmiş. Artık bu bahsi kapatalım.

Vali Reşit'in bahsi kapatmaya hiç niyeti yoktu:

– Kapatamayız efendim! Şu an ortada kongrenin yasaklanması, delegelerinin de tutuklanması emri var. Hükûmet bütün bunları benden istiyor. Buna ne buyurursunuz efendim?

Rasim'in buna da cevabı hazırды:

– Erzurum valisini taklit etmenizi tavsiye edebilirim paşa hazretleri. Kemal Paşa ne diyorsa onu yapınız.

“Her hamiyetli Türk!”

Reşit Paşaya rahat yüzü yok.

O gün makamındayken görevli polis memuru içeri girdi:

– Emir Paşa ile eşraftan birkaç zat sizi görmek istediklerini söylüyorlar efendim. Ne emir buyurursunuz?

Gelene git demek olmaz.

Biraz sonra, başlarında Emir Paşa olmak üzere beş altı kişi makama doluverdiler.

Anlaşılan Fransız Bruno’nun çenesi durmamış ve kendisine yaptığı tehdidi halka da yapmış.

Emir Paşa tehditkâr bir ifadeyle konuşmaya başladı:

– Paşa hazretleri! Sivas’ı, Fransızların işgal edecekleri haberini aldık. Zât-ı âlînin böyle bir felâkete karşı tedbir için neler düşündüğünü bilmiyorsak da eski vekil Rasim Beyle görüş alış verişinde bulunduğunuzu duyduk. Hâlbuki Sivas, sade Rasim Beyden ibaret değildir. Paşam! Paşam biz de Sivaslı’yız!

Vali Reşit sinirden akları oldukça fazlalaşmış sivri sakalının kılalarını yolarken Emir Paşa devam etti:

– Memleketimizin geleceğiyle alâkadarız. Onun için şehir namına, hatta vilâyet halkı namına zât-ı âlînizden soruyoruz; Sivas’ın işgali için Fransızlar tarafından teşebbüse girildiği, zât-ı âlînize resmî tebligat yapıldığı doğru mudur? Doğru ise bu mühim haber, neden Sivas halkından ve onu hakkıyla temsil edebilecek kimselerden saklanıyor da, yalnız Rasim Beyle görüşülüyor?

Başka bir zaman olsa Vali Reşit bu itham karşısında şaşırır kalırdı; fakat şimdi başı dimdikti; çünkü böyle bir ithama nasıl cevap verileceğini Kemal Paşadan öğrenmişti.

Emir Paşaya yüksek sesle çıkıştı:

– Meraklanmayınız paşa hazretleri. Fransızlar akıllıdır. Becere-meyecekleri bir işe el atmazlar.

Emir Paşa, Vali Reşit’in bu cüretkâr çıkışına şaşırarak beraber ısrar etti:

– Koca Fransız Devleti için Sivas’ın işgali mesele olmasa gerek. Hem bunu başaramayacakları nereden belli?

Reşit Paşa alayla cevap verdi:

– Her hamiyetli Türk bu kanaatte olsa gerektir efendim.

“*Her hamiyetli Türk*” lâfından Emir Paşa alındı; çünkü Türk değildi.

Valiye tedirgin sordu:

– Lütfen açık konuşunuz paşa hazretleri!

Reşit Paşa üstüne üstüne gitti:

– Sözüüm açıktır paşa hazretleri. Yalnız izah etmeliyim ki; vatanını seven her Türk, elde kalmış olan yurt parçalarını kanıyla, canıyla korumaya karar vermiştir. Bütün Sivaslılar bu karardadır. Kahraman Sivaslılar, her türlü istilâ ve işgal teşebbüsüne karşı koyacaktır. Fransızlar, bu hakikati kavramış olduklarından yeni bir macera ardına düşemezler. Hadlerini bilirler; “*Arslan ağzından lokma kapmaya,*” kalkışmazlar.

Emir Paşa ne diyeceğini şaşırdı. Ezildikçe ezildi, büzüldükçe büzüldü. Onun bu kıvranmaları Vali Reşit’in hoşuna gitti.

Reşit Paşa, Kemal Paşadan aldığı cesaretle heyecanlanmış ve Emir Paşayı susturmuştu.

“*Her hamiyetli Türk!*” tabirini farkında olmadan kullanarak Çerkezliğiyle övünüp duran ve Türklüğü kabul etmeyen Emir Paşanın renkten renge girmesine sebep olmuştu.

Reşit Paşa kızarıp bozarırken, Emir Paşayla birlikte gelmiş olan Sivaslılar hep birden bağırdılar:

– Hakkı âliniz var paşa hazretleri! Hepimiz vatanımız için ölmeye hazırız!

...

Sivas’ın Fransızlar tarafından işgali ihtimaline karşı bir halk temsilcisi sıfatını takınarak Reşit Paşanın yanına gelen Emir Paşa, birdenbire kendi kendisine suçlanmıştı. Sanki kendisine; “*Türk kahramanlığına, Türk vatanperverliğine dayanan bir davada, kendi gibilere söz söylemek düşmeyeceği,*” ima edilmişti.

Reşit Paşa, geldiği günden beri kendisine olmadık zorluk çıkaran Emir Paşanın bu hâline bir hayli memnun olmuştu.

Onunla birlikte gelen Sivaslılara bol bol iltifat etti:

– Muhterem Sivaslılar. Sivas’ın Fransızlar tarafından işgal edileceği sadece bir blöftür. Böyle dedikodulara kulak asmayınız.

Vali Reşit daha sonra Kemal’in telgrafından bir cümleyi kendisine uyarladı:

– Göreceksiniz, Kemal Paşa buraya geldiğinde Fransız binbaşısı ve arkadaşları, Sivas'ı çoktan terk etmiş olacaktırlar.

Kemal, bir telgrafıyla mülâyim Reşit Paşayı bir ateş parçası yapıp çıkmıştı.

Zor durumda kalan ve bozulan Emir Paşa, valiyi can damarından vurmak için başka bir soru ortaya attı:

– Bütün bu rivayetler Sivas'ta açılacak kongre yüzünden çıkıyor. Acaba yüce hükûmetimiz bu gibi teşebbüslere karşı kayıtsız kalacak mı? Müsamaha mı gösterecek?

Reşit Paşa birdenbire parladı:

– Haddinizi biliniz, işin o kısmı sizi alâkalandırmaz. Şayet sizi kongreye davet ederler veya üye seçerlerse katılmazsınız olur biter!

Reşit Paşa son hamlesini yaptıktan sonra, kovmak istediği misafirleri olduğunda yaptığı gibi eline bir kâğıt alıp okumaya başladı.

Reşit Paşanın bu huyunu bilmeyen yoktu.

Reşit Paşa bir kâğıt okumaya başladı mı, misafirlerine kalkıp gitmek düşerdi. Onlar da öyle yaptılar.

Emir Paşa ve kendisiyle birlikte gelenler kalkıp gittiler; fakat gidenlerin hepsi keyifliken Emir Paşanın yüzünden düşen her şey ayrı kırk parçaya bölünüyordu.

“Bir an evvel Sivas’a gitmeliyiz!”

Sivas halkı, bazı kişiler tarafından kışkırtılmaya başlanmıştı.

Özellikle Hürriyet ve İtilâf Partisinin Sivas Şube Reisi Halit İstanbul’a gider gitmez Sivas’a gönderdiği telgraflarla kışkırtıcıların başını çekiyordu.

“Kemal Paşa ve arkadaşlarının İttihatçılığı diriltmek için kolları sıvadıklarını,” söyledikten sonra; *“Onları yargılamaya bile hacet yoktur. Bunlar sorgusuz sualsiz ipe çekilmelidir. Mustafa Kemal Paşa boşuna yoruluyor. Enverler Talâtlar kaçarken onu yerlerine vekil bıraktılar. Anadolu’ya geçip, İttihatçılığı diriltmesini istediler.”* diye yaygara yapıyordu.

Sivas halkının maneviyatını yükseltmek gerekiyordu. Halk da vali gibi vesveseli olursa işler kötüye giderdi. Halk menfi propagandalar etkisinde kalabilirdi. Vali Reşit ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Rasim Beyin desteklenmesi gerekiyordu.

Temsil Heyeti bu amaçla III. Kolordu Kumandanı Albay Selahattin'e ve Sivas Kadısı Hasbi Efendiye birer telgraf çekerek Sivas halkının maneviyatının yükseltilmesi için çalışmalarını ve telâş içinde olan Vali Reşit'e yardım edilmesini istedi. Kemal, arkadaşlarına da; "*Bir an evvel Sivas'a gitmeliyiz!*" diyerek hazırlıkların yapılması için emir verdi.

...

Sivas'a gideceklerdir; fakat ortaya iki ana mesele çıkar.

Birincisi; Sivas'a nasıl gidecekler? İkincisi; Sivas'ta Doğu vilâyetlerini temsil edecek delegeler nerede?

Şimdi ortada hukukî bir mesele de var. Erzurum Kongresi, Doğu illerindeki Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerince seçilen delegelerle toplanmıştı. Bu kongre, Temsil Heyetini seçerek vazifesini yapmıştı; fakat Sivas'a gidecek olan delegelerin seçimini yapmamıştı.

Daha doğrusu unutulmuştu.

Kongre tekrar toplanıp delege mi seçmeliydi?

Temsil Heyeti delege seçmeye yetkili miydi?

Yoksa Temsil Heyeti, doğrudan doğruya mı katılmalıydı?

Temsil Heyeti üyeleri bu soruların cevabını bulmak için toplantı üzerine toplantı yaptılar; fakat bir sonuca varamadılar.

Sonunda çareyi Kemal buldu:

– Boş yere tartışmaktan vazgeçelim. Kaybedecek vaktimiz yok. Doğu İlleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin seçtiği Temsil Heyetinin bütün Doğu vilâyetlerini temsil etmesi hem tabîî, hem doğru olur. Biz Temsil Heyeti olarak bütün Doğu vilâyetlerini her şekilde temsil etmeye yetkiliyiz.

Herkes bu kararı kabul etti; fakat Temsil Heyeti üyesi Mutki Aşireti Reisi Musa Bey gelemeyeceğini söylüyordu. Siirt Mebusu Sadullah Beyin nerede olduğu belli değildi. Trabzonlu Servet ve İzzet Beyler memleketlerine dönmüşler Sivas Kongresi için davet edildikleri hâlde gelmemişlerdi.

Geriye, Kemal, Rauf ve Hoca Raif Efendi kalmıştı. Onlar Erzurum'dan çıkacaklar, Şeyh Fevzi Efendi Erzincan'dan kafiye katılacaktı. Eski Beyrut Valisi Bekir Sami Bey de Sivas'ta kendilerini bekliyordu.

Her şey tamam, Kemal; “29 Ağustosta mutlaka yola çıkmalıyız.” diyor.

Asıl dert ilk meselede; Sivas’a nasıl gidilecek?

Yani para yok!

Para işlerini bir türlü beceremeyen Kemal IX. Ordu Müfettişi olarak üç aylık ödeneğini alarak İstanbul’dan çıkmıştı. Ödenek kısa zamanda tükenmiş, cebindeki son sekiz yüz lirayı da gerekli harcamaları yapması için Mazhar Müfit’e vermişti.

Zaten ne birikmiş parası ne de gelir sağlayan bir mülkü vardı. Askerlikten istifa ederek bir Osmanlı paşasının sahip olduğu bütün maddî imkânları da bir kenara itmişti. Kendisiyle birlikte istifa eden arkadaşları da aynı durumdaydılar. Artık ne ödenek alma şansları ne de aylık alma ihtimalleri vardı.

Karargâhın tüm yemek içmek işlerini Mazhar Müfit yapıyordu. Kasada hiç para kalmamış, resmen cepten yiyorlardı.

Kemal’in para sıkıntısından hiç haberi yok; yaptığı tek şey; “29’unda yola çıkıyoruz değil mi? Hazırlanıyorsunuz değil mi?” diye arkadaşlarını ikaz etmek oluyor.

Mazhar Müfit, onun canını sıkmamak için paranın suyunu çoktan çektiğini bir türlü söyleyemiyor.

“Kuva-yı Millîye ruhu!”

İngilizler, Yunan’ı Mora’dan kucaklarına almışlar, Ege denizini gemilerle geçirerek İzmir’e getirmişler, karaya çıkarken ellerine tabanca, bellerine kılıç, ceplerine para koymuşlar. İngiliz silâh fabrikalarının topu, tüfeği, kasaturası da Yunan’ın emrine verilmiş ve arkalarında bütün Avrupa bankalarının sınırsız kredi muslukları.

İngilizlerin, Amerikalıların, Fransız ve İtalyanların onay ve desteğiyle Batı Anadolu’da büyük bir katliam yapan Yunan, dilediği yeri dilediği şekilde işgal etmekte.

Arsız, huysuz ve şımarık küçük Yunan, belli ki hep ileri gidecek; fakat İtalyanların payları da tehlikeye düşmekte. Üstelik Yunan’ın şımarıklıklarına hem İngilizler hem de Fransızlar kızmaya başlamışlar.

Avrupalı ağabeylerine göre kardeş Yunan, kendisi için düşünülen İzmir’den başka hayal edemeyeceği yerleri bile işgal etmiş.

Kaldı ki küçük Yunan, büyük hayalinin peşinden koşarken farkında değil; ama karşısında hiç kimsenin hesabında olmayan büyük bir tehlike belirmiş.

Büyük tehlike silâhını çekmiş, yer yer karşısına dikilmiş.
Kuva-yı Millîye!

...

Türkler, tarih boyu; “*Ordu millet!*” olarak vasıflandırılmışlardır. Türk halkı, gerektiğinde ordu saflarında her zaman savaşılabılır. Tarih bunun örnekleriyle doludur; fakat bu sefer durum çok farklıdır. İzmir’in işgalini takip eden on beş gün içinde halk tam bir bocalama devresi geçirmiştir.

Ordunun zayıflığı, Damat Ferit hükûmetlerinin kanlı olaylar karşısındaki yetersizliği, halkı kendi başlarının çaresine bakmak durumuyla karşı karşıya bırakmıştır.

Bunca katliam ve işgal karşısında halkın isyan eden ruhunu ateşleyecek bir kıvılcım gerekmekteydi ki bu kıvılcım Hasan Tahsin’le başlamış; “*Vatanım neyi emrediyorsa onu yapacağım.*” diyen Albay Bekir Sami, Albay Köprülü Kâzım ve Albay Mehmet Şefik’le devam etmişti.

Samsun’dan Anadolu’ya çıkan Mustafa Kemal Paşa da bütün kıvılcımları birleştirerek şimşek şimşek çaktırmayı amaçlıyordu.

Kahraman albaylarla birlikte Bandırma’daki Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa da Yunan işgalcilere direnebilmek için düzenli birlikler olması gerektiğini görmüş ve hemen sivil halkı savaş için eğitmeye başlamıştı.

Türk halkındaki bocalama devresinin sona ermesinde, kahraman Türk subaylarının insanüstü çabaları yanında, Yunan cinayetlerinin de çok büyük etkisi olmuştu.

Kadına-kıza tecavüz edildiğini, yaşlı ve çocukların bataklıklara atılarak imha edildiğini duyan halk şahlanınca; “*Kuva-yı Millîye ruhu!*” bütün Anadolu’da yayılmıştı.

Avrupalı ve Amerikalı emperyalistlerin Türk vatanına ve milletine yaşattıkları kara günler, Avrupa’da yüksek tahsil yapan Türk gençlerini de harekete geçirmişti. Mahmut Esat, Saraçoğlu Şükrü gibi yüzlerce genç, tahsillerini terk ederek vatana dönmüşler ve Kuva-yı Millîye saflarına katılmışlardı.

Osmanlının son döneminde Batı Anadolu'nun dağları tam bir eşkiya yatağı olmuştu. Yönetimin zulmüne isyan eden Demirci Mehmet Efe, Yörük Ali Efe, Gökçen Efe, Kılıoğlu Hüseyin Efe, Koca Mustafa Efe, Mestan Efe, Kara Ahmet Efe ve daha yüzlerce efe, silâhı kaptıkları gibi dağa çıkmışlar, adam öldürmüşler, soygunlar yapmışlardı. İzmir işgal edildikten sonra vatanın ve milletin savunmasız olduğunu gören bu Türk çocukları, düze inerek Kuva-yı Millîye'ye katılmışlar ve silâhlarını zaptiyeler yerine işgalcilere çevirmişlerdi.

Yunan'ın yaptığı her katliam Kuva-yı Millîye'yi güçlendirmiş her mezalim Türklerin direniş ruhunu şahlandırmıştı.

Artık, Yunan'ın yüz metre ilerleyebilmesi için yüzlerce askeri feda etmesi gerekmektedir. Kaldı ki Türkler, Aydın'da yaptıkları gibi kaybettikleri yerleri geri almak için de harekete geçecek olurlarsa, Yunan ordusunun hâli ne olacaktı?

...

Bunları düşünen Venizelos'u sık sık hafakanlar ziyaret etmeye başlamış ve bu telâşla Fransız Başbakanı Clemenceau'ya ağlamaklı bir mektup yazarak; *"Seferberlikten sonra Türk kuvvetlerinin üç yüz bine ulaşacağını, bundan kaygılandığını, bu sebeple de kendileriyle Türkler arasına bir müttefik birliğinin kurulmasını,"* istemişti.

Venizelos kendince de hayal edemeyeceği kadar yer işgal etmişti. Saldırı vaziyeti alan Türklerden korunmak için ağabeyler araya girmeli ve yine kendisini korumalıydılar.

Paris'tekiler de aynı düşüncedeydiler.

Şimdi bir sınır çizilmeliydi ve bu sınır Yunan birliklerinin ve İzmir bölgesinin emniyetini sağlamalıydı.

Zaten 18 Temmuz 1919'da; *"Yunanlılar ile Türkler arasında münasip bir sınırın tespiti için,"* General Milne'yi görevlendirmişlerdi.

General Milne, Temmuz sonlarında İzmir'e gelmiş, Yunanlılara da Türklere de aklınca birtakım nasihatlerde bulunmuş, çizeceği sınırın her iki tarafça derhâl kabul edilmesini ve Kuva-yı Millîye'nin saldırıları durdurmasını istemişti.

Milne'nin teklifi yine Yunanlılar lehineydi.

57. Tümen Kumandanı Albay Mehmet Şefik, Milne'nin teklifine gönderdiği cevapta; *"Aydın şehri ile bu bölgedeki yetmiş Türk köyü halkının sefil ve perişan bir hâlde bulunduklarını, bunlar yuvalarına dönmedikçe Kuva-yı Millîye'yi taarruz fikrinden vazgeçirmenin mümkün olmadığını,"* bildirmiş ve diplomasi yoluyla Yunan işgalinin kaldırılmasını istemişti.

General Milne, teklifine itiraz eden Albay Mehmet Şefik'e çok kızmış, harbiye nezaretine sert bir yazı göndermişti.

Bu yazıda Milne; *"Kuva-yı Millîye birliklerinin, 11 Ağustos 1919'da Akhisar yakınındaki Yunan birliklerine 13 Ağustos'ta da Marmara Gölü civarındakilere saldırdıklarını, müttefik birliklerine karşı girilen bu tecavüzler hemen durdurulmadığı takdirde mevkiilerinden ileri gitmemeleri için Yunanlılara vermiş olduğu emri kaldıracağını ve onlara daha ileri mevziler almaları hususunda yeni emirler vermek zorunda kalacağını,"* bildirmişti.

Harbiye nezareti General Milne'nin bu tehdit dolu yazısı üzerine Kuvvacılarla pek çok yazıştı, görüştü; fakat Kuva-yı Millîye ne tehditlerden korktu ne de öğütlere kulak astı.

Tam aksine öyle bir cevap verdi ki 26 Ağustos 1919'da Aydın yakınlarındaki Üçyol bölgesinde mevzilenmiş Yunan ordusuna üç yüz kişiyle saldırdı.

Vurdu ve kaçtı.

Kuva-yı Millîye'nin saldırılarından yılan Yunan birlikleri büyük garnizonların deliklerine sığınmak zorunda kaldılar.

Kuva-yı Millîye'nin bu hareketi, Milne'ye de Yunan işgal kumandanı Zafiryus'a da karalar bağlattı.

İçlerinde üç-beş subayın bulunduğu sivil Türklerden oluşmuş Kuva-yı Millîye birlikleri, fırsat buldukları her an Yunan kuvvetlerini vurmakta tereddüt etmeyeceğini ispatlamıştı.

"Mustafa Kemal Erzurum!"

İşte kongre kararları bütün Anadolu'ya bildirilmiş. Vali, kumandan ve mutasarrıflar dışında, bazı özel tanıdık ve dostlara da mektuplar yazılmış.

Bu özel tanıdıklar ve dostlar, özellikle Diyarbakır, Muş ve Bitlis'te görev yaparken tanıdığı nüfuzlu aşiret reis ve şeyhler.

Mutki Aşiret Reisi Hacı Musa Bey, Bitlis'te Küfrevizade Şeyh Abdullah Efendi, Şırnaklı Abdurrahman Ağa, Muşaslı Resul Ağa, Bitlis Eski Mebusu Sadullah Efendi, Şeyh Mahmut Efendi, Morşinli Şeyh Ziyaeddin Efendi, Garzan'da da Cemil Çeto Bey.

Kemal, Erzurum'a gelen ve kongreden sonra memleketlerine dönen delegelerle bu şeyh, bey ve ağalara yolladığı mektuplarda; *"Bulundukları yerlerde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin hemen kurulması ve çoğaltılması, İngiliz ajanlarının bölücü propaganda-larına engel olmaları için yardım,"* istemiş.

Erzurum'da yapılabilecek her şeyi yapmış.

...

O akşam, Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri, Emekli Binbaşı Kâzım, öğretmen ve Albayrak gazetesi sahibi Necati'yle Dursunzade Cevat, Kemal'i ziyarete gittiler.

Kahveler içildi ve tatlı bir sohbet başladı. Hep gelecekte bahsedildi.

Güzel şeyler konuşuldu.

Sıra, bir an evvel yapılması lâzım gelen seçimlere geldi.

Seçim lâfı Kemal'i heyecanlandırdı:

– Biz, memleketin kurtuluşu yolunda en büyük adımı Erzurum'da attık. Şayet seçime ulaşabilirsek bu tarihî şehirden aday olmak ve Erzurumluları Mecliste temsil etmek isterim.

Bu arada, doğduğu, büyüdüğü, gençlik yıllarının geçtiği Selânik'i hatırladı ve gözleri doldu:

– İnsanın doğduğu ve büyüdüğü yerin başkalarının işgalinde olması ne kadar acıdır bilemezsiniz. Acaba Selânik'i bir daha görebilecek miyim?

Gözleri dolan Kemal'in sözleri odadaki herkesin içini yakıtı. Memleket hasretini Erzurumlular da çok iyi bilirlerdi; çünkü onlar çok değil bir yıl önce memleketlerini kaybetmişler, sonra Kâzım Karabekir Paşa sayesinde tekrar kavuşmuşlardı.

Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Üyesi Binbaşı Kâzım heyecanla konuştu:

– Erzurum geçmişte çok kahraman yetiştirmiştir paşam. Erzurum'un tarihine bir kahraman daha katarak şereflendiriniz. Lütfen nüfus kaydınızı Erzurum'a naklettiriniz.

Beklenmeyen bu teklif Kemal'i çok duygulandırdı:

– Elbette binbaşım, bunu şeref sayarım.

Ertesi gün 26 Ağustos. Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Kemal Paşaya bir yazı gönderdi;

“Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine!

Türk tarihinde Erzurum'un nasıl nurlu bir tarihi varsa, Erzurum tarihinde de vatansever şahsınızın öyle bir özel mevkii vardır.

Hayatı savaş meydanlarında geçen ve çok büyük hatıraları olan Erzurumlular içinde, yüksek adınızın telâffuz edilmesi, bütün hemşerilerimiz tarafından bir şeref ve iftihar kabul edileceğinden, hemşeriliğimizin kabul edilmesini temenni eyleriz.

Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti”

Kemal bu yazıya heyecanlı bir cevap yazdı;

“Erzurum hemşeriliğini teklif suretiyle, hakkımdaki muhabbet ve samimiyetin müteşekkiriyim. Büyük bir tarihi olan Erzurum'un, bu erler yatağının hemşerisi olmak, bendeniz için en büyük saadettir. Erzurum nüfusuna kaydımın yapılabilmesi için işlemlerin başlatılmış olduğunu samimiyetimle bildiririm.”

Daha önceki nüfus kaydında; *“Selânik'te Koca Kasım Paşa Mahalleli, gümrük memurlarından ölü Ali Rıza Efendinin oğlu, uzun boylu beyaz benizli; Mustafa Kemal Selânik.”* yazıyordu.

Artık erler yatağı; *“Mustafa Kemal Erzurum”* olarak nüfus kaydı değişmişti.

“Amerikalılar bizim kara gözlerimize mi âşıktırlar!”

Erzurum'da akşam yemeği.

Kemal, Kâzım Karabekir, Rauf, Dr. Refik, Mazhar Müfit, Hüsrev, Cevat Abbas, Muzaffer...

Neşeleri yerinde.

Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yönetim kurulu üyeleri Erzurumlu Mustafa Kemal'e misafir gelmiş.

Akşam hayli ilerlemiş.

Neşeli yemeğin tam ortasında Hayati'yle birlikte İbrahim Süreyya, ellerinde Ali Fuat Paşadan gelmiş bir telgraf ve mektuplarla salona giriyorlar. Yüzleri asık.

Kemal sordu:

– Getirdiğiniz telgraftaki haber mühim olmasa yüzünüzden düşen kırk parça olmazdı.

İbrahim Süreyya cevap verdi:

– Mühim ya paşam! Yine manda meselesi. İş tümden alevleniyor. Telgraf ve mektuplar okundu.

Mektuplar manda talep ediyor.

Kara Vasıf da İstanbul'dan Cengiz takma adıyla yazdığı mektupta yine manda istiyor.

Kara Vasıf, manda görüşlerine Ahmet İzzet Paşanın, Çürüksulu Mahmut Paşanın, Cevat Paşanın, Esat Paşanın, Albay İsmet'in, Ahmet Rıza'nın, Reşat Hikmet'in, Cami Beyin de katıldığını özellikle vurguladıktan sonra şöyle yazıyor;

“Biz Türkler bugünden daha güçlü olduğumuz geçmiş dönemlerde de tam anlamıyla bağımsız değildik.

Vergilerimizin bir bölümü düşmanlarımıza bırakılmıştı. Gümrükleri istediğimiz gibi arttıramıyorduk. Yabancıların posta, okul, yetim evleri gibi zararımıza olan kurumlar açmalarını önleyememiştik. Yasalarımızı ve mahkemelerimizi kimseye saydıramamıştık.

O hâlde ne yapabiliriz.

Bugünkü işgal bölgeleri genişletilerek Türkiye paylaşılacak ve Anadolu ortasında her türlü gelişme araçları düşman eline bırakılmış bir köylü hükûmet olacağız.

Bir yardımcıya ihtiyacımız var.

Bu yardımcı Avrupalı bir devlet olamaz; ama bir Amerika var ki prensiplerini ortaya koyarak savunmaktadır. İstiklâlimize az çok zararı dokunmakla birlikte, Amerika bizi Avrupa boyunduruğundan kurtaracaktır.

Memlekete para serpecek, iş sahası açacak, bizi çağdaş bir gelişmeye ulaştıracaktır.

Şayet elimizi çabuk tutmazsak, Amerikan trenini elimizden kaçıracağız.”

Amerika para saçacak, Türkleri fakirlikten kurtaracak.

Kim kime, niçin ve ne karşılığı olarak para verir?

Amerikan treni kaçmasın; fakat trene binenlere para verilmez, tam aksine onlardan taşıma bedeli olarak para alınır.

Kara Vasıf bunu bilmiyor mu?

İstanbul'daki mandacılar bunu bilmedikleri gibi, Kemal nezdinde aracı olması için Ali Fuat Paşaya da ricacı olmuşlar.

Ali Fuat telgrafında, bu talepleri özetledikten sonra diyor ki; *"İstanbul'daki mandacıların amaçları, ordu mensuplarına da bu çarpık düşüncelerini bulaştırmaktır."*

Bu haber yemekteki herkesi kızdırdı.

En çok da Kemal'i.

Bekir Sami, Kara Vasıf ve Halide Edip başta olmak üzere, İstanbul'daki aydınlardan gelen mektup ve telgraflara cevap olarak kongre heyetinin; *"Manda ve himaye kabul edilemez."* kararını kendilerine bildirdikten sonra işin kapanacağını zannetmişlerdi.

Şimdi Ali Fuat'ın telgrafını ve ekinde gönderdiği mektupları gördükten sonra, bu işin hiç de kolay olmayacağını anladılar.

Kemal'in hiddeti sönmek bilmiyor.

Arkadaşları onu böyle görmeye alışmış. Ne zaman manda konusu açılrsa Kemal'i sakinleştirmek mümkün olmuyor.

Kemal için İstanbul'daki mandacılar, öncelikle Kuva-yı Millîye'ye ve millî harekete yapacakları maddî ve manevî destek için önemliler.

Özellikle de maddî destek çok önemli.

Ayrıca İstanbul'dakiler onu haber olarak da destekliyorlar. Yazacağı üç beş mektup ve birkaç telgrafla onlara ağızlarının payını verebilir; fakat maalesef ki herkese, her şeye ihtiyacı var.

Sıkıntısını Ali Fuat'a yazdığı telgrafla dile getiriyor;

"Kara Vasıf Bey, Amerikan mandasıyla çok uğraşıyor. Anadolu'daki milletin gerçek duygularını anlatmayı mı başaramıyoruz; acaba yazdıklarımız eline geçmiyor mu?"

İstanbul'dakiler para konusunda bize yardım etmeyeceklerse bilelim de ona göre kendilerine kıymet verelim...

Şu an bize en az elli bin lira lâzımdır.

Buraya, Karakol Cemiyeti Genel Görev Yönetmeliği, diye basılı bir şey geldi, oraya da gelmişse bildirilmesi. Bunun uygulanmaması hakkında da maruzatta bulunacağım.

O zamana kadar pek gizli tutulmasını rica ederim.”

...

Yine Karakol Cemiyeti.

Kemal huzursuz; çünkü bu cemiyetin bildirileri Mustafa Kemal Paşa hakkında tereddütlerin oluşmasına sebep oluyor.

Sohbetin de gecenin de tadı kaçmıştı.

Tadı kaçmış geceye, Albayrak gazetesi sahibi Necati de katıldı. Necati'nin tadı kaçmakla kalmadı, kan beynine sıçradı.

Kemal, Hayati'ye işaret etti:

– Çocuk, manda mektuplarını topladığımız dosyayı al gel.

Hayati'nin getirdiği dosyadan bir mektubu seçerek Necati'ye veren Kemal, onun tepkisini bekledi.

Necati mektubu okurken renkten renge girdi; çünkü okuduğu mektupta, manda uğruna Doğu illerinin Ermenistan'a verilebileceği yazılıydı.

Necati hışımına ayağa kalktı ve bağırды:

– Paşam! Bizler, hepimiz, bütün Erzurumlular ölmeden, böyle bir alçaklığı hayata geçiremezler. İstanbul efendileri neyi, kime bol keseden veriyorlar.

Kemal'in elinde kabarık bir dosya var.

Dosyanın içi manda talep eden mektup ve telgraflarla dolu. Kemal ilgi çekici bulduğu bir mektubu daha Necati'ye uzattı.

Bu mektup Halide Edip'ten Mustafa Kemal Paşaya yazılmıştı;

“10 Ağustos 1919

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Muhterem efendim,

Memleketin siyasî vaziyeti en hâd bir devreye geldi. Kendimize bir istikamet tayini için Türk milletinin zarını atıp müspet bir vaziyet almak zamanı ise geçmek üzere bulunuyor. (...)

Biz İstanbul'da kendimiz için bütün eski ve yeni Türkiye hudutlarını şâmil olmak üzere muvakkat bir Amerika mandasını ehveni şer olarak görüyoruz.

Sebeplerimiz şunlardır; (...) On beş yirmi sene zahmet çektikten sonra yeni bir Türkiye ve her ferdi tahsilli, zihniyeti ile hakikî istiklâlî kafasında ve cebinde taşıyan bir Türkiye'yi ancak yenedünyanın kabiliyeti vücuda getirebilir.

Haricî rekabetleri ve kuvvetleri memleketimizden uzaklaştıracılabilecek bir güce ihtiyacımız var. Bunu ancak Avrupa haricinde ve Avrupa'dan kuvvetli bir elde bulabiliriz.

Bu sebeplerden dolayı süratle istememiz lâzım gelen Amerika da tabîî mahzursuz değildir. İzzeti nefsimizden epeyce fedakârlık etmek mecburiyetinde bulunuyoruz. (...)

Amerika'nın idare makinesi dinsiz ve milliyetsizdir. O muhtelif cins ve mezhepte adamları çok imtizaçlı bir surette bir arada tutmanın usulünü biliyor. (...)

Sivas Kongresi açılınca kadar İstanbul'da bulunan Amerika komisyonunu alıkoymağa çalışıyoruz; hatta kongreye Amerikalı bir gazeteci göndermeğe de belki muvaffak olabileceğiz.

İşte bütün bunlar karşısında, fırsat dakikalarını kaybetmeden taksim korkusu karşısında, kendimizi Amerika'ya müracaata mecbur görüyorum.

Macera ve mücadele devri artık geçmiştir. Gelecekteki kurtuluş kapısını açmağa mecburuz. (...)

Hürmetlerimi gönderir, muvaffakiyetinize dua ederim. Millî davada canıyla ve başıyla çalışanlar arasında sade bir Türk askeri gibi sizinle beraber olduğumu beyan ederim.

Halide Edip''

Mektubu dinleyenler şaşkın.

Okuyanın da dili tutulmuş.

Fatih mitinginde; "Kardeşlerim! Gecenin en karanlık ve ebedî gibi görüldüğü zaman, gün ışığının en yakın olduğu zamandır!" diye on binleri harekete geçiren...

Sultanahmet mitinginde; "Avrupa devletlerinin saldırı siyaseti, hıyanetle ve haksız olarak Türkiye'ye çevrilmiştir! Eğer ayda ve yıldızlarda da Türk ve Müslüman olduğunu bilseler, istilâ ordularını oralara da gönderirler!" diye yerleri yerlerinden oynatan

yürekli Halide Hanım gitmiş yerine çareyi Amerikanın güdümünde arayan umutsuz bir mandacı gelmiştir.

Umutsuz olan sadece Halide Edip değil, onunla birlikte Ahmet İzzet Paşa başta olmak üzere, Kara Vasıf, Bekir Sami, Cami Bey, Ahmet Emin, Çürüksulu Mahmut, Abuk Ahmet Paşalar vs.

Oysa bu insanlar sadece umutsuz değil, aynı zamanda bilgisizlerde. Çok arzu ettikleri Amerikanın 1868’de Filipinleri, 1898’de de Küba ve Portoriko’yu sömürgeleştirdiğini, o memleket halklarına yaptığı işkenceleri bilselerdi bu devletin adını bile anmazlardı.

...

Bir memleket var!

Öyle bir memleket ki siyasî partileriyle, aydınlarıyla, gazeteci ve sanatçılarıyla, kurtuluş için yabancı bir devlete sığınmaktan başka bir çare düşünemiyorlar.

Ve bu çareye bir an evvel kavuşmak için; “*Ya istiklâl ya ölüm!*” düsturuyla ortaya atılmış olan, bu uğurda askerlik mesleğini bırakan bir kumandanı ikna etmeyi ummaktadırlar.

Bunu yapanların vatanseverliğinden kimse şüphe etmiyor; fakat bu yanılğının izahı güç.

Aslında bir izah var; Osmanlı aydını memleketini ve halkını tanımıyor. Türk milletinin cevherine inanmıyor. Bağımsızlığı uğruna her türlü fedakârlığı yapabileceğini bilmiyor. Halktan uzak kalmışlar, halktan kopmuşlar.

Onlar için vatani kurtarmanın yolu kolaya kaçmak, güçlü bir devlete sığınarak onun himayesini rica etmek; çünkü bu aydınların gözünde halk, sadece padişahın köleleri, askere çağırılan, vergi veren kapı kulları.

Onların gözünde bu halk, düşünemeyen, düşündüğünü söyleyemeyen, duyguları ve zevkleri olmayan, idealleri olmayan bir sürü.

Ama biri var ki; kurtuluşun çaresini düşmana sığınmakta değil, gerekirse onunla dövüşerek, vatanını son tepesine ve tüfeğindeki tek kurşuna kadar savunmakta görmektedir; çünkü bu milletin kanındaki cevherden emindir.

Kemal; “*Ya istiklâl ya ölüm!*” demekte ve halkına güvenmektedir; çünkü o, bütün bir hayatını Mehmetçiklerin arasında geçirmiştir. Mehmetçikleri tanırken onların analarını, babalarını da tanımıştır.

Şimdi Anadolu'dadır ve Mehmetçiklerin aileleriyle birlikte.

Ve karşılaştığı her insan, savaş meydanlarında bir emriyle ölüm gönderdiği Mehmetlerin anasıdır, babasıdır.

...

Kemal, sırtını halka dayamanın verdiği güvenle konuşmaktadır:

– İstanbul'dakiler bir Amerikan mandası tutturmuş gidiyor. Bu kesinlikle olmayacaktır. Türkiye tam istiklâline kavuşacaktır. Bunu istemeye devam edeceğiz ve başaracağız. Anladığım kadarıyla, İstanbul'daki zevat bizi, Amerika'da Wilson'a, senatoya, kongreye müracaat ettirmek ve bütün Türk milleti adına istenen bir manda oyununa düşürmek istiyorlar. Biz bu oyuna gelmeyeceğiz.

Ve hızını alamayarak devam ediyor:

– Şu size gösterdiğim telgraflara, mektuplara, tavsiyelere bakınız. Öyle bir manda verilecekmiş yahut istenecekmiş ki hukukî hükümlerimize, hariçte temsil hakkımıza, kültür istiklâlimize ve vatan bütünlüğümüze dokunulmayacakmış. Buna ve böylesine sadece Amerikalılar değil, çocuklar bile güler. Her şeyin başında Amerikalılar kendilerine hiçbir menfaat temin etmeyen böyle bir mandayı niçin kabul etsinler? Amerikalılar bizim kara gözlerimize mi âşıktırlar? Bu ne hayaldir ve bu ne gaflettir!

Kemal'in konuştuğu öfkesi arttı.

Öfkesi arttıkça yerinde duramadı.

Kalktı ve parmağıyla İstanbul istikametini gösterdi.

Sanki tüm İstanbul parmağının ucunda onu dinlemekteydi:

– Hayır paşalar hayır! Hayır beyefendiler hayır! Hayır hanımefendiler hayır! Manda yok! Ya istiklâl, ya ölüm var!

Odada çıt çıkmıyordu.

Bir ara konuşmayı bıraktı ve bütün söylediklerini not etmek için çırpınan Mazhar Müfit'le İbrahim Süreyya'ya döndü:

– Yazın arkadaşlar, bütün bunları yazın. Bir gün gelir de bu yazıklarınızı yayınlarsanız, millet bu İstanbul paşalarının, bu İstanbul beylerinin, bu İstanbul efendilerinin ve hanımefendilerinin ne kadar ümitsiz olduklarını, bu anlayışla nasıl bir batağa saplanıp kaldıklarını okuyup anlasınlar.

Kemal'i dinleyenler onu iyi tanıyorlar.

Bu durumda ona cevap bile verilmez.

Bugüne kadar onu hiç bu derece kızgın ve heyecanlı görmemişler. Kemal çok kızdığı anlarda yaptığı gibi yine tespihini masanın üzerine fırlattı.

Fırlatılan tespihin boncuklarının etrafa saçılmasıyla birkaç kahve fincanı da devrilmişti.

Fakat onun aldırdığı yok, kızgın konuşuyor.

Aslında buna pek konuşma denmez, Kemal ciddî ciddî bağıırıyor:

– Amerikan mandası diye çırpınanlar, düşman işgali altında bulunduklarından sinirleri ve zaaflarıyla bu millete ve bize inanmayanlardır! Bizim hayal ve macera peşinde koştuğumuzu sananlardır! Şayet bunlar, Anadolu’nun ve Türk milletinin hakikî hissiyatını bilseler, bizim çalışmalarımızın hedefini kavrayabilseler, Erzurum Kongresi kararlarının nasıl bir millî vicdanın mahsulü olduğunu takdir edebilseler, bu saçma fikirlerinden utanırlardı! Bunlar, umutsuzluk ve bozgunluk içinde, gerçeklerden uzak olarak yaşayan ve ne yapacaklarını, ne yapılmakta olduğunu bilmeyen insanlardır! Erzurum Kongresi kararını vermiştir. Millî irade ve şuur istikametini bulmuştur. Davamız yürümektedir ve yürüyecektir. Başarmak için hiçbir sebep yoktur. Hiçbir olumsuz kararı tanımayacağız! Millî hâkimiyet esasını ve Millî Meclis kararını ifadelendirmeyen hiçbir anlaşmayı, hiçbir taahhüdü kabul etmeyecek ve tanımayacağız!

Herkes büyülenmiş gibiydi.

Onun yanında olanlar gelecek konusunda endişe duymazlardı; fakat bugün bir daha inandılar ki Türk milletinin geleceğinden endişe etmek, ancak cahillerin veya gafillerin aklından geçebilirdi.

Bir de hainlerin.

Değişmez bir tek parolaları var!

“Tek tepe, tek kurşun kalıncaya kadar mücadele.” yahut *“Ya istiklâl ya ölüm!”*

O gece sabahladılar, çoğu gece gibi.

Sabaha karşı herkese izin verdiler ve Kâzım Karabekir, Kemal ve Rauf yalnız kaldılar.

Bir milletin geleceğine ve tarihine yön verme durumundaki üç kişi, şöyle bir karar aldı;

“Mecburiyet olmadıkça mandaya yanaşılmayacaktır. Bu mecburiyet; ancak vatani kurtarmak için yapılması gereken maddî manevî bütün güç harcandıktan ve hiçbir umut ve ihtimal kalmadıktan sonra düşünülebilir.”

Ve bu karar aralarında bir sır olarak kalacaktır.

“Bir de para meselemiz var değil mi?”

Erzurum’dan Sivas’a gidecekler var.

Herkes hazırlanıyor ve neşeli; fakat Mazhar Müfit henüz para sıkıntısını Kemal’e açamamış.

Kemal’in haberi yok, yine soruyor:

– Sivas yolculuğu için hazır mıyız Mazhar Müfit Beyefendi?

Kemal’e hiçbir şey söyleyemeyen Mazhar Müfit Beyefendi bir umutla Belediye Reisi Zakir Efendiye gitti.

Reis ona sordu:

– Yüzer liradan size dört yaylı araba bulabilirim. İşinize gelir mi?

Gelmez olur mu?

Yüzer lira sudan ucuz; fakat dört yüz lira nerde?

...

Mazhar Müfit canı sıkılmış, akşam yemeği niyetine bulgur pilâvına kaşık sallarken Kemal yine sordu:

– Yirmi dokuzunda hazır mıyız Mazhar Müfit Beyefendi?

Kafasının içinde para meselesine çözüm bulmaya çalışan Mazhar Müfit, Kemal’in sorusunu duyunca artık dayanamadı ve patladı:

– Elimizde çürük çarık üç otomobil var pašam. Karoserleri berbat, körükleri yırtık. Lâmbaları bile yok; fakat karpit yakarak idare edebiliriz.

Bunların hiçbirinden haberi olmayan Kemal, şaşkınlıkla konuştu:

– Biraz mantıklı ol Mazhar! Karpiti nerden bulacaksın? Çürük çarık, karpitli karpitsiz. Gerekirse karanlıkta gideceğiz. Ancak, üç otomobil hepimizi alır mı, eşyalar nereye konacak?

Mazhar başını kaldırmadan cevap verdi:

– Mümkün değil pašam, hepimizi almaz.

Kemal aklınca bir çözüm buldu:

– Rauf, Süreyya, Hüsrev, Hoca Raif Efendiyle sen, Cevat Abbas ve Muzafer otomobillere taksim oluruz. Erzincan’dan binecek olan Şeyh Fevzi Efendi için de yer ayırmalıyız. Recep Zühtü, Hayati, Memduh ve diğer zabıt arkadaşlarla eşyalarımız da arkadan at arabasıyla gelirler. Nasıl?

Mazhar Müfit gülümsedi:

– Ben de öyle düşünüyorum güzel paşam; lâkin yine de üç dört yaylı arabaya daha ihtiyacımız var. Belediye Reisi Zakir Efendiyle görüştüm. Bize araba temin edecek. Bunun için de dört yüz lira lâzım. Üstelik daha yol ihtiyaçlarımızı görmedik. Kasamız tamtakır.

Kemal kaşlarını çatarken, dişlerini de sıktı. Gözlerini masadaki boş kahve fincanına dikerken hafif bir sesle konuştu:

– Evet, bir de para meselemiz var değil mi?

Mazhar Müfit, bir milletin kötüye giden kaderini değiştirmeye çalışan adamın üzgün bir şekilde kahve fincanını denetleyen gözlerine bakarak hüznü. Türk milletinin istiklâli için üniformasını, parasını, hayatını hiçe sayan bu adamın; zekâ ve enerjisini bu yolda harcayan bu askerin, hiç değilse bu gibi sıkıntıları işitmemesi, duymaması lâzım gelmez miydi?

Öyle olması lâzım gelirdi; fakat nasıl?

Mazhar Müfit, Kemal’i üzdüğü için üzgündü.

Şimdi onu para meselesinden uzaklaştırmak lâzım, Mazhar Müfit bunun yolunu biliyor. Şayet manda meselesi ortaya atılırsa Kemal Paşa her türlü derdi bir kenara bırakır balıklama atlar.

O da bunu yaptı:

– Siz bu mevzularla zihninizi meşgul etmeyiniz paşam. Bendeniz bir çare bulacaktır. Siz bana Sivas’ta manda meselesini nasıl hâldeceğiz onu söyleyin.

Mazhar Müfit yanılmamıştı; “Manda” kelimesini duyar duymaz Kemal’in yeleleri ayağa kalktı:

– Ahmaklar! Memleketi Amerikan yahut İngiliz himayesine terk etmekle kurtulacağımızı sanıyorlar. Kendi rahatları için bir milletin istiklâlini feda ediyorlar.

Mazhar Müfit arkasına yaslandı. Olmuştu bu iş. Kemal uzun süre konuşacağı zaman; “Ali bize kahve getir!” diye ünlerdi.

Yine öyle oldu.

Kemal emirlerine; *“Ali bize kahve getir.”* diye ünledi.

Ve tam iki saat nefes almadan konuştu. Mandaya, mandacılara söylemediğini bırakmadı.

Kemal işte böyle bir adam.

“Üzümünü ye bağını sorma!”

Aslında Temsil Heyetinin masraflarını Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin karşılaması gerekiyordu; çünkü cemiyet Erzurumlularındı, Temsil Heyeti de cemiyetin.

Fakat onlar için de; *“Para nerde?”*

Erzurum’un işgalinde herkes bütün ziynet eşyasına kadar satmıştı. Hiç kimsede para kalmadığı gibi, pek çok aile yiyecek ekmeğe muhtaçtı. Pek çok aile Türk toplumunun asaletinden gelen yardımlaşma duygusu sayesinde karnını doyurabiliyordu.

Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yönetim kurulu, Kemal ve arkadaşlarının para sıkıntısını duyduklarında tümünden karamsarlığa düştüler.

Evet, Temsil Heyetinin masraflarını kendileri çekmeliydiler. Heyetin Sivas’a gidebilmesi için en az bin lira gerekliydi; oysa kasalarında sadece seksen lira vardı.

Onları bu çıkmazdan, cemiyet yönetim kurulu üyesi Emekli Binbaşı Süleyman Bey kurtardı:

– Evlâtlarım! Benim kefen param için ayırdığım dokuz yüz liram var. Altmış yaşımı çoktan geçtim. Allah’ın rızası, milletin selâmetinden başka bir dileğim yok. Bu parayı size bir şartla veririm; parayı benim verdiğimi ne paşa bilecek ne de başkası. İleri günlerde cemiyetimizin parası olursa verirsiniz, olmazsa vatan sağ olsun.

...

O akşam Kemal cebinden tam bin lira çıkararak Mazhar Müfit’e uzattı.

Parayı gören Mazhar Müfit’in gözleri parladı:

– Paşam! Nerden bu kadar para?

Kemal parmağıyla sus işareti yaparken gülümsedi:

– Şşş! Üzümünü ye bağını sorma; çünkü ben de bilmiyorum.

İstanbul Hükûmeti'nin Erzurum'a ve Erzurum'dakilere gücü yetmemişti; ama Anadolu'nun her yeri Erzurum değildi. Her yerde de Erzurum'daki ölümü göze almış insanlar yoktu.

Kemal'le aynı anda Mersinli Cemal Paşa da İstanbul'a çağrılmıştı. Kemal kabul etmemiş; ama Mersinli Cemal Paşa bu emre hemen uymuştu. İstanbul'a gider gitmez de etkisiz hâle getirilmişti.

Konya'daki XII. Kolordu Kumandanı Albay Selahattin'in yerine de Topal Ali Sait Paşayı atamışlardı.

Oysa Albay Selahattin de Amasya kararlarına katılan bir kumandandı. Bu kararlara göre kumanda hiçbir şekilde bırakılmayacaktı; fakat o da Mersinli Cemal Paşa gibi kumandayı bıraktı gitti.

Ali Sait Paşaysa, ordudaki havayı koklayınca, İstanbul'a kendiliğinden döndü; fakat İstanbul Hükûmet'i sadece Erzurum'dan el aman dememişti; Ankara da çok dışı çıkmış başına belâ olmuştu.

Ankara'daki Ali Fuat'a da güç yettirmek mümkün olmuyordu. Sivas Kongresi için elinden gelen her şeyi yapıyor. Haberleşmeyi sağlıyor, Sivas'a geçecek delegeleri Ankara'da ağırlıyor, güvenliklerini temin ediyor, kolordunun bütün vasıtalarını delegelerin sağ salım Sivas'a ulaşması için seferber ediyordu. Civar illere, ilçelere de bu konuda emirler veriyordu.

Sivas'a sağ salım uğurladığı her delegeden sonra da Kemal'e haber veriyordu.

Kemal, Ali Fuat'tan her aldığı güzel haberde sevincini ve takdирini çevresindekilerle paylaşıyordu:

– Afferim Fuat'a. Aslan gibi çalışıyor.

Bütün bunları Vali Muhittin'e rağmen yapan Ali Fuat, bir de gönderilen tahkik heyetini Ankara'ya sokmayınca hükûmet onu da görevden aldı.

Ali Fuat'ın yerine Ahmet Hulusi Paşa atandı; fakat ne hikmetse (!) Hulusi Paşa Ankara'da görev yapamayacağını anladı ve geldiği gibi geri gitti.

Ali Fuat Paşa, çaresiz (!) yeni bir paşa gelinceye kadar vekâleti üzerine aldı.

Hükûmet ısrarlı, üç gün sonra Kiraz Hamdi Paşayı Ankara'ya atadı. Atamakla da kalmadı yola da vurdu.

Bakalım Kiraz Hamdi Paşa Ankara'ya gelebilecek mi?

“İşte gidiyorlar!”

Hikmet on sekiz yaşında.

İstanbul Tıbbiyelilerini temsilen Sivas’a gelmiş.

Üçüncü sınıf öğrencisi.

Balıkesirli posta telgraf memurlarından Hakkı Beyin oğlu.

Tıbbiyeliler, Dr. Talât Beyden Sivas kongresine delege istendiğini öğrenince hemen hareketlenmişler.

Tutturmuşlar; *“Tıbbiyeliler olarak biz de delege göndereceğiz!”*

Okulun hamamında yirmi delikanlı toplanmış. Kongreye iki delege göndermeye karar vermişler.

Biri Yusuf, diğeri Hikmet.

İkisi de Sivas’a gitmek için can atıyor; fakat yol paraları yok.

Yirmi delikanlı ceplerinde ne varsa ortaya atmışlar. Toplanan para sadece dokuz yüz elli kuruş.

Bu parayla iki kişinin Sivas’a gidemeyeceği anlaşıncı Yusuf’la Hikmet aralarında anlaşmışlar.

Hikmet gidecek, Yusuf da para bulursa arkadan gelecek.

Hikmet Sivas’a doğru yola çıkmaya hazırlanmış; fakat elinde bir resmî belgenin olması gerektiğini geç öğrenmiş. Okul yetkilileri bu belgeyi vermekten çekinince öğrenci temsilcisi Kemal, bir kâğıda gerekli cümleleri yazmış ve altına mührü basıvermiş.

Tıbbiyeli Hikmet, eline verilen bu belgeyle Sivas’a gelmiş ve Mustafa Kemal Paşayı bekliyor.

Heyecanlı...

...

Eski Sivas Mebusu Rasim, Müftü Abdür-rauf Efendi, Kolordu Kumandanı Albay Selahattin, Kemal’le birlikte Sivas’a gelecek olan heyeti karşılamak ve misafir etmek için çok çalışıyorlar; fakat zorlanıyorlar.

Hürriyet ve İtilâfçılar, Kemal’in yaptıklarının bir İttihat Terakki hareketinden başka bir şey olmadığını her tarafa yayıyorlar.

Bu durum halkı tedirgin ediyor, korkulara sebep oluyor.

Bütün aksi propagandalara rağmen, Sivas’taki hazırlıklar tamamlanmış. Erzurum Temsil Heyeti üyesi Bekir Sami de çok çalışmış, Hürriyet İtilâfçı Emir Paşa bile bakmış iş ciddî, partinin levhasını kaldırıp atmış.

Fakat Sivas Valisi Reşit Paşa yine huzursuz.

İstanbul gazeteleri onun görevden alındığını yazıyor.

Reşit Paşa, Dâhiliye Nazırı Âdil'e soruyor; "*Görevi kime bırakayım.*"

Dâhiliye Nazırı Âdil'in cevabı; "*Gazeteler yalan yazmışlardır. Görevinize devam ediniz.*"

Reşit Paşa ne yapacağını bilemiyor.

Kemal Paşa Sivas'a gelmek üzere. Pek çok delege Sivas'a çoktan gelmiş Kemal Paşayı bekliyor.

Delegelerle ilgilense hükûmet kızacak; ilgilenmese Kemal Paşa...

Sivas'taki delegeler sık sık Reşit Paşaya gelerek; Kemal Paşanın ne zaman geleceğini soruyorlar.

...

Erzurum'a her gün Sivas'tan telgraf geliyor; "*Delegeler geldi, sabırsızlanıyorlar, çabuk olunuz.*"

Delegelerin sabırsızlıkları iyiye işaret; fakat Kemal'in gecikmesi delegeler üzerinde olumsuz etki yapabilir.

Bütün hazırlıklar tamamlanıyor.

Ve 29 Ağustos 1919'da öğleye doğru Temsil Heyeti ve Temsil Heyeti Başkanı Mustafa Kemal, Erzurum'dan Sivas'a doğru yola vuruluyor.

Erzurumlular hemşerilerini uğurlamak için yollara dökülmüş. Mavi Kuşun gözleri Kâzım Karabekir Paşayı arıyor.

Kâzım Karabekir Paşa hasta.

Kemal'le Rauf onun odasından çıkmasına izin vermeyerek evinde vedalaşıyorlar.

Kâzım Karabekir Paşa vatanın istiklâli uğrunda kelleyi koltuğa almış kader arkadaşlarına pencereden el sallarken gözleri nemli.

Sadece onun değil, binlerce Erzurumlunun göğsünde hüznün var.

Uğurlayanların ağızlarında dualar var.

Kâzım Karabekir Paşanın evinin penceresinden kanat açan Mavi Kuş, Sivas kafilesine çabuk yetişiyor.

Üç atlı arabayla birlikte külüstür üç otomobil.

Öndeki otomobile; Kemal, Rauf ve Raif Hoca binmişler.

İkinci otomobile; İbrahim Süreyya, Mazhar Müfit ve Binbaşı Hüsrev oturmuş.

Üçüncü otomobileyse Dr. Refik, Yaver Cevat Abbas, Muzaffer ve Yüzbaşı Osman Tufan kurulmuş.

Haberleşme işlerinden sorumlu Teğmen Hayatî'nin emir ve kumandasındaki atlı arabalarda Recep Zühtü, Emireri Ali ve diğerleri var.

Aralarında bir tek Binbaşı Kâzım eksik; Erzurum kale kumandanlığında görev almış.

İşte gidiyorlar.

Erzurum'un İstanbul Kapısı'ndan çıkarak Sivas'a gidiyorlar.

Mavi Kuş kaçır gibi Samsun'dan ayrılışı hatırlıyor.

Gün doğmadan Havza'dan, kimseye söylemeden Amasya'dan çıkışı düşünüyor.

Erzurum'dan ayrılırlarken kolordunun bandosu tören yapmış. Binlerce Erzurumlu arkalarından dua ediyor.

Bu iş olacak!

İşte gidiyorlar!

Erzurum'da tam elli altı günde attıkları temelin üzerine muhteşem bir bina kondurmak üzere gidiyorlar.

Öyle neşeliler ki yolculuğa şarkılar, türküler söyleyerek başlamışlar.

Davudî sesiyle türkü söyleyen Mazhar Müfit, sesini biraz yüksek perdeye çıkarmış olacak ki öndeki otomobilde bulunan Kemal duyuyor ve bağıyor; *"Daha yüksek sesle Mazhar! Daha yüksek sesle!"*

Erzurum'daki, hararetli, sinirli, sıkıcı, ürkütücü, heyecanlı, neşeli, üzgün, sevinçli günler ve geceler geride kalmış. Şimdi yollar ve yolculuğun tadını çıkaracaklar. Görünen o ki Sivas'ta yine benzer bir çalışmanın içine dalarlar.

Kemal'in isteğiyle Mazhar Müfit sesinin tonunu en yüksek perdeye çıkarırken müziği bir mehter marşına döndürüyor;

"Ey gaziler yol göründü!"

Onların sesini duyan diğer otomobillerdekiler de marşa katılıyorlar;

"Ey gaziler yol göründü!"

“Mustafa Kemal Paşamız Sivas’a sağ salim ulaşmalı!”

Şarkılarla, türkülerle, marşlarla Sivas’a doğru giden kafiye öğle-ye kadar hiç mola vermedi.

Külüstür otomobiller bozuk yolları hiç arıza vermeden geçtikçe öksürüklü motorlara, karnı karnına geçmiş atlara, arabacılara ve soförlere; “*Maşallahlar.*” çekiliyor.

İlk mola bir pınar başında.

Yemek yiyecekler.

Yemekleri; kuru ekmek, peynir ve zeytin. Ve bolca su.

Hiç birisinin şikâyeti yok, iştahları yerinde.

Çeşme başında rastladıkları köylü, onlara adam başı birer kuru soğan veriyor, neşelerine diyecek yok.

Zaman önemli; fakat biraz önce ellerine geçen kuru soğanın en üst noktaya çıkardığı neşelerine, tepelerinde döneleyen kara bulutlar limon sıkıyor.

Kara bulutlar; güneş kaybolmaya yüz tutmuşken arka arkaya diziliyorlar, sonra iç içe, üst üste geliveriyorlar.

Güneş kaybolur kaybolmaz da, hücum!

Kara bulutlar su dolu bütün kovalarını; üç at arabasıyla üç külüstür otomobilin yolcuları üzerine boca ediyorlar.

Duracak ve sığınacak bir tek çatı, bir tek dam altı yok.

Dursalar bile ıslanacaklarına göre, yola devamdan başka çareleri de yok.

Karanlık ve yağmur.

Nihayet bir köy; mecburî mola.

Köylüler memnun; “*Bu yağmur olmasa Mustafa Kemal Paşanın köylerini şereflendirmesi ne mümkün?*”

Köyde genç adam kalmamış; feneri alan yaşlılar, ellerinden tutukları yetimlerle paşanın yanına geliyorlar.

Yolcular yorgun ve üşümüş; onları fazla yormamak lâzım.

Köyün en güzel evinin en güzel odası paşanın.

Diğerlerini ikişer üçer paylaşıyorlar.

Mideleri sıcak çorba, haşlanmış, yağda kızarmış yumurta, mis gibi yoğurt görüyor.

Paşa üşütmüş; “*Doktoru çağıralım.*” diyorlar; fakat o “*Uzatmayın, iyiyim!*” diyor.

Buna rağmen Dr. Refik geliyor, muayene ediyor, ateşini ölçüyor rahatlıyor:

– Otuz yedi buçuk derece ateş paşama hiçbir zarar veremez. Sabaha bir şeyi kalmaz.

Doktor çıkarken Yaver Cevat Abbas'ın kulağına eğiliyor:

– Paşanın üzerine kalın bir şey örtün, terletmeye gayret edin.

...

Öyle yapıyor; Kemal sabaha kadar terletiliyor.

Gerçekten de sabaha bir şeyi kalmadı mı?

Kaldı yahut kalmadı; fakat o ayakta. Hemen herkesin uyandırılmasını istiyor; *“Bu akşam Erzincan’da olmalıyız.”*

Kahvaltı ve başlayan yolculuk.

30 Ağustos gününün yolculuğu sıkıntılı geçiyor. Motorlar sık sık arıza veriyorlar.

At arabalarının maşallahı var. Atlar; otları, suları verildikten sonra dik yamaçlara, sert dönemeçlere bana mısın demiyorlar.

Sivas onları bekliyor.

Onların gecikmesi, Sivas’a gelen delegelerin geri dönmeleri gibi bir felâkete sebep olabilir.

Temsil Heyeti başkanından araçlara bir emir; *“Yemek için mola yok. Zaten peynir zeytin yiyoruz. Araçların içinde yenecek.”*

Emir Kemal Paşadan kim itiraz edebilir?

Paşalıktan istifa etmiş; fakat çevresi hâlâ ona; *“Paşam!”* diyor.

Midelerin sesi araç içinde susturulunca; zaman kazanılıyor ve 30 Ağustosta Erzincan’a ulaşıyor.

Erzincan kaymakamı ve Erzincanlı bir heyet, Temsil Heyeti başkanını ve arkadaşlarını karşılayıcı çıkmışlar.

Karşıladıkları yerde bir çeşme var.

Gazlı bir su, maden suyu.

Herkes, maden suyuna koşarken Kemal kaymakamdan Erzincan’la ilgili bilgiler alıyor.

Kaymakam onları en iyi şekilde ağırlamak için bütün hazırlıkları yapmış. Nefis bir akşam yemeği. Yemekten sonra Sivas’a birtakım talimatlar yazdırıyor. Gelecekleri saati bildiriyor.

Daha sonra Erzincanlılarla sohbet.

Her şeye rağmen vatan kurtulacaktır!

Ya istiklâl ya ölüm!

Erzincanlılardan cevap; *“Paşam! Son damla kanımıza kadar senin ve milletimizin emrindeyiz.”*

Görünüşe göre bugün de Erzincan’dalar. Kemal, bu sevgi yu-
mağını bırakmaya hiç niyeti yok gibi duruyor; fakat Cevat Ab-
bas’ın kulaklara fısıltısı; *“Hazır olunsun, öğle olmadan yola çıka-
cağız.”*

Öğle olmadan yola çıkıyorlar.

...

Sivas heyecanlı!

Kemal Paşayla arkadaşlarını karşılamak üzere Sivas’ta, İbrahim
Tali ve Sivas Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı eski Mebus Ra-
sim’in rehberliğinde büyük hazırlıklar yapılıyor.

Sivas jandarma tabur kumandanlığında da bir hareket var.

Tabur Kumandanı Ali Şefik, Karakol Kumandanı İbrahim’i ya-
nına çağırması:

– Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları 2 Eylülde Sivas’ta olacak.
Onların geçeceği Sivas il sınırları içindeki yollarda tam emniyet al.
Yollar tehlikeli, gerekirse bütün askerlerini Sivas’tan Hafik’e kadar
diz. Mustafa Kemal Paşamız Sivas’a sağ salim ulaşmalı.

Karakol Kumandanı İbrahim’in, İstanbul’dan gelen emirden ha-
beri var.

Şaka yollu ima ediyor:

– Kumandanım! Kemal Paşanın ölü veya diri olarak ele geçiril-
mesi hakkında dosyamızda İstanbul emri varken yollarda nasıl em-
niyet tedbiri alabiliriz?

Kumandan Ali Şefik gülüyor:

– O emir dosyada uysun İbrahim Bey. Paşamızın sağ salim Si-
vas’ı teşrifi İstanbul’dakilerin emrinden önemlidir. Milletimizin
selâmeti buradadır.

“Ya yolu açarız ya da ölürüz!”

Erzincan’dan ayrılalı bir saat olmuş.

Erzincan’dan Sivas’a götürmek üzere Şeyh Fevzi’yi de almışlar.

Şeyh Fevzi de Sivas’ta yapılacak kongrenin öneminin farkında,
herkese dua ediyor.

Sivas'takilerin beklemeye tahammülleri yok, bütün delegeler gelmişler.

Acele işe şeytan mı karıştırmış?

Sivas'tan gelen son haberler kötü.

Sivas'taki Şeyh Recep, İstanbul'daki Sait Molla ve Papaz Frew'le iş birliği yapıyormuş. Ali Galip denen adam da bölgedeki işgal kuvvetleriyle sıkı temas hâlindeymiş.

Kendisinin ve Rauf'un tutuklanması için ordulara emir verilmiş olması da oldukça can sıkıcı. Kendini bilmez bir onbaşı çıkar, şu dağ başında; "*Bırakmam padişahımın emri var.*" derse ne olacak?

Bütün şeytanlar Sivas yollarına pusuya yatmış yahut kendileri öyle zannediyorlar.

Her çalının dibinde, her tepenin arkasında, her ağacın gölgesinde, her köşenin kıyısında bir tüfekli olması ihtimali sinirleri geriyor.

Hava bunaltıcı, Sivas yolları ıssız ve ürkütücü.

Tehlike çok; fakat önlerinde geçilmesi gereken en büyük tehlike; Erzincan Boğazı.

Genç subaylar en önde, dürbünle uzaklara bakıyorlar.

Şüphe çeken madenî parıltılar var. Pusuya yatmış birilerinin silâhları olabilir mi?

Sonra parıltılar meydana çıkıyor; jandarmalar.

III. Kolorduya bağlı jandarmalar, Kemal ve arkadaşlarının yol güvenliğini sağlamak için iş başındalar.

Biraz sonra jandarma subayı ve bir manga asker yanlarında:

– Durunuz!

Duruyorlar; subay Mustafa Kemal Paşaya bir selâm çakıyor:

– Paşam! Eşkıyalar boğazı kapatmışlar. Geçmeniz imkânsız. Merkezden kuvvet istedim, gelir gelmez hücum ederek yolunuzu açacağım. Boğazı emniyet içinde geçmeniz; ancak bu şekilde mümkündür.

Kemal'in kaşları çatılmış:

– Boğazı kapayan eşkıya kaç kişi biliyor musunuz?

Subay cevap veriyor:

– Kesin bir şey söylemem mümkün değil kumandanım.

Paşa soruyor:

– Boğazın neresini tutmuşlar?

Subay açıklıyor:

– Eşkîyanın âdetidir. Önce soyacakları yolcuların boğaza girmesine izin verirler. Sonra yolu önden ve arkadan keserler. Dolayısıyla neresini tutmuş olacaklarını bilmiyorum.

Paşanın soruları arka arkaya:

– Merkezden ne kadar kuvvet istediniz? Kaç zamanda gelirler? Boğazın temizlenmesi ne kadar sürer?

Subay cevap veriyor:

– Bir tabur asker istedim, bir bölük de gelse olur. Hemen yola çıkarlarsa yarın burada olurlar.

Paşa fazla düşünmeden, arkadaşlarına dönüyor:

– Zabit efendinin söyledikleri belki doğru, belki de yanlış. Yahut düşmanlarımız bizi korkutmak için böyle bir dedikodu uydurarak askerin kulağına duyurmuş olabilirler. Arkadaşlar! Gerisin geriye Erzincan’a dönemeyiz.

Arkadaşlarının gözlerinin içine baka baka konuşmaya devam ediyor:

– Biliyorsunuz işimiz acele. Sivas Kongresine gününde yetişmek mecburiyetindeyiz. Yol programımızı değiştiremeyeceğimiz gibi kongrenin açılışını da geciktiremeyiz; “Yollarda eşkıya var!” diye gecikmemiz kongreyi felce uğratar ve çığ gibi şayialarla Sivas’ta siyasî bir panik yaşatır. Ben, her ne pahasına olursa olsun vaktinde Sivas’ta bulunmak icap ettiği kanaatindeyim. Her ne olursa olsun, her türlü tehlikeyi göze alarak yola devam etmeliyiz.

Kemal teklifini yaparken arkadaşları sessizce onu dinliyor:

– Otomobilin birinde, bir tane hafif mitralyözümüz var. Yüzbaşı Osman en öndeki araçta silâhın başında ateşe hazır vaziyette bulunur. Biz de araçlarımızın içinde silâhlarımız ateşlemeye hazır olarak arkasından gideriz. Etraftan ateş edilirse durmaksızın ilerleriz. Önümüz kesilecek olursa araçlardan atlayarak savaşıyoruz ve yolu temizleriz.

Tehlikeli bir teklif. Kemal devam ediyor:

– Yolumuzu kesenlerle silâhlı çatışmaya gireriz, ya yolu açarız ya da ölürüz; ancak bir silâhlı çatışma olursa aramızdan bazıları yaralanır yahut ölürse onunla kimse ilgilenmeyecek. Sağ kalanlar için tek hedef Sivas’a gitmektir.

Ortada bir can pazarı vardır ve bu yüzden arkadaşlarının görüşlerini sorar:

– Benim kararım budur. Sizler de kabul ederseniz hareket edelim.

Hiç birisinde korku yok.

Hepsi de feleğin çemberinden geçmiş.

Hepsi de, değil dört tane eşkiya, ordularla savaştırmış adamlar.

...

En öndeki üstü açık aracın üzerine mitralyöz kuruldu. Başında Yüzbaşı Osman.

Yanıdakiler fişeklikleri tutarken ellerinde tabancaları çevreyi gözlüyorlar.

Diğer araçlardakiler de silâhlarını ellerine almışlar, önden arkadan, sağdan soldan gelebilecek herhangi bir kıpırtıda ortalık cehenneme dönecek.

Silâhsız olan tek kişi Şeyh Fevzi Efendidir ki o da çok metin:

– Biz bu gazaya vatan ve millet uğruna çıkmış bulunuyoruz. Burada eşkiyanın saldırısıyla Hakka kavuşursak; şahadet mertebesine ulaşırız.

Ve sonra dudakları hep kıpır kıpır.

Önde üç otomobil, arkada üç atlı araba.

Tam bir saat süren zorlu bir yolculuk.

Bir saat, kalpler gümbür gümbür.

Kemal'in kafasında Sivas.

Gerekirse burada ölünecek; fakat Erzincan'a dönüş yok.

Bir saatin sonunda, işte ölüm boğazı arkada kaldı.

Düzlüğe çıkar çıkmaz araçlar durdu, herkes derin bir nefes alıyor.

Şeyh Fevzi hemen; "*Şükür namazına.*" duruyor.

Hepsi memnun, hepsi gururlu.

Kemal de rahatlıyor; arkadaşları yüzde yüz bir ölüm imtihanından yüzlerinin akıyla çıkmışlar.

Diğerleri de gururlu; ölümüne peşinden gittikleri adamın, bir ölüm tehlikesi karşısında en önden nasıl gittiğini görmüşler. Hayat endişesine düşmek, gerekirse geri dönmek varken en başta o; "*Hayır!*" demiş. "*Gideceğiz, yaralılarla, ölenlerle kimse ilgilenmeyecek.*"

Şeyh Fevzi Efendinin şükür namazı biter bitmez hareket ediyorlar.

Geceyi ilk rastladıkları köy evinde geçiriyorlar.

1 Eylül'de Suşehri'ne yaklaşıyorlar; fakat Kemal'in bindiği otomobil ormanın ortasında arıza yapıyor.

Yola devam imkânsız; çünkü yolu kaybetmek var, eşkıya saldırısı olabilir.

En iyisi oldukları yerde kalmak.

İki saatte bir, ikişer kişi nöbet tutacak.

Bütün karşı çıkmalara rağmen, Kemal kendisini de nöbet tutacakların arasına sokuyor. Gece üç-beş nöbeti, Kemal'le Dr. Refik'in.

Ertesi gün arıza giderilerek yola revan olunuyor.

Ve 2 Eylül akşamüzeri Sivas tepeleri görünüyor.

“Hoş geldiniz paşam!”

Tepelerin üzerinde nefis bir gurup.

Beş kilometre kalmış.

Sivas'a beş kilometre kala koca koca kara çadırlar kurulmuş.

Hemen hemen bütün Sivaslılar, sabahtan beri paşayı bekliyorlar.

Araçlardakiler kalabalığı görmüş. Çadırlar, atlar, yaylılar. Davul zurna eşliğinde halay çekenler.

Mazhar Müfit'le Şeyh Fevzi aynı araçta. Bütün bir yolculuk, şaka ve muhabbetle geçmiş.

Mazhar Müfit, Şeyh Efendiye lâtife yapıyor:

– Hocam bu kalabalık nedir? Kemal Paşayı yakalamak için çıkmış olmasınlar.

Fevzi Efendi çok kibar ve nüktedan:

– Lâtife lâtif gerek evlât. Ben fakir pek mesudum. Bu kalabalık memnuniyet nişanesidir. Halk sevinç içinde paşamızı beklemektedir. Bunca kalabalık, meydanı dolduran atlar, arabalar, çadırlar, davul-zurna, ancak mesut bir karşılama için yapılabilir. Tüm bunlar hayra işarettir.

Evet, bütün bunlar hayra işaret.

Atı olan atıyla, yaylısı olan yaylısıyla, ayağına güvenen yaya karşılamaya çıkmış.

Kemal'in aracı kendisini bekleyen kalabalığın ortasına girer ve durur.

Kadınlar ve çocuklar bir düğün alayı karşılar gibi onun çevresini almışlar. Aralarında, Sivas Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Rasim, Cemiyet Yönetim Kurulu üyeleri, Eski Beyrut Valisi Bekir Sami, Sivas'a çoktan gelmiş delegeler ve binlerce Sivaslı.

Kalabalık arasında bir tek Vali Reşit Paşa yok.

...

Millî hareketi organize edecek bir kongre önünde o cereyanı suç sayan bir hükûmetin memuru olarak Vali Reşit Paşa, gerçekten zor durumdaydı.

Erzurum yolcularının il merkezine girmek üzere bulunduklarını öğrenir öğrenmez valide bir telâş başlamıştı; acaba nasıl ve ne şekilde davranmalıydı?

Reşit Paşa sonunda şu karara vardı. Karşılamaya hem çıkmayacak hem çıkacak.

2 Eylül 1919 günü Reşit Paşa, hükûmet konağından hiç ayrılmadı. Halkın, Kemal Paşayı karşılama heyecanını pencereden uzun uzun seyretti.

...

Bütün halk, otomobilin çevresini alırken Kemal araçtan çıktı. Üzerinde kurşunî bir avcı elbisesi, başında kalpak ve göğsünde liyakat madalyasıyla halkın arasında.

Onu gören halk bağıyor:

– Hoş geldiniz paşam! Safa geldiniz paşam!

Herkes ona dokunmaya çalışıyor, bazıları elini tutup öpüyor.

Kemal, halkın gösterdiği bu coşkun sevince el sallayarak, uzanan elleri sıkarak, yanına sokulan omuza elini atarak karşılık vermeye çalışıyor.

Yeni bir alkış tufanıyla tekrar araçlara biniyorlar ve Sivas'a giriyorlar.

Yol boyu halk bağıyor:

– Hoş geldiniz paşam! Safa geldiniz paşam!

Otomobiller, ikâmetgâhları ve kongre salonu olarak kullanacakları okulun önüne kadar gidiyor.

Rasim Bey, Sultanî Mektebini kongre için hazırlatmış.

Tam Kemal'le Rauf ve arkadaşlarının şehre girdikleri haberi gelince Vali Reşit hareketleniyor.

Hükûmet konağından çıkarak yavaş yavaş, onların ikamet edeceği okula doğru yürümeye başlıyor.

Vali Reşit adımlarını öyle ayarlıyor ki paşanın otomobili lise önünde dururken kendisi de son adımını atıyor ve Kemal'e elini uzatıyor:

– Hoş geldiniz paşam!

V. Bölüm

SİVAS SALLIYOR

Sivas Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Rasim, Kolordu Komutanı Albay Selahattin, Dr. İbrahim Tali ve Müftü Abdurrauf'la birlikte Emir Paşa iyi çalışmışlar. Kemal'le arkadaşlarının kalacağı yerler ve kongre binası hazır.

Kongre binası Sivas Lisesi.

Sivas Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yönetimi, kongre binası olarak Sivas Lisesini seçmiş ve Vali Reşit Paşaya danışmadan binayı hazırlamış.

Okullar tatil olduğu için vali bu işe ses çıkarmamış.

Lisenin birinci katına büyük ahşap bir merdivenle çıkılıyor. Birinci katın sağındaki ilk oda Kemal için ayrılmış. Bu odanın da sağındaki büyük salon, kongre için hazırlanmış. Öğrenci sıraları ve evlerden getirilen sandalyelerle delegelerin oturacakları yerler tanzim edilmiş.

Salonunun uygun yerine bir kürsü konarak üzerine bir seccade serilmiş.

Kürsünün arkasındaki duvarda; "*Padişahım çok yaşa!*" yazılı bir duvar halısı asılı.

...

Kapıdan girer girmez, sol baştaki sınıf, Mazlum Bey için hazırlanmış. Mazlum Bey, emrindeki adamlarıyla binanın ve kongrenin emniyetini sağlayacak.

Bu sınıfın yanındaki büyük salonda delegeler yemek yiyecek. Yemek masaları geniş ve uzun.

Girişteki diğer sınıflar, kiler, mutfak vs. için ayarlanmış. Girişten, büyük iki taraflı ahşap bir merdivenle üst kata çıkılıyor.

Sağdaki büyük sınıf Kemal'e çalışma odası olarak tahsis edilmiş. Bu odadaki masa, kâğıt, kalem, divit, silgi, kül tablası gibi eşyalar Müftü Abdurrauf, Şekeroğlu İsmail ve Sığircioğlu Hayri Efendilerin evlerinden getirilmiş.

Kemal'in yatak odası olarak ayrılan sınıftaki en önemli eşya demir karyola.

Yatağın üstünde, Sivaslı bir genç kızın, el emeği göz nuru çiçekli motiflerle süslediği ipek bir örtü var. Pirinç taklidi lâmba, özel kişiler için ortaya çıktığı belli olan birkaç sandalye.

Odanın en göz alıcı eşyası atlas bir yastık. Üzerine koyu renk ibrişimle şu beyit işlenmiş;

*“Cihanın câbına mağrur olup incitme insanı
Süleyman-ı zaman olsan bırakırsın bu eyvanı”*

Yazı Kemal’in hoşuna gitmiş. Mazhar Müfit’i çağırmış ve yazıyı okutturmuş.

Mazhar Müfit gülümsemiş:

– Belli ki bu beyit sizi ikaz için yazılmış.

Kemal etkilenmiş:

– Lâkin ne güzel bir ihtar. Sade benim için değil, herkes için.

...

Hemen yanında da büyük bir salon, kongre salonu.

Kongre salonunun önünde bir kürsü ve karşısında delegelerin oturmaları için öğrenci sıraları yerleştirilmiş.

Kongre salonunu takip eden oda Rauf için ayrılmış.

Merdivenin sol köşesindeki büyük oda Kemal’in maiyet memurlarına ait. Karyolalar bir mektep koğuşu gibi sıralanmış. Burada Cevat Abbas, Hayati, Recep Zühtü, Muzaffer, Mühendis Ruhi, Nizameddin, bu odanın yakınındaki büyük odadaysa, İbrahim Süreyya’yla Mazhar Müfit kalacaklar.

Merdivenin karşısındaki oda Binbaşı Hüsrev’le Dr. Refik için ayrılmış. Binbaşı Hüsrev, Temsil Heyetinin kâtipliğini de yaptığı için bu oda ayrıca büro hizmeti de görecek.

Dr. Refik her zaman ki gibi çok titiz.

Küçük sandıklar içindeki sıhhi malzemesini ve muayene âletlerini uygun bir şekilde dizmiş ve üzerine hemen bir not iliştiirmiş; *“El ile dokunulmaz!”*

Sivas’a gelen delegelerin otellerde kalmaları sakıncalı görüldüğü için Sivaslılar tarafından misafir ediliyor.

Çoğunluğu Sivas Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyesi Şekeroğlu İsmail Efendinin misafiri.

“Kaç delegemiz var?”

Herkes odalarına yerleşir yerleşmez yemek salonunda toplanıyorlar. Yemeğe Vali Reşit de gelecekmiş.

Valinin kendilerini sadece okul önünde karşılaması Kemal’in gözünden kaçmamış:

– Diplomat Vali. Şehir dışında bizi karşılasa işine elvermiyor. Mektep kapısına gelmese bizi gücendirecek, ne yapsın?

Sonra ilâve ediyor:

– Haksız da değil. Henüz bizim mi, İstanbul’un mu ağır basacağını bir türlü kestiremiyor.

Tam bu sırada Vali Reşit Paşa geliyor. Hepsine ayrı ayrı hoş geldiniz diyor.

Kemal lâfi değiştiriyor, gülümseyerek valiye bakıyor:

– Mösyö Bruno nerede vali bey? Bizi tevkif için tertibat almakla meşgul olabilir mi? Yoksa Sivas’ı işgal için ordularının başında mı bekliyor?

Reşit Paşa da gülümsüyor:

– Zât-ı âlîniniz Erzurum’dan hareket ettiğini duyunca jandarmayı teftiş bahanesi uydurdu paşam. Şu anda Malatya’ya doğru kaçmakla meşgul.

Kemal neşeli bir kahkahayla cevap veriyor:

– Hiç kimsenin şundan şüphesi olmasın. Binbaşı Bruno, bir gün Sivas’a gelebilmek için bizden izin isteyecektir.

Kemal, yanındaki sandalyeyi boş tutmuş; kimse de o buyur etmediği için oturamamış. Yaver Cevat Abbas’ın kulağına; “*Cemiyet Başkanı Rasim Bey benim yanıma otursun.*” diyor.

Biraz sonra Sivas Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı ve eski Sivas Mebusu Rasim, Kemal’in yanına geliyor:

– Zât-ı âlîniniz yanında oturmak isterim. Lütfeder misiniz paşam?

Ne demek, şeref duyarmış.

Günlerdir aklındaki soru; “*Kaç delege geldi?*”

En son Erzurum’da aldığı haberler hiç de iç açıcı değildi. Yola çıkacakları gün öğrendiğine göre, Sivas’a gelen delege sayısı azmış.

Rasim’in kulağına eğiliyor; “*Kaç delegemiz var reis beyefendi?*” Rasim’in yüzündeki tebessüm uçuyor.

...

İstanbul Hükûmeti günlerdir sağa sola beyannameler yayımlamış; *“Sivas’ta toplanacak kongre, İttihat ve Terakkiyi diriltme çabalarından başka bir şey değildir.”*

İttihat ve Terakkiyi diriltme çabaları!

İttihat ve Terakki Partisi yönetiminin halk üzerinde bıraktığı kötü intiba henüz silinmemiş ve bu propaganda etkili olmuş.

Sırf bu propaganda yüzünden pek çok il delege göndermemiş.

“İttihatçı!” denince akla, Enver Paşa, Talât Paşa, Cemal Paşa geliyor. Kemal, askerlik hayatının büyük bölümünü onlarla uğraşmakla geçirmiş. Enver, Talât, Cemal Paşalar beceriksizlikleriyle devletin yıkımına sebep olmuşlar ve ülkeden kaçmışlar.

Şu gün bile zararları devam ediyor. Kemal’in Sivas’ta toplamaya çalıştığı kongreye İttihatçıların kara gölgeleri düşüyor.

Ali Kemal, Peyâm gazetesinde günlerce bunu işlemiş; *“Sivas’ta toplanacak kongre, İttihat ve Terakkiyi diriltme çabalarından başka bir şey değildir.”*

Sabah, Alemdar, Serbestî, Ay Dede gibi gazeteler de onun peşine takılmışlar, çarşaf çarşaf yazmışlar.

Damat Ferit, uzun tırnakları ve pos bıyıklarının verdiği heybetle (!) valileri, mutasarrıfları bombardımana tutmuş; *“Sivas’a delege gönderirseniz...”*

Bu tehditlerden sonra, kimi ilçelerde seçim bile yapılamamış. Güvenlik gerekçesiyle, kongrenin toplanacağı günün belirtilmemiş olması, delege seçiminde ağır davranılmasına sebep olmuş.

Doğu Karadeniz’le işgal altındaki Adana, Antep, Maraş ve Urfa temsilci gönderememiş.

Ali Galip Elâzığ’ı engellemiş, Diyarbakır’dan tek bir kişi gelmemiş. İzmir ve civarındaki illerden çok az kişi gelmiş.

Trakya’yla çevresinden, İtalyan ve Fransız işgal bölgelerinden, Karadeniz dağlık bölgesinden tek bir delege bile yok.

Erzurum Kongresi Temsil Heyeti üyelerinden Trabzon’daki İz-zet ve Servet’e haber gönderilerek bir an evvel Sivas’a gelmeleri istenmiş. Cevap ters; *“Trabzon, Erzurum Kongresi kararları üzerinde henüz görüş birliğine varamadığından, Sivas’a gelmemize hacet yoktur.”*

Seçilen delegelerden çoğuysa Sivas'a gitmek için ortamı uygun bulmamış yahut parasızlıktan dolayı yola çıkamamış.

Oysa Batı Anadolu'da, Balıkesir'de, Akhisar'da çok katılımlı kongreler arka arkaya yapılmış. Bu bölgeler bile Sivas'a delege göndermeye pek hevesli olmamışlar.

Bu düzensizlikte, Doğu'daki ve Batı'daki kongrelerin birbirleriyle haberdar ve ilişkili olamamalarının da etkisi var.

Bütün gayretlere rağmen, kendileriyle birlikte ancak otuz sekiz delege gelebilmiş.

Hepsi hepsi otuz sekiz delege!

Polisin, jandarmanın takibinden kurtulmak için kıyafet değiştirerek Sivas'a ulaşabilmiş otuz sekiz delege.

Bazı valilerin gösterdikleri zorluklara, yollardaki emniyetsizliklere rağmen toplam otuz sekiz delege.

Yedisi Doğu Anadolu illerinden, otuz biri Orta ve Batı Anadolu'dan gelen otuz sekiz delege.

Oysa Mondros Ateşkes Antlaşması sınırları içinde on beş bağımsız olmak üzere, altmış bir il var. Yirmi bir ilin Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından temsil edileceği düşünülürse, geriye kırk il kalır. Bu kırk ilden üçer delege gelse, tam yüz yirmi kişinin Sivas'ta olması gerekirken sadece on dokuz ilden otuz sekiz delege gelmiş.

Bazı delegelerin yol masrafları seçildikleri illerin Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyetlerince karşılanmış. Bazı delegelerse geldikleri yerlerde birlik ve beraberlik olmadığı için her türlü giderlerini kendileri karşılamak zorunda kalmış.

Kongreye katılabilmek için yaya, atlı, arabalı, katır sırtında Sivas'a ulaşabilmiş delegelere Ankara'daki Ali Fuat Paşanın çok büyük yardımı olmuş.

Vatan aşkıyla yollara düşmüş; fakat çoğu siyasetten, devlet işlerinden anlamayan bu otuz sekiz delege, ülkenin ancak dörtte birini temsil edebilecektir.

...

Kemal Paşanın gelişi delegeleri heyecanlandırmıştı. Grup grup ziyaretine geliyorlar, temsil ettikleri iller hakkında bilgiler veriyorlardı.

Kemal hepsini can kulağıyla dinliyordu. Anadolu'nun muhtelif yerlerinden ve birinci ağızdan aldığı haberlere bazen seviniyor bazen hüzünleniyordu.

Denizli delegeleri de onu ziyaret etti. Belevili Yusuf, Küçükağazade Ali Necip ve Dalamanlızade Mehmet Şükrü.

Onlara kahve ikram etti, hâl hatır sordu.

Denizli delegeleri gururlu. İzmir'in işgalini duyar duymaz Müftü Mehmet Hulusi Efendinin hatipliğini yaptığı mitingi, Denizli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin çalışmalarını anlattılar.

Kuva-yı Millîye'nin yaptıklarını da anlatan Denizli delegeleri halkın Yunan işgalini asla kabul etmeyeceği kararını da bildirdiler.

Kemal, Denizlilerin yaptıklarını daha Amasya'dayken duymuş Erzurum'da da yaptıkları faaliyetleri ayrıntısıyla öğrenmişti.

Delegelerle konuşurken gözlerinin içi gülüyordu:

– Beyler! Biliyorsunuz, İstanbul'da ve Anadolu'nun her yanında mitingler yapıldı ve Yunan işgali protesto edildi; fakat sizin Aydın Kuva-yı Millîye cephesinde patlattığınız silâhların sesleri, biliniz ki Paris'teki Versay Sarayını çınlattı.

Açıkçası Denizlililer Kemal Paşadan tebrik, teşekkür beklemişlerdi. Paşa belki iltifat da edebilirdi; fakat Çanakkale Kahramanı Mustafa Kemal Paşadan böylesine sözler duyacakları akıllarının ucundan bile geçmemişti; *“Sizin Aydın Kuva-yı Millîye cephesinde patlattığınız silâhların sesleri, biliniz ki Paris'teki Versay Sarayını çınlattı.”*

Denizli delegeleri hemen postaneye gittiler ve Kemal Paşanın kendileri şahsında Aydın ve Denizli Kuva-yı Millîyesi için söylediklerini aynen yazdılar.

“Sivas'ta işler zor!”

Osmanlının son döneminde halk; birinci ve ikinci meşrutiyetin ilânlarıyla; *“Halkın yönetime katılması.”* düşüncesiyle tanışmıştı.

Gerçi ilk meşrutiyeti Abdülhamit, ikinci meşrutiyetiyse Vahdetin askıya alarak halkın sesini kısmışlardı; fakat Kemal, bütün plânlarını halka göre yapıyordu.

Bütün plânlarını halka göre yapan Kemal, girecekleri mücadelenin liderliğine de halk tarafından seçilerek getirilmek istiyordu.

Aslında liderlik konusunda en kestirme yolun ordunun desteği olduğunu biliyor; fakat bu yolu kesinlikle kullanmak istemiyordu.

Çünkü o Balkan Savaşı'ndan beri, ordunun siyasete karışmasına karşı çıkmıştı. Üstelik işe ordunun karışması, harekete bir; "*İhtilâl!*" görüntüsü verirdi ki bu da çok yanlış olurdu.

Onun kafasındaki mücadelede halk ve ordu el ele olmalıydı; fakat yönetimin halkta olduğu da açık seçik belli olmalıydı.

İşte, Erzurum Kongresinin amacı girişecekleri hareketi halka mal etme çabalarından başka bir şey değildi.

Sivas Kongresinin amacı da bu olacaktı.

Fakat Sivas'ta işler zor.

...

Eski Beyrut Valisi Bekir Sami kendisi için bir ev tutmuş.

Bu ev delegelerin uğrağı. O akşam Rauf da ordaymış. Yine orada bulunan Eskişehir Delegatesi Hüsrev Sami, Kemal'e can sıkıcı bir haber getirmiş. Bu habere göre Rauf ve diğerleri Kemal'in divan reisi olmaması için anlaşmışlar.

Kemal kulaklarına inanamıyor. Hatta Hüsrev Sami'yi azarlıyor; "*Ben Rauf Bey kardeşimi tanırım. Bizim aramızı bozmak mı istiyorsunuz?*"

Hüsrev alınıyor.

Bozulan Kemal'in arkadaşlarından ricası; "*Her şey olabilir. Durmak, dinlenmek yok. Halkın arasına gireceğiz, delegelerle samimiyet kuracağız.*"

Sivas'ta adama ihtiyaç var.

Refet'in zekâsından faydalanmanın tam sırası; fakat o da ne?

Albay Refet ortalarda yok.

Nasıl olur, görevi icabı Sivas'ta olması lâzım; ama yok işte.

Telgraflar çalışıyor ve kongreye Samsun'u temsilen katılacak olan Albay Refet'in Ankara'da olduğu anlaşılıyor.

Ali Fuat Paşaya emir; "*Derhâl ve mutlaka Sivas'a gönderilmesi!*"

...

Mazhar Müfit eski Bitlis valisi, İstanbul Hükûmeti onu tehcir suçlusu olarak idama mahkûm etmiş. Tabii bu mahkûmiyette İngiliz etkisi var. Halkın dilinden iyi anlıyor.

Sivas çarşısında gezerken Şekercizâde İsmail'le tanışıyor. Şekercizâde, kongre için gelen delegelerden yirmisini sadece kendisi misafir etmiş.

Kongreye Hakkârî delegesi olarak katılacak olan Mazhar Müfit ikram edilen kahveyi içerken dükkân sahibi Şekercizâde pek heyecanlı:

– Günlerdir paşamızı bekliyoruz beyefendi. Erzurum'dan hareketinizi duyunca bütün Sivas sevince boğuldu. Atı olan atıyla, yaylısı olan yaylısıyla, ayağına güvenen yaya karşılamaya çıktı. Dün çarşıdaki bütün dükkânlar kapalıydı. Bütün Sivas, Kemal Paşamızın yanında, merak buyurmayınız.

Dükkânda bulunan Kâmil Efendi, hükûmetten şikâyetçi:

– Bizim eski mebus cemiyet reisimiz Rasim Beyefendi elinden geleni yaparken Hürriyet İtilâfçı belediye reisiyle hempaları bildiklerini okudular. Halka dediler ki; *“Kemal Paşanın amacı, İttihat ve Terakkiyi yeniden canlandırmaktır. Onun peşinden gitmeyin.”*

...

Hükûmetin Sivas Kongresini engelleme propagandaları aralıksız devam ederken İstanbul'dan gelen delegeler bilerek yahut bilmeyerek yaptıkları manda talepleriyle hükûmetin ekmeğine yağ sürüyorlar.

Ahmet Emin, manda isteyenlere Vakıf gazetesıyla destek veriyor; *“İddia ediyoruz ki bizimle sırf insanî açıdan ilgilenecek, sonra kendi kendine çekilip gidecek bir devlet vardır ve o Amerika'dır.”*

İstanbul delegeleri Sivas'a gelir gelmez manda propagandasına başlamışlar. Ali Fuat Paşanın babası İsmail Fazıl Paşa, Cami Bey, Kara Vasıf, Hakkı Behiç. Bekir Sami de onlarla birlikte; fakat hepsinin üzerinde de tarifsiz bir bozgunluk var.

Erzurum Kongresinin; *“Manda ve himaye kabul edilemez.”* şeklinde aldığı kesin karar, bütün mektup ve raporlara rağmen Kemal Paşanın manda fikrine bir türlü yanaşmaması, hepsinde bir kırıngılık yaratmış. Görünen o ki İstanbul'dan gelenlerin hepsi, kurtuluşun; ancak manda sayesinde olacağına iman etmiş gibiler.

İstanbul'dan gelenler, diğer delegeleri manda istemeleri için etkilemeye çalışıyor. Bu durum, Erzurum'dan gelenlerle, İstanbul'dan gelenler arasında bir çatışmanın çıkacağını gösteriyor.

“Sivas’a suikast!”

Çatışma!

Sivas’ta her şey çatışma üzerine kurulmuş ve böyle devam edeceği benziyor.

Sadece kongreye delege olarak gelen İstanbullular değil, telgraf telleri de Sivas’a çatışma getiriyor.

Elâzığ ile İstanbul arasındaki telgraf görüşmelerine genellikle Sivas aracılık eder. Sivas ile İstanbul’u birleştiren aracı merkez de Kastamonu’dur.

Şayet İstanbul herhangi bir merkezle aracısız görüşmek isterse, diğer merkezlerin merak duyguları sızlamaya başlar; *“Acaba niçin aracısız görüşülmek istenmiştir? Yoksa bir şey mi var?”*

Aynı merak sızısı, diğer merkezlerin birbirleriyle görüşmelerinde de hissedilir.

Telgrafçılar nihayet bir avuç devlet memurudur. Birbirlerinin yüzlerini görmeseler de birbirlerinin isimlerini bilen vefalı dostlardır. En küçük şeyden birbirlerini haberdar ederler ve merak sızılarını giderirler.

Ve onların elinden hiçbir haber, kanatlanıp uçsa bile kurtulamaz.

Onların tek sıkıntısı şifreli telgraflardır. Telgrafı ele geçirdikleri hâlde, şifreyi bilmedikleri için bazen sadece elde ettikleri kopyalarla kalırlar.

İşte, yine benzer bir şey yaşanmaktadır.

Dâhiliye Nazırı Âdil, Elâzığ Valisi Ali Galip’le aracısız ve şifreli hem de aynı gün defalarca görüşünce telgraf memurlarının merak sızılar artmıştır.

“Aradan çekildim.” diyen Sivas telgraf memuru, hiç de aradan çekilmemiş ve önünden akıp giden telgrafların birer kopyasını kapıvermiştir; fakat kopyalar şifreli.

Bu kopyalar önemli olabilir. Mutlaka Mustafa Kemal Paşanın eline ulaşmalıdır.

Ve ulaşır.

...

Dâhiliye nazırıyla Ali Galip’in telgrafları Kemal’in çok ilgisini çekmiştir.

Kemal telgrafları kendisine getiren memura teşekkür eder:

– Çok önemli bir hizmet yaptın çocuğum. Arkadaşlarına muhabbetlerimi söyle. Bu tür telgrafları hiçbir şekilde kaçırmassınlar.

Sonra Cevat Abbas'ı çağırır:

– Ne yapın edin, bu şifreyi çözün.

Dâhiliye nezaretiyle valilikler arasındaki şifre anahtarı aynıdır. Dolayısıyla, İstanbul'un Elâzığ'a yazdığı bir telgrafın şifresini Sivas valisi bilir. Bu şifre elde edildiği takdirde telgrafın okunması sadece birkaç dakika alır.

Sivas Valisi Reşit Paşa, Kemal Paşanın ricasını kırmaz. Ve şifre çözülür.

Dâhiliye Nazırı Âdil, Elâzığ Valisi Ali Galip'e yazmaktadır;

“III. Kolordu kumandanlığına ve Sivas valiliğine tayininiz hükûmetimizce uygun görüldüğünden, rızanızı...”

Kemal meraklanır.

Hükûmet, Ali Galip'e Sivas valiliği teklif ediyor; fakat niçin?

Kaldı ki Sivas'ta bir vali var.

Sonra, koca dâhiliye nazırının Ali Galip'in rızasını alması da ne demek oluyor?

Yoksa...

Ali Galip'in dâhiliye nazırına verdiği cevap kafaları kurcalıyor;

“Sekiz buçuk senedir, ziraat ve ticaretle uğraşıyorum. Bu sürenin kıdemime eklenmesi ile Elâzığ'dan hareketim sırasında erkân-ı harbiye mirlivalığına terfi ettirilmezsem, akran ve emsalime oranla, düşük bir rütbede askerî hizmeti kabulüm imkânsızdır.”

Devamında Ali Galip bir sürü şikâyetle bulunuyor.

Teklif edilen iş zormuş. On bir kişilik ailesini de beraber getirmiş. Elâzığ'da ev eşyası da tedarik etmişmiş. Nakliye çok pahalıymış. Harcirahtar yeterli değilmiş. Henüz maaş bile alamamış. Perişan olmamak için harcirahtan başka tazminat da istermiş. İşin başarlması için rütbenin önemi büyükmüş.

Şaşılabacak şey.

Acaba başarılması gereken önemli iş ne?

Bu işte rütbe niçin önemli?

Üstelik Ali Galip, nazlanmanın ötesinde hükûmetten rüşvet istiyor.

Bu adamın önemi ne ve...

Ve?..

Kemal, Erzurum'a gitmeden önce Ali Galip'i Sivas'ta sıkıştırmış, ağzına geleni söylemiş ve hakaret etmişti. O da; *"Kendisine karşı hiçbir harekette bulunmayacağına,"* dair söz vererek Elâzığ'a gitmişti.

Hatta Elâzığ'da da vereceği emirleri yerine getireceğine yemin etmişti.

Bildiği kadarıyla bu korkak adam, dâhiliye nazırı istese bile Sivas'a gelmeyi düşünemezdi.

Bakalım bu işin sonu nereye varacak?

Şeyhülislâm Mustafa Sabri de Ali Galip'e yazmış; *"Bu teklifi kabul etmenizi bilhassa temenni ederim."*

Ali Galip cevaplamış; *"Bu da bir vatan vazifesidir. Bu görevi üstlenmek benim için bir şereftir; lâkin başarıya ulaşmak için bazı özellikleri bilmek ve bazı şartları açıklamak isterim."*

Ali Galip şartlarını dâhiliye nazırına yazmıştır. Normalde kabul edilmesi mümkün olmayan istekler; fakat hayret, dâhiliye nazırı verdiği cevapta Ali Galip'in bütün isteklerini kabul etmekle birlikte tek şartı vardır; *"Vakit geçirilmemek üzere hemen görevi kabul ettiğinize dair cevabınızı beklemekteyim."*

Dâhiliye nazırı kabul ettikçe Ali Galip'in istekleri artmaktadır; *"Harcırahtan başka, en azından yedi yüz lira verilmezse mağdur olurum. Terfi de hakkımdır."*

Ali Galip hep istemektedir; fakat teklif edilen görevi kabul edip etmediğini bir türlü bildirmemektedir.

Dâhiliye nazırı ek istekleri de kabul etmiştir.

Ali Galip bu sefer makine başında; bir bilmezlik ve anlamazlık içerisinde Sivas'ta ne yapacağını ve nasıl bir görevde bulunacağını soruyor.

Nazır da isim açıklamaya yanaşmayarak kapalı bir dil kullanıyor;

“Doğu vilâyetlerinde mesele çıkarmaya çalışan adı bilinen kişilerin tahriklerinin önlenmesi, direnenlerin yakalanıp gönderilmesi.

Yüksek anlayışlarınıza daha fazla bilgi vermemize gerek yoktur. Artık kabulünüzü ihtiva eden kesin cevabınızı bekliyorum!”

Telgrafları tek tek okuyan Kemal şaşkın; *“Neler oluyor! Doğu vilâyetlerinde mesele çıkarmaya çalışan adı bilinen kişiler kim? İsimleri niçin gizleniyor!”*

Ertesi gün Ali Galip, bir telgraf çekerek son emri ve talimatı beklediğini bildirmiş.

Ali Galip’e göre mesele o kadar zor değilmiş, inşallah başarı kolaylıkla elde edilirmiş. Yörede tanıdığı nizamiye ve jandarmayla aşiretlerden yüz atlı söz konusu amaç için yeterliymiş.

Kemal’in merakı had safhada.

Doğu vilâyetlerinde mesele çıkaran ve hâll edilmesi gerekenlerin kim olduğunu düşünürken yeni bir telgrafla şaşıp kalıyor.

Dâhiliye nazırı, Ali Galip’e diyor ki;

“Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey ve ayaktaşları, hükûmete bağlı olduklarını iddia ettikleri hâlde halkı tahrik etmeye devam ediyorlar. Kendileriyle aynı görüşte olan ve emin oldukları memurların sahalarında serbest dolaşıyorlar. Hiç birinin, bugün için bir yetkisi ve sıfatı yoktur.

Emin olduğumuz kimselerden birkaç yüz süvari ile anîden gidebilirseniz, oralarda rastlayacaklarınızı tutuklayıp gönderebilirsiniz. Diğerleri tabîî kaçacaklardır. Bir daha da oralara yanaşamayacaklardır. Bu süvarilere jandarma ödeneği verilebilir.

Elinizde bulunan vali ve kumandanlık yetkileriyle bu başarıyı sağlayacağınız şüphesizdir.”

Başına nasıl bir çorap örülmek istendiğini gören Kemal’in kanı donuyor.

Bu İstanbul Hükûmeti’nin kendisi ve arkadaşları için hazırladığı bir suikasttır.

Öyle bir suikast ki içinde dâhiliye nazırı var, şeyhülislâm var. Ali Galip ise bu işte cellât olarak seçilmiş bir ayak takımı.

Daha da vahimi, Ali Galip'in valilik ve kumandanlık talepleri için hükûmet padişahın irade istediğine göre bu korkunç suikastın içinde, sadrazam ve padişah da var.

Korku!

Evet korkmuştur.

Kendisi için değil, yarın başlayacak kongrenin açılmadan dağılması tehlikesinden korkmuştur.

İyi ki telgrafçılar bu telgrafları kendisine getirmiştir.

Sivas'ta kâğıt üzerinde bir III. Kolordu var; fakat sadece subayların bulunduğu karargâhtan ibaret. Ali Galip'in yüz adamla bir baskın vermesi hâlinde şehri savunacak tek asker yok.

Şimdi delegelerin karşılmasına çıkıp; *"Böyle böyle! Ali Galip Sivas'ı basmak üzeredir."* diyemez.

Delegelerin birinin gitmesi demek, diğerlerinin de onları takip etmesi demektir; çünkü padişah da sadrazam da Sivas'takileri katletmeye karar vermişlerdir.

Hiçbir delege bu tehlikeyi göğüsleyemez.

Ne yapıp etmeli kongreyi bir an önce başlatmalı ve mümkün olduğu kadar çabuk bitirmelidir.

Fakat bu nasıl olacak? Çaresiz, kendisi tehlikeyi kimseye haber vermeden önlemeye çalışacak.

"Siz reis olmamalısınız Mustafa Kemal Bey!"

Sivas Lisesi!

Tarih 4 Eylül 1919!

Günlerden perşembe!

Saat 14.00!

Okulun önünde mahşerî bir kalabalık.

Sivaslılar, kongrenin toplanacağı okula giden caddeleri, sokakları doldurmuşlar. Kongre açılış gününün perşembe olması bütün Sivaslılarca uğur sayılmış. Camiden çıkan, dükkânını kapatan, işini gücünü bırakan herkes bu kalabalığa katılıyor.

İnsanların yüzünde hoş bir heyecan.

Bugüne kadar Sivas'ta pek çok tarihî olay yaşanmış. Ne Yıldırım, ne Timurlar gelmiş geçmiş; fakat bugün bir başka. Sivaslıların yüzünden; bugünün bir başka olduğu okunuyor.

Mahşerî insan kalabalığı arasından delegeler birer birer sıyrılarak binaya giriyorlar.

Açılışa beş dakika kala Kemal görünüyor.

Halkın içinde!

Çok yakışıyor.

Uzanabildiğiyle tokalaşarak, uzaktakilerle selâmlaşarak gözle-riyle kucaklaşarak, adım adım değil, ayak ayak binaya doğru yaklaşıyor.

Yanında Mazhar Müfit'le Eskişehir Delegesi Hüsrev Sami var.

“Kemal Paşa! Yaşa!” sesleri.

Yüzünde dünyanın en mutlu insanı olduğunun ifadesi.

İşte kongre salonuna girmek üzere. Halkı son kez selâmlayarak binaya adımını atıyor. Ardından da Rauf içeri giriyor.

Binaya girer girmez Kemal, Rauf'un koluna giriyor ve şakayla soruyor.

– Kongre reisi kim olsun Rauf Bey?

Rauf soğuk ve kararlı bir cevap veriyor:

– Siz reis olmamalısınız Mustafa Kemal Bey.

Buz gibi bir cevap.

Kemal'in aklı başına gelmiştir. Demek Hüsrev Sami'nin söyledikleri doğrudur.

Onun cevabı da buz gibidir:

– Demek Bekir Sami'nin evinde aldığınız karar bu?

Ve Rauf'un cevabını beklemeden yürüyüp gidiyor.

Yürürken kafasında sorular.

...

Birlikte yola çıktığı en yakın dava ve silâh arkadaşları, daha önce; “Başımıza geç, bu işi en iyi sen yapabilirsin, ölünceye kadar emrindeyiz!” demişlerdi. Şimdiyse onun bir toplantının reisi bile olmasına tahammül edemiyorlar.

Arkadaşların genel kanaatine göre; “Hareket ortakmış, Kemal Paşa da bu ortaklığın gölgesinde kalmalıymış.”

En yakınlarından Rauf'un aldığı tavra üzülen Kemal salona girdi. Kendisine ayrılan masanın arkasındaki duvarda asılı; “Padişahım çok yaşa!” yazılı halıyı aldı, katladı ve sandalyeye koyduktan sonra üzerine oturdu.

Salonda elektrikli bir hava var.

Bütün delegeler yerlerini aldıktan sonra, onları Sivas'a davet eden kişi sıfatıyla bir açış konuşması yaptı:

– Muhterem Efendiler! Vatan ve milletin kurtuluşunun gerektirdiği mecburî sebepler yüzünden burada toplandık. Bütün tehlikele-re rağmen Sivas'a gelmekte gösterdiğiniz azim ve cesaretinizden dolayı hepinizi kutluyorum. Hoş geldiniz.

Alkışlardan sonra Kemal konuşmasının devamında; Mondros Ateşkes Antlaşmasını, maddelerini, Avrupalıların atmış oldukları imzaya ihanet ettiklerini, onlardan cesaret alan yerli Hristiyanların haysiyet kırıcı hareketlerini anlattı.

Daha sonra Batı Anadolu'daki işgali konuştu. Yunan katliamından bahsetti. Doğu'da Ermenilerin, Karadeniz Bölgesi'nde Pontus Rumlarının devlet kurma hayallerini anlattı. Yer yer işgallerden konuştu. Bu işgallerin İstanbul'daki saraya kadar uzandığını, hükûmetin bütün bunlara sesini çıkarmadığını, zayıf ve âciz kaldığını söyledi.

Erzurum Kongresinin önemini de anlattıktan sonra devam etti:

– Sadece doğu illerinin delegeleriyle toplanmış olan Erzurum Kongresinin aldığı kararlar yalnız Doğu Anadolu'yla ilgilidir. Hâl-buki bu gün zât-ı âlîlerinizin teşrif ettiği bu kongre, yurdun her yanından gelen delegelerden oluşmuştur. Bu sebeple de vereceği kararlar vatanın bütününe ait olacaktır. Kongremizin başarılı olma-sını Yüce Allah'tan niyaz ederim.

“Biz, ne İtilâfçı ne İttihatçıyız!”

Kemal, konuşmasının sonunda divanın ve divan reisinin seçil-mesini talep etmişti ki Ali Fuat Paşanın babası İsmail Fazıl Paşa söz aldı:

– Muhterem kongre delegelerine şöyle bir teklif yapmak istiyorum. Divan reisliği değişimli olsun. Her arkadaş, bir günlük yahut bir celselik reislik yapsın. Bu karara varacak olursak, divan reisi seçimine de hacet kalmaz. Bütün delegelerin, geldikleri şehrin veya kendi adlarının alfabetik sırasına göre reislik yapmalarını teklif ediyorum.

Perde açıldı!

Kemal'in yüzünde asabiyet ifade eden çizgiler var.

Önce çok sevdiği arkadaşı Ali Fuat Paşanın babası, askerî okuldan beri tanıdığı ve saydığı İsmail Fazıl Paşaya baktı, sonra bütün delegelere tek tek göz attıktan sonra konuşmaya başladı:

– Paşam! Teklifinizin nasıl bir ihtiyaçtan doğduğunu anlayamadım. Zannediyorum, kongremizin muhterem delegeleri de anlayamamışlardır. Öyle değil mi arkadaşlar.

Salonun her yerinden; *“Öyle öyle, anlayamadık!”* sesleri yükseldi.

İsmail Fazıl Paşa kürsüye gelerek cevap verdi:

– Yapacağımız hayırlı çalışmalara şahsiyet karışmaması icap ediyor. Ayrıca bu tekliften maksadım, delege arkadaşlarımız arasında eşitliği sağlamaktır.

Kemal'in yüzündeki alaylı hayret gülümsemesi, bütün delegelere de sirayet etti.

İstanbul delegelerine bakarak kurşun gibi ağır, zehir gibi acı; fakat kısa birkaç cümle söyledi:

– Paşa hazretleri şahsiyet karıştırmamaktan, eşitlikten bahsediyorlar; lâkin daha dün İstanbul'dan gelen en yakın arkadaşlarım, memleketin ve halkın durumunu bilmeden, şahıslarına karşı pek ziyade hürmetkâr olduğum bir ihtiyarı kandırarak şahsiyet karıştırmamanın ve eşitsizliğin dik âlâsını yapıyorlar. Pek yakışsız bir vaziyet.

Daha sonra salondaki delegelere döndü:

– Bütün bunlarla beraber, İsmail Fazıl Paşa Hazretlerinin tekliflerini oylarınıza sunuyorum.

İsmail Fazıl Paşanın teklifine İstanbullu delegeler dışında kimse el kaldırmamıştı.

Kemal, İstanbul delegelerine döndü:

– Teklifiniz, kongre heyetimizce reddedilmiştir efendim.

Bunun üzerine hemen divan heyetinin ve divan reisinin seçimine geçildi. Gizli oyla yapılan seçimde, Kemal üç oy eksikle divan reisi oldu. Sadece üç kişi!

İsmail Fazıl Paşa, İsmail Hami ve Kara Vasıf.

Kemal şaşkın. Nerede Rauf'un olumsuz oyu! Nerede Bekir Sami'nin oyu! Acaba başka hesaplar mı var?

...

Bekir Sami I. reis vekilliğine, Rauf II. reis vekilliğine, İsmail Hami ile Mehmet Şükrü divan kâtipliklerine seçilmişlerdi.

İlk itiraz Bekir Sami'den geldi; *"Efendim, bendeniz Sivas'a gelirken hiçbir vazife almamaya ve hatta kongrede divan arasına bile girmemeye ahdederek geldim. Bendenizi mazur görmenizi istirham ederim."* diyerek görev kabul etmedi.

İsrarlar da para etmeyince I. reis vekilliği İsmail Fazıl Paşaya teklif edildi.

İsmail Fazıl Paşa da şöyle bir bahane uydurdu; *"Lütfettiğiniz vazifeyi iftiharla kabul ederim; lâkin ihtiyarım. Lâzım geldiği gibi çalışmam. Görevden affım."*

Bu savunma heyetçe kabul edilmeyerek Fazıl Paşa, birinci reis vekili olarak seçildi.

Divan kâtipliğine seçilen İsmail Hami de itiraz etti; *"Heyetinizin hakkımda gösterdikleri itimada teşekkür ederim; amma elan delegeler namına bir önerge hazırlamakta olduğumdan hiç vaktim yok."*

Bu sefer de Ahmet Nuri, İsmail Hami'nin savunmasına itiraz etti; *"Beyefendi, hazırlamış olduğunuz önerge nihayet bir gecelik iş. Kaldı ki divan kâtipliği daha önemli bir vazifedir. Her hâlde kabulü icap eder."*

Bu sözler karşısında İsmail Hami savunmasız kaldı.

Belliydi ki bu tepkiler Kemal'in divan reisi seçilmesineydi.

Büyük bir mücadeleye girmek üzere olan bu insanlar daha işin başında basit hesaplar içinde boğulacaklar mıydı?

Yoksa muhtemel bir çatışmanın tohumları mı atılıyordu?

...

Gündeme geçilmeden önce İsmail Fazıl Paşa bir teklif daha yaptı. Paşa hazretlerine göre kongre, padişaha saygılarını sunmalı ve bir bağlılık beyannamesi yayımlamalıymış. Daha sonra da İttihat ve Terakki Partisi toplantısı görüntüsü vermemek için her delege; *"İttihat Terakki ile hiçbir alâkası bulunmadığını, yemin ederek"* ispat etmeliymiş. Hükûmetin, Ali Kemal'in ve diğer gazetelerin propagandaları delegelerden bazılarının kafasında soru işaretleri oluşturmuş.

İsmail Fazıl Paşadan sonra her kürsüye çıkan şöyle diyor; “*Si-vas Kongresinin hiçbir parti fikrine dayanmaksızın, sırf vatanse-verler birliği olarak toplandığını ve tek gayesinin Türk vatanını kurtarmak olduğunu herkese anlatabilmek için yemin etmeliyiz.*”

Denizli Delegesi Küçük Ağazâde Necip Ali bu konuda çok ısrarlı:

– Biz, ne İtilâfçı ne İttihatçıyız. Ne şu, ne öteki partinin eleman-ları değiliz. Böyle dahi olsak bu çatı altında; sadece vatani kurtar-ma gayreti içinde oluruz. Vatan kurtuluncaya kadar, her türlü parti-cilik düşüncesinden uzak ve birbirimize omuz vermiş olarak yalnız memleketin ve milletin kurtarılması için çalışacağız. Bütün vatan-daşları, aralarındaki her türlü siyasî anlaşmazlığı bir kenara atarak, yalnız büyük bir millî amaç istikametinde buluşturup birleştirece-ğiz. Bu sebeple, yemin etmemiz lâzım ve şarttır.

Bütün delegeler onu destekler konuşmalar yapmaya başlayınca koca bir gün gitti. Hiçbir sonuç elde edemeyen koca bir gün.

“Sen İttihatçı değil inatçısın, yemin et bitsin!”

Kongrenin ikinci günü yemin meselesi devam etti. Özene beze-ne bir yemin metni yazıldı.

Herkesin yemin etmesini sağlamak için toplantı salonunun kapı-sının önünde sıraya giren delegelerin tek tek metni okuyarak dışa-rıya çıkmaları uygun bulundu;

“Vatan ve milletin saadet ve selâmetinden başka hiçbir şahsî maksat takip etmeyeceğime, İttihat ve Terakki Partisini diriltmek için çalışmayacağıma, mevcut siyasî partilerden hiç birinin hizme-tinde olmayacağıma vallahi, billâhi!”

Bu yemine itiraz sadece Mazhar Müfit’ten geldi; çünkü o daha önce; “*Bütün hayatını İttihat ve Terakkiye adayacağına,*” dair ye-min etmişti. Sadece o değil, otuz sekiz delegenin hemen hemen tamamı İttihatçıydı ve onlar da yemin etmişlerdi.

Mazhar Müfit’in yeminden imtina ettiğini görenler; “*Yahu bu bir formaliteden ibarettir. Sürüden ayrılmak olmaz.*” dedilerse de Mazhar Müfit kabul etmedi.

Mazhar Müfit'in kongreden atılma tehlikesi baş gösterince Hüsrev Sami kızdı; "*Sen İttihatçı değil inatçısın, yemin et bitsin.*"

Mazhar Müfit yine yemin etmedi.

Kongre salonu karışmıştı; her kafadan bir ses çıkıyordu.

Sonunda Mazhar Müfit kürsüye çıktı:

– Size şu şekilde yemin edebilirim. "*Yalnız vatanın ve milletin kurtuluşu yolunda çalışacağım ve İttihat Terakki ile herhangi bir münasebet kurmayacağım.*" Bu maksadı kurtarmaz mı? Daha ne istiyorsunuz!

Daha önce onun kongreden atılmasını isteyenler, bu samimiyeti karşısında Mazhar Müfit'in başka yeminine gerek olmadığını söylediler ve mesele kapandı. Herkes yemin ettikten sonra kongre adına padişaha bağlılık mektubu yazıldı ve gönderildi.

"Âsaf masaf değil, o bundan böyle Kılıç Ali!"

Sivas'takiler İttihatçı olmadıklarını ispat etmek için yeminler ederek padişahlarına bağlılık mektubu yazarken; hükûmetin başı Sadrazam Damat Ferit bir Fransız gazeteciyle röportaj yapıyor.

Fransız gazeteci soruyor:

– Mustafa Kemal Paşanın başında bulunduğu hareketin mahiyeti nedir?

Cevap:

– Sivas'ta toplanan bu kongre, millete dayanmamaktadır. Hiçbir askerî şekle de uygun değildir. Bunu yapanlar, savaş zamanının subaylarıdır. Şimdi işleri olmadığı için Anadolu'nun şurasına burasına dağılarak, kendilerine iş arayan işsizlerdir.

Times gazetesi bir başlık atıyor; "*Bir Anadolu Cumhuriyeti doğuyor. Asilerin başında Mustafa Kemal var. İlk amaçları sultanın değiştirilmesi.*"

...

5 Eylül 1919!

Her yerde Sivas konuşuluyor.

Saray Sivas'ı konuşuyor, hükûmet Sivas'ı konuşuyor. İngilizler, Fransızlar, Amerikalılar, İtalyanlar Sivas'ı konuşuyor,

Yunanlılar da Sivas'a yan gözle bakıyor.

Sivas onlar için tehlike, Türkler için cazibe merkezi.

Sivas cazibesine tutulmuş iki genç subay var. Biri Enver Paşa'nın yaveri Nihat, diğeri Nuri Paşa'nın yaveri ve Kemal'in yaverlerinden Muzaffer'in halasının oğlu Âsaf.

İki genç subay da işgal altındaki İstanbul'u terk etmeye ve Enver Paşaya katılmak üzere Kafkasya'ya gitmeye karar vermişler. Önce İzmir'e gitmişler, orada Mahmut Celâl Beyle görüşmüşler.

Mahmut Celâl Bey onlara; *"Önce Sivas'a gidin, Mustafa Kemal Paşayla görüşün."* demiş.

Yaver Muzaffer de Kemal'e; *"Halasının oğluyla arkadaşının Kafkasya'ya Enver Paşa'nın yanına gideceğini,"* söyleyince Kemal ona; *"Benimle konuşmadan gitmesinler, bir sebep bul, Sivas'a çağır."* demiş. Onlar da kalkıp Sivas'a gelmişler.

...

Yüzbaşı Âsaf, Kemal'i çalışma odasında ziyaret etti. Muzaffer onu ve Enver Paşa'nın yaveri Nihat'ı takdim etti.

Kemal iri yarı Âsaf'ın elini sıkarken gülümsedi:

– Maşallah yüzbaşım, siz bizim Muzaffer'in iki katısınız.

Kahveler içilirken Kemal sordu:

– Batum'a gidiyormuşsun, niçin?

Âsaf, Enver Paşa'nın yanına gideceğini ve o, ne derse yapacağını anlattı.

Kemal kırılgan bir ses tonuyla konuştu:

– Bu nasıl iş yüzbaşım? Biz burada yetişmiş dost ihtiyacıyla kıvranıyoruz. Diyelim ki Kafkasya'ya gittin. Döndüğünde burada işgal edilmemiş vatan toprağı bulabilecek misin?

Bu sözler karşısında Âsaf'la Nihat başlarını eğdiler.

Kemal onların mahcup hâlini görünce üstlerine varmadı:

– Bugün yoldan geldiniz yorgunsunuz. Bu gece düşününüz yarın konuşalım.

Yüzbaşı Âsaf'la Yüzbaşı Nihat, iki yüz kuruş vererek kongre üyelerinin yediğı kazandan yemek yediler.

Deftere de paşa hazretlerinin misafiri olarak kaydedildiler.

...

Ertesi gün Âsaf, Kemal'i ziyarete geldi. Âsaf'ın yüzündeki ifadeden Sivas'ta kalmak niyetinde olduğı anlaşılıyordu.

Kemal gülümseyerek elindeki kâğıdı ona uzattı.

Kâğıtta Âsaf'la ilgili bilgiler vardı. Onun nüfusta kayıtlı olduğu yeri belirten “Âsaf Tevfik!” isminin üzeri çizilmiş; “Beşiktaş'ın Kılıç Ali semti.” ibaresi kalmıştı.

Âsaf bunun ne anlama geldiğini sorar gibi baktı:

Kemal babacan bir tavırla konuştu:

– Artık Âsaf Tevfik yok. Sadece Kılıç Ali var.

Âsaf'ın kafası karışmıştı. Kemal onun şaşkın yüzüne bakarak devam etti:

– Ne güzel isim. Malûmundur ki Hz. Ali'nin diğer adı da kılıçtır. Hem de Allah'ın keskin kılıcı. Böyle bir birleşme olur da insan Âsaf'ı falan nasıl taşır? Hele senin gibi savaşmış bir asker olursa.

Âsaf mahcup, terledi:

– Aman paşam iltifat buyuruyorsunuz.

Kemal, Binbaşı Hüsrev'e seslendi. Hüsrev zaten kapıda merakla bekliyordu hemen içeri girdi:

– Benden arkadaş istiyordun. Al sana kıymetli bir dost. Kılıç Ali! Tanırsın değil mi?

Hüsrev, Yaver Muzaffer'in kendisine, “*Halamın oğlu Âsaf Tevfik.*” diye tanıttığı yüzbaşının birdenbire Kılıç Ali olmasına bir anlam verememişti; fakat paşaya da diyecek bir şey yoktu.

Kemal bu sefer de Hüsrev'in şaşkınlığına güldü:

– Kafan karışmasın Hüsrev. Âsaf masaf değil, o bundan böyle Kılıç Ali.

Kemal'in yanından çıkarken, Binbaşı Hüsrev bir dost bulmanın keyfi içindedeydi. Batum'a gitmekten vazgeçtiğini anladığı Kılıç Ali'nin koluna girdi:

– Burada kalma kararın pek iyi oldu Kılıç Ali Bey; lâkin bu kararını yanına gitmek istediğin Nuri Paşaya da bildir. O büyük bir vatanseverdir, seni anlayacaktır.

“Temsil Heyeti bütün vatani temsil eder!”

Kongre üç gün boyunca, yemin ve başkanlık seçiminin münakaşalarıyla geçti.

Mazhar Müfit, Kemal'i ikaz etti:

– Gündemin ilk maddesine bile geçemedik paşam. Hazırlıksız çıkarsak cemiyet tüzüğü'nün kabulü bile aylar sürer.

Kemal de zaman kaybından rahatsızdı:

– Pek doğru. O hâlde Erzurum Kongresi kararlarını ve cemiyet tüzüğünü, Sivas kararlarına ve cemiyet tüzüğüne uyarlayın, kongreye hemen sunalım.

...

O günkü oturum tebrik telgraflarının okunmasıyla başladı.

Kâzım Karabekir, Ali Fuat, Balıkesir Kongresi Reisi Hacı Muhittin ve Erzincan Mutasarrıfı Eşref Bey Sivas’a yolladıkları tellerde iyi dileklerini bildiriyorlardı.

Daha sonra Mazhar Müfit ve arkadaşlarının hazırladıkları cemiyet tüzüğü kongreye sunuldu.

Tüzük yeni yeni tartışmalara sebep oldu; “*Osmanlı Hükûmeti’nin yabancı devletlerin baskısı karşısında, Doğu illerini bırakmak ve ilgilenmemek zorunda kaldığı anlaşılırsa, alınacak idarî, siyasî, askerî tedbirlerin tayin ve tespiti.*” nasıl olmalıdır?

Ne demekti; “*İdarî, siyasî, askerî tedbirler!*”

Bütün delegelerin kafası özellikle; “*İdarî!*” kelimesine takılmıştı.

Bir delege bağırdı:

– Devlet-î Âliye-i Osmaniye’yi bertaraf edip yeni ve geçici bir devlet mi kurulmak isteniyor?

Belki evet, belki hayır!

Diğer delege de öfkeliydi:

– Efendiler, fazla ileri gitmeyelim ve gerçekleştiremeyeceğimiz maksatlar peşinde koşmayalım.

Başka bir delege karşılık verdi:

– Ne demek fazla ileri gitmeyelim efendiler; ya hep ya hiç!

Bir başkası da ona cevap verdi:

– Vaziyetimizden mutlak suretle emin olalım.

En son konuşan delegeyse herkesin kafasındaki soruyu düldendirdi:

– Bütün salâhiyeti bir tek adamda toplamayalım. Enver ile İttihat Terakkiden çektiklerimizi unutmayalım.

Bu cümleler Sivas Lisesi kongre salonuna bomba gibi düştü. Herkes suspus olmuş divan kürsüsünde oturan Kemal’e bakıyordu.

Mesele anlaşılmıştı, bu sözlerin muhatabı Kemal.

Kemal'in yüzünde asabiyetini belli eden çizgiler oluştu; fakat öfkesine hâkim olmaya çalışarak konuşmaya başladı:

– Efendiler! Burada, siyasî bir parti kurmak yahut da bir hükûmet darbesi yapmak için toplanmadık. Bütün millet yeniden doğma hâdisesi geçirmektedir. Bizim hedefimizde millî bir devlet kurmak vardır

Kemal'in sesi gittikçe yükseliyordu:

– Biz ne bir parti, ne de bir komiteyiz. Bütün bir milletin temsilcileriyiz. Kutsal vazifemiz, bütün milleti muzdarip eden felâketten kurtulmaktır. Millet namına dövüşmek yetkisini taşıyoruz. Bu inancı her kalbe aşılacağız.

Sesindeki öfkeyi artık gizleme gereği hissetmiyordu bağırarak konuştu:

– Burası yüreksiz adamların yeri değildir.

Kemal'in bu sözleri kongre salonuna derin bir sessizliğin çökmesine neden oldu. Delegeler şaşkınlıktan ne diyeceklerini, ne yapacaklarını bilemediler.

Delegelerin bu hâlini gören Kemal sakin olmaya gayret ederek devam etti:

– Yapacağımız vazifeler, perde arkasında yapılacak vazifeler değildir. Ekseriyet kazanmak, parlâmento münakaşalarına girişmekle, düşmanlarımıza haklarımızı ve davamızı kabul ettirmeye imkân yoktur. Biz, gayemizi bütün köylülere, bütün şehirlilere anlatmalı, herkesle temas etmeli, herkesin ihtiyacını anlamalı ve herkesi uyandırmalıyız.

Salondan onu destekleyen sözler yükselmeye başlamıştı.

Kemal daha açık konuştu:

– Beni asi ilân ettiler. Ele geçersen beni bekleyen akıbetin iyi olmadığı malûmunuzdur. Benimle beraber açıktan açığa çalışanların da aynı akıbete uğrayacakları şüphe götürmez. Benimle birlikte yürüyecek olanlar, başlarına ne gelirse gelsin milletin kutsal davasını bırakmayacaklarına azmetmelidirler.

Sivas Lisesi Kongre salonunda Kemal'i dinleyen delegelerin hepsi birden bağırdı:

– Hareketimizin lideri sensin ve seninleyiz!

Aslında otuz sekiz delegenin kafasının içi sorularla doludur; fakat kimse bu soruları açıkça dile getirmemektedir. Açıkça söylene-bilen tek şey; “*Vatan tehlikede, tedbir nedir?*”

Konu vatan olunca akıllardaki bütün sorular uçuyor ve mümkün olan en doğru kararlara; “*Evet!*” deniyor.

Ve Sivas Kongresi cemiyet tüzüğü için; “*Evet.*” denilen kararlar; Erzurum Kongresindeki; “*Vilâyet-ı Şarkîye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti.*” adı gitmiş, yerine; “*Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti.*” gelmiş.

Bu cemiyet, sadece doğu illerini değil, bütün bir vatanın istiklâlini kazanmak için çalışacak.

“*Temsil Heyeti bütün Doğu Anadolu’yu temsil eder.*” ibaresi yerine “*Temsil Heyeti bütün vatanı temsil eder.*” denmiş.

Seçilecek Temsil Heyetinin en az dokuz, en fazla on altı kişiden oluşmasına ve Temsil Heyeti reisinin heyetin içinden seçilmesine karar verilmiş.

Erzurum kararlarındaki; “*Her türlü işgal ve müdahaleyi Rumluk ve Ermenilik kurma gayesine bağlı sayacağımızdan, topyekûn savunma ve direnme ilkesi kabul edilmiştir.*” yerine; “*Her türlü işgal ve müdahalenin özellikle Rumluk ve Ermenilik kurma gayesine yönelmiş faaliyetin reddi konularında topyekûn savunma ve direnme ilkesi kabul edilmiştir.*” denilmiş.

Bu iki cümlede anlam bakımından büyük fark var. Birincisinde her türlü emperyalizme karşı düşmanca tavır alma ve direnmeden söz edilmezken ikincisinde bu husus açıklık kazanıyor.

Amaç tek; “*Millî bir ihtilâle dayanarak, Türk vatanını ve Türk millî birliğini kurtarmak, korumak ve tarihin emri vaki bir şekilde önlerine sürdüğü kölelik zincirini kırmak.*”

Çalışmalar çok yorucu; fakat delegeler o kadar heyecanlılar ki yerlerinde duramıyorlar. Sadece mesai saatlerinde değil, dinlenmek için verilen aralarda bile boş durmuyorlar.

Denizli Delegatesi Necip Ali’yle, Afyon Delegatesi Sıtkı, verilen aradan istifadeyle Kemal’in yanına geliyorlar ve onun eline bir kâğıt tutuşturuyorlar.

Kemal, kâğıdı göz ucuyla okuyor, Necip Ali’yle Afyon Delegatesi Sıtkı’nın kollarına girerek bir köşeye doğru yürüyor.

“Damat Ferit, Kürtlerle Türkleri birbirine kırdırmak niyetindedir!”

Sivas Lisesinin güvenliğini Sivas Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Rasim’in oğlu Mazlum üstlenmişti. Emniyet Müdürü Mazlum bütün imkânlarını kullanmıştı; fakat yine de nöbetçilerin yerli olduğu söylenemezdi.

Binanın güvenliğini sağlamak, kongreyi kazasız belâsız bitirebilmek için Cevat Abbas’la Muzaffer de kolları sıvadı.

Her gece üçer saatlik nöbetler tutuyorlardı. Nöbet sırası gelen eline silâhı alıyor ve bütün bir binayı korumaya çalışıyordu.

Üç saatlik nöbet bitiminde görevi arkadaşına teslim eden sadece çizmelerini çıkarıyor, bir tahtanın üzerine yatak niyetiyle konmuş içi saman dolu yığının üzerine kendini atıyordu.

Cevat Abbas’la Muzaffer’e daha sonra Binbaşı Hüsrev ve Yüzbaşı Kemal de katıldılar. Kılıç Ali’nin de gece nöbetlerine katılmasıyla Sivas Lisesi misafirleri huzura kavuşmuştu.

Misafirler rahat ve huzurlu; ama Kemal’de huzurdan eser yok. Sivas Kongresi büyük bir tehlike altında açılmış; fakat kongreye katılanların tehlikeden haberi yok.

Tehlike giderek yaklaşıyor.

O gün 6 Eylül Cumartesi, kurban bayramının birinci günü. Bayramın ilk günü olduğu için delegelere izin verilmiş.

Fakat düşman bayram dinlemiyor.

Su uyuyor, düşman uyumuyor. İstanbul Hükûmeti ve İngilizler, bir kurban peşinde. Kasap olarak da Ali Galip’te karar kılmışlar.

Telgrafçılar Kemal’e, Ali Galip’in Dâhiliye Nazırı Âdil’e yazdığı bir telgraf daha getiriyorlar;

“Malatya: 6 Eylül 1919

Besni postasını vuran eşkıyanın (?) emriniz gereğince behemehal yakalanmaları için lüzumlu olan kuvveti toplamak ve tertiplemek için Malatya’ya geldim. Soygunculuk yerine (?) hareket günü de bugün-yarın tayin ve arz edilecektir. Yalnız bu amaç için sarf edilecek paranın nereden alınacağını bildirilmesine emirlerinizi rica ederim.

Vali Galip”

Kemal; *"Besni postasını vuran eşkıya!"* tabiriyle kendilerinin; *"Soygunculuk yeri."* tabiriyle de Sivas'ın kast edildiğini biliyor.

Hükûmet aceleyle Ali Galip'e soruyor; *"Ne kadar para istiyorsunuz. Hemen hareket ediniz ve bu günü bize çabuk bildiriniz."*

Demek İstanbul Hükûmeti'nin acelesi var.

Telgraf telleri çalışıyor.

Kemal, Kâzım Karabekir'den bir telgraf alıyor; *"Celâdet ve Kamuran Ali'yle, Diyarbakırlı Cemil Paşazade Ekrem, yanlarında İngiliz Binbaşı Nowel ve silâhlı adamlar olduğu hâlde Malatya'ya gelmişler. Onları belediye reisi ve mutasarrıf karşılayarak ağırlamış. Yanlarında; bölgede araştırma yapmak için nezaretten onaylı belgeler varmış."*

Kâzım Karabekir Paşa da bu konuda çok hassas, derhâl XIII. Kolordu Kumandanı Albay Cevdet'ten; *"Bu adamların, İstanbul Hükûmeti'nden onaylı bir yazı alarak, kendi bölgesinde hangi amaçlarla dolaştığını ve onları niçin tutuklamadığını,"* sormuş.

Albay Cevdet kararsız bir cevap vermiş; *"İngiliz subay, Türk, Kürt ve Ermeni nüfusu hakkında araştırma yapıyormuş. Onları tutuklayamazmış; çünkü hem süvari alayının mevcudu azmış hem de İstanbul'dan talimat ve kuvvet istemiş."*

Karabekir Paşa, bütün bu yazışmaları, Sivas'taki Kemal'e gönderince tehlikenin bir buz dağı gibi olduğu meydana çıkıyor.

Kaldı ki buz dağının görünmeyen kısmı bilinmiyor.

Kemal'in beyni zonkluyor!

Acaba?

Ali Galip niçin orada?

Bu adamlarla, Ali Galip'in ilgisi olabilir mi?

Bu ilginin olması demek karşılarında bir de dünyanın en büyük emperyalisti İngiltere'nin de olduğunun kesinleşmesi demektir.

Aslında onun Malatya'ya gelen adamlardan Temmuz'un başından beri haberi vardır. Bilmektedir ki bu adamların cepleri İngiliz altınlarıyla doludur ve bölgeye karışıklık çıkarmak için gelmişlerdir.

...

Kemal haksız değildir. Malatya Mutasarrıfı Halil Rahmi, Bedirhan ailesindendir. Celâdet ve Kamuran'la Cemil Paşazade Ekrem de aynı aileye mensupturlar.

İngiliz casus Binbaşı Nowel ise Kürtçeyi çok iyi bilmekte ve Kürtlerle çok fazla ilgilenmektedir.

Damat Ferit ve Ali Galip yöredeki Kürt aşiretlerinin ileri gelenleriyle birlikte İngiliz desteğini de sağlayarak Sivas Kongresini dağıtmak, millî harekâtı ezmek niyetindedir.

Kemal tehlikenin farkında, Damat Ferit, Kürtlerle Türkleri birbirine kırdırmak niyetindedir. Damat paşa bu sefer çok ileri gitmiştir.

XIII. Kolordu Kumandanı Albay Cevdet'e kızıyor; Malatya'ya gelen adamların yanında kaç silâhlı adam var? Koca bir alayın kuvvetiyle bu adamlar nasıl durdurulamıyor? Hem bu adamları tutuklamak için İstanbul'dan niçin talimat ve kuvvet isteniyor?

Kemal'in yapabileceği tek şey var, taşıdığı sırrı hiç kimseye bildirmeden kongreyi bir an önce bitirmek.

“Her şey sırasında ve zamanında!..”

Bir tarafta İstanbul Hükûmeti, diğer tarafta Ali Galip, bir diğer tarafta Bedirhan ailesinden Celâdet ve Kamuran Ali'yle, Diyarbakırlı Cemil Paşazade Ekrem.

Hepsinin üzerine İngiliz Binbaşı Nowel.

Damat Ferit Hükûmeti, Kürtler ve İngilizler Sivas'a göz dikmiş.

Bir de Amerikalılar.

Burnunun dibinde casus Browne dolaşıyor.

İstanbul'daki mandacılar Sivas Kongresine Amerikalı gazeteci Mr. Browne'ı göndermişler.

Bu Mr. Browne, Cing-Crang komisyonunun faal üyesi bir casus.

Sivas'a gelmeden önce Ankara'ya uğrayarak Ali Fuat Paşayla görüşmüş. Ali Fuat, Kemal'i ikaz etmiş; *“Bu adamla görüşürken dikkatli ol.”*

Kemal bu adamla görüşmüş. Yaman ve tehlikeli bir adam; fakat nihayet bir Amerikalı. O, onun kafasının içindekileri öğrenmek isterken Kemal onun şeceresini ve vazifesini saydırmış.

Her taraftan Sivas sıkıştırılıyor.

Sıkıntılar bitmiyor.

Sıkıntının bir kısmını elinden gelse bir darbede yok eder; fakat bazı sıkıntılar var ki onlar için ya görmezden gelmek ya da içine atmaktan başka elden bir şey gelmez.

Kongrenin ilk günü çok sevdiği arkadaşı Rauf'un; "*Siz reis olmamalısınız Mustafa Kemal Bey!*" sözleri onu kalbinden yaralamış.

Fakat bu konuda Rauf'a tek kelime etmemiş.

Neden? Niçin? dememiş.

Farklıdır Kemal!

Onunla bu yola baş koyan herkesten, her şeyden farklıdır.

Onunla bu yola baş koyan herkes de onun farklı olduğunu bilir.

Aslında kendisi de bilmektedir bunu; fakat o, arkadaşlarıyla vatanını ve milletini sevmek konusunda aynı noktada birleştiklerini de bilir.

Kemal'in düşündükleriyle arkadaşlarının aklından geçenler arasında, dağlar kadar mesafeler vardır. Kimi zaman onların düşüncelerini görmezden gelir, kimi zaman kendi düşüncelerini azıcık hissettirir. Bazen Albay Refet gibi Rauf gibi hatta Kâzım Karabekir gibi en yakınları itiraz ederler; fakat onları uygun bir üslûpla ikna etmesini de bilir.

Aslında çevresindekilere göre o, vatanın kurtuluşu için başta olması gereken tek kişidir; fakat zaman zaman onun en başta olmasına tahammül de edemezler.

Kongrenin ilk günü Rauf'un; "*Siz reis olmamalısınız Mustafa Kemal Bey!*" sözleri böyle bir duygunun eseridir.

...

Kemal, kendisini uyaran Eskişehir Delegatesi Hüsrev Sami'yi kırdığı için üzölmekteydi. Günlerdir onun gönlünü almak için fırsat bulamamıştı.

İşte bir aradalar. Kemal, Hüsrev Sami, Mazhar Müfit.

Kemal, gülümseyerek sordu:

– Şu reislik meselesi Hüsrev Sami Bey. Şimdi işin iç yüzünü anlatın bakalım.

Hüsrev Sami kırıgın konuştu:

– Aslında ilk günden vaziyeti gördünüz paşam. Bekir Sami'nin evinde duyduklarımı söylediğim zaman bana kızmıştınız. Orada sizi reis seçtirmemek için karar almışlardı.

Kemal başını salladı:

– Yok yere kalbinizi kırdım. Rauf Beyin hakkımda böyle düşünebilmesi mümkün değildi. Maalesef doğruymuş.

Hüsrev Sami boynunu büktü:

– Arkadaşların bu düşüncelerine ben de şaşırdım paşam.

Hüsrev Sami'ye bir sigara ikram eden Kemal açıkladı:

– Aslında amaçları belli. Beni reis seçtirmeyerek heyetimize manda kararını aldirmek. Akıllıca bir manevra yaptılar.

Hüsrev Sami, Kemal'in kendisine samimiyetle içini dökmesinden memnundu.

Kemal ayağa kalktı, odanın içinde bir aşağı bir yukarı gezinirken konuşmaya başladı:

– Bugün kongrenin ara tatilinde ayaküstü konuşuyorduk. Denizli Delegatesi Necip Ali ve Afyon Delegatesi Sıtkı yanıma geldiler ve bana bir kâğıt verdiler. Kâğıtta; *"Niçin doğrudan doğruya bir hükûmet kurmuyoruz?"* yazıyordu.

Hüsrev Sami şaşkınlıkla baktı:

– Siz ne cevap verdiniz paşam?

Kemal sözlerinin arkadaşları üzerindeki etkisini ölçmek ister gibi onlara baktı:

– Kendilerini bir tarafa çektim dedim ki; *"Düşündükleriniz şimdi zamansızdır, hatta münakaşa bile edilemez. Biz memleketin kanunlarına, idare ve rejim sistemlerine müdahale niyetinde olan bir teşekkül değiliz. Gayemiz, sadece vatan ve milleti kurtarmaktan ibarettir. Bağımsız bir vatan istiyoruz. Kanunları değiştirecek, gerekiyorsa memlekete yeni bir nizam verecek hükûmet şeklini değiştirecek olan müessese, Millî Meclis olacaktır. Biz, yani Sivas Kongresi, Meclisi Mebusan değildir."*

Hüsrev Sami şiddetle itiraz etti:

– Ben bu kanaatte değilim paşam. Padişahlık müessesesi çürümüş, kokuşmuş bir mide gibi olmuş. Derhâl yeni bir düzen kurmak, ona yeni bir şekil ve yeni bir isim vermek lâzımdır.

Mazhar Müfit de heyecanla Hüsrev Sami'yi destekledi:

– Hanedandan ve İstanbul Hükûmeti'nden hiçbir şey bekleme-meliyiz; ancak yeni bir rejim, yeni bir enerji bizi maksada ulaştırır.

Kemal gülerek onları yatıştırdı:

– Gale yana lüzum yok arkadaşlar. Bir işi zamansız yapmak, o işi başarısızlığa uğratmak olur. Ben de sizin gibi düşünüyorum. Sadece zamansız olduğu kanaatindeyim. Her şey sırasında ve zamanında

yapılmalıdır. İstanbullu delegeler riyaset divanına bir önerge verdiler. Amerikan mandası istiyorlar.

Mazhar Müfit dudak büktü:

– Sivaslılar mandanın aleyhinde; fakat oy kullanacak olan delegelerdir. Sanıyorum onlar da İstanbulluların oyununa gelmezler.

Kemal tedirgindi:

– O kadar kendine güvenme Mazhar. Biraz olsun yanılma payı bırak. İstanbul’dan gelen arkadaşlar boş durmuyorlar; *“Tek kurtuluş çaremizin manda altına girmek olduğunu,”* günlerdir anlatıyorlar. Şimdilik sessiz kalmaları bizi aldatmamalı.

Kemal düşünceliydi. Bileğine sarılı doksan dokuzluk necef tespihini eline aldı. İşaret parmağıyla başparmağının arasında tuttuğu tanelere gözlerini dikti. İri boncuklar ağır ağır başparmağının küçük zarif hareketleriyle geriye doğru akmaya başladı. Her boncuğun alttaki boncuğun üzerine devrilmesiyle çıkan *“Şak! Şak!”* sesi, derin sinir bozucu sessizliği daha da sinir bozucu hâle getiriyordu.

Kızgın konuşmaya başladı:

– Manda meselesi Erzurum’dan beri bizi meşgul ediyor. Sarayla hükûmet, İngilizlere, İstanbul’un yazar-çizer efendi takımları da Amerika’ya bel bağlamışlar. Bunlar bizim, hedef ve gayelerimizden, Türk milletinin uyanışından, millî irade ve istikametimizden haberdar değiller. Onlar bizi, üç-beş adamın bir araya gelip hayal peşinde koşması kabilinden kimseler farz ediyorlar. Ve gafletlerinin derecesini bir türlü ölçemiyorlar. Belki de ecnebilerin baskısı ve ihanet şebekelerinin propagandası altında şaşırmış ve bunalmışlardır. Şimdilik bunlara; *“Biçareler.”* demekten başka yapabileceğimiz şey yoktur.

Birden Hüsrev Sami’ye döndü:

– Bu meselede Mazhar Müfit Beyefendinin kanaatlerini biliyorum. Siz ne düşünüyorsunuz efendim?

Hüsrev Sami heyecanla cevap verdi:

– Maalesef Erzurum’da yanınızda bulunmak şerefini kaçırmışım paşam. Bendeniz, manda denilen şeyin vatanın istiklâl ve bütünlüğünün önünde kocaman bir engel olduğu düşüncesindeyim. Bu itibarla, mandaya taraftar olamam. Hedef hepimiz için aynıdır; *“Ya istiklâl, ya ölüm!”*

Duydukları Kemal'i memnun etti:

– Doğrudur. Her türlü manda, tam bağımsızlığımız için engeldir. Biz, bağımsız bir vatan istiyoruz! Tam bağımsız bir vatan!

...

Tam bağımsız bir vatan!

Kemal sözlerini böyle bağlamıştı; fakat bunun hiç de kolay olmayacağını biliyordu.

Hükûmetin üzerlerine saldığı Ali Galip, hükûmetle iş birliği içindeki İngilizler sadece Sivas'ı basmakla yetinmek istiyor olamazlardı. İngilizler buralara bölgeyi iyi bilen İngiliz gizli servisinin en önemli adamlarından Binbaşı Nowel'i gönderdiklerine göre durum daha da vahimdi.

Bütün bunları hızla aklından geçirirken başka bir meseleyi hatırlayarak yüzü hepten asıldı. Tam bağımsız bir vatan istiyorlardı; ama onların daha kendi karınlarını doyuracak paraları yoktu.

Mazhar Müfit'e döndü:

– Yemek meselesi nasıl gidiyor? Burada, bizimle birlikte yemek yiyen delege arkadaşlarımız var. Malî durumumuz buna müsait midir?

Mazhar Müfit'in de yüzü asıldı:

– Kasamız buna elvermiyor paşam; fakat bizimle beraber yemek yiyen arkadaşlar kendi hisselerine düşen parayı ödeyecekler. Eskişehir Delegesi Hüseyin Bey, tek tek herkesten parayı toplayacak. Yani toplayacaktı; amma tahsilât ağır gidiyor. Hüseyin Bey; "*Ben kimsede metelik bırakmam.*" diyorsa da bizde ne dayanacak ne de veresiye bekleyecek takat kalmadı.

Mazhar Müfit daha da anlatacaktı; ama birden durdu. Söylediklerine çoktan pişman olmuştu; çünkü Kemal'in yüzünde sadece üzüntü değil öfke de vardı. Elindeki tespihi öyle bir sıkımişti ki parmak boğumları bembeyaz kesilmişti.

Mazhar Müfit onun bu hâlini görünce hemen işi sulandırdı:

– Siz bunları düşünmeyiniz paşam. Amma beni Dr. Refik Beyden kurtarınız.

Kemal merakla kaşlarını çatı:

– Yoksa aranızda bir mesele mi var?

Mazhar Müfit ciddî bir yüzle cevap verdi.

– Hâlimiz nice olacak bilmem? Bizim doktor yemeği bulduğuna şükretmiyor da bir de kalori noksanlığından bahsediyor.

Kemal'in gergin yüzü yumuşadı. İnce dudakları hafifçe tebesüm ederken birden kahkahalarla gülmeye başladı:

– Demek doktor daha çok kalori istiyor.

Mazhar Müfit de kakhaha attı:

– Hem de feryat hâlinde istiyor paşam. Sonunda kızdım ve dedim ki; *“Bak doktor. Elimizdeki yorgan bu. Sen de ayağını ona göre uzatacaksın.”*

Epeyce güldüler. Dr. Refik'in tatlı huysuzlukları onlara Erzurum gecelerini hatırlattı. Hüsrev Sami'ye Erzurum gecelerinden hatıralar anlattılar. Briç oynarken doktora yaptıkları şakalar Hüsrev Sami'yi kakhahaya boğdu. Belli ki Erzurum gecelerini özlemişlerdi.

Sabah olmak üzere.

Kemal vedalaşırken Hüsrev Sami'nin ellerini tuttu:

– Manda hakkındaki kesin düşünceniz beni memnun etti beyefendi.

“Sivas’a manda almak yahut dilenmek için gelmedik!”

Sivas’takilerin bütün derdi mandayken hükûmetin bütün derdi Sivas ve Mustafa Kemal.

Hükûmet, Sivas’a yapılacak baskının başarılmaması pahasına bütün doğu vilâyetleriyle birlikte tüm yurdu feda etmeye hazırdır. Hatta hükûmete yalnız, Kâğıthane’yi de içine alan Yıldız ve çevresi bir İstanbul kalsa kâfidir.

Batan devletin hükûmeti ve sarayının zihniyeti budur; fakat saray ve hükûmet devlet batarken bile kan istiyor. İstiyor ki Ali Galip, ne yapılacağını bilmeyen iki yüz süvariyle Sivas’ı bassın.

Ve Mustafa Kemal'i ve arkadaşlarını ve kongreye katılanları kana boğsun.

Hükûmetin son hırsı budur.

Dâhiliye Nazırı Âdil'le Şeyhülislâm Mustafa Sabri bu amaca ulaşmak için pek çok şeylerini feda edecek kadar heyecanlılar.

Dâhiliye Nazırı Âdil, telaşla Ali Galip'e bir tel daha çekiyor; *“Peki, ya Sivas?.. O ne olacak?.. Çok uzadı!.. Ne vakit gidiyor-sun?.. Çabuk ol ve bildir!..”*

Ali Galip Malatya'ya gelmiştir; fakat bu işi kabul ettiğine çoktan pişmandır. Mesele hiç de düşündüğü kadar kolay değildir. Malatya'ya gitmekle aslında işten kurtulacağını hesaplamıştır.

İşi yokuşa sürmek için; *“Gayet aceledir.”* ibaresiyle dâhiliye nazırına şöyle bir telgraf çekiyor; *“Malatya muhasebecisi teşkil edilecek jandarma birliği için para kalmadığını bildirdi. Eşkiya takibi için sevk olunacak kuvvete sarf edilmek üzere bura muhasebeciliğine sözü edilen tahsisattan süratle on bin liralık havale yapılması,”*

Dâhiliye nazırı, Ali Galip'in istediği bu parayı hemen çıkarır. Artık Ali Galip için bahane kalmamıştır.

...

Dâhiliye nazırı Âdil, Ali Galip'i hareketlendirmek için her şeyi yaparken nihayet ortadan kaybolup sonra Ankara'da olduğu anlaşılan Albay Refet de Sivas'a gelmiştir.

Kemal onu Temsil Heyeti üyesi olarak kongre üyeleriyle tanıştırır.

Refet'in geldiği gün kongrede manda meselesi konuşulacaktır. Delegates daha oturum başlamadan İstanbulluların verdiği manda önergesini aralarında tartışıyorlar. Çok heyecanlı bir gün.

Oturum saatini beklemek bile sinirleri geriyor.

...

Rauf'un gönderdiği görevli, Mazhar Müfit'in kapısını çaldı:

– Beyler Rauf Beyin odasında toplandılar, sizi de bekliyorlar efendim.

O daha kapıdan girer girmez Rauf şakacı ve yüksek bir sesle Mazhar Müfit'e takıldı:

– Gel yahu nerede kaldın? Bak senin Denizliler de mandacı.

Rauf'un bu sözleri Denizli Delegatesi Necip Ali'yi kızdırmaya yetti:

– Affedersiniz beyefendi! Biz Sivas'a manda almak yahut dinlenmek için gelmedik! Sözlerinize dikkat ediniz.

Diğer Denizli Delegatesi Halit de çok kızmıştı:

– Rauf Beyefendi. Biz bu şakalara tahammül bile edemeyen adamlardanız. Lütfen sözlerinize biraz dikkat ediniz.

Mazhar Müfit, Denizli delegatesiyle, Rauf'un gittikçe sertleşen konuşmalarına şaşırılmıştı.

Hüsrev Sami'ye; "*Ne oluyor?*" gibilerden baktı. Hüsrev Sami; "*Sus ve otur.*" der gibi işaret etti.

Şakayla başlayan manda meselesi, hararetli bir tartışma doğurmuştu. Her biri sanki kongre kürsüsünden konuşur gibidiyler. Herkes manda aleyhinde; fakat imalar da var.

İmalar Rauf'a. Onun hakkında; "*Mandaya taraftar.*" diye bir dedikodu çıkmış ve manda aleyhindeki delegeler sert ifadelerinin altında Rauf'u imalı sözlerle iğnelemektedirler.

Bütün bu heyecanlı ve imalı konuşmaları tepki vermeden dinleyen Rauf sonunda konuştu:

– Arkadaşlar! Manda manda diyenler bilmelidirler ki biz tam istiklâliyiz ve tam bağımsız bir Türkiye istiyoruz.

Manda taraftarı zannettikleri Rauf'un bu sözleri hepsini susturmaya yetti. Bu arada yemek zili çaldı ve hep birlikte, alt kattaki yemek salonuna gittiler.

Yemekten sonra oturum başlayacak.

"İstanbul'dan bize hediye olarak manda mı getirdiniz?"

Kongre tam vaktinde saat 14.00'te açılır.

Reislik makamında Kemal oturuyor.

Kemal'in önünde, İstanbul'dan gelenlerin verdiği ve bugün tartışılacak olan manda konulu bir rapor durmaktadır.

Bu rapor, İsmail Hami tarafından kaleme alınmış ve İsmail Fazıl Paşayla, Bekir Sami tarafından imzalanmıştır.

Kemal, bu raporun bütün heyet tarafından bilinip tartışılabilmesi için genel kurulda sesli olarak okunmasını ister.

Rapor İsmail Hami tarafından okunduktan sonra, Kemal konuşmaya başlar:

– Efendiler! Bu rapor hakkında konuşmaya başlamadan evvel, bazı noktalara dikkatinizi çekmek isterim. İsmail Hami Beyefendi'nin okuduğu raporda bir Mister Browne'dan bahsedilmekte ve Türkiye'ye elli bin kişilik bir amele ordusu getireceği söylenmektedir. Efendiler! Mister Browne; "*Ben hiçbir resmî sıfatla gelmedim. Tamamıyla özel olarak sizinle görüşüyorum.*" diyor ve hatta "*Amerika'nın mandayı kabul edeceğini değil, belki etmeyeceğini*" söylüyor. Bu yüzden, Mister Browne'nın sözleri Amerika adına değil,

kendi adınadır. Doğrusunu isterseniz mandanın ne demek olduğunu Mister Browne'nın kendisi de bilmiyor. "*Manda, siz ne dersiniz odur.*" diyor. Arkadaşlarımızın sunduğu önergede, özellikle manda meselesi vardır. Bu hususa dikkatlerinizi çekmek istedim. Şimdi manda meselesi üzerinde daha ayrıntılı düşünebilmemiz için oturma on dakika ara veriyorum.

Kemal, kimsenin itirazına meydan vermeden odasına gider.

Hemen arkasından seçirten Mazhar Müfit'le Hüsrev Sami merakla sorarlar:

– Niçin bu kadar çabuk ara verdiniz paşam?

Kemal gergindir:

– İstanbullu efendiler iddialarını Mister Browne'a dayandıracaklar. Sözüm ona bu Mister Browne, Amerikan Hükûmeti adına buradaymış. Amerikalıların gerçek fikirlerini delegeler bilmeliler. Bu on dakikalık ara onların düşünmesi için yeterlidir.

Tespihini hızla çekerken gergindir:

– Sizler ne yapıyorsunuz? Delegelerle temas edebildiniz mi? Çoğunluk ne düşünmektedir?

Hüsrev Sami emin konuşur:

– Anadolu delegelerinin çoğu mandanın şiddetle aleyhindeler.

Kemal endişelidir:

– İstanbul'dan gelenler güzel konuşurlar. Hitabet ve parlak sözleriyle Anadolu delegeleri üzerinde tesirleri olamaz mı?

Hüsrev Sami kendine güvenmektedir:

– Onlar konuşabilirler paşam; ama biz de konuşuyoruz.

Mazhar Müfit arkadaşına katılır:

– Celse aralarında salona dağılır, delegelerle tekrar konuşuruz.

Kemal tespini cebine koyarken ayağa kalkar:

– On dakika doldu. Çıngırak çalınsın.

Ve celse tekrar açılır.

...

Oturumda ilk sözü Kara Vasıf aldı ve uzun konuşmasında; "*Manda ne demektir?*" geniş geniş açıkladıktan sonra sözlerini bağladı:

– "*Biz mandayı kabul ediyor, istiklâli kabul etmiyoruz.*" dededik. Manda demek, siyaseten değil, iktisaden memleketin imarı,

milletin refahı için lâzım olan yardımı kabul etmek demektir. Böyle bir mandayı kabul etmek zarar değildir. Mandalar yalnız ziraatımıza, sanayimize yardım edecektir. Buraya bir imar plânıyla gelecektir. Mandayı kabul etmezsek iflâs ederiz. Millî varlığımızın muhafazası için olsun, mandayı kabul etmemiz lâzımdır.

Kara Vasıf teklifinin kabul edileceğinden emin kürsüden inerken yerine İsmail Hami çıktı:

– Gelirlerimiz giderlerimizi karşılamıyor. Varlığımızı korumak için mandadan başka çare yoktur. İstanbul’da aklı başında herkes manda istiyor...

İsmail Hami uzun uzadıya bir manda konuşması yaparken Kara Vasıf heyecanla araya girdi:

– Mandayı hemen kabul edelim, şartlarını sonra görüşürüz.

İki İstanbullu efendinin manda istemesi bir Anadolu delegesini kızdırdı ve bağırıttı:

– Ne diyorsunuz efendiler! Yani koca İstanbul’dan bize hediye olarak manda mı getirdiniz?

Delegelerden Macit hışımla kürsüye çıktı:

– Muhterem arkadaşlar! Biz burada asıl şunu görüşeceğiz; Bundan böyle yalnız yaşamayacak mıyız? Mutlaka bir devletin mandasına mı muhtacız? Manda ne demektir? Mandater kim olacaktır? Önce bunları konuşalım.

Bu sefer araya Kemal girdi:

– Arkadaşlar, İstanbullu efendilerin vermiş oldukları önergede iki şey vardır. Birincisi; devletin tam bağımsızlığından vazgeçmemesi ki hepimiz aynı kanaatteyiz. İkincisi, devletin ve milletin başka ülkelerin yardımına muhtaç olup olmamasıdır. Raporda tereddütler vardır ve asıl konuşmamız gereken husus budur. Müsaade edilirse bu teklifi komisyona havale edelim. Öncelikle incelesinler ve bizi aydınlatınsınlar; çünkü istiklâlimizi hiçbir şekilde kaybetmek istemeyiz.

Kemal sözlerini bitirir bitirmez, Bekir Sami konuştu:

– Üzerimize aldığımız vazife çok ağır ve mühimdir. Beyhude yere vakit geçirmeyelim. Boş geçirecek dakikamız yoktur. Divan riyasetine verilen raporu müzakereye devam edelim.

İsmail Fazıl Paşa da onu destekledi:

– Hemen karar verelim. Teklifi komisyona havaleyle vakit geçirmeyelim. Mandayı mı kabul edeceğiz, bağımsızlığı mı? Mesele budur. Bekir Sami Beyin fikrine iştirak ediyorum. Böyle mühim bir meselenin komisyona havalesi işi uzatır. Vakit kaybetmeyelim.

Şimdi de İsmail Hami kürsüde:

– Gerek İsmail Fazıl Paşa Hazretlerinin, gerekse Bekir Sami Beyefendinin düşüncelerine iştirak ediyorum. Komisyona havale bize zaman kaybettirir. Hemen görüşelim ve mandayı kabul edelim. Gelirlerimiz, ancak borçlarımızın faizlerini karşılayabilirken yapacak başka çaremiz de yoktur.

Bu işte bir terslik var.

Aynı önergeye imza atan iki kişi ters fikirler ileri sürüyor.

İsmail Fazıl Paşa, manda mı, tam bağımsızlık mı ikilemi arasında bocalarken aynı saftaki İsmail Hami tartışmasız manda demektedir. Aynı cepheden çıkan bu ters fikirler manda aleyhindekilerin canlarını sıkmaya başlar.

Raif Hoca daha fazla dayanamayarak kürsüye gelir ve sert bir açıklama yapar:

– Bizim hedef ve gayemiz, tam bağımsızlıktır. Şu veya bu devletin himayesi altına girmek gibi tam istiklâl sayılmayan ve manda denilen ve bazıları tarafından adı değiştirilerek yardım adı verilen her ne olursa olsun, istiklâlimize dokunan her şeyi reddediyorum.

Ortalık karışır.

Mandacılar arka arkaya söz alır. İsmail Fazıl Paşa; “*Manda, istiklâli kaybetmek demek değildir.*” anlamında uzun bir konuşma yapar.

Bekir Sami işe biraz siyaset karıştırarak; “*İsmail Fazıl Paşanın fikirlerine iştirak ettiğini,*” söyler.

İsmail Hami; “*İsmail Fazıl Paşaya, Bekir Sami’ye katıldığını, Raif Hocaya katılmadığını,*” belirtir.

Ağır toplar en son konuşmuş. Bütün tartışmaları sessizce dinleyen Albay Refet sonunda kürsüye gelir:

– Mandanın bağımsızlığı zedelemeyeceği ortadayken, bazıları, “*Bağımsız mı kalacağız? Manda mı kabul edeceğiz?*” şeklinde görüşler beyan ediyorlar. Şu hâlde her şeyden önce, mandanın ne olduğu anlaşılmalıdır. Ve bundan daha önemlisi, arkadaşların divana

verdikleri önergelerinde, manda tabirinin ne şekilde kullanıldığını anlamak lâzımdır. İsmail Fazıl Paşa tam bağımsızlık şartıyla manda diyorlar. Hami Bey tarafından yazılan önergedeyse mandanın tarihinde iki ayrı görüş var. Bu önergeye göre, işin tam muhakemesi için evvelâ bir noktayı anlamak istiyorum. Bu önergeyi hazırlayan ve altına imza koyan arkadaşlar, bu bahsi aralarında görüştüler mi, görüşmediler mi? Yoksa üzerinde tam hemfikir olmadıkları metni mi divana sundular? Ve bizi boş yere meşgul ediyorlar.

Refet'in son sözleri ortaya bomba gibi düşer. Mandacılarla alenen alay edilmiştir.

İsmail Fazıl Paşa hışımla ayağa kalkar:

– Her üçümüz de tekliflerimizi geri alıyoruz; çünkü yanlış anlamalara sebebiyet veriyor.

Üçümüz dediği İsmail Fazıl Paşa, Bekir Sami ve İsmail Hami.

Fırsatı kaçırmayan Kemal hemen atılır:

– Önerge iptal edilmiştir.

Herkes şaşkındır. Manda meselesine Kemal Paşanın yahut en yakın arkadaşlarının tepki göstermesi beklenirken bunu yapan Albay Refet olmuştur.

Manda aleyhinde olanlar gülümseyerek, mandacılar kızgınlıkla birbirlerine konuşurken Albay Refet'in sesiyle kendilerine gelirler:

– Bana sorarsanız, Amerikan mandasını İngiliz mandasına tercih ederim.

Bütün delegelerde büyük bir şaşkınlık.

Refet gülümseyerek devam eder:

– Evet efendiler! Amerikan mandasını İngiliz mandasına tercih ederim; çünkü Amerika bizim gibi sakin milletlerin vicdanî duygularına saygı gösterir. Mesele para meselesi değildir. Mandayla istiklâl birbirlerine mâni şeyler de değildir; lâkin kuvvetli olmak gerekir. Aksi takdirde manda altında eziliriz.

Refet, dinleyenleri ikna etmiş olduğuna yüzde yüz emin olarak konuşmasına devam eder:

– Biz, içeride ve dışarıda tam bağımsızlık istiyoruz; lâkin bunu kendi kendimize başarabilir miyiz? Yahut bizi kendi başımıza bırakacaklar mı? Şurası muhakkaktır ki bugün İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan, Türkiye'yi aralarında paylaşmak istiyorlar.

Bu yüzden, bir devletin koruması altında barış yapacak olursak, ilerideki ilk müsait zamanda bundan kurtulabiliriz. Amerikan mandasını kabul mecburiyetindeyiz.

Salondan hayret sesleri yükselirken mandacıların yüzü aydınlanır. Manda aleyhtarları; *"Bu adam ne söylediğini bilmiyor!"* diye bağırırlar.

Kürsüdeyse Refet ünlemeye devam eder:

– Efendiler! Bu asırda, beş yüz milyon lira borcu, harap bir memleketi, çorak toprakları, on-on beş milyon ancak geliri olan bir milletin, her hâlde dışarıdan bir yardıma ihtiyacı vardır. Böyle bir dış yardımı alamayacak olursak, yarın bir Yunan saldırısına bile mukavemet edemeyiz. Amerikan mandası elzemdir.

Refet önce mandacıları vurmuş yere yatırmış, sonra ellerinden tutup kaldırmıştır.

Mandacılar birer birer yeniden söz isteyerek delegeleri yeniden etkilemek için harekete geçerler; fakat Kemal'in onlara fırsat vermeye hiç niyeti yoktur.

Oturuma on dakika ara verir.

...

Verilen aradan sonra ilk sözü, Bursa Delegesi Ahmet Nuri aldı ve mandacılar aleyhinde sert sözler söyledikten sonra konuşmasını şöyle bağladı:

– Kendimizi bütün bütün âciz ve sıkıntı içinde kalmış görerek bizi kurtarın diye şuna buna yalvarmak gibi bir zillete bu millet tahammül edemez. Ya ölürüz, ya tam bağımsızlığımızı kazanırız.

Daha sonra İsmail Hami söz alarak, uzun bir konuşmayla hem Ahmet Nuri'ye cevap verdi, hem mandayı tekrar savundu:

– İstanbul'da İzzet Paşa Hazretleriyle de görüştüm. Sivas Kongresi mandayı kabul ederse, Amerikalılar da mandayı kabul edeceklermiş. Mandanın cisminden ziyade isminden sakınarak itiraz edenlerin telâşları boşunadır. Kelimenin önemi yoktur. Manda altına girdik demeyelim de; *"Devlet-i ebet müddet olduk."* diyelim.

İsmail Hami'nin son cümlesi ortalığı tekrar karıştırdı. Hem manda altına girmek hem de ebedî devlet olmak?

Bu ne mantık!

Hüsrev Sami oturduğu yerden bağırdı:

– Beyefendi! Bizim burada bulunuşumuzun sebebi, kendimizi, vatanımızı savunarak kurtarmak ve ebedî millet olduğumuzu ispattır.

İsmail Hami tam cevap verecekken Kara Vasıf araya girdi ve bir saat konuştu; fakat yeni hiçbir şey söylemedi. Baştan beri mandacıların söylediklerini tekrar ettikten sonra sözlerini şöyle bağladı:

– Avrupalılar bizi bağımsız bir devlet olarak tanısalara bile, biz yardıma muhtacız. Manda demek, yardım demektir. Bendeniz, mandayı bu anlamda telâffuz ediyorum. Bendeniz, İngiltere’yi kendimize düşman, Amerika’yı ehven-i şer sayıyorum. Şu anda yüksek heyetimize bir teklifte bulunmak istiyorum. Manda, milletler Cemiyeti tüzüğüne uygun bir keyfiyettir. Amerikalı dostlarımız (!) da zaten mandadan korkmamaklığımızı söylemektedirler. İstanbul’daki Amerikan temsilcisine bir mektup yazarak Amerika’ya gizli bir heyet gönderebilmek ve görüşmelere başlamak üzere emrimize bir torpido tahsis edilmesini isteyebiliriz.

Kara Vasıf kürsüden inerken; *“Mandayı kabul etmek için daha ne bekliyorsunuz?”* der gibi bir tavır sergiliyordu.

Divan Reisi Kemal yine imdada yetişti:

– Vakit çok gecikti. Yarın saat ikide toplanmak üzere oturuma ara veriyorum.

“Gençlikle iftihar ediyorum!”

Kongre gündüzleri ne kadar heyecanlı ve çatışmalı geçiyorsa, geceleri de o kadar tantanalıydı.

O akşam diğer akşamlardan daha farklı oldu. O akşam sohbetler daha heyecanlı, kızgınlar daha kızgın, memnunlar daha memnundu.

Bütün kızgınlık ve memnuniyetlerin sebebi Albay Refet.

Manda aleyhtarları onu tenkit ederek; *“İsmail Fazıl Paşa hazır önergesini geri almışken Refet Bey kürsüden inseydi, manda meselesi de böylece kapanmış olurdu.”* diyorlardı.

Manda taraftarlarıysa, Albay Refet için; *“Samimî kanaatlerini ifade buyurdular. Doğru ve haklı düşünüyorlar. Manda meselesinin yardım anlayışı içinde görüşülmesinin devamında fayda vardır.”* diye fikirlerini söylüyorlardı.

O gece bütün manda aleyhtarları Kemal’in odasındaydılar.

Kemal’in kızgınlığınınınsa tarifi yok:

– İstanbul’dan gelen arkadaşlarımız, bu manda bahsinde nasıl ısrar edebiliyorlar? Gözümüzün içine baka baka mandanın, istiklâl-den yoksun kalmak olmadığına hepimizi inandırmaya çalışıyorlar.

Odadaki herkes sus pus olmuştu. Kemal İstanbullulara çok kızgındı. Onları ümitsiz ve hasta insanlara benzettikten sonra tenkilerine devam etti:

– İstanbul’dakiler ecnebi işgal baskısı altında, cesaret ve ümitlerini kaybetmiş olmanın verdiği üzüntüyle ve hastalıklı bir ruh hâli içinde hareket ediyorlar. Bunun başka türlü bir izahı yoktur. Bir milletin istiklâl hakkını aramasından ve bu yolda gerekiyorsa son damla kanını akıtmasından daha tabîî ne düşünülebilir? Şerefsiz, istiklâlsiz, esir bir millet çocukları olarak yaşamak yerine, efendice ve kahramanca ölmek, elbette ki şâyânı tercihtir. Bunu anlayamamak ne garip bir mantıktır.

Herkes kızgındı.

Askerî tıp öğrencileri adına kongreye katılan on sekiz yaşındaki Hikmet ateş almış barut gibi konuşmaya başladı:

– Paşam! Delegesi olduğum tıbbiyeliler beni buraya bağımsızlık davamızı başarmak yolunda çalışmam için gönderdiler! Mandayı kabul edemeyiz! Şayet kabul edecek olanlar varsa, bunları her kim olursa olsun şiddetle reddetmekle kalmaz ayıplarız! Değil bir başkaları siz bile paşam! Siz bile manda fikrini kabul edecek olursanız, sizi de reddederiz! Mustafa Kemal’i, vatan kurtarıcısı değil, vatan batırıcısı olarak adlandırır, tel’in ederiz!

Hikmet’in konuşması herkesi duygulandırmış, daha çok da şaşırtmıştı. Kemal de genç tıbbiyelinin sözlerinden çok etkilendi.

Ayağa kalkarak Hikmet’i işaret etti:

– Arkadaşlar! Şu gençliğe bakın! Türk millî bünyesindeki asil kanın ifadesine dikkat edin!

Sonra Hikmet’e döndü:

– Merak etme evlât! Müsterih ol! Gençlikle iftihar ediyorum ve gençliğe güveniyorum! Bizler, azınlıkta kalsak bile mandayı kabul etmeyeceğiz. Parolamız tektir ve değişmez; “*Ya istiklâl ya ölüm!*”

Umduğu karşılığı gören Hikmet de heyecanlandı:

– Var ol paşam! Nur ol paşam!

Sonra gitti, Kemal’in elini öptü.

Kemal de Hikmet'i alnından öptükten sonra kucaklarken konuştu:
 – Gençler! Vatanın bütün umut ve geleceği size, siz genç nesillerin anlayış ve enerjisine bağlanmıştır.

...

Mandanın aleyhinde olanlar lehinde olanlar.

Delegeler bazen öfkeleniyorlar, ortalığı toza dumana buluyorlar; bazen sakinleşip akıllı uslu konuşuyorlar.

Hep sessiz sakin bir hayat süren Sivas halkı bu eli yüzü düzgün, üstü başı yerinde, okumuş yazmış adamların birbirleriyle yaptıkları münakaşaları öyle veya böyle duydukları zaman hayret içinde kalıyorlar. Şimdiye kadar kimsenin dikkatini çekmeyen Sivas, bir anda çok önemli meselelerin tartışma merkezi olmuştur.

Bu iyi midir, kötü müdür? Sivaslı henüz bunu çözememiş.

“Evimden dışarı çıkmadım ve hiçbir şeye karışmadım!”

Sivas ve Sivas halkı tarihinin en heyecanlı günlerini yaşarken Erzurum'da Kâzım Karabekir Paşanın da bir konuğu vardır; Kurmay Binbaşı Saffet.

Binbaşı Saffet, Erzurum'a Albay İsmet'le Ahmet İzzet Paşadan birer mektup getirmiş.

Her iki mektubu da birlikte yazdıkları tahmin ediliyor.

Ahmet İzzet Paşa mektubunda; hilâfet ve Boğazlarla İstanbul'un Osmanlı'da kalmasını, Anadolu'daki Rumların, Balkanlardaki Müslümanlarla mübadelesini istiyor. Irak ve Suriye'nin de Osmanlı hâkimiyetinde kalmasını talep ediyor. Bu amaca ulaşmak için on beş ilâ otuz yıl süreyle, Amerikan mandasının kabul edilmesini, Meşrutiyetin devamını ve milis tarzında da olsa bir ordunun olmasını tavsiye ediyor.

Albay İsmet ise *“Kardeşim Kâzımcığim!”* diyerek daha samimî bir mektup yazmış. İstanbul Hükûmeti'yle ilgili birtakım olayları anlattıktan sonra sadede geliyor;

“(...) Şimdi İstanbul'da belli başlı iki cereyan vardır. Amerikan, İngiliz taraftarlığı. (...) Evvelce Amerika'nın kabul etmesi pek şüpheli olduğu için İngilizler sakin idiler. Hâlbuki tahmin hilâfına olarak, Amerika'da Türkiye'ye gelmek için temayül artmış, İngilizlerde de

telâş artmış. İstanbul'da propagandaya başladılar. Taraftarlarını hükûmet ile beraber körüklüyorlar. İstanbul'un bazı mahallerine beyannameler bile dağıtmışlar; 'İngilizleri isteriz!' diye.

İngilizlerin emeli bu esnada memlekette, Amerika işini suya düşürdükten sonra yine bildiklerini yapmaktır, diye tahmin olunuyor. Korkuluyor ki bütün Asya'yı eline geçirmiş olan İngilizler, Türkiye'yi elinde bulundurarak tamamen çürütüp mahvetmek isteyeceklerdir.

Eğer Amerika'nın gelmesi suya düşerse İngilizler için bugünkü taksim vaziyetini tevsî etmekten başka yapılacak bir şey yok gibidir. (...)

Eğer Anadolu'da halkın Amerikalıları herkese tercih ettikleri zemininde Amerikan milletine müracaat edilse pek ziyade faidesi olacaktır deniliyor ki ben de tamamıyla bu kanaatteyim.

Bütün memleketi parçalamadan bir Amerikan mandasını kabul etmek yaşayabilmek için yegâne ehven çare gibidir. Fakat bugün bu kanaatin kıymeti onun izharındadır. Avrupa'nın, Amerika'nın pazarlık ettikleri bir zamanda Amerika lehine bir koz göstermektedir.

Sen Erzurum'a giderken bana; 'Korkuyorum ki seni bir şeye karıştıracaklar.' demiştin. Evimden dışarı çıkmadım ve hiçbir şeye karışmadım.

Fakat muhitim karıştı, ben karışmadım da ne oldu? Hiç.

Sekiz ay evimde oturduktan sonra.(...)

Anadolu'da anarşi günden güne artıyor. Hükûmetsizlik her gün daha ziyade tebarüz ediyor. Bu hâl yalnız başına büyük bir felâket-tir. En muktedir hükûmetler, en temiz insanlar bu anarşiyi senelerce tedaviye ve mahvolan hükûmet nüfuzunu iadeye teşebbüs etseler muvaffakiyetleri şüphelidir. (...) İşte biz evimizde, hiçbir kimse ve hiçbir şeyle alâkadar olmaksızın ahvali böyle teessürle görüyoruz. Dilhûn oluyoruz. Duadan başka elimizden bir şey gelmez.

Malatyalılar bana Malatya mebusluğunu teklif ediyorlar. Sen ne dersin? Gözlerinden öperim, seni bağrıma basarım sevgili kardeşim Kâzımcığım.

Kâzım Karabekir'in elinde mektup kalakaldı. Çok sevdiği arkadaşının böyle bir karamsarlık içinde olabileceğine inanamadı.

İsmet mektubunda; "*Anadolu'daki anarşiden, kargaşadan ve sonucu büyük felâketten,*" bahsediyordu ki Kâzım Karabekir'in buna katılması mümkün değildi. Ona göre dört kolordu arasındaki bağ ve samimiyet ve Anadolu'da Kuva-yı Millîye'yle başlayan direnme, İsmet'in dediği gibi büyük bir felâket değil, tam aksine vaziyetin iyiye gittiğini gösteriyordu.

Kâzım Karabekir'in daha çok şaşırdığı hatta kırıldığı diğer hususa, İsmet'in Amerikan mandasını savunmasıydı. Üstelik İsmet mektubunda; "*Hiçbir şeye karışmadım.*" derken Kâzım Paşa onun Amerikan mandasını savunarak kendisini de ikna etmek için böyle bir mektup yazmakla mandacıların arasına pekâlâ karışmış olduğunu gördü.

Daha üzücü olan İsmet, bunu Erzurum kararlarını bildiği hâlde yapıyordu.

...

Albay İsmet ve Ahmet İzzet Paşa bu mektupları Kâzım Karabekir Paşaya yazmışlar ve Mustafa Kemal Paşaya da ulaştırmasını ve kongrenin bu yönde karar almasını istiyorlar.

Fakat mektuplar gelinceye kadar Kemal, Sivas'a gitmiştir.

Binbaşı Saffet, Sivas'a gitmek isterse de Karabekir Paşa; "*Ben kendilerine ulaştırırım. Siz de böyle bir mektup getirdiğinizden kimseye bahsetmeyiniz.*" diyerek binbaşiyı İstanbul'a yollar.

Binbaşı, İstanbul'a dönünce de bu mektupları sumen altı eder ve Kemal'e göndermez.

Albay İsmet, her ne kadar mektupların akıbetini sorarsa da Karabekir, mektupları göndermediğini söylemez.

"Allah'ın izniyle başaracağım!"

Kemal hem manda meselesiyle hem Ali Galip'le uğraşmaktadır.

İstanbul şimdiye kadar Ali Galip'in her isteğini yerine getirmiş ve artık onun bir an evvel silâhlı adamlarıyla birlikte Sivas'a doğru hareket haberlerini beklemektedir.

Fakat Sivas'a gitmek kolay değil!

Sivas'ta Kemal Paşa var!

Ali Galip, Kemal Paşanın sillesinin tadını bildiği için iş ciddîye bindikçe telâşlanıyor. Dâhiliye nazırının; “*Haydi, artık, Sivas’ı bas.*” taleplerine, 8 Eylülde Malatya’dan felsefî bir cevap yazıyor;

“Böyle mühim teşebbüslerde en mühim muvaffakiyet vasıtası, kuvvetten ziyade düşmana dair bilgilerdir. Bilinmelidir ki vatanım için hiçbir fedakârlıktan çekinmem. Azmim sarsılmaz. Millet ve vatanı maceraperestlerin kılavuzluğundan ve elinden kurtarmak vecibesi karşısında başarısızlığın ölümden beter bir cahillik olmakla kalmayıp, maazallah kötü neticeler de doğurabileceğini düşünmeli ve ona göre gerekli tamamlayıcı bilgiler verilmelidir. Kuvvetin miktarıyla hareket zamanını şimdiden kesin olarak tayin edemem. Mamafih bir hafta zarfında istenilen istikamete doğru hareket kastında olduğumu arz ederim.”

Dâhiliye Nazırı Âdil ne yapsın?

Ali Galip resmen çamura yatıyor; fakat umudunu da ona bağlamış. Kullanabileceği başka adamı yok.

Onu bir an evvel harekete geçirmek gerekmektedir; çünkü 4 Eylül 1919 tarihli İstanbul gazeteleri, Ali Galip’in Sivas Valiliği ve III. Kolordu Kumandanlığına atandığını yazmışlardır.

Bu durumda artık Ali Galip’in derhâl hareketlenmesi gerekiyor ki dâhiliye nazırı, Ali Galip’i cesaretlendirmek için tekrar yazıyor;

“Sivas’tan güvenilir haber alamamakla birlikte halk bu adamlara taraftar değildir. Oradaki mevcut asker de çok azdır. Sivas size daha yakındır. Gerekli bilgiyi alabilirsiniz. İstanbul’daki gazeteler her nasılsa alacağınız görevle ilgili yazılar yazdığından bir an önce Sivas’a hareket ediniz. Yanınızda ne kadar çok kuvvet olursa o kadar iyi olur. Hareketinizin tarihini çabuk bildiriniz.”

Ali Galip hemen hareket etmiyor; ama cevap yazıyor.

Dâhiliye nazırına diyor ki; “*Eşkîyaları yakalamak için ayın 14’ünde yeterli kuvvetle Malatya’dan hareket için gerekli tedbirleri almaktayım. Allah’ın izniyle başaracağım; lâkin taleplerim hemen yerine getirilsin.*”

Dâhiliye nazırıyla Ali Galip'in bilmedikleri bir şey var. Karşılıklı yazmış oldukları bütün telgraflar anında Kemal'in eline geçiyor.

Kemal kara kara düşünüyor. Sivas'ın etrafında tehlikenin gidecek büyüdüğünü görüyor. Üstelik manda tartışmaları delegelerin sinirlerini bozmuş. Şimdi karşılarına çıkıp; *"Ali Galip Sivas'ı basmak üzeredir."* diyemez.

Ne yapıp etmeli kongreyi bir an evvel tamamlamalı; fakat nasıl?

"Mandacı gidiyor mandacı!"

Manda?

Halkın; *"Camuz yahut kömüş"* de dediği iri yapılı, kara derili, inekgillerden bir hayvan. Yağlı sütünden güzel yoğurt ve kaymak yapılır.

İstanbul'daki manda tartışmaları bu hayvanı da kast ederek gazetelerde mizah konusu olmuş.

Başyazılarda manda, karikatürlerde manda, halkın dilinde manda. Manda hayvancığı, mizah edebiyatına girmek için durmuş durmuş, turnayı gözünden vurmuş.

Yahya Kemal de fırsatı kaçırmamış Zaman gazetesinde *"Vatan Mefhumu"* başlıklı bir yazıyla mandacılarla alay etmiş ve demiş ki; *"İstanbul'a girmek için Fatih'in her topuna doksan manda koşmuş-tuk. Şimdi koca saltanatı bir mandaya değişeceğiz!"*

Sivaslılar da manda modasına uymakta gecikmeyerek İstanbul'dan gelen okumuş-yazmış adamların manda istemelerini eğlence konusu yapmışlar.

Kara Vasıf'ı, İsmail Fazıl Paşayı, Albay Refet'i, İsmail Hami'yi nerede görseler kulaklarına duyura duyura; *"Mandacı gidiyor mandacı!"* diye gülüşüyorlar.

İstanbul'dan gelenler, bu sataşmalara alınıyorlar; fakat halka diyebilecekleri bir şey yok. Onlar da kendilerine taraftar bulmak gayretiyle Rauf'un mandacı olduğu şâyiasını hepten yaymışlar.

Bu dedikoduya Rauf önce önem vermemiş; fakat artık bir şeyler söylemek lâzım. Suskun kalmak bütün delegelerin bu fikre inanmasına yol açıyor. Kemal de duymuş bu dedikoduyu; ama hiçbir gün Rauf'a; *"Hakkınızda böyle şâyialar dolaşıyor."* dememiş; çünkü Rauf şimdiye kadar manda lehinde bir tek kelime sarf etmemiş.

Bugünkü oturumda Rauf konuşacak.

Ve işte kürsüye çıkıyor:

– Efendiler! Manda manda diyorsunuz; amma bunun bağımsızlığımızı sınırlayacağını düşünmüyor musunuz? Gerçi, ben de çoğunuz gibi düşünüyorum; evet yardıma muhtacız; fakat önemli bir de tehlike karşındayız. İngiliz gazeteleri; “*Kızılırmak’ın doğusunun Ermenistan kabul edilerek Amerikan himayesine verileceğini,*” yazıyor. Sadece Kızılırmak’ın batısı Türkiye olacakmış. Bu görüşe, İtalyanlar ve Fransızlar da katılıyormuş. İşte bu tehlikeye karşı memleketimize en tarafsız gibi duran Amerika’nın yardımını kabul edelim; fakat lütfen dikkat buyurunuz. Amerika’nın yardımını kabul edelim derken kesinlikle Amerikan mandası kabul edelim demiyorum. Sadece ve sadece, iki bağımsız devlet gibi, Amerika’dan yardım isteyelim.

Rauf, bütün delegelere kendisini kabul ettirmiş hatırı sayılan Hamidiye kahramanı.

Sözleri dikkatle dinlenirken o konuşmaya devam ediyor:

– Devlet ve milletimizin içerdeki ve dışarıdaki bağımsızlığı ve vatanımızın parçalanmasına hiçbir şekilde meydan vermemek şartıyla, memleketimize karşı istilâ emeli beslemeyen herhangi bir devletin fennî, sınai, iktisadî yardımını memnuniyetle karşılıyoruz; fakat şunu da bilmek lâzımdır. Amerika’da senelerden beri aleyhimize büyük bir propaganda yapılmaktadır. Amerikan kongresinden, bizim manda talebimizi kabul etmeden evvel, memleketimizi tetkik edecek bir heyet davet edelim. Teklifim budur.

Kemal bu teklifi beğendi; çünkü bu teklif kendisine zaman kazandıracaktı. Rauf’un teklifini oya koydu ve teklif ittifakla kabul edilince Amerika Birleşik Devletleri Senatosuna bir mektup yazılması kararlaştırıldı.

Mustafa Kemal, Rauf, İsmail Fazıl Paşa, İsmail Hami ve Mehmet Şükrü’nün imzalarının bulunduğu mektupta, Amerikan Senatosuna Sivas Kongresinin toplanma amacı anlatıldı ve mektup şöyle bitti;

“(…) *Sivas Kongresi, bugün oy birliği ile Amerika Birleşik Devletleri Senatosundan Osmanlı Devleti’nin topraklarının ve halkının keyfi idaresine bir barış antlaşmasıyla müsaade etmeden evvel,*

tarafsız bir devlet nazarıyla, Osmanlı Devleti'ndeki durumları, oldukları gibi tetkik etmek maksadıyla, üyelerinden oluşan bir komiteyi, Osmanlı Devleti'nin bütün topraklarını ziyaret etmek üzere göndermesini diler."

Mektupta ne Amerikanın ne de başka bir devletin manda, himaye yahut desteğine özellikle değinilmemişti.

Manda meselesi de böylece kapandı gitti.

...

Kongre heyeti, padişaha da bir mektup yazılmasına karar verdi.

Delegeler yazılan mektupta padişahlarına sarsılmaz bağlılıklarını dile getirdikten sonra Sadrazam Damat Ferit'i de şikâyet ettiler.

Amma ne şikâyet!

Damat Ferit, Aydın katliamını önleyememiş.

Paris Barış Konferansından, millî haysiyetimizi incitecek şekilde kovulmuş. Millî hareketi; "*İttihatçılık!*" olarak göstererek memleket içinde ihtilâl varmış gibi hareket etmiş ve böylelikle yabancıların müdahalesini davet etmiş.

Seçim yaptırmamış ve vatani kurtarmak için çırpınan Kuva-yı Millîye'yi dağıtmak için uğraşmış.

Devletin yargı hakkını yabancıların elinde oyuncak hâline getirmiş.

Ordunun kuvvetini azaltmak için kudretli kumandanları tutuklayarak düşmana teslim etmiş ve Malta'ya sürdürmüştü.

Yabancı subayların, memleket içinde dolaşarak millî birliği bozacak faaliyetlerine yardım etmiş.

Ordunun şifreli yazışmasını önleyerek askerî sırların ifşasına cüret etmiş.

Ve mektup şöyle bitmiş;

"Bu vaziyeti dikkate alan kongremiz, vatani kurtaracak son çare olmak üzere hiçbir siyasî partiye mensup olmayan ve millî iradeyi temsil edenlerden oluşan bir hükûmetin başa getirilmesini arzu etmektedir. Böyle bir hükûmet kurulmadığı takdirde, milletin yapacağı teşebbüsleri durdurmaya imkân olmadığını arz eder.

Her şartta emir ve ferman sevgili padişahımız efendimizindir."

İşte o gün de akşam oldu.

Kongre üyeleri akşama kadar bağııştılar, tartıştılar; ama sonunda her zamanki gibi barıştılar. Padişahlarına mektup yazdılar, eniştesi Damat Ferit'i kendisine şikâyet ettiler.

Sonunda da; "*Ferman efendimizindir.*" dediler.

"Ali Fuat Paşa Batı Anadolu Kuva-yı Millîye kumandanı!"

İstanbul Hükûmeti, Sivas Kongresini mutlaka engellemek istiyor. Bu amacına ulaşmak için en büyük engellerden birisi, Ankara'da bulunan XX. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa.

Ali Fuat Paşanın İstanbul'a ve işgal kuvvetlerine bir zararı daha var. O, Ankara'da bulunduğu sürece giderek şiddetlenen Batı Anadolu'daki Kuva-yı Millîye her geçen gün Kemal'in kontrolüne girmek yolunda.

İstanbul Hükûmeti tedbir olarak Ali Fuat'ı 28 Ağustos 1919'da görevden almış; fakat Ali Fuat Paşa bu emri dinlememiş.

Zor bir durum.

Bir kumandan, bağlı bulunduğu hükûmeti dinlemiyor.

Ali Fuat'ın hesabına göre Sivas Kongresine engel olunmak için güneyden Fransızlar, kuzeyden Samsun'a çıkaracakları kuvvetlerle İngilizler Sivas'a yürüyebilirler. Ayrıca tren yoluyla, bunların çevresindeki şehir ve kasabaları da işgal edebilirler. Hele de İzmir-Eskişehir-Konya demir yolunun bazı önemli noktaları ele geçirilirse İzmit Kuva-yı Millîye Cephesiyle, Sivas'ta toplanacak kongrenin irtibatı kaybolur.

Bu cephenin Sivas'tan umudu kesilirse, İstanbul Hükûmeti bütün bölgeye hâkim olabilir.

Ali Fuat bütün tehlikeleri düşünüyor ve "*Bu tehlikelere karşı tedbirler almak gerekir.*" diyor.

Ali Fuat yanılmıyor; Damat Ferit, İngilizlerle anlaşmıştır. Hükûmet kongreyi dağıtmaya çalışırken İngilizler de destek vereceklerdir.

Hükûmete göre İzmit'ten başlayarak Eskişehir, Afyon, Konya demir yolları İngilizlerce işgal edilirse, Samsun'daki İngiliz ve Urfa, Maraş yöresindeki Fransız birlikleri de aynı anda harekete geçerse Sivas'ta yapılan kongreden vazgeçilebilir.

Hemen harekete geçen İngilizler, Eskişehir mutasarrıfı ve Konya valisinin hükûmetten yana tavırlarından faydalanarak Batı Anadolu'daki Kuva-yı Millîye kuvvetleriyle Doğu Anadolu'daki hareket arasındaki ilişkiyi kesmek için Haydarpaşa-Konya demir yolunu denetimlerine almak amacıyla yöredeki güçlerini takviye ediyorlar.

Ali Fuat birtakım tedbirler düşünüyor;

“Önce Geyve Boğazı'nın batısı emniyete alınmalıdır. Boğaza daha önce girmiş olan yabancı kuvvetler derhâl dışarı atılmalıdır. Eskişehir ve Afyon gibi şehirlerde millî kuvvetlere taraftar birer kumandan bulundurulmalıdır.”

Hemen kolları sıvayan Ali Fuat, Eskişehir'deki, Nizamiye taburu Kumandanı Atıf'ın emrine bir makineli tüfek bölüğü vererek Eskişehir civarındaki hâkim tepelerde ordugâhını kurduruyor ve bütün bölgedeki asker ve kumandanlara bir tamim yayımlıyor.

Fakat bu nasıl tamim; kendi adıyla değil, kongre adıyla.

Ali Fuat'ın Sivas Kongre adına yayımladığı tamim hayli cesurca;

“Eskişehir Bölge Kumandanlığına Süvari Yarbay Atıf ve 23. Tümen bölgesi ve Alaşehir dâhil olduğu hâlde Millî Kuvvet Kumandanlığına Yarbay Lütfü Beyler atanmıştır.

Bu kumandanlara millet adına her türlü yetki verilmiştir.

Bu kişiler, bütün sivil ve askerî teşkilâtı yönetimlerine alacak ve itaat etmeyenleri millet adına tutuklayacaklardır.

Her türlü hareketleri, millî hakları büyük ölçüde sağlayacak gibi düzenleyecekler ve kanunsuz hâllerle âsaiyşsizliğe asla yer vermeyeceklerdir.

İnsanlık âlemi ve adaletli büyük devletlerin kabul ettikleri ilkelere ve ateşkes hükümlerine uyulacak, her türlü iç ve dış saldırılara karşı, milletin haklarını, gereğinde silâhla müdafaa edecekler ve yabancı kuvvetlerin Eskişehir'in batısından doğusuna geçmesine son derece vatanperverâne bir şekilde mâni olacaklardır.

Bu maksatla her türlü vasıttan istifadeleri meşrudur.

İş bu talimat çerçevesinde hareketlerinizi düzenlemek milletin arzularından olmakla, hamiyet ve dirayetinizden azamî surette

devlet ve millet menfaatlerini ve padişahın haklarını muhafaza eylemenizi heyetimiz namına rica eder ve icraatlarınızdan zaman zaman bilgi vermenizi ve muvaffakiyetinizi temenni ederiz."

...

Ali Fuat'ın Sivas Kongresi adıyla yayımladığı bu cesur tamim, İsmail Hami tarafından kürsüden okununca ortalık alkıştan inledi.

Bütün kongre delegeleri duygulanmıştı.

Bu duygu selinin etkisiyle Rauf söz aldı:

– Ankara'daki XX. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa Hazretleri, şimdiye kadar kumanda ettiği askerin ruhuna vakıf bir kahramandır. İngilizlerin dalaverelerini, kötü saldırı ve hareketlerini tam zamanında hissedip kongre namına böyle bir tamim yayımlaması, milletin gerçek evlâdı olduğunu ispat etti. Ben şahsen bunu ilk muvaffakiyetimiz kabul eder, kendilerine bir teşekkür telgrafı yazılmasını rica ederim.

Bütün salon; "*Kabul!*" sedalarıyla inlerken arkasından bitmeyen bir alkış başladı.

Kemal de duyguluydu. Kürsüden delegelere şöyle hitap etti:

– Takdir edersiniz ki Ali Fuat Paşa Hazretleri bu emirleri bize güvenerek vermiştir. Kastamonu taraflarına da aynen bu emri vermelidir. Münasip görürseniz Ali Fuat Paşa Hazretlerine oralara da emir verme yetkisi verelim.

Ortalık tekrar alkışa boğuldu. Yine; "*Muvafıktır!*" sedaları duyuldu.

Kemal delegelerin tavırlarından memnun, bir teklif daha yaptı:

– Efendiler! Bildiğiniz gibi Ankara Valisi Muhittin Paşayla Konya Valisi Cemal Bey millî hareketimize karşıdır. Ali Fuat Paşaya bu valileri tutuklama yetkisi de verelim.

Kemal'in bu teklifi de tekrar ortalığı alkışa boğdu. Yine; "*Muvafıktır!*" sedaları çınladı.

Kemal'den bir teklif daha:

– Muhterem arkadaşlarım! Takdir edersiniz ki Batı Anadolu'da yapılacak pek mühim ve zor işler vardır. Biz kongre olarak Ali Fuat Paşa Hazretlerini Batı Anadolu Umum Kuva-yı Millîye kumandanı tayin edersek o bölgeye ait her türlü işlerde salahiyet sahibi olur ve yapar.

Delegelerin; *“Muvafıktır!”* sedaları Sivas Lisesi kongre salonunu yine çınlattı.

Ve Ali Fuat Paşa, kongre kararıyla Batı Anadolu Kuva-yı Millîye kumandanı olarak bölgeye tam yetkili olarak atandı.

“Sizlerin maksadı,

İttihat ve Terakkiyi yeniden ayağa kaldırmaktır!”

Kongrenin o günkü oturumu akşam sohbetine de konu oldu. Herkes keyifliydi. Ali Fuat’ın yaptıkları Kemal başta olmak üzere hepsini gururlandırmıştı.

Meşru bir vatan savunmasında herkes üzerine düşeni yapmak istiyor ve yapıyordu; fakat meşru olmayan işler yapanlar da vardı.

Karakol Teşkilâtı!

Bu teşkilât epeydir Kemal’i rahatsız ediyordu; fakat Karakol Teşkilâtının yayımladığı son bildiri onu rahatsız etmekten öte ürküttü.

Bildiride deniyordu ki; *“Başkumandanımız vardır. Erkân-ı Harbiye-i Umumîye Reisimiz vardır. Dev bir ordumuz ve hükûmeti kuracak bir mücahit kadromuz vardır. Zamanı geldiğinde bütün bunlar, çevreye ölüm saçarak ortaya çıkacaktır.”*

Rahatsız olunmayacak gibi değil, Kemal’in kafasını bu teşkilât hep kurcalıyor.

Birdenbire Kara Vasıf’a dönerek sordu:

– Kuzum Vasıf Bey. Bu gizli mücahitler kimlerdir ve nerededirler? Bütün bu gizli teşekküllerin başkumandanı kimdir? Şunları biz de bilsek, öğrenebilsek.

Konuşmasına daha bir merakla devam etti:

– Sahi, sizce bu cemiyeti kim kurmuş olabilir?

Kara Vasıf pat diye ağzından kaçırdı:

– Ben...

Herkes hayretten dondu kaldı.

En çok da Kemal.

Ve bu şaşkınlıkla sordu:

– Pekâlâ. Başkumandanınız, Erkân-ı Harbiye Reisiniz kim?

Kara Vasıf güldü:

– Siz.

Odada yere iğne düşse duyulabilirdi.

Sakin olan tek bir kişi var Kara Vasıf:

– Hepsi siz pašam. Her şeyi hazırlayan, nizamnameyi teksir eden, her tarafa gönderen bendenizim; amma reisimiz Mustafa Kemal Paşadır.

İçinde bir öfkenin dalga dalga kabardığını hisseden Kemal kendine hâkim olmaya çalışıyordu:

– İyi de, bundan maksadınız nedir?

Kara Vasıf, iyi bir şey yapmış olmanın rahatlığıyla cevap verdi:

– Maksadımız gayet açık. Bir terör ve tedhiş havası uyandırarak vatan müdafaasında zaafa düşmüş olanları silkelemek uyanmalarını sağlamak.

Kemal daha fazla dayanamadı:

– Hayır! Vasıf Beyefendi hayır! Sizlerin maksadı, yıllarca süründürdüğünüz milleti uyandırmak değil, ölmüş bitmiş İttihat ve Terakkiyi yeniden ayağa kaldırmaktır. Tekrar iktidara geçmek için çalışıyorsunuz. Bütün bunların farkındayım. Gizli başkumandanınız ben değilim, Enver Paşadır.

Kara Vasıf böyle bir tepki beklemiyordu:

– Yanılıyorsunuz pašam. Bizim başkumandanımız sizsiniz. Ta-lât Paşa Berlin'den gönderdiği mektupta bizim, sizin etrafınızda birleşmemizi emretmiştir.

Kemal'in kızgınlığının sınırı yok:

– Yani şimdi tek bir emirle bizim yanımıza geldiniz öyle mi? Demek oluyor ki başka bir mektupla ve emirle de yanımızdan gidersiniz, öyle mi anlıyorum? Aziz albayım, Karakol Teşkilâtının işgal edilmiş şehirlerimizde devam edip etmemesine bir şey demem; amma burada, istilâdan kurtulmuş yerlerde partizan siyasete müsaade etmem. Buralarda tek teşkilât vardır, o da “*Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetidir.*” Şayet bizimle çalışacaksanız, bu nam altında çalışacaksınız. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin hedefi, evvelâ memleketi düşman istilâsından kurtarmak, sonra da bağımsız ve hür bir milletin lâıyk olduğu devleti kurmaktır. Bu cemiyette Bâb-ı Âli baskınına da, Yıldız yağmasına da herhangi bir maceraya da aramızda yer verecek tek bir kimse yoktur.

Kara Vasıf tek kelime edemedi.

Onun bu suskunluğuna Kemal daha çok sinirlendi:

– Memleketin her tarafında, ister istilâya uğramış olsun, ister bağımsız bulunsun, sadece Müdafaa-i Hukuk teşekküllerine, onun şubelerine ve bu davaya inanmış samimî kimselere yer verilecektir. Bunu aklınızdan çıkarmayınız.

Bu şiddetli hücum karşısında Kara Vasıf bir şeyler söylemek istedi:

– Zât-ı devletleri, Karakol Teşkilâtından şüphe etmeyiniz. Biz, sizinle birlik olmadığımızı yaydık; amma biliniz ki sadece sizin emirlerinizdeyiz.

Kemal bağırdı:

– O hâlde Karakol Teşkilâtı; rumuzuyla, mühürüyle, hatta şahıslarıyla tarafımdan iptal ve ilga edilmiştir. Vasıf Bey, bilmem lâfımı anlayabildiniz mi?

Kara Vasıf sapsarı kesilmişti.

...

Kemal bu işi kökünden hâlletmek niyetindeydi.

Kongreye bir karar eklettirdi; *“Memlekette düşman işgaline ve hükûmetin kanunsuz ve millî vicdana uymayan her türlü hareketine karşı vatandaşları şemsiyesi altında birleştiren teşkilât, yalnız ve yalnız Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetidir.*

Başka nam ve hesapla hareket edenler, Millî Mücadelenin dışında kalmış özel teşebbüsler olmaktan ileri gidemezler.”

“O zaman bu işi annem de başarabilir!”

Sivas’ta işler zor! Mandanın rafa kaldırılması, Amerikan Kongresine ve padişaha mektuplar yazılması iyi hoş; fakat bunların hiç birisi, Sivas’ın üzerinde dolaşan tehlikeyi yok etmiyor.

Üstelik bu tehlikeden henüz delegelerin haberi yok.

Tehlike o kadar büyümüştür ki bunu yakın arkadaşlarına bahsetmek gerektiğini düşünür ve o akşam yaverleriyle birlikte Mazhar Müfit’le Hüsrev Sami ve Rauf’a kaç gündür ne büyük tehlike içinde olduklarını haber verir.

Tehlikenin içinde sadece kendileri olsa belki daha sakin olabileceklerdir; fakat bu çok daha farklı bir hadisedir.

İstanbul Hükûmeti’nin yapmak istediği apaçık ortadadır.

Kürtleri ayaklandırıp Müslüman’ı Müslüman’a kırdırmak. Memlekette kardeş kanı akıtmak.

İngilizler bunu yapmak isteyebilirler, bunun için Nowel'i de kullanabilirler; fakat hükûmetin bu işte başı çekmesi ve bu alçaklığa âlet olması akıl alır gibi değildir.

Hepsinin tüyleri diken diken.

Artık ne yapılabileceğini birlikte düşünüyorlar. Ali Galip harekete geçmek üzere, derhâl durdurulması lâzım.

Kemal'in kafasında bir şeyler var.

Gerçi, Diyarbakır'daki XIII. Kolordu Kumandanı Cevdet'e, Ali Galip ve yanındakileri yakalamasını yazmış; fakat onun böyle bir işi yapmaya niyeti yok. Dört eşkiyayı tutuklamak için İstanbul'a soran adamdan iş çıkmaz.

Hepsi bir çare düşünüirken Kemal, Malatya'daki Alay Kumandanı Cemal'i telgraf makinesi başına istiyor.

...

Çok geçmeden Malatya telin ucundadır. Cemal'e yazıyor:

– Vali Galip Bey, İngiliz Binbaşısı Nowel, Kamuran, Celâdet ve Ekrem Beylerin hepsinin ustalıkli bir tertiple bu gece yakalanarak Sivas'a gönderilmeleri zarurîdir. Vaziyetiniz bunu yapmaya elverişli midir?

Albay Cemal cevap veriyor:

– Valiyi de birlikte mi yakalayalım?

Kemal:

– Bilhassa evet.

Cemal:

– Arz ettiğimiz üzere, durum ve kuvvetimiz buna müsait değildir. Kamuran, Celâdet ve Ekrem Beylerin yakalanmaları hakkında XIII. Kolordu Kumandanıyla haberleşme yapıldı. Sonunda durumun nezaketi dolayısıyla şimdilik tutuklanmalarının uygun olmayacağı hakkında emir çıkmıştır.

Anlaşıldı, bu işi Albay Cemal de yapamayacak.

Tekrar yazıyor:

– O hâlde kendilerine hissettirmeden sıkı bir şekilde göz hapsinde bulundurunuz. Kolordudan emir mutlaka gelecektir. Hareket ederlerse ne tarafa gittiklerini ve hangi vasıtayla hareket ettiklerini hemen bildiriniz.

Bu kadarla kalmıyor.

Elâzığ'daki XIII. Kolorduya bağlı XV. Alay Kumandanı olan Albay İlyas'la da temasa geçiyor ve ondan da Ali Galip ve yanındakilerin tutuklanmasını istiyor; fakat o da; *"Kumandanın emri olmadan harekete geçemeyeceğini,"* bildiriyor.

Bu iş böyle olmayacak.

Albay İlyas'ı tehdit ediyor; *"Oradaki kişilerin ihaneti belgelenmiştir. Alçaklıkta İstanbul Hükûmeti'yle iş birliği yapmaktadırlar. Kolordu kumandanı emir vermese bile bu işin hâllini sizden bekliyorum. Buradaki subaylardan size destek olmak üzere bir ekip göndereceğim. Malatya'daki hainlerin icabına bakınız, daha sonra da dilerseniz Sivas'a geliniz ve bize katılınız."*

Ve tehdide devam ediyor; *"Sivas'tan hemen bir tabur gönderiyorum. Görevinizi yapmazsanız, hainleri temizledikten sonra sizi de tutuklatırım!"*

Tehdit etkisini gösteriyor ve Albay İlyas; *"Elli katırlı askerle isyancıların üzerine doğru hemen hareket edeceğini,"* bildiriyor.

İşte bu çok iyi.

Kendisi de Sivas'tan bir tabur asker yerine bir kişi gönderiyor; Recep Zühtü.

Kemal, Recep Zühtü'yü Malatya'ya uğurladıktan sonra rahatlıyor.

Koltukta geriye yaslanmış neşeyle sigara tütürürken gülüyor:

– İşte bu mesele de hâlloldu.

Mazhar Müfit telâşlı ve kızgın itiraz ediyor:

– Nasıl hâlloldu paşam. Elâzığ'dan çıka çıka elli katırlı bir kuvvet çıktı. Sivas'tan bir tabur göndereceğim dediniz, hepsi hepsi Recep Zühtü'yü gönderdiniz. Sonra da geriye yaslanıp, bu işi de hâlettik diyorsunuz. Neresi hâlloldu bu işin?

Kemal tespihiyle oynarken neşeli:

– Amma uzatıyorsun Mazhar. İlyas Beyin, kırk elli katırlı süvariyle hareket ettiğinin anlaşılması bile bu işin hâllolması için yeterlidir. Bunlar kaçacak delik arayacaklardır, göreceksin.

Sivas'ta günlerdir yaşadıkları sinir harbi üzerine bir de Ali Galip meselesinin öğrenilmesi her şeyin üzerine tuz-biber olmuş, herkes gerilmiştir.

Mazhar Müfit'in sinirleri bozulmuştur:

– Hepsi güzel de, olmuyor güzel paşam. Ali Galip tehlikesi bir yana, biz burada beş altı kişi oturmuşuz sadece padişahla, Ferit Paşayla değil, bütün dünyayla uğraşıyoruz. Para yok, asker yok, top yok, tüfek yok. Velhâsıl bu savaşımızı destekleyecek elimizde tek bir kuvvet bile yok. Buna bir çare düşünmeli değil miyiz?

Kemal şaşılacak derecede sakin gülümsüyor:

– Azizim Mazhar Müfit Beyefendi. Senin dediklerinin hepsi olsa, o zaman bu işi annem de başarabilir. Marifet, yokluk içinde başarmaktır. Sen bu gece çok sinirlenmişsin. Hadi git yat, yarına hiçbir şeyin kalmaz.

Mazhar Müfit gitti yattı; fakat Kemal, Kâzım Karabekir Paşayla da görüşerek XV. Kolordudan da Malatya'ya yeni birlikler hareket ettirdi. Kâzım Paşanın hareketlenmesinden sonra XIII. Kolordu Kumandanı Cevdet ancak harekete geçti.

Albay İlyas, bu sefer kolordu kumandanının emriyle, elli katır yerine iki yüz elli katırlı süvari ve iki mitralyözle hızla Malatya'ya indi; fakat kaymakamlığı değil, mutasarrıfın evini kuşattı.

Albay İlyas bir sürü zaman kaybederek kaymakamlığa geldiğinde, Ali Galip ve yanındakiler çoktan kaçmışlardı. Öyle bir apar topar kaçmışlardı ki kaymakamlıktaki kasayı bile açık bırakmışlardı.

Açık kasanın içinde bir senet vardı ve aynen şöyle yazıyordu;

“Kemal Paşa ve adamlarının ortadan kaldırılması masraflarını karşılamak üzere, bununla ilgili emre uyularak altı bin lira alınmıştır.

10 Eylül 1919. Halil Rahmi, Ali Galip.”

Bahsedilen parayı bile alamadan kaçmışlar.

XV. Alay Kumandanı Albay İlyas, Kemal'e son gelişmeleri bildiriyor; *“İngiliz Binbaşı Nowel ve Malatya Mutasarrıfı Bedirhane Halil, Kamuran, Celâdet ve Ekrem'le beraber, Kâhta yönüne doğru kaçmışlar ve şu anda takip edilmektedirler.”*

Bu rahatlatıcı bilgileri alan Kemal yine de kızıyor; *“Kaymakamlığı basıp yakalamak varken, evi basmak ne demek? Adamlara kaçın kurtulun demek istenmiş.”* diye arkadaşlarına söyleniyor.

Fakat Ali Galip meselesi de böylece hâlloluyor.

...

Sivas'ta sorun mu yok?

Aldığı bir haberle yine canı sıkılıyor.

Enver Paşanın amcası Halil Paşayla İttihat ve Terakki liderlerinden Küçük Talât, Bekir Ağa Bölüğü'nden kaçmışlar.

Hapishane Zabiti Şadi Bey onlara yardım etmiş.

Halil Paşayla Küçük Talât'ın niyetleri, Kafkaslardaki Enver Paşaya katılmak ve Ruslarla savaşmak.

Sivas'a yaklaşmışlar ve haber veriyorlar; *"Geliyoruz!"*

Halil Paşa, hem İttihatçıların önde geleni, hem Enver Paşanın amcası.

Aslında Kemal için bir mesele yok, gelebilirler; fakat delegelere ne denecek? İttihatçı olmadıklarını ispat için kongre iki gün harcamış ve bir yemin merasimi yapılarak ancak toplanmış.

Şimdi bu delegeler demezler mi; *"İttihatçıların başlarının burada işi ne?"*

Şimdi kongreye karşı olanlar, demezler mi; *"İşte İttihatçılar birer ikişer geliyor. Biz demedik mi İttihatçı manevrasındır diye."*

Ayıkla pirincin taşını.

Kemal kara kara düşünüyor.

Sivas'a bu kadar yaklaşmışlarken Halil Paşayla Küçük Talât'a; *"Gelmeyin!"* demek olmaz.

Kararını veriyor.

Karanlığın basmasını bekliyor ve ayaklanıyor.

Onları kendisi gidip alacaktır. Otomobilin hazırlanmasını istiyor; ama hasta, ateşi otuz sekiz derece. Yaverler karşı çıkıyorlar; ama o, kimseye güvenemiyor.

Ne olur ne olmaz bir gören olabilir!

Otomobile atlıyor ve yakın bir köye geldikleri öğrenilen Halil Paşayla Küçük Talât'ı alıyor.

Gece yarısı Sivas Lisesine geldiklerinde Halil Paşanın adı; *"Binbaşı Kâmil Efendi."* olarak değişmiş. Küçük Talât da onun yaveri olmuştur.

Bu durumda bile, lise binasında kalmaları sakıncalı görünerek Kemal onları ordu karargâhına yolluyor.

Kimseye görünmemelerini de sıkı sıkı tembihliyor.

“Alçaklar, caniler!”

Halil Paşayı Sivas ordu karargâhına yerleştiren Kemal yine gizli saklı hâlettiği Ali Galip meselesine döndü.

Son durumdan herkesi haberdar etmeliydi.

Önce Vali Reşit Paşayı bilgilendirdi. Ona olanı biteni açıkladıktan sonra bütün telgrafları gösterdi.

Vali Reşit, çoktan görevden alınmış yerine Ali Galip atanmış da haberi bile yoktu. Oysa bir hafta önce dâhiliye nazırına; “*İstenmiyorsam derhâl istifa edeyim, yerime bir başkasını atayınız.*” diye yazmıştı.

Dâhiliye nazırıysa; “*Görevine devam etmesini ve çalışmalarından memnun olduğunu,*” belirtmişti.

Şimdi bozgundu Vali Reşit.

Ne yapacağını düşünürken Kemal’in hâkim sesini duydu:

– Haydi bakalım vali paşam. Sizi vazifeden alan ve yerinize Ali Galip’i yollayan Dâhiliye Nazırı Âdil’e bir telgraf yazınız. Ona, yaptığı işlerin namussuzluk olduğunu söyleyiniz.

Vali Reşit kâğıda kaleme yapıştı. Dâhiliye nazırına yaptıklarının namussuzluk olduğunu, Müslümanları birbirine kırdırınca eline ne geçeceğini, Sivas’ta padişaha isyan etmiş kimsenin olmadığını yazdıktan sonra, mektubunu şöyle bitirdi;

“Bendeniz öyle anlıyorum ki zât-ı âlîniz, makam hırsıyla gerçeği göremiyorsunuz ve gerçeği söyleyenleri sevmiyorsunuz. Onları susturmak, ezmek istiyorsunuz ve bilerek bilmeyerek düşmanların ekmeğine yağ sürüyor, memleketi felâkete sürüklüyorsunuz.

Bu vaziyetteki bir dâhiliye nazırına artık güvenim kalmadı. Bugüne kadar her mesuliyeti şahsen üstlenerek işleri idare ettim; fakat bu dakikadan itibaren bendeniz, burada valiyken Elâzığ Müslümanlarının Sivas Müslümanlarıyla ve buradaki Hristiyan ve yabancı unsurlarla savaşmaları gibi üzücü ve kanlı bir manzaraya tahammül edebilecek kadar vicdansız olmadığım, buna müsaade edemeyeceğim...”

Vali Reşit, yazdığı telgraf metnini Kemal’e uzattı.

Kemal yazıya şöyle bir göz attı ve gülümsedi:

– Güzel; lâkin Ali Galip’in kaçtığını söylememişsiniz?

Vali terini silerken üzgün konuştu:

– Ali Galip haininin kaçtığından bu adamların henüz haberi yok paşam. Bırakınız şimdilik bilmesinler.

Kemal bir kahkaha attı:

– Çok doğru, bırakalım şimdilik bilmesinler.

Vali Reşit'in çektiği telgrafa, Dâhiliye Nazırı Âdil'den anında cevap geldi. Dâhiliye nazırı her şeyi inkâr ediyor.

Meğer Ali Galip'e, Sivas'ı basmak gibi bir görev verilmemiş. Böylesine karışık bir ortamda, yanında nihayet şahsî muhafızları sayısında bir kuvvet bulundurması hakkıymış.

Kaldı ki her şeyi vatani ve padişahı için yapıyormuş. Vatanseverlik kimsenin tekelinde değilmiş. Kendisinin vatanseverliği de; *"Allah'a şükür!"* kimseninkinden aşağı değilmiş.

Her şartta asıl olanın, padişahın emirlerine uymak olduğunu.

Kemal; *"Vatanseverlik!"* kelimesini dâhiliye nazırının ağzına hiç yakıştıramadı; öyle kızdı ki daha bir dakika önce Ali Galip meselesinin sonucunu söylememe kararı almışken fikrini değiştirdi ve kalemi eline aldı. Niyeti dâhiliye nazırına yaptığı dolapların boşa çıktığını bildirerek ağzının payını vermektir.

Mektubu bitirdikten sonra, kâğıdı Reşit Paşanın önüne uzattı:

– Buyurunuz vali paşam. Adınızı yazınız ve imzalayınız. Sonra da telleyelim.

Vali yazıyı okuyunca gülümsedi;

"Dâhiliye Nazırı Âdil Beyefendiye!"

İlk önce, görevden alınmam hakkındaki padişah iradesinin resmî bildirimini rica ederim. Sonra, belgelendirilen habere göre, sonradan tayin edilen Galip Beyin, Sivas'a girmek üzere Malatya'da birtakım eşkıyayı ve aşireti başına toplamak ihanetinin fark edilmesi üzerine, bulunduğu yerde yakalamasına teşebbüs edilmişse de yanında bulunan İngiliz Binbaşısı Nowel ve Malatya Mutasarrıfı Bedirhani Halil ve silâhlanmaları için tarafınızca ellerine belge verilen Kamuran, Celâdet ve Ekrem'le beraber, Kâhta yönüne doğru kaçmışlar ve şu anda takip edilmektedirler.

Buna göre, Galip Beyin buraya ulaşması zor (!) ve belki de şüpheli olduğundan, bu gerçekleri şahsınıza bildirir; görevden alınmam

hakkında çıkacak kararnamenin güvenilecek bir nazır tarafından resmen bildirilmesiyle beraber, bundan sonra kesinlikle mesuliyet kabul edemeyeceğimi, padişahımız efendimize itaatle vazifemden ayrılırken vekâleti kime vereceğimin de yine o nazır tarafından bildirilmesini rica ederim.

Sivas Valisi Reşit

Kemal'i anlamak mümkün değil. Böyle bir hengâme içinde bile şaka yapabiliyor.

Bu kadar gürültü patırtı arasında, dâhiliye nazırıyla resmen alay ediyor. Vali Reşit'in her şeyden haberi olduğunu belirtmek için de Ali Galip'in kaçtığını onun adıyla bildirerek valiyi de yüceltiyor.

İstanbul, artık Sivas'a vali gönderemez, gönderse bile kovulur. Bu durumda Reşit'in valiliğinin devam edeceğini de göstermiş oluyor ve onu rahatlatıyor.

Bu arada İstanbul telgrafhanesinden Sivas telgrafhanesine gizli haberler geliyor; *"Anadolu'nun her yerinden halk tarafından padişaha çekilen ve milletin acı durumunu anlatan yüzlerce telgraf, hükûmet tarafından tutularak padişaha verilmiyormuş."*

Zaten bahaneye bakan Kemal, eline kalemi aldı ve şunları yazdı;

"Dâhiliye Nazırı Âdil Beye!

Milletin, padişahına maruzatta bulunmasına engel oluyorsunuz. Alçaklar, caniler!

Düşmanlarla millete karşı haince tertiplere girişiyorsunuz. Milletin kudret ve iradesini takdirden âciz olduğunuza şüphe etmiyordum. Ancak, vatan ve millete karşı haince ve boğazlarcasına harekette bulunacağınıza inanmak istemiyordum.

Aklınızı başınıza toplayın. Galip Bey ve yardakçıları gibi başıboş kişilerin ahmakçasına vaatlerine kapılarak milletimiz, vatanımız için zararlı olan yabancılara vicdanınızı sattınız. Yaptığınız kötülüklerden milletin sizi sorumlu tutacağını dikkate alınız.

Güvendiğiniz şahısların ve kuvvetin sonunu öğrendiğiniz zaman, kendi sonunuzla karşılaştırmayı unutmayınız.

Mustafa Kemal

Vatanseverliğin kimsenin tekeline olmadığını söyleyen ve kendisinin vatanseverliğini; *“Allah’a şükür!”* kimseninkinden aşağı görmeyen dâhiliye nazırı bu tele cevap veremedi.

Belki de vermek istemedi.

“Halktan para toplayamayız!”

Batı Anadolu Kuva-yı Millîye birlikleri içinde çarpışanlar; köylü, işçi, memur, subay gibi birbirlerinden farklı eğitim düzeyinde insanlar.

Kaldı ki aralarında daha önce eşkıyalık yapmış Demirci Mehmet Efe gibi Yörük Ali Efe gibi kanun tanımazlar da var.

Vatan kaygısı, farklı tabakadan bütün bu insanları tek bir noktada birleştirmiş. Fakat sıkıntılar da var.

Bu farklı insanları yönetmek büyük bir mesele olmakla birlikte bunların silâh, cephane, yiyecek, içecek gibi ihtiyaçlarını karşılamak da pek zor. Bu ihtiyaçlar şimdilik, her ilde yahut ilçede kurulmuş Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri tarafından karşılanıyor.

Aydın bölgesindeki Kuva-yı Millîye’nin mevcudu on bine ulaşmış. Bunların ve ailelerin her türlü ihtiyacı giderilmekten başka erlere beş ve yedek subaylara on beş lira aylık veriliyor.

Hemen her gün cepheden postal, yiyecek, içecek, silâh ve cephane isteniyor. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri bu ağır malî gideri ne zamana kadar karşılayabilecekler?

Ve konu Sivas Kongresinin gündemine alınıyor.

...

Bölgeye yakın olduğu için sıkıntıları yakînen bilen Denizli Delegesi Ahmet Nuri bu bilgileri kürsüden aktardıktan sonra yardım talep etti:

– Heyetimizdeki kardeşlerimiz memleketlerine döndükleri zaman İzmir’in işgaliyle birlikte Manisa’da, Aydın’da, Menemen’de yapılan katliamı ve bu katliama karşı dişini tırnağına takarak savaşan Kuvvacıları unutmasınlar. Canlarını ortaya koyan bu insanların beslenme ve giyim ihtiyaçlarıyla birlikte köyleri, kentleri işgal edildiği için memleketlerini terk etmiş aileler de açlıkla karşı karşıyadır. Bu insanlara para gerekmektedir. Askerlerin aileleri de aynı zorluklarla yaşamaktadır. Allah rızası için bu insanlara yardım

ediniz. Vatanımızın selâmeti uğruna ölümü göze alan bu insanlar için memleketinize döner dönmez kolları sıvayınız.

Ahmet Nuri'nin konuşması herkesi ağılattı. Bütün delegeler onun konuşmasına; *"Elbette! Amenna!"* sesleriyle cevap verdiler.

İsmail Hami, Ahmet Nuri'nin anlattıklarından çok etkilenmişti. Düşündüğü çözüm yolunu kürsüde açıkladı:

– İstanbul'daki Ermeni ve Rum Patrikhaneleri propaganda ve gizli askerî teşkilâtları için kapı kapı dolaşarak bağış topluyorlar. Bizim davamız kutsal bir vatan savunmasıdır. Meşru bir müdafaa yapıyoruz. Ali Fuat Paşaya teklif edelim vergi ve bağış usulüyle Kuva-yı Millîye birliklerine malî destek verelim.

Kemal bu konuda tereddütlü:

– Bu mesele pek naziktir arkadaşlar. Bunu Erzurum'da da düşündük; fakat milletten para istemekten korktuk. Bugün de korkarız; çünkü ahaliyi kendimizden soğutmuş oluruz. Onun için Erzurum Kongresindeki tüzüğümüzde; *"Gelir işini cemiyete bıraktık."* denmiştir. Kaldı ki İstanbul Hükûmeti; *"Kargaşadan istifade ederek para topluyorlar, halkı soyuyorlar."* diye bizi suçlarken böyle bir şey yapamayız. Gerektiğinde illerdeki mal sandıklarındaki paralara el koyarız, zenginlerin hamiyetine sığınırız; ama halktan para toplayamayız.

Kemal'in bu açıklaması haklı bulundu. Eskişehir Delegesi Hüseyin Bey, beyanname ve tüzük işlerinde kullanılmak üzere cebinden iki yüz lira çıkardı ve divana teslim etti.

11 Eylül 1919 günü yapılan toplantıda da Temsil Heyetinin masrafları için bin lira daha bağışladı. Yine Eskişehir delegelerinden Halil İbrahim Bey, büro hizmetlerinde kullanılmak üzere iki yüz lira bağışta bulundu.

"Sivas, hükûmeti de sarayı da sallıyor!"

4 Eylül 1919 Perşembe günü açılan kongre, 11 Eylül 1919 Perşembe günü sona erdi. Toplantılarda sekiz gün boyunca sabahları komisyon çalışmaları, öğleden sonraları genel oturumlar yapıldı.

6 Eylül günü kurban bayramına rastladığından o gün toplanmadılar. O günün telâfisi olarak 9 Eylül de saat 14.30 ve 23.30 olmak üzere iki oturum yapıldı.

Kongre tutanakları, başkanlık divan kâtipliğinde bulunan Afyonkarahisar Delegatesi Şükrü'yle İstanbul delegatesi İsmail Hami tarafından tutuldu.

Tutanaklar, son gün Hami Beyin düzgün yazısıyla temiz bir deftere tekrar yazıldı.

Kongre Erzurum'da seçilen dokuz kişilik Temsil Heyetine, altı kişi daha ekleyerek bu sayıyı on beşe çıkardı.

Buna göre Sivas Kongresi Temsil Heyeti; Kemal, Rauf, Hoca Raif Efendi, Erzincan Nakşibendî Şeyhi Fevzi Efendi, Trabzonlu İzzet ve Servet Beyler, Bekir Sami Bey, Sadullah Efendi, Mutki Aşireti Reisi Hacı Musa Bey, Kara Vasıf, Mazhar Müfit, Ömer Mümtaz, Hüsrev Sami, Hakkı Behiç ve Niğdeli Mustafa Beylerden oluştu.

Temsil Heyeti de Kemal'i başkan seçti ve Sivas Kongresi kazasız belâsız bitti.

Alınan kararlara göre; bütün yurttaki Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri birleştirilerek Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti hâline getirildi.

Erzurum Kongresinde alınmış olan; *"Her türlü işgal ve müdahaleye karşı,"* toptan bir direnme kararı perçinlendi ve daha genel bir anlama kavuşturuldu.

Buna göre; *"Hükûmetin bir baskı karşısında, Doğu illerini terk etmek mecburiyetinde kalması hâlinde, bir geçici idare kurulacaktır."* şeklinde alınan karar daha da genişletilerek; *"Yurdun herhangi bir parçasının terk veya ihmali hâlinde, geçici bir hükûmet kurulacaktır."* kaydı konuldu.

Ve kararların devamı;

"30 Ekim 1918 tarihli Mondros Ateşkes Antlaşmasının imzalandığı günkü sınırlar içinde kalan bütün vatan toprakları bölünmez ve parçalanmaz bir bütündür!"

Kuva-yı Millîye'yi tek kuvvet tanımak ve millî iradeyi hâkim kılmak esastır!

Millî iradeyi temsil etmek üzere Millet Meclisi'nin derhâl toplanması mecburîdir!

Manda ve himaye kabul olunamaz!

Devletin bağımsızlık ve bütünlüğü saklı kalmak şartıyla vatan topraklarını ele geçirmek isteği olmayan herhangi bir devletin ekonomik, teknik ve sınaî yardımları memnuniyetle karşılanır!

Adaletli ve insanî kuralları içeren bir barışa kavuşulması da insanlığın selâmeti ve umumun huzuru adına millî amaçtır!

Aynı amaçla vicedandan doğan cemiyetler; ‘Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti.’ adı altında birleştirilmiştir!

XX. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşaya; ‘Umum Kuva-yı Milliye Kumandanı.’ unvanı verilmiştir!’

...

Erzurum Kongresi önemli bir basamaktı; fakat Sivas daha önemliydi; çünkü Erzurum’da sadece Doğu illeri için alınmış kararlar, Sivas’ta bütün yurt için alınarak büyük bir adım daha atılmıştı.

İstanbul Hükûmeti ve saray, her ne kadar; “*Bir avuç asi ve maceraperest.*” diye propaganda yapmaya devam etseler de Anadolu hareketi çığ gibi büyüyordu ve Sivas, hükûmeti de, sarayı da sallıyordu.

Seçilen Temsil Heyeti, Doğu Anadolu dâhil bütün ülke adına kararlar almaya yetkili sayılmıştı. Temsil Heyeti sayısı da Erzurum Kongresi tüzüğünde yapılan değişikliklerle dokuz ile on altı arasında değişebilecek bir yapıya kavuşmuştu.

Sivas Kongresi kararları Türk Matbaasında basılmaya başlandı. Baskı bitince bütün vilâyetlere, bütün kumandanlıklara gönderilerek alınan kararlardan millet haberdar edilecek.

Ertesi gün, bütün Sivas halkı Ulu Cami’ye davet edildi. Halka açık yapılan toplantıda Cuma Namazı Sivaslılarla birlikte kılındı ve vatanın kurtuluşu için dualar edildi, konuşmalar yapıldı. Temsil Heyeti ve onun başkanı Mustafa Kemal tebrik edildi.

...

Sivas’taki bir avuç vatansever, vatanın kurtuluşu için aldıkları kararlarla hükûmeti de, sarayı da, emperyalistleri de sallarken bu bir avuç vatanseverden mahrum olan Avusturya, 10 Eylül 1919’da St. Germain Barış Antlaşmasına imza attı.

381 maddelik antlaşmaya göre; imparatorluk parçalandı.

Avusturya; Macaristan, Çekoslovakya ve Yugoslavya’nın bağımsızlığını tanımak zorunda kaldı.

Avusturya ayrıca; Galiçya'yı Polonya'ya, Hırvatistan'ı Yugoslavya'ya, Tirol ve Trieste'yi İtalya'ya, Bukovina'yı da Romanya'ya bıraktı.

Böylece Avusturya toprakları 576.000 km. kareden 84.000 km. kareye, nüfusu da 50 milyondan 7 milyona düşmüş oldu.

Mecburî askerlik kaldırıldı, ordusu otuz bine indirildi. Almanya gibi Avusturya da ağır bir borç altına sokuldu.

Ve koca Avusturya bu despot ve acımasız antlaşmayı hiç itiraz etmeden imzaladı.

...

Osmanlının böyle bir antlaşmaya imza atmaması için çırpınan Kemal, Sivas Kongresinin son toplantısını halka açık yaparken Osmanlı Padişahı Vahdettin, milletten intikam almak istercesine gizli bir iş yaptı. İngilizlerle bir antlaşma imzaladı!

Bu gizli antlaşmaya göre;

“Osmanlı Devleti, İngiltere'nin mandasını kabul etmektedir.

İstanbul, saltanat ve halifelik merkezi olarak kalacaktır; fakat Boğazlar İngiltere denetiminde bulunacaktır.

Osmanlı Devleti bağımsız bir Kürdistan kurulmasına izin verecektir.

Osmanlı Devleti, İngiltere'nin Suriye ve Mezopotamya'da hâkimiyet kurması için gerekli kolaylığı sağlayacaktır.

Osmanlı, Mısır ve Kıbrıs üzerindeki bütün haklarından vazgeçecektir.

Halifelik makamı, manevî ve ruhanî kudretini, bütün Müslüman memleketlerde İngiltere'nin hizmetine vakfedecektir.”

Antlaşma 12 Eylülde imzalandı; fakat İngilizlerin yine bir şartı vardı; *“Bu anlaşmanın uygulanması için Anadolu'da başlayan direnme önlenmelidir.”*

Padişah aylarca uğraştıktan sonra İngilizlerle anlaşmanın bir yolunu bulmuş ve bunu başarmıştı; fakat onların koyduğu; *“Anadolu'da başlayan direnme önlenmelidir.”* şartı canını hayli sıkıyordu.

Vahdettin, Anadolu hareketini söndürmeden rahat yüzü görme-yeceğini anlayınca yeni çareler aramaya başladı.

“Galiba yine züğürtledik!”

Sivas Kongresini izleyen tek yabancı gazeteci İstanbul’daki mandacıların gönderdiği Amerikalı casus Mister Louse Browne.

Kemal, onunla ilişkilerini hep sıcak tutmuştu. Hazırladığı raporların Amerikan Senatosuna ulaştırılmasını ondan istedi ve ona iki de mektup vererek İstanbul’a götürmesini talep etti.

Birinci mektubu Amerikan Senatosuna hitaben yazmıştı. Bu mektupta; *“Türkiye hakkında bir karar verilmeden önce, konunun tetkikini istemez misiniz?”* sorusu soruluyordu.

Diğer mektupsa yine Browne tarafından Sultan Vahdettin’e verilecekti.

...

Temsil Heyeti Reisi Kemal, 12 Eylül akşamı Temsil Heyeti üyelerini odasında topladı:

– Nihayet kongre bitti, kararlarımızı yayımladık; fakat atlattığımız tehlikeyi sizlere haber vermenin zamanı da geldi.

Ve Kemal, Sivas Kongresinin nasıl bir tehlike atlattığını ayrıntılarıyla anlattı.

Herkes dehşete düşmüştü. Ali Galip’le dâhiliye nazırının birbirlerine yazdıkları telgrafların okunmasıyla da tehlikenin büyüklüğü gözler önüne serildi.

Gece boyu bu meseleyi konuştular ve Kemal’e teşekkür ettiler.

İlerleyen saatlerde Rauf ve diğerleri odalarına çekilirken Kemal, Mazhar Müfit’le Hüsrev Sami’yi bırakmadı:

– Öyle kaçmak yok. Birer kahve içer sonra gidersiniz.

Mazhar Müfit de Hüsrev Sami de; *“Birer kahve içersiniz.”* teklifinin *“Bugün sabahlayacaksınız.”* anlamına geldiğini çoktan öğrenmişlerdi.

Çaresiz otururlarken Kemal emirlerine seslendi:

– Ali, bize kahve yap.

Emireri Ali geldi ve selâm çaktı:

– Paşam! Vallaha şeker kalmadı. Sade yapsam olur mu?

Kemal gülerek Mazhar Müfit’e baktı:

– Canım Mazhar, niçin şeker aldırıyorsun?

Mazhar Müfit de güldü:

– Yarın mutlaka aldırırım paşam. Bugünlük sade içelim.

Ali çıkınca Kemal bir iç çekti:

– Galiba yine züğürtledik.

Mazhar Müfit boynunu büktü:

– Evet paşam yine züğürtledik.

Kemal sigarasından derin bir nefes çekerken düşünceliydi:

– Para işine bir çare bulmalıyız.

Hüsrev Sami araya girdi:

– Dert etmeyiniz paşam. Osmanlı Bankasından yahut ecnebi bankaların birinden borç alabiliriz.

Mazhar Müfit arkadaşına hak verdi:

– Evet paşam, borç almaktan başka çaremiz yok.

Kemal hışımla yerinden kalktı:

– Katiyyen olmaz! Buna müsaade edemem. İstanbul zaten baha-neye bakıyor. Bize; “Eşkîya” diyorlar; “Celâlî” diyorlar. Bir de banka soyuyorlar dedirtemem.

Hüsrev Sami hayıflandı:

– Aman paşam. Eşkîya demesinler, celâlî demesinler diye açlık-tan ölecek miyiz?

Kemal sert konuştu:

– Açlıktan ölsek de dedirtmemek lâzım.

Hüsrev Sami’yle Mazhar Müfit şaşırmış bakarken Cevat Abbas’ın içeri girmesi gergin ortamı böldü.

XV. Alay Kumandanı İlyas’tan bir telgraf gelmişti;

“Ali Galip, Halil Rahmi ve hempaları, Raka civarında bin kadar aşiretliyi toplamışlardı; fakat emir buyurduğunuz tedbirler ve yaptığımız nasihatler sayesinde aşiretleri dağıtmayı başardık. Firarîler, elimize geçmek üzere olduklarını anlayınca, önce Kâhta, sonra Urfa ve oradan da Halep’e geçmişlerdir. İngiliz Binbaşı Nowel de saçmakta olduğu fesat tohumundan bir netice alamamış olarak Elbistan’a gitmiştir. Son dakikada Vali Ali Galip’ten bir teklif almış bulunuyorum.

Ali Galip bu teklifinde kendisine dokunulmaması şartıyla her türlü siyasî faaliyetten vazgeçeceğini, ailesini efradını alarak memleket içinde istediği istikamete serbestçe gitmesine izin verilmesini istiyor.”

Telgrafı okuyan Kemal bağırdı:

– Asla böyle bir şey olamaz. Belki de Ali Galip bu teklifiyle yeni bir tuzak kurmak peşindedir.

Malatya’da bulunan İngiliz Yarbay Pil de; “*Galip Beyin dönmesine izin verilmesini istiyormuş.*”

Acı acı gülüyorlar. Ali Galip’in koruyucusu; İngiliz Yarbay Pil! Her türlü melânetin koruyucusu İngiliz!

...

Gece hayli ilerlemişti; fakat onlar hâlâ İngilizlerin Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki emellerinden bahsediyorlardı.

Durum tehlikeli.

İngiliz, kanlı ellerini Anadolu’ya sokmuş karıştırıyor. Ermeni ve Rumlardan sonra Kürtleri de çirkin emellerine âlet etmek istiyorlar.

Hemen Albay İlyas’a bir talimat yazdırdı; “*Yarbay Pil’e nasihat et. Askerler veya bölgedeki aşiretlerle görüşmesinin doğru bulunmadığını ihtar et. O da Halep’e dönsün. Ali Galip için aracılığı da mümkün değil. Yakalanırsa muhakeme edilecektir.*”

Diğer askerî birliklere de birer yazı yazdı; “*Kürtlük propagandası ve ecnebi parasıyla bir kısım vatandaşlarımızı ayaklandırmaya gayret edenler hakkında azamî dikkat gösterilmesi, faaliyetlerinin menedilmesi, vesikasız dolaşan ecnebi subayların halkla münasebetten alıkonmaları, memleket ve vatan aleyhinde propaganda yapılmasına hiçbir şekilde müsamaha edilmemesi,*”

Sivas artık Ali Galip gibi tehlikeler karşısında savunmasız kalmamalı. V. Tümen Kumandanı Binbaşı Cemil Cahit’e yazarak tümenin bir taburunun Sivas merkezinde mevzilendirilmesini istedi.

Bu işi de yaptıktan sonra Mazhar Müfit’i ve Hüsrev Sami’yi affederek yataklarına gönderdi.

Ve hesaplarıyla baş başa kaldı.

“Paşa kırıgı!”

Bu gece uyumak yok.

Sivas Lisesinin birinci katına çıkan merdivenlerinin sağ başındaki odanın ışıkları sönmüş.

Paşanın ışığı gün doğmadan sönmezdi; acaba hasta mı?

Hayır, paşa hasta değil; paşa kırıgı!

Hayır! Hayır!

Kırgın da değil; aksine paşa çok kızgın.

Kızıyor!

Her şeye, herkese kızıyor.

Samsun'a çıktığı günden beri gece gündüz çırpınıyor.

Yokluklar içinde vatanın kurtuluşu, milletin geleceği için çalışıyor. Peki bunun karşılığında ne görüyor?

Eşkiya muamelesi!

Kendi yaptıklarını yapmakla mükellef olan saray ve hükûmet, bunları yapmadığı gibi milletin kurtuluşu için çalışan Mustafa Kemal Paşayı isyancılıkla suçluyor.

Ali Galip gibi bir adamı parayla tutuyor ve kanlı bir eşkiya gibi Çanakkale Kahramanını ortadan kaldırmak istiyor.

Üzgündür.

Üzgündür, kızgındır, acıdır.

Vatanı ve milleti için yaptıklarının karşılığı bu olmamalıdır.

Amasya genelgesi önemli bir adımdır. Milletin kurtuluşu yolunda Erzurum Kongresi de büyük bir adımdır; fakat Sivas Kongresi daha büyük bir sıçramadır.

Alınan kararlara göre adı söylenmese de Sivas artık İstanbul'dan ayrılmış ve kendi yönetimini kurmuştur.

Temsil Heyeti reisi sıfatıyla vatanın kurtuluşu için alınacak bütün kararlara, yapılacak bütün işlere karar verme yetkisine sahiptir.

Bu yetkilerle neler yapılmaz...

Pencerede bir tıkırtı duyar. Ağaran günle birlikte binanın çatısındaki Mavi Kuş bir kanat açmış ve küçük bir kuyruk manevrasıyla pencerenin pervazına konmuştur.

Tık! Tık! Tık!

Başını kaldırır Kemal.

İşte yine göz gözeler.

VI. Bölüm

İPLER KOPUYOR

İstanbul'la Anadolu arasında aylardır süren çarpışma gerçekte son Osmanlılarla genç bir neslin mücadelesi.

Bu nesil, Büyük Savaşta dünyanın en güçlü devletleriyle çarpışan, özellikle Çanakkale gibi bir cephede emperyalistleri yenen genç subaylar nesli.

Öyle bir nesil ki daha otuz yaşlarında albay yahut general olmuşlar.

Öyle bir nesil ki Kafkasya'dan Basra'ya, Sina Çölü'ne, Çanakkale'ye, Tuna'ya, Galiçya'ya kadar en az dokuz cephede bütün savaş boyunca galibiyet ve mağlûbiyet tadarak mücadele etmiş ve pişmişler.

Bu genç neslin omuzlarını; Abdülhamit paşalarının şahsiyetlerini feda etmek pahasına elde ettikleri paşalık apoletleri süslememektedir. Onların omuzlarında; savaş meydanlarında kazandıkları yıldızlar parlamaktadır.

Bu genç neslin ruhunda, başarıların, yıldızların ve rütbelerin daha da üstünde gençliklerinin verdiği bir gurur ve kendine güven vardır.

Kemal de böyle bir nesildendir.

8 Temmuz 9 Temmuzla bağlayan gece saat 22.50'de tam yirmi beş yıl üzerinde şerefle taşıdığı üniformayı çıkarmıştır.

Osmanlı ordularından aldığı; “Paşalık!” unvanını kaybettikten sonra da savaş meydanlarında kazandığı, anasının ak sütü gibi helâl bütün rütbeleri ve madalyaları elinden alınmıştır.

Bir gecede bütün sıfatlarını kaybeden Kemal, 10 Temmuzda Doğu Vilâyetleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Erzurum Şubesi başkanlığına getirilmiştir.

Sonra Erzurum Kongresinin 7 Ağustosta seçtiği Temsil Heyeti ve bu heyetin de onu başkan seçmesiyle, Doğu illeriyle ilgili bütün kararları verebilme yetkisine sahip olmuştur.

Yine bir ay geçmiş geçmemiştir ki Sivas Kongresi onu 11 Eylülde Temsil Heyeti başkanlığına getirmiştir.

Fakat bu görev diğerlerinden çok farklıdır; “*Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı*,” olarak bütün vatanın geleceğiyle ilgili her türlü kararları alabilmek ve uygulayabilmek yetkisine sahiptir.

Şimdi Temsil Heyeti Başkanı Mustafa Kemal, kendisini daha önce yaptığı II. Ordu Kumandanlığından, Yıldırım Orduları Grup Kumandanlığından, Anadolu’nun yarısına hükmeden III. Ordu Müfettişliğinden çok daha güçlü hissetmektedir.

Çünkü bu sıfatı ona Sivas Kongresi delegeleri vermiştir.

Anadolu’yu temsilen Sivas’ta toplanan delegelerin seçtiği Temsil Heyeti Başkanı Mustafa Kemal’in arkasındaki güç, bütün bir Türk halkıdır.

Temsil Heyeti Başkanı Mustafa Kemal!

On beş kişiden oluşan vatan ve milletin geleceğiyle ilgili her türlü kararları alma ve uygulama yetkisi olan Temsil Heyetinin Başkanı Mustafa Kemal; artık vatanın kurtuluşu yolunda daha büyük adımlar atmalıdır.

Fakat nasıl?

Para yok!

Ordu yok!

Silâh yok!

Buna rağmen elinde bir güç vardır ve bu gücü en iyi şekilde kullanmalıdır.

Mademki para yoktur, ordu yoktur, silâh yoktur, aşması gereken engelleri parçalamalı ve şimdilik bütün gücünü, karşısındaki bütün zorluklara değil, tek bir hedefe yöneltmelidir.

Bu hedef; ne yahut kim olmalıdır?

Aslında sorunun cevabı açıktır.

Hükûmet!

...

İsmail Fazıl Paşa son oturumda bu hükûmetin mutlaka düşürülmesi gerektiğini söylemişti ve haklıydı. Bu hükûmetin kırdığı ceviz kırkı geçmişti.

Vahdettin’in eniştesi Damat Ferit Paşa, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının, ölü veya diri ele geçirilmesi işinde Ali Galip’i tetikçi olarak kullanmak istemiş; fakat eline yüzüne bulaştırmıştı.

Ali Galip baskını, Damat Ferit'le İngilizlerin girişmiş oldukları ortak cinayet teşebbüslerinden sadece bir tanesiydi.

Diğerleri de önemliydi; fakat bu önemlilerin en önemlisi olan Ali Galip hâdisesini kullanacaktı.

Ali Galip hâdisesinde Damat Ferit, İngilizlerle birlikte hareket etmemiş miydi?

Halkı birbirine düşürmek istememiş miydi? Kışkırtmış, teşvik etmemiş miydi?

Evet, hedef tespit edilmişti.

Hedef Damat Ferit ve onun hükûmeti!

Damat Ferit ve onun hükûmeti bütün bu yaptıklarının hesabını millete vermeliydi.

Şimdi yapılacak olan, onun ve hükûmetinin ihanetini bütün millete anlatmak olacaktı.

Hesap adamı Kemal bütün hesaplarını tekrar kafasından geçirdi. Vakit gece yarısını geçmiş; fakat uyumak yok!

Her zaman tavşan uykusuna yatan Emireri Ali'ye seslendi.

– Çocuk!

Dakika geçmeden Ali Çavuş çivi gibi karşısına dikildi.

– Buyurun kumandanım!

“Ve akıl oyunu başladı!”

Temsil Heyeti üyeleri Rauf, Bekir Sami, Hoca Raif, Şeyh Fevzi, Mazhar Müfit, Hakkı Behiç, Hüsrev Sami, Kara Vasıf, Ömer Muh-tar ve Niğdeli Mustafa, Emireri Ali tarafından yataklarından kaldırılmış ve Kemal'in odasında toplanmışlardı.

Kemal uykulu gözlere konuşuyor:

– Arkadaşlar! Bildiğiniz gibi içerden ve dışardan hücumlara maruz kalıyoruz. Bu işi topyekûn hâletmenin bir çaresini bulmalıyız. Enerji ve kuvvetimizi dağıtmak israf olur. Hücumu ve bütün taleplerimizi bir noktada toplamalıyız. Hükûmetin ihaneti, memleketi karıştırmak istediği, bir Kürdistan teşkiline müsamaha gösterdiği ve Millî Mücadele ruhunu öldürmek hususunda her alçaklığı yaptığı kesin olduğuna göre, bizim bütün talep ve dileklerimizi padişaha döndürmek ve hücumumuzu da Ferit Paşa Hükûmeti'ne yapmamız daha faydalı olacaktır.

Dinleyenler; “*Ne yapabiliriz?*” der gibi kendisine bakınca o devam etti:

– Arkadaşlar! Padişahın Ferit Paşayla birlik olduğundan ve her hareketini tasvip ettiğinden şüphe yoktur; fakat biz bunu bilmiyormuş gibi davranarak; “*Ferit Paşa sizi kandırıyor. Gerçekleri sizden saklıyor. Milletin gerçek durumunu öğrendiğiniz zaman sizi aldatanları cezalandıracağınızdan eminiz.*” taktiğini kullanmalıyız. Bunun için de direkt olarak padişahla haberleşmeye çalışacağız. Ne dersiniz?

Ne diyebilirler?

Böyle bir fikir karşısında hepsi şaşkın!

Onların şaşkın bakışlarını gören Kemal; “*Aslında yapacağımız iş çok basit.*” dedi.

Temsil Heyeti Başkanı Kemal’e göre; bütün olan biten önce padişaha anlatılacaktı. Sonra yeni bir hükûmetin kurulması istenecekti.

Yeni hükûmet kuruluncaya kadar da Anadolu’yla İstanbul arasında resmî haberleşme kesilecekti.

Orduyla milletin her zaman birlikte hareket ettiği vurgulanacak, millî davada ordunun beraberliği, ordu ve kolordu kumandanlarının padişaha çekecekleri ortak bir telgrafla belgelenecekti.

Ve Sadrazam Ferit Paşadan da; “*Kumandanlar, padişaha maruzatta bulunacaklarından, buna mâni olmaması,*” istenecekti.

Anadolu ve İstanbul arasındaki haberleşme kesildiği takdirde, özel ve ticarî haberleşme belli bir kontrol dâhilinde serbest kalacaktı. Bu durumda bütün sivil ve askerî teşkilât için yetkili merci Sivas’taki Temsil Heyeti olacaktı.

İstanbul’da, millî arzu ve iradeye uygun bir hükûmet kuruluncaya kadar da vaziyet bu şekilde devam edecekti.

Sivas, gücü elinde tutmalıymış ve bundan sonra yapacakları bu gücün başarılı kullanılmasına bağlıymış.

Kemal’in “*Basit iş!*” diye anlattıkları Temsil Heyeti üyelerinin gözlerini fal taşı gibi açtı. Bu basit iş, hükûmeti deviren, devleti ele geçiren bir ihtilâl hareketiydi.

Fakat artık ok yaydan çıkmıştı.

Temsil Heyeti üyeleri Kemal'in bütün tekliflerini uzun uzun tartıştıktan sonra kabul ederler; hatta kumandanların hükûmete çekekleri telgraf metinlerini bile hazırlarlar.

Her şeye rağmen Temsil Heyeti üyelerinin aldıkları kararlarda tereddütleri vardır.

Acaba, alınan bu kararlar uygulanabilir mi?

Acaba bütün Anadolu aynı şekilde davranabilir mi?

Acaba, Anadolu'daki bütün telgraf merkezleri topyekûn olarak İstanbul'la haberleşmeyi kesmeye razı olurlar mı?

Acaba kumandanlar bu işe ne der?

Acaba Türk ve Avrupa kamuoyu bu işe ne der?

Acaba Türk halkı; *"Sivas'ta hükûmet mi kuruluyor?"* diyerek karşı çıkar mı?

Sorular, sorular, sorular!

Sadece Kemal.

Sadece o, hiçbir aksaklık çıkmayacağından emin.

Arkadaşlarının tereddütlerini gören Kemal bir emrivaki yapar; *"İstanbul'la haberleşme kesildiği takdirde ne yapılacağını tespit eden talimatı,"* bütün vilâyetlere, kumandanlara, bağımsız mutasarrıflara ve ilgili teşkilâtlara Temsil Heyeti üyelerine sormadan gönderir.

Ve akıl oyunu başlar.

12/13 Eylül gecesi bir milletin tarihini değiştirmek amacıyla düğmeye basılır.

Bütün Sivas yeni güne başlarken Anadolu'daki bütün kolordu kumandanları Temsil Heyeti Başkanı Mustafa Kemal'in kendilerine gönderdiği metni İstanbul Hükûmeti'ne yollamak için telgraf başındadır.

Bütün kumandanların aynı dakikalarda çekmeye başladığı telgraf son derece cüretkâr bir üslûpla yazılmıştır;

"Sadrazamlık Yüksek Makamına!

Şimdi hemen ve doğrudan doğruya başkumandanımız şanlı Halifemiz Efendimize önemli bir arızada bulunmak mecburiyetindeyiz.

Engellenmemesini rica eder, aksi takdirde bundan doğacak ağır neticenin mesuliyetinin yüksek şahsınıza ait olacağını arz ederiz."

Ve ardından bütün kolordu kumandanları, ortak imzalı bir telgraf da padişaha çekmeye başlarlar.

Kemal'in kaleme aldığı telgrafta neler yazılmamıştı ki;

“Şevketmeap Efendimiz!

Doğruluğundan şüphe edilmeyen belgelerle ispat edilmiştir ki dâhiliye ve harbiye nazırlıkları, gizli bir oyunla Elâzığ Valisi Ali Galip Beyi, bazı din ve memleket düşmanlarıyla birlikte çeteler kurarak, sarsılmaz bağlarla padişahına bağlı olan yöre halkımızı ayaklandırmaya çalışmışlardır.

Durumu öğrenen kolordular hemen harekete geçmişler, Ali Galip Beyi, çetesiyle birlikte kaçırtmışlar ve hâlen de kovalamaktadırlar.

Padişahına son derece bağlı olan millet ve ordunun, vatan, millet ve halifelerini kurtarmak gibi kutsal bir amaç etrafında toplandıkları bir sırada, dâhiliye ve harbiye nazırlıklarının düşman tarafından satın alınmış bazı hainleri ordu ile çarpışmaya ve Müslümanlar arasında çatışma çıkarmaya kışkırtmaları hükûmete olan güveni yok etmiştir.

Milletin meşrû isteklerini ve birleşen kuvvetlerini inkâr etmek ve millî hareketi bir İttihatçı manevrası gibi göstermek kadar büyük günah ve mesuliyet olamaz. Millî birliğin gücü üzerinde hiçbir siyasî etki yoktur. Ordu her türlü siyasî akımların dışında ve ancak vatanını, milletini, padişahını korumaya kararlı bulunan milletin yanındadır.

Bu sebeplerle, milletin haklı isteklerine dayanarak dinine, milletine, vatanına bağlı, padişahına ve halifesine saygılı, dürüst kişilerden meydana gelecek meşruiyetçi yeni bir hükûmetin kurularak milletin ve ordunun tatmin edilmesi gerekir.

Biz, kolordu kumandanları da böyle adaletli bir hükûmet kuruluncaya kadar bugünkü hükûmetle hiçbir muhabere ve münasebette bulunmamaya karar vermiş olup millettten ayrılmayacağımızı bildirmeye mecbur olduk.”

Vahdettin'e yazılan bu telgraf; “Ferman padişahımızdır!” diye bitmediğine göre vaziyet son derece naziktir.

“Ve ipler koptu!”

İstanbul’dan çıt çıkmıyor.

Kemal bu sessizliğe müdahale ederek İstanbul’daki posta idaresine baskılar yapıyor.

Cevap; *“Sadrazam paşa bulunamıyor.”*

Kemal ısrar ediyor; *“Sadrazam paşa mutlaka bulunsun, telgraflar eline verilsin ve mutlaka cevap istensin.”*

Aşırı bir istek!

Bir postacı, bir sadrazamdan bunu isteyemez. Karşı tarafta terler boşanıyor.

Kemal, postacılar üzerine baskıya devam ediyor;

“Sadrazam Paşa, ya sadarette veya mabeyn-i hümayundadır. Kendisini buldurup hemen telgrafhaneye gelmesini söyleyin. Mevzuubahis olan mesele zannettiğiniz gibi basit bir şey değildir, çok mühimdir. Sonra sizi mes’ul addederiz. İsminiz ve şahsınız bizce malûmdur. İşi uzatmayınız, çabuk cevap veriniz.”

İstanbul telgrafhanesindeki memurlar sıkışmış;

“Sadrazam hazretleri konağındadır. Emrederseniz telgrafınızı telefondan konağına yazarız. Biz küçük memurlarız ve emir kulu-yuz. Lütfen bizi mesul tutmayınız.”

İstanbul merkezindeki telgraf memurlarıyla yapılan uzun çekişmelerden sonra, bir telgraf memuru Sivas’a şu bilgiyi geçiyor;

“Posta Müdürü, Damat Ferit Paşaya gitmiş. Durumu arz etmiş. Sadrazam Paşa kendilerini azarlamış. Hemen bir müsvedde yazarak eline tutuşturmuş.

Müsveddede şunlar yazıyor; ‘Padişaha sunulacak maruzatlar usulünce telgrafla arz olunmalıdır. Gelen telgraflar da usulüne uygun olursa padişaha takdim edilir, aksi hâlde edilmez!’

Bu bilgileri geçen telgraf memuru özür diliyor; *“Aynen böyle olmuş efendim. Müdür Bey böyle söylüyor.”*

Kemal, İstanbul'daki telgraf memurlarını tehdide devam ediyor;

"Bir saate kadar padişahımızla görüşme imkânı sağlanmadığı takdirde, İstanbul ile bütün Anadolu telgraf haberleşmelerinin kesileceğini âmirlerinize bildiriniz."

Posta memurları bu tehdidi de Damat Ferit'e iletiyorlar;

"İstanbul'la Anadolu'nun telgraf haberleşmesi kesilecekti."

Haberleşmenin kesilmesi demek; hükûmetin tanınmaması demek.

Olur şey değil!

Damat Ferit düşünüyor; acaba Mustafa Kemal'inki sadece bir tehdit mi?

...

Enişte paşa; *"Sadece bir tehdit mi?"* diye düşünürken Temsil Heyeti Başkanı Mustafa Kemal için artık düğmeye basılmıştır ve geri dönüş yoktur.

Ve bunun sadece bir tehdit olmadığını kolordu kumandanlarına çektiği telgrafla ispat ediyor;

"Kongrenin padişahlık yüksek makamına yapılan maruzatına İstanbul'da Telgraf Başmüdürlüğüne engel olunmuştur."

Bir saatlik bir sürede saraya yol verilmezse, bütün Anadolu'nun İstanbul'la haberleşmesinin kestirileceği cevap olarak adı geçen müdürlüğe bildirilmiştir."

Kongrenin bu meşrû isteğine olumlu cevap alınmadığı takdirde, tebliğ ânından başlayarak Ankara, Kastamonu, Diyarbakır telgraf merkezleriyle Sinop'taki telgraf haberleşmelerinin durdurulması, kongre ile ilgili haber ve bildiriler dışında hiçbir telgrafların İstanbul'a geçirilmemesi ve İstanbul'dan da kabul edilmemesi; Batı Anadolu ile haberleşmemize engel olmayacaksa Geyve Boğazı yönündeki hattın da tutulması veya geçici olarak kesilmesi ve neticelerin bildirilmesi rica olunur."

Bu talimatın yerine getirilmesine engel olacak telgraf memurları, bulundukları yerlerde derhâl Divan-ı Harbe verilerek haklarında en ağır ceza uygulanacaktır.

İşbu tebligat gereğinin yerine getirilmesi XX. XV. XIII ve III. Kolordu Kumandanlarından rica edilmiştir.

Alındığının bildirilmesi.

**Sivas Kongresi
Temsil Heyeti Adına
Mustafa Kemal!"**

Sivas sabaha hazırlanıyor.

Gece sona yaklaşıyor; saat 04.00.

Sivas'taki bir makinenin tıkırtıları, İstanbul Hükûmeti'ni temelden sarsıyor.

Ve Kemal son vuruşunu da yapıyor.

"Sadrazam Ferit Paşaya!

Vatan ve milletin haklarını ve kutsal varlıklarını ayakaltına alarak, padişah hazretlerinin yüce padişahlık şeref ve haysiyetlerini çiğneyerek, gafilce birtakım hareket ve teşebbüslerde bulunduğunuz ortaya çıkmıştır.

Milletin, padişahımızdan başka hiçbirinize güveni kalmamıştır. Bundan sonra, bütün dileklerini; ancak padişah hazretlerine arz etmek mecburiyetindedir.

Hükûmetiniz, kanunsuz hareketlerinin neticelerinden korkarak, millet ile padişahı arasına engel koyuyor.

Padişah ile millet arasındaki engeliniz bir saat daha sürerse, millet kendisini her türlü hareket ve faaliyetlerinde serbest saymakta haklı bulacaktır ve bütün vatanın, meşru olmayan hükûmetinizle kesin olarak ilgi ve bağlantısı kesilecektir.

Bu size son ihtarımızdır.

**Sivas Kongresi
Temsil Heyeti Adına
Mustafa Kemal!"**

Ve hükûmete verilen bir saatlik mühletin dakikaları birer birer tükendi.

Kemal, bütün kumandanlara, tekrar yazdı;

“Kongrenin meşrû isteğine olumlu karşılık alınmadığından şu andan itibaren, Ankara, Kastamonu, Diyarbakır, telgraf merkezleriyle Sinop’ta telgraf haberleşmelerinin durdurulmaları, kongrenin bildirilerinden başka hiçbir telgrafın İstanbul’a geçirilmemesi ve İstanbul’dan telgraf kabul edilmemesi, Geyve Boğazı cihetindeki hattın da tutulması rica olunur.”

Bir telgraf da Damat Ferit’e;

“Hükûmet, milletin sevgili padişahına olan maruzat ve bağlantısını keserek ortaya çıkan haince hareketlerine devamda direndiğinden, millet de meşrû bir hükûmet iş başına geçinceye kadar, İstanbul Hükûmeti ile olan idarî ilişkilerini ve İstanbul ile yapılan her türlü posta, telgraf haberleşme ve ulaştırmalarını kesmeye karar vermiştir. Bölgelerindeki sivil memurlar, askerî kumandanlarla iş birliği yaparak bu hususu sağlayacak ve sonucu Sivas’taki Temsil Heyetine bildirecektir.

Bu tebligat bütün kumandanlıklara ve sivil idare âmirlerine gönderilmiştir.

***Sivas Kongresi
Temsil Heyeti Adına
Mustafa Kemal!”***

Ve ipler koptu.

Sivas, Anadolu’nun İstanbul’la olan telgraf bağlantısını kesti.

Durum, İngiltere, Amerika, Fransa, İtalya ve İspanya elçilikleri aracılığıyla bütün dünyaya duyuruldu.

Denildi ki;

Milletin bu hükûmete güveni kalmamıştır.

Hükûmet, zulüm ve şiddet yoluna sapmıştır.

Bu hükûmet yüzünden Anadolu’daki âsayişin bozulacağı şüphesizdir.

Milletin, padişahla temasına engel olunmaktadır.

Bu durum karşısında, hükûmetle ilişkiyi kesmekten başka çare kalmamıştır.

Bariş; ancak millete dayanan bir hükûmetin kurulmasıyla mümkün olabilir.

“İş çığırından çıktı!”

Kemal, yarım saat içinde, Erzincan, Musul, Diyarbakır, Samsun, Trabzon, Ankara, Malatya, Harput, Konya ve Bursa’yla haberleşti. Bu arada o iller de kendi aralarında haber alış verişinde bulundular.

Devletin mükemmel işleyen tek sistemi telgraf şebekesi. II. Abdülhamit, daha sonra da İttihat ve Terakki, Osmanlı topraklarında iyi bir telgraf ağı kurmuşlar.

İttihat ve Terakki, telgraf ağlarına hâkimiyeti sayesinde dünyada iktidara gelen ilk, belki de tek cemiyet. II. Meşrutiyeti de telgraf tellerini çok iyi değerlendirecek ilân ettirmiş.

Kemal de İttihat ve Terakkinin içinden geliyor ve telgraf tellerinin önemini biliyordu. O, Anadolu’ya geçer geçmez, telgraf tellerini en iyi şekilde kullanmış, Havza’ya vardıktan sonra da, Anadolu’daki tüm telgrafhaneler neredeyse denetimi altına girmişti.

Havza’dan sonra Anadolu’nun her yanından gelen binlerce telgrafla padişah bunaltılmış, Damat Ferit köşeye sıkıştırılmıştı.

Şu anda İstanbul, Anadolu’yu telgraf telleriyle idare ediyordu. Ve Kemal, şimdi İstanbul’un en önemli idare mekanizmasını çöktürmüştü.

Kongrenin açıldığı günden beri Sivas’ta bulunan Amerikalı casus gazeteci Louis E. Browne, Temsil Heyetinin İstanbul Hükûmetiyle haberleşmeyi kesme hâdisesini bütün gece hayretle izledikten sonra Chicago Daily News gazetesine bir haber geçti;

“Bu gece gördüğüm kadar iyi işleyen bir telgraf şebekesini ömrümde görmedim. Erzurum, Erzincan, Musul, Diyarbakır, Samsun, Trabzon, Ankara, Malatya, Harput, Konya ve Bursa, yarım saat içinde hepsi birbiriyle haberleşme hâlinde idiler.

Bütün bu yerlere ulaşan telin bir ucunda Mustafa Kemal oturuyor, öbür ucunda da bu şehir ve kasabaların askerî kumandanlarıyla mülkî idare âmirleri bulunuyordu.”

...

İstanbul çaresiz!

Anadolu'nun resti karşısında ne yapacağını bilemeyen Ferit soluğu Amiral Roobek'in makamında aldı. Bütün gece olanları bir bir anlattı.

Hem kel hem fodul enişte paşa yine burnundan kıl aldırılmıyordu:

– Aslında büyütecek bir şey yok ekselâns. Bunların hepsi hepsi beş yüz kadar subay.

Amiral Roobek hiç de aynı fikirde değildi:

– Nasıl *“Büyütecek bir şey yok”* diyebiliyorsunuz ekselâns. Anadolu kendi başına buyruk olmuş, görmüyor musunuz?

Bu sözleri duyan Damat Ferit bitkin bir sesle konuştu:

– Bu çeteler gerek bizim için gerekse sizin için büyük tehlikedir. Amiral Roobek şaşkındı:

– Bu adamlar padişaha sadakatlerini daha önce bildirmediler mi?

Ferit omzunu silkti:

– Evet bildirdiler; fakat sonra belli ki niyet değiştirmişler.

Amiral Roobek sordu:

– Bu durumda ne yapmayı düşünüyorsunuz?

Ferit çareyi söyledi:

– Ekselâns, ya bize izin vereceksiniz, üzerlerine büyük Osmanlı birlikleri göndereceğiz ya da bölgedeki önemli bazı noktaları işgal için siz küçük müttefik kuvvetleri göndereceksiniz. Onları susturmanın başkaca çaresini düşünemiyorum.

Amiral Roobek düşünceli:

– Zor bir durum. Onların üzerine bir Türk kuvveti göndermek iç savaşın çıkmasına sebep olur ki bu bizim menfaatlerimiz açısından tehlikelidir. Biz de asker gönderemeyiz; çünkü müttefiklerimizin hepsi savaş yorgunudurlar.

Ferit yalvaran bir sesle konuştu:

– Ekselâns. Bizim hükûmetimiz ve Türk halkı, sizin bütün isteklerinizi ve Paris'te verilecek kararı peşinen kabule hazırdır; fakat Sivas'taki Mustafa Kemal, sizin hiçbir kararınızı kabul etmeyeceklerini çoktan ilân etmişlerdir. Bize yardım etmeye mecbur değil, mahkûmsunuz.

Amiral Roobek de çaresizdi:

– Siz en iyisi, Sivas ile görüşme imkânı arayınız.

Ferit bozuldu:

– Çok geç ekselâns. Bunun için vakit çok geç.

Damat Ferit, hiçbir şey elde edemedi çıkıp gitti. O gider gitmez İstanbul’daki, İngiliz, Fransız, İtalyan ve Amerikan yüksek komiserleri hemen toplandılar.

Şimdi nasıl bir yol izleyecekler?

Önce Damat Ferit’in tekliflerini değerlendirdiler.

Evet, bu hükûmetten iyisini bulamazlardı; fakat Sivas’a Osmanlı ordusunun gönderilmesine de izin veremezlerdi; çünkü giden ordunun olduğu gibi Mustafa Kemal birliklerine katılma ihtimali vardı ki bu çok daha büyük tehlikeli olurdu.

Kendileri de müdahale edemezlerdi; çünkü Sivas’a gönderecek orduları yoktu.

İş çığırından çıkmıştı!

...

Evet, iş çığırından çıkmıştı.

İngiliz Yüksek Komiseri kızgınlıkla bağıırıyordu;

“Osmanlı Devleti, yuvası anîden dağıtılmış karıncaların geçici telâşına benziyor.

Bu karıncaların birçoğı kaçışırken bazılarıysa yuvayı kurtarmak için yuvasını bozanlar üzerine asitler salgılıyor.”

Yuvası bozulan Türk halkı!

Yuva bozulurken kaçanlar; Enver Paşa, Talât Paşa ve Cemal Paşa.

Yuvası bozulurken kurtarmaya çalışanlar; mitingler yapanlar, telgraflar çekenler, eline silâhı alarak Yunan’ın karşısına çıkanlar ve Erzurum’da, Sivas’ta toplananlar.

Yuvayı bozanlar; İngilizler, Fransızlar, Yunanlılar, İtalyanlar, Amerikalılar, hükûmet ve saray.

Yuvası bozulurken asit salgılayanlar biliyorlardı ki; Mondros’la gelen felâket, vatanın bir bölüm toprağıının kaybına değil, bütünüyle bir milletin yok oluşuna gitmektedir.

“Kemal Paşa, padişahı indirip yerine geçmek için fesat çeviriyor!”

Sivas’ın durmaya niyeti yok.

İstanbul’la telgraf haberleşmesinin kesilmesinden sonra ortaya çıkabilecek endişeleri giderebilmek için bazı tedbirler aldılar ve ilgili vilâyet ve kumandanlıklara emirname olarak gönderdiler;

“Devlet işleri eskiden olduğu gibi mevcut kanunlar dâhilinde yürütülecektir.

Cins, mezhep farkı gözetilmeksizin, halkın mal, can ve ırz, her türlü hakkı teminat altında bulunacaktır.

Hükûmet memurlarından isteyenler görevlerine devam edecekler, istemeyenlerin yerine vekiller tayin edilecektir.

Bu emirlere ve millî istek ve arzulara karşı gelenler şiddetle cezalandırılacaktır.

Bütün bunların uygulanması için valilikler ve kolordu kumandanlıkları iş birliği yapacak, milletin güvenine lâayık bir hükûmet kuruluncaya kadar bütün haberleşme ve müracaat makamı, Sivas’taki Temsil Heyeti olacaktır.”

...

Görünüşe göre her şey iyi gidiyor. Buna rağmen cevaplanması gereken sorular var. Anadolu’nun İstanbul’la haberleşmesine son vermek çok önemli bir karar; fakat Anadolu buna hazır mı?

Bu karar karşısında memleketin toplumsal yapısı birdenbire değişecek. Asırlık anlayışlar kökünden sarsılacak.

Temsil Heyeti her an toplantı hâlinde.

Hüsrev Sami’nin tereddütleri var:

– İstanbul’la haberleşmeyi kestik; fakat en başta telgraf merkezleri buna yanaşacak mıdır? Yoksa; *“Temsil Heyeti Sivas’ta bir hükûmet kurdu, bu ne hâl mi?”* diyeceklerdir.

İbrahim Süreyya’nın da kafası karışık:

– Böyle bir durumda, kaç yapalım derken göz çıkarmış olabiliriz. Zaten aleyhimizde söylenmedik söz kalmıyor. Acaba tümünden...

Aslında hepsi de yapılan işin sonuçlarından çekiniyorlar.

Bu önemli kararı önce alan, sonra da uygulayan Temsil Heyeti üyelerinden pişmanlık sesleri yükselmeye başladı.

Dediler ki; *“Önce belli merkezlerden görüş istemek gerekirdi. Birdenbire pek büyük bir hücumla geçtik.”*

Bazıları resmen Kemal’i tenkit etti; *“Bu talimatı kabul etmeyen kumandan, vali ve telgraf merkezleri olabileceğini de hesaba katmanız gerekirdi.”*

Kemal arkadaşlarını şimdilik kaydıyla yatıştırdı; fakat korkular da bir bir gerçekleşmeye başladı.

...

İstanbul’la haberleşmenin kesilmesinin ardından valiliklere ve kumandanlıklara gönderilen emirnameyi ellerine alan iller şaşıtı kaldı.

Ve tepkiler başladı...

Ankara valisi, Sivas Kongresini meşrû saymıyor.

Eskişehir ve Afyon; kongrenin telgraflarını kabul etmiyor.

Erzincan; kararların uygulanmasından sonra hükûmete kırk sekiz saatlik bir zaman tanınmasını istiyor.

Diyarbakır’daki kolordu kumandanı; *“Hükûmetle münasebetlerin kesilmesi hâlinde, bu hareketin bazıları tarafından hilâfete karşı isyan gibi gösterileceğini,”* söyledikten sonra; *“Memur ve askerlerin maaşlarıyla, askerlerin doyurulmaları için bir tedbir düşünü-lüp düşünülmendiğini, İngilizlerin geniş bir işgali uygulamaları hâlinde onlarla savaşıp savaşılmayacağını, savaşılsa sonuçtan ne derece emin olunduğunu ve bir savaş hareketinin vatan menfa-atlerine ne derece uygun olduğunu,”* soruyor.

Erzurum; bazı tavsiyelerde bulunuyor.

Malatya; verilmiş olan kararların tehir edilmesini ileri sürüyor.

Sivas bile kararları tasvip eder görünmüyor.

XII. Kolordu Kumandanı Sait Paşa, Konya Valisi Cemal, V. Kolordu Kumandanı Kiraz Hamdi Paşa, Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi, Ankara Valisi Muhittin, Çorum Mutasarrıfı Samih Fethi, Kastamonu’da 58. Alay Kumandanı Albay Mustafa, Kastamonu Valisi Ali Rıza, Bursa Valisi Mustafa Reşit, Edirne Valisi Salim, Trabzon Valisi Galip, Diyarbakır Valisi Faik Ali, Bolu Mutasarrıfı Hilmi, Niğde Mutasarrıfı Cavit’le pek çok asker ve idare âmirleri Kemal’e ve Temsil Heyetine karşı sert bir tutum içindeler ve Temsil Heyetinin kararlarına uymaya hiç niyetleri yok.

Bu vali ve askerlerin tepkisi, Kemal'e karşı bir güvensizliğin işareti olabilir mi?

Kemal hakkında çok kötü bir propaganda çalışması var.

Diyorlar ki Mustafa Kemal; "*Şahsî fikir ve duygularına mağlûp olan diktatörlüğe hevesli bir adam!*"

Yine diyorlar ki; "*Kemal Paşa, padişahı indirip yerine geçmek için fesat çeviriyor. Dâhiliye nazırına; 'Alçaklar, caniler!' diyebi-len bir adam yarın eline kuvvet geçerse neler yapmaz?*"

Ve ekliyorlar; "*Bu adam, İstanbul Hükûmeti'nden ve padişah-tan intikam almak için milleti peşinden sürüklüyor.*"

Bardağı taşıran son damlaysa Kemal'in kongreden sonra yazılan yazılara; "*Temsil Heyeti adına Mustafa Kemal!*" diyerek imza at-ması olmuş. Kâzım Karabekir Paşa başta olmak üzere pek çok kişi bunu doğru bulmamış.

Meğer sadece; "*Temsil Heyeti.*" diye yazması gerekirmiş.

İstanbul Hükûmeti'yle münasebetlerin kesilmesi hâli ve bundan sonra nasıl hareket edileceğine dâir olan kongre kararları, Trab-zon'da bazı kişiler tarafından, özellikle Sivas Kongresine muhalif bulunan Temsil Heyeti üyesi Servet Beyle Erzurum Kongresinde Trabzon delegesi olarak bulunmuş olan İzzet Bey tarafından da olumlu karşılanmamış; "*Şu veya bu kişilerin millî isteklere karşı vuku bulacak serkeşçe hareketleri veyahut icra edilecek fesatçı tertipler sebebiyle hükûmetle ilgiyi kesmek doğru değildir.*" diyorlar.

Gazeteci Ömer Fevzi Trabzon'da birçok yere bir beyanname asmış;

"*Vatan felâkete sürükleniyor, ağla ey millet!*" gibi deyimler de bulunan bu beyanname; "*On yıldan beri kanını eme eme doya-madan, seni felâketler içerisinde inleyen İttihatçılar, bu defa da Şarkî Anadolu Cemiyeti adıyla ortaya çıktılar ve idareyi ele alıyor-lar. Onların kararlarını iyi incele. Bu gün İttihatçılardan doğan bu geçici idare seni halife ve padişahından ayırmağa çalışıyor, vatani düşmana çiğnetecek kararlar veriyor. Onun için siz büyük halifen-i ze bağlılık telgrafları çekin. Geçici idare denilen bir çetenin zul-müne katlanmayın; çünkü bizi geçici idare değil, peygamberimizin vekili olan halifemiz korur ve himaye eder.*" deniyor.

Benzer bir muhalefet Gümüşhane'de de var.

...

Temsil Heyetinin üyeleri tedirgin!

Anadolu'dan gelen tepkileri ürkek nazarlarla takip ederken Kemal her bir tepkiye bazen gülerek bazen söverek karşılık veriyor.

Arkadaşları; "*Acaba yanlış mı yaptık?*" diyorlar.

Pişmanlık sesleri yükselmeye devam ediyor; fakat tek bir geri adım mümkün değil, bu her şeyin sonu olur.

Kemal için tehlikeli bir durum. Arkadaşlarının tereddütleri mutlaka giderilmeli; çünkü her ne yapacaksa onlarla birlikte yapacak.

Onların tereddütlerinin giderilmesi Damat Ferit Hükûmeti'ni yıkmaktan daha önemli.

Temsil Heyetine kahve ikram ederken güvenle konuşur:

– Yapılacak başka bir şey yoktur. Vaziyet bu safhaya dökülmüştür. Hatada ısrar eden Ferit Paşa, hükûmette kaldıkça bizim amaçlarımıza ulaşmamız mümkün değildir. Çekinmeyiniz; hayat ve hâdiseler bizi haklı çıkaracak ve milletin iradesi gerçekleşecektir. Korkmayınız, her şey milletin lehine gelişecektir.

Bu konuşmadan sonra, Temsil Heyeti üyelerine güven gelir.

Evet!

Bu hükûmet başta kaldıkça amaçlarına ulaşmanın imkânı yoktur. Zaman ve hâdiseler onları haklı çıkaracak ve sonunda milletin iradesi gerçekleşecektir.

Temsil Heyeti üyeleri toplantıya katılırken canları sıkkın, kaşları çatıktı. Toplantıda ikişer üçer fincan kahve içip Kemal'i dinledikten sonra bütün tereddütleri ortadan kalkmakla kalmamış; bazıları; "*Bu işin de altından kalktık, şimdi sırada ne var?*" der gibi bakıyorlardı.

Bu nasıl olmuştu?

Mavi Kuşun, Emireri Ali'yi de atlatarak mutfağa girdiğinden ve şeker yerine fincana cesaret attığından kimsenin haberi olmamıştı.

"Mustafa Kemal Paşaya bir gazete gerekir!"

Sivas Kongresi bitmiş, kararlar alınmış, Temsil Heyeti büyük bir adım atarak Damat Ferit'i tehdit etmiş onu ve hükûmeti düşürmek amacıyla İstanbul'la Anadolu'nun telgraf haberleşmesini kesmiş.

Batı Anadolu'da Yunan ilerliyor; fakat Kuva-yı Millîye büyük bir cesaretle önce direnmiş, sonra karşı saldırıya geçmiş.

Emperyalizmin İngilizce konuşanları ve müttefikleri, yere serdikleri Almanya'ya, Avusturya'ya diz çöktürmüş ve her istediğini kabul ettirmiş.

Emperyalizme yenilen devletlerin üçüncüsü Osmanlı.

Osmanlının başındakiler de Almanya ve Avusturya'yla aynı akıbeti paylaşmaya hazır; fakat...

Fakat gerek emperyalizmin, gerek Osmanlı padişahı ve hükûmetinin karşılarında esaret kabul etmez bir ruh var.

Kuva-yı Millîye ruhu.

Kuva-yı Millîye ruhu, vatanına ve milletine yapılan iğrenç saldırı ve tecavüzlere karşı, ne kadar meşrû, ne kadar haklı ve ne kadar temiz bir ruh olduğunu da yasalarıyla göstermiş.

İçki yasak, ırz ve namusa tecavüz yasak, soygunculuk yasak, vatanı ihanetin cezası idam.

Yunan işgalindeki Batı Anadolu halkı kazmayı küreği, dededen kalma paslı tüfeği eline alarak orduların karşısına çıkarken Samsun'dan Anadolu'ya giren Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'da uyanan esaret kabul etmez bu temiz ruhu ateşlemeye devam ediyor.

Memlekette bir şeyler oluyor.

Memleket yanıyor, yıkılıyor; ama memlekette bir şeyler oluyor.

Halkın, bu bir şeylerden haberdar olması demek parlamaya başlamış istiklâl ateşinin daha da alevlenmesi demek.

Emperyalistler ateşkesle birlikte basına sansür getirmişler. Bu sansürden en çok etkilenen İstanbul gazeteleri olmuş. Anadolu basını İstanbul'dan, padişah otoritesinden ve sansürden uzak olduğu için daha rahat yazılar yazabiliyor.

İstanbul gazeteleri; Kuva-yı Millîye'nin çalışmalarını, Anadolu'da olanları, kongreleri bu kongrelerin kararlarını sansür nedeniyle yazamadıkları için sansüre uğramış yazıların yerlerine yenisini koymayıp sütunları boş bırakarak baskıya giriyorlar. Boş sütunlarıyla okurlarına ulaşan gazeteler Anadolu'yla aynı ruhta olduklarını göstermek istiyorlar.

Yunanlılar da 15 Mayıs'ta İzmir'i işgal ettiklerinde ağır bir sansürü İzmir'de çıkan gazetelere getirmişler. İzmir basını da İstanbul

basını gibi Kuva-yı Millîye'nin çalışmalarını yazamıyor. Anadolu basınıysa zaten İstanbul'a ve İzmir'e girememekte parasızlık nedeniyle de her yere dağıtım yapamamaktadır.

Sansürlüde olsa İstanbul basınının Anadolu'ya girmesi emperyalistlerce yasaklandığı için Anadolu'yla İstanbul'un basın yoluyla bağlantısı da kopmuştur.

Daha da kötüsü sansür sadece Türk basını üzerinde etkilidir. Rum ve Ermeniler kendi lehlerine ve Türkler aleyhine her türlü yayını yapmakta serbesttir ve hükümet bunlara ses çıkarmamaktadır.

Rum ve Ermenilerin her çığırtkanlığında ve iftirasında sansüre uğramış basın onların yaptıkları katliamı ve cinayetleri yazmak için izin istediğinde, hükümet bu talebe; *"Rum ve Ermenilerin bu yayımlarına cevap verilmesi hâlinde unsurların birbirlerini tahrik edecekleri, bu yüzden böyle bir izne gerek duyulmadığı,"* cevabını vermektedir.

Oysa memlekette yaşananların önce Türk halkı, daha sonra İstanbul, daha sonra da bütün dünya tarafından bilinmesi ve öğrenilmesi şarttır.

Türklerin haklılığı basın yoluyla duyurulmalıdır.

Temsil Heyeti Başkanı Mustafa Kemal Paşaya bir gazete gerekir.

Daha önce bu ihtiyacın giderilmesi için Sivas Kongresinde bir karar aldırılmıştır bile.

...

Emekli bir öğretmen Rasim'le meseleyi konuşur. Rasim'in öğrencisi yirmi iki yaşlarındaki Selahattin, bu iş için biçilmiş kaftandır.

Kemal'in, adını; *"İrade-i Millîye!"* olarak koyduğu gazete için Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına, Sivas valiliğinden gereken izin alınır. İlk yazıları Kemal tarafından yazılan İrade-i Millîye'nin ilk sayısı, meşrutiyet döneminde Sivas'a getirilen vilâyet matbaasının kollu baskı makineleri kullanılarak 14 Eylül 1919'da çıkar.

Gazetenin ilk sayısında, kongre haberleri, Mustafa Kemal Paşa'nın kongre açılış nutku, kongrenin padişaha çektiği telgraf, kongrenin Türk halkına yazdığı beyanname, Kemal'in Havza'dayken padişaha yolladığı telgraf yer alır.

Ayrıca başyazı olarak da İstanbullu gazeteci İsmail Hami'nin imzasıyla yayımlanan yine Kemal'in kaleme aldığı; *"Millî hareketin sebepleri."* başlıklı yazıda; *"Acaba yalnız mağlûp olmakla bir devlet bu hâle gelebilir mi?"* sorusuna cevap verilir; *"Ne uğranılan bozgunun genişliği ve dehşetinin ne de düşmanların güçlerinin devleti yok olmaya sürükleyecek nitelikte olmadığı ve olmayacağı,"* belirtilerek İstanbul Hükûmeti'nin; *"Evet efendimci!"* tutumları eleştirilir.

İrade-i Millîye'nin İstanbul'a girmesi zordur.

Sivas vilâyeti Baytar dairesinin kaşeli zarfı kullanılarak bu zorluk aşılar.

Temsil Heyetinin aldığı kararlar, çeşitli yazışmalar, İrade-i Millîye'nin ne olduğu, niçin bağımsızlık savaşına girildiği, neler yapıldığı, memleketin neden bu duruma düştüğü, şu andaki mevcut durum, bu gazete yoluyla kamuoyuna duyurulur.

İrade-i Millîye gazetesi, otuza elli ebadında dört sayfalı bir gazete olarak yayım hayatına başlamıştır. İlk dört sayısı yüz paraya satılmış, sonra ücreti üç kuruşa çıkarılmıştır.

İrade-i Millîye'nin bir nüshası İngilizlerin eline geçince çıldırırlar ve hükûmet nezdinde protesto ederler. Hükûmet, Sivas vilâyetine bu gazetenin çıkarılmaması için vilâyet matbaasının kullanılmasını emrederse de pek çok emir gibi bu da dosyalarda kalır.

...

Millî Mücadelenin keskin kılıcı İrade-i Millîye yalnız değildir. Kastamonu'da 15 Hazirandan itibaren çıkan ve tamamen Kuva-yı Millîye yanlısı yazılar yazan *"Açıksöz"* gazetesinin; Hasan Fehmi, İsmail Hakkı, İsmail Habib ve Şair Mehmet Akif gibi güçlü bir yazar kadrosu vardır.

Açıksöz ilk günden itibaren Kuva-yı Millîye'yi övmekten ve Mustafa Kemal Paşanın telgraflarını yayımlamaktan çekinmemiştir. Bu gazete bütün malî imkânsızlıklara rağmen ilçe ve köylere parasız ulaştırılmaktadır.

Diğer yandan Afyon'da yayımlanan *"Öğüt"* gazetesinin sesi de pek yaman çıkmaktadır. Abdülgani Ahmet'in yönetimindeki Öğüt, İtilâf Devletleri ve özellikle İngiltere aleyhine etkili yazılar yazmaktadır.

Konya'da yayımlanan "*Babalık*" gazetesi Anadolu hareketinin başka bir sesidir. Erzurum'da "*Albayrak*," Balıkesir'de "*İzmir'e Doğru, Ses, Doğru Söz*" Diyarbakır'da "*Küçük Mecmua*," Trabzon'da "*İstikbal*," Giresun'da "*Işık*"...

Çoğu işgal altında illerde çıkan kâğıt, mürekkep sıkıntısı yaşıyan, matbaa harfleriyse yok denecek kadar az olan bu gazeteler kimi zaman ambalâj kâğıtlarına basılıyor, kimi zaman boyutları küçültülüyor ya da sayfa sayıları azaltılıyor. Yokluklar içinde hayatta kalmaya çalışan soylu basın, rüzgâr almış, vatanın kurtuluşu yolunda ilerlerken soysuz basın İngiliz altınlarıyla beslenmeye devam ediyor.

İstanbul'daki Ali Kemal'in sorumluluğunda olan Peyam-ı Sabah, başyazarlığını Ref'i Cevat'ın yaptığı Alemdar, Sait Molla tarafından çıkarılan Türkçe İstanbul gazeteleri, Refik Halit tarafından çıkarılan Aydede dergisinin bayraktarlığını yaptığı soysuz basına, Adana'da Ferda, Balıkesir'de İrşat, Kastamonu'da Zafer gibi gazeteler, baykuş çıgıklarıyla destek veriyor.

"Bu yeni hakan da kimdir?"

Ankara Valisi Muhittin, hem Alemdar gazetesinin başyazarı Ref'i Cevat'ın babası, hem de İtilâfçı olunca, İstanbul'la haberleşmenin kesilmesi mümkün değil.

Savaş meydanlarının vuruşkan paşası Ali Fuat, böyle büyük işler yaparken Vali Muhittin'in ayaklarına dolanmasına müsaade etmez.

Bir subay ve iki asker Ankara postanesini ele geçirir ve haberleşmeyi keser.

Vali Muhittin için artık Ankara daha da zorlaşmıştır. Bir teftiş bahanesi uydurarak Ankara'dan ayrılır. Ali Fuat, onun ne zaman teftişe çıktığını duysa zaten dikkat kesilir. Yine öyle olur ve ilçelerde onu aramaya başlar.

...

Ali Fuat onu arayadursun Vali Muhittin İstanbul'a gitmiş ve Dâhiliye Nazırı Âdil'le görüşmüştür. Âdil ondan; "*Ali Galip'in eline yüzüne bulaştırdığı Sivas'ı basma işini tamamlamasını*," istemiştir.

Vali Muhittin, ilerlemiş yaşına, kır düşmüş sakalına bakmadan ucuz kahramanlık peşindedir; *“Bu işi kolaylıkla yapabilirmiş. Çorum’dan ve Hacı Bektaş’tan silâhlı adamlar toplayabilir, Sivas’ı basabilir, Mustafa Kemal ve arkadaşlarını ölü veya diri ele geçirebilirmiş.”*

Pek güzel; dâhiliye nazırı, Vali Muhittin’e güveniyor. Kaldı ki Muhittin, Ali Galip gibi aç gözlü de değil. O bu vazifeyi; *“Vatan aşkı ve padişahı efendisine hizmet için,”* yapacaktı.

Ve Vali Muhittin, bu aşkla İstanbul’dan döner ve dönerken önce Hacı Bektaş’a uğrar.

O da ne?

Hacı Bektaş’ta kimse ona yüz vermez.

Sonra Çorum’a geçer ve aradığı desteği orada bulur.

İki İtilâf Partili Çorum Mutasarrıfı Samih Fethi’yle Vali Muhittin, Kastamonu’daki 58. Alay Kumandanı Albay Mustafa’yı da Çorum’a çağırırlar.

Üç kafadar birleşirler, otururlar anlaşırlar.

Bu iş tamam!

Sivas basılacak, Mustafa Kemal ve avenesi tutuklanacak. İstanbul’a yazıyorlar; *“Vaziyet pek müsait, bu iş için Ankara yahut Amasya’dan toplanacak az bir kuvvet yeterli olacaktır.”*

Dâhiliye nazırı hemen cevap veriyor; *“Gerekli miktarda jandarma hükûmet nüfuzu, gerekirse silâh kullanılarak her yerden tesis edilsin.”*

Ali Fuat, Vali Muhittin’in ne dolaplar çevirdiğini merak ededursun, Sivas’taki Kemal’den bir telgraf alır; *“Ankara ve civarından toplayacağı adamlarla Sivas’ı basmak ve bizi yok etmek üzere görevlendirilen Ankara Valisi Muhittin’in tutuklanarak Sivas’a gönderilmesi,”*

Ali Fuat bu işe şaşar kalır.

Burnunun dibindeki adamdan Sivas’taki Kemal’in haberi var.

Bu nasıl iştir?

Hemen çevredeki il ve ilçelere telgraflar yazarak tekrar sorar; *“Vali Muhittin Paşa Hazretleri muhitinizde midir?”*

Olumlu tek cevap Keskin’den gelir; *“Buradadırlar paşam!”*

Güzel!

XX. Kolordu Kumandanı ve Sivas Temsil Heyetinin atadığı Batı Anadolu Kuva-yı Millîye Kumandanı Ali Fuat Paşa, Keskinli Kuvvacı Rıza Beye; *“Vali Muhittin’in derdest edilerek Sivas’a gönderilmesini,”* yazar.

Ali Fuat Paşa bununla da yetinmeyerek Ankaralılara Vali Muhittin’in dolaplarını anlatır.

Ankaralılar pek kızarlar.

Büyük bir kalabalık Samanpazarı’ndaki Müftülük dairesinde toplanır.

Kalabalığın en önünde Müftü Hoca Atıf Efendi var. Onun yanında Defterdar Yahya Galip ve Hatip Ahmet.

Müftü Efendi postaneye girer ve posta memuruna seslenir:

– Ankaralılar, zât-ı şâhaneyle önemli bir mevzu hakkında yüz yüze görüşmek istiyorlar. Bize önce sadrazamı bulunuz, kendilerine bu arzumuzu bildirelim.

Gerçi, İstanbul’la haberleşme yasak; fakat bu haberleşmeyi isteyenler yasağı koyanlar olunca iş değişir.

Telgraf memuru hemen sadrazamı bulur; Ankaralıların isteğini iletir.

Damat Ferit’in cevabı; *“Halk, doğrudan doğruya zât-ı şâhane ile görüşemez. Arzularını bana söylesinler.”*

Ankaralılar ısrar ederler; *“Hayır! Biz padişahımız efendimizle görüşeceğiz!”*

Damat Ferit de ısrar eder; *“Hayır! Millet padişahla görüşemez!”*

Hoca Atıf Efendi, Damat Ferit’e şu cevabı verir; *“Öyleyse, bundan sonra seni de, halkla görüşmeyen padişahını da tanımıyoruz.”*

...

Vali Vekili Halet Efendi, durumu telgrafla Keskin’deki Vali Muhittin’e bildirdi. Haberi alan Muhittin telâşlandı. Hemen Ankara’ya gitmeye kalktı; fakat bütün yollar çoktan tutulmuştu.

Kuvvacı Hamit Rıza’yla Polatlı’nın Hacı Tuğrul Köyünden Kara Sait çetesi, Muhittin’in yolunu Elmadağ-Yahşıhan arasındaki Kılıçlar belinde kestiler.

Vali Muhittin’in haberi yoktu; fakat birlikte gezdiği jandarma alay kumandanı da Sivas’tan yanaydı.

Ve valinin işi bitik.

Dört jandarmanın arasında Sivas'a postalandı. Valinin yakalandığı haberini alan Kemal, Anadolu'daki hâkimiyetini daha da pekiştirmeliydi. Çok cesur bir adım daha attı.

Vilâyetlere çektiği telgrafta dedi ki; *"Devlet memurları, kimin yanında olduklarına karar vermelidirler. Kuva-yı Millîye'den olmayanlar, halkın hakaretine uğramamak için evlerinden çıkmasınlar."*

Ankara'daki bütün memurlar, Sivas'a bağlılık telgrafları çektiler. Sadece Vali Vekili Mektupçu Halet Efendi, masasının üzerine bir istifa mektubu koyarak ortadan kayboldu.

Vali Muhittin, Sivas'a postalandıktan sonra, Ankaralılar kendi valilerini kendileri seçtiler. Yahya Galip, defterdarlık koltuğundan alınarak davul zurnayla valilik koltuğuna oturtuldu.

Yahya Galip'in ilk işi, Vali Muhittin'in olmadık bahanelerle tutukladığı İttihatçıları hapisten çıkarmak oldu.

Hemen arkasından da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurarak başkanlığına da Müftü Rifat Efendiyi getirdi.

Halk, o günden sonra bir şükran ifadesi olarak Yahya Galip'e; *"Hakan!"* unvanını verdi.

Ankara'da bir; *"Hakan!"* olduğu Padişah Vahdettin'in kulağına gitti ve çok kızdı; *"Hakan benim! Bu yeni hakan da kimdir?"*

Yeni hakan, Kemal Paşaya yürekten inanmış bir adam; fakat yerini ve haddini bilmeyen İstanbul, Ankara'ya yeni bir vali atama yoluna başvurdu.

"Padişah'tan da size fayda yok!"

Osmanlı Devleti'nin Washington elçisi, Polonya asıllı Alfred Rüstem, din değiştirerek Müslüman olunca, olmuş Ahmet Rüstem.

Ahmet Rüstem, İngilizce ve Fransızca'yı ileri düzeyde, İtalyanca'yı ana dili gibi biliyor. Vakıflar İslâm Matbua Müdürü Mazhar Beyle birlikte birdenbire Sivas'a gelivermişler.

Geldiği günden beri Temsil Heyetine büyük yardımlarda bulunuyor. Alınan bir mizacı olan Alfred Rüstem dış ülkelere yazılan İngilizce yazıları kaleme alıyor.

Alfred Rüstem, bir gün Kemal'e aklı sıra şaka yapıyor:

– Biz ihtilâl heyeti gibiyiz paşam; çünkü cemiyetler kanununa göre teşekkül etmedik. Şu hâlde, aklımıza gelen her şeyi yapabiliriz.

Kara Vasıf da onu destekleyince Kemal ikisini de ikaz ediyor:

– Bizim aramızda Bâb-ı Âli baskınına da, Yıldız yağmasına da, herhangi bir maceraya da yer verecek kimse yoktur arkadaşlar. Temsil Heyetinin ilk hedefi, önce memleketi düşman istilâsından kurtarmak, sonra da bağımsız ve hür bir milletin lâıyk olduğu devleti kurmaktır.

Kemal, Alfred Rüstem’e böyle cevap vermiştir; fakat onun hedeflediği bağımsız ve hür bir millet için önünde aşması gereken önemli bir engel vardır.

Damat Ferit!

...

Enişte paşa, karalar bağlamış.

Ali Galip’le Kürt aşiret liderlerinin yanına İngiliz desteğini de alarak Sivas’ı basmak istemiş olmamış.

Ankara Valisi Muhittin Paşa da Sivas’ı basamadığı gibi yakalayıp Sivas’a gönderilmiş. Daha da kötüsü İngilizler, Anadolu’yla İstanbul arasındaki meselelere tarafsız kalacaklarını ima etmeye başlamışlar.

En kötüsü de haberleşme yasağı Damat Ferit’in elini kolunu bağlamış. Ne valilere, ne mutasarrıflara ne askerlere; ne bir emir ne bir tamim gönderebiliyor.

İdare ettiği illere emir ve tamim gönderemeyen hükûmet olur mu?

El cevap; olur!

Tek örneği Damat Ferit Hükûmeti.

Damat Ferit Paşa ne yapıp etmeli bu yasağı delmelidir; fakat belli olmuştur ki bu yasak kendi adıyla delinemeyecek kadar serttir.

Bu yasağı delebilecek tek bir kişi vardır; Allah’ın yeryüzündeki gölgesi, dünyadaki bütün Müslümanların halifesi, her türlü kötülük ve gûnahtan arınmış, otuz altıncı Osmanlı Padişahı VI. Mehmet Vahidettin Han Hazretleri.

Haberleşme yasağının delinmesi için padişahın yayımlayacağı bir beyanname Damat Ferit’in son kozudur.

Ve Damat Ferit bu kozunu oynar. Padişahı, millete bir beyanname yayımlaması gerektiğine inandırır.

20 Eylül 1919 tarihli, Sadrazam Damat Ferit Paşayla Dâhiliye Nazırı Âdil'in kaleme aldığı bir genelgeye padişah mührünü basar.

Bu genelgede padişah halkına der ki;

“Son günlerde Anadolu’da meydana gelen olayları, mahallerinden gelen telgraflardan öğrendim. Esef verici olan bu hâllerin sebebi, İzmir işgali ile onu takip eden feci vakaların ve Anadolu Doğu vilâyetleri hakkında yayılan rivayetlerin halk üzerinde meydana getirdiği tesirlerdir. (...)”

Hükûmetin izlediği siyaset sonunda İzmir faciası, Avrupa devletleriyle batılı milletlerin dikkatini çektiği, bu sebepten bölgeye hususî bir heyet gönderilerek olayların tarafsız bir surette tahkik edilerek haklı olduğumuzun meydana çıkmağa başladığı, doğu vilâyetleri hakkında çıkan söylentiler ve rivayetler için de hükûmetin gerekli teşebbüsleri yaptığı bu sıralarda ve esasen millî birliği bozacak, alınmış hiçbir karar ve tedbir olmadığı hâlde, memleket içinde âsayiş ve inzibatı sarsacak, hükûmetin nüfuzunu kırarak her çeşit hareketler ve millet fertlerini birbirine düşürecek her türlü teşebbüsler, devletin esas ve hayatî çıkarlarıyla bağdaşamaz.

Buna rağmen bazı kişiler tarafından, memleketin gerçek durumu değiştirilerek ve güya hükûmetle halk arasında anlaşmazlık olduğu ilân edilerek Avrupa kamuoyunun yanıltılması, memleketin yüksek menfaatlerini büsbütün zedelemektedir...

Altı buçuk asırdan beri Avrupa dengesinde önemli bir âmil olan Osmanlı Devleti’nin birlik ve bütünlüğünü sağlayacak bir barışa yakında kavuşacağımızı ummaktayım. Büyük devletlerin adalet ve insaf duygularıyla gerçekleri gittikçe anlayan Avrupa ve Amerika kamuoyunun yumuşaması da bu umudumu belgelendirmektedir. Onun için hükûmetin her iç güçlüklerden uzak kalarak kuvvetlenmesi ve memleketimizin her tarafından kanun hükümlerine uyularak bütün tebaanın haklarının korunması en önde gelen dileğimdir.”

...

Sivas’takiler, padişahın bu beyannamesini kendi açılardan zararlı gördüler ve ülke çapında duyulmasını engellemek için birtakım

tedbirler aldılar. Bütün tedbirlere rağmen, padişahın beyannamesi bazı yerlere ulaşmayı başarmıştı.

Kâzım Paşa bile, “*Bazı gerçekleri ifade ettiği için,*” bu beyannameyi alt birimlerle memurların ve halkın okumaları gerektiği tavsiyesinde bulunmuştu.

Ancak Kemal, Kâzım Karabekir Paşanın bu yorumunu kabul etmedi; çünkü bu beyanname, hükûmet tarafından kaleme alınmış bir metindi. Beyanname, hükûmetin durumunu güçlendirdiği gibi halk üzerinde de millî hareket hakkında olumsuz tesir yapabiliirdi.

Padişah beyannamede; “*Bugüne kadar bize millî birliğimizi bozacak hiçbir karar ve teklif olmamıştır.*” diyordu; fakat Mondros’un çığnenen her maddesi, 30 Ekim 1918’den beri işgal edilen her yer millî birliği bozmaktaydı.

Padişahın bu beyannamesi Sivas’ta öyle bir kızgınlık yarattı ki; “*İleri gittik, tedbirli olmalıydık.*” diyen Temsil Heyeti üyeleri bile isyan ettiler.

Damat Ferit bu beyannameyle; “*Hem ben sizin yasağınızı deleirim, hem de gördüğünüz gibi padişahdan da size fayda yok.*” demek istemişti.

Padişahın beyannamesi, İstanbul’da olumlu bir etki yaratmıştı. Bütün basın, beyannameyi beğenmiş, gazetelerde uzun uzun yorumlar yapılmıştı.

Gerçekten de beyannamede dikkate değer noktalar vardı. Şimdiye kadar hükûmet, Anadolu’da doğmakta olan millî hareketi zararlı ve hatta haince bir cereyan olarak vasıflandırmış ve öyle propaganda yapmıştı.

Oysa padişah bu hareketi, İzmir’in işgaline, bu işgalden sonra meydana gelen feci vakalara, Doğu Anadolu vilâyetleri hakkında çıkarılan söylentilere bağlıyordu.

Bu beyannameye bakılırsa, padişahın Anadolu’daki hareketi mazur ve meşrû sayabileceği söylenebilirdi; fakat bu beyanname Ferit Paşa Hükûmeti’ni de koruyup kolluyordu. Saray ve hükûmet kendilerine göre bütün görevleri yerine getirmişlerdi. Ülkenin paylaşılacağı da bir söylentiden ibaretti. İstenilen barışa yakında kavuşulacaktı. Herkesin üstüne düşen Damat Ferit Hükûmeti’ni desteklemektir.

Sivas'a göre beyannamenin hükûmet lehine bir etki yapacağı kesindi. Bu etkiyi azaltmak ve yok etmek için önce telgraf merkezlerinde tedbir alarak yayılmasını önlemeye çalıştılar.

Sonra da beyannamedeki düşünceleri çürütmek ve yalanlamak için Kemal bir mektup kaleme aldı.

Mektubu padişaha yazdı; fakat padişahla birlikte bütün kumandanlara, vali ve kaymakamlarla, elçiliklere de gönderdi.

Padişaha yazdığı mektupta, gayet alttan aldı; ama Ali Galip hâdisesini tekrar ısıtarak Vahdettin'in önüne itti;

“Şevketmeap Efendimiz!

Beni size vaziyeti ve hakikatleri tekrar anlatmaya sevk eden sebep, hükûmet üyelerinin söyledikleri gibi meşrû olmayan bir dilek değil, milletin haklı olan istekleridir.

Bu hakikatlerin, hükûmet üyeleri tarafından zât-ı âlînize duyurulmamış olması, millet ve memleket için çok zararlı olmuştur. Yayımlamış olduğunuz beyannamede, milletin meşrû arzu ve talepleri ve hükûmet üyelerinin belgelerle ortaya çıkmış olan hainane hareketlerinin zât-ı âlînizden gizlendiği açıkça anlaşılmakta, ayrıca Ferit Paşanın hakikatleri çarpıtan bilgiler vermek suretiyle, vatan ve millete karşı yapmakta olduğu ihaneti iki katına çıkardığı görülmektedir.

Ali Galip hâdisesiyle, tarihin, hiçbir devrinde görülmeyecek bir ihanetle, halkımızın bir kısmını, diğer bir kısmına kışkırtan, milleti, bizi yok etmek isteyen ecnebilere feda eden bu hükûmetin, milletin arzularına rağmen iktidarda kalması, pek büyük felâketlere sebep olacaktır.”

Ve Kemal, Damat Ferit'in pek çok hatalarını tekrarladıktan sonra mektubunu şöyle bağladı;

“Bu hükûmet, iç ve dış düşmanların isteklerini tatmin etmektedir. Böyle bir hükûmetin iş başında kalmasını düşmanlarımızdan başka hiç kimse isteyemez. Bu yüzden, Ferit Paşa Hükûmeti yerine, halkın itimadına lâyık bir hükûmetin kurulmasını, padişahımızdan niyaz ve istirham ederiz. Emir ve ferman efendimizindir.”

“Amerika’nın bir hesabı olmalı!”

Bir Amerikan heyeti önce gemiyle İstanbul’a gelmiş. Oradan Bağdat demir yoluyla Adana’ya geçmiş. Tarsus’ta iki gün dolaştıktan sonra trenle Mardin’e gitmiş. Sonra atlamış otomobile Diyarbakır’ı, Harput’u, Malatya’yı gezmiş.

Bunların işi gücü yok mu?

Bu topraklar babalarının malı mı ki bu kadar rahat gezebiliyorlar?

Bu topraklar babalarının malı değil; fakat bu adamlara; “*Dur bakalım nereye!*” diyecek soylu bir hükûmet yok.

Elini kolunu sallaya sallaya, İstanbul’a gelen, Ankara’ya, Diyarbakır’a giden; incelemeler, araştırmalar, toplantılar yapan, buldukları her deliğe giren, Türkiye’de Türkiye’ye Türklere hakaret eden, yüzsüz, arsız, vahşî emperyalistlere; “*Dur nereye?*” diyen namuslu bir hükümet yok.

Amerikan heyeti; Erzincan, Erzurum, Kars, Erivan ve Tiflis. Trenle Bakû ve Batum’la birlikte Ermenistan ve Gürcistan’ı da ziyaret edecekmiş.

At sırtında Trabzon, Erzurum, Horasan ve Beyazıt gezildikten sonra Nahcivan’a geçilecek. Ermeni Katolik Ruhban Reisi V. Kevork, Ermeni Kilisesi Etchamiadzin mevkiini ziyaret ettikten sonra Kafkaslar, kuzeyden güneye, batıdan doğuya doğru uzunca bir seyahat.

Seyahate Van, Bitlis, İran da dâhil.

Türkler, Ermeniler, Rumlar, Kürtler, Gürcüler, Ruslar, Acemler, Musevîler, Araplar?

Her kesim ve gruptan insanlarla görüşülecek konuşulacakmış.

Amerikalı heyet 1915’te yapıldığını iddia ettikleri Ermeni katliamını da inceleyecek araştırarmış.

Niyet anlaşıldı!

Kurt bulanık havayı, çakallar tozu dumanı severmiş.

General Harbord’un başkanlık ettiği Amerikan heyetinde Ermeni asıllı Amerikalılar da var. İkiisi asker, üçü sivil, beş kişi.

Mühendis Binbaşı Şekerciyan, Mühendis Üsteğmen H. H. Kaçadiryanyan, yardımcısı Aram Kojassar. Tercümanlar Dikran Serjanyan ve Dikran Ohannesyan.

Yani Amerikan Heyeti, Ermenilerin rehberliğinde ve görüşlerinde araştırma yapacak.

Hayalî Ermeni katliamı ve masallarına inandırılmış Amerikalı general ve yanındakilere, maharetle hazırlanmış hayalî belgeler, fotoğraflar, istatistikler de verilmiş. Amerika ve Avrupa kamuoyunun ilgisi, dehşeti ve sevgisinin Ermeni ve Ermenistan üstünde yoğunlaşması için ne gerekirse yapılmış.

Okyanuslar ötesindeki koca Amerikan Devleti, bir buçuk milyon Ermeni'nin lâfıyla Kafkaslarda ne arıyor?

Amerika'nın bir hesabı olmalı!

...

Ya Ruslar!

Moskova, dünyada ve özellikle Türkiye'de yaşananları pür dikkat izliyor. Mustafa Kemal hareketinin bütün safhaları gibi Sivas Kongresi de Sovyet yöneticileri tarafından adım adım takip edilmiş.

Gerek Mustafa Kemal'in yaptığı kongreler, gerekse Rus ajanlarının gönderdiği raporlarla anlaşılmış ki Anadolu hareketi hiçbir şekilde bir Komünist harekete dönüşmeyecek.

Üstelik Anadolu'daki Millî Mücadelenin lider kadrosu, Sovyet devlet adamlarının her hareketine, her teklifine kuşkuyla bakıyor. Bu durumda Ruslar; İstanbul'u alma, sıcak denizlere inme hayallerini bir kenara bırakarak karşılıklı menfaat ilişkilerini öne çıkaran demeçlerle, Anadolu'ya sevimli gelecek mesajlar vermeye başlamışlar.

13 Eylül 1919 günü, Sovyet Dışişleri Bakanı Çiçerin, Türkiye işçi ve köylülerine hitaben bir bildiri yayımlamış. Bu bildiride İngilizlerin İstanbul ve Boğazları ele geçirmesinden duyduğu üzüntüyü dile getirerek emperyalist emellerinden dolayı İngiltere'ye ağır tenkitlerde bulunmuş; *"İngiliz emperyalizminin bununla yetinmeyeceğini, tüm Türkiye, İran ve Afganistan'ı da yutmak isteyeceğini,"* söylemiş.

Ayrıca Çiçerin; Türk işçi ve köylüsünün, Kuva-yı Millîye teşkilâtlarıyla gösterdiği kahraman direnişi överek; *"Rus işçi ve köylüsünün, Türk işçi ve köylüsüne yardım elini uzatmaya hazır,"* olduğunu da söylemiş. Türk işçi ve köylüsünü, İngilizlerle iş birliği yapan İstanbul Hükûmeti'ni devirmek için isyana bile davet etmiş.

Tüm dünya Sivas'la ilgilenirken Sivas da bütün dünyadaki gelişmeleri takip ediyor. Rus Dışişleri Bakanı Çiçerin'in demecini ajanslardan öğrenen Kemal, Bekir Ağa'dan kaçarak Sivas'a gelen Enver Paşanın amcası ve İngilizlere karşı kazanılan Kut-ül Ammare Zaferinin kumandanı Halil Paşaya rica ediyor; "*Lütfen Moskova'ya gidiniz ve Rusların gerçek niyetini öğreniniz.*"

...

Kemal, Halil Paşayı Moskova'ya gönderirken Berlin'deki Enver de gözlerini Moskova'ya çevirmiştir.

Rus İhtilâlinin liderlerinden Radek, hapisten çıkmış, Talât ve Enver Paşayla görüşmüştür.

İttihatçı liderler Moskova'yla iş birliğine karar veriyorlar. Bu iş birliğinin ayrıntıları için Moskova'ya gitmek lâzım.

Enver, Dr. Bahattin Şakir'i yanına alarak uçağa biniyor; fakat pilot Moskova diye yanlışlıkla Letonya'da bir yere iniyor.

Tabii hemen tutuklanıyorlar.

Dr. Bahattin Şakir kendisinin; "*Rusya'daki Türk esirlerini memleketlerine iade için seyahat eden bir Kızılay görevlisi olduğunu, Enver'in de yanında hasta bakıcı olarak görev yaptığını,*" söylüyor.

Hapishane görevlileri onlardan şüpheleniyor ve fotoğraflarını Paris'teki istihbarat teşkilâtına gönderiyorlar.

Enver de boş durmuyor.

Hapishane müdürünün hizmetçisi bir Alman kadındır. Onun yardımıyla Alman gizli servisine bir mektup yollamayı başarıyor.

Hapishane müdürü, iki tutuklunun iyi hâllerine bakarak onların belli zamanlarda bahçede gezmesine izin vermiştir.

O gün, onların bahçe günüdür.

Enver'le Bahattin Şakir, bahçede dolanırken birde ne görsünler, bir uçak arızalanmış gibi bahçeye zorunlu bir iniş yapıyor ve Enver'le Bahattin Şakir'i alıyor.

Hapishane görevlileri şaşkın bir hâlde bakarlarken birden kendilerine geliyorlar ve havalanmak üzere olan uçağın arkasından koşutuyorlar; fakat uçaktan üzerlerine silâhlar çevriliyor.

Uçak Enver'le Dr. Bahattin Şakir'i aldığı gibi Berlin'e götürüyor.

“Dağılanı toplarsam ben toplarım!”

Anadolu açısından her şey iyi giderken Çiçerin’in demeci İngilizleri ürkütmüş. Ardından Temsil Heyeti adına, ünlü bir Türk paşasının Moskova’ya gönderilmesi, Amerikalıları da telâşlandırmış. Orta ve uzak doğuya büyük bir seyahat için çıkmış olan General Harbord Başkanlığındaki Amerikan heyeti, güzergâhında küçük bir değişiklik yaparak istikametini Sivas’a çevirmiş.

Amerikan heyetine göre Anadolu’daki direniş engellenmeli ve manda fikri yayılmalıdır ve mümkünse bu manda Amerikan mandası olmalıdır.

...
22 Eylül 1919’da Sivas’a gelen Amerikalı General Harbord, ayağının tozuyla Kemal’le görüşmek istedi.

Kemal onu Rauf, Bekir Sami ve Alfred Rüstem’le birlikte kabul etti.

General Harbord’un kafasında Kuva-yı Millîye’nin nasıl kurulduğu ve gücü? Ermeniler hakkında ne düşündüğü? gibi sorular var.

Kendi ülkesi adına sözüm ona kan dökülmesine engel olmak istiyormuş.

Kan dökülmesini istemeyen bir Amerikalı. (!)

General Harbord, lâfı döndürüp dolaştırıp Avrupalıların gücüne, Anadolu’nun sefaletine getiriyor. Kendilerine göre Avrupalılarla başa çıkmak mümkün değilmiş; hele Anadolu’nun tek başına yaşaması imkânsızmış.

Bütün bunları gayet kibar bir dille anlatan Amerikalı general, özellikle iyi niyetli (!) olduğunu hissettirmeye çalışıyor; fakat karşısında Türkler var.

Harbord’la İngilizce konuşan ve bu konuşmaları arkadaşlarına Türkçeye çeviren Rauf’un gözünden hiçbir şey kaçmamıştı, Kemal’i uyardı:

– Nezaketi bizi aldatmasın. Belli ki bu adamın kafasının içi dolurulmuş ve kötü niyetli.

Kemal de bunu görmüştü:

– Ne olursa olsun Rauf, bu generale karşı açık olacağız. Hem kimden çekineceğiz ki? Ona söyle mümkünse Fransızca konuşalım.

Rauf'un bu sorusuna Harbord şu cevabı verdi:

– Fransızcam tatminkâr değildir. Siz İngilizceyi o kadar güzel konuşuyorsunuz ki bir anlayış hatası olsun istemiyorum; lütfen generale arz ediniz, görüşmemize İngilizce devam edelim.

Kemal kabul etti:

– Raufçuğum, generale önce Erzurum ve Sivas Kongrelerinin önemini anlat. Aldığımız kararları bilsin.

Rauf, Erzurum ve Sivas Kongrelerini anlatırken Amerikalı dik-katle dinledi.

Harbord çok ilgilenmişti:

– Bu kongrelerin kararlarını bana yazılı bir metin hâlinde vermeniz mümkün müdür?

Rauf memnuniyetle cevap verdi:

– Elbette, sohbetimizden sonra takdim ederiz.

Harbord nazikçe sohbeti Türk-Rus ilişkilerine kaydırды. Belliydi ki Amerikalı Türk-Rus yakınlaşmasından da çekiniyor, Türk İstik-lâl hareketinin bir komünist hareket hâline dönüşmesinden endişe ediyordu.

Bu endişesini de ima edince Kemal ona ciddîye almayan bir gülümsemeyle baktı:

– Yanılıyorsunuz general. Bizim hareketimiz hiçbir zaman komünist bir hareket değildir, olamaz da; çünkü Bolşeviklik bizim memleketimizde hiçbir zaman hayat sahası bulamaz. Dinimiz, âdetlerimiz ve aynı zamanda sosyal bünyemiz tamamıyla böyle bir fikrin yerleşmesine imkân vermez. Hem Türkiye’de ne büyük kapitalistler, ne de milyonlarca zanaatkâr ve işçi vardır. Bizim derdimiz, vatanımızı kurtarmak, hür ve bağımsız yaşamaktır. O kadar!

Kemal’in sözleriyle Harbord rahatlamıştı; fakat *“Bizim derdimiz, vatanımızı kurtarmak, hür ve bağımsız yaşamaktır.”* cümlesine de takılıp kalmıştı.

Aklındakileri dile getirdi:

– Ekselâns! Bendeniz sizinle görüşmeye memur edildiğim zaman, sizi ve özellikle Türk tarihini okudum. Gördüm ki milletiniz büyük ordular hazırlamış, büyük kumandanlar yetiştirmiştir. Bunu yapan bir millet, mutlaka bir medeniyet sahibi olmalıdır. Bunu takdir ederim; fakat bugünkü vaziyetinize bakalım. Başta Almanya

olmak üzere dört müttefiksiniz. Dört sene savaştınız; ama neticede mağlûp oldunuz. Dördünüzün bir arada yapamadığınız şeyi, tek başınıza ve bu vaziyetinizle mi yapacaksınız? Zaman zaman fertlerin intihar ettiği görülür. Yoksa şimdi bir milletin intiharına mı şahit olacağız? Kanaatime göre milletinizi ölümden ancak bir manda idaresini kabul etmekle kurtarabilirsiniz.

Manda, sözünü duyan Kemal'de şafak attı.

Elindeki sigarayı hırsla kül tablasına bastırdıktan sonra hışımla ayağa kalktı ve Harbord'un karşısında dikildi:

– Teşekkür ederim general. Tarihimizi okumuş, milletimizin büyük ordular, büyük kumandanlar yetiştirdiğini, büyük bir medeniyete sahip olması lâzım geleceğini takdir ve kabul ediyorsunuz; lâkin şunu bilmenizi isterim ki biz, emperyalistlerin pençesine düşen bir kuş gibi yavaş yavaş, sefil bir ölüme mahkûm olmaktansa babalarımız gibi vuruşa vuruşa ölmeyi tercih ederiz.

Kemal, bu son sözleri söylerken eliyle güçlü bir pençeye düşmüş, zayıf bir kuş işareti yapıyor ve avucunu sıkarak yavaş yavaş ve sefil ölümün şeklini gösteriyordu.

Kemal'in sözleri ve hiddeti karşısında Amerikalı şaşırıp kaldı. Kafasında yığınla soru vardı ve hiçbirine mantıklı bir cevap bulamıyordu.

General Harbord, merakını yenemeyerek tekrar sordu:

– Büyük bir işe girişiyorsunuz, paranız var mı? Bütçeniz nerede ve ne kadardır? Bu parasızlıkla ve vasıtasızlıkla bir işe girmek memleketi feci bir akıbete sürüklemek değil midir? Bu sorumluluğu nasıl üzerinize alabiliyorsunuz?

Amerikalının her sözü Kemal'in beyinde zonklayan birer bal-yoz oldu. Sinirden gerilmiş parmakları öyle açıldı ki elinde oynadığı doksan dokuzluk Necef tespihin ipi koptu ve tanelerinin birçoğu büyük bir şakırtıyla odanın içine dağılıverdi. Şimdi onun elinde sadece tespihin ipi, imamesi ve üç-beş boncuk kalmıştı.

Kemal, önce odanın her bir tarafına saçılmış tanelere baktı. Sonra ağır ağır eğildi ve her biri bir yere dağılmış taneleri birer birer topladı.

Beş-on boncuğu avucuna aldıktan sonra oturdu ve onları tek tek ipe dizmeye başladı.

Bütün bunları yaparken Amerikalı generalin kendini dikkatle seyrettiğinin farkındaydı; ama o hiç oraları olmadı. Avucundaki tüm taneleri yavaş yavaş ipe geçirdikten sonra delici bakışlarını Harbord'a çevirdi.

Dedi ki:

– Gördünüz ya general! İp kopmuş ve taneler dağılmıştır. İşte, ben şimdi yaptığım gibi o taneleri birer birer toplayacağım ve tekrar ipin üzerine bir arada dizeceğim. O dağılanı toplarsam ben toparlarım. İşte görüyorsunuz general, o zaten dağılmış. Öldürürsem ben öldürürüm. Tarihlere şan ve yön veren koca Türk milleti, yabancılar elinde öleceğine, kendi öz evlâdının elinde can versin; fakat ben onu öldürmem. Toplayacağım ve o dağılanı yeniden bir araya getireceğim.

Harbord, şaşkındı.

Gayriihtiyarî Kemal'i onaylayan bir baş işaretli yaparken konuştu:

– Anladım generalim. Sizi gayet iyi anladım. Buna rağmen bir soru daha sormama izin veriniz. Diyelim ki siz ve milletiniz, elinizden gelen her şeyi yapmış olmanıza rağmen başaramadınız. O zaman ne yapacaksınız?

Kemal, Amerikalının bu sözlerine de kızdı. Delici bakışlarını Harbord'un gözlerine gömdü:

– Bizde; *“Millet ve biz yok!”* generalim. Canıyla, kanıyla, ruhuyla bir olmuş bir millet var. Biz ve millet, ayrı ayrı şeyler değiliz. Ve şunu kat'i olarak söyleyeyim ki bir millet mevcudiyet ve istiklâli için her şeye tevessül eder ve bu gaye uğrunda her fedakârlığı yaparsa, başarılı olmaması mümkün değildir. Şu hâlde, millet yaşadıkça ve her türlü fedakârlığı göze aldıkça başarılı olmaması akla gelmez ve böyle bir şey mevzuubahis olamaz.

General Harbord'un diyecek tek sözü kalmıştı ve onu söyledi:

– Anlıyorum. Bu azimde olan bir millet elbette başarılı olacaktır.

Harbord, Kemal'in yanından ayrılırken; *“Biz de olsak öyle yaptık!”* diye mırıldanıyordu.

Fakat zayıf, tereddütlü ve ancak kendi duyacağı kadar bir sesle!

O bir hesap adamı.

Şimdiye kadar hesapsız hiçbir iş yapmamış.

Hiç boş konuşmamış.

O, başaracağından emin olmasa, milleti tehlikeye atmaz.

O, yaptığı bütün hesapların sonunda dağılanın yeniden bir araya getirilebileceğini görüyor.

Uzun hesaplar!

Karmakarışık hesaplar!

Anadolu'da yaşananlar, hesap adamı Kemal'i teyit ediyor. Antalya'dan, Muğla'dan, Isparta'dan, Burdur'dan, Denizli ve Aydın'dan ve kazalarından gelen delegeler, 23 Eylülde Nazilli'de ikinci kez toplanmışlar.

Bu milletin her bir ferdi ölmek için varını yoğunu ortaya dökmüş.

Tek sıkıntı Anadolu'nun her köşesinde alevlenen istiklâl ateşi aynı noktayı yakmak için ortak hareket edemiyor.

Dağınıklar!

Dağılmışlar!

Doksan dokuzluk Necfe tespihin taneleri gibi dağılmışlar; ama bu taneler öyle veya böyle toplanacak.

Bu inancını da her fırsatta; "*Vatan behemehal kurtarılacaktır!*" diyerek dile getiriyor.

"Kana susamışlık Avrupalılardan geliyor!"

Sivas Lisesinde ikamet edenlerin çoğu asker kökenli olduğu için çok düzenliler. Her şey plânlı ve programlı.

Genel temizlik işleri, yaşlı Sivaslı kadınlar tarafından yapılıyor. Kahvaltı yapıldıktan sonra gelen kadınlar bulaşıkları yıkıyorlar, yatakları düzeltiyorlar, odaları temizliyorlar.

Sivaslı kadınlar onlar için; "*Misafirlerim!*" diyor.

Misafirlerim?

Misafirlerin hepsinin; "*Hemşire!*" diye hitap ettikleri yaşlı; ama güçlü kuvvetli bir kadın, belli zamanlarda geliyor, çamaşırları yıkıyor, ütülerini yapıyor.

Yemek saatleri de hiç şaşmıyor. Sabah, öğle ve akşam bir çingirak sesiyle herkes yemeğe çağırılıyor.

Genelde kuru fasulye ve bulgur pilâvının olduğu sofrada bardaklara toprak testilerden su dolduruluyor.

Misafirlere yemekten sonra adam başı bir fincan kahve, bir bardak su; ancak ikram edilebiliyor.

Herkes her an hareket hâlinde.

Cevat Abbas'la Muzafer her işe koşturuyorlar. Hayati'nin görevi çok önemli, yazılı çizili ne varsa belli bir düzen içinde dosyalamak. Paşa sık sık Hayati'yle çalışıyor.

Lisenin tüm misafirleri çok çalışıyor, uykusuz kalıyor ve para sıkıntısı çekiyorlar. Kemal'le birlikte birçoğunun istifa etmeleriyle maaşlar da kesilince para meselesi aşılması gereken en büyük sorun olmuş.

Bütün bunlara bir de Kemal'in içki yasağı eklenmiş.

Kemal; "*Burası okul! İçki içmek olmaz!*" demiş ve başta bu yasağa kendisi uyararak herkesin elini kolunu bağlamış.

Bekir Sami varlıklı adam. Sivas'ta kendine bir ev kiralamış. Lise misafirleri Kemal'den fırsat buldukça Bekir Sami'nin evinde verdiği davetlerde birkaç kadeh içebiliyorlar.

Kemal bu davetlere gitmiyor; fakat arkadaşlarına müsaade ediyor. Bekir Sami'nin evinden dönenler Kemal'in ikram ettiği kahveleri içiyorlar.

Genelde sabaha karşı yatan ve ancak birkaç saat uyuduktan sonra kalkan Kemal'e ayak uydurmak zor.

İbrahim Süreyya, Mazhar Müfit, Hüsrev Sami uykusuzluktan perişan; fakat seslerini de çıkaramıyorlar.

Kasa, Mazhar Müfit'te ve bütün malî işler ondan soruluyor. Mazhar Müfit her yenen yemeğin, her içilen kahvenin hesabını yapıyor. Onu, elinde otuz üçlük tespih, koridorlarda volta atarak dolaşırken görenler anlıyorlar ki para yine bitmek üzere yahut bitti.

Lise misafirleri genelde neşeli insanlar ve sıkıntıları göğüslemeyi biliyorlar.

...

O gün Rauf, Bekir Sami, Ömer Mümtaz, Hüsrev Sami, İbrahim Süreyya, Kılıç Ali ve Mazhar Müfit öğle yemeğinden sonra Kemal'in odasında toplanmışlar.

Hepsi sigara tiryakisi. Kahve ve sigara tek lüksleri.

Kemal onlara odanın tavanını kaplamış dumanı gösterdi:

– Bizi Damat Ferit’in asmasına hacet yok. Biraz daha gayret edersek, sigarayla kendi kendimizi öldüreceğiz. Bu ne yahu? Açın kapıyı. Bir saat sigara içmek yok.

Bütün sigaralar söndürüldü. Kılıç Ali pencereyi, Hüsrev Sami kapıyı açarken Kemal dışarı seslendi:

– Ali, çocuğum kahve yap.

Ali, kahve yapmak için hızla giderken Rauf’la İbrahim Süreyya tepeleme dolu kül tablalarını boşaltmaya başladı.

Duman odadan kovulmuşken kahveler de geldi. Ortalığı kaplamış sigara dumanının birkaç dakikada dağılmış olmasına şaşırان Ali, ilk kahve servisini Kemal’e yaptıktan sonra diğerlerine döndü. Kocaman bir bardak kahve de Kılıç Ali’ye getirmişti.

Kemal bir eliyle kahveyi alırken gayriihtiyarî diğer eliyle de sigara tabakasına uzandı.

Bütün gözler üzerinde; fakat o farkında değil.

Mazhar Müfit ciddiyetle cep saatini çıkardı, kaşları çatılmış baktı.

Odadakilerin hepsi gülmemek için kendini zor tutuyor.

Kemal sigarasını yakmış, ilk nefesini de çekerek odanın ortasına doğru salmıştı.

Mazhar Müfit, onun vurdumduymaz bir şekilde sigara tütürmeye başladığını görünce saatine bir daha baktı ve sordu:

– Arkadaşlarım. Bir de saatlerinize siz bakın bakalım. Paşam sigarayı yasaklayalı on dakika bile olmadı.

Kemal şakayla azarladı:

– Mızıkçılık yapma Mazhar. Kahve sigarasız olur mu?

Hepsi gülerken yasağın, yasağı koyan tarafından delinmesinden cesaretle kendileri de birer sigara yaktılar.

Kemal kahvesini yudumlarken Kılıç Ali’nin elindeki kocaman bardağı fark etti.

Hayretle sordu:

– Bu nasıl iş Kılıç, büyük bardakla kahve içilir mi?

Kılıç Ali mahcubiyetle cevap verdi:

– Kafamı ancak topluyorum paşam. Fincan az geliyor.

Bu cevap herkesi güldürürken Kemal’in yüzü bulutlandı.

Konuşurken sesinde hüznü vardı:

– Bir insanın, bir bardak kahveyle toplanan kafasının olması ne saadet.

Onun sözleri odadaki herkesi hüzünlendirmişti. Girdikleri mücadelede hep uyanık olmak gerektiğini ve bu işi de en iyi Kemal’in yaptığını biliyorlardı.

Şu sıra hepsinin kafası da karıştı. Amerikan heyetinin geliş bir yığın soruları da beraberinde getirmişti. Üstelik Harbord, Sivas’tan daha ayrılmamış ne zaman gideceği de bilinmiyordu.

Bekir Sami konuyu açtı:

– Paşam! Şu Amerikalı General Harbord. Onunla görüşmemizden müspet bir netice bekliyor musunuz?

Kemal, kahvesinin son yudumunu içtikten sonra eline tespihini aldı.

Ağır ağır tespihini çekerken konuştu:

– Bunlar Amerikalı. Durduk yere Sivas’a niçin geldiler? Bana göre Rusların açıklamalarını duydular ve telâşlandılar. Bizim de Halil Paşayı Moskova’ya gönderdiğimizizi elbette öğrendiler. Belli ki Ruslarla iş birliği yapmamızdan korkuyorlar. Aman korksunlar.

Kemal’in sözlerini içeri giren Emireri Ali kesti. Sivas Valisi Reşit Paşa ziyarete gelmiş.

Kemal, Vali Reşit Paşayla nahoş bir şekilde başlayan tanışıklığını, sıcak bir dostluğa dönüştürmüştü. Vali Reşit’in, bütün tereddütlerini yıkması ve onu kazanmış.

Vali içeri girer girmez ayağa kalktı ve elini uzattı:

– Hoş geldiniz heybetli vali paşa hazretleri.

Vali Reşit gerçekten heybetli bir adam, iri ve sivri kesilmiş sakalı onu daha bir heybetli gösteriyor. Kemal, Vali Reşit’i yanındaki iskemleye buyur etti.

Kahve sigara ikramı.

Vali Reşit, Kemal’i bilgilendirmek için gelmiş:

– General Harbord beni ziyarete gelmişti paşam. Ben de biraz evvel ona iade-i ziyarette bulundum. Sizinle yaptığı görüşmeyi anlattı ve dedi ki; *“General Mustafa Kemal ve arkadaşları çok metin. Başarılı olacaklarına az çok inandım.”*

Mazhar Müfit alayla konuştu:

– Kefereye de bakın. Demek az-çok inanmış ha! Oysa bize kesinlikle inandığını söylemişti.

Kemal, Mazhar Müfit'i susturdu:

– Bırakalım da vali paşa konuşsunlar. Buyrunuz vali bey; “Az çok başaracağınıza inandım.” diyen generale siz bir cevap vermediniz mi?

Vali Reşit gülümsedi:

– Hem de ne cevap verdim paşam. Dedim ki ona; “*Ekselâns! Mustafa Kemal Paşayla arkadaşlarının başarılı olacaklarına az-çok değil, kesinlikle inanmış olmalıydınız. Zira bütün bir millet, yekvücut olmuş, onlarla beraberdir. Ve Temsil Heyetiyle bütünleşmiştir. Hepimiz Mustafa Kemal Paşayla beraberiz ve elbette başarılı olacağız.*”

Vali Reşit odadakilerin yüz ifadelerinde memnuniyetlerini görünce devam etti:

– Ben bunları söyledikten sonra; “*Evet evet.*” diyerek beni tasdik etti.

Kemal memnun gülümsedi. Vali Reşit’e bir kahve daha söyledi:

– Ne dersiniz paşa hazretleri. Arkasında bir sürü Ermeni subayı peşine takan bu heyet, sizce buralara niçin gelmiş olabilir?

Vali Reşit sakalını karıştırdı:

– Bunu ben de tetkik ettim paşam. Galiba merak. Millî Mücadele nedir? Bu Kemal Paşa ne yapıyor? Bizi incelemek, meraklarını gidermek için gelmiş olmalılar.

İbrahim Süreyya araya girdi:

– Gayretlerimizin netice alıcı olup olmadığını da merak ediyorlardır.

Rauf başka bir görüş ortaya attı:

– Hepsi de doğru; fakat eksik. Onlar, bizim başaracağımızı mutlaka biliyorlar. Her hâlde, bir defa da bunu gözleriyle görmek ve Temsil Heyetiyle temasa geçmek istemiş olmalılar.

Sohbet, nedenlerle, niçinlerle devam etti.

Okyanuslar ötesindeki Amerika buralara niye gelmişti?

...

Harbord ve heyeti Sivas’ta tam dört gün kalmıştı. Ayrılırken Kemal onların eline bir mektup tutuşturdu.

Öyle bir mektup ki Amasya beyannamesinden sonra, Türk Millî Mücadelesi için yapılmış en cesur açıklama.

Mektup şöyle başlamış; *“Tecavüze uğrayan biziz. Vatanı paramparça edilmek istenen, öldürülmek istenen, kaderi elinden alınan millet biziz.*

Yunanlılar Ege’de, Ermeniler Adana ve Güneydoğu Anadolu’da engizisyonu aratan zulümler, işkenceler ve katliamlar yapıyorlar. Bunun sebebi de Avrupalı devletlerdir.”

Mektubun devamındaysa İngilizlerin, Yunanlıların vahşetlerinden örnekler verilmiş; *“Kana susamışlık Avrupalılardan geliyor. Onların eliyle Yunanlılardan geliyor, Ermenilerden geliyor. Biz, vatan ve milletimizin varlığını korumak davasındayız. Paramız yok; fakat millî şuurumuz ve inancımızla bunu başaracağız.”*

Ve uzun mektup şöyle bitmiş; *“Biz ölü bir millet değiliz!”*

“Konya Sivas’ı basmadan, Sivas Konya’yı basmalıdır!”

Ankara’ya huzur gelmiş.

İtilâfçı Vali Muhittin tutuklanmış Sivas’a doğru yola çıkarılmış. Vali yardımcısı sessiz sedasız kaçıp gitmiş.

Yeni vali; *“Hakan!”* lâkabını taktıkları Galip, valilik makamına oturur oturmaz Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini kurmuş, başına da Müftü Rıfat Hocayı getirmiş. Rıfat Hoca canla başla çalışıyor. Kâzım Karabekir nasıl ki Erzurumluların kalbine girmişse Ali Fuat da Ankaralıların sevgilisi olmuş.

Vali Muhittin’in gidişiyle Ankara artık bir başka güzel.

...

Şimdi Ref’i Cevat’ın babası Ankara Valisi Muhittin Sivas’ta ve Sivas Lisesinin bir odasında Çorum Mutasarrıfı Samih Fethi’yle hapistir. Mazhar Müfit onu, Kırklareli kaymakamıyken tanımıştır.

Muhittin’e kızgın olan Mazhar Müfit yine de onu ziyaret eder hâl-hatır sorar ve sonunda da sitem eder:

– Paşa! Sizi ben çok hamiyetli, gayretli ve vatansever bir kaymakam olarak tanıdım. Şimdi bu ne hâl?

Vali Muhittin üzgündür:

– Teveccüh gösteriyorsunuz Mazhar Müfit Beyefendi; lâkin merak buyurmayınız bendeniz yine vatansever bir insanım.

Mazhar Müfit kırıgın konuşur:

– Vatansever bir insanım diyorsunuz; lâkin vatanın içine düştüğü şu durumda, vatanseverlere en büyük zararı siz veriyorsunuz.

Vali Muhittin perişan:

– Hata ettim efendim. Büyük hata ettim. Sizlerin, Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin hedef ve gayesinin ne kadar büyük olduğunu düşünemedim. Bugün anladım ki ihanet Sivas'ta değil İstanbul'daymış. Damat Ferit Paşa, ihanetlerine bizi de ortak etmiş. Çok üzgünüm. Şu dakikadan itibaren, millî harekete karşı tek bir fiilim olursa namerdim.

...

Vali Muhittin, Mustafa Kemal Paşanın da huzuruna getirildi. Benzer soruları o da sordu. Muhittin ona da benzer samimî cevaplar verdi. Sonra da bütün suçu Çorum mutasarrıfına yükledi.

Daha sonra Temsil Heyeti üyeleri de karşılarında ağlayan Vali Muhittin'i dinledi.

Mazhar Müfit, Muhittin hakkında teminat verince; *“Düşmanlarla hareket etmemeye, millî hareket aleyhinde bulunmamaya namus üzerine söz verdirilerek,”* serbest bırakıldı.

Kemal bununla da kalmadı.

Millî Mücadele aleyhindeki valileri denetim altına aldı. Ali Galip'in tavsiyesiyle Dersim Mutasarrıflığına atanan Osman Nuri, Niğde Mutasarrıfı Behçet'le onun muhasebecisi de yakalandılar. Onlar da; *“Namus sözü!”* verince serbest bırakıldılar.

Kemal, Ankara valisi ve Çorum mutasarrıfını hâlettikten sonra, Millî Mücadele aleyhinde çalışan vali ve kaymakamların peşini bırakmadı.

...

Temsil Heyeti bir hükûmet gibi çalışıyor.

Urfa kaymakamının tehdit dolu bir yazısına, benzer bir yazıyla cevap verilince kaymakam zararlı faaliyetlerinden vazgeçiyor.

Telgraf ve beyanatlarıyla sık sık mide bulandıran Trabzon Valisi Galip de tevkif ediliyor. Kastamonu Valisi İbrahim, Temsil Heyeti kararıyla görevden alınarak yerine millî hareketi destekleyen Ferit Bey vekâleten atanıyor.

Fakat her şeye rağmen dert bitmiyor.

Temsil Heyeti kararlarını tanımayan Afyon mutasarrıfı İngiliz altınlarıyla beslenen bir hain. Mutasarrıfın ihaneti belgelenerek halka duyurulunca adam kaçmak mecburiyetinde kalıyor.

Temsil Heyeti, bir hükûmet gibi çalışıyor; fakat her şeyi düzeltmiyor.

Konya Valisi Cemal zehir saçmaya devam ediyor.

Anadolu'yla İstanbul arasındaki haberleşmenin kesilmesinden sonra Vali Cemal, şimendifer hattını kullanarak İstanbul'la haberleşmenin bir yolunu bulmuş.

Bir sürü sıkıştırmaya rağmen, Damat Ferit Hükûmeti'ni bir türlü düşüremiyorlar.

Vaziyet nazik?

Karşılıklı restleşme ve sertleşme arttıkça, Temsil Heyetinde te-reddütler başlıyor; *"Kabinenin istifa etmemekte inat ve ısrarı durumunda vaziyet ne olacak?"*

Nasıl ve ne gibi tedbirler alınacak?

Bu sorular önce civardan geliyor, sonra en yakınları tarafından Kemal'e soruluyor:

– Damat Ferit istifa etmekte direniyor. Vaziyetimiz ne olacak paşam?

O, inancından hiçbir şey kaybetmemiş:

– Sabırlı olun. Sabrımız karşısında Ferit Paşa behemehal yuvarlanacaktır. Gevşemeyeceğiz. Asıl bu dertleri İstanbul düşünsün, biz önce Konya valisinin icabına bakalım. Bu adam, Ferit Paşa Hükûmeti'nin Anadolu'daki en büyük kolu. Kesmek icap ediyor.

...

Mersinli Cemal Paşa, Konya'dan ayrılmış, Kolordu Kumandanı Sait Paşa gerçeklerden bîhaber, meydan Vali Cemal'e kalmış.

Halk, Ali Kemal'e; *"Artin Kemal!"* dediği gibi, Konya Valisi Cemal'e de; *"Artin Cemal!"* diyor.

Artin Cemal, Konyalılar üzerinde tam bir baskı kurmuş. Kuva-yı Millîye ruhunu öldürmek için elindeki bütün imkânları seferber etmiş. Onun bu hareketinin başka illere de sirayet tehlikesi var.

Artin Cemal, Damat Ferit'in gözdesi. Ali Galip'ten, Ankara Valisi Muhittin'den sonra, Sivas'ı basmak ve dağıtmak görevi ona da teklif edilmiş.

Vali Artin Cemal çizmeyi çoktan aşmış; artık hâll edilmesi gerekiyor.

Konya Sivas'ı basmadan, Sivas Konya'yı basmalıdır.

Ve Temsil Heyeti toplanıyor. Konya valisinin icabına bakması için Albay Refet'in emrine bir miktar kuvvet verilerek yola vuruluyor.

“Enver'i taşıyan uçak düştü!”

Enver'in güzeller güzeli eşi Naciye Sultan 14 Temmuzda ikinci çocuğu Türkân'ı dünyaya getirmiş.

Naciye Sultan babasız büyümeye çalıştığı çocuklarıyla perişan.

Kuruçeşme'deki yalıdan Fransız General d'Esperey tarafından atılınca Sultanahmet'te bir eve yerleşmiş; fakat burada da rahat edememiş.

Emperyalist subaylar her gün kapısını çalıyor; *“Kocan nerede! Çabuk söyle!”*

Bir değil, beş değil.

Gün geçmiyor ki Naciye Sultanın kapısı çalınmasın, evi aranmasın!

Naciye Sultan kendi derdine mi yansın? Yad ellerde sefil perişan Enver'e mi üzülsün? Yoksa iki çocuğunun babasız oluşuna mı?

İstanbul durulacak gibi değil!

Gitmek lâzım; ama nasıl?

Naciye Sultan yurt dışına çıkışın yollarını arıyor.

Öğreniyor ki en kolay yol bir doktor raporu. Yurt dışında tedavi göreceğinin belgelenmesi.

Bu belgeler eş dost aracılığıyla alınıyor; fakat pasaportunu vermesi gereken hükûmet, ya bu raporları kaybediyor, ya da sumen altı ediyor.

Yasal yollarla yurt dışına çıkılamayacağını anlayan Naciye Sultan başka yöntemlere başvuruyor.

Çürüksulu Mahmut Paşanın kızı Meziyet, Naciye Sultanın arkadaşı.

Meziyet, çok sevdiği arkadaşının durumuna üzülünce babası Çürüksulu Mahmut Paşa harekete geçiyor ve İtalyanlardan yardım istiyor.

İtalyanlar yardım etmeyi kabul ediyorlar; fakat bir şartları vardır. Müttelikleri bunu asla duymamalıdır.

İtalyan İşgal Kuvvetleri Kumandanı Kont Kaprini bu işle görevlendiriliyor.

Kısa bir süre içinde Naciye Sultana İtalyan pasaportu çıkıyor.

Bu pasaporta göre Naciye Sultanın çocukları İtalyan Mimar Denari'nin çocukları oluyor ve kendisi de çocukların dadısı görünüyor.

Gizli yazışmalarla Berlin'deki Enver'e haber veriliyor. Enver'in eniştesi Nazım Bey ve eşi Hasene Hanım onları İtalya'da bekleyecekler.

Her şey tamam.

...

Naciye Sultan İstanbul'dan çıkmak için çırpınıp dururken kocası Enver Paşa gerçekten perişan. İlk denemesinde Moskova'ya gitmeyi başaramayıp tutuklanarak hapishaneye atılmış Almanların yardımıyla kurtulmuştur; fakat vazgeçmemiştir.

İkinci Moskova yolculuğuna yalnız çıkmıştır.

Sadece pilot ve kendisi.

Uçak havalanmış bir süre gitmişlerdir; fakat o da ne? Bu sefer de uçak düşmüştür.

Enver'in kaşındaki cihangirlik alâmeti hemen harekete geçmiş ve mucizevî bir şekilde onu kurtarmıştır.

Yine Berlin'e dönmek zorunda kalan Enver, karısının ve çocuklarının geleceğini öğrenmiştir; fakat Rusya'ya gitmeyi kafaya koymuştur bir kere.

Naciye Sultanı karşılama görevini eniştesine vererek yine harekete geçmiş, yolculuğa hazırlanmıştır. Bu sefer yanında bir Rus vardır.

Hay kör talih!

Enver'i taşıyan uçak bu sefer de Estonya'da düşmüştür.

İkinci kez kurtulmuştur Enver.

Kurtulmuştur; ama yine tutuklanmış, Riga Hapishanesine atılmıştır. Çok iyi Bulgarca konuştuğu için kendisinin Bulgar olduğunu iddia etmiş ve seyahatine bir sürü sebepler göstermiştir; fakat bu sefer işi zordur.

Hapishane hayatına alışmaya çalışan Enver'in, aklı karısında ve çocuklarındadır. Tutukluların resimlerini yapmaya başlayarak aldığı parayla geçimini sağlar.

O kadar güzel resim yapmaktadır ki para bile biriktirmeye başlamıştır.

...

Enver'in başına gelenlerden habersiz Naciye Sultan o gün Sultanahmet'teki evinden çıkarken kimseye haber vermez.

Yalnızca kardeşi Şehzade Şerafettin Efendiye gittiğine dair bir mektup bırakır. Sonra da St. Antuvan Kilisesi yakınında oturan İtalyan Ressam Denari'nin evine gider ve orada kendisi için hazırlanmış dadı kıyafetini giyer. Denari'nin karısı onun başını açarak bir şapka giymesini ister.

Sırtına da bir dadı pelerini düşünülmüştür.

Seyahat edecekleri İtalyan gemisine Kont Kaprini'nin arabasıyla giderler. Gemiye biner binmez de Naciye Sultanı kamaraya saklarlar.

Bir süre kamarada kalan Naciye Sultan; ancak gemi Çanakale'den çıkınca rahat bir nefes alır.

Her şey plânlandığı gibi olmuştur.

Enver'in eniştesi ve eşi onları Roma'da karşılarlar. Birkaç gün Roma'da kalırlar. Orada da onlara Berlin pasaportu çıkartılır ve Berlin'e telefon edilir. Telefona Talât çıkar; fakat Enver ortalarda yoktur. Talat'ın dediğine göre; *"Bir Alman uçağıyla Rusya'ya uçmuş ve bir daha kendinden haber alınamamıştır."*

Çocuklarıyla birlikte Berlin'e giden Naciye Sultan, Enver'den hâlâ bir haber alınamadığını öğrenince çilelerinin bitmemiş olduğunu anlar.

"Damat Ferit, bugün değilse yarın tepetaklak olacak!"

Eylül ayının sonları.

Sivas geceleri don kesiyor.

Bu gece hava sıfırın altında on-on iki derece.

Hüsrev Sami, Mazhar Müfit'e baskın yaptı:

– Kalk Mazhar, kalk!

Mazhar Müfit hasta, uyku sersemi:

– Ne var Hüsrev, hayırdır?

- Paşa çağırıyor.
- Saat kaç.
- Üçe geliyor.
- İnsaf et, hastayım. Paşa bu saatte niçin çağırırsın?
- Hakikaten paşa çağırıyor.
- Vallahi hastayım. Bu gece beni mazur görsünler. Bak ateşim var.

Hüsrev, elinin tersini Mazhar'ın alnına koydu:

- Ooo, gerçekten çok ateşlisin. Sen yat, ben paşaya arz ederim.

Mazhar Müfit yattı; fakat biraz sonra Hüsrev Sami tekrar geldi:

- Paşa diyor ki; *“Azıcık ateşten adam yatmaz. Tam aksine kalkıp gezmek, hava almak icap eder. Kalksın gelsin.”*

Mazhar Müfit ahlaya puflaya giyindi ve Kemal'in odasına gitti.

Kemal ona şakayla sitem etti:

- Ayıp sana Mazhar. Böyle bir zamanda hastalanmak da ne oluyor? Hastalanmak yasak.

Sandalyeyi işaret etti:

- Otur bakalım. Ateşinin çaresi ateş.

Odanın ortasında bir soba, Hüsrev Sami oturduğu yerden sobaya ellerini uzatmış ısınıyor.

Kemal kapıya seslendi:

- Ali! Çocuğum bize kahve yap.

Ali, aldığı emri yerine getirmek yerine içeri dalınca Kemal sor-du:

- Ne var yine çocuk?

Ali boynunu büktü.

Anlaşıldı, yine şeker yok.

Kemal başını salladı:

- Peki, bu seferlik sade olsun.

Sonra gülerek ekledi:

- Kabahat hep Mazhar Müfit Beyefendide. Mutfağa şeker al-dırmıyor ki.

Mazhar Müfit, Ali'ye döndü:

- Benim odama git Ali. Masanın gözünde üç parça şeker var. Nasılsa uyandık, hiç değilse kahveleri ağız tadıyla içelim. Sonrası Allah kerim.

Hepsi şekerli kahve seviyordu; fakat cezveye atacak bir parça şekerleri yoktu. Sıkıntı sadece şeker değildi; bazı günler akşam yemek yemeden yatıyorlar. Bazı günlerse öğle yemeğini bilerek yahut mecburen atlıyorlar, buna rağmen neşelerinden bir şey kaybetmiyorlardı.

Ali, şeker almak için Mazhar Müfit'in odasına gitmek için çıkıyordu ki Kılıç Ali girdi.

Kemal gülerek konuştu:

– Yahu Kılıç, senin şu bardakla kahve içerek kafanı toplama formülün hiç de fena değil.

Kılıç Ali, daha ağzını açmaya fırsat bulamadan keyifsiz Mazhar Müfit'in birden keyfi yerine geldi ve kahkahalarla gülmeye başladı. Kılıç Ali onun neye güldüğünü anlamak için şaşkın baktı.

Mazhar Müfit kahkahasını bastırmaya çalışarak konuştu:

– Paşam, senin formülü denedi Kılıç. Geçen gün mutfakta koca bir bardakla kahve içiyordu.

Gecenin sessizliğinde Sivas Lisesi koca koca kahkahalarla çınladı.

...

Gelen kahveler neşeyle içilirken Mazhar Müfit, "*Sahi paşam bu saatte bizi niye kaldırdın.*" der gibi bakınca Kemal'in gülen yüzü daha da aydınlandı.

Alaylı bir sesle konuştu:

– Yahu Mazhar, şu senin Konya valisi pek tabansızmış.

Mazhar Müfit güldü:

– Hımm! Anladım! Paşam bize güzel bir haber verecek.

Kemal tespihini şakırdattı:

– Elbette! Bu saatte seni beyhude uyandırmadım. Az evvel Refet'ten telgraf aldım. Temsil Heyetinin kararını ve Refet'in üzerine gönderildiğini duyan Vali Cemal, halkın kendisiyle birlikte olacağını zannetmiş. Hapishaneyi boşaltarak mahpusların eline silâh vermiş. İpten saptan kopmuş adamların Konya sokaklarında dolaştığını gören halk ayaklanmış. Vali Cemal de soluğu İstanbul'da almış. İyi mi?

Mazhar Müfit heyecanlanmıştı:

– İyi de lâf mı paşam? Daha ne olsun. Açıkçası neticeyi bu kadar çabuk beklemiyordum.

Kemal ciddî bir sesle cevap verdi:

– Konya halkının vatansever, anlayışlı hisleri, bize bu güzel neticeyi sağlamıştır. Bu adam gerçekten çok enerjikti. Vali Cemal, Damat Ferit gibi bir hainle değil, vatan ve millet uğrunda bizimle çalışmalıydı.

Mazhar Müfit kaşlarını çatı:

– Aman paşam istemem. Ne Şam'ın şekeri, ne Artin Cemal'in yüzü. Bu adam bizimle birlikte olsa da işe yaramazdı. Bu adam, iflâh olmaz bir İtilâfçıdır. Partisi için Damat Ferit'i bile satar. Konya'dan kaçmış olması, bizim için de, kendisi için de iyi olmuştur. Pek sevindim.

Hüsrev Sami kızgın konuştu:

– Ben bu adamın Konya'dan kaçmasına üzıldüm paşam. Affınıza sığınarak arz etmek isterim. Cemal Bey İstanbul'a kaçamamalıydı. Tevkif edilerek elleri kolları bağlanmalı, Ankara valisi gibi Sivas'a gönderilmeliydi.

Kemal, Mazhar Müfit'e dönerken şakayla Hüsrev Sami'yi işaret etti:

– Bu da senin gibi. Sizi gidi İttihatçılar. Particilik yapıyor ve İtilâfçı Vali Cemal'i kışkırtıyorsunuz.

Hüsrev Sami bu şakaya alındı:

– Hayır paşam hayır! İttihatçılığı mittihatçılığı çoktan unuttuk. İttihatçılık tarihe karıştı ve karıştığı da iyi oldu. Biz şimdi vatansever bir topluluk hâlinde ve millî bütünlük içinde, milletin kurtuluşu ve istiklâlini gerçekleştirmek için uğraşıyoruz. Konya valisi tutuklanmış olsaydı, İstanbul'da yapacağı kötülöklere devam etmek için ona fırsat vermemiş olurduk. Oysa şimdi, Damat Ferit'le birlikte zehir saçmaya devam edecek.

Kemal hiçbir zaman karamsar değildi:

– Fazla büyütme Hüsrev. Hiç şüpheden olmasın ki Damat Ferit, bugün değilse yarın tepetaklak olacak.

Hüsrev Sami ellerini dua eder gibi açtı:

– İnşallah paşam, inşallah! Gerçi suyu ısındı. Bütün emareler bunu gösteriyor.

Kemal tespini neşeyle şakırdattı:

– Konya meselesi hâlloldü; lâkin bir mesele daha var.

Hüsrev Sami de Mazhar Müfit de merakla ona baktılar.

Kemal devam etti:

– Refet Bey II. Ordu Müfettişliği unvanının kendisine verilmesini istiyor. Bilmem ki Temsil Heyeti olarak böyle bir unvanı verebilir miyiz?

Mazhar Müfit olumlu bir adam:

– Fevkalâde bir dönem yaşıyoruz paşam. Fevkalâde zamanlarda, fevkalâde emirler verilebilir. Bu hakkı kendimize tanımalıyız. En azından Refet Bey'e; "*Konya ve havalisi Kuva-yı Millîye Umum Kumandanı.*" diyebiliriz.

Hüsrev Sami de destekledi:

– Bence de bu mümkündür paşam.

Kemal onlar gibi düşünmüyordu:

– Arkadaşlarla görüşmeden bir şey dememiz doğru olmaz. Refet Bey Konya'ya giderken maksada hizmet edecek her türlü salâhiyeti vermiştik. Verdiğimiz salâhiyet hudutsuz bir salâhiyet olduğuna göre, ayrıca bir unvanla adlandırmaya lüzum olmadığı kanaatindeyim. Bir işi yaparken ve bir şey isterken aşırılıktan sakınmalıyız diye düşünüyorum. Tüm arkadaşlarımız için hedef tektir; vatanın selâmetini temin etmek. Bunun için hiçbir unvana ihtiyaç yoktur. Buna rağmen, meseleyi Temsil Heyetiyle görüşelim.

Kemal açılmıştı, konuşmaya devam edecekti; fakat karşısındaki uykulu gözleri görünce gülümsedi.

Bu kadar yeterliydi. Arkadaşlarının Refet'le ilgili düşüncelerini de öğrenmişti.

Saatine baktı:

– Aman aman, saat beşe gelmiş. Siz artık yatın. Kahvaltıdan sonra Konya halkına yayımlayacağımız teşekkür tebliğini Temsil Heyetiyle birlikte kaleme alırız.

...

Kahvaltıdan sonra toplandılar.

Temsil Heyetinin kaleme aldığı teşekkür tebliğinde Konyalılar tebrik edildi.

Bu tebliğden sonra hızını alamayan Konyalılar, Vehbi Hocayı, vali yaptılar. Kendi kendilerine yaptıkları bu atamayı da bir telgraf-la Temsil Heyetine bildirdiler.

“Ekmeğimle büyüyen köpek!”

İşte, Konya’da da millî irade galip gelmişti.

Ankara Valisi Muhittin, Çorum Mutasarrıfı Samih Fethi, Kastamonu Valisi Ali Rıza, Niğde mutasarrıfıyla bazı memurlar, Trabzon Valisi Galip gibi idareciler ya tutuklanmış ya da İstanbul’a kaçmaya mecbur edilmişti.

Bu iller direkt Sivas’a bağlandıktan sonra, Konya valisinin de kaçması ve yerine Millî Mücadeleye taraftar bir bilim adamının halk tarafından seçilmesi Damat Ferit’le padişahına yeni bir darbe olmuştu. Yediği her darbeden şaşırın hükûmet, benzer bir şaşkınlığı kumandanlar konusunda da gösterdi.

Konya’da; XII. Kolordu kumandanlığına tayin edilen Sait Paşa da Vali Cemal’in arkasından İstanbul’a gitmek zorunda kaldı.

Ali Fuat Paşa çoktan görevden alınmış, XX. Kolordu Kumandanlığına Kiraz Hamdi Paşa atanmıştı.

Temsil Heyeti, Kiraz Hamdi’yi de unutmadı. Telgrafla; “*Ankara’ya hiç gitmemesini,*” tavsiye ederek onu tehdit etti.

Eskişehir’e kadar gelen Kiraz Hamdi Paşa Ankara’ya gidemedi.

İstanbul’u tutan vali ve kumandanlar ya tutuklanıyorlar ya da İstanbul’a kaçmak mecburiyetinde bırakılıyorlardı.

...

Kemal, kolordulara, valilik ve kaymakamlıklara, cemiyetlere çektiği telgraflarla hükûmetin ve sarayın yüzündeki maskeyi bir ölçüde yırtıp atmıştı.

Son vuruşuyla, sarayın ve hükûmetin ikiyüzlülüğünü de gün gibi ortaya sermişti.

Padişahın bildirisi her şeye rağmen Anadolu’ya fazla yayılamamış ve hemen hemen fazla bir etkisi olmamıştı. Buna karşılık eylül sonlarında hükûmet bir hayli sarsılmıştı.

Ve hükûmetin içi de karışmıştı.

Bazı nazırların arasında şiddetli geçimsizlik başlamıştı.

Şeyhülislâmla dâhiliye nazırı arasındaki anlaşmazlık had safha-ya ulaşmıştı. Ali Rıza Paşa ve bazı arkadaşları kabinenin istifasını istemeye başlamışlardı.

İstanbul karışık ki ne karışık.

Bu karışıklığı iyi değerlendirmek lâzım.

...

Harbiye Nazırı Nazım Paşa, Mustafa Kemal Paşayı çok seven Binbaşı Ali Hikmet'in yakın akrabası.

Ali Hikmet, Mustafa Kemal Paşanın ricasını kırmayarak akrabası harbiye nazırına gidiyor ve onu etkilemeye çalışıyor; *"Siz ki bizim paşamızsınız. Büyüğümüzünüz. Mustafa Kemal Paşa, vatan için millet için kelleyi koltuğuna aldı; ama biz ne yapıyoruz? Hükûmet içinde olanları görmüyor musunuz? Fark etmiyor musunuz? Lütfen, Damat Ferit'e, padişaha alıcı gözle bakın. Gerçekleri göreceksiniz paşam."*

İkna olan Harbiye Nazırı Nazım Paşa birtakım tenkitlerle işe başlıyor ve nazırlar toplantısında Damat Ferit'i istifaya davet ediyor.

Enişte paşanın böyle bir niyeti yok.

Fakat Nazım Paşa samimî ve ısrarlı. Damat Ferit'i istifaya mecbur etmek için kendisi istifa ediyor. Üstelik makam atlayarak istifasını sadrazama değil, padişaha veriyor.

Damat paşa da, padişah da küplere biniyorlar.

Huzurlarında bekleyen Nazım Paşaya bağırıp çağırıyorlar.

Nazım Paşa çok öfkeleniyor ve padişahla sadrazamın yüzüne kimsenin söylemeye cesaret edemediği gerçekleri söylüyor:

– Bu hükûmet Osmanlı Devleti'ni yıkıma götürüyor. Damat Paşayı devletin başından atın, başka bir kurtuluş yolu yoktur.

Padişah, bu güne kadar böyle bir tehdit yememiş.

Zehir zıkkım gibi bir ikaz.

Bu ikaz üzerine padişah ne yapıyor?

Nazım Paşanın üzerine yürüyor, hakaret ediyor.

Karşısında dimdik duran paşaya vurmak için elini kaldırıyor; sonra bir padişah olduğunu hatırlayarak paşayı kovmakla yetiniyor:

– Yıkıl karşımdan hain. Ekmeğimle büyüyen köpek.

...

Yıkıl karşımdan hain!

Ekmeğimle büyüyen köpek.

Anlayış bu; milletin yediği her lokmayı meğer padişah verirmiş.

Vahdettin bozgunlarda.

Bütün bunları başına açan Mustafa Kemal Paşa.

Damat Ferit bozgunlarda.

Bütün bunları başına açan Mustafa Kemal Paşa.

Enver Paşanın amcası Halil Paşa ve İttihatçıların; “*Küçük Talât*” dedikleri, İttihatçı liderlerin en önemlilerinden olan Talât, Bekir Ağa Hapishanesinden kaçmışlar. Kaçalı günler olmuş, Sivas’a gitmişler. Sivas Halil Paşayı kendilerini temsil etmek üzere Moskova’ya göndermiş; fakat hükûmet bunları ancak duyabilmiş.

Belâların üzerine dikilen tüy.

Sivas’taki Kemal’in, dikilen bütün tüylerden haberi var; çünkü Harbiye Nazırı Nazım Paşanın yeğeni Binbaşı Ali Hikmet, bu gelişmeleri anbean Kemal’e haber vermiş.

“Osmanlı Devleti’nde sanki iki hükûmet var!”

Kemal’in en büyük zevki tüy üzerine tüy dikmek.

Temsil Heyeti Üyesi Bekir Sami’den de bir ricada bulunur:

– Müşir Deli Fuat Paşanın sizi kırmayacağını biliyorum. Lütfen kendilerine sizin ağzınızla yazılmış şu mektubu gönderiniz; fakat mektup zarfının ağzını açık bırakarak yazdıklarımı kendisinin de okumasını sağlayınız.

...

Bekir Sami, şifreli bir telgrafla mektubu Deli Fuat Paşaya gönderdi. Doksan yaşındaki Deli Fuat Paşanın deliliği mertliğinden, sözünü dudaktan, gözünü budaktan sakınmayışından ileri geliyordu.

Fuat Paşa mektubu aldı.

Bekir Sami mektubunda; “*Padişaha ulaşamadıklarını ve halkın isteklerinin Vahdettin’e anlatılmasını istiyordu.*”

Fuat Paşa, mektupta bir mertlik ve haklılık gördü. Vazifeyi zevkle yapacaktı.

Mektubu cebine koydu ve Yıldız’a çıktı, Vahdettin’e şunları söyledi:

– Padişahım! Ben doksan yaşıma gelmiş, dünyadan hiçbir menfaat yahut makam beklemeyen bir ihtiyarım. Babam da ben de yüz seneden beri bu devlete hizmet ettik. Devletimizin bekası, saltanatınızın devamı için beni dinleyiniz. Anadolu’da tecellî eden millî hareket, her bakımdan meşrûdur. Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey

ve arkadaşları eşkıya yahut isyancı değil, millet için çalışan kahramanlardır. Damat Ferit Paşa ve hükûmeti, yanlış siyasetiyle mülk ve milleti musibetlere doğru sürüklemektedir. Damat Ferit'i hükûmetin başından almak, milletin istediği bir hükûmet kurdurmak belâlardan kurtulmak için vâciptir.

Vahdettin kara kara düşünürken cevap verdi:

– Benim menfaatim, milletimin menfaatlerine bağlıdır. Milletsiz padişah olmaz. Milletin saadet ve refahını isterim. Anayasaya ve meşrutiyete riayet edeceğime yemin ettim. Etmemiş olsaydım bile meşrutiyete muhalefet etmemek için vermiş olduğum söz kâfidir. Millî Meclis seçimlerinin bir an evvel yapılmasını çok arzu ediyorum.

...

Padişahın çok saygı gösterdiği yaşlı Deli Fuat Paşaya söylediği sözlerin samimiyet derecesi nedir?

Bilinmiyor.

Artık Vahdettin'in Ali Galip ve Vali Muhittin teşebbüsleriyle, Anadolu hareketini yok etme umudu bitmiş.

Sivas'a ordular göndermesi de mümkün değil.

Sivas'taki Temsil Heyeti, millî iradeye karşı olanları ya sevgisiyle kucaklamış ya da makamı terk ettirmiş.

Buna rağmen İstanbul uyuyor.

Anadolu'daki hareket aylardır; *“Birkaç eşkıyanın etrafında topladığı maceracılar.”* şeklinde küçümsenmiş; fakat bu hareketin; *“Vatanı parçalamakta olan düşmanlara ve onlarla iş birliği yapanlara karşı, milletçe bir baş kaldırma,”* olduğu artık inkâr edilemez hâle gelmiş.

İstanbul'daki hainlerin gözlerini kan bürümüş; vatanseverler ne söylediklerini bilmiyorlar.

Tanin'de Hüseyin Cahit; *“Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'da çocukça hayaller peşinde koşmaktadır.”* diyor.

İstanbul toz duman!

Osmanlı Devleti'nde sanki iki hükûmet vardı, birisi İstanbul'da, diğeri Sivas'ta.

İstanbul'daki hükûmetin, bir sürü nazırı var, müşavirleri var, memurları var, koca koca binaları var.

Sivas'taysa Temsil Heyeti denilen geçici hükûmetin en büyük gücü Mustafa Kemal Paşa.

Kendisi, geçici bir hükûmet gibi çalıştığı hâlde, kendisine hep Temsil Heyeti diyen bu gücün en büyük silâhı telgraf telleri.

Valiliklere, kolordulara şifreli şifresiz tellerle emirler ve talimatlar veriyor. Asker ve valilerin sorunlarına çözüm buluyor.

Her emir, talimat veya cevabın altında bir imza; *"Temsil Heyeti adına Mustafa Kemal!"*

Temsil Heyeti adına.

Temsil Heyeti nerede, kaç kişiden oluşmuş, aralarında nasıl bir iş bölümü yapılmış, ne zaman toplanır, nasıl çalışır, verilen emirler, talimatlar, cevaplar nasıl hazırlanır kimse bilmiyor.

Temsil Heyeti aslında on beş kişiden oluşmuş; fakat hiçbir zaman bu sayı bir araya gelememiş.

Erzurum'dan seçilmiş olan İzzet, Servet ve Sadullah Beylerle, Hacı Musa Efendi zaten Sivas'a gelmemiş. Hatipzade Mustafa has-talanmış ve çok geçmeden ölmüş. Kara Vasıf çoğunlukla İstanbul'da, Refet de Konya'da.

Yani günlerdir geçici bir hükûmet gibi çalışan, belki daha aylarca çalışacak olan Temsil Heyeti, Mustafa Kemal Paşayla dosya ve arşiv işlerini yürüten birkaç görevli ve birkaç arkadaşından ibaret; fakat bunu kimse bilmiyor.

"Bir darbe de Ali Fuat Paşadan!"

Ali Fuat, Eskişehir hâkim tepelerine ordugâhını kurmuş, bir makineli tüfek bölüğünü de başında Kuva-yı Millîye Kumandanı Atıf Bey olmak üzere bölgeye göndermişti.

Eskişehir kurtarılmalı ve Batı Anadolu'daki Kuvvacılarla irtibat sağlanmalı.

Onlar Yunan orduları karşısında desteklenmeli.

Atıf Beyin tedbirsizliği yüzünden İngilizler tarafından tutuklanması, Ali Fuat Paşayı harekete geçirir. Civarda hâkimiyetini kurması gerektiğini görmüştür. Yüz atlı, iki ağır ve dört hafif makineli tüfekten ibaret bir süvari bölüğüyle harekete geçer.

Bir hışımla Sivrihisar'a gelir; fakat İngilizler burada çok güçlüdür. Müdahale edemez ve birtakım kararlar alır;

“Eskişehir’in dışarıyla haberleşme bağlantısı kesilecek.

Civardaki halk, millî ve askerî müfrezelerle takviye edilerek belirli bölgelerde toplanacak.

Bu tedbirlerin işgal kuvvetlerine karşı olmadığı açıklanacak. Buna rağmen yabancılar işe müdahale ederlerse bu bir harp vaziyeti olarak kabul olunarak yabancı askerler, silâhları alınmak suretiyle, başka tarafa gönderilecek.

Tamamen millî olan bu hareket bir direnmeyle karşılaşmadığı takdirde Eskişehir, Sivas Kongresine bağlanacak ve bu şekildeki hareketlere, İstanbul Hükûmeti, milliyetçilerin isteklerini kabul edinceye kadar devam olunacak.”

Ali Fuat düşündüğü tedbirler için hazırlık yaparken İstanbul Hükûmeti de birtakım faaliyetler peşindeydi. Ali Fuat’ın Ankara’daki XX. Kolordusunu lâğvederek merkezi Eskişehir olmak üzere V. Kolorduyu kurdu.

Bir beyannameyle de XX. Kolordudaki asker ve subayların V. Kolorduya on beş gün içinde katılmalarını istedi. Katılmayanların asi kabul edileceğini ilân etti; fakat başına Kiraz Hamdi Paşanın getirildiği bu sözde kolorduya XX. Kolordudan tek bir subay, tek bir er bile gitmedi.

Eskişehir’deki durum iyiden iyiye karışmıştı. Halk, Kiraz Hamdi Paşaya da, Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi’ye de, İngilizlere de güvenmiyordu.

Ali Fuat Paşa tekrar hareketlendi bin kişilik bir kuvvetle Eskişehir’e kırk kilometre yaklaştı ve karargâhını Hamidiye Köyü’ne kurdu.

Eskişehir’dekiler telâşlandı.

Eskişehir’i kuşatan Ali Fuat Paşa, Eskişehir’le diğer illerin irtibatını kestikten sonra 20 Eylülden bir beyanname yayımladı.

Bu beyannameye Ali Fuat’ın kullandığı üslûbun Kemal’inkinden hiçbir farkı yoktu.

Ali Fuat da hükûmetin; *“Millî hâkimiyet esaslarını ayaklar altına,”* aldığını söylüyordu.

Ali Fuat da hükûmetin; *“Millî menfaatleri düşünemediğini, bu sebeple de hemen iş başından çekilmesi gerektiğini,”* belirtiyordu.

Ve Ali Fuat bu beyannamede İngilizlere de seslendi; “*Eskişehir Millî Mücadele hareketine katılmalıdır. Buradaki İngiliz kuvvetleri, Türk milliyetçilerinin yaptığı işlere müdahale etmemelidirler.*”

Fakat İngilizler müdahale ettiler; çünkü Eskişehir onların elinden çıkarsa Batı ve Orta Anadolu birleşir ve bu kendileri için bir felâket olur.

Eskişehir’deki İngiliz Generali Solly Flood, Ali Fuat Paşaya bir telgraf çekti; “*Millî kuvvetler Haydarpaşa-Bağdat hattı üzerinde ve civarında hiç bir harekette bulunmamalıdır. Eskişehir ve Afyon’a girmemelidir. Eskişehir’e gelin görüşelim.*”

Ali Fuat verdiği cevapta; “*Atıf Beyin sebepsiz tutuklandığını, hükûmetin millî istekleri dikkate almadığını, bu yüzden halkın harekete geçtiğini,*” yazıyor ve kendisiyle görüşmeye gitmeyeceğini belirtiyordu.

Ali Fuat, generalle görüşmeye gitmedi; fakat Yenihan’a gelen başka bir İngiliz heyetiyle görüştü. İngilizler; Türkler arasındaki meselelerde tarafsız kalacaklarını söylediler; fakat İzmit, Eskişehir, Kütahya ve Afyonkarahisar gibi İngiliz kuvvetlerinin bulunduğu yerlere Kuva-yı Millîye’nin girmemesini istediler.

Ali Fuat Paşa, Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi’nin, görevden alınmasında ve Eskişehir’in de Sivas’a bağlanmasında ısrar etti. İngilizler bu isteklerin yetkileri dışında olduğunu; fakat gereği için aracılık yapacaklarını söylediler.

İngilizler, mutasarrıf ve Kiraz Hamdi Paşayla görüşerek yeni kararlar aldılar. Kararlarını İstanbul’a telgrafla bildirdiler.

Kiraz Hamdi, Eskişehir’de sıkıyönetim ilân etti. Ve halktan bazılarını tutukladı. Belli ki İngilizlerle aldıkları kararlardan biri buydu.

Sıkıyönetim ve tutuklamalarla halkı bastırabileceğini sananlar yanıldılar. Eskişehirli 23 Eylülde mutasarrıfı değiştirmek ve Sivas’a bağlanmak için harekete geçti; fakat Kiraz Hamdi’nin ve tarafsız kalacaklarını taahhüt eden İngilizlerin müdahaleleri halkın hareketinin başarısız olmasına yol açtı.

Halkın tepkisini bastırdıktan sonra İngiliz General Solly Flood, Ali Fuat’a bir mektup yolladı; “*Askerlerinizin Eskişehir’e girmesine müsaade edilmemesi için başkumandanlıktan emir aldım. Bulduğunuz mevkinden fazla ilerlemenize müsaade yoktur.*”

Ali Fuat bu son mektuba cevap verme gereği bile görmedi.

İngilizler, Ali Fuat'ın kendilerini hiçe sayan davranışlarının devam ettiğini görünce anladılar ki Batı Anadolu'yla Doğu'daki hareket arasındaki ilişkiyi kesmek mümkün değildir.

Solly Flood bir geri adım attı ve Ali Fuat'la görüşmelerinde İngilizlerin, İstanbul Hükûmeti ve millî hareket arasındaki meselelerde tarafsız kalacaklarını söylediler.

...

İngilizler, Eskişehir'de karşılaştıkları zorlukları görünce plânlarında bazı değişiklikler yapmak gereği hissettiler.

Yeni plânlarına göre Anadolu'da stratejik de olsa herhangi bir yer işgal edilmeyecek ve millîcilerle açıktan açığa silâhlı bir çatışmaya girilmeyecekti.

İngiliz yüksek komiseri, Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a son durumu şöyle yazdı; *"Türkiye'de büyük bir bunalım yaşanmaktadır. Erzurum Kongresiyle başlayan Mustafa Kemal hareketi giderek yaygınlaşmakta, güçlenmektedir. 'Millîci' diye bilinen bu kuvvetlerle çarpışmamak için Samsun'daki İngiliz birliğinin geri alınması gerekli görülmüştür."*

Emperyalist sıkıyı görünce kaçır.

İngilizler de öyle yaptılar ve ilk olarak Merzifon'dan çekildiler. Bunu Kütahya izledi. Daha sonra Samsun'dan da birliklerini çektiler. Böylece Konya, Kütahya, Afyon, Bolu, Kastamonu, Samsun çizgisindeki İç Anadolu Bölgesi'nin hemen hemen hepsi Anadolu hareketine tâbi oldu.

Bu durum Damat Ferit'i hepten köşeye sıkıştırmıştı. İşte bir darbe de Ali Fuat Paşadan yemişti.

Tam on beş gündür Anadolu'yla İstanbul'un arasındaki haberleşme kesikti.

Adı söylenmemekle birlikte Anadolu, İstanbul'dan kopmuş ve kendi yönetimini kurmuştu. Sanki merkezi İstanbul'da bulunan devletin karşısında yeni bir devlet, Bâb-ı Âli'nin karşısında yeni bir hükûmet vardı.

Birinin başkenti İstanbul, ötekini ki Sivas.

Damat Paşanın sonunda anlayarak dehşete düştüğü manzara vahimdi.

Haberleşmenin kesildiği on beş günlük zamanda bazı yerler ister istemez Sivas'a uymaya mecbur olmuşlardı. İstanbul'a, her gün bütün memleketten, hükûmetin düşürülmesi isteğiyle ilgili telgraf-lar yağıyordu.

Anadolu'da dolaşan İngiliz, Fransız, İtalyan, Amerikalı subay ve memurlar açıktan açığa, Sivas'la İstanbul arasındaki meselede tarafsız kalacaklarını ve Türklerin kendi aralarındaki meselelere karışmayacaklarını ilân etmişlerdi.

Anadolu'yla İstanbul arasındaki haberleşmenin kesilmesi kara-rının getirdiği bu yeni durum padişahla sadrazamın bellerini hepten kırmıştı.

İngilizler ona Mustafa Kemal'le irtibata geçmesini salık vermiş-lerdi. Gerçi Ferit onlara; "*Çok geç artık.*" demişti; ama son çare olarak bu yol da denenmeliydi.

Artık enişte paşa için Anadolu liderleriyle konuşmak ve bir uz-laşma aramaktan başka çıkar yol kalmamıştı.

Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Beyle yüz yüze görüşecekti.

Eskişehir bu görüşme için uygundu, bunu İngilizler de onayla-mışlardı.

Damat Ferit üzerindeki karamsarlığı biraz olsun atınca kendisi-nin yerine başkasını yollamak istedi.

Üstelik bu görüşmeyi öyle ayarlamalıydı ki bir uzlaşma arayan kendileri değil Anadolu olmalıydı.

Bu nasıl olacaktı?

...

Damat Ferit kara kara düşünürken Ticaret ve Ziraat Nazırı Hadi Paşa aklına geldi.

Hadi Paşa da başka bir isim ortaya attı.

Hadi Paşanın dostu Abdülkerim Paşa, aynı zamanda Anka-ra'daki Ali Fuat Paşayla Sivas'taki Mustafa Kemal Paşanın da çok yakın dostuydu.

Abdülkerim Paşa çok yüksek yazım, hitabet ve ikna kabiliyetiyle dostlarını ikna eder, padişahın ve hükûmetin suyundan gitmele-rini sağlayabilirdi.

Damat Ferit, Hadi Paşanın bu teklifine balıklama atladı ve işe Ali Fuat Paşadan başladılar.

“Kutuplar kutbu!”

Güneş, Ankara ufuklarını terk edeli birkaç saat olmuş.

XX. Kolordu Kumandan Vekili Yarbay Mahmut eline ulaşan telgrafı okuyunca şaşırmış.

Telgraf İstanbul’dan.

Abdülkerim Paşa, Ali Fuat Paşaya diyor ki; *“Vatanın kurtulması yalnız padişahın bildirisindeki en doğru yol göstermelere uygun hareket etmekle kolaylaşacaktır. Millî Mücadele, medeniyet dünyasına iğrenç gayeler gibi aksettirildi. Hükûmetle millet arasındaki ayrılık, yabancıların işe karışmasına yol açacaktır. Paris Konferansı, bizim hakkımızda karar verirken bu anlaşmazlık iyilik ve kurtuluş belirtisi olmayacaktır.”*

Telgrafın devamında Abdülkerim Paşa, Ali Fuat Paşaya bir buluşma teklif ediyor ve hemen cevap bekliyor. Abdülkerim Paşa şifreli telgrafın cevabını Ticaret ve Ziraat Nazırı Hadi Paşa vasıtasıyla ve aynı şifreyle istemektedir.

Fakat Ali Fuat Paşa Ankara’da yok, yerine Yarbay Mahmut’u bırakmış. Abdülkerim Paşanın telgrafını okuyan Yarbay Mahmut’un kafasında şimşekler çakmıştır.

Ne demektir; *“Aynı şifreyle cevap ve araya da Hâdi Paşayı koymak.”* bu işte bir hile olabilir.

Ali Fuat Paşa hareket hâlinde olduğu için ona ulaşamıyor. En iyisi durumu Mustafa Kemal Paşaya bildirmektir.

Yarbay Mahmut şüphelerini Kemal’e yazar;

“Adı geçenin, böyle bir hileye başvurarak, müracaatın bizden geldiğini ilân etme ve yayma gayesi güttüğü anlaşılıyor. Telgraf başında beklediklerinden bir an önce, kabul edilip edilmeyeceği ile ne cevap verileceğinin bildirilmesi istenmektedir. Ali Fuat Paşa Hazretlerine de yazılmıştır.”

Kemal Paşa şöyle cevap verir; *“Kerim ve Hadi Paşalara, Fuat Paşanın Ankara’da olmadığını ve meşgul bulunduğunu; ancak görüşmek istedikleri takdirde, Sivas’ta bulunan Temsil Heyeti Başkanı Mustafa Kemal Paşayla istedikleri şekilde görüşmenin mümkün olduğunu bildiriniz.”*

...

Abdülkerim Paşa, Kemal'in çok eski arkadaşı.

Namuslu, gayretli, temiz kalpli bir vatansever. Kemal, Selânik'te kolağasıyken Abdülkerim Paşa binbaşydı.

Abdülkerim Paşa kendisini; "*Hazret-i evvel, büyük hazret.*" olarak vasıflandırır ve çevresindeki dostlarına da kendisine has güzel sıfatlar yakıştırırdı. Kemal'e de kutuplar kutbu anlamına gelen; "*Kutbu'l-akdâb.*" sıfatını yakıştırmıştı.

Ve 27 Eylül 28'e bağlayan gece; "*Hazreti evvel.*" ile "*Kutuplar kutbu.*" telgraf başında karşı karşıya geldiler.

...

Sivas'taki telgraf memuru İstanbul'a yazdı:

– Mustafa Kemal Paşa telgraf başındadır. Kerim Paşaya söyleyiniz, buyursunlar diyorlar.

İstanbul'dan Kerim Paşa cevap verdi:

– Yüksek şahsiyetleri Mustafa Kemal Paşa Hazretleri misiniz, ruhum?

Telgrafı okuyan Kemal gülümsedi ve telgraf makinelerinin tıkrıtlarıyla bir konuşma başladı:

– Evet, Sayın Kerim Paşa Hazretleri. Bendeniz Mustafa Kemal.

Kerim Paşanın cevabî telgrafı gecikmedi:

– Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine söyleyiniz anlar. Hazret-i evvel karşınızdadır.

Kemal cevap verdi:

– Kerim Paşa Hazretlerine kutuplar kutbu deyiniz, kendileri de beni tanıyacaktırlar.

Kerim Paşa:

– Zât-ı âlîlerinin afiyetleri iyidir inşallah kardeşim.

Kemal:

– Tanrı'ya şükürler olsun, sağlığım yerindedir. Karşılıklı görüş belirtmek hususunda gösterilen talebinize en kalbî teşekkürlerimi arz ederim.

Kerim Paşa:

– Memleketin geçirmekte olduğu nazik ve pek önemli karışık devreyi Allah'ın lütfu ile kolayca aydınlığa çıkartırız. Bunun için de Allah'ın keremi ve nurdan yaratılmış kurtarıcı emellerinizin

gönül mürşidi ile bu konuda önemli şeyler konuşarak vatan için olan dileklerimizi birleştirelim değil mi? Pek anlayışlı ve tedbirli kardeşim! Ne buyurursunuz, ruhum? Yere batasıca kötü niyetlilerin bu güzel memleketimiz üzerindeki iftiralarına ve açıktan açığa kötülük yapmalarına engel olalım. Onları, bizim için kurmuş oldukları tuzaklarda kötürüm ve cansız olarak bırakalım. Yalnız hükûmet ile milletin sırf vatanın kurtuluşu ile ilgili hizmetlerini ve işlerini birleştirelim; çünkü ortak ve yüce gaye aslında hep birdir.

Kemal:

– Hakkı âliniz var. Büyük ve asil milletimizin meşrû haklarının şuuruna varmış, onu korumaya ve savunmaya bütün varlığı ile girişmiş olduğunu görmekle pek mutluyum.

...

Gece yarısı başlayan telgraf görüşmesi saatlerce padişahın beyannamesini yorumlamakla geçti.

Kerim Paşanın lâfı döndürüp dolaştırmaları Kemal’i sıkımtı:

– Rica ederim asıl konu üzerinde görüşelim.

– Asıl konu üzerinde görüşeceğiz. Müsaade buyurursanız devam edelim efendim.

– Rica ederim en son söz ve teklif üzerinde anlaşalım.

– Evet, oraya geleceğiz efendim.

Kerim Paşa her cevabına; “*Sözü uzatmamak elbette asıl maksattır.*” diye başlıyor; fakat hep uzatıyordu. Saat 4.30 olmuştu.

Kerim Paşanın bazı cümlelerinde şu sözler vardı:

– Yüce padişahlık katı kesin karar ve çözüm makamı olup meşrû bir devlette bu yüksek makam, bütün millet fertlerinin yöneleceği mihraptır. Anadolu’nun bütün dileklerinin halife hazretlerine duyurulduğu hakkında bendenize bilgi vermişlerdir. O hâlde, millet işlerinin yöneleceği ve dileklerinin kabul edileceği yüksek bir makam olan padişahımız efendimiz her şeyi bilmektedir.

Kerim Paşa kendisine has cümlelerle devam ettiği görüşlerine şöylece son verdi:

– Ulu Tanrı, nice yüksek sebepler yaratarak ve telkin ederek bu çözülmesi güç düğümü bütünüyle çözecektir. Elbette ki Tanrı’nın buyruğu güzeldir ve yakındır; “*Yedu’lahi fevka eydihim.*” Tanrı’nın eli bütün ellerden üstündür. Geleceğimiz, Tanrı’nın lütfu ile

milletçe lâıyk olduğumuz yücelikte uğurlu ve hayırlı olacaktır. İşte Kerim'in inancı budur aziz ruhum.

Saat 06.10.

Kemal, Kerim Paşanın hoşlandığını bildiği bir ifadeyle söze başladı:

– Büyük hazret, ümmetin ve milletin yüce mihrabı olduğu içindir ki milletin dileklerini bildirme yolunu bulma teşebbüsünden geri durmadık. Yalnız, zât-ı âlînizi büyük bir yanlışlıktan kurtarmak amacıyla arz edelim ki Anadolu'nun bütün dileklerinin halifeye duyurulduğu hususundaki sözlere, milletin daha kesin bir güveni yoktur; çünkü millet bilmektedir ki padişah, hainlikleri ortaya çıkmış birkaç kişiyi millete tercih buyurmazlar.

Kemal devam etti:

– Pek güzel ve yakın olan Tanrı emrinin yerine gelmesi ile bahtsız ve zulme uğramış asil milletimizin kurtuluşa ve huzura kavuşmasını yüce Tanrı'nın denizler kadar engin olan koruyuculuğundan ümitle diler ve ufukları hep inatçı bir dumanla sarılı olan İstanbul'daki bazı kimselerin gerçeği görmemek için aşağılıkta direnen duygularının eriyip kaybolmasını bekleriz. Milletin asil ruhu da işte böylesine duygularla doludur.

Kemal'in Abdülkerim Paşaya fırsat vermeye niyeti yoktu:

– Yalnız tekrarlamama müsaadenizi rica ederim ki evet veya hayır şeklinde karşılık verilmesini istirham ettiğimiz sorular maalesef karşılıksız bırakılmıştır. Azizim, Yedu'lahi fevka eydihim. “*El-bette Tanrı'nın eli bütün ellerden üstündür.*” ancak bununla birlikte güçlükleri yenmeye ve meseleleri çözmeye girişenlerin kesinleşmiş bir hedefi olmak gerektir. Millet, Tanrı'nın buyruğunu yerine getirecektir ve buyurduğunuz gibi milletçe elde edeceklerimiz hayırlı ve uğurlu olacaktır. Lütufkâr dualarınızın eksik edilmemesini rica ederim. Gayret bizden, yardım ve kolaylık ebedî Tanrı'dandır.

“*Son iki sözüm ruhum.*” diyerek sözlerine başlayan Kerim Paşa belli ki yorulmuştu:

– Millî davanın ilkelerini üstün tutmak ve korumak şartıyla, içten gelen dileklerin sayılıp döküldüğü ve Tanrı'nın eli bütün ellerden üstündür. Yani; “*Yedu'llahi fevka eydihim.*” yüce ayeti, Tanrı

tarafından hayırla kabul buyurulması için kullanılmıştır. Allah'a ısmarladık yine görüşeceğiz.

Bu sefer Kemal onu bırakmadı!

– Kardeşimizin hatırında kalsın diye son bir cümle arz ediyorum. Millet güçlü, her şeyi kavramış ve tuttuğu yolda kesin kararlıdır. Millî Mücadele hızlı bir gelişme seyrindedir. Yüce ve şevketli padişahımız efendimizin lütuflarının ve sevgilerinin bir belirtisi olmak üzere karar vermelerinin ve meseleye çözüm getirmelerinin zamanıdır.

...

Saat 7.30 da görüşme bitti.

Kemal'le Ferit Paşa Hükûmeti'nin anlaşmaları mümkün değildi; çünkü iki tarafın da kurtuluş hakkındaki düşünceleri ayrı ve birbirine taban tabana zıttı. Bu yüzden, makine başında yapılan sekiz buçuk saatlik görüşme sonuçsuz kalmıştı.

Kemal, Abdülkerim Paşayla yaptığı görüşmenin özetini bütün kolordulara ve valilikleri şifreyle bildirdi.

“Artık eniştayi feda etme zamanıdır!”

Kemal, Abdülkerim Paşayla bütün bir gecesini harcamıştı ve hiçbir sonuç elde edememişti; fakat Abdülkerim Paşa görüşme metinlerini gerek padişaha gerek Damat Ferit'e ve gerekse nazırlara verince İstanbul'da ortalık karıştı.

Osmanlı Devleti'nin başı tam yirmi beş sayfa tutan görüşme metnini okuyunca Anadolu'nun ne kadar kararlı olduğunu anladı ve bütün umutları tükendi.

Nazırlar da apaçık gerçekleri telgraf sayfalarından ve Kemal'in ağzından okuyunca gerek kendi aralarında, gerekse Damat Ferit Paşayla tartışmalar başladı.

Damat Ferit'e asıl darbeyi halk vurdu.

Hükûmetten çekilmesi için Anadolu'nun her tarafından yoğun telgraflar yağmaya başladı.

Bunlardan bir tanesi Çatalzeytin'den gelmişti;

“Millî isteklere ve vatanın menfaatlerine aykırı olan yanlış siyasetiyle millî duyguları zedeleyen hükûmetle bağlarımızı keserek,

Sivas'taki Temsil Heyetine tâbi olduğumuzu ve orada alınan kararları tamamen kabul ettiğimizi, padişahımız efendimiz hazretlerine tam olarak içten bağlılığımızı arz ile milleti tatmin edecek meşrû bir hükûmete fırsat vermek için derhâl istifa etmenizi beklemekteyiz."

Bu telgrafın imza kısmını gören hükûmet üyeleri dehşete düştüler; *"Umum ahali namına belediye reisiyle, başmuallim, rûsûmat memuru, orman muamelât memuru, telgraf müdürü, bucak müdürü, yüzbaşı ve orman muhasebat memuru."*

Gelen telgraflar hükûmet üyelerinin tekrar tekrar tartışmalarına sebep oldu. Bütün tartışmaların hedefi Damat Ferit.

Telgraflar yağmaya devam ediyor. Damat Ferit küplere biniyor.

Daha fazla dayanamayan sadrazam, Posta Telgraf Umum Müdürü Refik Halit'i çağırdı ve sadaret mührünü göstererek bağırdı:

– İşte bu mühr-ü sadarettir. Bunu basmadığım hiçbir telgraf namayi kabul etmeyeceksiniz. Etrafımdaki hiç kimseye emniyetim yoktur.

Damat Ferit, yakın çevresiyle birlikte nazırlara karşı da kırıcı olmaya başlayınca ricat başladı. Nazırlar kaçmak için bahane arıyorlardı; *"Bu hükûmet softalardan oluşmuş."* diyerek istifa edenler bile oldu.

Bazı nazırlar istifa etmek yerine; *"Artık Anadolu'yla görüşmek, anlaşmak zamanıdır."* demeye başladılar.

Anadolu'daki hareketi söndürmek için en insafsız usûlleri deneyen Dâhiliye Nazırı Âdil bile anlaşmaya taraftar olanların başını çekiyordu.

Dâhiliye nazırı 29 Eylülde padişahın huzuruna çıktı; *"Yirminci asırda softa hükûmet olmaz. Gayrı değişim zarurîdir sultanım."* dedikten sonra Sivas'takilerle anlaşmaktan başka çare olmadığını söyledi.

Padişah, dâhiliye nazırının sözlerini sükûnetle karşıladı; fakat Vahdettin'in sükûnetle değil, vahametle karşılayacağı bir tavır daha vardı.

İngiliz tavrı!

İngiliz ataşesi Londra'ya şimdiye kadar Türklere karşı güttükleri politikanın yanlışlığına dem vurduktan sonra tavsiyelerini yazdı;

“Damat Ferit’e arka olmakla kendi çıkarlarımıza zarar veriyoruz. Onu milliyetçilerle anlaşmaya teşvik etmeliyiz. Hatta gerekirse onları temsil eden bir hükûmete itiraz etmeyeceğimizi anlatmalıyız. Milliyetçi hükûmet demek mutlaka İngiliz aleyhtarı hükûmet demek değildir. İngiltere’nin, Türkiye’nin kaderinde söz sahibi en büyük devlet olduğuna inandıklarından, Türklerin bizimle beraber olmaları icap eder. Bu memlekette İngiltere aleyhtarı bir hava yaratılmamasına dikkat etmeliyiz.”

Asıl olan İngilizlerin menfaatidir. Dolayısıyla İngiliz’in dostu olmaz. İngilizler padişahı da Damat Ferit’i de bir kalemde silmişlerdir.

Usta İngiliz diplomatları Londra’ya yazdıklarını diplomatik yollarla padişaha da ulaştırdı padişah kara kara düşünmeye başladı.

1 Ekimdeki Eskişehir olayları her şeyin üzerine tuz biber oldu.

Eskişehirli, Mutasarrıf Hilmi, Kiraz Hamdi ve İngilizlerin baskılarına rağmen şehrin duvarlarına yapıştırdıkları afişlerle, İngilizleri, Hamdi’yi, Hilmi’yi, Damat Ferit’i, Âdil’i protesto ettiler; bu protestolarını hükûmete ve padişaha telgrafla bildirdiler.

İşgal altındaki illerin halkı bile Damat Ferit’e yüreklice; “Hayır!” diyebiliyorlardı.

İstanbul’la Anadolu arasındaki irtibat yirmi gündür kesikti. Tam yirmi gündür padişahsız, hükûmetsiz ve İstanbulsuz yaşayan halk, hürriyete çabuk uyum sağlamıştı.

Padişah anladı ki saltanatının devamı için eniştesini feda etmekten başka çare yok.

Şimdi şahin enişte Damat Ferit gitmeli, sıradaki güvercin dünür Tevfik Paşa gelmeliydi.

“Nihayet Damat Ferit düştü!”

Kemal, saatlerdir telgraf başında.

Bozkır’da bir ayaklanma çıkmış.

Konya Valisi Artin Cemal, İstanbul’a gider gitmez hummalı bir çalışmanın içine girmiş. Papaz Frew, Zeynelabidin ve Artin Cemal iş birliği yapmışlar ve çil çil İngiliz altınlarıyla çoğu silâhsız bin kadar adamı toplayarak Konya’nın 80 km. güneyindeki Bozkır

ilçesinde bir ayaklanma çıkartmışlar. Jandarmaların silâhlarını alan isyancılar cephaneliği basmışlar ve bütün silâhlara el koymuşlar. Karşı koyan halkın birçoğu öldürülmüş, birçok ev de yağma edilecek yakılmış. 27 Eylülde başlayan isyan hâlâ devam ediyormuş. Bölgeye gelen Kuvvacılarla isyancılar arasında çarpışma başlamış.

Kemal, telgraf başında Bozkır ayaklanmasıyla ilgilenirken bir yandan da I. Tümen Kumandanı Âsım'dan Eskişehir'deki olaylarla ilgili bilgiler alıyor, talimatlar veriyor.

Eskişehir'le görüşürken bağlantı birden kesiliyor ve telgraf makinesinden şu yazılar kâğıda akıyor; *"Efendim, önemli bir servis alıyorum."*

Önemli bir servis?

Eskişehir'le önemli bir görüşme yaparken bundan daha önemli bir bilgi ne olabilir?

Biraz sonra günlerdir, aylardır beklediği bir haber önüne akmaya başlıyor; *"Paşa hazretleri. İstanbul'dan özel arkadaşlarımız haber veriyorlar. Ferit Paşa sağlık durumu elvermediği için istifa etmiş. Tevfik Paşa yeni hükûmeti kurmakla görevlendirilmiş."*

Ve zafer!

Azim ve iradenin zaferi!

Halkın zaferi!

Mustafa Kemal Paşanın zaferi!

Bu zafer bir dönüm noktası.

Yeni bir dönemeç.

Nihayet Damat Ferit düştü!

Kemal keyifle karşı tarafa yazıyor:

– Sor bakalım, bu haberi kim veriyor?

Telgraf memuru cevap veriyor:

– Haber devam ediyor efendim. Müsaade buyurursanız biraz bekleyelim.

Ve makineden gelen yazıda Kemal'in sorusuna cevap vardır;

"Efendim, biz Ankara telgrafçılarıyız. Paşa hazretlerine arz-ı hürmetlerimizi arz ederiz. Vatanımızın başına bir kâbus gibi çökmüş olan Damat Ferit Hükûmeti'nin devrilmesi üzerine, milletimizin başına geçerek başarılarınıza devam etmenizi dileriz."

Kemal, telgraf memuruna bir teşekkür cümlesi yazmasını söyledikten sonra, sandalyenin gerisine yaslanarak bir sigara yakıyor:

– Ferit Paşanın düşeceği zaten belliydi; fakat Tevfik Paşa böyle bir zamanda bir hükûmet kurmak isteyecek kadar akılsız değildir?

Tespini şakırdatıyor.

...

19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkan Kemal, 2 Ekim 1919'da üçüncü Damat Ferit Hükûmeti'ni düşürmüştür.

Havza, Amasya, Erzurum ve Sivas'ta verdiği büyük mücadelesini sadece telgraf telleriyle yürütmüş ve sadece yüz otuz üç gün sonra amacına ulaşmıştır.

Mavi Kuş, Kemal'le birlikte geçirdiği son yüz otuz üç günü düşünür.

Bir an bile durmadan, çoğu günler aç susuz ve kelle koltukta yüz otuz üç gün.

Erzurum'da elli altı, Sivas'ta otuz sekiz kişiyle ve yanında iki elin parmaklarını geçmeyen fedakâr arkadaşlarıyla gösterdikleri fevkalâde bir azim ve gayretin getirdiği zafer.

Mavi Kuş isimli, isimsiz bu insanların hepsine hayran.

Mavi Kuş, Batı Anadolu'da sırf evini ocağını yurdunu korumak için kazmayla kürekle orduların karşısına dikilen Kuvvacılara da hayran.

Mavi Kuş, yüz otuz üç günde ve sadece telgraf tellerini kullanarak bir hükûmet düşüren Kemal'den daha pek çok şeyler bekliyor.

VII. Bölüm

İPLER SİVAS'TA

Damat Ferit Hükûmeti'nin istifasını İstanbul halkı şenlikler yaparak kutladı.

Sivas'ta halk sokakları döküldü; fener alayları düzenledi. Halaylar çektiler, oyunlar oynadılar.

Elâzığ'da da halk, her tarafı bayrak ve fenerlerle donattı. Belediye meydanında toplanan Elâzıglılar, Damat Ferit aleyhinde gösterilerde bulundular.

Eniştesini feda etmek mecburiyetinde bırakılan padişahsa dünürü Tevfik Paşadan yeni hükûmeti kurmasını istedi.

İstedi; ama Anadolu'da bir ihtilâl var.

Tevfik Paşa bu ihtilâlle uğraşsa baş edemez, uğraşmasa anlaşılmaya kalksa olmaz. Hükûmeti kurmayı kabul ettiği takdirde akıbeti damat paşanınkinden farklı olmayacak.

İşin içinde hemen harcanmak var.

Kemal haklı, Tevfik Paşa kurt bir siyasetçi.

Tevfik Paşa; *“Ben gelecek sefere kalayım sultanım.”* diyerek teklifi reddetti. Vahdettin, bu sefer Ali Rıza Paşayı çağırarak hükûmet kurmayı ona teklif etti.

Ali Rıza Paşa da bu işte gönülsüz:

– Bir hükûmet kurmak bu sıralarda altından kalkabileceğim bir iş değildir. Bendenizi mazur görünüz efendimiz.

Fakat efendisi mazur görmeyerek ısrar etti. Tevfik Paşa bir yandan, padişah diğer yandan işi Ali Rıza Paşanın sırtına yıktılar.

Ali Rıza Paşa, yeni hükûmeti kurmak üzere Tevfik Paşayla birlikte huzurdan çıkarken Vahdettin kafasından geçenleri Başkâtibi Ali Fuat'a söyleyiverdi:

– Bu hüllecî bir kabine olacak. Tevfik Paşa son kurşunumuzdur. Onu gelecek için saklayacağım.

Samimiyetsizlik!

Elinden kaçırdığı Anadolu'yu tekrar ele geçirmek için hülle.

Kemal her şeyin farkında.

Bakalım hüllecî kabine ne yapabilecek?

“Anadolu bunları yer!”

2 Ekimde kurulan Ali Rıza Paşanın sadrazam olduğu hülleci hükûmette Mersinli Cemal Paşa harbiye nazırı.

Cemal Paşa, bazı kusurlarına rağmen vatansever bir asker.

II. Ordu Müfettişiyken Amasya kararlarını onaylamıştı; fakat Amasya’da alınan kararlara rağmen görevini bırakmış İstanbul’un çağrısına uyarak gitmişti. Tekrar Anadolu’ya geçmeyi düşünmüş; fakat her nedense bunu yapmamıştı yahut yapamamıştı.

Şimdi; harbiye nazırı olarak Anadolu’ya faydalı olmayı düşünüyordu.

Yeni hükûmette üç asker daha var; Bahriye Nazırı Salih Paşa, Nafia Nazırı Abuk Ahmet Paşa, Ticaret ve Ziraat Nazırı Hadi Paşa.

Umulan ve beklenen oydu ki bu asker paşalar Anadolu hareketine destek olacaktı.

Hariciyeye Mustafa Reşit, Dâhiliyeye Damat Mehmet Şerif getirilmiş.

Şeyhülislâmı, padişah bizzat atamıştı; Haydarizade İbrahim.

Fakat yeni hükûmete, Damat Ferit Hükûmeti’nin nazırlarından altısı girmişti ki bu Anadolu’nun dikkatini çekti.

Yeni hükûmetin ilânıyla birlikte padişah şöyle bir beyanname yayımladı;

“Halktaki şikâyetlerin, ayrılıkların ve yanlış anlamaların ortadan kalkmasının temini ve seçimlerin bir an evvel yapılarak toplanması kesin talebimizdir.”

Seçim, Erzurum ve Sivas kongrelerinin de talebiydi. İşte, Erzurum ve Sivas’ta alınan bu kararlar, yeni hükûmetin programına girmiş ve padişahın kesin talebi olarak ilân edilmişti.

...

Ali Rıza Paşaya ilk sıkıntıyı işgalcilerin İstanbul’daki temsilcileri yarattılar.

İtilâf Devletleri temsilcileri Ali Rıza Paşayı da hükûmetini de bir türlü ciddîye almadılar.

Ortada büyük bir sorun vardı; hükûmeti tebrik meselesi.

Acaba, hükûmeti ziyarete kendileri mi gitmeliydi? Yoksa hükûmet mi onların ayağına gelmeliydi?

İngiliz, Fransız, İtalyan ve Amerikalı yüksek komiserler hükûmete bir haber yolladılar; “Siz geleceksiniz!”

Ve çiçeği burnunda Sadrazam Ali Rıza Paşayla, Hariciye Nazırı Reşit Paşa bütün uluslar arası diplomatik gelenekleri ayaklar altına alarak emperyalist komiserlikleri tek tek ziyaret ettiler. Bu ziyaretlerde Ali Rıza Paşa kendini takdim ederek yeni hükûmeti kurduğunu ve sadrazam olduğunu belirtti.

Bu ziyaretten sonra İngiliz Yüksek Komiseri De Robeck şöyle bir değerlendirme yaptı;

“Sadrazam bir saray adamı. Hariciye Nazırı Reşit Paşa yumuşak uysal bir adam. Bunlar iç ve dış işlerde Anadolu hareketinin isteklerini yaparlarsa iktidarda kalabilirler. Aksi hâlde, günden güne büyük bir kuvvet olma yolunda büyüyen Anadolu bunları yer!”

“İşte bir damat daha!”

Damat Ferit Hükûmeti’nin düştüğünü ve yerine Ali Rıza Paşa Hükûmeti’nin kurulduğunu Anadolu’ya bir beyannameyle ilk duyuran Kemal oldu.

Damat Ferit’in düşmesiyle onu düşüren adam olarak Kemal’in de, Temsil Heyetinin de halk üzerindeki itibarı daha da arttı.

Kemal yeni hükûmete de telgraflar gönderdi. Bu telgraflarda önce hükûmeti tebrik etti; sonra birtakım taleplerde bulundu;

“Erzurum ve Sivas Kongrelerinde alınan kararlara saygı gösterilirse Kuva-yı Millîye, hükûmete yardımcı olacaktır. Yeni bir Meclis oluşuncaya kadar ülkenin geleceğini bağlayan anlaşmalara imza atılmamalıdır. Bunun için de barış görüşmelerine milletin güvenini kazanmış kişiler gönderilmelidir.”

Yine başka bir telgrafta, “Damat Ferit ile iş birliği yapmış kişilere kabinede yer verilmesini,” kınadı.

Ayrıca Temsil Heyeti; Kâzım Karabekir Paşanın bir telgrafıyla şu kararları alarak yeni sadrazama bildirdi;

“Anadolu’daki millî harekete karşı haince davranan vali ve kumandanlar tutuklanmalıdır. Yine millî hareketi desteklediği için görevden alınan vali ve kumandanlar görevlerine iade edilmelidirler. Bir an evvel seçimler yapılmalıdır ve Mebuslar Meclisi toplanmalıdır.”

...

Sivas’takiler, yeni hükûmete hem tebrik hem de taleplerini bildirirken ummadıkları bir şey oldu. Hükûmet bu taleplerden rahatsız olmuş ve bu rahatsızlık Dâhiliye Nazırı Damat Şerif Paşanın gazetelere yansıyan beyanatıyla açıklanmıştı.

Dâhiliye nazırı diyordu ki;

“Vatandaşların tam bir uyum ve birlik içinde bulunmaları, devletin gerçek çıkarlarının bir gereği olduğu hâlde, bir süredir memlekette bozgunculuk ve bölücülük belirtilerinin görülmesi, güçlüklerin bir kat daha artmasına yol açacağından, pek çok üzüntü vericidir.

En doğru yol, hükûmetin gösterdiği yolda gitmekle ve memleket çıkarlarını ilgilendiren konularda zararlı davranışlardan kaçınmakla elde edileceğinden, hemen merkezlere ve merkeze bağlı olan yerler ve bu yolda tavsiyelerde bulununuz.”

İşte bir damat daha!

Memlekette damat mı yok?

Damat Şerif Paşa, Temsil Heyetinin tutum ve davranışlarını, Damat Ferit Hükûmeti’ni düşürmek için milletçe yapılan teşebbüsleri, memlekette bozgunculuk ve bölücülük belirtileri olarak gösteriyor ve pek çok esef ediyor.

Kemal kızgın bağıyor:

– Damat Şerif Paşa galiba bizleri Celâlî eşkıyası yerine koyarak gafil ve bir sürü maceraperest cahil adamlar sanıyor ve kendince manevralar çeviriyor.

Manevralar çeviren Damat Şerif Paşa, Mülkiyeden mezundur ve çevresince de akıllı bir adam olduğu söylenmektedir; fakat sinsice yaptıkları Damat Ferit Paşayı aratmamaktadır.

İkinci Damat Şerif’in gafları bununla da kalmıyor.

Başka bir beyanatında da şöyle döktürüyor;

“Bugünkü kabine tam bir uyum içindedir. Temel konularda görüş birliği içindedir. Hiçbir partiye bağlı değildir. Çeşitli siyâsî grupların hiçbirine de eğilimi yoktur. Sadece manevî destek bekliyor.”

Bu beyanatları okuyan Temsil Heyeti toplanıyor ve yorumluyor;

“Damat Şerif Paşanın söyledikleri ve niyeti gayet açıktır. Hükûmet, millî teşkilât ve onu idare eden Temsil Heyetiyle beraber değildir. Hatta Temsil heyetine meyli bile yoktur. Anlaşılan odur ki hükûmet, İtilâf ve Hürriyet Partisinden, İngiliz Sevenler Cemiyetinden, Kızıl Hançerlilerden, Nigehbancılardan ve mevcut öteki derneklerden ne kadar destek bekliyorsa, Temsil Heyetinden de o kadar beklemektedir.”

Damat Şerif Paşa da sarayın eniştesidir. Bakalım, Kuvvacı olduğu iddia edilen ve Temsil Heyetinin bir temsilcisi olacağını söyleyen Harbiye Nazırı Cemal Paşa neler yapacak, neler söyleyecektir.

Cemal Paşa susuyor; fakat Damat Şerif Paşa devam ediyor; *“Memleket kaderinin milletin vekilleri aracılığı ile belirlenmesi başlıca emelimizdir.”*

Hükûmet adına konuşan dâhiliye nazırı ilk günden ipleri germiştir. Anlaşıyor ki yeni hükûmetin Temsil Heyetine bakışı; *“Sivas’ta birkaç kişi toplanmış, millet adına söz söylüyor. Milletin kaderi ile ilgileniyor. Temsil Heyeti diye bir de unvan takınarak, üstlerine vazife olmadığı hâlde, millet ve memleketin işlerine karışıyorlar.”* şeklindedir.

Hükûmetin bu durumu can sıkıyor.

...

Kemal’in canını sadece hükûmet sıkıyordu. Para meselesi de onu hayli üzmekteydi.

O gün Mazhar Müfit malî durumlarını açıklamak zorunda kalmıştı:

– Bir günlük yiyeceğimiz kaldı paşam. Bakkala kasaba da yüzümüz kalmadı. Ne yapacağız?

Kemal, bir gün Mazhar Müfit'in bu şekilde konuşacağını biliyordu:

– Anladım Mazhar, biraz sonra Rauf Bey gelecek. Şimdi sen çık, o geldikten sonra odaya gir ve söylediklerini tekrar et.

Çok geçmeden Rauf geldi. Biraz sohbetten sonra Mazhar Müfit odaya girdi ve anlaştıkları gibi konuştu.

Kemal, canı sıkılmış gibi yüzünü ekşitti:

– Bunu hiç de iyi demedin Mazhar. Benim yedi sekiz yüz liram vardı, hepsini harcadım. Başkaca da param yok.

Rauf cüzdanını açtı ve yüz lira çıkararak Mazhar Müfit'e uzattı:

– Şimdilik bununla idare ediniz beyefendi, birkaç gün sonra da bana tekrar geliniz. Paşa hazretlerini bu tür bahislerde mümkün olduğunca meşgul etmeyelim.

...

Rauf'un verdiği para, borçları kapatmaya bile yetmedi.

Mazhar Müfit yine Kemal'e gitti:

– Böyle olmuyor paşam. En iyisi herkes kendi masrafını karşılasın.

Kemal hemen kaşlarını çatı:

– Olmaz Mazhar. Yanımdakilerin bazıları teğmen, zaten maaşlarının bir kısmını İstanbul'da ailelerine bıraktılar. Diğerleri benimle istifa etti maaş bile almıyorlar. Hem kimden ne isteyeceksiniz, herkes var olanını verdi. Başka bir çare düşünmek lâzımdır.

Mazhar Müfit onun yanından ayrılırken; *"Kemal paşanın çözemeyeceği tek meselenin para,"* olduğunu düşünüyordu.

"Devletin okulunu işgal ederek toplantı yapmak kanunsuz bir harekettir!"

Ali Rıza Paşa Hükûmeti kurulalı üç gün olmuş; fakat Temsil Heyetiyle bir münasebet kurulmamış.

Memleketin İstanbul'la olan resmî haberleşme ve ilişkileri hâlâ kesik. Herkes, bu yasağın artık kalkması gerektiğine inanıyor, Kemal de aynı fikirde.

Gerçi Ali Rıza Paşa Hükûmeti henüz dişe dokunur bir yakınlık göstermemiş; işe yarar bir iş henüz yapmamış; fakat bu hükûmet desteklenmek mecburiyetinde; çünkü Ali Rıza Paşa giderse, yerine tekrar Damat Ferit gelebilir.

Fakat Ali Rıza Paşa da, diğer nazırlar da Temsil Heyetini muhatap almak istemiyor.

Bu hükûmete destek çareleri ve haberleşme yasağının kalkması için fırsatlar kollanırken hükûmetten bir telgraf;

“Sivas’ta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanına

Erzurum ve Sivas Kongrelerinde tayin ve tespit edildiği telgrafnamelerinde beyan buyurulan teşkilât ve maksadın nelerden ibaret olduğu hükûmet üyelerince bilinmediğinden, Erzurum ve Sivas Kongreleri kararlarının incelenmek üzere gönderilmesi...

***Sadrazam
Ali Rıza”***

Kemal, bütün hırsını yine tespihinden aldı. Kaldırdı yere vurdu. Yine taneler darmadağın oldular.

Tespihin kırılması asabiyetini gidermedi ve bağıra bağıra konuşmaya başladı:

– Bunlar nasıl adamlar? Bunlar nasıl adamlar ki iktidara nasıl geldiklerini bilmiyorlar.

Sonra ayağa kalktı. Parmağını İstanbul istikametine çevirdi ve kükredi:

– Biz Erzurum ve Sivas’ta toplanmasaydık, o kararları almasaydık sen bugün sadrazamlık koltuğuna nasıl oturacaktın hay şaşkın adam.

Hırsını alamadı devam etti:

– Ya Cemal Paşaya ne demeli? Cemal Paşa, sen bu hükûmet içinde harbiye nazırı değil misin? Biz sana kongrelerin kararlarını, cemiyetlerin tüzüklerini göndermedik mi?

...

Temsil Heyeti hemen toplanıyor.

Erzurum ve Sivas kongre kararlarıyla Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin tüzüğü hükûmete tekrar gönderiliyor; fakat haberleşme yasağının kalkmasının henüz erken olduğuna karar veriliyor.

Valiliklere ve kolordu kumandanlıklarına, Kastamonu, Ankara, Sivas, İzmit, Elâzığ, Bolu, Diyarbakır, Trabzon, Konya telgraf başmüdürlüklerine; *“Görüşmelerden sonuç alınmaya kadar, resmî haberleşme yasağının devam ettiği,”* bildiriliyor.

Hükûmetten başka bir telgraf; fakat telgrafta kime hitap ediliyor belli değil.

Üzerinde sadece *“4 Ekim 1919”* tarihi var.

Gönderen *“Sadaret!”*

“Hükûmet, milletin işlerini samimiyetle takip ediyor. Devam eden Paris Konferansına, milletin güvenini kazanmış kişiler gönderecektir ve orada Wilson Prensiplerinin uygulanması istenecektir.

Hükûmet, seçimlerin bir an evvel yapılması için çalışırken İstanbul ve Anadolu arasındaki ayrılık ve haberleşmenin kesilmiş olması, İstanbul’u bile tehlikeye düşürür, pek çok yerin de işgaline sebep olur. Temsil Heyetinin bu işlere karışması, ecnebilerle temasa geçmesi kanunlara aykırıdır. Yapılacak seçimlerde de seçmenlerin etkilenmeyeceği taahhüt edilmelidir. Son zamanlarda bile kanunsuz hareketler devam ediyor. Devletin okulunu işgal ederek toplantı yapmak da kanunsuz bir harekettir. Kaldı ki hâlen orada oturulmaktadır.”

Bu tüyleri diken diken eden telgraf sadrazamlıktan yazılmış; fakat yazanın kim olduğu belli değil.

Temsil Heyeti yine toplanıyor ve şu karara varıyor;

“Bu telgraf nedir? Ne kimin yazdığı bellidir, ne de kime yazıldığı! Bu telgraf sadrazam tarafından kaleme alınmışsa, sadrazam hazretleri Temsil Heyetini muhatap olarak almak istemiyor. Kendi imzasını kullanarak Temsil Heyeti ile yazışmak istemiyor; fakat bizim hareketimizi de kanunsuz saydığını ima ediyor. Okulların tatilinden faydalanarak, Sivas Lisesinde yaptığımız toplantı, eğitim öğretimi mi aksatmıştır? Bizi buradan atmak istemenin maksadı nedir?”

Başta Kemal olmak üzere, Temsil Heyetinin bütün üyeleri kızıyorlar ve bu telgrafı kabul etmiyorlar.

Telgrafhaneden, kimin tarafından yazıldığının öğrenilmesini istiyorlar.

Sadaret telgrafhanesinden cevap geliyor; *“Bize, üzerinde sadrazam paşanın cevabıdır başlığıyla Âmetçi Bey getirdi. Aslı telgrafhanemizdedir. Siz Kemal Paşaya böyle veriniz.”*

Sivas telgrafhanesi şöyle bir cevap yazıyor; *“Telgrafınız, Temsil Heyetine hitap etmiyor. Kimin yazdığı da bilinmiyor. Bu yüzden kabul edilmiyor.”*

Sadaret telgrafhanesinden cevap geliyor; *“Âmetçi Bey gitmiştir. Mesai bitmiştir. Şehir telefonu olmadığından yapacağımız bir şey yoktur. Yarın sabah konuyu hâllederiz.”*

Kemal yine yazdırıyor; *“Telefonla sadrazam paşaya bildiriniz.”*

Cevap geliyor; *“Sadrazam paşaya anlatamayız.”*

Kemal’in tehdit cevabından sonra, Bâb-i Âli Telgraf Müdürü Hüseyin Hüsnü imzasıyla şu cevap geliyor; *“Erenköy’de ikamet buyuran sadrazam paşa hazretleri telefonla arandı ve saat yirmi biri yirmi beş geçtiği hâlde bulunamadı. Muhaberenin devamı mecburen yarına kalmıştır efendim.”*

İşe, İstanbul Telgraf Müdürü Tevfik de karışarak Kemal’e bilgi veriyor; *“Sadrazam paşa hazretlerini telefonla aramaya devam ediyoruz; fakat konaklarından cevap alınamıyor. Biraz sonra yine arayacağım. Cevap alırsam bildireceğim. Alamazsam, sabahı beklemek mecburiyetindeyiz efendim.”*

Ve Temsil Heyeti, hükûmete sert bir cevap veriyor;

“Sadaret Makamına!

‘Son zamanlarda kanunsuz hareketleriniz devam ediyor.’ deniliyor. Bunun sebebi biz değil Ferit Paşadır. Ferit Paşanın tamamen keyfî ve kanunsuz hareketleridir. Onun hükûmetten düşmesiyle, kanunsuz hareketlerin son bulması gerekir. Bulmamışsa, hükûmet bunun kusurunu kendisinde aramalıdır. Cemiyetimizin birtakım taahhütlerde bulunması isteniyorsa, evvelâ hükûmetinizin, millî teşkilâtımızı kabul ve muhatap kabul ettiğini kat’i olarak açıklaması gerekir. Bu yapılmadıkça karşılıklı emniyet sağlanamaz.

Doğu vilâyetlerimizi Ermenilere vaat eden, Paris’te sınırımızı Toroslar olarak gösteren, Ali Galip’i isyan çıkarttırmak ve Sivas

Kongresini basmakla görevlendiren Damat Ferit'in icraatları kanunsuzdur; bizim yaptıklarımız değil.

Tekliflerimiz!

Memlekette, sükûn ve âsaiyişin var olduğunu, millî hareketin kanunsuz olmadığını, resmen ve bir beyanname ile ilân ediniz.

Hükûmetin de bize iltihak ettiğini gösteriniz.

Ferit Paşa Hükûmeti'nin, bizimle çalıştığı için görevden aldığı vali ve mutasarrıfları görevlerine iade ediniz. Zorla emekli edilen memurların rütbe ve görevlerini veriniz.

Eski nazırlardan Ali Kemal ve Âdil ile Süleyman Şefik Paşayı kaçmalarına fırsat vermeden mahkemeye veriniz. Baştan beri muzır kararlarıyla millî harekete engel olan Posta ve Telgraf Umum Müdüğü Refik Halit'i tutuklayınız. Millî harekete katıldığı için mahkemeye sevk edilenleri ve tutuklananları serbest bırakınız.

Basındaki ecnebi sansürünü kaldırınız.

Temsil Heyetinin göreve başladığı günden beri, hiçbir yer işgal edilmemiştir; tam aksine Merzifon ve Samsun'daki işgalciler çekilmişlerdir. Millî birliği biz değil, Ferit Paşa Hükûmeti bozmuştur.

Ecnebilerle resmî hiçbir temasta bulunmadık; lâkin İstanbul'da kayda değer bir hükûmet göremeyen bazı ecnebilerin bizimle temas etmeleri de gayet tabiidir.

Sizden, milleti tatmin eden bir cevap alıncaya kadar, milletçe almış olduğumuz tedbirlerin devam edeceğini arz eyleriz.

***Temsil Heyeti adına
Mustafa Kemal'***

Sıkı bir tehdit.

Bu tehdidi alan hükûmet telâşta.

Yeni hükûmet Kemal'in isteklerini yapacak güçte değil. Onun, Hürriyet ve İtilâfçıların önde gelen isimlerini tutuklamak ne haddine.

Damat Ferit, Kemal'in bu taleplerini duyar duymaz panikle Amiral De Robek'e gider:

– Ekselâns. Lüzumu hâlinde, padişahımız efendimizle bendenizin ve bizi seven bir avuç dostumuzun hayat ve hürriyeti için tedbir almanız mümkün müdür?

Ne demek efendim elbette.

İngiliz, Fransız, İtalyan ve Amerikan yüksek komiserleri toplanırlar ve aldıkları kararı hükûmete bildirirler; *“Damat Ferit Hükûmeti üyelerine karşı şiddete başvurulmasına ve tutuklanmalarına müsaade etmeyiz.”*

Sadrazam Ali Rıza Paşa perişan.

“Ali Rıza Paşa Hükûmeti geçicidir!”

6 Ekim 1919!

Harbiye Nazırı Cemal Paşa, Kemal’in sevdiği dostlarından Yunus Nadi’yi makamına davet etmiş.

Mersinli Cemal Paşa şöyle diyor:

– Biz her türlü anlaşmaya hazırız azizim; fakat Temsil Heyeti nedense görüşmeye bir türlü yanaşmıyor. Her şeye itiraz ediyor. Kemal Paşa Hazretleri sizi sever. Görüşmemizde konuşmamızda memleketimizin faydası vardır. Aracılığınızı istirham ediyorum. Lütfeder misiniz?

Yunus Nadi memnun:

– Elbette paşam. Ne zaman emir buyurursanız.

...

Kemal’e bir haber; *“Cemal Paşa sizinle makine başında görüşmek istiyor.”*

Kemal telgrafhaneye gidiyor; karşı taraftan bir yazı; *“Yunus Nadi Bey de makine başındadır; sizinle görüşecek, Harbiye Nazırının Yaveri Cevat Rifat Bey de buradadır.”*

Kemal kızıyor ve karşıya yazdırıyor; *“Harbiye nazırının beni makine başına davet ettiğini söylemişlerdi. Gerçek davet sahibi kimdir? Nazır paşa mıdır, yoksa Yunus Nadi Beyefendi midir?”*

Bu soruya karşıdan Yunus Nadi cevap veriyor; *“Hükûmetle milî teşkilât arasındaki ahengin bir an evvel kurulması gerektiği inancıyla, görüşmeyi ben talep ettim; fakat iki noktada anlaşmazlık olduğunu gördüm. Bu sebeple, bazı maruzatlarda bulunmayı vazife görmüştüm paşa hazretleri.”*

Kemal’in izniyle, Yunus Nadi yazıyor; *“Ferit Paşa Hükûmeti’nde bulunan bazı nazırların, Ali Rıza Paşa Hükûmeti’nde de bulunmuş olması yanlış görülmemelidir. Damat Ferit’in düşmesine sebep olanlardan birisi hükûmetteki Abuk Ahmet Paşadır.”*

Ali Rıza Paşa Hükûmeti geçicidir ve Millî Meclis kuruluncaya kadar devam edecektir. Bu bakışla değerlendirilmelidir. Cemal Paşa ve Abuk Ahmet Paşanın, hükûmet içinde sizin bir kefiliniz ve temsilciniz olduğundan şüphe edilmemelidir."

Yunus Nadi devam ediyor; "Yeni sadrazam ile hükûmetinin - her türlü yanlış anlaşılmayı gidermek için - millî teşkilâtın ileri gelenlerinin göstereceği bir heyetle doğrudan doğruya temas kurma konusunda samimî istekleri var. Lütfen kabul buyrunuz. En iyisi yüz yüze görüşmektir. Bugün bendenizin en gerekli saydığım husus, bunalımın sona ermesi ve karmakarışık bir durumda sürüp gitmesinden ibarettir."

Kemal cevap veriyor; "Yeni kabine ile millî teşkilâtımız arasında uyumlu bir birlik kurulmasının gecikmeyeceği kanaatine biz de varmıştık. Bu gecikmenin sebebini biz de değil, yeni kabinenin dört gündür göstermekte olduğu kararsız tavırda aramak gerekir. Kaldı ki hükûmet aramızda bir anlaşmazlık olduğunu da bildirmemiştir."

...

Kemal'in son yazdıklarına Mersinli Cemal Paşadan uzun bir cevap geldi. Cemal Paşaya göre hükûmet, Temsil Heyetiyle aynı düşüncedeymiş, millî iradenin hâkimiyetini kabul edermiş; ancak kendileri bir öç alma kabinesi olmaktan çekinirmiş. Suçluların cezalandırılmasını kanunî yollarla yerine getirmeyi taahhüt edermiş.

Hükûmet, dışarıya karşı şeref ve haysiyetini yeniden kazanabilmek için millî iradeye ve Temsil Heyetine dayanacakmış.

Temsil Heyetinin kendilerine yardımcı durumda kalması gerekirmiş. Bu yüzden İstanbul'la Anadolu arasındaki haberleşme mutlaka serbest bırakılmalıymış.

Uzun telgrafının sonunda Mersinli Cemal Paşa, millî iradeye aykırı davranışlardan kaçınılacağına söz veriyor ve birlikte çalışmak istediğini belirtiyor.

Kemal'in Mersinli Cemal Paşaya cevabında samimiyet var;

"Tam bir içtenlikle ve büyük bir teminatla arz ederiz ki kabinenin gösterdiği ciddiyet ve samimiyete karşılık, Temsil Heyeti ne içeriye ne de dışarıya karşı hiçbir vakit bir hâkim olma durumu almayacaktır."

Aksine, tam bir görüş birliği ile kabul buyurulan esaslar çerçevesinde, hükûmetin güç ve otoritesini artırıp sağlamlaştırmayı vatan ve milletin selâmeti için görev sayacaktır. Bu konuda asla şüphe ve tereddüt buyrulmamasını arz ve rica ederiz.”

...

Kemal yirmi üç gündür devam eden İstanbul’la Anadolu’nun haberleşme yasağının kaldırılmasını kabul etti ve hükûmetin tebliğlerinin Anadolu’da hiçbir zorlukla karşılaşmaması için kırk sekiz saatlik bir zaman istedi. Bu kırk sekiz saat içerisinde hükûmet ve Temsil Heyeti karşılıklı birer iyi niyet beyannamesi yayımlayacaklardı.

Taraflar yayımlayacakları beyannameleri göndermeden önce, birbirlerine onaylatacaklardı.

Böylece temel noktalarda görüş birliğine varılmıştı. İki taraf da birbirlerine samimî dileklerini bildirdiler.

Fakat yine olmadı!

Hükûmet yine kandırma yolunu seçti ve yayımlayacağı beyannameyi Temsil Heyetine göndermedi.

Temsil Heyeti de kendi beyannamesini hükûmete göndermekten vazgeçti; fakat padişaha bir telgraf çekti;

“Millî istekler doğrultusunda çalışacak bir hükûmetin iş başına getirilmesi halkın saltanat makamına olan bağlılığını doğrulamıştır. Millet adına teşekkür ederiz.”

O da ne!..

Geleneğe göre bu telgrafa saray başkâtibinin cevap vermesi gerekirken cevap sadrazamdan geldi.

Temsil Heyeti, bu tepkinin eniştesini feda etmek zorunda kalan Vahdettin’in kırınglığından ileri geldiğini anladı. Sarayla buzlar çözülmemişti.

Böyle giderse çözüleceği de yoktu; çünkü Ali Kemal, Âdil ve Süleyman Şefik hakkında hiçbir işlem yapılmaması; Konya Valisi Cemal’in, Elâzığ Valisi Ali Galip’in ellerini kollarını sallayarak İstanbul’da gezmeleri Temsil Heyetini rahatsız ediyordu.

Hükûmetin teferruat saydığı pek çok şeyi, Temsil Heyeti olmazsa olmaz kabul ediyordu.

“Hasta Adamın Dinç çocukları!”

Her şeye rağmen hükûmet güzel bir iş yaptı. 9 Ekim 1919’da bütün Osmanlı topraklarında seçim yapılacağını ilân etti.

O da ne?

Seçim lâfını duyan insan hakları savunucusu ve medenî (!) Avrupalılar kızdılar.

Ta okyanuslar ötesinden Orta Doğu’ya demokrasi (!) getirmek için bir sürü zahmete giren Amerikalılarsa köpürdüler.

Hemen yüksek komiserler toplandı ve kararlarını yeni hükûmete bildirdiler; “*İşgal altındaki yerlerde seçim yapamazsınız!*”

Aslında onların tepkisi işgal altındaki yerlerde seçim yapılmasına değil, seçimin kendisine; ama Anadolu ayağa kalkmışken tümünden seçimi yasaklamaya cesaret edememişler.

Sıkıyı gören hükûmet, emperyalistlerin işgali altındaki illerde seçimi yasakladı. Seçime tepkiler Musevîler, Ermeniler ve Rumlardan da geldi ve yapılacak seçimlere katılmayacaklarını bildirdiler.

Bununla da kalınmadı.

Damat Ferit de itiraz etti; “*Seçime hayır!*”

Hürriyet ve İtilâf Partisi de seçime karşı çıktı.

Ama artık rüzgârın kaynağı İstanbul değil, Anadolu!

Hükûmet gibi, basın ve kamuoyu da bir Anadolu ihtilâlinin varlığını kabul etmiş ve iki tarafın anlaşması çabalarını ilgiyle takip ediyordu.

Ref’i Cevat, Alemdar’da soruyordu; “*Anadolu’dakiler ne istiyor? Tekrar savaş mı edelim? Unsurlar arasına nifak mı sokalım? Milleti soyup soğana mı çevirelim? Bunlar milleti kırdırmak istiyor.*”

Hükûmetle, Temsil Heyeti arasında sürtüşme sürerken sansür hafifledi. Bazı gazeteler Anadolu hareketi ve Mustafa Kemal Paşa hakkında yazılar yazmaya başladı.

Anadolu yanlısı Tasvir-i Efkâr, Vakit, Akşam, Türk Dünyası ve İstikbal gazeteleri bir dernek kurmuşlar. Başkanlığına da Tasvir-i Efkâr gazetesi sahibi Velid Ebuzziya getirilmiş.

...

Basın Birliği Başkanı Velid Ebuzziya, kamuoyunu aydınlatmak için Kemal’i makine başına davet ediyor ve bazı soruları olduğunu söylüyor. Kemal, soruların gönderilmesini, daha sonra onlara yazılı

olarak cevap vereceğini bildirdikten sonra; *“Burayı ve bizi tanımak için sorduğunuz sorulara vereceğimiz cevaplar yetersiz kalacaktır. En iyisi buraya bir iki gazeteci arkadaş gönderiniz.”* diyor.

Velid; *“Ruşen Eşref Beyi hemen yola çıkarıyorum. Uygun mudur?”* diye soruyor.

Kemal, olumlu cevap veriyor.

Velid aynı gün tekrar yazıyor; *“Arz eylediğim üzere Tasvir-i Ef-kâr namına Ruşen Eşref Beyle fotoğrafçı Kenan Bey, yarın cuma günü Eskişehir, Konya, Ulukışla istikametiyle yola çıkıyor.”*

Bu telgrafı alan Kemal yol üzerindeki bütün kaymakamlık, kumandanlık ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti merkezlerine haber veriyor; *“Misafirlerimize her türlü kolaylığın gösterilerek mümkün olan süratle Sivas’a gelebilmelerine yardımın teminini rica ederim.”*

Ruşen Eşref, Kemal’in çok sevdiği bir gazeteci ve iyi dostu. Kendisini dünyaya ilk tanıtan Çanakkale mülâkatını yayımlayan genç gazeteci.

Bu görüşmelerin sonunda telgraf makinesinden İstanbul Gazetecileri Basın Birliği adına sorulan sorular gelmeye başlıyor.

...

Kemal, sorulara verdiği cevapları Yaveri Cevat Abbas’a dikte ettirdi.

Kendisine tam yirmi bir soru sorulmuştu ve soruların büyük bir kısmı Kuva-yı Millîyeyle ilgiliydi; *“Ne zaman kurulmaya başlandı? Kimlerden oluştu? Amacı nedir vs.”*

Kemal bu sorulara ciddiyetle cevap verdi. Cevat Abbas cevapları İstanbul’a gönderirken Mustafa Kemal Paşanın geniş bir öz geçmişi eklemeyi de ihmal etmedi.

Velid Ebuzziya bu soruları ve cevapları gazetesinin birinci sayfasından verdi. Kemal’in öz geçmişi de gazete de yer almış ve onun büyük boy bir fotoğrafı da basılmıştı.

Tasvir-i Efkâr bir ilke imza atarken Ruşen Eşref’in Anadolu hareketiyle ilgili yazdığı yazının başlığı dikkat çekiciydi; *“Hasta Adamın Dinç Çocukları!”*

Sonraki günlerde, bütün yerli ve yabancı gazeteler Velid Ebuzziya’nın mülâkatını kaynak göstererek aynen yayımladılar.

Yabancı gazeteciler tarafından Anadolu hareketine ilgi gün geçtikçe artmakta.

Gazeteciler Kara Vasıf'ı bulmuşlar ve bir mülâkat yapmışlar.

Sormuşlar; *"Temsil Heyeti başkanı kimdir?"*

Kara Vasıf cevap vermiş; *"Söz konusu heyetin bir başkanı yoktur. Başkanlık sıra ile yapılmaktadır."*

Kara Vasıf'ın bu cevabını gazeteden öğrenen Kemal küplere bindi. Temsil Heyetini toplayarak basına verilecek demeçlerde dikkatli olunması yolunda bir karar aldı.

"Bu para meselesi ne olacak paşam?"

O gece Temsil Heyeti, hükûmetin seçim kararını ve yapılacak seçimleri konuşuyor.

Hükûmet bir açıklama yapmış; *"İttihatçılar, Ermeni göçü sırasında suç işleyenler, devlet aleyhinde bulunarak lekelenenler mebus seçilemez. Bu gibilerin seçilmelerinin engellenmesi için her yola başvurulacaktır. Bununla birlikte alınan tedbirlerde kimsenin yasal haklarına aykırı davranılmayacaktır."*

Amaç; temiz, yan tutmayan kişilerin seçilmelerini sağlamaktır. Böylece yabancıların itirazları ve işe karışmaları önlenecektir."

Karabekir Paşadan bir telgraf gelmiş.

Paşa telgrafında diyor ki; *"Temsil Heyetinde bulunan başta Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey ile birlikte mebus olacak diğer arkadaşlar mebus olduktan sonra da hükûmetin işlerine karışmamlıdır. Bilinmelidir ki bir hareketin en tanınmış ve mühim şahsiyetleri hükûmet işine karışınca Millî Meclis hep zayıf kalmış, bir cereyan karşısında sürüklenmiş veyahut parçalanmıştır."*

Kâzım Karabekir Paşanın telgrafı üzerinde bir hayli tartışma yapıldı.

Mazhar Müfit katıldığı noktaları açıkladı:

– Böyle önemli bir işin başında bulunanları vatana yaptıkları hizmetlerinden dolayı tarih elbette unutmayacaktır. Bu şeref kâfidir. Bu hareketin içindeki insanlar, hükûmet içinde herhangi bir nazırlığı kabul edecek olursa herkesi memnun etmek mümkün olmayacağı için mevcut durumunu da kaybedecektir. Bu sebeple hükûmet dışında kalmak fikrindeyim.

Kemal farklı düşünüyordu:

– Meclise girmiş kuvvetli bir grubun en önemli şahsının hükûmetten uzak kalması doğru bir karar değildir. Zayıf bir hükûmetin kurulmasına müsaade etmek ve kurulan bu zayıf hükûmeti geride kalmış kuvvetli bir grubun talimatlarıyla yürütmek fayda değil zarar getirir.

Kemal geçmişten örnek verdi:

– İttihat ve Terakkinin elinde bîçare olmuş sadrazamlar ve onların kurduğu hükûmetlerin millete zararları bilinmektedir.

Hüsrev Sami, Kemal'i onayladı:

– Hakikaten İttihat ve Terakki bir müddet hükûmete girmedi. Birçok sadrazam ve hükûmetler geçtikten sonra kendisi hükûmeti kurmak zorunda kaldı.

Mazhar Müfit hâlâ fikrinde diretiyordu:

– Pekâlâ, hükûmeti kendileri kurdular da ne oldu? Muvaffak olabildiler mi? Bilâkis hükûmete girenler millet nazarında tüm saygınlıklarını yitirmediler mi?

Hüsrev Sami karşı çıktı:

– Evet, amma ahval ve hâdiseler ve zaman değişmiştir. Şimdi o zaman değildir.

Kemal arkadaşlarının arasındaki tartışmanın büyüme tehlikesini görünce lâfı değiştirdi:

– Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nin bize bakışı biraz yumuşak da olsa ben bu hükûmette Dâhiliye Nazırı Damat Şerif'in bulunmasından rahatsızım; çünkü valiler hakkındaki taleplerimiz hâlâ cevaplanmadı.

Mazhar Müfit omzunu silkti:

– Haklısınız paşam; ama beni tayin etseler bile artık memuriyet kabul etmem.

Kemal kaşını merakla kaldırdı:

– Ne yani mebusluk da kabul etmeyecek misin?

Hüsrev Sami onun yerine cevap verdi:

– Niçin kabul etmesin paşam. Siz de uygun bulursanız ben de mebusluğa talibim.

Mazhar Müfit gönülsüz konuştu:

– Arkadaşlarla birlikte karar vermek lâzımdır.

Kemal onun gönülsüzlüğünü fark etmişti:

– Biz mebus olmalıyız Mazhar. Mecliste mutlaka bulunmalıyız. Ülkenin durumunu, halkın isteğini bizim kadar bilen yoktur. Beni aday gösteren olursa kabul ederim; lâkin kendim adaylığımı koymak düşüncesinde değilim.

Emireri Ali tam bu sırada kahveleri getirdi. Her zamanki gibi ilk olarak kahveyi Kemal'e verdi ve bir şeyler söyleyecekmiş gibi durdu.

Kemal anlamıştı:

– Ne var çocuk, söyle bakalım.

Ali sıkılarak konuştu:

– Paşam! Yarına kömür yok! Odun da yok!

Kemal güldü:

– Bunları bana neden söylüyorsun çocuğum. Bak Mazhar Müfit Beyefendi, burada oturuyor.

Emireri Ali bıkkın cevap verdi:

– Söylüyorum efendim. İki gündür her gördüğüm yerde söylüyorum; lâkin bir türlü alınması için emir vermiyor.

Kemal şaka karışımı bir kızgınlıkla Mazhar Müfit'e döndü:

– Aşk olsun Mazhar Müfit Beyefendi! Bakın yarın odun-kömür yokmuş. Niye emir vermiyorsunuz?

Mazhar Müfit'in cevabı Kemal'in gözlerine derin derin bakmak oldu.

Kemal, Ali'ye döndü:

– Yarın emir verir. Hadi sen git, üzme kendini.

Ali rahatlamış bir hâlde dışarı çıkarken Kemal, Mazhar Müfit'e sordu:

– Galiba yine para tükendi?

Mazhar Müfit, Kemal'i üzmemek için geçiştirdi:

– Onun gibi bir şey; ama biraz kömürle, bir iki araba odun almak için bir çare bulurum.

Sonra kendini tutamadı sordu:

– Bu para meselesi ne olacak paşam?

Kemal bir sigara yaktı:

– Kapat bu meseleyi. Şimdi yatacağız uykumuz kaçmasın. Yarın düşünüyoruz.

Aslında Mazhar Müfit parasızlığın çaresini bulmuştu. Bankalardan yahut rejiden ödünç para istemek; fakat Kemal bu çareyi her duyduğunda başlıyordu söylenmeye, hem de ne söylenme; “*Celâli eşkiyası diyorlar, asi diyorlar, bir de bankaları yağma ediyorlar dedirtemem!*”

“Kumandanlar arasında henüz tam bir fikir birliği yok!”

Hükûmet, nihayetinde Temsil Heyetinin onayı olmadan hiçbir iş yapamayacağını anlamıştı. Gazetelerin de Anadolu hareketi haberleriyle dolması zaten hareketin önünde olan Kemal’i tümünden lider yapmıştı. Kemal’in her geçen gün değer ve itibarı yükselirken hükûmet bir çıkmaz içine giriyordu.

Bu çıkmazdan kurtulmak için Temsil Heyetiyle daha açık ve net bir iş birliğine gidilmesi gerekiyordu.

Bir hükûmet toplantısında Bahriye Nazırı Salih Paşa şöyle bir görüş öne sürdü:

– Bu işler telgraf ve basın aracılığıyla olmuyor. En iyisi Kemal Paşayla yüz yüze her iki tarafın görüşmesidir.

Kabak, bu teklifi yapan Salih Paşanın başında patladı ve Kemal Paşayla görüşme işi ona havale edildi.

...

Harbiye Nazırı Mersinli Cemal Paşadan Temsil Heyetine bir telgraf; “*Temsil Heyetiyle yakın münasebetler arzu edilmektedir. İstanbul Hükûmeti, yüz yüze görüşmek için Bahriye Nazırı Salih Paşayı görevlendirmiştir. Salih Paşa yaşlı ve hastadır. Mümkün olduğu kadar yakın bir yerde buluşmak lâzımdır. Bu görüşmelerin nerede yapılacağını ve kimlerin görevlendirileceğinin bildirilmesi.*”

İşte hükûmetin bütün inadı kırılmıştı.

Sivas’tan 10 Ekim 1919’da verilen cevap şöyle; “*Görüşme yeri Amasya’dır. Temsil Heyeti adına Kemal Paşa, Hüseyin Rauf, Bekir Sami Beyler görevlendirilmiştir.*”

...

Kemal, Amasya’ya hazırlıklı gitmek istiyordu. Bütün arkadaşlarıyla görüş alışverişinde bulunmalı ortak talepler tespit edilmeliydi.

Bunun için kolordu kumandanlarına birer tel çekti; “*Düşünce ve talepleriniz nedir? İstanbul Hükûmeti’nden neler isteyelim.*”

Ve bu soruya kumandanlardan cevaplar gelmeye başladı.

Hareketin birinci derecede liderlerinden XX. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşanın talebi; *“Fen küt’alarıyla kuvvetlendirilmiş bir ordumuz olmalı. Jandarma yahut gümrük, izci, tayyare, telsiz, telgraf ve otomobil ordudan hariç; fakat ordunun gizlice nezaret ve idaresinde bulundurulmalıdır.”*

Diyarbakır’daki Kolordu Kumandanı Albay Cevdet’in derdi bir başka; *“Suriye, Irak, Hicaz ve Arap Yarımadasında ayrı ayrı birer Arap Hükûmeti teşkil ederek, hepsinin münasip bir şekilde padişaha bağlı bir konfederasyon teşkili iyi olur. Osmanlı Hükûmeti’nin Araplar ile her suretle uyuşması mümkündür. Osmanlı Sancağı da Amerika Sancağındaki yıldızlar gibi hükûmetlerin adedince hilâl taşmalıdır.”*

XX. Kolordu Kumandan Vekili Yarbay Mahmut’un teklifi şöyle; *“Teşkilâtı bize benzeyen ve pek küçülmesi sebebiyle yüksek ricali işsiz kalan Avusturya-Macaristan’dan iç işlerimiz için uzmanlar getirtmek, harp akademisi talebesini Fransa’ya göndermek veya Fransa’dan öğretmen getirtmek, tümenlere tarım uzmanları ve öğretmenleri verilerek orduyu mektep hâline sokmak gereklidir.”*

Kâzım Karabekir şu cevabı vermiş; *“Erzurum hakkında katiyen bir milis ordusu kabul edilmeyerek mutlaka bir ordu kurulması ve bu ordunun mevcudu ne olursa olsun mevcut kolorduların azaltılmaması gerekir. Bundan başka her sene mühim miktarda yirmi yaşındaki gencin oldukça talim ve terbiye görmesi de maarif işlerimiz hesabına kârlıdır.”*

Kemal tekliflerin hepsini okudu ve değerlendirdi; maalesef kumandanlar arasında henüz tam bir fikir birliği yok.

Hükûmete bir tel çekti ve Salih Paşanın Amasya’ya hareket tarihini sordu. Gelen cevapta 15 Ekimde yola çıkacağı 20 Ekimde de Amasya’da olacağı öğrenildi. Kendileri de 16 Ekimde Sivas’tan hareket etmeyi plânladılar.

“Kendini ateşe atabilir misin?”

Çukurova’nın Müslüman halkı açık bir Ermeni tehdidi altında; sebebi nedir bilinmez, Adana’da bulunan küçük İngiliz müfrezesi de çekildi. Durum karışık, acaba niye?

Bu çekilme Ermenilere bir işaret olmasın?

İngilizler; Maraş, Antep ve Urfa'da başlarına gelecekleri görmüşler ve belâyı Fransızların başına yıkmaya niyetliler. Türkler de korku içinde.

Kemal'in her şeyden haberi var. Anadolu'yu, Antep'i, Maraş ve Urfa'yı bekleyen tehlikeyi biliyor.

Antep, Maraş ve Urfa'ya çektiği telgraflarda; *"Hemen teşkilât yapınız ve birer Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurunuz."* demiş.

O gün Antep'ten aldığı telgraf, endişelerinin ne kadar haklı olduğunu gösteriyor.

Antep telgraf memuru Mahmut, gece yarısı güç belâ çektiği telgrafta şöyle diyor;

"Paşam! Emriniz üzerine şehrimizde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur. Fransızlarla Ermenilerin Maraş'tan Antep'e yürüme-ye hazırlandıkları, Halep'ten yeni kuvvetler getirdikleri öğrenilmiştir. Telgrafhane iki Fransız ve üzerinde Fransız üniforması olan iki Ermeni tarafından sürekli kontrol altındadır. Bir fırsat bulup bu haberi size ulaştırmakla bendeniz görevlendirildim. Aman Paşam! Başımıza bizi derleyip toparlayacak, yol gösterecek yetenekli subaylar gönderiniz. Paşam! Dışarıda ayak sesleri var, zannederim geliyorlar. Paşam..."

Kemal'in içi sızladı. Bir süre elindeki telgrafa uzun uzun baktı. Bir şeyler yapmalıydı.

Ali Çavuş'a seslendi:

– Çocuğum, Kılıç Ali'yi çağır ve bizi kimse rahatsız etmesin.

...

Kemal'in çalıştığı masanın üzerinde, altı sedef kolonlu sekiz numara bir gaz lâmbası yanıyor.

Kılıç Ali, kendisine yapılan bu gece yarısı davetinin önemini kavramış.

Kemal, çoğu zaman yaptığı gibi otur demeden söyleyeceğini söyledi:

– Kılıç! Sana vereceğim tehlikeli bir görevi kucaklayabilir misin? Kendini ateşe atabilir misin?

Kılıç şaşırıldı.

Kemal; “*Kendini ateşe atabilir misin?*” derken yanan lâmbayı parmağıyla göstermişti ya da Kılıç Ali öyle zannetti.

Kılıç Ali cevap olarak bir hamle yaptı. Sağ eliyle yanan lâmbanın kızgın şişesini kavrayınca bir cızlamadan sonra yanık bir et kokusu duyuldu.

Kemal yarı şaşkın yarı kızgın bağırdı:

– Çocuğum, ne yaptın!

Kemal, Kılıç Ali’nin elini lâmbadan zor kurtarıırken yanan derinin altından kıpkızıl et görünüyordu.

Kılıç Ali de kızgın. Kemal Paşa kendisine güvenmiyor muydu ki; “*Kendini ateşe atabilir misin?*” diye sormuştu.

Enver Paşanın kardeşi Nuri Paşanın yaveri olması yüzünden mi hâlen güvenilmiyordu? İşte kendisini ateşe atmıştı ve artık Kemal Paşanın kendisine güvenmesi lâzımdı.

Kılıç Ali bütün bunları söyleyemedi, sadece baktı:

– Gördünüz ya paşam. Emrinizdeyim!

Kemal onun ne demek istediğini anlamıştı. Antep’ten gelen telgrafı gösterdi.

Kılıç Ali’nin telgrafı okumasını bekledikten sonra konuştu:

– Seni, Maraş ve Antep havalisinde, Kuva-yı Milliye teşkilâtı yapman için göndermeyi düşünüyorum. Biliyorsun, artık her şehirimiz birer cephedir. Ve burada görev alanlar cephe kumandanlığı yetki ve mesuliyetine sahiptirler. Hizmet birliklerinden mümkün olan yardım yapılacaktır.

Kılıç Ali, Kemal Paşa tarafından görevlendirilmenin gururu içerisinde dinliyordu.

Kemal onun omzuna güvenle dokundu:

– Düşmanların amacı Ege’de Yunan işgalini serbest bırakırken kendi ellerindeki toprakları bizden tümenden kopararak genişletmek ve bir bağımsız Türk Devleti’ne imkân bırakmamaktır. Şu anda karşımızda Fransızlar var. Belli ki İngilizler bölgeyi terk edecek. Telgrafı okudun, bu millet esir edilebilir mi? Her vatandaş, arkasından gidebileceği asker-sivil insan arıyor. Bugün en buhranlı bölge Urfa, Maraş ve Antep’tir. Bu konuda tecrüben var. O bölgenin halkını bilirim. Yiğit, sadık ve fedakâr insanlardır.

Kılıç Ali öyle heyecanlanmıştı ki sesi titriyordu:

– Elimden geleni yapacağım paşam. Güveninize ve ilginize lâ-yık olacağım. Allah bizimledir.

Kemal, Kılıç Ali’yi başıyla onayladı:

– Tabî ki Allah bizimledir. Biz meşrû haklarımızın, vatanımızın kurtuluş mücadelesini yapıyoruz. Bana günü gününe her şeyi haber vereceksin. Teşkilâtını halkla birlikte yap. Başardıkça yanında arkadaş bulacaksın. Hiç de geç kalma. Mümkün olan süratle bölgeye git. Gerekenleri Hüsrev’le görüş ve ondan yeni bir şifre al.

Kılıç Ali kalktı, Kemal’in elini öptü. Sonra diğer elini de öptü. Kemal sevgiyle, gururla Kılıç Ali’yi kucakladı.

Gülerek omzunu sıvazladıktan sonra şöyle dedi:

– Bak Kılıç, başaramazsın ismini geri alırım.

...

Ve Temsil Heyeti üyeleri ertesi gün Güney ve Güneydoğu Anadolu için yeni bir teşkilâtlanma yapmak üzere yeni kumandanlar atadı.

Bölge iki ana kısma ayrıldı.

Doğu Bölgesi; Zamantı Çayı, Tümlü Kale, Yumurtalık hattıyla Göksun Andırın, Kaypak hattı dâhil bölgenin sorumlusu Piyade Yüzbaşı Osman Nuri. Takma adı; “*Aydınoğlu Tufan Bey!*” Aynı zamanda kumandan vekili.

Batı Bölgesi; Zamantı Çayı, Tümlü Kale, Yumurtalık hariç, Maden, Pozantı, Tarsus hattından sorumlu Edirneli Yüzbaşı Ratip; Takma adı; “*Tekelioğlu Sinan Bey!*”

Topçu Binbaşı Kemal, her iki bölgenin sorumlusu ve Güney Anadolu Kuva-yı Millîye Kumandanı. Bundan sonra onun adı; “*Kozanoğlu Doğan Bey!*”

Üsteğmen Âsaf; “*Kılıç Ali Bey.*” Yüzbaşı Salim; “*Kurtoğlu Yörük Salim Bey.*” takma adlarıyla Maraş bölgesinde Kuva-yı Millîye teşkilâtlanmasını tamamlamak için gönderildiler.

Adana bölgesinin batısında, Silifke ve Mersin var. İslâhiye, Kilis, Osmaniye ve İskenderun bölgesinde de düzenli Kuva-yı Millîye teşkilâtı kurulmaya başlanmış. Buralarda Yüzbaşı Kâmil; “*Polat Bey,*” Üsteğmen Kilisli Yusuf Rıza; “*Arslan Bey.*” takma adlarıyla harikalar yaratıyorlar.

Bu düzenlemeler, Ankara’daki XX. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşaya da bildirildi.

Ali Fuat Paşa, Kayseri'ye gitti.

Doğan, Tufan ve Sinan Beylerle görüştü ve Güney ve Doğu Anadolu'da emperyalizme karşı Türk istiklâl mücadelesini başlatmak için düğmeye bastılar.

“Sakat ve hayvanca bir düşünce!”

İngiliz kurnaz.

Güneydoğu Anadolu'daki halkın duruşundan bölgede barınamayacağını anladı; bir şeyler yapması lâzım.

Benzer duruş Karadeniz Bölgesi'nde de var. Önce Merzifon'u, arkasından da Samsun'u boşaltmışlar. Merzifon ve Samsun'un boşaltılmasıyla birlikte Damat Ferit Hükûmeti'nin düşmesi, bütün Anadolu'da sevinç yaratmış.

Hele de Sivas; çünkü Sivas'ta Temsil Heyeti var.

Sivaslılar, hükûmeti düşürenin, İngilizleri Merzifon ve Samsun'u boşaltmaya mecbur edenin kendileri olduğunu biliyor. Bu yüzden hükûmetin düşürülmüş olması Sivas'ta bir başka türlü kutlanmıştır.

Fener alayları düzenlenmiş, at yarışları yapılmış.

Davullar çalınmış, halaylar çekilmiş.

Nutuklar verilmiş, şiirler okunmuş.

Ve halk bağırmış; **“Kahrolsun işgal!”**

“Yaşasın Sivas Kongresi!”

“Yaşasın Mustafa Kemal Paşa! Yaşasın Rauf Bey!”

Sivas'ta yayınlanan İrade-i Millîye gazetesi, bu olayları olduğu gibi yazmış.

...

Bunu duyan hükûmette şafak attı.

En çok da Dâhiliye Nazırı Damat Şerif Paşanın şafağı attı ve Sivas halkının; **“Kahrolsun işgal!”** diye bağırımlarının hesabını Vali Reşit Paşadan sordu;

“Kahrolsun işgal diye bağırmak, bağırılmış olsa bile bunun gazetelerde yayımlanması ve benzer yazılar, hükûmetimizin bugünkü siyasetine uygun değildir. Gerekli tedbirin alınması ve bir daha bu tür nahoş olaylara sebebiyet verilmemesi.”

Vali Reşit Paşa, bu telgrafı aldığı gibi Kemal'e koştı.

Yazıyı okuyan Kemal, Temsil Heyetini hemen topladı.

Temsil Heyetiyle beraber, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Sivas eşrafı da kongre salonunda toplandılar.

Dâhiliye nazırının telgrafı orada da okundu.

Toplananlar, memleketin münevverleri.

Kemal kürsüye çıktı:

– Bu ne demektir efendiler? Hükûmet, işgali suç saymayan bir politika mı güdüyor? Yoksa; *“Kahrolsun işgal!”* dendikçe, memleket daha çok işgal mi edilecek? İşgal ve saldırı karşısında, milletin sessizlik ve sükûnet içinde kalması mı isteniyor? Ne demektir; *“Kahrolsun işgal demek, hükûmetimizin bugünkü politikasına uygun değildir?”* Böyle sakat ve hayvanca bir düşünce, çöküş ve yok oluş uçurumuna kadar tekmelenmiş bir devleti kurtarabilecek siyasete temel olabilir mi?

Herkes kızgın bağırıyor;

“Nazır paşayı memnun etmek için ‘Yaşasın işgal mi?’ demeli!”

“Bu işgallere sessiz ve hissiz mi kalmalıyız?”

“Biz buraya vatan ve millet tecavûze uğrarken ‘Ne yapalım talihimiz böyleymiş!’ demeye mi geldik?”

Kemal hırsını alamadı ve Harbiye Nazırı Cemal Paşaya bir telgraf çekti;

“Sivas, 12 Ekim 1919

Harbiye Nezaretine,

Vatanın bir kısmının boşaltıldığını gören milletin, bazen üstü kapalı bazen çok belirgin bir şekilde duygularını açığa vurmuş olmasını pek uygun ve yerinde gördüğümüzü ve milletin gerçek duygularına dayanarak hükûmetin bu haksız işgalleri siyasî bir dille ve resmen reddetmesini, bu güne kadar ateşkes anlaşmasına aykırı olarak yapılmış işgalleri protesto ederek, yapılanların düzeltilmesini istemesini beklemekteyiz.

Bu vesileyle, hükûmetin gütmekte olduğu politikada Temsil Heyetince henüz bilinmeyen noktalar varsa, aydınlatılmasını rica ederim.”

Harbiye Nazırı Cemal Paşadan hemen cevap geldi;

“Millî dava çerçevesi içinde işleri yürütme sorumluluğunu yüklenmiş olan İstanbul Hükûmeti, tutumunda ve işlerinde siyasî mecburiyetleri kollamak, yabancılara karşı daha misafirperver ve yumuşakça hareket etmek zorundadır.

Olgunluğunu eserleriyle ispatlamış olan, yüce milletin güvenini kazanmış bulunan bugünkü hükûmet, işlerinde serbest kaldıkça, dışarıya karşı sözünü daha kuvvetle dinleteceği açık bir gerçek olduğuna göre, saygıdeğer Temsil Heyetinden hükûmetin yaptığı işleri daha çok desteklemelerini rica ederim.”

Kemal, Temsil Heyetini ve bütün karargâhını tekrar topladı. Bu telgraftan da onları haberdar edince herkesin kaşları çatıldı.

Kemal biraz sert konuştu:

– Ali Rıza Paşa Hükûmeti’nin harbiye nazırı olan zat, aziz vatanımızı işgal eden, süngülerini milletin can evine saplayan düşmanları misafir kabul ediyor ve onlara karşı misafirperverce ve yumuşakça harekette bir mecburiyet görüyor! Bu ne görüştür, bu ne kafadır? Millî dava bu mudur?

Ve o pek kibar adam hızını alamayarak açtı ağzını yumdu gözü-nü. Hükûmete, sadrazama, arada bir Damat Ferit’e ve; *“Yabancılara karşı daha misafirperver ve yumuşakça hareket etmek zorundayız.”* diyen harbiye nazırına öyle iltifatlar (!) etti ki onu dinleyenler kulaklarına kadar kızardılar. Sonra bu kulaklara kadar kızartan sözleri kendileri de kullanmaya başladılar. Herkeste kızgınlık!

Kemal, bir el işaretiyle onları sükûnete davet ettikten sonra tekrar konuştu:

– Efendiler! Cemal Paşa, gerçekten önemli noktalara dokunuyor. Önce, milletin olgunluğunu ispat ettiğini söyleyerek bizim millet adına öne düşüp yol göstermemize ihtiyaç olmadığını dolaylı bir şekilde hissettirerek bizi millet nazarında gereksiz birtakım müdahaleciler sayıyor. İkinci olaraksa bizim, hükûmeti serbest bırakmadığımızı ve bu yüzden dışarıya karşı sözünü dinletmeye engel olduğumuzu söylüyor.

Tekrar kızgın sesler duyuldu.

Kemal onları yine susturmak zorunda kaldı:

– Efendiler! Yüce milletimizin olgunluğunu ispat eden eserler, Erzurum ve Sivas Kongreleriyle bu kongrelerde aldığı kararlar, bu kararların uygulanmasına çalışmak suretiyle birlik ve dayanışma yaratılmaya başlanması ve Sivas Kongresini yapanları yok etmeye kalkışan Damat Ferit Paşa Hükûmeti’ni düşürmek gibi işler, davranışlar ve uyanıklıktır.

Hesap adamı Kemal, yine hesaplı konuştu:

– Bu kadarla yetinmek, bütün bu hareket ve faaliyetlerde olduğu gibi bundan sonra da millete önderlik etmek gibi vicdanî bir görevden vazgeçerek hükûmeti serbest bırakabilmek; ancak bir şartla mümkün olabilir. O da, serbest kalmaya lâyık olduğu anlaşılacak Millet Meclisine dayalı millî bir kabinenin memleket ve millet mukadderatını gerektiği şekilde üstlendiğine inanmak. Millet’in; “*Kahrolsun işgal!*” şeklindeki protestosunu boğmaya çalışan duygu ve kavrayıştan yoksun, hayvanca insanlardan kurulu ve içinde hain bulunan bir heyetin, ahmakça, bilgisizce ve miskince hareketlerine seyirci kalmak, akıl ve anlayış sahibi vatansever kimselerden beklenebilir mi?

Dinleyenler, onun sorusuna; “*Beklenemez!*” diye bağırarak cevap verince Kemal devam etti:

– Bir de efendiler, Cemal Paşa; “*Milletin güvenini kazanmış bulunan bugünkü hükûmet,*” demekle pek büyük ve apaçık bir yalana başvurmuş. Millet’in hükûmete güven duyup duymadığı henüz belli değildir. Bu söz ancak ve hiç olmazsa hükûmet, Millet Meclisi huzurunda güvenoyu aldıktan sonra söylenebilir. Oysa daha Millet Meclisinin üyeleri bile seçilmiş değildir.

“Milletini düşünen paşa!”

Kemal’in bütün iyi niyetine rağmen Ali Rıza Paşa Hükûmeti beklentilere cevap vermiyor. Akıllı sıra ilân ettiği tarafsızlık politikasından ayrılmamak bahanesiyle Sivas kararlarına aykırı görüş ve hareketlerde bulunmaya devam ediyor.

Kuva-yı Millîye’nin yaptıklarını; “*Devletin iç işleri ve politikası hiçbir zaman ortaklık kabul etmez.*” diyerek hoş görmediğini açıklıyor.

Açıklamakla da kalmıyor, Sivas için kabul edilemez tayinler yapıyor.

İşte bu tür iki tayin!

İngiliz Sevenler Cemiyeti Yönetim Kurulu Üyesi Ziya Paşayı Ankara'ya, ismi şaibeli Suphi Paşayı Konya'ya vali olarak atıyor.

Şaşkın hükûmet Ankaralıların Vali Muhittin'e neler yaptığını unutmuş.

Defterdar Yahya Galip'e; "*Hakan!*" unvanını verip nasıl valilik makamına oturttuklarını da unutmuş.

Vali Vekili Yahya Galip ve Ankaralılar kararlı; "*Ziya Paşa Ankara'ya gelemez!*"

Ankara Müftüsü Rıfat Efendi, Ziya Paşaya şöyle bir telgraf çekiyor; "*Memleketimizin havası zât-ı âlîlerinize iyi gelmez. Konağınızda oturmanızı tavsiye ederiz.*"

Yahya Galip durumu Kemal'e yazıyor; "*Biz geleceğimizi ne böyle milletin geleceğini bilmeyen hükûmete ve ne de ulu orta gönderilen valilere terk etmek istemiyoruz.*"

Ve diyor ki; "*Siz istifa ederek, nasıl bir millet ferdi gibi çalışmaya karar verdiyseniz, ben de öyle yapacağım. Şayet Ziya Beyin valiliğini kabul edecekseniz, benim istifamı da kabul ediniz. Vali vekilliğini kime devretmemi arzu buyurursunuz.*"

Ankaralılar da hükûmete bir telgraf çekerek atamayı protesto ediyor; fakat İstanbul Hükûmeti bu tayinden vazgeçmiyor.

Vazgeçmiyor da ne oluyor?

Ziya Paşa; ancak Eskişehir'e kadar gelebiliyor. Bakıyor ki Ankara'da Ali Fuat gibi ne hükûmet emri, ne padişah fermanı dinleyen bir paşa var.

En iyisi İstanbul'a dönmek.

...

Ziya Paşa kös kös İstanbul'a dönerken 16 Ekimde Sivas'tan ayrılan Kemal, Rauf, Bekir Sami, Kara Vasıf, yaverler Cevat Abbas ve Muzaffer 18 Ekimde Amasya'ya geldiler.

Amasyalılar Kemal'i yine bağırlarına bastılar.

Tokat Caddesinde sevgiyle karşıladılar.

İslâm Şefkati Çocuk Yurdu öğrencilerinden on iki yaşındaki yetim Yusuf, Amasyalılar adına bir konuşma yaptı;

“Paşam hoş geldiniz!

İşte, Fatih Sultan Mehmet’in kuvvet aldığı Amasya.

İşte Fatih’in torunu, Beyazıt oğlu Yavuz Sultan Selim’in doğduğu yer! İşte sizi karşılayan ve sizinle beraber olan Amasya!

Paşam!

İstanbul Hükûmeti’nin vermiş olduğu üniformaları, yaldızlı kordonları attınız! Fakat onların yerine mazlum milletin iffet ve namusunu taktınız!

Binler yaşa, binler yaşa!

Milletini düşünen paşa!”

Temsil Heyeti Başkanı Kemal pek memnun.

Amasya ve Amasyalılar!

Samsun’dan kaçır gibi ayrıldığı bir zamanda bu güzel şehir, bu güzel insanlar kendisine kucak açmış ve Amasya kararları alınarak ilân edilinceye kadar kendisine sıcak bir yuva ve emin bir ortam hazırlamışlardır.

Tam dört ay önce, milletin kurtuluşu için gerekli kararlar ilk kez buradan dünyaya ilân edilmiştir.

İstanbul Hükûmeti’yle buluşma yeri olarak Amasya’nın seçilmesi, kadir kıymet bilen Kemal’in Amasya’ya ve Amasyalılara yaptığı bir vefa gösteridir.

Bugün, Anadolu’nun idaresi Temsil Heyetindedir.

Temsil Heyetinin başkanı olarak, deniz yoluyla Samsun’a gelen Salih Paşanın, Amasya’ya varıncaya kadar şaşaalı törenlerle karşılanmasını emretmiştir. Yol boyunca olağanüstü bir ilgiyle karşılanan Salih Paşa bu duruma şaşır kalır.

...

Kemal, Amasya’dayken İstanbul’dan önemli haberler alır;

“İstanbul’da, Hürriyet ve İtilâf Partisi, Askerî Nigehban Cemiyeti ve İngiliz Sevenler Cemiyeti birleşmişler. Ali Kemal ve Sait Molla gibi kimseler, Ermeni ve Rumları da Kuva-yı Millîye aleyhine kışkırtmaya başlamışlar.

Rum ve Ermeni patrikleri, Kuva-yı Millîye aleyhine İtilâf Devletleri temsilcilerine başvurmuşlar. Ermeni Patriği Zaven Efendi,

Teologos gazetesinde yayınladığı bir mektupla, Millî Mücadele hareketinden dolayı Ermenilerin göç etmekte olduklarını ilân etmiş.

İstanbul'dan emir alan hainler Adapazarı çevresinde başına birtakım silâhlı adamlar toplamaya başlamış. Geyve basılacaktı. Değirmendere'de de parayla adam toplanmaya başlanmış. Benzer hareketler, Bursa'da ve Karacabey'de de oluyormuş."

Canı sıkılmıştır; fakat canı daha çok sıkılacaktır; çünkü kendisi ayrılır ayrılmaz Sivas da karışmıştır.

"Sivas vakasını nasıl buldunuz?"

Şeyh Şemseddîn-i Sivasî'nin torunlarından Recep, İlyas-zâde Ahmet Kemal ve Zaralı-zâde Celâl, Kemal Paşa Sivas'tan ayrılır ayrılmaz harekete geçmişler.

Bu adamlar, Sivas telgrafhanesindeki memurları tehdit ederek önce Salih Paşaya bir telgraf çekmişler; *"Aylardan beri memleketimizde cereyan eden hâdiselerin mahiyetini mahallinde anlamak üzere Sivas'a kadar teşrifiniz istirham olunur."*

Kemal'i de; *"Ahalimiz durumu Salih Paşadan yahut emin bir li-sandan işitmedikçe aradaki ihtilâfa hâllolmuş nazarıyla bakamayacaktır."* diyerek tehdit ettikten sonra saraya da bir mektup yazarak onu şikâyet etmişler; *"Kemal Paşa, etrafa, siz padişah efendimizin güven belgelerini taşıdığı haberini yayarak, memleketimizde kötülüklerini örtbas etmek isteyen küçük bir grupla birlikte, kendilerini millî iradenin temsilcisi gibi gösteriyorlar..."*

Sivas telgrafhane müdürü, İstanbul'a çekilen telgrafın bir kopyasını Kemal'e gönderiyor. Müdür; *"Bu tür müessif bir olayın bir daha meydana gelmemesi için gerekli tedbirler alınmıştır."* diyor.

Kemal keyifle Salih Paşayı beklerken Mersin'in, Anamur'un bütün limanları, bedenlerindeki suları getirmişler onun keyfinin içine boşaltmışlar. Rengi atmıştır. Hemen kaleme sarılır ve Sivas'taki Temsil Heyeti üyelerine telgrafla sorar;

"Şeyh Recep, Ahmet Kemal ve Celâl imzalarıyla saraya çekilen telgrafi gördünüz mü?"

Telgrafhanede nöbetçi subayınız yok mu?"

Hepiniz orada olduğunuz hâlde böyle bir küstahlık nasıl yapılabilir? Kaldı ki bu çılgınların teşebbüsleri hepinizce biliniyor.

Salih Paşaya ve Naci Beye yazılmış üç imzalı telgraf hazırladıklarını biz buradan işitirken sizin haberiniz yok muydu?

Yabancılarla birlikte İtilâf ve Hürriyetçilerin birtakım haince hareketlere giriştikleri konusunda dün bir genelgeyle yapılan tebliğati okumadınız mı?

Baskı yapılan ve kendilerine gözdağı verilen telgraf memurlarının, hemen gereken kimseleri, vali paşayı ve diğer ilgilileri haberdar etmemelerinin ve nöbetçi subayının bunda gaflet göstermesinin sebebi nedir? Başmüdür beyin bilgi vermesi üzerine alınmış olan tedbirler nelerdir?"

Kızgınlığı bir türlü geçmez. Hele Sivas'takilerin bu durumda ne gibi tedbirler alınması gerektiğini sormaları üzerine temelli kızar.

Amasya'dan Sivas'a alınması gereken tedbirleri yazar;

"Telgrafhane tamamen kontrol altına alınacaktır. Bir subay kumandasında bir manga asker yerleştirilecektir. Bundan önce olduğu gibi, telgrafhaneyi işgal ve memurlara baskı yaparak milletin meşrû birliği aleyhinde zihinleri bulandırıcı ve güvenlik bozucu teşebbüslerde bulunacak hainler kesinlikle engellenecektir. Bu gibi güvenlik bozucu hareketlerde kanunî sınırları aşan ve askere saldıranlara karşı, duraklamadan her nerede olursa olsun silâh kullanılacaktır.

Küstahça hareketlere yeltenenleri yola getirmek için kaçmalarına fırsat verilmeksizin derhâl gereği yapılacak ve sonucu bir iki saate kadar bildirilecektir.

Ancak, bu konuda karar vermek için orada bulunan kimselerden hiçbirisinin teşebbüse geçmeyip de ne yapılacağının bizden sorulmaya kalkışılması, gerçekten esef edilecek bir durumdur.

Bu karar, bir taburu Sivas'ta bulunan V. Tümen Kumandanı Cemil Cahit Bey tarafından tabur kumandanına emredilmiştir. Oraca bu kararın süratle uygulanmasına hiç olmazsa yardım buyurulması istirham olunur.

Sivas'ta disiplinin sağlanabilmesi için uyanıklıkla, bütün ilgilerle kesin ve şiddetli tedbirler alınması gereğini rica ederim."

...

Sivas'ta yaşananlar İstanbul gazetelerine yeni bir malzeme çıkarmıştı. İş birlikçi gazeteler, Şeyh Recep'in, padişaha yazdığı mektubu aynen yayınlamakta kalmadılar; Şeyh Recep hakkında da övgüler dizmeye başladılar.

Meğer bu Şeyh Recep, pek yüksek tahsilli asil bir aileden geliyormuş.

Anadolu taraftarı gazetelerse onun yarı cahil bir meczup olduğunu ileri sürdüler.

Ancak, Şeyh Recep için en isabetli tespiti Sivas müftüsüyle, birçok itibarlı kişinin imzalarını taşıyan bir telgraf yaptı.

Bu telgrafta; *"Şeyh Recep ve arkadaşlarının Sivas çevresinde fikrî yahut içtimâî bir itibarlarının olmadığı, bunların, millî birliğin temiz akışına el uzatmak isteyen eşkıyalar gibi görülmesi gerektiği..."* yazıyordu.

Şeyh Recep çok mu akıllıydı yoksa meczup mu?

Çok zaman geçmedi ki onun arkasında, üye sayısı elli üç bine ulaşmış bulunan İngiliz Sevenler Cemiyetinin beyni Sait Molla'nın olduğunu herkes öğrendi.

Sait Molla'nın arkasında da İngiliz Gizli Teşkilâtının lideri Rahip Frew vardı. Sait Molla, yazdığı bir mektupla Rahip Frew'e övündü; *"Sivas vakasını nasıl buldunuz? Biraz düzensiz; ama yavaş yavaş düzelecek."*

Şeyhlerin, mollaların arkasında her zaman olduğu gibi ya İngilizler yahut Amerikalılar var!

"Koca Salih Paşayı bile ayaklarına getirttiler!"

İstanbul Hükûmeti'ni temsilen Amasya'ya gelen Bahriye Nazırı Salih Paşa ve heyetiyle Sivas'tan gelen Kemal ve arkadaşları arasındaki görüşmeler 20 Ekimde başladı.

Her iki taraf memleketin menfaatleri doğrultusunda hareket edince hemen her konuda çok çabuk anlaşıldı. Aralarında tam beş sözleşme imzalandı.

Birinci sözleşmenin tamamı Salih Paşanın tekliflerinden oluşuyordu. Kemal, Salih Paşanın tekliflerini aynen kabul ve imza etti.

Bu sözleşmeyle birtakım tavizler verildi;

“Hükûmetin mevki ve kuvvetine hâlel getirecek en küçük müdahaleden kaçınılacaktır. Şu hâlde, hükûmete karşı filânın azli, filânın tayini, filânın cezalandırılması gibi taleplerden vazgeçilmesi icap eder.

Mebus seçimleri serbest cereyan edecek ve seçimlere hiçbir suretle müdahale edilmeyecektir.

Heyecanlı gösteriler ve gazetelerde tahrik edici makalelerden vazgeçilecek, hükûmetin ne lehinde ne de aleyhinde bir şey yazılmayacaktır.

Asker, siyasetle uğraşmayacaktır.”

İkinci sözleşmeyle Sivas Kongresi kararları olduğu gibi kabul edildi. Sadece, önemli maddelerin altına; *“Kesin karar, toplanacak Millî Meclise bırakılmıştır.”* notu düşüldü.

Tek anlaşmazlık, 7 Kasım'da yapılmaya başlanacak seçimlerden sonra, Meclisin toplanma yeri konusunda çıktı.

Kemal'e göre; *“İstanbul işgal altındaydı. Mebusların bağımsız karar vermeleri engellenirdi. Bu yüzden Meclis, İstanbul dışında bir yerde toplanmalıydı.”*

Salih Paşa bu görüşe katıldı; fakat bunu hükûmet ve padişahın da kabul etmeleri gerekirdi.

Salih Paşa, padişahın ve hükûmetin bunu kabul edeceğini, kabul etmedikleri takdirde istifa edeceğini taahhüt etti.

Üzerinde anlaşılan maddelerin kâğıda geçirilmesi ve adına sözleşme denmesi ve taraflarca imzalanarak birer suret alınması da Kemal'in bu buluşmadan beklediği sonucu sağladı.

Amasya'da imzalanan beş sözleşme tutanağından üçü karşılıklı imza edildi. Temsil Heyetinin imzasını taşıyanları Salih Paşa aldı, Salih Paşanın imzaladıkları ikinci nüshalar Temsil Heyetinde kaldı.

Bir de gizli sözleşme vardı.

Gizli olduğu için imzasız kabul edildi;

“Bazı kumandanların ordudan çıkarılmasına ve bazı subayların harp divanına verilmesine ilişkin padişah emri düzeltililecek.

Malta'ya sürülmüş olanların geri getirilmesi için çalışılacak.

Türkleri katleden Ermeniler, yargı önüne çıkarılacak.

İstanbul Hükûmeti, İzmir'in derhâl boşaltılması için sert bir protesto yayımlayacak.

Hükûmet memurlarının, İngiliz Sevenler Cemiyetine üye olunması için yaptıkları baskılara son verilecek.

Emperyalistlerin parasıyla çıkarılan gazeteler ve yine bu parayla faaliyet gösteren cemiyetler kapatılacak.

İşgal altındaki Aydın'da çarpışan Kuvvacılar, hükûmet tarafından desteklenecek.

Paris Barış Konferansı kararları hükûmet tarafından imzalanacak. Heyet başkanlığını eski Sadrazam Tevfik Paşa yapacak, yanında, askerî uzman olarak Albay İsmet bulunacak."

...

Amasya görüşmeleriyle İstanbul Hükûmeti, Temsil Heyetinin daha sıkı takibi altına girmiş, bir bakıma İstanbul, Anadolu'nun nüfuzu altına alınmıştı.

Ayrıca bu görüşmelerde İstanbul Hükûmeti, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin varlığı ve kudretini tanımış oldu.

Anadolu'da olup bitenleri henüz gereği gibi anlayamamış, kongrelerin manasını değerlendirememiş ve Temsil Heyetinin önemini küçümseme gafletinden kurtulamamış olanlar da Amasya görüşmelerinden sonra uyanarak konuşmaya başladılar; *"Vay be! Koca Salih Paşayı bile ayaklarına getirttiler!"*

Üç gün süren görüşmeler sonunda Kemal, Salih Paşayla birlikte Kara Vasıf'ı da İstanbul'a uğurladı.

...

Salih Paşayla Kara Vasıf İstanbul'a giderken Bandırma'daki 61. Tümen Kumandanı Albay Köprülü Kâzım'dan Temsil Heyetine bir mektup gelmişti.

Albay Kâzım mektubunda bölgesindeki Redd-i İlhak Cemiyetinden, Balıkesir ve Denizli'de yapılacak kongrelerden bahsediyor ve Temsil Heyetinin ve özellikle Mustafa Kemal Paşanın Batı Anadolu'yla daha yakından ilgilenmesini acilen talep ediyordu.

Albay Kâzım, Sivas Kongresi kararlarını hiç mi okumamıştı?
Batı Anadolu'yla ilgilenilmediğini kim söylemişti?

Hem Sivas Kongresi yapılmışken Balıkesir ve Denizli'de kongre yapmak da ne oluyordu?

Kemal'in canı çok sıkılmıştı.

Demek ki Batı Anadolu Umum Kuva-yı Millîye Kumandanı Ali Fuat Paşa yeterli bir çalışma yapamamıştı. Yapabilmiş olsaydı Albay Kâzım kendisinden böyle bir yardım istemezdi.

Batı Anadolu'daki kuvvetler arasında acilen birlik sağlanması gerekiyordu.

Ali Fuat Paşayı kırmadan oraya yeni bir kumandan göndermek gerektiğini düşünmüş ve Albay Refet'i tercih etmişti.

Albay Refet 23. ve 57. Tümenlerin kumandasını ele alacak ve bu bölgedeki durumu Temsil Heyetine sürekli rapor edecekti.

Ve 23 Ekimde Batı Anadolu'ya doğru yolla çıkarıldı.

...

Kemal'le Salih Paşa Amasya'da görüşmeye başladıklarında Bozkır tekrar karışmış.

Bozkır'da çıkan ilk ayaklanma, Kuva-yı Millîye birliklerinin olaya müdahalesi ve yapılan nasihatler neticesinde 4 Ekimde bastırılmıştı.

20 Ekimde ikinci kez bir ayaklanma çıkmasının sebebi, Afyon'daki Albay Arif idaresindeki Karakeçili Müfrezesinin Seydişehir'e gönderilmesi.

Bazı millî kuvvetlerin, Çumra ve Karaviran'da toplanacağını duyulması üzerine, İstanbul'daki Zeynel Abidinle irtibatı bulunan fesatçılar, Hisarlık ve Hocaköy'ü halkından yetmiş kadar silâhlı, iki yüz kadar silâhsız adamı harekete geçirmişler.

İstanbul'da, Millî Mücadele taraftarı bir hükûmet varmış ve Konya'da başlaması muhtemel ayaklanma için şimdiden tedbirler alıyormuş.

Hoca Abdullah, Hoca Sabit ve Hoca Abdülhalim idaresindeki isyancılar, Bozkır güneyindeki sırtlara doğru hareket ederek Bozkır kaymakamını görüşmeye davet etmişler.

Kaymakam onlara, yaptıklarının doğru olmadığını anlatmış; *"Çumra ve havalisine gelen kuvvetlerin, Kuvvacılar değil, nizâmî askerî kıt'alar olduğunu, onlardan kendilerine bir zarar gelmeyeceğini,"* söylemiş; fakat başarılı olamamış.

Asiler, vilâyete çektikleri telde; *"Millî kuvvetler dağıtılmazsa biz harekete devam edeceğiz!"* demişler.

Vilâyetin cevabı; *“İsteklerinizin yerine gelmesi için önce siz köylerinize dönün.”* olmuş.

Ayaklananlar çok kızmışlar; *“Padişahın emri, gidip bunları vurmaktır!”* diye bağırarak Bozkır’a ikinci defa girmişler.

“Ah şu gazeteciler!”

İstanbul Hükûmeti Temsilcisi Bahriye Nazırı Salih Paşayla Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Temsil Heyeti Üyelerinden Mustafa Kemal Paşa, Rauf ve Bekir Sami Beylerin arasında geçen müzakereler, İstanbul basını tarafından yakından takip edildi. Görüşmelerin sonucu da sığağı sığağına gazetelerde yer aldı.

İkdam gazetesi 24 Ekim 1919 tarihli sayısında; *“Amasya Müzakerâtı tam bir anlaşmayla neticelendi.”* başlığını iri puntolarla birinci sayfadan verdi.

İleri gazetesi, 26 Ekim 1919 tarih ve 645 sayılı nüshasında birinci sayfadan; *“Salih Paşa!”* başlığı altında; *“Kuva-yı Millîye delegeleriyle Amasya’da görüşmeler yapan Salih Paşanın Kuva-yı Millîye İstanbul Temsilcisi Vasıf Beyle birlikte döndüğünü,”* yazdı.

Ref’i Cevat, hâlâ Anadolu hareketini ciddiye almıyor ve Alem-dar’da yazıyordu; ama bu sefer Kemal’den bahsederken dikkatliydi; *“Mustafa Kemal Paşanın zor kullanacağına ihtimal verilmez; fakat işin içinde deliller var. Millî Harekâtı çağırından çıkarıyorlar. Bu harekette ne olursa olsun birkaç yüz kişi sallandırılmazsa, bir hayli adam tutuklanmazsa, kızgın sac üzerinde çıplak ayakla dans ettirmek filân gibi eğlenceleri olmazsa ondan ne anlaşılır. Bundan Mustafa Kemal Paşanın bilgisi olmadığına inanıyoruz; çünkü Mustafa Kemal Paşayı deliler arasına yakışmayacak bir zihniyette gördük.”*

...

Tasvir-i Efkâr gazetesi Başyazarı Velid Ebuzziya, Kemal’in isteği doğrultusunda Sivas’a Ruşen Eşref’i göndermişti.

Ruşen Eşref yanında Fotoğrafçı Kenan’la Sivas’a geldiğinde Kemal’in Amasya’ya hareketini öğrenmiş, görüşmeleri takip edebilmek için hemen hareket etmişlerdi; fakat 24 Ekimde Amasya’ya geldiklerinde Amasya görüşmeleri bitmiş, Salih Paşa ve heyeti İstanbul’a dönmüştü.

Ruşen Eşref, Kemal'in misafir edildiği eve vardığında onu Cevat Abbas karşıladı:

– Hoş geldiniz Ruşen Eşref Beyefendi. Paşam telgraf kulübesinde. Sizi orada bekliyor.

...

Paşa telgraf kulübesinde.

Üzerinde şişesi isli küçük bir gaz lâmbası olan masaya kollarını dayamış sandalyede oturuyor.

Kulağı telgraf makinesi tıkırtılarında.

Telgraf makinesinin tıkırtılarını, bir musiki dinler gibi dinliyor. Çanakkale zaferinden sonra, kendisiyle ilk mülâkatı yapan Ruşen Eşref, aralık duran kapıdan onu seyrediyor.

İstanbul'u sallayan, Damat Ferit'i koltuğundan eden adamı, Anadolu'nun ortasında, karanlık bir odada, isli bir gaz lâmbasının ışığında görünce heyecanlanıyor.

Kemal Paşa, bol bir paltonun içinde heybetli duruyor.

Ve gayri ihtiyarî bir bakışla misafirini fark edince ayağa kalkıyor:

– Şükür görüştürene beyefendi. Hoş geldiniz. Safalar getirdiniz.

Kucaklaşıyorlar.

Ruşen Eşref heyecanlı:

– Maşallah paşama çalışmak yaramış. Gözüme daha dik, daha toparlanmış geldiniz.

“Sahi mi?” diyerek kendi bedenini süzdükten sonra gülümsüyor:

– Yok canım. Sırtımdaki Rauf'un paltosudur. Bilirsin babayiğittir. Palto beni iri gösteriyor.

Hemen soruyor:

– İstanbul'da ne var ne yok?

Ve gurbetteki bir adamın rastladığı hemşerisine sorduğu bitmez tükenmez sorular.

Önce İstanbul!

Sonra, anası, kardeşi, ahbabları, gazeteler, gazeteciler... İstanbul'la ilgili ne varsa arka arkaya gelen sorular.

Kemal herkesten her şeyden haber soruyor.

Telgraf makinesinin başında Cevat Abbas'ı bırakarak dışarı çıkıyorlar.

Amasya'da nefis bir gece.

Yeşilirmak, sahilindeki konakların parlak ışıklarını içiyor.

Kemal bastonuyla aşağılarda akan Yeşilirmak'ı gösteriyor:

– Dikkat buyurunuz Ruşen Eşref Bey. Şurası Boğaziçi'ne benzemiyor mu?

Gerçekten de suya düşmüş irili ufaklı, yüksek ve alçak tek tük de olsa ışıklarıyla Kemal'in bastonuyla gösterdiği yer Boğaziçi'nde Kandilli Burnu'nu andırıyor.

Muhteşem manzaranın sihrine kapılan Ruşen Eşref, dalıp gidiyordu ki Kemal ona fırsat vermiyor:

– Konuşacak çok şey var birader.

Evet konuşmak lâzımdır.

...

Saraydüzü Kışlasına girdiklerinde onları Rauf karşılıyor.

Rauf, Ruşen Eşrefi görür görmez Kemal'e dönerek lâtifeyi patlatıyor:

– Ah şu gazeteciler! Paşam, şu gazetecilerin elinden ne etsek, nereye kaçsak da kurtulsak? Ama nafile, ne yapsalar beni konuştu-ramazlar, en iyisi beyefendiyle siz alâkadar olunuz.

İstanbul'a hasret Rauf'la Kemal, sabaha kadar Ruşen Eşref'i uyutmuyorlar.

Kâh İstanbul diyorlar kâh Almanlardan bahsediyorlar.

Sonra İngilizlere geliyorlar.

Kemal kırıgın konuşuyor:

– Bilirsiniz ya, vakti ile İttihatçılar benim için Alman aleyhtarı demişlerdi. Sonra İtilâfçılar ortaya çıktı, İttihatçıdır dediler. Arkasından da İngiliz aleyhtarı diye kâinata ilân ettiler. Hâlbuki ben ne biriyim, ne ötekiyim.

Ruşen Eşref merakla soruyor:

– Peki siz nesiniz paşam?

Gülümsüyor:

– Ben mi Ruşen Eşref Beyefendi? Ben sadece ve sadece milletin bir hizmetkârıyım. Anamdan, babamdan aldığım terbiye budur. Memleketimi kurtarmak için icap ederse canını da vermeye hazır bir vatandaşım.

Ruşen Eşref ertesi gün hemen çalışmaya başladı. Amasya'daki görüşmelerin metnini telgrafla İstanbul'daki baskı merkezine ulaştırdı. Yapılacak olan seçimlerle ve Mustafa Kemal Paşanın adaylığıyla ilgili ilk haberleri de İstanbul'a geçti.

Tasvir-i Efkâr'da yayımlanan 26 Ekim 1919 Amasya kaynaklı yazısında şöyle dedi;

“Erzurumlular, bundan dört ay önce, Mustafa Kemal Paşaya özel bir heyet göndererek kendisini hemşeriliğe davet etmişler. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri de bu teklifi kabul etmişler.

Erzurumlular 19 Ekim 1919'da çektikleri bir telgrafla yapılacak seçimlerde Mustafa Kemal Paşayı Millî Meclis için aday gösterdiklerini belirtiyorlar.

Mustafa Kemal Paşa da Amasya, Sivas sancakları ve diğerlerinin de aynı teklifte bulunduklarını; ancak Erzurum hemşerisi olduğu için bu son teklifi kabul ve Erzurumlulara teşekkür ettiğini açıklamıştır.”

...

Amasya görüşmeleriyle hepten alevlenen seçimler bütün İstanbul basınında yer almaya başladı.

Velvele!

Lehinde, aleyhinde bir sürü yazı. Memlekette bir seçim yapılmasını kesinlikle isteyenler var; seçimi bir felâket olarak görenler var.

Seçimi bir felâket görenlerin başında Damat Ferit!

Uzun süren bir yandaşıktan sonra, yolları ayrılan ve boğaz boğaza gelen Hürriyet ve İtilâf Partililer tekrar Damat Ferit Paşayla iş birliğine soyunmuşlar.

Her iki taraf da seçim istemiyor.

Korkuları; seçimin Kuvvacılar tarafından kazanılması.

Kazanmaları mümkün mü?

Elbette; çünkü her ilde, her ilçede, her kazada bir Kuva-yı Milliye teşkilâtı var. Görünen odur ki seçim yapıldığı takdirde, yeni kurulacak Meclis, Damat Ferit gibilere hükûmet kurdurmayacağı gibi, Hürriyet ve İtilâf Partilileri de Meclis dışına itecektir.

Damat Ferit'le Hürriyet ve İtilâf Partililer, can havliyle birbirlerine sarılınca enişte paşanın Baltalimanı'ndaki konağında buluştular.

Sabaha kadar süren görüşmelerinde birtakım kararlar aldılar;

“Kemal Paşa ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine muhalif bütün kuruluşların iş birliği yapmaları şarttır.

Yapılacak seçimlerde millî teşkilâtların adaylarına oy verdir-mek için lâzım gelen her şey yapılacaktır.

Sivas kararlarının sekteye uğratılması için Anadolu’nun her ye-rinde isyanlar çıkartılacaktır.

Seçimleri Hürriyet ve İtilâf Partisi adaylarının kazandırılması için elden gelen her şey yapılacak, millî teşkilât ve adaylarının Bolşevik oldukları propagandası yapılacaktır.

Kemal Paşanın; “Meclis İstanbul dışında toplanacaktır.” tezine karşılık; “Meclis İstanbul dışında hiçbir yerde toplanamaz.” tezi işlenecektir.”

Hemen kolları sıvadılar.

...

Seçimleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri adaylarının kazanması, sadece Hürriyet ve İtilâfçıların değil, Vahdettin’in de korkulu rüya-sıdır.

Üstelik Meclisin İstanbul dışında toplanması demek, kendi taht ve tacının da tehlikeye düşmesi demektir.

Padişah için Meclis faydalı değil, tam aksine zararlıdır. Üstelik eniştesinden sonra sadaret mührünü verdiği Ali Rıza Paşa kendisini tatmin edecek hiçbir şey yapmamıştır.

Hüllecî hükûmetin artık devrilmesi gerekmektedir ve padişah da onu devirmek için fırsatlar kollamaktadır.

Eniştesini ve onun hükûmetini özlemiştir.

“Bu soy, bu vahşîliğe artık tahammül etmez!”

Çukurova’nın Müslüman halkı açık bir Ermeni tehdidi altında.

Sebebi nedir bilinmez, Adana’da bulunan küçük İngiliz müfre-ze-i de çekildi. Durum karışık, acaba niye?

Bu çekilme Ermenilere bir işaret olmasın?

15 Eylül 1919’da İngilizlerle Fransızlar kendi aralarında bir ant-laşma imzalamışlar. Bu antlaşmaya göre Maraş, Antep ve Urfa illeri ve civarları İngilizler tarafından boşaltılarak Fransızlara dev-redilecekmiş.

İngilizler; Maraş, Antep ve Urfa'da başlarına gelecekleri görmüşler ve belâyı Fransızların başına yıkmışlar; fakat Türkler de korku içinde. Fransızlar, Adana'da Yunan zulmünü aratmayacak işkenceler yapıyor.

Antep Mutasarrıfı yapılan antlaşmanın metnini İstanbul'a göndererek; *"İngilizler Antep'ten çekiliyorlar. Üç bin kişilik bir Fransız kuvvetinin şehri işgal edeceği söyleniyor. Bir gün önce şehre iki Fransız subayı geldi."* diyor.

Bu haberi Kemal de duyuyor ve İstanbul Hükûmeti sadece haber almakla kalırken o meseleye Amasya'dan el koyuyor.

Ve bütün gece tüm Anadolu'ya, Antep, Maraş ve Urfa'yı bekleyen tehlikeyi haber veriyor.

Maraş'a giden Kılıç Ali'den, Amasya'daki Kemal'e telgraf var; *"Vaziyet nazik, Fransızlar gelmek üzere."*

Kemal, Kılıç Ali'ye; *"Fransızları kesinlikle Antep'e sokmayınız."* derken, 26/27 Ekim 1919 gece yarısı XIII. Kolordu Kumandanına; *"Maraş, Antep ve Urfa'nın Fransızlar tarafından işgal edilmesinin engellenmeğe çalışılmasını, bu yapılamadığı takdirde, Fransızların bu bölgede barınmalarına imkân bırakılmamak için her çareye başvurulmasını."* istiyor.

Fransızların bölgeye yerleşmesi demek, onların himayesindeki Ermeniler tarafından bölge halkının katledilmesi demektir.

İş ciddi.

...

Bütün gece ve gündüz bu meseleyle meşgul olan Kemal, akşam Amasyalıların yemek davetine katılıyor. Canı hayli sıkkin olduğu için yemekte fazla kalmıyor.

Ruşen Eşref'i kolundan tutup, kalabalıktan kaçırıyor:

– Dün akşam siz yorgundunuz, biz de pek meşguldük, iyi görümedik.

Söze sitem karışımı şakayla başlıyor:

– Böyle geçerken uğramak değil, ta işin başından beri bizimle olmalıydınız beyefendi. Şayet böyle yapsaydınız çok mühim yerler ve olaylar görecektiniz. Sizin için de, memleket için de faydalı bir yazı serisi yazacaktınız. Maalesef kaçırdınız, şimdilik ilk safhamız kapanmıştır.

Ruşen Eşref mahcup:

– Hakkı âliniz var efendim. İşin başından beri yanınızda olmayı çok isterdim. Millî hareketlerin esasını bilmek ihtiyacında olan bütün millet için bilhassa İstanbul için çok faydalı olurdu. Hem de böyle bir olayın gelişme safhalarını tespit edebilmek tarih için de lüzumlu olabilirdi; fakat o vakit imkân bulunamadı. Bununla beraber yine de bazı şeyler yapılabilir.

Kemal gülümsüyor:

– Doğrudur; fakat yapmak istediklerimiz daha önceden anlaşılsa ve anlatılsaydı daha iyi olurdu. Meselâ, sizin gibi bir dostla birlikte, bizi sevmeyen, bundan bir-iki ay önce bizi macera severlikle suçlayan bir-iki gazeteci de burada olsaydı. Onlar da işin gerçeğini yakından görürlerdi ki bu hepimiz için faydalı olurdu.

Belli ki Mustafa Kemal Paşa kendisine maceraperest denilmesini hazmedememiş.

Konuşuyor:

– Oysa milletin hakkını aramak niçin maceraperestlik olsun? Bu maceraperest denen insanların rütbeleri mi eksikti? Şahsî haysiyetleri mi haleldar olmuştu? Aç mı kaldırdı? Yoksa şahsî istikballeri mi kararmıştı? Hayır! Her şeyleri yerli yerindeydi. Hatta savaştan yorulmuştuk. Biz de insandık, dinlenmeye ihtiyacımız vardı; fakat millet ve memleketin geleceği ve şerefi bahis konusu olmuştu.

Kırgınlığı her hâlimden belliydi.

Kahveler, sigaralar tazelandı.

Kemal, o kadar dolu ki Ruşen Eşref'in soru sormasına gerek bırakmadan anlatıyor. Ruşen Eşref sadece dinliyor ve not alıyor.

Onun ağzından çıkan her kelime kıymetli:

– Milletin kendi hayatını kurtarmak, kendi meşrû hakkını savunmak için çıkardığı sese katılmak, kendisini bilen her vatandaşın vazifesidir. Eğer bu millet, bu memleket parçalanacak olursa umumî şerefsizliğin enkazı altında şunun bunun şahsî şerefi de parça parça olur. Biz, o umumî şerefi kurtarmak için harekete geçen bu millete ruhumuzla katıldık. Bu katılmaya engel olabilecek şahsî rütbeleri, mevkileri de umumî şerefi kurtarmağa yönelmiş bir gaye uğruna feda ettik.

Bir süre duruyor.

Ruşen Eşref, kalem elinde mümkün olduğu kadar hızlı not almaya çalışıyor. Belki de Kemal, onun yazmasına fırsat vermek için ara vermiş.

İşte, yine konuşuyor:

– Bizim, milletin hayat hakkını talep etmemiz, birkaç kişi tarafından hükûmete hatta dünyaya karşı bir isyanmış gibi yutturulmaya çalışıldı? Hatta bir iki kişi bizi kışkırtıcılıkla suçladı.

Ayağa kalkıyor, konuşurken kendinden emin:

– Ruşen Eşref Beyefendi! Geçtiğiniz yerlerde görmüşsünüzdür. Hükûmet nüfuzu, hükûmet kanunları her yerde yürürlükte değil midir? Halkın arzusu nedir? Kendi ağızlarından duymadınız mı?

Ruşen Eşref onaylıyor:

– Duydum paşam!

– Şu hâlde bizim yaptığımız, şahsî bir isyan, bir siyaset manevrası telâkki edilmemeli değil mi? Bizim yaptığımız, milletin bir arzusundan başka bir şey değildir. Böyle bir harekete macera demek, bu hareketi takdir edenleri maceraperestlikle adlandırmak gafillik, garazkârlık değil midir?

Sanki yeni bir şey keşfetmiş gibi heyecanla odada dolaşa dolaşa konuşmasını sürdürüyor:

– Hem, birinin sizin söylediğinizin aksini söylemesi, size doğruyu bulma yolunda bir yardım değil midir? Bence muhalefet, saygıya değer bir tavidir; çünkü muhalefet etmek için okumak, araştırmak, bir düşünce sisteminin özünü ortaya koymak lâzımdır; lâkin yapılacak muhalefet akla yakın, mutedil ve meşru sebeplere dayanmalıdır. Aksi hâlde muhalefet müptezellik olur.

Kemal, elinden hiç düşürmediği doksan dokuzluk Necef tespihi hızlı hızlı çekmektedir. Sinirli olduğu her hâlden bellidir.

Tekrar bir sigara yakıyor, kahve isterken Ruşen Eşref araya giriyor:

– Fakat paşa hazretleri, bu harekete itiraz edenler, bunu bir parti manevrası ve özellikle İttihatçılık olarak görüyorlar.

Kemal'in yüzünde asabiyetini belli eden çizgiler oluşuyor ve bağırıyor:

– Böyle bir zamanda parti manevrası yapmak uygun olur mu? Memleket olmazsa parti kaç para eder? Önce memleket selâmete çıkmalı ki partiler de ondan sonra bir siyasî, sosyal temele, düşünceye

dayanarak kurulabilsinler. Parti manevrası demek, ne demek? Bu, bir parti manevrası olsaydı Sivas Kongresine memleketin her köşesinden, Ferit Paşa Hükûmeti'nin bütün engellerine rağmen seçkin delegeler katılır mıydı? Anadolu'nun istek ve ihtiyacına uygun olmayan bir hareketin Anadolu'nun ta göbeğinde barınması, yardım ve destek bulması mümkün müydü? Bu ne insafsızlık! Milletin hep birlikte haklarını istemesine parti manevrası denir mi?

Yine yarasına dokunulmuştur.

Kendini sakinleştirmeye çalışarak devam ediyor:

– Zannedirim sakındıkları, *“Bu, bir parti hareketidir.”* dedikleri İttihat ve Terakki Partisidir. Bir kere kongreye katılan üyelerin her biri kesin olarak böyle bir teşebbüste bulunmayacaklarına dair baştan yemin etmiştir. Yemin kutsal bir teminat demektir. Namus sahibi olan bir kimse verdiği sözden dönmez. Öte yandan, İttihat ve Terakki tuttuğu siyaset bakımından da iflâs etmiştir. Öyle değil mi? O partiye bağlı olan kimseler iktidar mevkiinde iken milletimizin ihtiyacına, mizacına uymayan istilâcı bir politika takip ettiler. Kendi toprağı gayret ve çalışmaya muhtaç iken bu milletin gözlerini başka noktalara yöneltmeye çalışan bir siyaset, tabîî bir siyaset değildir.

Sonra, tespihini hızla çeviriyor ve Ruşen Eşref'in merak ettiği konuya geçiyor:

– Oysa Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin gayesi, İttihatçıların siyasetinden dolayı bu hâle gelen zavallı memleketi ve toprakları, meşrû olmayan emperyalizm ve kolonizasyon siyasetleriyle istilâyâ, parçalamaya çalışan yabancı ve saldırgan kuvvetlere çiğnetmemektir.

Sigarasından derin bir nefes alırken Ruşen Eşref'in gözlerinin içine bakıyor:

– Ben kendi hesabıma; İttihatçıların takip ettikleri siyasetin vatan ve millete zararlı olduğunu yüzlerine karşı söyleyip, açıkça muhalefet ettiğim insanların, şu anda hepimizin yüreğini kanatan dünkü hâllerin yeniden yaşatılmasına mı çalışacağım? Bunu hangi akli başında ve insafı yerinde adam düşünebilir?

Bunları söylerken yüzü coşkunluktan kızarmıştır.

Ses ve kaşları daha hareketli bir hâl almıştır:

– Beyefendi! Üzerimize aldığımız görev çok kutsaldır. Onun, kutsallığına birtakım şahsî ihtiraslar ile halel getirilmesini hiç birimiz arzu etmeyiz. Bizim istediğimiz şey, bugüne kadar hakkından mahrum yaşatılan, varlığına önem verilmeyen milletin, hayata, refaha hak kazanmış bir kuvvet olduğunu, kendi hükûmetimize ve yabancı hükûmetlere anlatmaktır.

Sonra, son sözlerini söyleyecekmiş gibi bir tavır alıyor:

– Dünya, milletimizin hayatına ya saygı gösterip onun birlik ve egemenliğini tasdik edecektir ya da son topraklarımızı son insanlarımızın kanıyla suladıktan sonra bütün bir milletin cenazesi üstünde çirkin istilâ hırsını tatmin etmek mecburiyetinde kalacaktır. Bu soy, bu vahşiliğe artık tahammül etmez. Milletin gerçek arzularını anlamak mecburiyetinde olan hükûmet adamlarının asıl vazifesi gayet açıktır. Milletin güvenini kazanmak, samimiyetle korkmadan çalışmak, bizi masa başında hesaplaşmaya çağırarak yabancı devletlere, milletin gerçek arzularını açıktan açığa anlatmak, gerekirse tartışmaktır.

...

Ruşen Eşref onun anlattıklarını yazmak için çabalarken yaptığı görevin öneminin de farkındadır.

Kendi kendine düşünür; *“Keşke daha önce Kemal Paşayla birlikte olsaydım ve bu hareketin gayesini basın yoluyla aktarabilseydim.”*

“İstanbul’dan çıkmam!”

Amasya’dan ayrılan Salih Paşa İstanbul’a dönmüş, Kemal Paşayla görüşmelerini ve imzaladıkları sözleşmeleri göstermiştir.

Sonra da en önemli meseleyi açmıştır.

Meclisin toplanma yeri!

Cevapların hepsi olumsuz!

Kemal’in, Meclis İstanbul dışında toplanmalıdır arzusuna; Salih Paşa; *“Kabul etmedikleri takdirde istifa ederim!”* derken Sivas kararlarına taraftar olanlar bile itiraz ederler.

İzzet Paşa; *“Meclis İstanbul’da toplanmalı, Kuva-yı Millîyeciler sadece istilâ ve taksim tehlikesine karşı hazır olduklarını ima ile yetinmelidirler ve hükûmetin işlerine karışmamalıdır.”* demektedir.

Harbiye Nazırı Cemal Paşa; “*Meclisin İstanbul’da toplanmaması, hükûmet merkezinin başka bir yere nakli demektir. Bu hâl bazı iç olayları çıkartarak neticede memleket tehlikeye düşebilir.*” görüşündedir.

Erkân-ı Harbiye Reisi Cevat Paşa bile İstanbul dışında toplanacak bir Meclisin; “*Çok sakıncalı!*” olacağını söylemektedir.

Bu iş baş ağrıtacağa benziyor.

Zaten seçimleri yaptırmamak için bin türlü sebep yaratmaya çalışan Vahdettin ise bunu duyduğu zaman küplere biner.

Tam bir monarşi özlemindeki padişah için seçimler zaten gereksizdir; hatta kendisi için zararlı.

Bu seçimi artık engellemesi mümkün olamayacağına göre yapabileceği tek şey Meclisin toplanma yeri konusunda direktmektir.

Ve restini çeker:

– Meclisi bizzat ben açmalıyım; amma İstanbul’dan çıkmam.

“Böyle bir milletten nasıl ayrılırsın!”

Kemal, Sivas’a dönmek için acele ediyor; fakat Amasyalılar bırakmıyor. O gün Amasya geleneksel panayırının son günü ve güreşler var. Kemal’in güreş sevdiğini bilen Amasyalılar, onu ve arkadaşlarını davet etmişler.

Vaiz Abdurrahman Kâmil Efendi, Müftü Hacı Tevfik Efendi, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yönetim kurulu üyeleri onu meydan girişinde karşıladılar.

Panayır, halkın çok ilgisini çekmiş. Yakın köy ve ilçelerden de gelenler var. Kimisi rengârenk şalvarlı, kimisi yamalı pantolonlu, kimisinin başında sarık, kimisinin bir bez parçası.

Ama hepsinde gözle görülür derecede Çanakkale Kahramanı ve Damat Ferit’i koltuğundan eden adam olarak Mustafa Kemal’e olan bir sevgi ve hayranlık.

Hepsi onun yaptıklarını biliyor ve onunla aynı mekânda olmaktan kendine gurur payı çıkarıyor.

...

Kemal’in panayır meydanına gelmesiyle halk ayağa kalkıyor ve coşkuyla alkışlıyor; “*Yaşa Mustafa Kemal Paşa!*” sesleri tüm meydanı dolduruyor.

Kemal kendisini alkışlayan halka gururla ve sevgiyle bakarken gözlerinin içi gülmektedir.

Ruşen Eşref şaşkın. Bir halka, bir Kemal'e bakıyor:

– Paşa hazretleri... Anladım ki halk sizi çok seviyor; fakat bu neyi değiştirir? Bu yoksul halkla nereye kadar gidilebilir? Çıkın İstanbul'a gelin ne yapacaksınız orda yapın.

Ruşen Eşref'in sözlerini duyunca sitemli bir cevap veriyor:

– Bak birader! Böyle bir milletten nasıl ayrılırsın! Bu palasparelerin içinde perişan gördüğün insanlar yok mu? Onlarda öyle yürek, öyle cevher vardır ki olmaz şey! Çanakkale'yi kazananlar bunlardır. Kafkas'ta, Galiçya'da; şurada, burada aslanlar gibi çarpışan, mahrumiyete aldırmayan bunlardır.

Kemal bu sözleri öyle bir ses tonuyla söylemiştir ki Ruşen Eşref dediğine de diyeceğine de pişman olmuştur. Daha çok da utanmıştır. Kemal'i bu insanlardan ayırmak mümkün müdür?

Kemal duygusal nazarlarla halka bakarken konuşuyor:

– Şimdi bu adamcağızların seviyesini sosyal bakımdan yükseltmek herhangi bir hükûmetçilik hırsından daha iyi değil midir? Bu insanî mücadelenin yanında siyasî mücadeleler bayağı kalırlar, değil mi ya?

Kendisine ayrılan çadıra oturduğunda, Ruşen Eşref'i de yanına istiyor ve sohbet kaldığı yerden devam ediyor:

– Siyasî çekişmelerin çoğu beyhudedir; ama sosyal çalışmalar her zaman için semere vericidir. Bizim aydınlar buna çalışmalı. Neden Anadolu'ya gelip uğraşmazlar? Neden milletle doğrudan doğruya temasta bulunmazlar? Memleketi gezmeli, milleti tanımalı. Eksikliği nedir, görüp göstermeli. Milleti sevmek böyle olur. Yoksa lâfta sevgi fayda vermez.

Ruşen Eşref mahcup.

Kemal panayır meydanında satış yapmak için dolaşan köylüleri gösteriyor:

– Altı yüz yıl efendi olarak yaşamış, tarihinin her sayfası kahramanlıklarla dolu bir millet var. Bu milletin paraca, sanayice, sosyal alanlarda birçok eksiğinin olduğunu kim inkâr eder? Fakat bu eksikliği gidermek için de dipdiri bir milleti ortadan kaldırmak mı gerekir?

Sonra kaşlarını çatıyor ve kızgın konuşuyor:

– Biz yenilgimizin karşılığını çok ağır ödedik. Elimizden köyler, vilâyetler değil, ülkeler alındı; fakat son lokmasını da ağzından koparmak için bir milletin hayatına kıymak canice bir harekettir. Öldürülen bir adamın da kendisini son nefesine kadar cesaretle mertlikle savunması tabîi ve zarurîdir. Bu sözlerimden yeniden bir savaşa gireceğiz ve girmek istiyoruz anlamı çıkmasın.

Derin bir iç çekiyor:

– Aksine çabuk ve âdil bir barışa muhtacız. Milletimiz bugüne kadar çok kötülükler ve çok haksızlıklar karşısında kalmıştır. Bundan dolayı sürekli bir barışı candan ve yürekten diliyoruz. Ancak tehlikenin boğaza sarıldığı yerde mücadele kendinden doğuyor.

Sesi sertleşiyor:

– İzmir’de mücadeleyi kim açtı? Yunanlılar oraya alçakça hücum etmeseydi, katliam yapmasaydı halk eline silâh alır mıydı? Uzun bir savaş döneminden sonra bitmiş tükenmiş bir halk, durduk yerde silâh patlatır mıydı?

Ruşen Eşref’e doğru eğiliyor ve yüzlerce kişilik bir salona hitap eder gibi konuşuyor:

– Efendiler! Canına kastedilen bir millet her şeyi göze alır.

“Yahu! Memleketi ben mi batırdım?”

Kemal böyle demişti; *“Canına kast edilen bir millet her şeyi göze alır.”*

Gerçekten de bu halk İzmir’in işgali anından başlayarak aylardır her şeyi göze alıyordu.

Babaları, oğulları, dedeleri, amcaları yıllarca hiç bilmedikleri cephelerde eriyip giden bu insanlar, aylardır defalarca ve defalarca her şeyi göze aldığını tüm dünyaya göstermiş ve göstermeye devam ediyordu.

Anlayana...

Bu halkı, saray koyun sürüsü yerine koysa da, emperyalistler ciddîye almasa da, birtakım aydın geçinen zevat görmezden gelse de Kemal bütün gücünü ondan alıyor ve onu anlıyordu.

Daha doğrusu halk ile Kemal birbirlerini çok iyi anlıyordu. Artık etle tırnak gibi olmuşlardı ve ayrılmaları mümkün değildi.

Amasyalılar on gündür misafir ettikleri Kemal Paşa ve arkadaşlarını 28 Haziranda Sivas'a uğurlarken yine duygusal anlar yaşandı.

Vaiz Abdurrahman Kâmil Efendi, Müftü Hacı Tevfik Efendi başta olmak üzere Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleriyle birlikte bütün Amasyalılar onları uğurlamaya gelmişti.

Karşılıklı iyi dileklerden sonra otomobiller hareket etti. Arkalarından yine gözyaşları içinde dualar okundu.

...

Kemal, Rauf, Bekir Sami, Cevat Abbas'la Muzaffer'le birlikte Sivas'a Ruşen Eşref de gidiyor. Yanlarında kolordu kumandanı.

Akşama doğru Tokat göründü. Şehrin girişinde Yeşilırmak kıyısında bir kalabalık fark ettiler.

Otomobiller alaca karanlıkta ne olduğunu anlayamadıkları bu karaltıya yaklaştı ve durdu. Bir ağacın önüne dizilmiş üniformaları perişan; fakat dimdik sıralanmış iki manga askerle karşılaştılar.

Belli ki askerler onları bekliyor.

Kemal hemen otomobilden indi. Arkasından diğerleri de indiler; fakat Kemal olduğu yerde kaldı.

Askerlerin selâmlanması gerekiyordu; fakat o sivildi. Sadece Mehmetçiklere baktı. Uzun uzun onların dimdik gururlu duruşlarını seyretti. Göğsü kabarmıştı.

Askeri selâmlaması gereken kolordu kumandanı da olduğu yerde kalmıştı.

Kemal Paşa varken selâmlamayı kendisinin yapmasını doğru bulmamış olsa gerek hemen Kemal'in yanına gitti:

– Kıt'aya iltifatta bulunur musunuz paşam?

Kemal de yanında üniformalı bir kumandan varken askere selâm verip tekmil almayı uygun bulmamıştı. Tereddütle kumandanın yüzüne baktı.

Sonra da eliyle kumandana öne geçmesini işaret etti:

– Siz buyurun.

Kolordu kumandanı bir adım bile atmadı:

– Paşam! Kıt'a sizi beklemektedir.

Kıt'a onu beklemektedir. Üzerinde toprak rengi spor ceketi, göğsünde hiç çıkarmadığı çifte kılıçlı altın imtiyaz madalyası ve elinde bastonu olan Kemal'i beklemektedir.

Kemal de bu anı beklemiştir. 8/9 Temmuz gecesi askerlikten istifa ettiğinden beri böyle bir anı bir daha yaşayabileceğini aklına getirmemiştir.

Heyecanla, gururla sol elindeki bastonu göğsüne yapıştırır.

Ağır ağır adımlarla iki manga askerin önünden geçerken Mehmetçiklerle göz gözedir.

Mehmetçikler de kendilerini teftiş eden Kemal'in sivil kıyafetini hiç görmezler. Sanki şatafatlı üniformalı, omuzları apoletlerle süslü bir Osmanlı paşasına selâm durmuş gibidirler.

Kemal, Tokat'a girerken karşılaştığı bu iki manga askerle geçirdiği beş-on dakikalık zamanda kendisini kâh Çanakkale'deki orduların başında, kâh Muş'ta, Bitlis'te binlerce Mehmetçiğin yanında görmüştür.

Bu iki manga askerle geçirdiği dakikalar ona neler neler hatırlatmıştır.

Askerden ayrılırken yüzü bulutlanır. Eli hafifçe göğsündeki çifte kılıçlı altın imtiyaz madalyasına gider, okşar.

...

Otomobillere bindiklerinde çok hüznülüdür.

Bir süre kimse konuşmaz. Sessizliği Kemal bozar:

– İstanbul'dakiler rütbelerimi, nişanlarımı geri alacaklarmış. Hakları yok ya. Ben onların her birini bir harp meydanında bir hizmet mukabili kazanmıştım. Salonlarda saraylarda değil.

Kimse ona cevap veremez.

O kendi kendine konuşur gibi söylenir:

– Haydi kordonumu alsınlar, o sarayındı. Zaten ben onlara istifamı verdim. Varsın onların olsun.

Elini göğsüne götürür. Çifte kılıçlı altın imtiyaz madalyasını avuçlar ve kararlı bir sesle konuşur:

– Ancak bunu vermem! Bunu benden kimse alamaz. Bunu Anafartalar'da harp meydanında, ateşin karşısında benim göğsüme taktılar. Vermem!

Onun bu sözleri Cevat Abbas'la Muzaffer'in sessizce gözlerini silmesine sebep olur.

Kemal, aylardır İstanbul'un kendisine yaptığı her şeye göğüs germiş, bir yığın dedikoduyu kulak arkası etmiştir.

Görevden alınmış; “*Celâli eşkıyası! Asi!*” denilmiş, hakkında yakalanma emri çıkarılmış, öldürülmek için peşine adam takılmıştır.

Görünüşte bütün bunları dert etmemiş gibidir; fakat kırılgan sözlerinden bellidir ki hepsi tek tek onun kalbinde ve ruhunda derin yaralar açmıştır.

Anadolu yollarında Sivas’a doğru ilerlerken gücenmiş bir sesle tekrar konuşur:

– Yahu! Memleketi ben mi batırdım? Ecnebiyi Anadolu’ya ben mi soktum? Ben mi nizamı bozdum?

Sonra derin bir nefes alır:

– Ben kalanı korumak, dağılanı kurtarmak ve nizamı kurmak için çalışıyorum. Bana müteşekkik olmaları lâzım gelirken, düşmanlarımıza uyararak nankörlük ediyorlar. Yanlış yoldadırlar, hata ediyorlar.

Kemal, belki tabiatın etkisinden, belki de aylardır üzerinde hissettiği ağır baskıdan sonra içine attıklarını ilk defa söze dökmektedir.

...

Geceyi Tokat’ta geçiren Kemal ve arkadaşları 29 Ekimde Sivas’a girdiler.

Sivas Lisesi misafirleri, Amasya görüşmelerine giden Kemal, Rauf ve Bekir Sami’nin yanında Ruşen Eşref’i görünce sevinçten ne yapacaklarını şaşırdılar.

Ruşen Eşref’i görmek onlara da İstanbul’u hatırlatmıştı.

Hepsi sıladan haber sordu.

İstanbul’da ne var ne yok?

Hükûmet ne durumda?

Padişahın vaziyeti nedir?

Hepsinin de en çok merak ettiği; “*Celâli eşkıyaları, maceraperestler!*” tarzı dedikoduların kim yahut kimler tarafından ortaya atıldığıydı.

Ruşen Eşref ardı arkası kesilmeyen sorulara hiç sıkılmadan ve yüzünden tebessüm eksik olmadan tek tek cevap verdi.

Ruşen Eşref onlara İstanbul gazetelerini getirmişti. Günü geçmiş gazeteler iki dakika içinde Sivas Lisesi misafirleri tarafından kapılınca Ruşen Eşref bu duruma şaşıtı kaldı.

Tasvir-i Efkâr gazetesine bilgi verirken bu durumu yazmadan edemedi; *“Temsil Heyeti üyelerine İstanbul’dan getirecek en makbul hediye gazetelermiş.”*

Aslında o da heyecanlı ve şaşkındı.

İstanbul’u sallayan, Damat Ferit’i koltuğundan eden, padişahı tedirgin eden ve İngilizleri, Fransızları, İtalyanları, Amerikalıları şaşkına çeviren, hatta Salih Paşayı ayaklarına kadar getiren bu insanlar mütevazı bile değil, yokluk ve perişanlık içinde yaşıyorlardı.

O akşam Ruşen Eşref’in şerefine kuru fasulye ve bulgur pilâvı yediler. (!)

Yemekten sonra Kemal, Amasya’da Salih Paşayla görüşmelerini ayrıntılarıyla arkadaşlarına anlattı; fakat Sivas’tan ayrılır ayrılmaz Şeyh Recep ve arkadaşlarının postaneyi basarak saraya, kendisine ve Salih Paşaya çektiği telgrafların hesabını da sordu.

Her ne kadar bu olayın arkasında Papaz Frew’in olduğu haberini almış olsa da arkadaşlarının dikkatsizliği affedilir gibi değildi.

“Papazlar o kadar dokunulmaz ki!”

Kemal, İstanbul’dan bir mektup aldı.

“Yüksek huzurlarına, Muhterem Paşa!” diye başlayan 30 Ekim 1919 tarihli mektup, Albay Galatalı Şevket’ten geliyordu;

“Göndereceğimizi arz ettiğim Sait Molla’nın Rahip Frew’e yazdığı üç mektubun kopyasını sunuyoruz, böyle dört tane daha elde edildi; fakat son elde edilenler, o kadar önemli değildir.

Şimdiki hâlde, bunların teşkilâtı içine adamlarımızı sokmaya çalışıyoruz. İngiliz kuvvetleri hakkında soruşturma yapmağımız emir buyrulmuştu. İtilâf Kuvvetlerinin nerelerde bulunduğunu gösterir kroki de sunulmuştur. Evrak arasında, evvelce şifre edilen önemli bir yazıyı da olduğu gibi gönderdik.

Cami Beyin mektubu da gönderilmiştir. Başka sunulacak bir şey yoktur; oldukça, her gün yazılacaktır. Kurye Teğmen Celâl Efendi fedakârlarımızdandır. Bu arada Tokat’taki ailesini İstanbul’a getirecek ve yüksek emirlerinizde olacaktır. Bütün arkadaşlar, oradaki arkadaşlara saygılarını sunar, başarılarınıza dualar ederek yüksek sevgi ve ilgilerinizin var olmasını dileriz efendim.”

...
Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'dan ve vatanın her yerinden gelen bilgilerle devamlı besleniyor.

Bu bilgiler kendisine nasıl geliyor?

Geniş bir haberleşme ağı.

Bu haberleşme ağının büyük kısmı gizli. Bu gizli teşkilât içinde askerler var, öğrenciler var, esnaf var, haydut var, hırsız var, yankesici var.

Haberleşme ağının en önemlileri muhakkak ki İstanbul'da. Bir kısmının başında Galatalı Şevket, bir kısmının başında Topkapılı Cambaz Mehmet. Diğer bir kısmının başında Polis Müdürü Albay Halil var.

Albay Galatalı Şevket, İttihat Terakkinin ve Teşkilâtı Mahsusanın en vurucu elemanlarından. Çanakkale savaşlarında, Çanakkale Müstahkem Mevki Kumandanlığı da yapan Albay Galatalı Şevket, İstanbul'daki gizli karargâhında yine vatan için çalışmaktadır.

O sıralarda, Albay Şevket'in en çok uğraştığı mesele İngiliz Sevenler Cemiyeti ve onun başındaki Sait Molla ile Papaz Frew'dir.

İngiliz Sevenler Cemiyeti, sözde halka yardım adı altında tam bir casus ve beşinci kol teşkilâtı olarak çalışıyor.

1 Kasım 1919 Albay Galatalı Şevket, III. Kolordu Kumandanlığı kanalıyla İstanbul'dan Mustafa Kemal'e şu şifreyi göndermiştir;

“Sait Molla'nın mektupları ve İtilâf Kuvvetlerinin ülkemizde bulunduğu noktaları gösterir haritayı ve diğer evrakı getiren Topçu Teğmen Celâl, Yeni Dünya Vapuruyla, zât-ı âlînize ulaşmak üzere hareket etmiştir efendim.”

İtilâf Devletleri ve Yunan kuvvetlerinin bulunduğu noktaları gösteren harita her hâlde çok yararlı olacaktır; fakat Sait Molla'nın Rahip Frew'e yazdığı mektuplar ihanetin birer belgesidir.

Mektuplardan anlaşıldığına göre Sait Molla ile Rahip Frew arasında sıkı bir iş birliği vardır. Sait Molla, İngiliz Sevenler Cemiyeti Başkanı Frew'e; *“Sayın dostum!”* ya da *“Üstadım!”* diye hitap etmektedir.

Molla, ilk mektubunda yeni edindiği bilgileri ulaştırmak için; *“Yarın sabah kendim gelip geniş bilgi vereceğim.”* demektedir. Genelde geceleri buluştukları da anlaşılan mektuplarda Sait Molla'nın izlendiğinden şüphelendiği de belli olmaktadır.

Sait Molla'nın Vahdettin, Damat Ferit ve Papaz Frew arasında aracılık ettiği anlaşılan mektuplarda Damat Ferit'in Anadolu'daki kuvveti dağıtmak istediği, padişahın duruma üzüldüğü yazarken Papaz Frew'un padişahı teselli etmesi de istenmektedir.

Sait Molla'nın Frew'den para istediği ve aldığı. Bu paraları da Anadolu'daki harekete karşı olan cemiyetlere gizli ajanlarla dağıttığı da mektuplarda ortaya çıkmaktadır. Ayrıca İngilizlerle padişah arasında yapılan gizli bir anlaşmadan da söz edilmektedir.

...

Bütün mektuplar Temsil Heyeti üyeleriyle incelendi ve ciddiyetle tartışıldı. Mustafa Kemal Paşa, Albay Galatalı Şevket'e yazdı;

“Mektupları taşıyan Celâl Efendi geldi. Sait Molla'ya ait gönderilmiş olanların benzerleri olduğuna göre, ele geçen asıllarının yanınızda saklanmakta olduğu anlaşılmıştır. Bunların fotoğraflarının aldırılması ve bu fotoğraflardan bir kısmının buraya gönderilmesi, asıllarının da gereğinde işe yaramak üzere güvenli bir surette saklanması rica olunur.

Mektuplarda sözü edilen padişah ile İngilizlerin yaptıkları sözleşme hakkında esaslı inceleme ve soruşturmalar yapılması ve bu yolda ele geçirilecek bilgilerin gönderilmesi önemle rica olunur.

Biz şimdilik, bu belgelerden yalnız gerekenlere gizli olarak bilgi vermeyi ve adı geçeni huylandırmamak, çalışmalarınızda sıkıntı yaratmamak maksadıyla duyurulup yayınlanmasının daha uygun bir zamana bırakılmasını düşündük.”

Sait Molla'nın çevresine sokulan millî ajanların kuşku uyandırması üzerine, Sait Molla'nın aldığı tedbirlerle, belgelerin aslının kayıtlı bulunduğu defter ele geçirilememiş, bununla birlikte, bazı yararlı haberlerin alınması mümkün olmuştur.

Bu durum Albay Şevket'in açık, İsa adındaki uzmanının kapalı imzasıyla bildiriliyordu.

Sait Molla mektupların ele geçirildiğini anlayınca İstanbul gazetesi aracılığıyla hepsinin sahte olduğunu açıkladı; fakat ne derse desin mektuplarda yazılan her şey yaşanan gerçeklerdi.

İtilâf Devletleri'nin asker ve ajanları istedikleri yerde dolaşüyor, gizli işlerini yürütüyorlardı. Bunlardan biri Rahip Frew, özel bir vagonla Konya'ya gelmiş ve bazı incelemeler yapıyormuş.

Belli ki İngiliz ajanlar iyi çalışıyor; fakat Kemal'in haber kaynakları da çok iyi çalışıyor.

XII. Kolordu Kumandanı Albay Fahrettin, Papaz Frew'i adım adım takip ettiriyor. Onunla ilgili son durumu bildirirken; *"Neden geldiğini henüz öğrenemedim, soruşturmaya devam ediyorum ve sonucunu bildireceğim."* diyor.

Papazlar o kadar dokunulmaz ki kolordu kumandanı onun Konya'ya niçin geldiğini öğrenemiyor.

Yalnız İstanbul'da değil Anadolu'nun her yerinde olup bitenleri, örgütleri, adamları, papazları, ajanları aracılığıyla yakından izleyen İngilizler bu işte o kadar ileri gidiyorlar ki Osmanlı Hariciye Nezaretinden belge bile çalabiliyorlar.

Kemal, nezaretten çalınan belgelerin İngilizlere satıldığına dair haberler alıyor.

Akıl alır gibi değildir; ama haberler doğru kaynaktan gelmektedir. Kemal bu konuda gerekli işlemlerin yapılması ve tedbirlerin alınması için Harbiye Nazırı Cemal Paşayı uyarıyor.

"Biz, Osmanlı Devleti'nin isteği ve izniyle silâha sarılmadık ki geri çekilelim!"

Lord Curzon 22 Ekimde İngiliz Lortlar Kamarasında kürsüde haykırmış;

"İzmir'in Yunanlılar tarafından istilâsına izin vermek, yaptığımız hataların en büyüğüdür. Bunu tasvip etmediğimi, 18 Nisan 1919'da söylemiştim."

Hata!

Vahşî emperyalistin *"Hata!"* dediği şey, İzmir'de sadece yirmi dört saat içinde beş bine yakın masum halkın katledilmesi.

Binlerce kadına kıza tecavüz edilmesi.

Yine binlerce Türk'ün kireç kuyularına atılması.

Bebeklerin bile süngülenmesi.

Ve beş buçuk aydır bu hatanın artarak devam etmesi.

Nihayet General Milne bu hatayı (!) tamir etmek için Türkler ve Yunanlılar arasına bir çizgi çekmeyi başarmış.

O da ne?

Bu çizgi de Yunanlıların lehine.

3 Kasım 1919 da General Milne'nin kendi adını verdiği hat şöyle çizilmiş;

Madra Dağı'ndan güneye uzanan Bergama doğusu, Marmara gölünün batısı, Salihli'nin batısı, Ödemiş ve Aydın'ın doğusundan geçtikten sonra Büyük Menderes Nehrini takip ederek Söke'nin doğusundan kuzeye doğru uzanarak Kuşadası'nın kuzeyindeki Küçük Menderes nehrinin ağzında son bulan bir hat.

Bu hattı çizen General Milne, kendisine karşı sorumlu bir subay kumandasında İngiliz, Fransız, Yunan birliklerinden oluşacak kuvvetlerle İzmir'in güneyini de işgal etme kararı almış.

Gerek daha önce işgal edilen gerekse daha sonra işgal edilecek bölge içinde sivil halkın silâh taşımaya izin verilmeyecekti. İtilâf kuvvetleri bu bölgeyi işgal ettikleri zaman, Türk askerî ve millî kuvvetlerinin Bademiye - Umurlu hattının doğusunda bir bölgeye çekilmeleri için gerekli tedbirler alınmalıymış.

İşgal tarihi ve bura halkının geri dönmeleriye sonra düşünülecek bir meseleydi.

Milne hattının çizilmesi ve yeni bölgelerin işgali Aydın ilindeki karışıklıklara son vermek amacıyla iyi niyetle yapılmış.

...

İyi niyetli General Milne, (!) Parisçe de onaylanan bu kararını Harbiye Nazırı Cemal Paşaya yazdı ve gerekli hazırlıkların yapılarak yeni durumun bölgedeki askerî ve sivil sorumlulara bildirilmesini istedi.

Cemal Paşa, Milne'nin çizdiği hattı harita üzerinde inceledi.

Bu vaziyete göre Türk kuvvetlerinin bulundukları yerden üç kilometre daha doğuya çekilmeleri gerekiyordu.

Yani millî kuvvetler Yunan'a Milne Hattı'yla toprak bırakacaklardı.

Harbiye Nazırı Cemal Paşa, General Milne'e şu cevabı verdi;

"Paris Barış Konferansının ve Amiral Caltrophe'un notasında bildirilen hususları fazlaca aşan Yunanlılar, ülkenin en zengin yerlerini ele geçirdiler ve bu arada pek çok zulüm yaptılar.

Tahkik heyetlerinin verdiği raporlarda işgalin haksızlığı ve Yunan zulmü açık açık belirtilmişken yeni teklifiniz bizi hayrete düştürmüştür; çünkü bu yeni hat, Yunanlılara daha birçok yeni arazi kazandırıyor. Bu durumda yüzlerce Türk köylerindeki halkın yine göç etme mecburiyeti doğacaktır.

Bu sebeptendir ki halkın ve millî kuvvetlerin, hükûmetin vereceği çekilme emrini dinlememe ihtimallerini size hatırlatırım.

Ayrıca bu teklifiniz hükûmet tarafından kabul edilmedikçe uygulanması için astlarıma emir veremeyeceğimi arz ederim."

...

Parisçe onaylanan Milne Hattına rağmen Kuvvacıların bulundukları mevzileri terk etmeye hiç niyetleri yoktu.

Nitekim Demirci Mehmet Efe, General Milne'e bir telgraf çekerek alay etti;

"Biz, Osmanlı Devleti'nin isteği ve izniyle silâha sarılmadık ki geri çekilelim."

Cemal Paşanın cevabının üzerine Demirci Mehmet Efenin alaylı telgrafı eklenince General Milne çileden çıktı. Çileden çıkınca mayasının gereğini yaparak Yunan ordularını serbest bıraktı.

İşgale devam.

Yani katliama devam.

O güne kadar Kuvvacılara sınırlı destekler veren ordu birlikleri de plânlı bir direnişe geçmek için hazırlanmaya başladılar.

"Türk kadınlarının erkeklerden geri kalmaya hiç niyetleri yok!"

Vatan her taraftan işgal edilmiş. Dışardan emperyalistler bastırıyor, içerden türeyen fırsatçılar isyanlar çıkarıyor.

20 Eylülde başlayan ikinci Bozkır ayaklanması o günden beri şiddetini artırarak devam etmiş; nihayet 2 Kasım'da Albay Arif müfrezesi tarafından bastırılmış.

Daha nice isyan hazırlıkları var.

Balıkesir ve civarında da çantaları para dolu adamlar görülmeye başlıyor. Süvarilere otuz, erlere on beş lira maaş vereceklermiş, sonra da Balıkesir'i basacaklarmış. Bunların başında da Ahmet Anzavur varmış.

Bu Ahmet Anzavur; *"Mustafa Kemal Paşayı padişah olarak görmek istemiyormuş."*

27 Ekimde Biga yöresinde başlattığı ayaklanmanın ertesi günü padişaha bir tel çekmiş; *"Saltanat ve hilâfet makamının haklarını korumak için ortaya atıldım."*

...

Anzavur hareketinin giderek tehlikeli bir hâl alması üzerine Balıkesir Redd-i İlhak Cemiyeti Müslümanlar arasında kan dökülmesini önlemek ve çarpışmaların sadece düşmanların işine yarayacağına anlatmak üzere Kaymakam Hamdi'yi Anzavur'a gönderdiler ve; *"Yaptığının vatana ihanetten başka bir şey olmadığını,"* söylediler.

Ahmet Anzavur; *"Kandırıldığını ve bir daha böyle bir şeye tevessül etmeyeceğini,"* söyleyerek kuyruğu kurtardı.

Ahmet Anzavur'un da Bozkır ayaklanmasında olduğu gibi padişah, Damat Ferit ve İngilizlerin iş birliğiyle gönderildiği belli.

Kemal, vatanın kurtuluşunu milletin birliğinde ararken padişahın vatanın kurtuluşu için aradığı bütün çarelerinin ucu İngilizlere uzanıyor.

...

Memleketin içinde bulunduğu bu kötü dönemde her şeye rağmen Türk erkekleri hemen silâhlanmış, kimisi Kuva-yı Milliye'ye katılmış, kimisi de kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinde görev alarak canla başla çalışmaya başlamışlar.

Ya kadınlar!

Türk kadınlarının erkeklerden geri kalmaya hiç niyetleri yok.

Türk kadınlarının vatan sevgisinde erkeklerinden hiçbir eksiği yok.

Son on yıldır kocalarını, evlâtlarını, torunlarını adını bile duymadıkları cephelere uğurlayan kadınlar; erkekleri kolu, bacağı eksik bile olsa dönünce kendilerini şanslı görmüşler. Çoğu evlâtlarının, kocalarının geriye gelen künyesiyle avunmuş.

Pek çoğununsa avunacağı; derdini, acısını paylaşacağı künye bile eline geçmemiş.

Bağrına taş basmış.

Türk kadınları, vatanın düştüğü bu kara günlerde bağrılarına bastıkları taşı ellerine alarak harekete geçmişler.

İstanbul'da ve Anadolu'nun birçok şehir ve kasabalarında birtakım kuruluşlar meydana getirmişler.

İstanbul'da *"İslâm Kadınlar Birliği"*ni kurmuşlar, bütün güçleriyle çalışıyorlar. Tüzüklerindeki yazılı görev; *"Hayır işleri ile meşguliyet."* oysa siyasî işler yapıyorlar. Özellikle saray ve saray çevresiyle yakın olmaya çalışarak gerekli bilgileri topluyorlar ve bunları Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine bildiriyorlar.

Cemiyetler ve bu kuruluş arasında gizli bir haberleşme bağlantısı var. Cemiyetlerin bu kuruluş vasıtasıyla elde ettiği saray ve çevresiyle ilgili haberler kısa zamanda tüm Anadolu'ya iletiliyor.

Sivas kadınları da kendi kendilerini görevlendiriyor ve 5 Kasım 1919'da; Numune Kız Mektebinde toplanarak *"Anadolu Kadınları Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini"* kuruyorlar.

Merkez Sivas.

İlk toplantıda Vali Reşit Paşanın hanımı Melek Reşit, memleketin içinde bulunduğu vahim durumu anlatıyor. Ardından da hükûmete ve İtilâf Devletleri temsilcilerine, işgali protesto eden telgraflar çekiliyor.

Hemen teşkilâtlanan Sivas kadınları kısa zamanda başka şehir ve kasabalarda şubeler açıyorlar.

Türk kadınları, bütün dünya kadınlarına vatan savunmasında da örnek oluyorlar.

"İstanbul'la Anadolu'nun ilişkisini tekrar keserim!"

Ruşen Eşref'in gelişiyile hepten hareketlenen Sivas Lisesi misafirleri pek neşeli.

Aralarında Ruşen Eşref gibi kalemi güzel, yüreği onlarla olan bir gazeteci bulununca dilleri çözülmüş.

Anlattıkça anlatıyorlar.

Ruşen Eşref, kâh odalarda, kâh yemekhanede, kâh koridorlarda dolaşıyor. Uzun uzun Sivas Lisesi misafirlerini seyrediyor. Bazen gülümsüyor, bazen gözleri doluyor; ama hep yazıyor.

Yazdıklarını da hiç vakit kaybetmeden İstanbul'a yolluyor. Tasvir-i Efkâr gazetesi, Ruşen Eşref'in Sivas Lisesinde yaşayan insanları anlatmasıyla okuyucu sayısını katladıkça katlıyor.

Okuyucu bazen Tasvir-i Efkâr'ı aldığında şu ifadelerle karşılıyor; *"Ruşen Eşref'in telgraflarının provalarını sansüre yetiştirmek imkânı olmadığı için yarınki nüshamıza derç eyleyeceğiz."*

Yazıların bir kısmının sansüre uğramasına rağmen İstanbul halkıyla birlikte emperyalistler de Temsil Heyetinin amacını, kongre kararlarını, Kemal Paşanın düşüncelerini öğreniyor.

Ruşen Eşref için malzeme sıkıntısı yok.

Her an hareketli olan Sivas Lisesi gün geçmiyor ki önemli bir olayla çalkalanmasın.

...

O gün Kemal aldığı bir haberle hayli sinirli.

Amasya'daki görüşmelerinde Meclisin İstanbul dışında toplanması için İstanbul'u ikna edebileceği sözünü veren, bunu yapamadığı takdirde; *"İstifa edeceğini,"* söyleyen Salih Paşa başarılı olmamış; teklifi bir sürü itiraza yol açmış.

En başta da bu işe eski sadrazam Ahmet İzzet Paşa, Harbiye Nazırı Cemal Paşa, Erkân-ı Harbiye Reisi Cevat Paşayla birlikte birçok kişi karşı çıkmış. Vahdettin de; *"İstanbul'dan çıkmam!"* demiş.

Kemal'e böyle bir durumda; *"İstifa edeceği,"* sözünü veren Salih Paşa, istifa etmemiş, etmeye de niyeti yokmuş.

Bütün bunların üzerine yeni bir haber; *"Vahdettin sadrazamlık mührünü Müşir Şakir Paşaya verecek ve yeni bir hükûmet kuracak."*

Hepsinin kan beynine sıçradı.

Bu haberin doğru olması demek, aylardır yaptıkları çalışmaların boşa gitmesi demektir. Daha kötüsü Damat Ferit'in tekrar sadrazam olması demektir.

Kemal bunu duyar duymaz Harbiye Nazırı Cemal Paşaya bir tel çekti; *"Sadrazam paşa hiçbir suretle görevinden ayrılmasın, aksi takdirde İstanbul'la Anadolu'nun ilişkisini tekrar keserim."*

...

Her ne kadar Ali Rıza Paşa Hükûmeti'yle anlaşmazlıklar varsa da Kuvvacılar bu hükûmetle birlikte büsbütün güçlenmiştir.

Bütün bunların farkında olan padişah, Ali Rıza Paşadan memnun olmadığını hiç de saklamamaktadır. Seçimler yaklaştıkça Ali Rıza Paşayı hükûmetten almak için çareler arar; fakat bulamaz.

Sonunda korktuğu başına gelir ve seçim ortamına girilir.

Bir adayın seçime katılabilmesi için 300 imzayla seçim kuruluna teklif edilmesi gerekmektedir. Erzurumlular Kemal'i 500 imzayla aday gösterirler.

Hürriyet ve İtilâf yöneticileri, seçimlerde başarı kazanamayacaklarını anlayınca boykot ederler.

Kemal; bütün Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine, belediye başkanlarına, kumandanlıklara bir beyanname yayımlar.

Bu beyanname; *"Haklarımızı savunmak ve millî varlığımızı korumak, milletin var olmak ile yok olmak arasında kıvrandığı şu günde, seçimlere gereken önemin verilmesini,"* ister.

Beyannameye göre; *"Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve kumandanlar iş birliği yapmalıdırlar. Kumandanlar, adayların, Mecliste, millî talepleri kabul ve cesaretle savunacak kişilerden oluşmasına dikkat etmelidirler. Gerektiğinde adayları korumalı ve kollamalıdırlar."*

Temsil Heyeti ve Kemal, seçimlerle ilgili bu tür çalışmalar yaparken Ali Rıza Paşa ve hükûmeti, Temsil Heyetini; *"İlmli olmaya ve seçimlere müdahale etmemeye"* çağırır.

7 Kasım 1919'da oy verme işlemleri başlar.

...

Oy verme işlemleri devam ederken Temsil Heyeti çalışıyor.

Temsil Heyeti, üç ayı geçkin bir zamandır ikinci bir hükûmet gibi çalışıyor.

İkinci bir hükûmet?

İstanbul'dakiler onlara ikinci bir hükûmet gibi, Anadolu'dakiler asıl hükûmet gibi bakarken, Temsil Heyeti kendisini geçici bir hükûmet gibi görüyor.

Yönetimi de geçici bir hükûmet gibi yapıyor.

Geçici hükûmetin plânları hep ileriye dönük.

Geçici hükûmetin başında, Temsil Heyeti Başkanı Mustafa Kemal var. Her attığı adım, her yaptığı yeni hareket plânlı ve geleceğe dönük.

Gelecekte neler olacak sadece kendisi biliyor; fakat kimseye bir tek açık vermiyor.

Beyninin kıvrımları arasına sakladıklarını, hiçbir şekilde dile dökmüyor. Döktüğü iki kişi var; Mazhar Müfit ve İbrahim Süreyya. Onlara da hiç kimseye bir şey söylememeleri için sıkı sıkı tembih etmiş.

Samsun ile Havza vazifesini yaptı.

Amasya ile Erzurum da vazifesini yaptı.

Hele Sivas tümünden yaptı.

Kongre bittiği günden beri kafasında bu soru vardı; “*Temsil Heyeti nerede çalışacak? Karargâhını nereye kuracak?*”

Temsil Heyeti Sivas’ta kalamazdı. Tam aksine, Batı’ya gitmeli, İstanbul’a yakın bir yerde olmalıydı.

Doğu’da yakın bir tehlike görülmüyordu; ufuktaki bir Ermeni taarruzuna karşı XV. Kolordu hazırlıklıydı. Oysa Güney ve Batı Anadolu işgal altındaydı.

Batı Anadolu’da, değişik adlar altında, değişik güçlerdeki Kuva-yı Millîye kuvvetleri düşmanla boğaz boğaza çarpışıyordu. Onlarla ilgilenmek ve bu kuvvetlere bir çeki düzen vermek gerekiyordu.

Temsil Heyetinin Batı’da bir yere taşınması gerektiği kumandanlara bildirildi.

O da ne?

Kâzım Karabekir Paşa itiraz etti.

“Antep, Urfa, Maraş!”

Mondros Ateşkes Antlaşmasının yedinci maddesine dayanılarak 15 Ocak 1919’da İngilizler tarafından işgal edilen Antep’te, haklı, haksız birçok kişi tutuklanmış ve bunların birçoğu Halep’e ve oradan da Mısır’a sürülmüştü. Ayrıca, büyük savaş sırasında Ermenilere zulüm yaptıkları bahanesiyle birçok Antepli de cezalandırılmıştı.

İngilizlerin yaptıkları zulüm karşısında Antepliler boş durmamış, bir cemiyet kurarak mücadeleye başlamışlardı; ancak 1919 Eylülünden sonra durum daha da vahim bir hâl almıştı. İngiliz işgalindeki illerin özellikle Antep, Urfa, Maraş’ın Fransızlara devredileceği haberleri ayyuka çıkmıştı.

Gözü kulağı bölgede olan Kemal, Temsil Heyeti namına Güney ve Güneydoğu Anadolu için yeni bir teşkilâtlanma yapmak üzere kumandanlar atamıştı; fakat bütün çabalara rağmen İngiliz işgalindeki Antep'in Fransızlara devredileceği haberi duyuldu ve 5 Kasım 1919'da Fransız işgali başladı.

...

Fransızların Antep'te ilk işi Akyol karakolundaki Türk bayrağını indirmek ve mâni olmak isteyen Türk polisini de tutuklamak.

Şehirde ve çevre illerde yapılan hiçbir protesto Fransızlar üzerinde etkili olmadı; tam tersine zıvanadan çıktılar.

Tahrik ve tecavüzler başladı.

Annesine tecavüze engel olmak isteyen yedi-sekiz yaşlarındaki Mehmet Kâmil, Fransız askerleri tarafından süngülendi.

Şehit Mehmet Kâmil'in katli, bütün Antep'i yasa boğdu ve Antepliler ellerine silâh almaya başladılar.

Halkın ayaklanmak üzere olduğunu gören Fransız kumandanı Felix Saint Marie, katillerin yakalanacağına vaat etti. Şehit Mehmet Kâmil'in babası Ökkeş'e para teklif etti.

Gözü yaşlı şehit babası Fransız kumandana bağırdı:

– Benim oğlum öldü. Milletim intikamını alacaktır. Ben çocuğunu parayla satacak soysuzlardan değilim.

...

İngilizler Urfa'yı da 24 Mart 1919'da işgal etmişlerdi. O zaman Mutasarrıf Nusret'in kendilerini karşılamamasına sinirlenen İngiliz kumandanı onu azarlamıştı; fakat Nusret, İngiliz kumandanına; *"Bir misafir gibi gelseydiniz sizi Birecik' de karşılardım."* demişti.

İngilizler bu cevap üzerine onu İstanbul'a çağırmış ve Ermeni tehciriyle suçlayarak idam ettirmişlerdi.

Fransızlar Urfa'yı İngilizlerden devraldıkları gün Suruç kaymakamıyla jandarma kumandanını tutuklayarak Adana'ya gönderdiler ve Urfa jandarma kumandanını da görevden uzaklaştırdılar.

Fransızların gelişi Ermenileri şımarttı. Bölgenin Kürtleri, bir yıl önce kendilerini katleden Ermeni çetelerinin el üstünde tutulmasını tahammül edemediler.

Nitekim sekiz aşiret reisi dâhiliye nazırlığına bir telgraf göndererek; *"Urfa, Selçuklulardan beri Türk ve Kürtlerin vatanıdır."*

Camileri, medreseleri ve bütün müesseseleriyle bir Osmanlı memleketi olan Urfa bundan sonra da böyle kalmalıdır.” dediler.

...

Maraş'ın da Fransızlar tarafından devralınmak istenmesi, Mutasarrıfla İngiliz Generali J. Wayer arasında tartışmalara yol açtı. Mutasarrıf, bu işin Mondros Mütarekesi hükümlerine uymadığını söyleyerek protesto etti.

İstanbul Hükûmeti de İngiliz ve Amerikan makamlarına çekilen telgraflarla olayı protesto etti; fakat bütün bu çırpınmalar ve halkın istekleri cevapsız kaldı ve şehir, Fransızlar tarafından işgal edildi.

Fransızların Maraş'ı işgali halkta huzursuzluk yaratmıştı, işgalcilerin yersiz davranışları büyük olayların çıkmasına gebeydi ve bu olay çıkmakta da gecikmedi.

...

Maraş'ın işgalinden birkaç gün sonra Fransız askerleriyle bazı Ermeniler, Uzunoluk Hamamından, çıkarak evlerine gitmekte olan Türk kadınlarının yollarını kestiler ve alay ettiler:

– Burası artık Türklerin değildir. Bir Fransız memleketinde peçe ile gezilmez.

Sonra köşeye sıkıştırdıkları kadınların peçelerini yırtmaya kalktılar. Peçesi yırtılan bir kadın bayılınca diğerleri çığlık çığlığa bağıldılar. Sesler üzerine koşup gelen Türklerle Fransız askerler tartışmaya başladılar.

Fransız askerler silâh kullandılar ve birkaç Türk'ü yaraladılar. Yaralamalar üzerine çevrede daha büyük bir kalabalık oluştu.

Kalabalığın içinde, eşeğinin üzerindeki güğümlerle mahalle mahalle dolaşarak süt satan yaşlı Sütçü İmam da var.

Sütçü İmam baktı ki eli silâhlı Fransızlar kim konuşursa kurşun sıkacak. O, Fransızlardan önce davrandı ve tabancasını çıkardı.

Tek kurşun ve yere serilen bir Fransız askeri.

Fransızlar da Ermeniler de şaşırıp kalmışlardı. Şaşkınlıkları geçtiğinde Sütçü İmamı çok aradılar; ama bir türlü yakalayamadılar.

Sütçü İmam yakalanamayınca Ermeniler onun dayısının oğlunu öldürdüler.

Şehrin içinde ve dışında, Ermenilerin yaptıkları taşkınlıklar çoğaldı, şehirde güvenlikten eser kalmadı. Bir ara karışıklıkların daha

çok artabileceğini düşünen Fransızlar Türklere yaklaşmak için Ermeni askerlerinin kışladan şehre inmelerini yasakladılar; fakat bu yasak da hiçbir işe yaramadı; çünkü iki taraf arasındaki anlaşmazlık sadece Ermenilerin taşkınlığından değil, Fransızların bu bölgeye sahip olmak niyetlerinin bilinmesinden ileri geliyordu.

Türklerin asıl hazmedemedikleri, memleketlerinin işgal altında olmasıydı.

...

Batı Anadolu'dan sonra Güney ve Güneydoğu Anadolu da alev alev yanarken bu yangına fırsatçılar, çıkarıcılar, iş birlikçiler ayaklanmalarla destek veriyordu.

Anadolu'nun muhtelif yerlerinde başlayan ve emperyalistlerin kışkırtmalarıyla millîcilere karşı yapılan Bozkır ve Anzavur ayaklanmaları cayıır cayıır yanan vatana dökülen benzindi.

Bu ayaklanmalardan nihayet hükûmette rahatsız oldu.

Sebeplerini öğrenmek, tedbirler almak için memleketin içlerine göndermek üzere heyetler oluşturdu.

Fevzi Paşa ve Hurşit Paşaların başkanlığında çalışacak heyetlerin görevleri daha bir önem arz ediyordu.

Bu heyetlerin bilinen görevi; gittikleri yerlerde genel durumu incelemek, seçimlerin kanunlara uygun ve tarafsız yapıp yapılmadığını araştırmak, Müslümanlarla diğer dinlere mensup azınlıkların birbirleriyle geçinip geçinemediklerini teftiş etmek ve devlet memurlarının görevlerini yapıp yapmadıklarını rapor etmektir.

Bu heyetlerin bir de gizli görevleri vardı; millî teşkilâtlar ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri hakkında bilgi toplamak, Anadolu hareketi karşısında halkın eğilimini öğrenmek, İstanbul Hükûmeti'ne muhalif olanları tespit edip hükûmete bağlamak.

Fevzi Paşa heyetinde Fetva Emini Muavini Hasan Efendiyle Yargıtay üyelerinden Cafer İlhami bulunuyordu.

Hurşit Paşanın başkanlığını yaptığı heyetteyse Sadaret Müsteşarı Emin, Yargıtay Üyelerinden Ömer Lütfi vardı.

Fevzi Paşa Heyeti; Ankara, Sivas, Erzurum'a, Hurşit Paşa Heyetiye Eskişehir, Konya, Afyonkarahisar, Aydın, Balıkesir ve Bursa'ya gidecekti.

Heyetler 10 Kasım 1919'da İstanbul'dan uğurlandılar.

“Ben o yazıyı sizi tasvir için yazdım!”

İstanbul, Ruşen Eşref sayesinde Sivas Lisesinde yaşayanları tanıyor. Ruşen Eşref iyi çalışıyor; gün geçmiyor ki Tasvir-i Efkâr gazetesi Sivas’tan bir haber yazmamış olsun.

Ruşen Eşref’i en çok hayrete düşüren Sivas’a geldiğinden beri yedikleri yemeğin hemen hemen her akşam aynı olması; “*Kuru fasulye ve bulgur pilâvı.*”

İstanbul’dakiler; “*Celâlî eşkıyası, soyguncu.*” diyerek suçladıkları insanların sefaletini de Ruşen Eşref sayesinde öğreniyorlar.

Tasvir-i Efkâr’ın yazdıklarını geç de olsa Sivas’takiler de okuyor.

O gün ellerine geçen gazetede yine Ruşen Eşref’in bir yazısı vardır;

“Bir eli bıyığında, diğer elinde otuz üçlü bir tespih sinirli hareketlerle koridorlarda mütemadiyen dolaşan birini görseniz bu Mazhar Müfit Beydir.”

...

Mazhar Müfit yazıyı okuyunca ne yapacağını bilemedi. O gün tespihini odasında bıraktı.

Odasından çıktığında âdeti olduğu üzere arkadaşlarının odalarına uğramak istedi; vazgeçti.

Kafasında akşam yemeğinin maliyetini hesaplarken koridorun sonuna kadar gitti, geri dönerken Ruşen Eşref’in kendisini görebileceğini düşündü ve hemen odasına girdi.

Sıkıntı basmıştı.

O günü tespihsiz geçiren ve mümkün olduğu kadar dolaşmayan Mazhar Müfit akşamı zor etti. Zamanının çoğunu odasında hesap kitap yaparak geçirdi.

Akşam yemeği zilini duyunca tam kapıdan çıkıyordu ki elindeki tespihi fark etti, hemen yatağın üzerine fırlatarak aşağı indi.

Yemek salonunda Kemal başta olmak üzere herkes ona bıyık altından gülererek bakıyordu.

Kemal elindeki doksan dokuzluk tespihi neşeyle çekerken yanındaki iskemleyi işaret etti:

– Gel Mazhar Gel yanına otur.

Mazhar Müfit oturunca karşısında Ruşen Eşref'i gördü ve sitem etti:

– A Ruşen Eşref Bey, beni gezintimden de düşünmemden de vazgeçirdiniz.

Ruşen Eşref saygıyla konuştu:

– Ben o yazıyı sizi tasvir için yazdım. Yoksa gezinmeyiniz, düşünmeyiniz demedim. Mamafih sizi bir yerde oturmuş görüp, görüşmek de mümkün olamıyor.

Yemektekiler kahkahayı patlatınca Mazhar Müfit de güldü. Hemen kalktı, odasına gitti. Elinde tespihiyle aşağıya indi ve Ruşen Eşref'le sohbeta başladı.

Ruşen Eşref, Mazhar Müfit'le konuşma şansını elde etmenin zevkiyle; *“Bu fırsat kaçmaz.”* diyerek hemen defterini kalemini çıkardı ve onunla saatlerce sohbet etti.

“Kumandalar toplantısı yapılmalı!”

Kemal, kafasının içindekilerle baş başa, onun beyninin kıvrımları, seçim ve Meclisin toplanma meselesiyle dolu.

Damat Ferit Hükûmeti düşürülmüş; Ali Rıza Paşa Hükûmeti'yle Amasya'da görüşülmüş ve İstanbul, Sivas Kongresi kararlarını benimsemiş. En önemlisi, İstanbul Hükûmeti seçim yapmaya mecbur edilmiş ve hükûmet seçim kararı almış.

Seçim yapılacak; fakat Meclisin nerede toplanacağı hâlâ tartışma konusu. Gerçi hükûmet de padişah da İstanbul dışında bir toplantıyı hiç hoş karşılamamış.

Kemal bu konuda herkesin fikrini almak niyetinde, özellikle Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin görüşlerini almak istiyor.

...

Telgraf başına geçen Kemal, hem İstanbul'un ileri gelenleriyle haberleşti, hem de Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine sordu;

“Meclis-i Meb’usanın toplanma yeri?

Meclis'in toplanmasından sonra Temsil Heyetinin ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin alacağı şekil ve çalışma yöntemi?

Paris Barış Konferansının olumlu veya olumsuz bir karar vermesi hâlinde tutulacak yol?”

Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinden değişik cevaplar geldi.

Trakya-Paşaeli tarafları; İstanbul yakınlarında bir yerde toplanmasını istiyor.

Erzurum, Trabzon, Balıkesir ve çevresindeki cemiyetler; İstanbul'da toplanması gerektiğine inanıyorlar.

Bazı cemiyetler; hükûmetin kabul etmesi hâlinde, İstanbul dışında toplanmasında bir sakınca görmüyor.

Çok farklı görüşler.

Cemiyetlerin ortaya koyduğu bu farklı görüşlere bakılırsa İstanbul Hükûmeti ve basının halkın kafasını ne derece bulandırmış olduklarını görmek mümkün.

Sıkıntı sadece Meclisin toplanma yeriyle ilgili değil. Meclis toplanınca; Temsil Heyetinin, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin durumu ne olacak?

Güney Anadolu illeri için mümkün tedbirler alınmıştı; fakat Batı Anadolu kendi başına didinip duruyordu.

Bugüne kadar, gerek Kuvvacılara gerekse kurulan cemiyetlere yardım etmeye çalışılmıştı; fakat ordunun millî harekete resmen karışamaması, hareketin bir birlik ve bütünlük içinde olmasını güçleştirmişti.

Gerçi, Batı Cephesini bir kumandaya bağlamak için henüz Sivas Kongresi devam ederken XX. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşayı, Batı Anadolu Umum Kuva-yı Millîye Kumandanı olarak atamışlardı; fakat buna rağmen Batı Anadolu'daki millî kuvvetleri bir kumandada toplamak henüz mümkün olmamıştı.

Daha sonra yine aynı amaçla Albay Refet, Batı Cephesine gönderilmişti; fakat onun gönderdiği ilk rapor, Batı Cephesini bir kumanda altında toplamanın vakit alacağını bildiriyordu.

Batı'daki Müdafaa-i Hukuk teşekkülleri de dağınıktı.

Sivas Kongresi, bütün Türkiye'yi temsilen; Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini kurmuştu; fakat Balıkesir, Alaşehir ve Nazilli'de de kongreler yapılmıştı.

Bu kongrelerden sonra kurulan teşkilâtların da Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çatısı altında birleşmeleri gerekiyordu.

Hükûmet, Meclisin kesinlikle İstanbul'da toplanmasını istiyor; Kemal ise buna temelden karşı. Ona göre; işgal altındaki bir İstanbul'da toplanacak Meclisin, sağlıklı kararlar alabilmesi mümkün değil. Emperyalistler yahut padişah, Meclisi dağıtabilirler, mebusları tutuklayabilirler, daha önce olduğu gibi Malta'ya sürebilirler.

Bir konu ki bunca çeşit görüş var.

Kemal ne yapsa, çoğunluğun hoşuna gitmeyecek.

O hâlde?

O hâlde, ortak bir karar alınmalı.

Bu ortak karar kumandanlarla birlikte alınmalı.

Bir kumandalar toplantısı yapılmalı!

Kolordularının başında bulunan kumandanlarla yapılacak toplantıya Sivas dışındaki Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri de katılmalı.

Hemen harekete geçer.

XV. Kolordu, XX. Kolordu, XII. Kolordu ve III. Kolordu Kumandanlarını Sivas'a davet eder.

Edirne'deki Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar'a, Bursa'daki Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşaya, Balıkesir'deki Kolordu Kumandanı Albay Bekir Sami'ye şöyle yazar;

“Durumunuz özel ve Sivas'a çok uzak olduğunuz için sizi davet etmiyorum; fakat alacağımız kararları tek tek bildireceğim.”

“Çok istiyorsanız, kendi odanızı veriniz!”

Sivas'a gelecek bütün kumandanlar için uygun odalar hazırlanmış, sadece Kâzım Karabekir Paşa için bir oda bulunamamıştı.

En uygun oda, Mazhar Müfit'in odasıydı.

Kemal'in emri üzerine Dr. Refik, Mazhar Müfit'e gitti ve durumu anlattı:

– Sivas'ta kaldıkları sürece, sizin odayı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine tahsis edeceğiz. Siz de geçici olarak aşağı kattaki bir odada kalacaksınız.

Bu teklife Mazhar Müfit kızdı:

– Bu emir kimden doktor beyefendi? Bu emir sizden geliyorsa, bana emir verme yetkisini nereden aldınız? Çok istiyorsanız, kendi odanızı veriniz.

Dr. Refik alttan aldı:

– Hayır efendim! Bunu size söylemekliğimi Kemal Paşa emrettiler. Aksi hâlde böyle bir şeyi sizden istemek yetkisi bende niçin olsun?

Doktorun bu sözleri de Mazhar Müfit'i sakinleştirmede:

– Oda arkadaşım İbrahim Süreyya Beyle bir görüşeyim, daha sonra cevap veririm.

Mazhar Müfit, İbrahim Süreyya'ya danıştı. Aldıkları kararı Dr. Refik'e beraber bildirdiler; *“Bizim, Kâzım Karabekir Paşaya hürmetimiz vardır.”* diyerek söze başladılar ve kırk dereden su getirdiler.

Dr. Refik, Mazhar Müfit ve İbrahim Süreyya'yla işi halledemeyince hep birlikte Kemal'e gittiler.

Mazhar Müfit'le İbrahim Süreyya dediler ki:

– Bizim, Kâzım Karabekir Paşaya hürmetimiz vardır. Mesele o değildir. Biz burada misafir bulunan Van Sabık Valisi Haydar Beyi de odamıza aldık. Şimdi bir odada üç kişiyiz. Binada başka odalar vardır. Üç kişiyi yerinden oynatmaktansa tek kalan arkadaşlarımızdan birisi taşınsın.

Onları sessizce dinleyen Kemal ayağa kalktı:

– Anlaşıldı beyler, merak buyurmayınız ben hâllederim.

Ve hâlletti.

Girişteki kahve ocağını temizleterek oraya taşındı. Kendi odasını da Kâzım Paşa için hazırlattı.

Dr. Refik de, Mazhar Müfit de, İbrahim Süreyya da çok bozuldular; fakat konuyu Kemal'e açmaya, özür dilemeye cesaret edemediler.

“Memleketi buhrana sevk etmeyelim!”

Sivas heyecanla kumandanlarını bekliyor.

Ankara'daki XX. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa gelmiş.

Kemal'le Rauf onu Sivas girişinde karşılamışlar. Şehre girdiklerinde Sivas halkıyla Temsil Heyeti üyeleri özel bir karşılama daha yapmışlar.

Ali Fuat için Sivas Lisesinde bir oda hazırlanmış.

Erzurum'daki XV. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa 14 Kasım'da gelmiş.

Ona da özel bir karşılama yapılmış. Çocukluk arkadaşı olan Ali Fuat'ı burada görmek Kâzım Paşayı çok mutlu etmiş. Seneler sonra iki arkadaş ilk defa görüşmüşler.

Kâzım Karabekir de Kemal'in kendisi için boşalttığı odaya yerleşmiş.

Konya'daki XII. Kolordu Kumandanı Albay Fahrettin önemli işleri olduğunu bildirerek hastalığını da ileri sürmüş ve yerine Kurmay Başkanı Binbaşı Şemsettin'i göndermiş.

III. Kolordu Kumandanı Selahattin zaten Sivas'ta.

Diyarbakır'daki XIII. Kolordu Kumandanı Cevdet, ne kendisi gelmiş, ne de vekâleten birini göndermiş.

...

Ve 16 Kasım 1919!

Sivas ana baba günü! Sivas bugüne kadar görmediği sayıda ve önemde kumandan konuk ediyor.

Sivas Lisesi kongre salonu kumandanlarla dolu.

Temsil Heyeti üyeleri, kumandanlar ve fikirlerinden faydanılacağı düşünülen siviller bir arada; Bekir Sami, Rauf, Hakkı Behiç, Ömer Mümtaz, Mazhar Müfit, Ratıpzade Mustafa, İbrahim Süreyya, Van Valisi Haydar, Sivas Valisi Reşit, Ahmet Alfred Rüstem, Muğla Mutasarrıfı Hilmi, Hoca Raif.

Askerler; Kâzım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa, Albay Selahattin, Binbaşı Şemsettin ve Binbaşı Hüsrev.

Gündemin her maddesi önemli;

“Meclis nerede toplanacak?

Meclis toplandıktan sonra Temsil Heyeti ve millî teşkilâtların alacağı şekil, tutacağı yol ve faaliyetleri ne olacak?

Temsil Heyeti görevine nerede devam edecek, Sivas'ta mı kalacak yoksa başka bir ilde mi çalışmalarına devam etmeli?

Paris konferansı sonunda çıkabilecek olumlu veya olumsuz bir görüşe karşı tutulacak yol ne olacak?”

Gündem maddelerinin hepsi önemli ve tartışmaya müsait; ama en önemli madde; *“Meclis nerede toplanacak?”*

Kemal, Meclisin İstanbul'da toplanmasının tehlikelerini anlattıktan sonra sözü Ali Fuat'a bıraktı.

Ali Fuat da Meclisin İstanbul dışında toplanması için Kemal'in görüşlerini destekledi.

Kâzım Karabekir ise İstanbul dışında açılacak bir Meclisin sakıncalarını belirtmek üzere konuşmaya başladı.

Ona göre; *"Meclis, İstanbul dışında bir yerde toplanacak olursa mebuslar davet edilen yere gelmez ve İstanbul'a giderlerse Temsil Heyeti, milleti temsil etmeyen bir heyet hâline gelirdi."*

"Şayet vekillerin çoğu Anadolu'ya gelse bile bir kısmının İstanbul'a dönmesi ihtimali millî birliğin meydana gelmediğini gösterirdi ki bu da çok tehlikeliydi."

Sonuç olarak Kâzım Karabekir, *"Millî bir hükûmet etrafında toplanabilmek için Meclisin İstanbul'da açılmasının şart olduğunu,"* söyledi.

Çünkü ona göre İstanbul Hükûmeti ve İngilizler er geç bu Meclisi kapatacaklardı. Böyle bir durumda da Kuva-yı Millîcilerin haklı olduğu ortaya çıkacak ve ancak o zaman millî hükûmet, Anadolu'da güçlenebilecekti.

Kâzım Karabekir; *"Yeni toplanacak Meclise Kuva-yı Millîcilerden katılım olması gerektiğinin,"* öneminin de altını çizdi.

Karabekir'in söyledikleri herkesi düşündürdü.

Rauf, onu destekleyerek; *"Öyle ise bu Mecliste bulunmaya razıyım. Her ne tarzda olursa olsun İngilizlerin taarruzuna ilk evvel göğsümü ben gereceğim. Yeter ki sizler millî birliği temine ve Millî Hükûmeti tesise muvaffak olun."* dedi.

Meclisin nerede toplanacağı konusu bütün gün tartışıldı. İstanbul'un bu konudaki kararı ve padişahın başka yerde açılacak bir Meclise gelip gelmeyeceği konuşuldu.

Sonunda da; *"Kuva-yı Millîye ile aynı düşüncede olan Meclis, padişaha karşı çıkarsa, Anadolu kimin arkasından gider; elbette padişahın. Bu tehlikeyi önleyemeyiz."* görüşü ağır bastı.

Kemal çoğunluğun kararına uydu:

– Meclisin İstanbul'da toplanması sakıncalı ve tehlikelidir; fakat mademki hükûmet kabul etmiyor, memleketi buhrana sevk etmeyeceğim.

Ve Meclisin İstanbul'da toplanma mecburiyeti kabul edildi. Bu konuda anlaşıldıktan sonra o günkü toplantı sona erdi.

...

Ertesi günkü oturumun gündeminde Meclise girecek mebuslarla yapılacak görüşmeler vardı.

Bu mebuslarla Meclis toplanmadan görüşmek ve onların millî hareket etrafında birleştirilmesi ve bilinçlendirilmesine dikkat çekildi. Ayrıca Temsil Heyetinin varlığını sürdürüp sürdürmeyeceği de toplantının gündemindeydi.

Yine tartışmalı bir oturum oldu.

Anadolu'nun her tarafından seçilecek mebusların İstanbul'a gitmeden tek bir yerde toplanmasının güç olacağı göz önüne alınarak Kâzım Karabekir'in ayrı ayrı bölgelerde toplanılması önerisi üzerinde duruldu. Toplantı yerlerinin tespiti de uzun tartışmalara yol açtı.

Daha sonra Kemal başka bir konuya değindi:

– Temsil Heyetinin amacını gerçekleştirebilmesi için üyelerinin Meclise girmeleri zarurîdir.

Hakkı Behiç'le Alfred Rüstem de aynı fikirdeydi. Heyet üyeleri Meclise girmeli ve halkı temsil etmeliydi.

Rauf da Kemal'i destekler tarzda cevap verdi; fakat o, Meclis toplanırsa artık Temsil Heyetine gerek olmayacağı fikrini de söyledi. Belki başka bir isimle daha geri plânda kalarak çalışılabilirdi.

Kâzım Karabekir ise farklı düşünüyordu. Temsil Heyeti varlığını sürdürmeli ve Anadolu'da kalmalıydı; fakat üyeler Meclise girmemeliydi. İngilizlerin Kars'ı işgal ettiklerinde İslâm Şûrası üyelerini tutuklayıp sürgün ettiklerine dikkat çekti.

Oya sunulan bu fikre de Mazhar Müfit, Alfred Rüstem ve Bekir Sami katılmadı ve olumsuz oy verdi.

Kâzım Karabekir, Sivas Kongresinin ve Temsil Heyetinin Doğu Anadolu'yu ihmal ettiğini de düşünüyordu.

Bu konuda kırılganlığını belirterek konuştu:

– Hükûmet Erzurum'un bırakılması gibi bir karar aldığı anda ne yapabiliriz? Temsil Heyeti nasıl bir tedbir alır?

Bu soruya Kemal cevap verdi:

– Temsil Heyeti orada geçici bir hükûmet kurar.

...

Toplantının üçüncü günü 18 Kasım'da Kemal, Meclis açıldıktan sonra Temsil Heyetinin Mebuslar Meclisini ve milleti izlemek ve yönetebilmek için daha Batı'da bir yerde bulunması gerektiği meselesini açtı.

Sivas tren yollarına çok uzak.

Bu durum İstanbul'la haberleşmeyi geciktiriyor.

Mebuslar İstanbul'a gitmeden Temsil Heyetiyle temasa geçmeli; fakat Sivas'a gelmeleri hem uzun sürecek hem de külfetli olacak.

Kemal'e göre Temsil Heyeti, İstanbul'da meydana gelen siyasî olaylara da yakın olmak için Batı da bir şehirde faaliyette bulunmalıdır.

Bu konu da hararetli tartışmalara sebep oldu. Kimisi Sivas'ta kalmalıdır dedi, kimisi taşınmalıdır. Sonunda Temsil Heyetinin taşınması gerektiği konusunda anlaştılar. Bu sefer de taşınılacak şehrin tespiti, kumandanları epey meşgul etti.

Birkaçı; "*Konya!*" olabilir dedi.

Ali Fuat; "*Belki Eskişehir yahut Seyitgazi. Tren hattı geçtiği için askerî bakımdan da son derece faydalı olur.*" görüşünü belitti.

Ali Fuat'ın asıl niyeti Ankara'ydı. Şayet Eskişehir veya Seyitgazi kabul edilmezse, hemen Ankara diyecekti.

Bu şehirlerin İstanbul'a uzaklıkları, yakınlıkları, kara yolu, demir yol bağlantıları; cepheyle bağlantıları, halklarının millî davaya yakınlıkları, hepsi konuşuldu.

Sonunda İstanbul'la demir yol bağlantısı olan, millî teşkilâtın kuvvetlendiği, halkın kendilerini desteklediği, cephelere tehlike arz etmeyecek yakınlıkta olan Anadolu'nun bağrında bir şehir üzerinde hemfikir olundu.

Ankara!

Üstelik Ankara'da Ali Fuat vardı. Kendileri için en emniyetli merkez Ankara'ydı.

Kemal, "*Zamanı gelince açıklanması daha uygundur.*" diyerek tutanağa Ankara değil, Seyitgazi yazdırdı.

Temsil Heyetinin başka bir şehre taşınma fikri Kâzım Karabekir Paşa tarafından hiç olumlu karşılanmadı. O, heyetin değil Ankara'ya, Sivas'ın batısına bile geçmesini gerekli görmüyor; "*Meclis*

toplandıktan sonra, İstanbul Hükûmeti, Kuva-yı Millîye'ye gereken desteği daha çok verecektir. Dolayısıyla Temsil Heyeti cepheyle uğraşmayacaktır. Temsil Heyeti, sadece Doğu vilâyetlerini teşkilâtlamakla yetinmelidir." diyordu.

Kemal şöyle konuştu:

– Usul ve kaide şudur ki genel vaziyeti idare ve sevk mesuliyetini üstlenenler, en mühim hedefe, en yakın, tehlikeye mümkün olduğu kadar yakın bulunur. Yeter ki bu yakınlık tehlike arz edecek derecede olmasın. Bu bakıştan Ankara, tam aradığımız yerdir. Cephelere yakın olacağız diye, Balıkesir'e, Nazilli'ye yahut Afyonkarahisar'a gitmiyoruz; fakat cephelere ve İstanbul'a tren bağlı Ankara'nın, emniyet bakımından Sivas'tan farkı yoktur.

Kemal'in konuşması etkili olmuştu.

Ankara'ya gideceklerdi.

...

Temsil Heyetinin Ankara'ya gitmesi kararlaştırılmışken bir aya yakındır Sivas Lisesinde kalan Ruşen Eşref de İstanbul hazırlığındadır.

O akşam Mazhar Müfit biraz buruk Kemal'e konuşur:

– Ruşen Eşref Bey yarın ayrılıyor paşam. Onu görünce sanki İstanbul'u görür gibiydim, yokluğuna alışmak zor olacak.

Kemal de hüznüldür:

– Haklısın Mazhar, bize epeyce neşe getirdi. Aramızda olmasından şahsen zevk alıyordum. Yokluğu belli olacak.

Ruşen Eşref 21 Kasım'da Sivas'tan ayrılırken arkasında kendisini seven ve şimdiden özleyen hüznünlü insanlar bıraktı.

Bir de hiç unutamayacağı Sivas geceleri...

"Ne yaptığının farkında mısın Kâzım!"

Bütün Anadolu'da oy verme işlemleri devam ediyordu. Hükûmetin, seçimlerin kanunî olarak yapılıp yapılmadığını tespit etmek için görevlendirdiği; fakat aslında millî teşkilâtlar ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri hakkında bilgi almak ve Anadolu hareketi karşısında halkın eğilimini öğrenmek için Anadolu'ya gönderdiği heyetlerden Fevzi Paşanın başkanlığını yaptığı heyet 25 Kasım'da Sivas'a gelmişti.

Heyette Fetva Emini Muavini Hasan Efendiyle Yargıtay üyelerinden Cafer İlhami de var.

Mustafa Fevzi Paşa; Samsun, Havza ve Amasya'da yaptığı incelemelerini; *"Olumlu."* bulmuş ve İstanbul'a; *"Buradaki millî teşkilât hükûmete karşı değildir. Millîciler arasında bazı İttihatçılar varsa da bunlar kötü şöhret sahibi değillerdir. Seçimlerde hileye rastlanmamıştır."* diye raporunu yollamıştı.

Temsil Heyeti ve Kemal'in, Mustafa Fevzi Paşa başkanlığında Sivas'a gelen Teftiş Heyeti hakkında tereddütleri vardı.

Kâzım Karabekir Paşa da heyetin amacının millî teşkilâtın gerçek durumunu, idare biçimini incelemek, halkın tavrını görmek gerekirse aleyhte propaganda yapmak üzere Anadolu'ya gönderildiğini düşünüyordu.

Buna rağmen Fevzi Paşayı unvanına yakışır bir törenle karşıladılar. Kendi aralarında aldıkları kararlara göre; *"Teftiş heyeti istediği gibi çalışacaktı; fakat millî harekete zararlı bir çalışma içine girecek olurlarsa, engel olunacaktı."*

Fevzi Paşanın da kafası karıştı.

O Fevzi Paşa ki Yunan'ın İzmir'e çıkışında; *"Silâhla karşılarız."* dediği için erkân-ı harbiye reisliğinden alınmıştı.

O Fevzi Paşa ki ateşkes antlaşmasına göre teslim edilmesi gereken silâhların çoğunu saklamış, terhis edilmesi gereken ordunun subay kadrosunu sapaşğlam korumuştur.

O Fevzi Paşa ki Kemal İstanbul'dan ayrılırken ülkenin sıkıntıları üzerinde ortak görüş belirtmiş ve Anadolu'ya geçen Kemal'e, Cevat Paşayla birlikte büyük destek vaat etmişti.

Maalesef şimdi o Fevzi Paşa gitmiş, Temsil Heyetinin açıklarını arayan, bütün ülkeyi tekrar padişahın emrine sokmak için çırpınan bir Fevzi Paşa gelmişti.

Şimdi o Fevzi Paşa, Amasya'nın, Erzurum'un, Sivas'ın, kongrelerin, Kuva-yı Milliye'nin önemini, değerini anlamaktan çok uzaktı.

Temsil Heyetinin son aylarda İstanbul'a kafa tutmasını bir türlü hazmedemeyen Fevzi Paşa, sadece Kemal'e değil, Anadolu hareketine en büyük desteği veren Karabekir Paşaya da kızgındı.

Onunla yaptığı ilk görüşmede, Kemal'in; *"Muhteris, çıkarıcı ve içkiye düşkün bir adam."* olduğunu belirttikten sonra şöyle dedi:

– Ne yaptığının farkında mısın Kâzım? Mustafa Kemal de, Ali Fuat da birer menfaat düşkünüdürler. Mustafa Kemal'in eline yetki geçerse ilk işi seni yok etmek olacaktır. İsmet bile bu kanaattedir.

Kâzım Paşanın cevabıysa şöyle oldu:

– Paşam! Kemal Paşaya başımıza geçmesini henüz İstanbul'dayken ben teklif ettim; çünkü İstanbul'da ondan daha iyisini bulamadım. Siz ve sizin gibiler, esaret altında oturmayı tercih ederken o çıktı buraya geldi. İlk fırsatta da çok sevdiği üniformasını çıkardı attı. Kemal Paşayı tenkit etmeyi bırakın. Ben sizi ondan daha çok severim, haydi siz üniformanızı atın burada kalın. Burada kalın ve sizi baş bilelim.

Kâzım Karabekir'in bu çıkışı Fevzi Paşayı şaşırttı. Ne diyeceğini bilemedi.

Sadece bir teklifte bulundu:

– Hiç değilse siz reis olsaydınız?

Kâzım Paşa baş koydukları vatan mücadelesinde sen ben davasına girmeyi aklına bile getirmemişti.

Samimî; fakat kızgın bir sesle cevap verdi:

– Reis ben olamam paşam; çünkü yapamam. Bugün yapabileceğimizin en iyisi Kemal Paşanın reis olmasıdır; çünkü içimizde bunu en iyi o yapabilir.

Fevzi Paşa çok sevdiği arkadaşı Kâzım'dan böyle sözler beklemiyordu.

Onu ikna edebileceğini düşünerek ısrar etti:

– Mustafa Kemal'in derdi başa geçip diktatör olmaktır. Yaverlerini bile mebus seçtirmektir.

Karabekir bu sözlerin kaynağını biliyordu. Öfkeyle konuştu:

– Şu veya bunun mebus olması ana mesele değildir, hâlli mümkündür. Asıl mesele İstanbul'daki arkadaşlarımızın yanlış tutumlarıdır. Oradaki arkadaşlara söyleyin; dedikoduyu bıraksınlar. Bize yardım etmiyorlar, hiç değilse zarar vermesinler. Ne yazık ki doğunun aydın evlâtları bile İstanbul'dan çıkmazken, doğulu olmayan bizim gibiler, en felâketli günlerde halka teselli ve ümit verdik. Halk rehberlerini gördü; onlara yetki ve kuvvet verdi. Halkın su-baylara olan güvenini ve bizlere karşı beslediği ümit ve sevgiyi yer yer gezip göreceksiniz.

Fevzi Paşa şaşkındı.

Hakikaten o, bunları hiç düşünmemişti.

Rauf'la Kâzım Karabekir İstanbulluydu.

Ali Fuat Paşa Giritli bir ailedendi.

Kemal ise Selânikli.

Ve bu insanlar Anadolu'nun kurtarılması için aylardır kelle kol-tukta çalışıyorlardı.

...

Fevzi Paşa, İstanbul'a göndermek için bir rapor kaleme aldı;

"Temsil Heyeti, düşmanın saldırı ihtimaline karşı, Müslümanların birlik ve beraberliklerini sağlama ve vatanı koruma amacıyla kurulmuş, faydalı bir teşkilâttir. Amacı halifelik ve saltanatı korumaktır. Köy bekçilerinin dışında kimseye silâh dağıttığına rastlanmadı, seçimlerin kanunlar çerçevesinde yapıldığı tarafımdan tespit edilmiştir."

Anadolu'nun diğer illerine giden heyete başkanlık eden Hurşit Paşa da incelediği bölgelerin sonunda tuttuğu raporda Kuva-yı Millîye ye karşı olumsuz bir üslûp kullanmadı.

İstanbul'a yazdığı raporda; *"Kuva-yı Millîyeciler vatanın saadetine hizmet ettiği müddetçe bu kuvvetten istifade edilmelidir. Bozkır ayaklanması ise saf halkın bazı maksatlarla aldatılmasından meydana gelmiş bir hadisedir."* dedi.

"Ve nihayet kumandanlar toplantısı bitti!"

Fevzi Paşa Sivas'a geldiği günkü gibi Sivas'tan ayrılırken de başta Kemal olmak üzere bütün Temsil Heyeti üyeleri Kâzım Karabekir Paşa ve kalabalık bir halk tarafından uğurlandı.

O İstanbul'a giderken kumandanlar güney vilâyetlerinde süren kurtuluş mücadelelerini de masaya yatırdılar.

Ali Fuat, Umum Kuva-yı Millîye Kumandanı olarak hazırladığı raporu Temsil Heyetine sundu. Kumandanlar ve Temsil Heyeti, Ali Fuat'ın yazılı raporunu okuduktan sonra, şifahî olarak da dinlediler.

Daha sonra raporu onaylayarak şu kararları aldılar ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine tebliğ ettiler;

“Tüm alışverişler Müslümanlar arasında yapılacaktır.

Millî birlik için mutlaka birleşilecektir. Ayrılıkçılık yapanlar derhâl cezalandırılacaktır.

Jandarma, polis gibi zabıta hizmetlilerinde, köy ve orman bekçiliklerinde mümkün olduğu kadar çok Müslüman görev alacak hükûmetin icra kuvveti elde tutulmaya çalışılacaktır.

Kuva-yı Millîye reisleri muhafaza edilecek, rakip Rum ve Ermeni çete reisleri sessizce ortadan kaldırılacaktır. Bu iki mesele birbirinden ayrılmalı ve bunu sağlamak için ehil elemanlar hazırlanmalıdır.

Millî teşkilâtın idaresi, mutlaka ordu subayları ve tecrübeli vatansever kişiler tarafından yapılmalıdır. Kolordu mıntıklarına bu vasıftaki adamlar seçilecek ve tayin edilecektir.”

Ayrıca kumandanlar Güney Anadolu’yu üç bölgeye ayırarak bu mıntıkları XX. XIII. III. ve XII. Kolordular arasında paylaştırdılar. Kolordular, bölgedeki Kuva-yı Millîye birliklerine mümkün olan her şekilde destek vereceklerdi.

...

16 Kasımda başlayan kumandanlar toplantısında dördüncü günden itibaren güncel konular tartışıldı. 21, 24 ve 25 Kasım günleri toplantı yapılmadı.

Son oturum yapılırken İstanbul’dan Kara Vasıf geldi.

Gizli bir toplantı yapılarak Kara Vasıf’ın getirdiği haberler değerlendirildi.

Toplantılara 28 Kasımda son verilirken alınan kararlar bir araya getirildi;

“Mebusların İstanbul’a gitmeden önce Trabzon, Samsun, İnebolu, Eskişehir, Ankara ve Edirne gibi illerde toplanmaları sağlanacak, durum hakkında bilgi verilecek ve görüşleri alınacaktır!

İstanbul ve taşrada gerekli güvenlik tedbirleri alınacak Mecliste millî teşkilâtların programını savunacak kuvvetli bir grubun kurulması sağlanacaktır!

Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin bütün yurtta teşkilâtlanması için acele tedbirler alınacaktır!

Üst düzey devlet memurlarından, her şartta Millî Mücadeleye sadık kalacağına dair söz alınacaktır!

Cemiyet-ordu iş birliği esas kabul edilecek. İlk defa ordu Müdafaa-i Hukuk teşekkülleriyle açıkça meşgul olacak ve ordu-halk iş birliği gerçekleştirilecektir!

Meclis İstanbul'da toplandıktan sonra, güven içinde çalışıp çalışmayacağı anlaşıncaya kadar, Temsil Heyeti görevine devam edecektir!

Meclisin başına bir iş gelmesi durumunda, Sivas Kongresi kararları ve Cemiyet tüzüğüne göre hareket edilecektir!

Paris Konferansının, aleyhte karar vermesi durumunda İstanbul hükûmeti bu antlaşmayı Meclise getirip onaylatmak isteyecektir. Bu onay gerçekleşirse, Sivas Kongresinin üçüncü maddesinde yazılmış olan; 'İstanbul Hükûmeti, haricî bir baskı karşısında memleketimizin herhangi bir parçasını terk mecburiyetinde kalırsa, vatanın bağımsızlığını ve bütünlüğünü temin edecek her türlü tedbir ve karar alınmıştır.' maddesi işletilecek ve gerekirse savaşılacaktır!"

...

Bu kararlar yazıldıktan sonra imzalandı.

Kararları Mustafa Kemal, Ali Fuat, Kâzım Karabekir, Rauf, İbrahim Süreyya, Mazhar Müfit, Hüsrev Sami, Alfred Rüstem, Ömer Mümtaz, Bekir Sami, Hakkı Behiç, Hüseyin, Selahattin, Şemsettin ve Albay Kara Vasıf imzaladılar.

Ve nihayet on üç gün süren kumandanlar toplantısı bitti.

Bu toplantılarda milletin bağımsızlığı, devletin geleceğiyle ilgili önemli kararlar alınırken Erzurum ve Sivas Kongrelerinin hukukuna sahip çıkılmış ve kongrelere artı birer meşruiyet kazandırılmış oldu.

Bu toplantılarda, Meclis, Kurucu Meclis, Millî Meclis, İhtilâl Meclisi gibi kavramların gündeme getirilmesi, İstanbul'da toplanacak Mebuslar Meclisinin görevini yapamaması yahut yapmasının engellenmesi durumunda alınacak tedbirler karara bağlandı.

...

Türk kumandanlar vatanın kurtuluşu için kararlar alıp bu kararların altına imza atarken büyük savaşta Osmanlının müttefiki olan Bulgaristan da bir imza atmaktaydı.

296 maddelik barış antlaşmasını 28 Kasım 1919'da Neuilly de imzalayan Bulgaristan, Güney Dobruca'yı Romanya'ya, Batı Trakya'daki Gümülcine ve Dedeağaç'ı Yunanistan'a, Tsaribrod ile Sturmitsa bölgesini Yugoslavya'ya bıraktı.

Böylece Bulgaristan'ın Ege deniziyle bağlantısı kesildi.

Ayrıca ordusu yirmi beş bini aşamayacak, deniz ve hava kuvvetleri olmayacaktı. Mecburî askerlik kaldırılacak ve savaş tazminatı ödeyecekti.

Bulgaristan'ın da işi bitirilmişti.

“Bir bez parçası için bu kadar gürültü çıkarmağa ne lüzum var!”

Bulgaristan halkı, işinin bitirilmesine ses çıkarmadı; ama Maraşlılar olaya işin başında el koyuyordu.

28 Kasım 1919 Cuma sabahı uykudan uyananlar, Maraş Kale-sinde Fransız bayrağının dalgalandığını görünce Ulu Cami avlusunda toplanmaya başlamışlardı.

Avukat Mehmet Ali, hemen kaleme sarılmış toplanmakta olan halka bir beyanname hazırlamıştı.

Demişti ki;

“Ey asıl Türk milleti! Millî varlığın ve dinin ölüyor. Dedelerinin kanı karşılığında fethettiğin kalenin burcundaki al sancağın Fransızlar tarafından indirilmiştir. Acaba sende bunun yerine koyacak bir damla kan yok mu? Soğukkanlılıkla ve korkmadan al sancağımızı tekrar yerine koyalım ve gurur ile yerlerimize dönelim. Korkma seni burada bir kaç Fransız kuvveti kıramaz. Sen varlığını gösterecek olursan değil bir kaç yüz Fransız askeri, hatta bütün Fransız Milleti kıramaz. Buna emin ol.”

Bugün cumaydı ve halk gözyaşları içinde namaz kılacaktı. Namazdan önce beyanname okundu.

Okunan beyanname Maraşlılar üzerinde büyük bir etki yaptı.

Bütün Maraş halkı hep bir ağızdan haykırıyordu;

“Bayraksız namaz kılınmaz!”

“Hürriyeti olmayan bir milletin cuma namazı kılması caiz değildir!”

Maraşlılar tekbirlerle kaleye hücum ettiler, Fransız bayrağını indirerek Türk bayrağını çektiler; fakat ay yıldızlı bayrağın tekrar dalgalanması bile halkı sakinleştiremedi. Halk hükûmet konağına yürüdü. Mutasarrıf ve Fransız askerî valisi onların önüne çıkarak öfkeli halkı sakinleştirmeye çalıştı.

Tam bu sırada Ermeni tercüman kanının gereğini yaptı:

– Bir bez parçası için bu kadar gürültü çıkarmağa ne lüzum var?

Bir bez parçası!..

Türkler çığına döndü ve Ermeni tercümanın üstüne atıldılar.

İşler hepten karışmıştı.

Askerî vali silâh kullanmaları için Fransız jandarmalarına emir verdi; fakat Türk jandarmaları ellerini daha çabuk tutmuş, süngü takmış ve vuruşmağa hazır duruma geçmişlerdi.

Mutasarrıf halkı sakinleştirdi ve Türk jandarmalarının süngülerini geri çekmesini sağladı.

...

Bu olay Fransızları çok sinirlendirmişti. Daha tedbirli olmaları gerektiğini anladılar ve şehre malzeme yığmağa ve takviye birlikleri getirmeğe başladılar. Kemal'in bölgeye gönderdiği genç subaylar da boş durmadılar. Halkı teşkilâtlandırıdılar ve silâhlândırdılar.

Fransız birlikleri; artık sık sık Türklerin taarruzuna uğramaya başlamıştı. Fransızlar ne yapacaklarını şaşırdılar ve tek yapabilecekleri şeyi yaparak bir beyannameyle Türkleri tehdit ettiler; *"Fransız askerlerine bir taş atılırsa tüfekle, tüfek atılırsa toplâ karşılık verilecektir."*

Bu tehdide kimse aldırmadığı gibi silâhlananların sayısı da git-tikçe arttı.

"İstîlâ iki türlü!"

Fransızlar Güneydoğu Anadolu'da Ermenilerle birlik olup bölgeyi barut fıçısına çevirmişken Batı Anadolu da İstanbul'dan dökülen benzinle yanıyor.

"Bir daha bu tür hareketlerde bulunmayacağına" söz vererek kuyruğu kurtaran Anzavur Ahmet tıpkı Sivas'ı basmak isteyen Ali Galip gibi sözünde durmadı. Etrafına topladığı adamlarla Susurluk'a giderek kışlayı bastı ve silâhlara el koydu.

Susurluk-Balıkesir yolu üzerindeki Demirkapı'ya doğru hareket ederken 61. Tümen Kumandanı Albay Köprülü Kâzım, Anzavur'a karşı gerekli tedbirleri aldı.

Bu arada kendisine Anzavur'un bir mektubu ulaştırıldı.

Anzavur mektubunda amacının; *"İttihatçıları yok etmek ve Yunan cephesine karşı hakikî ve parasız hizmete amade bir millet ordusu vücuda getirmek,"* olduğunu söylüyordu. Şayet İttihatçıları korumaya devam ederse, kendisini sorumlu tutacaktı.

Kumandan Köprülü Kâzım cevap olarak Demirkapı dolaylarında Anzavur'a saldırdı. Salihli'den Balıkesir'e gelen Çerkez Ethem de elli atlısıyla asilere karşı harekete geçince Anzavur, büsbütün güç duruma düştü. 30 Kasım'da Ulubat'ta yapılan çarpışmadan sonraysa çapulcuları dağıldı ve kendisi İstanbul'a kaçtı.

...

Bir yandan isyanlar diğer yandan Yunan baskısı Batı Anadolu'yu hepten karıştırmış.

Fakat Kuvvacılar her geçen gün güçleniyor.

21 Kasım 1919'da Kaymakçı'ya büyük bir saldırı düzenlemişler hem de İngiliz General Milne'nin çizdiği hatta ve emrine rağmen.

General Milne bozgunlarda. Emrinin yerine getirilmemesinden ve çekmiş olduğu hatta riayet edilmemesinden dolayı küplere biniyor.

Hırsını harbiye nazırından almaya kalkıyor ve ona çok sert bir yazı gönderiyor.

Yazısında verdiği emirlerin dinlenmemesinden ve Yunan kanının çokça akıtıldığından şikâyet ettikten sonra bu durumdan Osmanlı Hükûmeti'nin sorumlu olduğunu ileri sürüyor.

Ve tehdit ediyor; *"Bu harekete doğrudan doğruya bir itaatsizlik gözüyle bakarım. Olayı Paris Barış Konferansına hemen arz edeceğim."*

Fakat Harbiye Nazırı Cemal Paşanın bu notaya cevabı onunki kadar sert oluyor;

"Bahsedilen Yunan kanı, Türk düzenli birlikleri tarafından değil, kendilerini savunan Türk halkı tarafından akıtılmıştır. Buna da Yunanlıların yaptıkları zulüm ve vahşet sebep olmuştur. Vatanlarını korumağa çalışan Türk halkını bu işten kimse menedemez. Barış konferansına bu cevabımızı da duyurunuz."

...

İstilâ iki türlü.

Bir ordularla yapılan istilâ, iki parayla yapılan istilâ.

Yunanlılar, ordularıyla istilâ etmekten başka, bir de toprak ve evler satın alarak istilâ ediyorlar.

Anadolu'da yüzlerce dönüm arazi ve yüzlerce ev Rumlar ve Yunanlılar tarafından satın alınıyor.

Bu satışlar kısa zamanda öyle bir hâl alıyor ki hükûmetin bile dikkatini çekiyor.

Toprak satışlarını makul görenler de var; *"Ne var canım, evleri arazileri sırtlarına alıp götürecek değiller ya."* diyorlar.

Buna rağmen hükûmet; İstanbul, İzmir ve Aydın çevresinde yapılacak satışlara engel olmak için kolları sıvıyor.

Padişahın; *"Hüllecî kabine!"* dediği, içinde Damat Ferit'in altı nazırını barındıran hükûmet bile yabancılara toprak satışını ihanete eş görerek kendince tedbir alıyor.

Malî olarak sıkıntıya düştüğü için mülklerini Rum ve Yunanlılara satmak mecburiyetinde kalacak Türklere, Ziraat Bankasınca borç para verilmesini kararlaştırıyor.

Bir haber daha.

İzmir'e elli bin Yunan askeri daha gelecekmiş.

Herkesin yüreği ağzında.

"Ankara'ya gidilecekti; ama nasıl?"

Kumandanlar toplantısı bittikten sonra Ali Fuat Ankara'ya, Kâzım Karabekir Erzurum'a yolcu edildi. Çok geçmeden de diğer misafirler Sivas'ı terk ettiler.

Ve mevsimin ilk karı düştü.

Kar sanki bugünü bekliyordu.

Koca bir yıl beklemekten usanmış, öksüz yamalıgı gibi yağan kar, sanki dünyadaki bütün kötülüklerin üzerini kapatmak, her şeyi aklıyla temizlemek için lâpa lâpa iniyordu.

Karın yağmaya başlamasıyla Sivas'ın bütün çatıları, şehri çevreleyen bütün tepeler bembeyaz oldu çıktı.

Kemal, yollar kapanmadan bir an önce Ankara'ya gitmek niyetinde.

Hemen Binbaşı Hüsrev'le Mazhar Müfit'i çağırdı.

Sanki daha önce bir emir vermiş de sonucunu istiyormuş gibi onları hesaba çekti:

– Hazırlıklar nasıl gidiyor?

Binbaşı Hüsrev'le Mazhar Müfit birbirlerine baktılar.

Mazhar Müfit güldü:

– Ne hazırlığı paşam, para nerede?

Kemal de güldü:

– Marifet parayı bulmakta beyefendi.

Binbaşı Hüsrev kırgındı:

– Parayı bulmanın bir çaresi var paşam; lâkin bu çareyi kabul etmiyorsunuz.

Kemal kaşlarını çatı:

– Bankalardan, Rejiden para almak iyi bir çare değildir.

Mazhar Müfit araya girdi:

– Biz başka bir çare bulamadık Mustafa Kemal Paşam. Varsa siz söyleyiniz.

Kemal kestirip attı:

– Bankalardan olmaz. İstanbul'dakilere yeni bir propaganda fırsatı veremeyiz. “*Şimdi de bankaları soyuyorlar.*” diye söylemedikleri kalmaz. Başka bir şey düşünelim.

Mazhar Müfit yeni bir teklif getirdi:

– Pekâlâ. Temsil Heyeti namına değil, şahsım adına herhangi bir bankadan borç alamaz mıyım?

Kemal kaşlarını kaldırdı:

– Anlamadım beyefendi. Ne suretle ve hangi bankadan?

Mazhar Müfit açıkladı:

– Osmanlı Bankası Müdürü Mösyö Oskar Shimit, pek eski ahbabımdır. Ben ondan şahsım adına bin lira borç alabilirim. Ne dersiniz paşam?

Kemal daha fazla açıklama istedi:

– Peki; ama şahsınız namına ne demektir? Nasıl imza atacaksınız?

Mazhar Müfit her şeyi düşünmüş:

– Bitlis Eski Valisi Mazhar Müfit.

Kemal bir an durdu sonra aklına yattı:

– Böyle olabilir; fakat imzalayacağınız evrakta Kuva-yı Millîye, Temsil Heyeti gibi isimler katiben yazılmamalı.

Mazhar Müfit rahatladı:

– Elbette paşam. Yazmayız.

Kemal sağlamcı:

– Bu parayı sen alacaksın hepimiz için harcayacaksın; fakat birlikte ödeyeceğiz.

Mazhar Müfit gülerek onayladı:

– Elbette paşam, hepimiz için harcadığım paranın borcunu niçin kendim ödeyeyim.

Kemal ikna oldu:

– Bu şekil aklıma yatıyor. Buna rağmen bankadan parayı Mazhar Müfit değil; “*Temsil Heyeti*.” almış diyecekler; fakat bu kadarı da fazla vehim olur değil mi?

Mazhar Müfit güldü:

– Evet paşam! Bu kadarı fazla vehim olur.

Böylece para meselesi hâll edildi.

Yani, aralarında paranın nasıl bulunabileceğiyle ilgili bir yol üzerinde anlaşıldı.

...

Şeklen parayı bulduklarına göre; sıra Ankara’ya nasıl gideceklerine geldi.

Elde üç otomobil var; amma ne hâldeler? Bunlar bir muayene edilmeli, bakalım onları Ankara’ya götürebilecek kadar sağlam mıdır? Eşyalar, emirlerleri, kalemde çalışanlar...

Rauf, Alfred Rüstem, Şeyh Fevzi, Hakkı Behiç, Yaverler Cevat Abbas’la Muzaffer, Yüzbaşı Bedri, Binbaşı Hüsrev, Dr. Refik.

Yollardaki hareket saatleri, dinlenme saatleri, günde kaç kilometre yol alacakları, geceleri nerelerde konaklayacakları gibi meselelerin hepsiyle Binbaşı Hüsrev ilgilenecek.

Bütün yol masraflarının tespitini Binbaşı Hüsrev’le Mazhar Müfit birlikte yapacak.

Cevat Abbas otomobillerin bakımıyla ilgilenecek.

Her şeyi konuştular; fakat iş benzine gelince takılıp kaldılar.

Hemen hemen her şeye kafa yoran Kemal sıkılmıştı, sonunda kızdı:

– Benzin lâzım! Şu lâzım, bu lâzım! Bütün bu teferruatları Hüsrev Bey hâlleder. Kendisi erkân-ı harp binbaşısıdır, başından böyle hareketler çok geçmiştir.

Hüsrev bakakaldı. Evet, erkân-ı harp binbaşısıydı; ama bir ordunun imkânlarıyla böyle bir işi başarmak başka, yokluk içinde başkaydı.

Kemal onları baş başa bırakarak çıktı gitti.

Onun arkasından bakan Hüsrev Sami'yle Mazhar Müfit kara kara düşünmeye başladılar.

Ankara'ya gidilecekti; ama nasıl?

“Halkın Fransızlara boyun eğmeye niyeti yok!”

Antep'te küçük Mehmet Kâmil'in şehit edilmesi, Maraş Kalesi-ne Fransız bayrağı çekilmesi, Sütçü İmam olayı...

Hepsi takip ediliyor.

Hepsi, birer birer bütün Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine haber veriliyor ve anında hükûmet ve emperyalistlerin İstanbul'daki temsilcileri nezdinde protesto ediliyor.

Kemal son telgrafında, Antep, Maraş ve Urfa'nın işgallerinin bütün halk tarafından miting ve telgraflarla protesto edilmesini istedi.

Anadolu, Kemal'in isteğine her zamanki gibi uydu. İstanbul'daki İngiliz yüksek komiserliğine seksen şehir ve kasaba tarafından gönderilen yüzlerce telgraflarla Maraş, Antep ve Urfa'nın işgali protesto edildi.

Bu protestolara Sivaslı kadınlar da katıldı. Bir toplantı yaparak memleketin içinde bulunduğu durumu, yapılan haksızlıkları tartıştılar.

Toplantılarının sonunda da İtilâf Devletleri yüksek komiserlerine bir telgraf yazdılar.

Dediler ki; *“Türk kadınları vatanın, istiklâlin, din ve namusun muhafaza ve müdafaası için erkekleriyle birlikte bir safta harekete geçeceklerdir.”*

Türk erkeklerini Muş'ta, Bitlis'te, Çanakkale'de, Kut-ül Ammare'de iyi tanıyan emperyalistler, Türk kadınlarının da erkeklerinin yanında olacağını anlayınca tehlikenin boyutundan irkildiler.

Amiral Calthorpe hemen kaleme sarıldı ve Lloyd George'a yazdı;

“Suriye ve Güney Anadolu’nun İngiliz işgalinden Fransız işgaline devri hususundaki kararın açıklanması üzerine burada gösterilen tepki, Adana bölgesinin Türkiye’nin tabî ve ayrılmaz bir parçası olduğu gerçeğini bir kere daha ortaya koymuştur.

Nitekim bu karar üzerine İstanbul’daki Müttefik Devletlerin Yüksek Komiserlerine memleketin çeşitli yerlerinden gönderilen telgraflarda Fransızların Antep, Urfa ve Maraş’ı işgalleri protesto edilmiştir.

Gelen telgrafların hemen hemen aynı formun tekrarlarından ibaret bulunuşu, millî hareket teşkilâtının yaygın ve süratli olduğunu, mütareke sırasında Türk yönetiminde kalan toprakların bölünmesini gerektiren barış konferansı kararının tanınmaması fikrinin ne derece yaygın hâle geldiğini ve bu hususta milliyetçi hareketin ne kadar gayretli bulunduğunu göstermesi bakımından önem taşımaktadır.”

Avrupalılar; *“Türkiye’nin taksimine yol bulmak,”* amacıyla Yunanlılara işgal ettirdikleri Batı Anadolu’da baskı, öldürme ve yok etme hareketlerini, bu defa da Ermeniler vasıtasıyla Adana, Maraş, Urfa ve Antep’te uyguluyorlardı.

...

Antep’te, Maraş’ta, Urfa’da halkın gösterdiği tepkiler, İstanbul’a gelen binlerce protesto telgrafı, Fransızları da telâşlandırdı.

İngilizler gibi onlar da Anadolu’dan gelen ve hemen hemen aynı cümlelerle yazılan telgrafların tek bir makamdan emir alınarak çekildiğini anlamışlardı.

Artık bu makamı herkes biliyor.

Sivas’taki Temsil Heyeti Başkanı Mustafa Kemal!

Fransızlar Suriye’de zaten çok zor durumdalar.

Suriye Arapları, İngiliz altınlarına kanarak büyük savaşta Türklerle isyan etmişler. Akılları sıra hürriyetlerine kavuşacaklarını ummuşlar; fakat bölgede Fransızlar öyle bir işkence yapıyorlar ki nihayet Şerif Hüseyin yeni bir istiklâl mücadelesine girişmek mecburiyetinde kalmış.

Suriye karışık. Suriye'deki isyanı bastırabilmek için büyük ordular gerekiyor; fakat yok.

İngilizler, gayet sinsi bir düşünceyle Antep, Maraş ve Urfa'yı babalarının malı gibi Fransızlara verirken onların başına belâyı da sarmışlar. Olaylar gösteriyor ki bölge halkının Fransızlara boyun eğmeye niyeti yok.

Bölgedeki olaylar, yüzlerce protesto telgrafı, Fransız Diplomat Picot'un, Beyrut'tan alelâcele Anadolu'ya gelmesine sebep oluyor.

...

Mösyö Picot, Beyrut'dan Kayseri'ye gelerek Ali Fuat'la görüştü.

İddiasına göre; *"Fransa'da hükûmet değişecekmış. Yeni hükûmetle birlikte Anadolu politikası da değişecekmış. Aslında Fransızlar kuvvetli ve bağımsız bir Türkiye Devleti'ne taraftarlar-mış. Kilikya'da başlaması muhtemel kanlı olayların önüne geçmek, her iki tarafın menfaatineymiş."*

Ve bunları Kemal Paşayla konuşmak istemiş.

Ali Fuat, Kemal'e bir telgraf çekerek haber verdi ve Mösyö Picot'u Sivas yoluna vurdu.

"Evvelâ para bul!"

Picot, Sivas yollarındayken Kemal, Ankara yolculuğu için gece gündüz çalışıyor. Onu kâh koridorlarda, kâh yemekhanede, kâh çalışma odasında görenler son birkaç saattir ortalarda olmadığını fark edince meraklanmışlar.

Kemal saatlerdir odasına kapanmış düşünüyor.

Odası!

Giriş kattaki küçük kahve ocağı!

Sivas'a geldiğinde lisenin en güzel odasına yerleşmiş. Şimdiyse küçücük bir kahve ocağında yatıyor.

Kumandanlar toplantısı için gelen Kâzım Karabekir'e odasını vermiş o gidince bütün ısrarlara rağmen taşınmamış.

Kemal, kılığına kıyafetine son derece özen gösteren, her gün tıraş olan, her lokantada yemek yemeyen, İstanbul'un en lüks otellerinin, en lüks gazinolarının hep baş konuğu olmuş bir adam.

Pera Palas, onun içeri girişiyle hareketlenir, Müdür Mösyö Martin özel olarak ona hizmet ederdi.

Tokatlıyan'ın, Serk Doryon'un şef garsonları, omuzlarında paşalık apoletleri, göğsünde madalyonlarıyla mekânlarını şereflendiren bu yakışıklı Türk paşasına hizmet etmek için yarışıyorlardı.

Kusursuz hizmetin yapıldığı, bir tek kuş sütünün eksik olduğu ve bol kahkahanın duyulduğu bu sarı paşanın masasına, erkekli kadınlı diğer müşteriler hayranlıkla bakarlardı.

Şimdiyse Kemal, yüzyıllardır ihmal edilmiş yoksul Anadolu'nun orta yerinde olan, Sivas'taki lise binasının küçük kahve ocağında.

Üzerinde göz alıcı üniforma yerine yaverleriyle bir örnek diktirdiği âdeta çuval bozması kumaştan bir elbise var.

Her gün yemek zorunda olduğu kuru fasulye ve bulgur pilâvına hiç şikâyet etmediği gibi, tek lüksü kahveyi bile sayıyla içiyor.

Fakat bunların hiçbirini dert etmiyor.

Arkadaşları onun hiçbir gün şikâyet ettiğini duymamış.

Hiçbir gün İstanbul gecelerinden alışık olduğu lüks mekânlardan özlemle bahsettiğini işitmemiş.

Kemal farklı bir adam!

Onun kafasının içinde hep gelecek var.

Kendi geleceği değil!

Bütün bir milletin geleceği.

Kemal'in hesapları hep milletin geleceği üzerine.

Son hesabında Ankara var!

Fırsat bulduğu her anda Mazhar Müfit'i sıkıştırıyor; "*Ankara'ya gitmek için hazırız değil mi beyefendi?*"

Bir demiyor beş demiyor.

Her fırsatta soruyor.

...

En sonunda Mazhar Müfit patladı:

– Ankara'ya gitmek için hazırız paşam; fakat küçük bir mesele var. Bizi götürecek olan otomobillerin deposuna koyacak bir damla benzinimiz yok.

Kemal ters ters baktı:

– Beyefendi diğer hazırlıklar tamam dediğiniz ne ki? Benzin olmadıktan sonra neye yarar?

Mazhar Müfit hayıflandı:

– Parayı bulduk farz ediyoruz; ama parayla bile olsa benzin bulamadık.

Benzin üzerine birlikte kafa yordular; ama nafile!

Sonunda Kemal pes etti:

– Yahu! Bunca mühim meselelerle, isyanlarla uğraştık, emin olunuz hiçbirinden bu kadar sıkılmadım. Uğraştığımız şeye bakın. Şu karda kışta üstü açık köhne otomobillerle Ankara'ya gitmeyi göze alıyoruz; lâkin benzin yok öyle mi?

Binbaşı Hüsrev bir kötü haber daha verdi:

– Benzin de yok, lâstik de paşam.

Kemal'in eli çenesinde:

– Buna da bir çare bulacağız elbet.

Mazhar Müfit bir şeyler bulmuş gibi konuştu:

– Geçenlerde Amerikan mektebine gitmiştim. Müdire hanım ahabım olur. Beni gezdirirken gördüm. Depolarında en az on çift lâstik var. Variller de benzin dolu.

Kemal ters ters baktı:

– İyi de Mazhar, bize ne bundan?

Mazhar şakayla konuştu:

– Bize ne olur mu paşam, satın alırlar.

Kemal güldü:

– Kaç gündür parasızlıktan yakınmıyor muyuz?

Mazhar Müfit'te çare çok:

– Borç alırız sevgili paşam, Ankara'ya dönünce öderiz.

Kemal yine tersledi:

– Evvelâ para bul. Sonra ahabın olan müdire hanımdan benzin ve lâstik satmasını iste. Öyle Ankara'dan göndeririz filân yok.

Mazhar Müfit, Kemal'e bakarken içinden; "*Lâ havle!*" çekti, dışındansa gülümseyerek; "*Baş üstüne paşam!*" dedi.

"Ankara'ya gitmek için her şey hazır; para hariç!"

Mazhar Müfit her şeyden önce para meselesini hâletmeliydi. Ertesi gün kalktı bankaya gitti.

Hay kör talih!

Banka Müdürü Mösyö Oskar hastaymış. İki gündür bankaya gelmiyormuş. Neyse, hareket gününe kadar gelir.

Banka müdürünü yerinde bulamayınca benzin işini hâletmek için Amerikan Kolejine gitti.

Müdire hanım onu pek hoş karşıladı. Mazhar Müfit'e eliyle çay ikram ederken Mazhar Müfit ona hayatında duymadığı kadar güzel iltifatlar etti.

Kolej müdiresi, duyduğu iltifatlarla mest olmuşken, Mazhar Müfit araya giriverdi:

– Sizinle daha uzun sohbetler etmek isterdim hanımefendi; çok üzgünüm...

Kolej müdiresi Temsil Heyetiyle birlikte Mister Müfit'in de Sivas'tan ayrılacağını öğrenince üzüntülerini belirtti.

Mazhar Müfit de üzüntüsünü belirttikten sonra sadede geldi:

– Sivas'ta işimiz bitti. Bir an evvel Ankara'ya gitmemiz lâzım; fakat ne lâstiğimiz var, ne benzinimiz. Bedelini ödemek kaydıyla...

Müdire gülümsedi:

– Para da ne demek? Önce birer kahve?

Müdire zile bastı, gelen müstahdeme kahve söyledi. Sonra masanın gözünden bir kutu çıkardı.

İçinde kalın, kahverengi purolar.

Kutuyu Mazhar Müfit'e uzattı:

– Siz seversiniz, hele bir puro tütürünüz.

Mazhar Müfit hayretle sigaralara bakarken müdire açıkladı:

– Biz ne puro, ne de sigara içeriz. Bunlar bize Amerika'dan gelir. Sebebi de buralarda bulunan vatandaşlarımız, sigarasız kalırlarsa onlara yardım içindir. Bugünlerde gelen-giden olmadığı için bunlar elimizde kaldı. Buyurunuz lütfen. Size kutusuyla birlikte takdim ediyorum, lütfen kabul buyurunuz. Kısmet sizinmiş. Ankara yolculuğunuz için yolluk hediye olsun.

Bir kutu puro.

Kabul edilmeyecek gibi değil.

Altmış yaşlarında olan ve uzun yıllardır Türkiye'de kala kala mükemmel Türkçe konuşan müdire hanım, uzun bir nutuk çekerek puroların bedelini aldı. (!)

Senelerdir buradaymış.

Türkler, Sivas'taki Amerikan mektebine çok centilmence yaklaşmışlar. Hiçbir çalışmalarına kısıtlama getirmemişler.

Onlar da rahat rahat çalışmışlar?

Sonra müdire sözü Kuva-yı Millîye'ye getirdi ve bir süre övdükten sonra şöyle dedi:

– İstanbul Hükûmeti'yle aranızda geçen bütün mücadeleyi, tafsilâtıyla biliyoruz. Kuva-yı Millîye çapulcular güruhu olmayıp, vatanı için her şeyi göze almış kahramanlar birliğidir. Lütfen bu görüşlerimizi General Mustafa Kemal'e iletiniz.

Tabii ki Kemal Paşaya iletecek; hele hele ki biraz önce bir kutu puro almış.

Mazhar Müfit bir ara fırsat bularak sözü yine benzin ve lâstiğe getirdi:

– Hanımefendi. Bize otomobil lâstiği ve benzin verebilecek misiniz? Tabii ki ücreti mukabilinde.

Müdire kaşlarını çatı:

– Biz, ne benzin satıcısıyız ne de lâstik. Kaç lâstik lâzım Mister Müfit.

Mazhar Müfit, ıkına sıkıla konuştu:

– İki çift hanımefendi.

Müdire gülümsedi:

– Anladım, iki çift iç lâstik, iki çift dış lâstik. Hemen adamlarınızı gönderiniz. Yeteri kadar da benzin takdim ederim.

Mazhar Müfit yine para teklif etti:

– Lütfen bir fatura tanzim ediniz. Gönderdiğimiz adamla paranızı da takdim edelim.

Mazhar Müfit bu sözleri söyler söylemez kasada para olmadığını hatırladı ve yüzünü buruşturdu. Sonra hemen kafasının içinde buna da çare buldu; bankadan para alana kadar benzin ve lâstikleri almak için adam göndermeyecekti.

Mazhar Müfit bunları düşünürken müdire hanımın sesiyle kendine geldi:

– Ne buyurmuştunuz efendim?

Müdire hanım gülümsedi:

– Para vermekte ısrar ederseniz, ne lâstik veririm ne de benzin.

Mazhar Müfit memnundu:

– Anladım, ne diyeceğimi bilemiyorum. Teşekkür ederim.

Müdire hanım bununla da kalmadı:

– Adam göndermenize gerek yok. Bizim arkadaşlarımız size getirir.

Artık Ankara'ya gitmek için her şey hazır; para hariç!

...

Amerikan Koleji müdiresi ertesi gün benzini de, lâstiği de gönderdi; fakat Kemal'i memnun etmek mümkün değil, bu sefer de para alınmamasından rahatsız oldu:

– Olmaz. Para istemiyorlar; fakat *“Türkler bizden zorla aldılar!”* diyebilirler. Buna rağmen iyi iş becerdiniz. Sen yine de bir resmî yazı yaz; lâstik ve benzinin kaç kuruş tuttuğunu sor. Resmî yazıya cevap vermek mecburiyeti vardır. O da her hâlde ücretsiz verdiğini belirtecektir. Sen de bu belgeyi sakla. Elimizde, bizim ısrarımıza rağmen ücret alınmadığına dair bir belge bulunsun. Ne olur ne olmaz. Güvenemem.

Kemal'in bu isteği de yapıldı ve dediği gibi cevap geldi;

“Para ile benzin satmamız söz konusu bile olamaz. Bu kadarcık hediyeimizi kabul buyurunuz ve lütfen para vermek hususunda ısrar etmeyiniz. Mustafa Kemal Paşaya hürmetlerimizle.”

“Bugün dostumuz yoktur, dostumuz; ancak millî birliğimizdir!”

Ankara'dan yola çıkan Mösyö Picot, 8 Aralık akşamüzeri Siyas'a geldi ve aynı gün Kemal'le görüşmek için Temsil Heyetine bir kart bıraktı.

Kartta; *“Fransız Hükûmeti'nin Suriye ve Ermenistan Temsilcisi.”* yazıyordu.

Kartı okuyan Kemal küplere bindi:

– Ben böyle bir adamla görüşmem. Ermenistan diye bir yer mi var ki bu adam oranın temsilcisi olsun.

Bu cevabı alan Mösyö Picot telâşlandı. Lise binasına gelerek yaverlere açıklama yaptı:

– Efendim ben, Erivan'daki Ermenistan Hükûmeti temsilcisiyim. Yoksa sizin vatanınız üzerinde kurulması söylentisi olan bir Ermenistan devletinden bahsetmemiştim.

O hâlde tamam.

Büyük dostluklar kavgayla başlarmış.

İlk görüştükleri andan itibaren Mösyö Picot; “*Sevgili dostum general.*” diyor.

Sevgili dostum general!

Mösyö Picot dostluk gösterisinde epey ileri gidiyor; fakat sevgili dostu general onu sık sık ikaz ediyor:

– Urfa, Maraş ve Antep’in işgalleri, Mondros Mütarekesi hükümlerine aykırıdır mösyö. Buraları derhâl terk etmelisiniz. Türk milleti bu haksız işgali kaldırmaz istiyor. Biz, bütün gücümüzle bunu sağlamaya çalışıyoruz ve başaracağız.

Mösyö Picot, Ermeni cinayetlerine engel olunacağı konusunda taahhütlerde bulunduktan sonra asıl meseleye geliyor:

– Fransızlar, Osmanlı Devleti’nin bağımsızlığını tanıyacaktı; fakat bunun karşılığında birtakım iktisâdi menfaatler alması gerekir. Ancak bu takdirde, Adana, Maraş, Antep, Urfa havalisi ile beraber Kilikya’nın boşaltılması ihtimali düşünülebilir. Hatta, diğer müttefiklerimizin işgal ettikleri yerlerden çekilmeleri için de yardımcı olunabilir. Elbette bunlar benim şahsî düşüncelerimdir sevgili dostum general.

Mösyö Picot’un şahsî düşüncelerinin hayata geçirilebilmesi için küçük bir şartı varmış; Maraş, Antep, Urfa ve Adana’da, Fransızlara karşı silâhlı bir ayaklanma hazırlıklarına son verilmeliymiş.

Mesele anlaşılmıştı. Kemal dedi ki:

– Fransızlar ve Ermeniler, halkımızı kendilerini savunmaya mecbur etmedikleri sürece bizimkiler silâhlı bir tecavüzde bulunamayacaklardır.

Mösyö Picot, General Mustafa Kemal’in dostluğunu (!) kazanmış olmanın verdiği rahatlıkla Sivas’tan uğurlandı.

...

Kemal, Mösyö Picot’u uğurladıktan hemen sonra, Bursa’daki Albay Bekir Sami’den bir telgraf aldı;

“*Bursa’da, Franchet D’Esperey’nin temsilcisi vaziyetinde bulunan Fransız binbaşı, bir hafta evvel terhis olup Fransa’ya giden bana; ‘Gönlümüz sizinle beraberiz.’ demişti.*

Bugün, yanıma gelen onun yardımcısı Fransız ise resmen bir şey diyememekle birlikte; ‘Yunanlıları denize dökmenizden biz

ancak memnun oluruz.’ gibi şeyler geveledi. Siyasî olayları derinliğine bilmememizden olsa gerek, bunların; ‘Tavşana kaç, tazıya tut.’ demelerini anlayamıyor ve belki de zaman zaman doğru kararlar veremiyoruz.”

Albay Bekir Sami’nin kafası karışıkmiş, Kemal ona yazdığı bir mektupla yardımcı oluyor;

“Bu sıralarda siyasî vaziyet o kadar değişken ve kararsızdır ki uzun zaman kesin bir görüntü vermesi mümkün değildir.

Bizim gördüğümüze göre, bugün İngilizler, millî teşkilâtımızdan son derece rahatsızdırlar ve korkmaktadırlar; çünkü bağımsız bir Türkiye, hiçbir zaman İngilizlerin işine gelmez.

Fransızlara gelince, onlar memleketimizi azamî derecede sömürmek istiyorlar. İşe başlar başlamaz Yunanlıları başımıza belâ ettiler; fakat İngilizlerin hâkimiyeti karşısında bunu yeterli görme-yerek Adana’mızı da işgal ettiler ve şimdi orada zulmediyorlar. Bununla da yetinmeyerek ardından, Urfa, Maraş ve Antep’i de işgal ettiler.

Bütün bunlarla birlikte biz, İngilizler ile Fransızları aynı derecede görmek mecburiyetindeyiz. Her ikisi de emperyalisttir ve düşmanımızdır.

İtalyanlara gelince; onlar kendi zaaflarını bildiklerinden memleketimizin güçlenmesini istemezler; fakat güçlü bir devletin himayesine girmemizi de istemezler. Bu yüzden, Antalya ve havalisini elden çıkarmamaya gayret etmektedirler.

Amerikalılar, memleketimizi gezdiler gördüler. Her hâlde lehimize rapor verdiklerine şüphe yoktur. Yalnız, bu menfaatperest hükûmetten büyük bir şey beklemek doğru değildir. Binaenaleyh, netice olarak şunu arz edeyim ki hiçbir tarafı tutmayacağımızı, devletimizin bağımsızlığını temin etmek gayemiz olduğunu açıkça söylemeliyiz.

Zât-ı âlînize, Yunanlıları İzmir’den denize dökün diyen Fransız, bunun evvelâ siyaseten, sonra bizim için şimdilik maddeten mümkün olmadığını bildiği için bizim tarafta görünerek sevgimizi kazanmak istiyor.

Haksız yere Adana'da oturan, Ermenileri başımıza musallat eden, şimdi de Urfa, Antep ve Maraş'ı işgal eden bir devlet, hiçbir zaman dostumuz değildir ve olamaz.

Bugün dostumuz yoktur, dostumuz; ancak millî birliğimizdir efendim."

...

Onun her şeyden haberi var.

Bugün kimin dost, kimin düşman olduğunu biliyor.

Aşırı dostluk gösteren Mösyö Picot'un dostluk gösterisi çok geçmeden gerçek yüzünü gösteriyor.

Antep, Maraş ve Urfa işgal kuvvetlerinin başına getirilen Fransız General Querette 13 Aralık 1919'da bir beyanname yayımlıyor.

Bu beyannamede Mösyö Picot'un taahhütlerinin hiçbirisi yoktur.

Tam aksine; "*Adana, Antep, Maraş ve Urfa'nın padişahla Fransız Hükûmeti'nin aralarındaki anlaşması üzerine işgal edildiğini,*" söyleyerek işgalin devam edeceğini belirtmekle kalmıyor, amaçlarının Kayseri'yi de işgal etmek olduğunu gösteriyor.

"Çanlar tehlike çalıyor!"

Avrupalıların ve Amerikalıların tüm dünyanın gözü önünde Türklere yaptıkları haksızlıklar, başta Hindistan Müslümanları olmak üzere bütün dünya Müslümanlarının tepkisine sebep oldu.

Hindistan Müslümanlarının tepkilerine Cezayir Müslümanları da katılınca durumun vahameti ortaya çıktı.

İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Roberc'in kulakları kırışte. Yaptıkları her zulümden sonra dikleşiyor.

İngilizler 24 Kasım'da Delhi'de Hindu-Müslüman Konferansı yaptırmışlar.

Birçok mesele konuşulup karara varıldıktan sonra bir; "*Barış kutlama günü.*" tertip etmek istemişler.

Gandhi kürsüye çıkmış:

– Türkiye barışı henüz imzalanmamıştır. Bundan dolayı hiçbir Müslüman düzenlenecek barış törenine katılmayacaktır. Türkiye'de âsaiyet ve adalet temin edilmediği takdirde Hintlilerin de barış gösterilerine katılmalarına lüzum yoktur. Türkiye'nin geleceği garanti

altına alınmadıkça ne Müslüman ne de Hindular için barış merasimlerinin hiçbir manası yoktur.

Bütün Müslüman halklar ayakta.

İngilizler tuttukları raporda şöyle diyorlar; *“Yakın ve Orta Doğu’daki bütün Müslüman ülkelerinde Avrupa egemenliğine ve denetimine karşı çıkma eğilimi gözleniyor... Tam olarak anlaşılmıyor olabilir; ama kendi kaderini tayin hakkı Yakın Doğu’da duyuluyor. Artarak devam eden milliyetçilik akımı her siyaset yazarının ve kamuoyunu yönlendiren herkesin ana malzemesidir.”*

...

Avrupa, Osmanlıyı parçalamak için hâkimiyeti altında bulundurduğu halklarla birlikte Arap milliyetçiliğini de körüklemiş ve bu silâh, Osmanlıya arkadan vurduktan sonra kendilerine yönelmiş.

Durum kötü!

Emperyalistler yaptıkları sözde barış antlaşmalarıyla; Almanlara, Avusturyalılara, Bulgarlara diz çöktürmüşler; fakat ya Türkler!

Türklerle de diz çöktürmeleri şart; çünkü bütün dünya Türklerin emperyalizme direnme mücadelesini ilgiyle izliyor.

Şayet Türkler bu mücadeleyi kazanacak olurlarsa bütün esir milletler onlara özenir ve Amerikanın, Avrupa’nın çanlarına ot tıkanır.

Çanlar tehlike çalıyor!

“Değil mi ya efendim!”

Sivas Lisesinde telâş var!

Yeni karargâh Ankara’da kurulacak.

Temsil Heyeti ve Kemal Paşanın arkadaşları, Sivas’tan Ankara’ya gidecek. Kemal hareket gününü belirlemiş.

18 Aralık 1919!

Hareket gününe az kalmış; fakat Mazhar Müfit henüz bankadan para alamamış.

Banka Müdürü Mr. Oskar bir türlü iyileşememiş ve bankaya gelememiş.

Kendisinden başka herkes hazırlanıyor.

Yüzbaşı Hayati evraktan sorumlu. Büyük bir ciddiyetle onca belgeyi özenle sandıklıyor.

Cevat Abbas da otomobillerin elden geçirilmesiyle meşgul.

Şu kışta kıyamette, bu üstü açık otomobillerle, Ankara'dan Sivas'a nasıl gidecekler?

Buz kesen Sivas soğuşunda, Cevat Abbas'ı otomobil başında görenler şaşkın; *"Kemal Paşa Ankara'ya bunlarla mı gidecek?"* diyorlar da akılları almıyor; *"Cık cık cık."* yaparak çekip gidiyorlar.

Binbaşı Hüsrev bir harita üzerinde sürekli hesap kitap yapmakla meşgul. Gün gün, saat saat, nereye uğranacak? Nerede kalınacak? Nerede kaç dakika istirahat edilecek?

Yolculuk saatte yirmi-yirmi beş kilometre olarak hesaplanmış.

Yaver Muzaffer'in vazifesi; Kemal'le yol hazırlığına dalmış Ankara yolcuları arasında haberleşmeyi sağlamak.

Her zaman olduğu gibi en ciddî hazırlanan Dr. Refik. İlâç sandıkları onun en kıymetli hazineleri.

Dr. Refik'in alınganlığını bilenler sataşmadan edemiyorlar; *"Doktor, bu sandık yola dayanmaz kırılır."*

Sen misin diyen; *"Benim işime karışmayın efendim! Anlamadığınız işin içine burnunuzu sokmayın efendim!"*

Paşa, doktora sataşanlara şakadan çıkışıyor; *"Herkes işine baksın efendim. Doktoru rahatsız etmeyin efendim. Biliyorsunuz ona ihtiyacımız var efendim."*

Dr. Refik anlamıyor; *"Değil mi ya efendim."*

Her şey hazır.

Artık yavaş yavaş tanıdıklarla vedalaşma başlamış.

Herkes hazır ve neşeli; fakat bir tek Mazhar Müfit perişan.

"Biraderim Mustafa Kemal Paşaya!"

Demirci Mehmet Efe, ne Sivas anlıyor ne Ankara.

Mazhar Müfit para bulamamış, otomobillerin üstü açıkmiş, benzin var mıymış yok muymuş, kendileri için bunların hiçbirisi mesele değil.

O Mustafa Kemal Paşaya; *"Kardeşim, biraderim!"* demek için her fırsatı değerlendiriyor.

Telgraf telleri sık sık Denizli'deki Demirci Mehmet Efeden *"Kardeşi, biraderi Mustafa Kemal Paşaya,"* haberler getiriyor.

Hoş bir durum!

Osmanlı Devleti'ne asi olmuş, yol kesmiş, bel kesmiş, soygun yapıp adam öldürmüş eşkiyayla, Çanakkale Kahramanı ve bir Osmanlı Paşası Mustafa Kemal, kardeş ve birader.

Paşa ile eşkiya, ağa ile azap, müderris ile köylü, öğretmen ile öğrenci, müdür ile hizmetli, kadın ile erkek, el ele omuz omuza vermiş vatan için birlikte çalışıyorlar.

Vatan kaygısı bir milletin bütün fertlerini kucaklamış, herkesi kardeş ve birader yapmış.

Demirci Mehmet Efenin General Milne Hattı için İngiliz generale çektiği telgraf; *"Biraderi"* Kemal'i pek memnun etmiş ve epeyce güldürmüştü.

Kemal, Demirci Mehmet Efeyi göklere çıkardıktan sonra şöyle diyor; *"Efe biraderim elbette haklı. Kardeşim Demirci Mehmet Efe Osmanlı Devleti'nin isteğiyle mi silâha sarıldı ki onun isteğiyle silâh bıraksın!"*

Demirci Mehmet Efe, ta Erzurum'dayken Kemal Paşaya yazdığı bir mektupta; *"On beş bin Kuvvacyı bir hafta içinde bir araya getirmek mümkün; fakat bunlara silâh bulmaya imkân yok."* diyerek silâh ve cephaneye istemişti.

Bugün Demirci Mehmet Efeden bir haber daha var;

"Biraderim Mustafa Kemal Paşaya!

Şahsî korumalığınızı yapmak üzere on iki kızanımı göndermek istiyorum. Kabul buyurur musunuz?"

Demirci Mehmet Efenin kendi hayatını koruması için tedbir düşünmesi Kemal'i duygulandırıyor.

Hemen cevap yazıyor; *"Kahraman kızanlarınız orada çok daha faydalı işler yapmaktadırlar. Teşekkür ederim kardeşim."*

...

Kemal, Demirci Mehmet Efenin telgrafını çektikten sonra Ankara'ya gideceği konusunda bütün illeri, kumandanlıkları, cemiyetleri bilgilendirdi.

Odasına çekilmiş tek başına düşünürken kapı çalındı:

Yaver Muzaffer saygıyla hatırlattı:

– Bugün 14 Aralık paşam?

Kemal merakla baktı:

– Bir şey mi unuttum çocuk?

Muzaffer gülümsedi:

– Şu anda vali paşanın konağında herkes sizi yemeğe bekliyor paşam.

Kemal toparlanırken konuştu:

– Öyle ya. Vali paşa bize veda yemeği verecekti değil mi?

...

Reşit Paşanın verdiği veda yemeğinde kimler yoktu ki?

Kemal baş konuk.

Temsil Heyeti üyeleri; Rauf, Binbaşı Hüsrev, Dr. Refik Alfret Rüstem, Şeyh Fevzi, Hakkı Behiç, Mazhar Müfit.

Ve diğerleri; İbrahim Süreyya, Cevat Abbas, Muzaffer, Hayati, Bedri.

Belediye reisi, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Rasim ve diğer üyeler, Sivas eşrafı.

Gecenin ilerleyen saatlerine kadar süren yemek bazen neşeli, bazen buruk geçti. Reşit Paşa sivri sakalını karıştıra karıştıra onlara bir veda konuşması yaptı.

Kemal Paşanın şahsında bütün karargâhına teşekkür etti.

Gelecek günlerdeki çalışmalarla vatanın istiklâline kavuşacağına; imanını dile getirdi.

Kemal de gerek vali paşanın gerek Sivaslıların kendilerini böyle zor bir zamanda misafir ederek gösterdikleri misafirperverliğe teşekkür etti. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti başkanına ve yönetim kurulu üyelerine ayrı bir başlık açarak görevlerinin ciddiyetini hatırlattı.

Sözlerini şöyle bağladı:

– İrade-i Millîye gazetemiz genç arkadaşlarımin samimî talepleri doğrultusunda Sivas'ta kalacaktır. Aynı hassasiyetle yayınlarına devam edeceğini arzu ederim.

Gazetenin Sivas'ta kalması için Kemal'e teklif yapılmış; fakat o henüz cevap vermemişti. Cevabı bu veda konuşmasında verince gazeteyi çıkaran genç Selahattin heyecanla geldi, Kemal'in elini öptü.

Herkes karşılıklı iltifatlarla vedalaşırken Mazhar Müfit'in kafası meşgul.

Banka Müdürü Oskar hastalanacak zamanı bulmuş.

Bu nasıl hastalıkmiş ki adam kaç gündür bankaya gelmiyor?

Oskar bankaya gelecek. Mazhar Müfit borç para isteyecek. Alabilecek olursa ilk yapacağı iş çokça ekmek ve peynir almak.

Yine çokça yumurta alacak ve onları haşlatacak.

Yolda aç kalmak tehlikesi var ve bu hiç kimsenin aklına gelmiyor.

Ne Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Rasim'in, ne Vali Reşit'in, ne de Sivaslı herhangi bir eşrafın; *"Bu adamlar karda kışta yola çıkacaklar. Paralarının olmadığı da belli. On-on beş gün sürmesi muhtemel yolculukta ne yiyecekler?"* diye sormak akıllarına gelmiyor.

Mazhar Müfit bankadan para alamama ihtimalini hiç göz ardı etmiyor; fakat benzin ve lâstik bulduğuna göre kesinlikle yola çıkacaklar.

İki gün boyunca da bankaya uğruyor; fakat nafile.

Adam yok.

Para dışında bütün hazırlıklar bitmiş. Çaresiz ertesi gün kasadaki son parayla yirmi yumurta, bir kilo peynir ve on ekmek siparişi veriyor.

Yarın saat dokuzda yola çıkılacak ve henüz banka müdürü ortarlarda yok.

Mazhar Müfit kızgın, Yaver Muzaffer'le Banka Müdürü Oskar'ın evine acılı bir haber gönderiyor; nihayet müdürden gelen haber olumlu; *"Yarın geleceğim, işinizi hâlledeceğim ve sizi uğurlayacağım."*

Derin bir nefes alıyor.

"Sivas'ta son gece!"

Bilindiği gibi kış geceleri yaz gecelerinden uzundur; fakat kimse bilmez ki Anadolu'da kış geceleri, dünyanın her yerindeki gecelerden çok daha uzundur.

İlk kar yağıp kapıyı bacayı doldurduktan sonra, kimse burnunu dışarı çıkaramaz.

Bırakın köyün-kentin içinde dolaşmayı komşunun komşuya gitmesi için kar altından dehlizler açmak gerekir.

Olur mu, gündüzlerde birer gece.

Hele de Sivas!

Hele de Sivas'ın kış geceleri.

Sivas'ın gecelerinde meydan dağlara terk edilmiştir.

Dağlar, köylere kentlere kurt ulumalarıyla meydan okur.

İşte Sivas'ta son gece.

Lise binasında, tam yüz sekiz gündür yatıp kalkan Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları Sivas'ta ve bu binada son gecelerini geçiriyorlar.

Her günkü aksine herkes akşam yemeğinden sonra odasına çekilmiş.

Dışarıda soğuk var.

Dışarıda bir hafta kadar önce esen ters bir yel ile eriyen karların yerinin, hemen yarın tekrar doldurulacağını haber veren sis ve duman var.

1919 yılının 17 Aralığının Çarşambasını, 18 Aralığının Perşembesine bağlayan gecede; değil saatler, dakikalar bile bir türlü geçmek bilmiyor.

Gece zaten karanlık; sis bu karanlığı katran karası yapmış.

Mavi Kuş, katran karası karanlığı ölgün ışıyla aydınlatmaya çalışan gaz lâmbalarının asılı olduğu odaların pencerelerini ziyaret ediyor.

İşte Rauf'un odası.

Balkan Savaşında koca Akdeniz'de tek başına harikalar yaratan Hamidiye Kruvazörünün Kaptanı Hüseyin Rauf, iki elini ensesinde kenetleyerek karyolaya sırt üstü uzanmış.

Son yıllarda İstanbullu genç kızların hayallerini süslemiş olan yakışıklı bu deniz subayı, gözlerini tavana dikmiş düşünüyor.

Hemen yanı başındaki sehpanın üzerinde açık bir defter var. Belli ki hatırat tutuyor; fakat fazla bir şey yazmamış.

Açık defterin başında büyük harflerle iki kelime yazılı; "*Cehennem Değirmi!*"

Mavi Kuş bir kanat çırpışıyla Binbaşı Hüsrev'le Dr. Refik'in kaldığı odanın penceresine zıplıyor.

Dr. Refik günler önce hazırladığı küçük ilâç sandıklarını tekrar elden geçirmekle meşgul.

Binbaşı Hüsrev ise elinde bir defter ve haritayla birlikte Ankara'ya gidinceye kadar nerede mola verilecek, nerede kaç dakika istirahat edilecek hesabını yapıyor.

Elinde de bir düdük var. Mustafa Kemal Paşa onu kfile sorumlusu yapmış.

Binbaşı bu sorumluluğun hareket hâlindeki kısımlarını düdük sesiyle idare edecek.

İbrahim Süreyya'yla Mazhar Müfit ellerindeki defterlere harıl harıl bir şeyler yazıyorlar.

Bu defterler çok kıymetli.

Kemal Paşa onlara yazdırdığı bazı şeyler için; *“Zamanın geçip zihnimizin zayıfladığı durumlarda bu defterlere çok ihtiyacımız olacak!”* demiş.

İbrahim Süreyya yazmaya devam ederken Mazhar Müfit çabuk pes etmiş.

Aslında onunki pes etmek değil; sıkıntı. Para sıkıntısı, ya Banka Müdürü Oskar yarın da gelmezse?

Mavi Kuş hüznü!

Sahi Müdür Oskar bankaya gelmezse bunların hâli ne olacak?

Can sıkıntısıyla pencere değiştiriyor.

İşte perdenin arkasındaki gizli kahramanlar; Yaverler Yüzbaşı Cevat Abbas'la Yüzbaşı Muzaffer ve yazışmalardan sorumlu Üsteğmen Hayati.

Kemal Paşanın emriyle Samsun'dan itibaren yazılmış bütün telgrafları, beyannameleri resmî yazıları, raporları dosyalamışlar. Yazılan mektupların ve gönderilen telgrafların birer kopyası da muhafaza edilmiş.

Amasya tamimi, Erzurum ve Sivas Kongre kararları ayrı ayrı zarflar içinde korunmuş.

Kemal Paşanın nezdinde önemli veya önemsiz evrak yok.

Yazılı her şey tarihî birer belge.

Belli ki sabaha kadar çalışacaklar.

Mavi Kuş kara katran gecenin karanlığında bir kanat daha çırpıyor.

Kemal, binanın girişindeki kahve ocağı olarak kullanılan küçük odada yatıyor.

Mavi Kuş şaşkın, yarın Ankara'ya doğru yola çıkacak olanlar ya çalışır, ya yazar, ya da düşünürken Kemal uyuyor.

Aylardır hiç uyumayan adam, bu gece uyuyor.

Böyle bir fırsatı yıllardır bulamamış ve belki de bir daha bulamayacakmış gibi mışıl mışıl uyuyor.

Yapılabilecek her şeyi yapmış olmanın verdiği huzurla yastık üzerindeki sağ eline başını koymuş.

Sarı saçları alnına dökülmüş.

Kalın kaşları tatlı bir yayılmayla gözlerinin üzerine eğilmiş. Samsun'a çıktığından beri yüzünden hiç eksik olmayan sert çizgiler yumuşamış.

Mavi Kuş memnun, yıllar var ki onu böylesine derin bir uykuda görmemiş. Sevinçli bir ötüş için başını kaldırırken küçük gagası cama çarpıyor.

Sen misin tıkırtı?

Kemal gözlerini açmış doğruluvermiş.

Tıkırtının kaynağı cam.

Camın arkasında Mavi Kuş.

İşte yine göz gözeler.

Vedalaşmıyorlar.

...

İşte Sivas'ta son gece de sona ermek üzere.

Birazdan sabah ezanı okunacak.

Çifte minarelerden seslenen müezzinin işaretiyle bütün camilerden ezan sesleri yükselecek.

Birazdan siyah iplik ile beyaz iplik birbirinden ayırt edilebilecek; fakat zor; çünkü gecenin vazifesini şehrin üzerine çökmüş sis devam ettiriyor.

Sis zerreleri, sırtına dağlar gibi karı yüklenmiş sabahın olmasını bekliyor.

Her şeye rağmen sabah oluyor.

Gecenin bütün direncine, karanlığın bütün inadına, sisin bütün yüzüzlüğüne rağmen kat kat bulutların arkasındaki güneş ortalığı bir nebze de olsa aydınlatıyor.

Güneşin baskısına dayanamayan sis, şehri terk ederek Ankara yolu üzerinde karargâh kuruyor.

“Ankara yolcuları!”

18 Aralık 1919!

Perşembe!

Don kesen bir sabah.

Kar havası var.

Sivaslılar, sabahın ilk ışıklarıyla birlikte lise binasının çevresinde tek tük görülmeye başlamışlar.

Sivas Lisesi binasının içi bir başka telâşlı, dışı bir başka hareketli.

En telâşlı olan Mazhar Müfit!

Yanına sivil giyinmiş Yüzbaşı Bedri’yle sabah yedide bankaya koşturuyor. Günlerdir yolunu gözlediği Banka Müdürü Mr. Oskar nihayet teşrif buyurmuşlar.

Hemen; *“Eski Bitlis Valisi Mahzar Müfit.”* adına bir borç senedi düzenlenerek kefil isteniyor.

Yanındaki arkadaşı Yüzbaşı Bedri; *“Eşraftan biri olarak,”* kefil oluyor.

...

Lisenin avlusunda üstü açık, ikisi dolma, biri şişirme lâstikli üç otomobil.

Kalın yün başlıklarla başlarını kapatmış, uzun yün atkılarla boynularını sarmış Sivaslılar avluya girmeye başlamışlar.

Yün atkılarla kapanmış ağızlarından süzülen nefesler, buhar olarak dışarı fışkırıyor.

Yaşlı bir Sivaslı, bir yağmak üzere olan havaya; bir yerde buz tutmuş toprağa; bir de üstü açık otomobillere bakarken hayıflanıyor; *“Bu havada bunlarla Ankara bulunur mu? Kurtlar adamı yer.”*

Başka birisi; *“Kemal Paşa akıllı adamdı, bu havada yola çıkılmaz?”* diye düşünüyor.

...

Akıllı adam Kemal Paşa şu anda kongre salonunda.

Duvarlara, kürsüye, tavana ve henüz sınıflara taşınmamış olan öğrenci sıralarına bakıyor.

Pencereye bakarken camın arkasındaki Mavi Kuşla yine göz göze geliyorlar.

O da her şeye son bir kez daha bakmak ihtiyacını duymuş olmalı. Sivas Lisesi Kongre salonu!

Öyle bir salon ki burada alınan kararlarla Damat Ferit Hükûmeti düşürülmüş.

Öyle bir salon ki burada alınan kararlarla dünyaya kafa tutulmuş.

Öyle bir salon ki burada alınan kararlarla Türk milletinin belki vahşice yok edilebileceği; fakat esir edilemeyeceği dünyaya haykırılmış.

İstanbul'daki efendilerin tüm baskılarına rağmen bu salonda; *"Manda ve himaye kabul edilemez."* diyerek meydan okunmuş.

Kemal, salona duygusal nazarla bakarken Cevat Abbas kulağının dibinde bitmiş, fısıldıyor; *"Halk sizi bekliyor paşam!"*

Halk onu bekliyor.

Binadan çıkınca büyük bir kalabalıkla göz göze geliyor.

Bu kalabalık onu Sivas'a girerken büyük bir coşkuyla karşılamıştı; şimdi suskunlar.

Şimdi; *"Ankara'da ne yapacaksın paşam, burada kal."* der gibi gözüne bakıyorlar; fakat bunu kimse dile getiremiyor.

Gitmeli Kemal, Ankara'ya gitmeli.

Kan ağlayan İzmir'e el vermek, Meclisin toplanacağı İstanbul'a güç katmak için Ankara'da olmalı.

Vedalaşma.

Sivaslılar onun adım attığı yöne doğru akıyorlar. Ancak en önde el uzatanlara dokunabiliyor, arkadakilerle hüznü dolu bir tebessümle vedalaşıyor.

...

Binbaşı Hüsrev'in taviz vermeye hiç niyeti yok; fakat hareket saatine beş dakika kaldığı hâlde Mazhar Müfit'le Yüzbaşı Bedri ortalarda görünmüyor.

Onları düşünmesiyle birlikte her ikisinin de nefes nefese kalabalığı yarararak avluya girdiklerini görünce rahatlıyor.

Ankara yolcuları halkla vedalaşarak otomobildeki yerlerini almışlar.

Dışarıda sadece Rauf'la Kemal kalmış.

Son vedalaşma Vali Reşit Paşayla.

Reşit Paşayla kucaklaştıktan sonra nihayet onlar da biniyor.

Otomobile biner binmez Binbaşı Hüsrev'in öttürdüğü düdükle birlikte tekerler yerinden oynuyor.

Saat 9.00!

Sivas Lisesi avlusundan çıkan otomobillerin önünde atlılar yol açarken, at arabalarına binmiş Sivaslı gençler peşlerinden gidiyor.

Lâpa lâpa inen kar, Ankara yolcularının arkalarından üflenene duaların üzerine yağıyor.

Gürültülü motor sesleri Sivas sokaklarında ilerlerken yol boyunca dizilmiş kadın-kız ve çocuklar onlara el sallıyor.

İşte Sivas'tan çıktılar.

Ankara yoluna karargâh kurmuş sis kitlesi; *“Geçmek yasak!”* der gibi duruyor.

Oysa bu yolcular başka tür bir yolcu!

Bu yolcular Ankara yolcusu!

Kar, kış, fırtına, sis, yürekleri ezen kurt sesleri onları bu yoldan alıkoyamaz.

İşte, uğurlayıcı atlılar Köprü Başına geldiler.

Paşa onlara haber yollamış; *“Arkadaşlar Köprü Başında dursunlar!”*

Duruyorlar.

Duran otomobilden çıkan paşa, atlılara sesleniyor; *“Hava soğuk, lütfen dönünüz!”*

Atlıların yürekleri burkuluyor.

Yeni bir vedalaşma.

Ciğerlere işleyen bir soğuk.

Soğuğun üstüne yağan kar ve hüznün üstüne hüznün.

Yolu kesmiş sis kütesinin karnını önce Mavi Kuşun kanatları; *“Hadi arkamdan gelin!”* der gibi yırtıyor.

Üstü açık, üç külüstür otomobil, dönemeci döner dönmez Mavi Kuşun kanatlarının açtığı deliğin içine dalarken Sivaslı atlılar arkalarından el sallıyorlar.

Dördüncü kitabın sonu.

KAYNAKÇA

- ABALIOĞLU, Yunus Nadi. Cumhuriyet Gazetesi. 1938.
- ADIVAR, Halide Edip. Türk'ün Ateşle İmtihanı. I. II. III. Cumhuriyet Yayınları. 1962.
- ADEM, Prof. Dr. Mahmut. Atatürkçü KUTAY, Cemal. Sohbetler. Sayı: 2. İstanbul. 1971.
- Düşünce Işığında Eğitim Politikamız. Cumhuriyet Gazetesi. 2000.
- AĞAKAY, M. Ali. Atatürk'ten 20 Anı. Atatürk Dil ve Tarih Yük. Kur. Ankara. 1990.
- AHMET İZZET PAŞA. Feryadım. Nehir Yayıncılık. İstanbul. 1992.
- AKAY, İhsan. Atatürkçülüğün İlkeleri. Varlık Yayınları. İstanbul. 1979.
- AKBIYIK, Yaşar. Yrd. Doç. Dr. Milli Mücadele'nin Güney Cephesi (Maras) Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara. 1990.
- AKBULUT, YILMAZ. Ermeniler ve Bingöl'de Ermeni Tehcirleri. Kültür Bakanlığı. Ankara. 1998.
- AKÇAKAYALIOĞLU, Cihat. Atatürk Komutan, İnkılapçı ve Devlet Adamı Yönleriyle. Genelkurmay Başkanlığı. Ankara 1998.
- AKGÜL, Suat. Zafertepe Çalköyü ve Büyük Türk Zaferi. Ankara. 1992.
- AKGÜN, Seçil. Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik. Turhan Kitabevi. Ankara.
- AKIN, Veysi. Trakya'nın Türklere Devir Teslimi. Genelkurmay Başkanlığı. Ankara. 1996.
- AKINCI, İbrahim Ethem. Demirci Akıncıları. T.T.K. Yayınları. Ankara. 1989.
- AKŞİN, Aptülahat. Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi. T.T.K. Ankara. 1991.
- AKŞİN, Sina. Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi. Ankara. 1996.
- AKŞİN, Sina. İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Cilt I-II. Ankara. 1998.
- AKŞİN, Sina. Jön Türkler ve İttihat ve Terakki. İmge Kitabevi. Ankara. 1998.
- AKŞİN, Sina. Türkiye Tarihi 3. Cilt. Osmanlı Devleti, 1600-1908. İstanbul. 1992.
- AKŞİN, Sina. Türkiye Tarihi 4. Cilt. Çağdaş Türkiye, 1908-1980. İstanbul. 1990.
- AKYOL, Avni. Laiklik ve Din Öğretimi. Milli Eğitim Bakanlığı. Ankara. 1990.
- AKYÜZ, Yahya. Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu. Türk Tarih Kurumu. Ankara. 1975.
- ALİLİ, Teoman. İlk Avrasyacı Mustafa Kemal Atatürk. Aydınlık, 2 Haziran 2002.
- ALKAN, A. Turan. İstiklal Mahkemeleri. İstanbul. 1993.
- ALKAN, Hakan. Türk Ortodoks Patrikhanesi. Günce Yay. Ankara. 2000.
- ALTAN, Çetin. Atatürk'ün Sosyal Görüşleri. Dönem Yayınevi. İstanbul. 1965.
- ALTAN, Çetin. Sömürücülerle Savaş. Dönem Yayınevi. İstanbul. 1965.
- ALTAN, Orgeneral Fahrettin. Hayat Dergisi. 20.01.1959.
- ANKARA GAZETECİLER CEMİYETİ. Cumhuriyet Basını. Ankara. 1998.
- ANKARA TİCARET ODASI. Cilt I - Cephelerden Kurtuluş Savaşına I. Dünya Savaşı ve Cepheler. Cilt II - Türk Kurtuluş Savaşı. Ankara.
- ANKARA TİCARET ODASI. Kurtuluş. Ankara. 1994.
- APAK, E.Kur. Alb. Rahmi. Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları. T.T.K. Ankara. 1988.
- ARALOV, S. İ. Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları. I-II. Yenigün Haber Ajansı, Basın ve Yayıncılık A.Ş. Aralık. 1997.
- ARAR, İsmail. Atatürk'ün İzmir Basın Toplantısı. Cumhuriyet Yayınları. Eylül. 1997.
- ARAS, Tevfik Rüşti. Hürriyet Gazetesi. 10.11.1959.
- ARAZ, Nezihe. Bir Kırmızı Gül. Kültür Bakanlığı. Ankara. 1998.
- ARAZ, Nezihe. Mustafa Kemal'le 1000 Gün. İstanbul. 1995.
- ARIBURNU, Kemal. Atatürk ve Çevresindekiler. Türkiye İş Bankası Yay. İstanbul. 1998.

- ARIBURNU, Kemal. Atatürk'ten Anılar. İstanbul. 1998.
- ARIBURNU, Kemal. Sivas Kongresi. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1997.
- ARIKAN, Prof. Dr. Zeki. Haydar Rüştü Öktem Mütareke ve İşgal Anıları. Türk tarih Kurumu Yayınları. Ankara. 1991.
- ARIKOĞLU, Damar. Hatıralarım. İstanbul. 1961.
- ARISOY, M. Sunullah, Mustafa Kemal Atatürk'ün Söyleyip Yazdıkları. I. Kitap. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara. 1989.
- ARİF, Mehmet. Avıçı Arif'in Anıları. Anadolu İnkılabı. Arba Yayınları. İstanbul. 1992.
- ARMAOĞLU, Prof. Dr. Fahir. 20. Yüzyıl Siyasal Tarihi. 1914-1980 Cilt I-II. Türkiye İş Bankası. Ankara. 1991.
- ARMSTRONG, H.C. Bozkurt. İstanbul. 1997.
- ARZİK, Nimet. Uç Beyleri. 1972.
- ASENA, Orhan. Mustafa. Kültür Bakanlığı. Ankara. 1993.
- ASLAN, İzzet. Atatürk Silifke'de. Tökyo Matbaası. Ankara. 1969.
- ASLAN, Yrd. Doç. Dr. Yavuz. Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara. 1997.
- AŞGIN, Dr. Sait. Atatürkçülük. Karaman Valiliği. Karaman. 2001.
- ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ. Atatürkçü Düşünce El Kitabı. Ankara. 1998.
- ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri. Cilt I-II-III. Ankara. 1997.
- ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ. Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri. Cilt IV. Ankara. 1991.
- ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ. Kemal Atatürk Nutuk 1919-1927. Ankara. 1990.
- ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ. Misâk-ı Milli ve Türk Dış Politikasında Musul. Ankara. 1998.
- ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ. Sivas Kongresi I. Uluslararası Sempozyumu. 2-4 Eylül 2002. Sivas Valiliği. 2003.
- ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ. Sivas Kongresi II. Uluslararası Sempozyumu. 2 Eylül 2003. Sivas Valiliği. 2004.
- ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ. Sivas Kongresi III. Uluslararası Sempozyumu. 2-3 Eylül 2004. Sivas Valiliği. 2005.
- ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ. Atatürk Araştırma Merkezi. Cilt I. Sayı 3. Temmuz 1985.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal. Anafartalar Muharebelerine Ait Hatıralar. Sel Yayınları. İstanbul. 1955.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal. Ankara'ya Geliş "Söylev'den". Cumhuriyet Yayınları. Nisan. 2000.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal. Nutuk. Cilt I-II-III. İstanbul. 1995.
- ATATÜRK. Atatürk'ün Kastamonu Gezisi ve Şapka Devrimi. Kastamonu Valiliği. Kastamonu. 1981.
- ATATÜRK İLKELERİ ve İNKILAP TARİHİ. I-II. Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Önlisans Programı. Haziran 1994.
- ATATÜRK'E İZMİR SUİKASTININ İÇ YÜZÜ. Detay Yayıncılık. İstanbul. 1994.
- ATATÜRK'ÜN DIŞ POLİTİKASI. Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara. 1981.
- ATATÜRK'ÜN KASTAMONU ZİYARETİ ŞAPKA ve KIYAFET İNKILABI. Kastamonu Valiliği. Kastamonu. 2002.

- ATAY, Falih Rifkî. Atatürk'ün Bana Anlattıkları. Sel Yayınları. İstanbul. 1955.
- ATAY, Falih Rifkî. Atatürkçülük Nedir? Ak Yayınları. İstanbul. 1966.
- ATAY, Falih Rifkî. Babamız Atatürk. İstanbul. 1966.
- ATAY, Falih Rifkî. Çankaya 1881-1938. İstanbul. 1969.
- ATAY, Falih Rifkî. M. Kemal'in Mütareke Defteri. Sel Yayınları. İstanbul. 1955.
- ATAY, Falih Rifkî. M. Kemal'in Mütareke Defteri ve 19 Mayıs. Cumhuriyet Gaz.. 1999.
- ATAY, Falih Rifkî. Zeytinadağı. Milli Eğitim Basımevi. İstanbul. 1986.
- ATEŞ, Dr. Sami. Atatürk Anadolu'ya Geçince. Kemalist Atılım Birliği Yay. Ankara. 1991.
- ATILHAN, Cevat Rifat. Türk Oğlu Düşmanını Tanı. Yağmur Yayınları. İstanbul. 1970.
- AVANAS, Doç. Dr. Ahmet. Milli Mücadelede Konya. Atatürk Arş. Mrk. Ankara. 1998.
- AVCIOĞLU, Doğan. Milli Kurtuluş Tarihi-1838'den 1995'e. Tekin Yay. İstanbul. 1979.
- AVCIOĞLU, Doğan. Türklerin Tarihi. Cilt I-II-III-IV-V. İstanbul. 1989.
- AVCIOĞLU, Doğan. 31 Mart'ta Yabancı Parmağı. Cum. Yay. Mart. 1998.
- AYBARS, Doç. Dr. Ergün. İstiklal Mahkemeleri. Kültür Bakanlığı Yay. Ankara. 1982.
- AYDEMİR, Ş. Süreyya. İkinci Adam. Cilt I. II. Remzi Kitabevi. İstanbul. 1999.
- AYDEMİR, Ş. Süreyya. Tek Adam Mustafa Kemal. Cilt I. II. III. Remzi Kitabevi. 1991.
- AYDEMİR, Ş. Süreyya. Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa. Cilt I. II. III. Remzi Kitabevi. İstanbul. 1976.
- AYDINEL, Sıtkı. Güneybatı Anadolu'da Kuvâ-yı Milliye Harekâtı. Kültür Bak. 1993.
- AYDINLIK, Atatürk. İngiliz Haberleşmesini Nasıl Ele Geçirdi? 2 Haziran 2002.
- AYIŞIĞI, Metin. Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara. 2004.
- AYTAÇ, G. KARADANA, Ö. KAHRAMAN, M. KIZILTAN, R. SAĞLAM, M.Y. ÜNLÜ M.'nin Almanca'dan çevirileri. Mustafa Kemal Atatürk, 1881-1981. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1997.
- AYVAZOĞLU, Beşir. İstiklal Marşı Tarihi Manası. Tercüman Aile ve Kültür Kitaplığı. İstanbul. 1986.
- BABACAN, Hasan. Mehmet Talât Paşa 1874-1921. (Siyasi Hayatı ve İcraatı). Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara. 2005.
- BAL, Mehmet Akif. Milli Mücadele Döneminde Bekiraga ve Malta Anıları. Ark Kitapları. İstanbul. 2003.
- BALKAYA, İhsan Sabri, Ali Fethi Okyar. 29 Nisan 1880-7 Mayıs 1943. Türk tarih Kurumu Yayınları. Ankara. 2005.
- BANOĞLU, Ahmet Niyazi. Atatürk'ün İstanbul'daki Hayatı-I. Büyük İstanbul Derneği Yayını. İstanbul. 1973.
- BANOĞLU, Ahmet Niyazi, Nükte ve Fıkralarla Atatürk. İnkılap ve Aka. İstanbul. 1967.
- BANOĞLU, Ahmet Niyazi, Nükte ve Fıkralarla Atatürk. İstanbul. 1981.
- BANOĞLU, Ahmet Niyazi. Nükte, Fıkra ve Çizgilerle Atatürk. İstanbul. 1955.
- BARDAKÇI, İlhan. İmparatorluğa Veda. Ankara. 1985.
- BARDAKÇI, İlhan. Tarihten Bugüne -1982-. İstanbul. 1983.
- BAŞBAKANLIK DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ. Arşiv Belgelerine göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi. Ankara. 1996.
- BAŞBAKANLIK DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ. Osmanlı Belgelerinde Ermeniler-1915-1920. Ankara. 1995.
- BAŞBAKANLIK KÜLTÜR MÜSTEŞARLIĞI. Büyük Zaferin 50. Yıldönümüne Armağan. Milli Eğitim Basımevi. İstanbul. 1972.

- BAŞGÖZ, İlhan. Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk. Kültür Bak. Ankara. 1995.
- BAYAR, Celal. Atatürk'ten Hatıralar. Sel Yayınları. İstanbul. 1955.
- BAYCAN, Kur. Alb. Nusret. Atatürk ve Askerlik Sanatı. Genelkurmay Başkanlığı. Ankara. 1998.
- BAYDAR, Mustafa. Atatürk'le Konuşmalar. Cumhuriyet Gazetesi. Ekim 1967.
- BAYKAL, Nur Adnan. Mustafa Kemal Atatürk'tün Liderlik Sırları. Sistem Yayıncılık. İstanbul. 199.
- BAYUR, Yusuf Hikmet. XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyaseti Üzerindeki Etkileri. Türk Tarihi Kurumu Basımevi. Ankara. 1989.
- BAYUR, Yusuf Hikmet. Atatürk Hayatı ve Eseri. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1997.
- BAYUR, Yusuf Hikmet. İkinci Balkan Savaşı. Cumhuriyet Yayınları. Temmuz. 1999.
- BAYUR, Yusuf Hikmet. Türk İnkılâbı Tarihi. Cilt II. Kısım I. Türk Tarihi Kurumu Basımevi. Ankara. 1943.
- BAYUR, Yusuf Hikmet. Türk İnkılâbı Tarihi. Cilt II. Kısım II. Türk Tarihi Kurumu Basımevi. Ankara. 1943.
- BAYUR, Yusuf Hikmet. Türk İnkılâbı Tarihi. Cilt II. Kısım III. Türk Tarihi Kurumu Basımevi. Ankara. 1951.
- BAYUR, Yusuf Hikmet. Türk İnkılâbı Tarihi. Cilt II. Kısım IV. Türk Tarihi Kurumu Basımevi. Ankara. 1952.
- BAYUR, Yusuf Hikmet. Türk İnkılâbı Tarihi. Cilt III. Kısım I. Türk Tarihi Kurumu Basımevi. Ankara. 1953.
- BAYUR, Yusuf Hikmet. Türk İnkılâbı Tarihi. Cilt III. Kısım II. Türk Tarihi Kurumu Basımevi. Ankara. 1955.
- BAYUR, Yusuf Hikmet. Türk İnkılâbı Tarihi. Cilt III. Kısım III. Türk Tarihi Kurumu Basımevi. Ankara. 1957.
- BAYUR, Yusuf Hikmet. Türk İnkılâbı Tarihi. Cilt III. Kısım IV. Türk Tarihi Kurumu Basımevi. Ankara. 1967.
- BAYUR, Ord. Prof. Yusuf Hikmet. Türkiye Devletinin Dış Siyaseti. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara. 1995.
- BAYTİMUR, Mehmet. DEMİRCİOĞLU, Aziz. ÇELİKOĞLU, Hasan. Atatürk'ün Kastamonu gezisi ve Şapka Devrimi. Kastamonu Valiliği yayını, 1981.
- BEHAR, Büşra Ersanlı. İktidar ve Tarih."Türkiye'de Resmi Tarih Tezinin Oluşumu" (1929-1937). İstanbul. 1992.
- BEKTAN, Ali. Atatürk'ün Kehanetleri. Sınır Ötesi Yayınları. İstanbul. 2001.
- BELEN, Gen. Fahri. Büyük Türk Zaferi. Afyon'dan İzmir'e Kadar. Cumhuriyet Yayınları. Ağustos. 1999.
- BELLİ, Şemsi. Ağabeyim Mustafa Kemal. "Makbule Atadan Anlatıyor". Ank. 1959.
- BERKES, Niyazi. 200 Yıldır Neden Bocalıyoruz. Cumhuriyet Yayınları. Eylül. 1997.
- BETİN, Saffet Ürfi. Atatürk İnkılâbı ve Ziya Gökalp-Yahya Kemal-Hâlide Adıvar. İstanbul. 1951.
- BIYIKLIOĞLU, Tevfik. Atatürk Anadolu'da. Cumhuriyet Gazetesi. 2000.
- BİL, Hikmet. Atatürk'ün Sofrası. Ucu Yayınları. İstanbul. 1981.
- BİLGE, Prof. Dr. A. Suat. Güç Komsuluk. İş Bankası Yay. Ankara. 1992.
- BİRCAN, Osman. Belge ve Fotoğraflarla Atatürk'ün Hayatı. MEB Yay. İstanbul. 1997.
- BİRGİN, Muhiddin. O'nun İçin Yazılanlar Söylenenler. 1939.

- BİRİNCİ, Necat. Ruşen Eşref Ünaydın. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. Ankara. 1988.
- BORAK, Sadi. Atatürk'ün Gizli Oturumlarda Konuşmaları. İnkılâp ve Aka Kitapevi. İstanbul. 1981.
- BORAK, Sadi. Atatürk'ün İstanbul'daki Çalışmaları. Kırmızı Beyaz Yayınevi. İstanbul.
- BOZDAĞ, İsmet. Atatürk'ün Fikir Sofrası. Tekin Yayınevi. İstanbul. 2002.
- BOZDAĞ, İsmet. Bir Çağın Perde Arkası. Atatürk-İnönü, İnönü-Bayar Çekişmeleri. Kervan Yayınları. İstanbul. 1972.
- BOZDAĞ, İsmet. Gazi ve Lâife. Tekin Yayınevi. İstanbul. 1999.
- BOZKURT, Prof. Dr. Gülnihal. Azınlık İmtiyazları- Kapitülasyonlardan Tek Hukuk Sistemine Geçiş. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1998.
- BOZOK, Salih. Atatürk'e Ait Hatıralar. Cumhuriyet Gazetesi. 12.11.1938.
- BOZOK, Salih. Cumhuriyet Gazetesi. 12.11.1938.
- BROCK, Ray. Hayalet Süvari. Birharf Yayınları. İstanbul. 2004.
- BUĞRA, Tarık. Zafer Gaye Değildir. Ankara. 1998.
- BULUT, Ayşe. YAZAN, Nihal. KAHYA, Rahmi. Türk'ün Şeref Destanı. Çanakkale Savaşları. Tercümen Aile ve Kültür Kitaplığı Yay. İstanbul. 1986.
- BÜTÜN DÜNYA. Atatürk'e Özel. Cilt-I. Sayı-6. Kasım. 1998.
- BÜTÜN DÜNYA. Başkent Üniversitesi Kültür Yay. Sayı-76. Eylül. 2004.
- CAGNAT, Rene. JAN, Michel. İmparatorluklar Besiği. İstanbul. 1992.
- CAPORAL, Dr. Bernard. Kemalizm Sonrasında Türk Kadını I-II-III. Cumhuriyet Gazetesi. 2000.
- CARRETTO, Giacomo E. Akdeniz'de Türkler. Türk Tarih Kurumu. Ankara. 1992.
- CEBESÖY, General Ali Fuat. Millî Mücadele Hatıraları. İstanbul. 2000.
- CEBESÖY, General Ali Fuat. Sınıf Arkadaşım Atatürk-I. II. 1997.
- CEMAL, Behçet. Şeyh Sait İsyanı. Sel Yayınları. İstanbul. 1955.
- Müdürlüğü. Ankara. 1998.
- CONKER, Nuri. ATATÜRK, Mustafa Kemal. Zabit ve Kumandan. Zabit ve Kumandan ile Hasbihal. Kültür Bakanlığı. Ankara. 1981.
- CUMHURİYET BASINI. Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel.
- CUMHURİYETİN 50. YIL DÖNÜMÜNÜ ANMA KİTABI. A.Ü. D.T.C.F. Yayını. Ankara. 1973.
- CUMHURİYET YAYINLARI. Mustafa Kemal, Fevzi Çakmak, Salih Bozok, Muzaffer Kılıç, Cevat Abbas Güler. 30 Ağustos Hatıraları. Ağustos. 2000.
- ÇAĞLAR, Behçet Kemal. Dolmabahçeden Anıtkabire. Sel Yayınları. İstanbul. 1955.
- ÇAĞLAR, Behçet Kemal. Türk Dili-Sayı 170. Kasım 1965.
- ÇAMBEL, Hasan Cemil. Makaleler Hatıralar. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara. 1987.
- ÇELİK, Halil. Milli Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922). Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara. 1999.
- ÇETİN, Alaaddin. YILDIZ, Ramazan. Sultan II. Abdülhamid Han-Devlet ve Memleket Görüşerim. İst. 1976.
- ÇETİNER, Yılmaz. Son Padişah Vahideddin. Doğan Kitap. İstanbul. 2003.
- ÇİÇEK, Hikmet. Talât Paşa'nın Anılarında Ermeni İsyanı. Aydınlik, 20 Ocak 2002
- ÇİÇEK, Hikmet. Yalnız Adam Mustafa Kemal. Aydınlik. 2 Haziran 2002.
- ÇİL, Yücel. Erzurum Kongresi'ne katılan Delegeler. Atatürk Arş. Mrk. Ankara. 2005.

- DANIŞMEND, İsmail Hami. 31 Mart Vak'ası. İstanbul. 1974.
- DELEON, Jak. Pera Palas. Cep Kitapları A.Ş. İstanbul.
- Deli, Ogün. Agoni. Atatürk'ün Ölümündeki Sır Perdesi. Lazer Yayınları. Ankara. 2004.
- DELIÖRMAN, Altan. Atatürk'ün Hayatındaki Kadınlar. İstanbul. 1999.
- DİLMEN, İbrahim Necmi. Ulus Gazetesi.
- DİNAMO, Hasan İzzettin. Kutsal İsyan. I. Cilt. May Yayınları. İstanbul. 1979.
- DİNAMO, Hasan İzzettin. Kutsal İsyan. II. Cilt. May Yayınları. İstanbul. 1969.
- DİNAMO, Hasan İzzettin. Kutsal İsyan. III. Cilt. May Yayınları. İstanbul. 1966.
- DİNAMO, Hasan İzzettin. Kutsal İsyan. IV. Cilt. May Yayınları. İstanbul. 1979.
- DİNAMO, Hasan İzzettin. Kutsal İsyan. V. Cilt. May Yayınları. İstanbul. 1974.
- DOĞRAMACI, Prof. Dr. Emel. Atatürk'ten Günümüze Sosyal Değişimde Türk Kadını. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1993.
- DOLAPÇI, Ercan. Meclis nasıl TBMM oldu, 28 Nisan 2002.
- DOLAPÇI, Ercan. Ölümünün 79. Yılında Zübeyde Hanım, 20 Ocak 2002.
- DÖNİTZ, Amiral. Hatıralar. 1966 Hayat Tarih Mecmuası.
- DUHAMEL, Georges. Yeni Türkiye: Bir Batı Devleti. Cumhuriyet Gazetesi. 1998.
- DUMONT, Paul. Atatürk'ün Yazdığı Tarih: Söylev. Cumhuriyet Gazetesi. 1997.
- DUMONT, Paul. GEORGEON, François. Bir İmparatorluğun Ölümü. 1908-1923. Cumhuriyet Yayınları. Ekim 1997.
- DURAL, Baran. Atatürk'ün Liderlik Sırları. Okumuş Adam Yayınları. İstanbul. 2002.
- DURSUNOĞLU, Cevat. Milli Mücadele'de Erzurum. 1946.
- DURSUNOĞLU, Cevat. Son Havadis Gazetesi. 10.10.1955
- DÜNDAR, Can. Gölgedekiler. Ankara. 1998.
- DÜNDAR, Can. Sarı Zeybek. "Atatürk'ün Son 300 Günü" İstanbul. 1994.
- DÜNDAR, Can. Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor. Salih Bozok. Doğan Kitap. İst. 2002.
- DÜNDAR, Orhan. Mustafa Kemal Atatürk. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1996.
- DÜNDAR, Temel. Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Gençliğine. Pars Matbaası. Ankara.
- DÜZDAĞ, M. Ertuğrul. Mehmet Akif Ersoy. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/993.1998
- EGELİ, Münir Hayri. Atatürk'ten Bilinmeyen Hatıralar. İstanbul. 1959.
- EGELİ, Münir Hayri. Atatürk'ün İsteddiği Çocuklar. 1965.
- ELDEM, Vedat. Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara. 1994.
- ERMUMCU, Oğuz. Çanakkale Destanı. Ankara. 1993.
- EROĞLU, Prof. Dr. Hamza. Atatürk Hayatı ve Üstün Kişiliği. Kültür Bakanlığı. Ankara. 1994.
- EROĞLU, Prof. Dr. Hamza. Atatürk ve Cumhuriyet. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1998.
- EROĞLU, Prof. Dr. Hamza. Atatürk ve Milli Egemenlik. Atatürk Araştırma Merkezi. 1998.
- EROĞLU, Prof. Dr. H. GİRİTLİ, Prof. Dr. İ. GÖNLÜBOL, Prof. Dr. M. AYSAN, Prof. Dr. M. Atatürk Yolu. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1995.
- EROL, Aydi. Mehmet Akif Ersoy. Hayatı, Sanatı, Eserleri. Hikmet Neşriyat. İstanbul. 2002.
- ERTUĞRUL, Muhsin. Cumhuriyet Gazetesi. 1963.
- ERTUR, Esat K. Tamu Yelleri. Türk Tarih Kurumu. Ankara. 1994.
- ERYILMAZ, Bilal. Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Teb'anın Yönetimi. 1990.

- ERYILMAZ, Bilal. Osmanlı Devletinde Millet Sistemi. İstanbul. 1992.
- ERZİ, İhsan. Süleyman Nazif Malta Geceleri Fırak-ı Irak ve Galiçya. Tercüman 1001 Temel Eser. İstanbul. 1979.
- ESENGİN, Kenan. Milli Mücadelede İç Ayaklanmalar. Ağrı Yayınları. İstanbul. 1975.
- EVREN, S. Örgü. Denizli Vak'ası ve Demirci Mehmet Efe. Sel Yay. İstanbul. 1955.
- EVSİLE, Doç. Dr. Mehmet. Atatürk'ün Söylev ve Demeçlerinin Konular İndeksi. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1999.
- FARRERE, Claud. Türklerin Manevi Gücü. Tercüman 1001 Temel Eser. Kervan Kitapçılık A.Ş.
- FEYZİOĞLU, Prof. Dr. Turhan. Atatürk ve Milliyetçilik. Atatürk Araştırma Merkezi. 1996.
- FEYZİOĞLU, Prof. Dr. Turhan. Türk Milli Mücadelesinin ve Atatürkçülüğün Temel İlkelerinden Biri Olarak Millet Egemenliği. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1988.
- GARAN, Muvaffak İhsan. Milletlerin Sevgilisi Atatürk. Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara. 1982.
- GAULİS, Berthe Georges. Çankaya Akşamları. I-II. Yenigün Haber Ajansı, Basın ve Yayıncılık A.Ş. Aralık. 2001.
- GAULİS, Berthe Georges. Kurtuluş Savaşı Sırasında Türk Milliyetçiliği. Yenigün Haber Ajansı, Basın ve Yayıncılık A.Ş. Aralık. 1999.
- GAULİS, Berthe Georges. Türk Mucizesi. İstanbul. 1969.
- GENÇ, Prof. Dr. Reşat. Türkiye'yi Lâikleştiren Yasalar. Atatürk Araştırma Merkezi. 1998.
- GENÇCAN, Mehmet. Çanakkale Savaşlarından Altın Harfler. Ankara. 1993.
- GENÇCAN, Mehmet. Çanakkale Savaşlarından Menkıbeler. Ankara. 1990.
- GENÇOSMAN, Zeki Kemal. BANOĞLU, Ahmet Niyazi. Atatürk Ansiklopedisi. Cilt I. May Yayınları. İst. 1971.
- GENÇOSMAN, Zeki Kemal. BANOĞLU, Ahmet Niyazi. Atatürk Ansiklopedisi. Cilt II. May Yayınları. İst. 1971.
- GENÇOSMAN, Zeki Kemal. BANOĞLU, Ahmet Niyazi. Atatürk Ansiklopedisi. Cilt III. May Yayınları. İst. 1971.
- GENÇOSMAN, Zeki Kemal. BANOĞLU, Ahmet Niyazi. Atatürk Ansiklopedisi. Cilt IV. May Yayınları. İst. 1971.
- GENÇOSMAN, Zeki Kemal. BANOĞLU, Ahmet Niyazi. Atatürk Ansiklopedisi. Cilt V. May Yayınları. İst. 1971.
- GENÇOSMAN, Zeki Kemal. BANOĞLU, Ahmet Niyazi. Atatürk Ansiklopedisi Cilt VI. May Yayınları. İst. 1981.
- GENELKURMAY BAŞKANLIĞI. 1911-1912 Osmanlı-İtalyan Harbi ve Kolağası Mustafa Kemal. Kültür Bakanlığı. Ankara. 1985.
- GENELKURMAY BAŞKANLIĞI. Askeri Yönüyle Atatürk. 1981.
- GENELKURMAY BAŞKANLIĞI. Atatürkçülük I- Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri. İstanbul. 1997.
- GENELKURMAY BAŞKANLIĞI. Atatürkçülük II- Atatürk ve Atatürkçülüğe İlişkin Makaleler. İst. 1997.
- GENELKURMAY BAŞKANLIĞI. Atatürkçülük III- Atatürkçü Düşünce Sistemi. 1997.
- GENELKURMAY BAŞKANLIĞI. Balkan Harbi (1912-1913). Ankara. 1970.
- GENELKURMAY BAŞKANLIĞI. Türk İstiklal Harbi Cilt II - Batı Cephesi 1 ve 2. Kısım. Ankara. 1999.

GERÇEKÇİ, Gen. Hikmet. Hayat Dergisi. 1969.

GLOSNECK, Johannes. Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye I-II-III. Cumhuriyet Gazetesi. 1998.

GÖGEM, Dr. Ziya. Dadavlı Halit Bey. I. İstanbul Halk Basımevi. İstanbul. 1954.

GÖGEM, Dr. Ziya. Dadavlı Halit Bey. II. İstanbul Halk Basımevi. İstanbul. 1954.

GÖKBERK, Prof. Dr. Macit. Aydınlanma Felsefesi, Devrimler ve Atatürk. Cumhuriyet Gazetesi. 1997.

GÖKSEL, Burhan. Atatürk'ün Soy Kütüğü Üzerine Bir Çalışma. Ankara. 1955.

GÖKSEL, Burhan. Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk. Kültür Bakanlığı. Ankara. 1993.

GÖKTÜRK, Halil İbrahim. Mithat Cemal Kuntay. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Ankara. 1987.

GÖNLÜBOL, Prof. Dr. Mehmet. SAR, Dr. Cem. Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938). Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1997.

GÖRGÜLÜ, İsmet. On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922. Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara. 1993.

GREW, John. Atatürk ve İnönü. İlk ABD Büyükelçisinin Türkiye Hatıraları. Cumhuriyet Yay. Şubat. 2000.

GÜMÜŞ, Ali. Maresal Fevzi Çakmak. Tercüman Aile ve Kültür Kitaplığı. İst. 1986.

GÜMÜŞ, M. Sıddık. İngiliz Casusunun İtirafı. Hakikat Yayıncılık. İstanbul. 1997.

GÜNALAY, Prof. Şemseddin. Ülkü Dergisi. 1939.

GÜNDÜZ, Asım. Hatıralarım. 1973.

GÜNER, Dr. Ağah Oktay. Türkiye'nin Jeopolitiği ve Ermeni Propagandası.

GÜNER, Kağan. Kemalizm Lebiral ve Bireyci Avrupa Kültürünün Reddidir. Aydınlık. 10 Mart 2002.

GÜRER, Turgut. Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer. Cepheden Meclise Büyük Önder ile 24 Yıl. Yapım-C. İstanbul. 2006.

GÜRKAN, Turhan. Atatürk'ün Uşağı İdim.

GÜRTAŞ, Ahmet. Atatürk ve Din Eğitimi. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. Ankara. 1981.

GÜZEL, Prof. Dr. Abdurrahman. Çanakkale. Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını Araştırma Merkezi. Çanakkale. 1996.

HAYAT TARİH MECMUASI. 1965 Sayıları.

HİÇYILMAZ, Ergun. Osmanlıdan Cumhuriyete Gizli Teşkilatlar. Altın Kitaplar 1994.

HÜSEYİN, Kadriye. Mukaddes Ankara'dan Mektuplar. Kültür Bakanlığı. 1998.

IRMAK, Ord. Prof. Sadi. Atatürk'ten Anılar. 1978.

IRMAK, Ord. Prof. Sadi. Atatürk Bir Çağın Açılışı. İstanbul. 1984.

İLBAY, Asaf. Atatürk'ün Hususi Hayatı. Tan Gazetesi. 1949.

İLGAR, İhsan. Çanakkale Savaşları 1915. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Ankara. 1982.

İĞDEMİR, Uluğ. Atatürk'ün Yaşamı. Ankara. 1987.

İĞDEMİR, Uluğ. Biça Ayaklanması ve Anzavur Olayları. Günlük Anılar. Türk Tarih Kurumu Yayınları. 1989.

İĞDEMİR, Uluğ. Heyet-i Temsiliye Tutanakları. Türk Tarih Kurumu. Ankara. 1989.

İĞDEMİR, Uluğ. Sivas Kongresi Tutanakları. Türk Tarih Kurumu. Ankara. 1969.

İĞDEMİR, Uluğ. Yılların İçinden. Makaleler Anılar İncelemeler. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara. 1991.

- İLDEN, Köprülü Şerif. Sarıkamış. Türkiye İş Bankası. İstanbul. 1998.
- İLHAN, Suat. Atatürk ve Askerlik. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1990.
- İLHAN, Suat. Evrimselen Türk Devrimi. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1998.
- İLHAN, Suat. Harp Yönetimi ve Atatürk. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1987.
- İNAN, Ali Mithat. Atatürk'ün Not Defterleri. Gündoğan Yayınları. Ankara. 1998.
- İNALCIK, Halil. Osmanlı İmparatorluğu, "Toplum ve Ekonomi." İstanbul. 1996.
- İNAN, A. AFET. Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler. İş Bankası Yayınları. 2000.
- İNAN, A. AFET. Atatürk'ten Hatıralar. 1950.
- İNAN, A. AFET. Atatürk'ten Mektuplar. Ankara. 1989.
- İNAN, A. AFET. Atatürk'ü Anarken. Ankara. 1965.
- İNAN, A. AFET. Mustafa Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları. Cumhuriyet Yayınları. Nisan. 1999.
- İNAN, A. AFET. Mustafa Kemal Atatürk'ün Yazdıkları.
- İNAN, Prof. Dr. A. AFET. Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara. 1998.
- İNAN, Arı. Düşünceleriyle Atatürk. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara. 1999.
- İNAN, Arı. Tarihe Tanıklık Edenler.
- İNAN, Ali Mithat. Atatürk'ün Not Defterleri. Gündoğan Yay. Ankara. 1998.
- İNANÇ, Nelka. SARGIN, Aycan. AKSAKALLI, Mücahit. Yürüyen Köşk. Çevre Bakanlığı. Ankara.
- İNÖNÜ, İsmet. Cumhuriyetin İlk Yılları. 1923-1938. Cumhuriyet Gazetesi. Ekim. 1998.
- İNÖNÜ, İsmet. Hatıralar. Birinci Dünya Harbi. Cumhuriyet Gazetesi. Aralık. 1999.
- İNÖNÜ, İsmet. İstiklal Savaşı ve Lozan. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1998.
- İNÖNÜ, İsmet. Lozan Antlaşması. I. II. Cumhuriyet Gazetesi. Ağustos. 1998.
- İPEK, Nedim. Mübadele ve Samsun. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara. 2000.
- İPEKÇİ, Abdi. İnönü Atatürk'ü Anlatıyor. Cumhuriyet Gazetesi. Kasım. 1997.
- İSFENDİYAROĞLU, Fethi. Atatürk Muhtelif Cepheleriyle. 1953.
- JAESCHKE, Gotthard. Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri. Cumhuriyet Yayınları. Mayıs 2001.
- JAESCHKE, Gotthard. Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara. 1989.
- KABAKLI, Ahmet. Temellerin Duruşması. Türk Edebiyat Vakfı Yayınları. İstanbul. 2000.
- KAÇAZNUNİ, Ovanes. Taşnak Partisi'nin yapacağı Bir Şey Yok. (1923 Parti Konferansı'na Rapor). Kaynak Yayınları. 2007.
- KAFKAS, İ. Gülşen. Küçük Ülkü'nün Anıları. Atatürk'le Çocukluğum. Kavram Dersaneleri Kültür Yayınları. İstanbul.
- KAFLI, Kadircan. Yeni Sabah Gazetesi. 1952.
- KAHRAMAN, Kemal. Milli Mücadele. Alternatif Yayınları. İstanbul. 1992.
- KAL, Nazmi. Atatürk'le Yaşadıklarını Anlattılar. Bilgi Yayınevi. Ankara. 2001.
- KALELIOĞLU, Oğuz. Atatürk ve Atatürk İlkeleri. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. Ankara. 2001.
- KANSU, Ceyhan Atuf. Devrimcinin Takvimi. Cumhuriyet Gazetesi. Ekim. 1997.
- KANSU, Mazhar Müfit. Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber 1. cilt. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara. 1966.
- KANSU, Mazhar Müfit. Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber 2. cilt. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara. 1997.

- KAPLAN, Dr. Leyla. Cemiyetlerde ve Siyasî Teşkilatlarda Türk Kadını. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1998.
- KAPLAN, M. ENGİNÜN, İ. BİROL, E. BİRİNCİ, N. UÇMAN, A. Devrin Yazarlarının Kalemiyle Milli Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal II. Kültür Bakanlığı. İstanbul. 1981.
- KAPLAN, M. ENGİNÜN, İ. KERMAN, Z. BİRİNCİ, N. UÇMAN, A. Atatürk Devri Türk Edebiyatı. Cilt I-II. Kültür Bakanlığı. Ankara.
- KAPLAN, M. ENGİNÜN, İ. KERMAN, Z. BİRİNCİ, N. UÇMAN, A. Atatürk Devri Fikir Hayatı. Cilt I-II. Kültür Bakanlığı. Ankara. 1981.
- KAPUSUZÖĞLU, Ertuğrul. Tarih Kültür Folklor -Finike. 2001.
- KARS, Zübeyir. Milli Mücadele'de Kayseri. Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara. 1993.
- KARGI, Yahya Galip. Cumhuriyet Gazetesi. 10.11.1940.
- KARABEKİR, Kazım. İstiklâl Harbimiz. Cilt I-II-III-IV-V. Emre Yayınları. İstanbul. 1995.
- KARABEKİR, Kazım. İttihat ve Terakki Cemiyeti-1896-1909. İstanbul. 1995.
- KARABEKİR, Kazım. Paşaların Hesaplaşması. Emre Yayınevi. İstanbul. 1992.
- KARABEKİR, Kazım. Paşaların Kavgası. Emre Yayınları. İstanbul. 1995.
- KARADAĞ, Daşar. Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları. Teori Aylık Dergi. Nisan. 2002.
- KARADAĞ, Raif. Şark Meselesi. Turan Yayıncılık. İstanbul.
- KARAL, Ord. Prof. Enver Ziya. Atatürk'ten Düşünceler. MEB Yay. İstanbul. 1981.
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri. Ankara. İletişim Yayınları. İstanbul. 2003.
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri. Atatürk. Remzi Kitabevi. İstanbul. 1946.
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri. Milli Savaş Hikayeleri. Kültür Bakanlığı. Ankara. 1981.
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri. Yaban. İletişim Yayınları. İstanbul, 2001.
- KARTAL, Numan. Atatürk ve Kocacık Türkleri. Kültür Bak. Ankara. 2002.
- KASAPOĞLU, Ahmet. Milli Mücadele Anıları. Kültür Bak. Ankara. 1998.
- KAYA, Şükrü. Dünya Gazetesi. 10.11.1963.
- KAYLAN, Aziz. Çanakkale İçinde Vurdular Beni. Tercüman 1001 Temel Eser-78.
- KELEŞYILMAZ, Dr. Vahdet. Teşkilât-ı Mahsusa'nın Hindistan Misyonu (1914-1918). Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1999.
- KESKİN, Prof. Dr. Mustafa. Atatürk'ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1999.
- KILIÇ, Ali. Atatürk'ün Hususiyetleri. Sel Yayınları. İstanbul. 1955.
- KILIÇ, Ali. Atatürk'ün Son Günleri. Sel Yayınları. İstanbul. 1955.
- KILIÇ, Ali. Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor. Sel Yayınları. İstanbul. 1955.
- KILIÇ, Ali. İstiklâl Mahkemesi Hatıraları. Sel Yayınları. İstanbul. 1955.
- KİLİ, Prof. Dr. Suna. Atatürk Devrimi-Bir Çağdaşlaşma Modeli. Ankara. 1998.
- KINROSS, Lord. Atatürk-Bir Milletin Yeniden Doğuşu.
- KNIGHTLEY, Philip. SIMPSON, Colin. Lavrens'in Gizli Hayatı. Sebil Yayınevi. İstanbul. 1978.
- KOÇAK, Dr. Cemil. Türk-Alman İlişkileri, 1923-1939. İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Siyasal, Kültürel, Askeri ve Ekonomik İlişkiler. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara. 1991.
- KÖKTÜRK, Kemal. Atatürk Hayatı, Devrimleri ve Anıları. İnkılap ve Aka. İstanbul. 1981.
- KULİN, Ayşe. Füreyya. Remzi Kitabevi. İstanbul. 2000.
- KUNTAY, Mithat Cemal. Son Posta Gazetesi. 1953.

- KURAN,ERCÜMENT. Prof. Dr. Atatürkçülük Üzerine Denemeler. Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara 1981.
- KURNAZ, Şefika. Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını. 1839-1923. Başbakanlık AAK. Ankara. 1991.
- KURTULUŞ, Nilüfer. Atatürk. Ankara. 1989.
- KURTULUŞ SAVAŞINDA TÜRK BASINI. Ankara. 1981.
- KUTAY, Cemal. Avrupa'da Sultan Aziz. Cemal Kutay Kitaplığı 6. İstanbul. 1977.
- KUTAY, Cemal. Belgrad'ı Kurtaran Türk. Cemal Kutay Kitaplığı 10. İstanbul. 1978.
- KUTAY, Cemal. Bilinmeyen Tarihimiz. I. Cemal Kutay Kitaplığı. İstanbul. 1974.
- KUTAY, Cemal. Bilinmeyen Tarihimiz. II. Cemal Kutay Kitaplığı. İstanbul. 1975.
- KUTAY, Cemal. Bilinmeyen Tarihimiz. III. Cemal Kutay Kitaplığı. İstanbul. 1974.
- KUTAY, Cemal. Bilinmeyen Tarihimiz. IV. Cemal Kutay Kitaplığı. İstanbul. 1975.
- KUTAY, Cemal. Bir Solukta Atatürk. Türkiye Gaziler Vakfı Yayınları. Ankara. 2003.
- KUTAY, Cemal. Cemal Kutay Kitaplığı 2. İstanbul.
- KUTAY, Cemal. Cemal Kutay Kitaplığı 2. İstanbul.
- KUTAY, Cemal. Cemal Kutay Kitaplığı 7. İstanbul.
- KUTAY, Cemal. Cemal Kutay Kitaplığı 9. İstanbul.
- KUTAY, Cemal. İstiklal Savaşının Manevîyat Ordusu 1. Cilt. Cemal Kutay Kitaplığı 4. İstanbul.
- KUTAY, Cemal. İstiklal Savaşında Manevîyat Ordusu 2. Cilt. Cemal Kutay Kitaplığı 5. İstanbul. 1977.
- KUTAY, Cemal. Müslüman Kardeşler Hareketi. Cemal Kutay Kitaplığı 2. İstanbul. 1977.
- KUTAY, Cemal. Necid Çöllerinde Mehmet Akif. Cemal Kutay Kitaplığı 8. İstanbul. 1978.
- KUTAY, Cemal. Örtülü Tarihimiz. I. Cemal Kutay Kitaplığı. İstanbul. 1975.
- KUTAY, Cemal. Örtülü Tarihimiz. II. Cemal Kutay Kitaplığı. İstanbul. 1975.
- KUTAY, Cemal. Sisli Tarihimiz. I. II. Cemal Kutay Kitaplığı İstanbul. 1972
- KUTAY, Cemal. Siyasî Sürgünler Adası MALTA. Cemal Kutay Kitaplığı 9. İstanbul. 1978.
- KUTAY, Cemal. Sohbetler. Sayı: 1. İstanbul. 1971.
- KUTAY, Cemal. Sohbetler. Sayı: 2. İstanbul. 1971.
- KUTAY, Cemal. Sohbetler. Sayı: 3. İstanbul. 1971.
- KUTAY, Cemal. Sohbetler. Sayı: 4. İstanbul. 1971.
- KUTAY, Cemal. Sohbetler. Sayı: 5. İstanbul. 1971.
- KUTAY, Cemal. Sohbetler. Sayı: 6. İstanbul. 1971.
- KUTAY, Cemal. Sohbetler. Sayı: 7. İstanbul. 1971.
- KUTAY, Cemal. Sohbetler. Sayı: 8. İstanbul. 1972.
- KUTAY, Cemal. Sohbetler. Türkiye Nereye Gidiyor. Sayı: 16. İstanbul. Mart 1970.
- KUTAY, Cemal. Sohbetler. Dünümüz Bugünümüz Yarınımız. İstanbul. Temmuz-Ağustos-Eylül 1971.
- KUTAY, Cemal. Şehit Tacidarlar. Cemal Kutay Kitaplığı 3. İstanbul. 1977.
- KUTAY, Cemal. Üç Paşalar Kavgası. Cemal Kutay Kitaplığı 7. İstanbul. 1978.
- KUTAY, Cemal. Üç Devirde Bir Adam. Fethi Okyar. Tercüman Tarih Yayınları. İstanbul. 1980.
- KUTAY, Cemal. Yazılmamış Tarihimiz. Doğan Ofset. Milliyet Yayınları. İstanbul.
- KUTAY, Cemal. 31 Mart İhtilâlinde Sultan Hamit. Cemal Kutay Kitaplığı 1. İstanbul. 1977.

- KÜLTÜR BAKANLIĞI. Atatürk'ün Milli Dış Politikası. Ankara. 1981.
- KÜLTÜR BAKANLIĞI. Millî Egemenlik Makaleler Antolojisi. Ankara. 1985.
- KÜLTÜR BAKANLIĞI. I. Uluslararası Atatürk ve Türk Halk Kültürü Sempozyum Bildirileri. Ankara. 2001.
- LAMARTİNE, A. Cihan Hâkimiyeti. "Türkiye Tarihi" Tercüman 101 Temel Eser.
- LEVİS, Bernard. Modern Türkiye'nin Doğuşu. Türk Tarih Kurumu. Ankara. 1970.
- LOTİ, Pierre. Can Çekişen Türkiye 1914. "Tercüman 1001 Temel Eser".
- LOTİ, Pierre. Türkler Üzerine Makaleler. Der Yayınları. İstanbul. 1995.
- MADAM, Hannes. Yeni Sabah Gazetesi-1950
- MECHİN, Benoit. Kurt ve Pars. Kum Saati Yayınları. İstanbul. 2001.
- MELEK, Dr. Abdurrahman. Hatay Nasıl Kurtuldu. Cumhuriyet Yayınları. Temmuz. 1999.
- MENÇ, Hüseyin. Milli Mücadele Yıllarında Amasya. T.C.Amasya Valiliği Kültür Yayınları. Nokta Ofset-2002.
- MİSİROĞLU, Aynur. Kuva-yı Milliye'nin Kadın Kahramanları. İstanbul. 1994.
- MİLLÎ MÜDAFAA VEKALETİ ARMAĞANI. 1915'de Çanakkale'de Türk. Ankara. Nisan 1957.
- MİLLÎ SAVUNMA BAK. Milli Mücadele'de ve Cumhuriyet'in ilk Yıllarında Kadınlarımız. Ankara. 1998.
- MİRALAY MEHMET ARİF BEY. Ayıcı Arif'in Anıları, Anadolu İnkılabı. Arba-Tarih Anı Dizisi. İstanbul. 1992.
- MUMCU, Prof. Dr. Ahmet. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi I-II. Anadolu Üniversitesi. Eskişehir. 1989.
- MUMCU, Uğur. Kâzım Karabekir Anlatıyor. Tekin Yayınevi.
- MÜDERRİSOĞLU, Alptekin. Kurtuluş Savaşında Ankara. 1993.
- MÜDERRİSOĞLU, Alptekin. Kurtuluş Savaşının Malî Kaynakları. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1990.
- MÜFTÜOĞLU, Mustafa. Yakın Tarihimizde Siyasi Cinayetler. Yağmur Yayınları. İstanbul. 1975.
- NADİ, Yunus. Ali Galip Hâdisesi. Sel Yayınları. İstanbul. 1955.
- NADİ, Yunus. Ankara'nın İlk Günleri. Sel Yayınları. İstanbul. 1955.
- NADİ, Yunus. Birinci Büyük Millet Meclisinin Açılışı ve İsyanlar. Sel Yayınları. İstanbul. 1955.
- NADİ, Yunus. Cumhuriyet Yolunda. Yenigün Haber Ajansı, Basın ve Yayıncılık A.Ş. Mayıs. 1999.
- NADİ, Yunus. Çerkes Ethem Kuvvetlerinin İhaneti. Sel Yayınları. İstanbul. 1955.
- NADİ, Yunus. Mustafa Kemal Paşa Samsun'da. Sel Yayınları. İstanbul. 1955.
- NADİ, Yunus. Türkiye'yi Sokakta Bulmadık. Yenigün Haber Ajansı, Basın ve Yayıncılık A.Ş. Ağustos. 1997.
- NATIONAL GEOGRAPHIC. Başlangıcından Bugüne Ortadoğu'da Tarih ve İnanç. 2002.
- NOĞAY, Sami. Atatürk'ün Çeşitli Konulardaki Görüşleri. Ankara. 1990.
- OFLAZOĞLU, A. Turan. Mütarekeden Büyük Taarruza. Kültür Bak. Ankara. 1998.
- OKUR, Hafız Yaşar. Atatürk'le 15 Yıl. 1962.
- OKYAR, Osman. Türk Sovyet İlişkilerinde Mustafa Kemal. Ankara. 1998.
- ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ. 19 Mayıs ve Milli Mücadele'de Samsun Sempozyumu. 20-22 Mayıs 1999 Bildiriler. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi. Samsun. 2000.

- ORAN, Baskın. Atatürk Milliyetçiliği. Bilgi Yayınevi. Ankara, 1997.
- ORBAY, Rauf. Cehennem Değirmeni "Siyasi Hatıralarım" I-II. Emre Yayınları. İstanbul. 1993.
- ORTAYLI, İlber. İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı. İletişim Yayınları. İstanbul. 2000.
- OZANKAYA, Prof. Dr. Özer. Cumhuriyet Çınarı. Kültür Bakanlığı. Ankara. 1994.
- ÖKE, Doç. Dr. Mim Kemal. Ermeni Meselesi. Aydınlar Ocağı Yay. İstanbul. 1986.
- ÖKLEM, Necdet. Atatürk Döneminde Darülfunun Reformu. 1973.
- ÖNAL, Sami. Hüsrev Gerede'nin Anıları. Kurtuluş Savaşı Atatürk ve Devrimler. Literatür Yayınları. İstanbul. 2002.
- ÖNDER, Mehmet. Atatürk Evleri Atatürk Müzeleri. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1993.
- ÖNDER, Mehmet. Atatürk'ün Almanya Gezisi. Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara. 1981
- ÖNDER, Mehmet. Atatürk'ün Almanya ve Avusturya Gezileri. İş Bankası Yayınları. Ankara. 1993.
- ÖNDER, Mehmet. Atatürk'ün Yurt Gezileri. Türkiye İş Bankası. Ankara. 1998.
- ÖZ, Baki. Atatürk'ün Anadolu'ya Gönderiliş Olayının İç Yüzü I-II. Cumhuriyet Yayınları. Aralık. 2000.
- ÖZ, Baki. Kurtuluş Savaşı'nda Alevi-Bektaşiler. Cumhuriyet Yay. Ağustos. 1997.
- ÖZAKMAN, Turgut. Vahidettin, M. Kemal ve Milli Mücadele. Bilgi Yayınevi. Ankara. 1998.
- ÖZALP, Gen. Kâzım. Özalp Atatürk'ü Anlatıyor. 1969.
- ÖZALP, Kâzım. ÖZALP, Teoman. Atatürk'ten Anılar. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 1998.
- ÖZALP, Yalçın. Milli Mücadelenin İlk Zaferi. Ankara. 1976.
- ÖZBUDUN, Prof. Dr. Ergun. 1921 Anayasası. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1992.
- ÖZÇELİK, Doç. Dr. İsmail. Milli Mücadele'de Güney Cephesi-Urfu. Kültür Bakanlığı. Ankara. 1992.
- ÖZDEMİR, Durmuş. Atatürk Penceresinden. Barış Kitabevi. 2001.
- ÖZDEMİR, Hikmet. Tekâlif-i Milliye. Cumhuriyet Yayınları. Haziran. 2001.
- ÖZEL, Dr. Sabahattin. Milli Mücadelede Trabzon. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara. 1991.
- ÖZKAN, Tuncay. Bir Gizli Servisin Tarihi. Milliyet Yayınları. İstanbul. 1996.
- ÖZKAN, Tuncay. MİT'in Gizli Tarihi. Alfa Yayınları. İstanbul. 2003.
- ÖZKAYA, Prof. Dr. Yücel. Milli Mücadelede Atatürk ve Basın-I. Cumhuriyet Gazetesi. Ocak 2001.
- ÖZKAYA, Prof. Dr. Yücel. Milli Mücadelede Atatürk ve Basın-II. Cumhuriyet Gazetesi. Ocak 2001.
- ÖZKAYA, Yücel. Milli Mücadele Başlangıcında Basın ve Mustafa Kemal.
- ÖZKAYA, Yücel. Milli Mücadelede Ege Çevresi. Cumhuriyet Yayınları. Nisan. 2001.
- ÖZTORUN, Org. Necdet. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi İncelemesi. Harp Akademileri Basımevi. İstanbul. 2001.
- ÖZTUNA, Yılmaz. Büyük Türkiye Tarihi. 7. Cilt. Ötüken Yayınevi. İstanbul. 1978.
- ÖZTÜRK, Kâzım. Atatürk'ün TBMM Açık ve Gizli Oturumlarındaki Konuş. Cilt I-II. Kültür Bakanlığı. Ankara. 1986.
- PALAZOĞLU, Ahmet Bekir. Atatürk'ün Eğitim ile İlgili Düşünceleri. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları. Ankara. 1999.

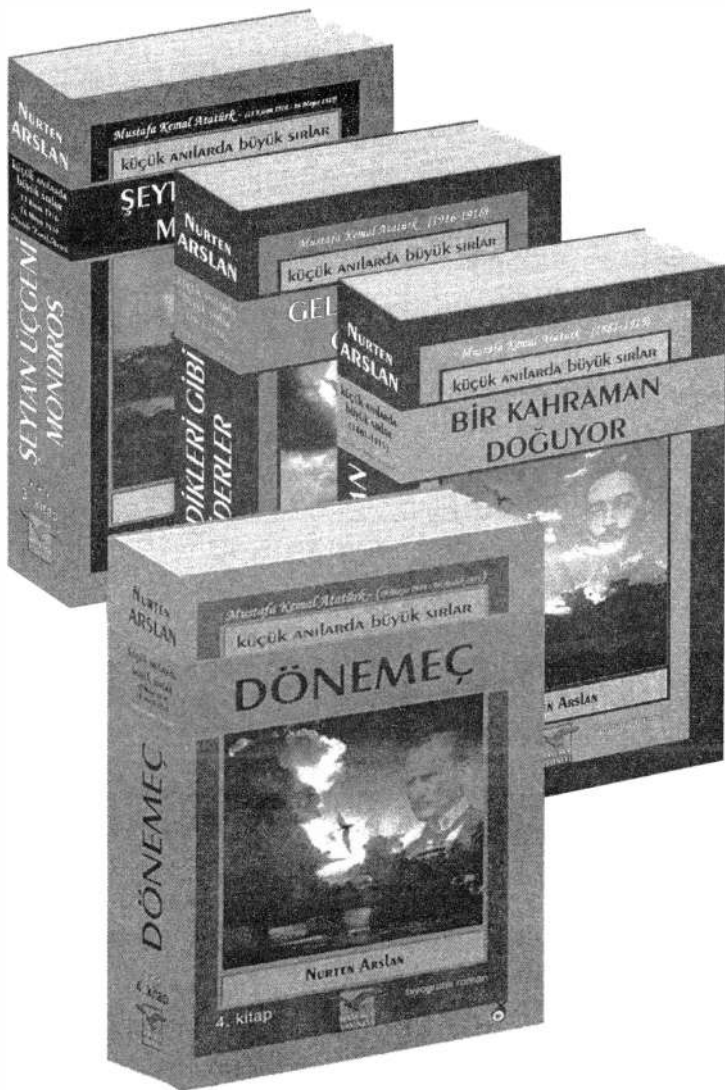
- PALAZOĞLU, Ahmet Bekir. Atatürk'ün Okul Gezileri. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları. Ankara. 1999.
- PARLA, Taha. Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları. Cilt I-II. İstanbul. 1991 .
- PEPEYİ, Haluk Nihat. Millî Mücadele Destanı. Kültür Bakanlığı. Ankara. 1981.
- PEPEYİ, Haluk Nihat. Mütareke. Kültür Bakanlığı. Ankara. 1981.
- PERİNÇEK, Mehmet. Türkçü Önderlerden Ahmet Ağaoğlu'nun Sovyet Büyükelçiliği Yetkilisiyle Yaptığı Görüşme, Aydınlık, 28 Nisan 2002.
- POLAT, Zekif. Ali Çetinkaya Hayatı Eserleri, Kişiliği ve Devlet Adamlığı. Afyon Kocatepe Üniversitesi. Afyon.2002.
- POPÜLER TARİH DERGİSİ. Atatürk İstanbul'da. Sayı. 23. Temmuz. 2002.
- RATHMANN, Lothar. Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi. Gözlem Yayınları. İstanbul. 1976.
- REFİĞ, Halit. Gazi ile Latife. Ankara. 1993.
- RENOUVIN, Pierre. I. Dünya Savaşı. İletişim Yayınları. İstanbul. 1993.
- SAFA, Peyami. Türk İnkılabına Bakışlar. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1996.
- SALIŞIK, Selahattin. Kurtuluş Savaşının Gizli Örgütü. M.M. Grubu. Kaynak Yayınları. İstanbul. 1999.
- SANDERS, Limon Von. Türkiye'de Beş Yıl. I-II. Yenigün Haber Ajansı, Basın ve Yayıncılık A.Ş. Aralık. 1999.
- SARAY, Prof. Dr. Mehmet. Atatürk ve Türk Dünyası. Türk Tarih Kurumu. Ankara. 1995.
- SARI, Haluk. Türk Spor Tarihinde Atatürk. Toplumsal Dönüşüm Yayınları. İstanbul. 1999.
- SARIHAN, Zeki. Damat Ferit'in Sansürü, Aydınlık, 10 Mart 2002.
- SARIHAN, Zeki. Kurtuluş Savaşı Kadınları. Çankaya Belediyesi. Ankara. 2006.
- SARIKOYUNCU, Doç. Dr. Ali. Milli Mücadelede Din Adamları. Cilt I-II. Diyanet İşleri Başkanlığı. Ankara. 1997.
- SARINAY, Yusuf. Atatürk'ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü. Ankara. 1990.
- SAVAŞ, Vural. Militan Atatürkçülük. Bilgi Yayınevi. Ankara. 2001.
- SEL YAYINLARI. Yakınlardan Hatıralar. İstanbul. 1955.
- SEL YAYINLARI. 30 Ağustos Hatıraları. İstanbul. 1955.
- SELEK, Sabahattin. Anadolu İhtilali. Cem Yayınevi. İstanbul. 1973.
- SELEK, Sabahattin. Milli Mücadele "Büyük Taarruz"dan İzmir'e". Cumhuriyet Yayınları.
- SERGEN, Semih. Ölüm Kalım Savaşı Destanı. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1995.
- SERRİNG, Charles N. Bir ABD Büyükelçisinin Türkiye Hatıraları. Mustafa Kemal. I-II. Yenigün Haber Ajansı, Basın ve Yayıncılık A.Ş. Aralık. .
- SENTKAYA, F. Osman. Mustafa Kemal Atatürk'ün Namık Kemal ile İlgili Hatıraları. Türk Kültürü-Yıl XV. Sayı: 109. Kasım 1976.
- SEVÜK, İsmail Habib. Atatürk için. 1939.
- SEVÜK, İsmail Habib. O Zamanlar-1920-1923. Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara. 1981.
- SEVÜK, İsmail Habib. Tuna'dan Batıya. Kültür Bakanlığı. Ankara. 1987.
- SEZER, Ayten. Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938). Türk Tarih Kurumu. Ankara. 1999.
- SHAW, Stanford. Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye. İstanbul. 1994.
- SHELDON, Garrett Ward. Atatürk ve Jefferson Siyasal Felsefeleri. Nokta Kitap. İstanbul. 2005.
- SHERRİL, N. Charles. Atatürk Nezdinde Bir Yıl Elçilik. 1935.

- SHERRİL, N. Charles. Mustafa Kemal. I.II. Bir ABD Büyükelçisinin Türkiye Hatıraları. Yeni Gün Yayıncılık. İstanbul. 1999.
- SONYEL, Salahi. R. Gizli Belgelerle Lozan Konferansı'nın Perde Arkası. Türk Tarih Kurumu. Ankara. 2006.
- SONYEL, Prof. Dr. R. Salahi, Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara. 1995.
- SONYEL, Salahi. R. Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I-II. Türk Tarih Kurumu. Ankara. 2006.
- SORGUN, Taylan. Bekiraga Bölüğü ve Mütareke Dönemi. Kum Saati Yayınları. İstanbul. 2003.
- SORGUN, Taylan. İttihat ve Terakki. Devlet Kavgası. Beyaz Balina Yay. İstanbul. 2001.
- SOYAK, Hasan Rıza. Atatürk'ten Hatıralar. İstanbul. 1973.
- SÖKMEN, Tayfur. Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara. 1992.
- SÖNMEZ, Cemil. Atatürk'te Edebiyat Sevgisi. Kültür Bakanlığı. Ankara. 1998.
- SÖNMEZ, Cemil. Atatürk ve Çevre. Çevre Bakanlığı. Ankara. 1998.
- SÖNMEZ, Cemil. Atatürk ve Çocuklar. UNICEF. 1992.
- SÖNMEZ, Cemil. Atatürk'ün Annesi Zübeyde Hanım. Atatürk Araştırma Merkezi. 1998.
- SÖNMEZ, Pakize. Atatürk'e İzmir Suikastinin İçyüzü. Detay Yayınları. İstanbul. 1994.
- SPERCO, Willy. Mustafa Kemal Atatürk. 1881-1938 Bilgi Yayınevi. Ankara. 2001.
- STEINHAUS, Kurt. Atatürk Devrimi Sosyolojisi. Cumhuriyet Gazetesi. 1999.
- ŞAHİN, Eyüp. Türk Polisinin Erdem Mücadelesi. EGM. Basımevi Şube Müdürlüğü. Ankara. 2001.
- ŞAHİN, Eyüp. Yabancı Gözüyle Ermeni Meselesi. APK Dairesi Baş. Yay. Ankara. 2001.
- ŞAPOLYO, Enver Behnan. Atatürk'ün Hayatı. Ankara. 1954.
- ŞAPOLYO, Enver Behnan. Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadelenin İç Âlemi. İstanbul. 1967.
- ŞEMSUTDİNOV, A. Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri. Cumhuriyet Yayınları. 2000.
- ŞENER, Cemal. Topal Osman Olayı. I-II. Cumhuriyet Yayınları. Mart. 2000.
- ŞIVGIN, Dr. Hale. Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1989.
- ŞİMŞİR, N. Bilal. Atatürk'ün Hastalığı. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara. 1989.
- ŞİMŞİR, N. Bilal. Atatürk ile Yazışmalar. Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara. 1981.
- TAN, Nail. Atatürk ve Türk Halk Kültürü. Folklor Arş. Kurumu Yayınları. Ankara. 2000.
- TANİLLİ, Server. Dünyayı Değiştiren On Yıl. Fransız Devrimi Üstüne. (1789-1799). Say Yayınları. İstanbul. 1989.
- TANJU, Sadun. Asil Kan. Altın Kitaplar. İstanbul. 1994
- TANÖR, Bülent. Kuruluş. Cumhuriyet Yayınları. Temmuz. 1997.
- TANSEL, Fevziye Abdullah. Kurtuluş Savaşı'nda Kadın Askerlerimiz. Cumhuriyet Yayınları. Şubat. 2001.
- TANSEL, Fevziye Abdullah. Ziya Gökalp Külliyyatı-II. Limni ve Malta Mektupları. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara. 1989.
- TANSEL, Dr. Selahattin. Mondros'tan Mudanya'ya Kadar. Tarih Dizisi. Cilt I-II-III-IV. Milli Eğitim Bakanlığı. İstanbul. 1991.
- TANSU, Dr. Semih Nafiz. Cumhuriyet Gazetesi. 10.11.1950.

- TANSU, Dr. Samih Nafiz. İki Devrin Perde Arkası. "Hüsamettin ERTÜRK" Pınar Yayınevi. İstanbul. 1964.
- TARTAN, Yılmaz. İki Derste İstiklal Marsı. Diyanet İşleri Başkanlığı. Ankara. 1998.
- TAŞER, Suat. İkinci Kurtuluş. Bilgi Kitabevi. Ankara. 1960.
- TAŞKIRAN, Doç. Dr. Cemalettin. Kâzım Karabekir Paşa Askeri Hayatı ve Komutanlığı. Genelkurmay Başkanlığı. Ankara. 1993.
- TAŞKIRAN, Doç. Dr. Cemalettin. Milli Mücadele'de Kâzım Karabekir Paşa. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1999.
- TEKELİ, İlhan. İLKİN, Selim. Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey. T.T.K. Basımevi. Ankara. 1980.
- TENGİRŞEK, Yusuf Kemal. Vatan Hizmetinde. Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara. 1981.
- TEPEDELENLİOĞLU, Nizamettin Nazif. Ordu ve Politika. Bedir Yay. İst. 1967.
- TEPEDELENLİOĞLU, Nizamettin Nazif. Son Balo. 1953.
- TEVETOĞLU, Dr. Fethi. Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara. 1991.
- TEVETOĞLU, Dr. Fethi. Ömer Naci. Kültür ve Turizm Bakanlığı. 1987.
- TEZER, Şükrü. Atatürk'ün Hatıra Defteri. Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara. 1999.
- TEZERER, Umut. Sokakların Üniformalı Çocukları. Aydınlık, 17 Şubat 2002.
- TİMUROĞLU, Vecihi. Söylev'den Seçmeler. Betik Yayıncılık. Ankara. 2002.
- TOKER, Metin. Şeyh Sait İsyanı. Cumhuriyet Yayınları. Nisan 1998.
- TOPAL, Mehmet. Atatürk Elazığ'da. Elazığ Eğitim-Sanat Kültür Hizmetleri Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları. Elazığ. 1997.
- TOPÇUOĞLU, İbrahim. Atatürk Günlüğü-2.
- TOPUZ, Hıfzı. Gazi ve Fikriye. Remzi Kitabevi. İstanbul. 2001.
- TOPUZ, Hıfzı. Milli Mücadelede Çamlıca'nın Üç Gülü. Remzi Kitabevi. İstanbul. 2002.
- TOROS, Taha. Atatürk'ün Adana Seyahatleri.
- TOYNBEE, Arnold J. Türkiye I-II-III. Bir Devletin Yeniden Doğuşu. Cumhuriyet Yayınları. Ocak.2000.
- TUNAYA, Prof. Dr. Tarık Zafer. Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku. Cumhuriyet Gazetesi. 2000.
- TUNCCEL, Prof. Dr. Bedrettin. Atatürk ve 30 Ağustos Zaferinin İlk Kutlanması. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara. 1972
- TUNCOKU, A. Mete. Anzakların Kaleminden Mehmetçik. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1997.
- TURAN, Doç. Dr. Mustafa. Yunan Mezalimi. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1999.
- TURAN, Şerafettin. Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar. Türk Tarih Kurumu. Ankara. 2006.
- TURAN, Şerafettin. Atatürk ve Ulusal Dil. Cumhuriyet Yayınları. Eylül. 1998.
- TURAN, Şerafettin. Türk Devrim Tarihi - 1. Kitap. "İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe" Ankara. 1991
- TURAN, Şerafettin. Türk Devrim Tarihi - 2. Kitap. "Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyetine" Ankara. 1992.
- TURAN, Şerafettin. Türk Devrim Tarihi - 3. Kitap - 1. Bölüm. "Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)" Ankara. 1995.
- TURAN, Şerafettin. Türk Devrim Tarihi - 3. Kitap - 2. Bölüm. "Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)" Ankara. 1996.

- TURAN, Şerafettin. Türk Devrim Tarihi - 4. Kitap. - "Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (10 Kasım 1938-14 Mayıs 1950)" Ankara. 1999.
- TURGUT, Hulûsi. Atatürk'ün Şirdaşı. Kılıç Ali'nin Anıları. Türkiye İş Bankası. İstanbul.2007.
- TUZCUOĞULLARI, Cemal. Atatürk ve Spor. Ankara. 2001.
- TÜLBENTÇİ, Feridun Fazıl. Cumhuriyet Nasıl Kuruldu? Sel Yayınları. İstanbul. 1955.
- TÜNAY, Bekir. Gazi'nin Doğuş Destanı I. Kültür Bakanlığı. Ankara. 1981.
- TÜRK DÜNYASI TARİH DERGİSİ. Sayı-4. Nisan. 1987.
- TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ. Atatürk. 1981.
- TÜRK TARİH DERGİSİ. Dün-Bugün-Yarın. Sayı-10. Kasım. 1997.
- TÜRKMEN, Dr. Zekeriya. Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması. (1918-1920). Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara. 2001.
- TÜRK'ÜN ALTIN KİTABI. Gazi'nin Hayatı. İstanbul. 1930.
- TÜTENGİL, Prof. Dr. Cavit Orhan. Atatürk'ü Anlamak ve Tanımak. Cumhuriyet Yayınları. Kasım. 1998.
- TÜZÜN, Nejat. Tarihimizde Ermeniler. Atatürk Devrimleri ve İlkeleri Araştırma Merkezi. Akdeniz Üniversitesi. 1983.
- UÇMAN, Abdullah. Devrin Yazarları Kalemile Milli Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal. Cilt I-II.
- UÇURLU, Nurer. Atatürk'ün Askerlikle İlgili Kitapları. Cumhuriyet Yayınları. Ağustos. 1998.
- UÇURLU, Nurer. Atatürk'ün Yazdığı Geometri Kılavuzu. Cumhuriyet Yayınları. Ocak. 1998.
- UÇURLU, Nurer. 30 Ağustos Hatıraları. Cumhuriyet Yayınları. Ağustos. 2000.
- ULUĞ, Naşit Hakkı. Hemşehrimiz Atatürk. Türkiye İş Bankası Yayınları. Ankara. 1997.
- US, Asım. Asım Us'un Hatıra Notları. 1966.
- US, Asım. Gördüklerim Duyduklarım. 1964.
- USTA, Recep. Neyzen Tevfik. İstanbul. 1985.
- UZER, Tahsin. Atatürk Yolu Dergisi. 1959.
- UZUNER, Buket. Uzun Beyaz Bulut "Gelibolu". Remzi Kitapevi. İstanbul. 2001.
- ÜNAL, Tahsin. Atatürk ve Milli Mücadele. Berikan Yayınları. Ankara-2001
- ÜNAL, Taner. O Bir Bozkurttu.
- ÜNAYDIN, Ruşen Eşref. Anafartalar Kahramanı Mustafa Kemal'le Mülakat. 1930.
- ÜNAYDIN, Ruşen Eşref. Atatürk'ü Özleyiş. I.II. Cumhuriyet Yayınları. Ankara. 1957.
- ÜNAYDIN, Ruşen Eşref. İstiklal Yolunda. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara. 1957.
- VEREL, Oktay. Yatan Sana Minnettardır. Türk Hava Kurumu. 1981.
- VILLALTA, Jorge Blanco. Atatürk. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Ankara. 1982.
- VURKAÇ, Yılmaz. Atatürk ve Kitap. 1877.
- YALÇIN, Cevdet. Atamız Atatürk. İlayda Kültür ve Sanat Merkezi Kült. Diz. Ankara. 1999.
- YALÇIN, Durmuş. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 2000.
- YALÇIN, Hüseyin Cahit. Siyasi Anılar. Türkiye İş Bankası Yayınları. İstanbul. 1976.
- YALÇIN, Hüseyin Cahit. Talat Paşanın Hatıraları. Yenigün Haber Ajansı, Basın ve Yayıncılık A.Ş. Temmuz. 1998.
- YAMAKOĞLU, Cihan. Mahmut Esat Bozkurt. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Ankara. 1987.

- YAVUZ, Yrd. Doç. Dr. Bige. Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri. Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara. 1994.
- YAVUZ, Prof. Dr. Ünsal. Atatürk İmparatorluktan Milli Devlete. TTK. Ankara. 1999.
- YAZAN, Nihal. KANVER, Füsün. ATALAY, Bahadır. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi. Tercüman Gazetesi. İstanbul. 1986.
- YERASİMOS, Stefanos. Azgelismişlik Sürecinde Türkiye "Dünya Savaşı'ndan 1971'e." 2. Kitap. İstanbul. 1989.
- YERASİMOS, Stefanos. Azgelismişlik Sürecinde Türkiye "Tanzimattan 1. Dünya Savaşı'na." 2. Kitap. İstanbul. 1987.
- YEŞİLYURT, Süleyman. Atatürk'ün Gönül Galerisi. Yeryüzü Yay. Ankara. 2001.
- YİĞİT, Nuyan. Atatürk'le 30 Yıl. Remzi Kitabevi. İstanbul. 2004.
- YULARKIRAN, Cevdet R. Sivas Valisi Reşit Paşanın Hatıraları. SISKAV. Sivas. 2002.
- YURDAKUL, Yurdakul. Atatürk'ten Hiç Yayınlanmamış Anılar. 1999.
- YURT İÇİN ULUS İÇİN. Antoloji.
- YÜCEBAŞ, Hilmi. Edebiyatımızda Atatürk.
- YÜCER, Rıza Ruşen. Atatürk'e Ait Birkaç Fıkra ve Hatıra.
- 19 MAYIS ve MİLLİ MÜCADELE'DE SAMSUN SEMPOZYUMU. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını. Samsun. 2000.

“Küçük Anılarda Büyük Sırlar” ailesinden ilk üç kitap hakkında bize gelen yüzlerce görüşten birkaç tanesi...

Osman YILDIRIR

Merhaba Nurten Hanım, 23 Nisan 1923 doğumluyum kitaplarınızı sonuncu cilde kadar okumak için hayata sarıldım, büyük bir merakla 4. cildi bekliyorum size şans ve başarılar dilerim.

Ümit UĞURLU / Komiser (polis)

Küçük Anılarda Büyük Sırlar kitabının 1.cildini kitap evini gezerken gördüm, aldım. Tek kelimeyle hayran kaldım 3 hafta içerisinde diğer iki kitabı da sırayla aldım ve şu anda 3. kitabı okuyorum. Yakın tarihimizin özellikle de Atatürk'ün doğru dürüst öğretilmediği, sevdendirmediği, gerçeklerle aramıza örtü çekildiği böylelikle de eski kuvvetli köklerimiz üzerinde doğrulanabilecek büyük bir Türkiye Devleti'nin önüne geçilmek istendiği kanaatindeyim. Kitabınız beni bu ümitsizliğimden kurtarabilecek bir can simidi gibi görünmekte, özellikle de Türk gençliği için çok büyük bir ışık olacaktır. Çevremdeki herkese kitaplarınızı tavsiye ediyorum. Bizi 4. kitapla en kısa sürede buluşturmanız dileğiyle... (3.kitabı okumayı yavaşlattım, hemen bitecek ve gerisi de henüz yok diye) iyi çalışmalar, yayın hayatınızda başarılar...

Remziye ÖRSELLİ / Kimya Mühendisi

Türk'üm diyen herkesin bilmesi gerekenler bu kitaplarda var. Kitaplar hacimli olsa da yazarının akıcı üslûbuyla kısa zamanda okunabiliyor. Zaten elinize aldığınız zaman bırakamıyorsunuz. Bizler için bulunmaz bir kaynak. Sn Nurten Arslan'a ve Sn Ertuğrul Kapusuzoğlu'na sonsuz teşekkürlerimi iletirim. Dileğim bu kitapların okullarda okutulması, gençlerimizin doğru bilgilerle donatılması, halkımızın bilgilenmesi için de sinema ve tiyatro olarak sergilenmesi. İşte o zaman Dünya Türk'ün neler yapabileceğini Mustafa Kemal'den sonra bir defa daha anlayacaktır.

Ejder Kağan NEDİRLİ / Öğrenci

Artık dayanacak gücüm kalmadı. 4. kitabı bekliyorum. Bana kitabın ne zaman çıkacağını bildirirseniz memnun olurum. Daha önce kendimi tanıtmadım. Ben 13 yaşındayım. Şu anda ömrüm 4. kitabı beklemekle geçiyor. Nurten Arslan'a sevgiler.

Hasan ÇİÇEK / İşsiz

İlk 3 cildi zevk, keyif ve bilgilenererek okudum. Kimi zaman ağladım kimi zaman kızdım. Günümüz Türkiye'sinin de o günün şartlarında olduğunu yazmak isterim.4. KİTABI okumayı çok istiyorum. Sevgili Nurten Hanım lütfen yılmayın yazın. İnşallah 10. cildi de okumak nasip olur. Dün akşam yine 1. ciltten okumaya bir daha başladım.

Murat ÖNÜGÖREN

Küçük Anılarda Büyük Sırlar şu ana kadar okuduğumuz Atatürk'ü en güzel anlatan eser. Bu kadar dürüst ve belgelere dayanmasının yanında gerçekçiliğini aşan bir edebiyat eseri olması da bizleri sevindiriyor. 4. ve sonraki bölümleri de sabırsızlıkla bekliyorum. Elbette ki çok zor ve meşakkatli olduğu için hepsi bir anda olmuyor ancak Türkiye gibi az kitap okunan bir ülkede bir kitap bu kadar özlemle beklenir mi diyorsanız, her gün aklımdan acaba çıktımı diye geçiyor. Hepsi birden çıksın. Hemen hepsini okuyabileyim istiyorum. Son olarak muhteşem hizmetiniz den ötürü sizi kutlar, sizin gibi bir Atatürk evlâdı olmak isterim. Lütfen Atatürk'ün çalışkanlık özelliğini, kitaplara ve okumaya olan düşkünlüğünü daha bir ön plâna çıkartmanızı rica ediyorum. Çünkü konuşan tartışan Türkiye değil. Okuyan, anlayan, araştıran, çalışan, üreten, düşünen ve değer veren Türkiye ancak insanlığa faydalı olabilir. Sizi çok seviyoruz.

Emre EKER

Şans eseri tanıştığım K.A.B.S. hayranlık duyduğum yakın tarihimizi bir daha aklımdan ve hafızamdan çıkmayacak kadar akıcı coşkulu ve gerçekçi anlatmış... Sabırsızlıkla serinin geri kalan kısmını bekliyorum... Ben şans eseri buldum ancak artık hayatımdaki herkese şiddetle tavsiye ettiğim bir seri haline geldi... Kesinlikle ben bu vatanın evlâdıyım diyen herkesin tekrar tekrar okuması gereken bir seri... Teşekkürler Nurten Arslan teşekkürler Mavi Kuş...

Nevin SOLAK / Emekli öğretmen

Şu an Küçük Anılarda Büyük Sırlar serinizin 2. kitabının sonlarına geldim. Gerçekten çok güzel eserler yazıyorsunuz. Ben bu kitabı okumadan önce tarihimizi bildiğimi sanıyordum, ama bilmiyormuşum. Tarihimizi bize üstünkörü öğretmişler. Ben yakın tarihimizi sizin kitaplarınızdan öğreniyorum. Kitabınızı çevremdeki herkese tavsiye ediyorum. Allah bu seriyi en kısa zamanda tamamlamanız için size güç ve sabır versin.

Nalan AYYILDIZ / Memur

Sevgili Nurten ARSLAN'ı saygıyla selâmlıyor ve kendisine çok teşekkür ediyorum. Birçok kitap okudum ancak 4. cildini beklediğim Küçük Anılarda Büyük Sırları beklerkenki heyecanımı, okuma isteğimi size tarif edemem. Bu arada sırf merak ettiğim için okuduğum Çılgın Türkler kitabı KABS kadar etkilemediğini ve ayrıca haksız rekabet yapıldığını düşünüyorum. Sayın yazarımıza ve yayınevinde tüm emeği geçen arkadaşlara teşekkür ediyorum ve sabırsızlıkla beklediğimi tekrar belirtiyorum.

İlkay ERGUVAN / Öğretmen

Büyük bir umut içindeyim. Sosyal ve askeri sahalarda Cumhuriyetimizin bu gizli bırakılmış belgelerinin akıcı ve kolay okunabilir bir üslûp içinde kronoloji ve coğrafya bilimine sadık kalınarak tarihe naksettirilmesi hususunda vermiş olduğunuz emekler için şükranlarımı sunuyorum. Bu tür yayınlar mesleği ne olursa olsun bütün Türk gençliğine çıkış yolunun ancak tarihi bilmekle olabileceğini net bir üslûpla anlatıyor. Benim sizden temennim aynı boşluğun Cumhuriyetin Atatürk'ün idare ettiği 15 yıllık feyizli dönemine ışık tutacak şekilde Türk ekonomisinin 1923-1938 tarihleri arasında başardığı gerçek mucizeleri, dış basında Türk ekonomisi hakkında çıkan bütün makalelerin yine kronolojik sırayla taranarak kitaplaştırılıp TÜRK'e armağan edilmesidir. Tebrik ediyorum. Mavi kuş çok güzel bir imge olmuş.

Evrenkent

Atatürk hakkında zihnimizde oluşmuş birçok ezberi bozup yeni bir yapboz yarattığı, Onun da benim gibi, bizim gibi bir çocukluk geçirdiğini, gençlik yıllarında hepimiz gibi dolu dolu olduğunu fakat hangi yolun kapısını açıp da oraya saparak ölümsüz kahramanlar arasındaki yerini aldığını o mükemmel kelimelerle bana anlatan Nurten Arslan'a sonsuz teşekkürler. 2. kitaba başlamayı sabırsızlıkla bekliyorum. Umarım ben 3. kitabı bitirmeden serinin diğer kitapları da çıkmış olur.

Murat AKDOĞAN / Emekli

Mustafa Kemal ATATÜRK'ü bu şekilde anlatan bir kitap okumamıştım. Nurten Hanımın ellerine sağlık. 20.03.2008 tarihi itibarıyla "DÖNEMEÇ" bitti. Allah sabır versin bize, bekle ki beşinci kitap çıksın. (Bu serzenişim Nurten Hanıma lütfen kitapların arasını pek bu kadar uzatmayın) Başarılarınızın ve kitaplarınızın devamı dileğiyle.

